

સંસ્કૃત-સ્વયં-શિક્ષક

પ્રથમ ભાગ

પાઠ ૧

નીચે લખેલા શબ્દો ઓઠે કરો—

અહમ્ = હું

ત્વમ્ = તું

સઃ = તે

વદામિ = (હું) બોલું છું.

વદસિ = (તું) બોલે છે.

વદતિ = (તે) બોલે છે.

વાક્યાનિ

અહં વદામિ = હું બોલું છું.

ત્વં વદસિ = તું બોલે છે.

સઃ વદતિ = તે બોલે છે.

ઉપરના વાક્ય સંસ્કૃતમાં ઊલટા શબ્દ મૂકીને પણ બોલાય છે.
જેમ કે—

વદામિ અહમ્ । વદસિ ત્વમ્ । વદતિ સઃ ।

અહં વદામિ । ત્વં વદસિ । સઃ વદતિ ।

આ બંને વાક્ય શુદ્ધ છે. અર્થાત્ એ વાક્યના શબ્દ ઊલટા સુલટા મૂકવાથી સંસ્કૃતમાં જરા પણ વ્યાકરણની અશુદ્ધિ થતી નથી એમ એક પ્રકારની સંસ્કૃતમાં સરળતા છે. હવે નીચે લખેલા શબ્દો વાંચો :—

પઠામિ = હું વાંચું છું.	સ્વાદામિ = હું ખાઉં છું.
પઠસિ = તું વાંચે છે.	સ્વાદસિ = તું ખાય છે.
પઠતિ = તે વાંચે છે.	સ્વાદતિ = તે ખાય છે.
પદ્યામિ = હું બોલું છું.	ગચ્છામિ = હું જાઉં છું.
પદ્યસિ = તું બોલે છે.	ગચ્છસિ = તું જાય છે.
પદ્યતિ = તે બોલે છે.	ગચ્છતિ = તે જાય છે.

હવે નીચે લખેલા વાક્યો તમારાથી સમજી શકાશે.—

અહં પઠામિ ।	ત્વં પઠસિ ।	સઃ પઠતિ ।
અહં પદ્યામિ ।	ત્વં પદ્યસિ ।	સઃ પદ્યતિ ।
અહં સ્વાદામિ ।	ત્વં સ્વાદસિ ।	સઃ સ્વાદતિ ।
અહં ગચ્છામિ ।	ત્વં ગચ્છસિ ।	સઃ ગચ્છતિ ।
અહં વદામિ ।	ત્વં વદસિ ।	સઃ વદતિ ।

આ પાઠમાં નીચે લખેલા શબ્દો ધ્યાનમાં રાખો—

તत्र = ત્યાં

यत्र = જ્યાં

कुत्र = ક્યાં

अत्र = અહીં

આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને તમે તમારી જાતે ઘણાં વાક્યો પોતે બનાવી શકો છો.

પાઠ ૨

અહં તત્ર પઠામિ	=	હું ત્યાં વાગું છું
ત્વં કુત્ર પઠસિ	=	તું ક્યા વાચે છે ?
સ અત્ર પઠતિ	=	તે અહીં વાચે છે
સ યત્ર પઠતિ	=	તે ત્યાં વાચે છે
તત્ર અહં પઠામિ	=	ત્યાં હું વાગું છું.

એ પ્રમાણે નીચે લખેલાં વાક્યો બને છે—

અહં અત્ર પશ્યામિ । ત્વં કુત્ર પશ્યાસિ ? મ તત્ર પશ્યતિ । યત્ર સ પશ્યતિ, તત્ર અહં ગચ્છામિ । સ તત્ર સ્વાદતિ । ત્વં કુત્ર સ્વાદસિ ? યત્ર સ ગચ્છતિ, તત્ર અહં ગચ્છામિ ।

હવે નીચે લખેલા શબ્દો યોગે કરો—

ન	=	નદી	કિં	=	શું ?
નદિ	=	નદી	ક	=	કોણ ?

હવે આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને અ.પ આ વાક્યો બન રી શક્યો—

ક વદતિ ?	=	કોણ બોલે છે ?
સઃ કિં વદતિ ?	=	તે શું બોલે છે ?
સ તત્ર કિં વદતિ ?	=	તે ત્યાં શું બોલે છે ?
સ તત્ર ન વદતિ	=	તે ત્યાં બોલતો નથી.
ત્વં તત્ર કિં સ્વાદસિ ?	=	તું ત્યાં શું ખાય છે ?
અહં ન વદામિ	=	હું બોલતો નથી.

સઃ ન ગચ્છતિ = તે જતો નથી.

ત્વં ન પદ્યાસિ = તું દેખતો નથી.

હવે સરળતાથી તમે નીચે લખેલાં વાક્યો સમજી શકશો—

અહં તત્ર ન પદ્યામિ । સઃ તત્ર પદ્યાતિ ।

ત્વં તત્ર કિં પદ્યાસિ ? સઃ તત્ર ન ગચ્છતિ ।

ત્વં કુત્ર ગચ્છસિ ? અહં તત્ર ગચ્છામિ ।

સઃ યત્ર ગચ્છતિ, તત્ર ત્વં કિં ન ગચ્છસિ ?

યત્ર સઃ ગચ્છતિ, તત્ર અહં ગચ્છામિ ।

યત્ર યત્ર સઃ પદ્યાતિ, તત્ર તત્ર સઃ ગચ્છતિ ।

યત્ર યત્ર ત્વં ગચ્છસિ, તત્ર તત્ર અહં ગચ્છામિ ।

યત્ર અહં પદ્યામિ, તત્ર ત્વં કિં ન પદ્યાસિ ?

યત્ર સઃ પદ્યાતિ, તત્ર અહં પદ્યામિ ।

જુઓ, યોડા પ્રયત્નથી તમે કેટલાં વાક્ય બોલી શકો છો ! હવે નીચે લખેલા શબ્દો ધ્યાનમાં રાખો—

વા = કિંવા

ચ = અને

યદા = ત્યારે

નૈવ = નહીં, બિલકુલ નહીં.

સદા = હંમેશા

તદા = ત્યારે

કદા = ક્યારે

ઇદાનીં = હવે

હવે એ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીએ. જુઓ, કેટલાં વાક્ય તમે બનાવી શકો છો—

કિં ત્વં તત્ર ગચ્છસિ ? = શું તું ત્યાં જાય છે ?

નહિ, અહં તત્ર ન ગચ્છામિ = નહીં, હું ત્યાં જતો નથી.

(७)

५१४ ३

सस्कृत-वाचन-पाठ ।

(१)

अहं वदामि । त्व वदासि । स वदति ।
अह खादामि । त्व खादासि । स खादति ।
त्व किं खादासि ? स किं खादति ?
स तत्र किं खादति ? त्वं पश्यासि किम् ?
त्व तत्र किं वदासि ? त्व तत्र किं पठसि ?
स तत्र किं न पठति ? त्व खादासि किम् ?

(२)

राम वदति । कृष्ण गच्छति ।
गोपाल खादति । नारायण पठति ।

राम तत्र किं वदति ? कृष्ण तत्र किं न गच्छति ? गोपाल
तत्र किं किं न वदति ? हरि अत्र आगच्छति । मधुसूदन तत्र
गच्छति । श्रीकृष्ण अत्र किं न आगच्छति ? रामचन्द्र तत्र
पठति, खादति, वदति च ।

(३)

यदा त्व तत्र गच्छसि तदा अह तत्र न गच्छामि । इदानीं
त्व तत्र गच्छसि किम् ? कदा स गोपाल तत्र गच्छति ? यदा
रामचन्द्र तत्र पठति तदा स तत्र गच्छति ? यदा रामचन्द्र

(८)

पठति, तदा सः तत्र वदति, सदा त्वं तत्र गच्छसि । नैव सः
सदा तत्र गच्छति । अहं सदा तत्र गच्छामि, यत्र सः पश्यति ।

(९)

अहं गच्छामि । अहं तत्र गच्छामि । अहं सदा तत्र
गच्छामि । अहं तत्र सदा गच्छामि, पठामि, खादामि, वदामि,
पश्यामि च । इदानीं नैव अहं तत्र गच्छामि, यत्र त्वं पठसि ।
रामानन्दः तत्र पठति, हरिश्चन्द्रः तत्र गच्छति । गोपालः तत्र
किं खादति ? किं सः अत्र किं न खादति ? त्वं तत्र इदानीं
गच्छसि किम् ? पश्यति सः तत्र, यत्र सः गच्छति ।

(५)

अर्जुनः तत्र इदानीं गच्छति ।
तत्र इदानीं गच्छति अर्जुनः ।
इदानीं तत्र गच्छति अर्जुनः ।
गच्छति अर्जुनः तत्र इदानीम् ।
इदानीं गच्छति अर्जुनः तत्र ।
गच्छति इदानीं तत्र अर्जुनः ।
हे अर्जुन ! त्वं तत्र इदानीं गच्छ ।
हे केशव ! तत्र त्वं इदानीं न गच्छ ।

પાઠ ૪

કિં ન ગચ્છસિ	=	તું કેમ જતો નથી ?
યદા સઃ તત્ર ગચ્છતિ	=	જ્યારે તે ત્યાં જાય છે.
તદા અહં તત્ર ન ગચ્છામિ	=	ત્યારે હું ત્યાં જતો નથી.
કદા સઃ તત્ર ગચ્છતિ ?	=	તે ત્યાં ક્યારે જાય છે ?
યદા ત્વ તત્ર ગચ્છસિ	=	જ્યારે તું ત્યાં જાય છે.

એવી રીતે તમે જાતે કેટલાંક વાક્યો બનાવી શકો છો. તમે નવાં વાક્યો બનાવી કાગળ પર લખશો, તે ઘણા લાભ મેળવી શકશો. હવે નીચે લખેલાં વાક્યો વાંચી તમે સમજી શકશો—

સઃ સદા પઠતિ । ત્વં સદા કિં ન પઠસિ ? યદા સઃ પઠતિ તદા ત્વં કિં વદસિ ? કઃ તત્ર ગચ્છતિ ? સઃ અત્ર ન ગચ્છતિ । યદા ત્વં તત્ર પદ્યાસિ, તદા સઃ અત્ર વદતિ । યત્ર ત્વં તત્ર સ્વાદાસિ, તદા અહં તત્ર સ્વાદામિ ।

“ સઃ (તે) ” ના સ્થાન પર આવશ્યક નામ રાખીને તે પ્રમાણે વાક્યો બનાવી શકાય છે. જુઓ—

રામઃ	=	રામ	સૂર્યઃ	=	સૂર્ય
કૃષ્ણઃ	=	કૃષ્ણ	વાયુ	=	વાયુ
હરિશ્ચન્દ્રઃ	=	હરિશ્ચન્દ્ર	સોમઃ	=	સોમ

રામઃ ગચ્છતિ । = રામ જાય છે.

કૃષ્ણઃ વદતિ । = કૃષ્ણ બોલે છે.

હારિશ્ચન્દ્રઃ પઠતિ = હરિશ્ચન્દ્ર વાંચે છે.
 સોમઃ ન ગચ્છતિ = સોમ જતો નથી.
 રામઃ કિં ન પઠતિ ? = રામ કેમ વાંચતો નથી ?
 કૃષ્ણઃ તત્ર ન પશ્યતિ = કૃષ્ણ ત્યાં જોતો નથી.

એ પ્રમાણે નીચે લખેલાં વાક્યો સરળતાથી બને છે—

કૃષ્ણઃ નં ગચ્છતિ । રામઃ ન વદતિ । સોમઃ ગચ્છતિ । વાયુઃ
 સદા ગચ્છતિ । કૃષ્ણઃ કિં ન વદતિ ? જયચન્દ્રઃ કિં ન પશ્યતિ ?
 સર્વમિત્રઃ ન ખાદતિ । સઃ તત્ર કિં ન ખાદતિ ? યદા રામઃ તત્ર
 પઠતિ, તદા સઃ તત્ર ખાદતિ । યદા કૃષ્ણઃ તત્ર ગચ્છતિ, તદા
 સઃ નૈવ પઠતિ ।

હવે નીચે લખેલા શબ્દો મોટે કર્ણે—

આગચ્છામિ—(હું) આવું છું.

આગચ્છસિ—(તું) આવે છે.

આગચ્છતિ—(તે) આવે છે.

એનેા ઉપયોગ નીચેનાં વાક્યોમાં કર્યો છે—

અહં આગચ્છામિ । ત્વં આગચ્છસિ । સઃ આગચ્છતિ । અહં
 ન આગચ્છામિ । ત્વં ન આગચ્છસિ । સઃ ન આગચ્છતિ । ત્વં
 તત્ર કિં ન આગચ્છસિ ? સઃ તત્ર કિં ન ખાદતિ ?

હવે નીચેના શબ્દો તરફ તમે બરાબર ધ્યાન આપો—

કિમપિ = કંઈપણ	હ્યઃ = ગઈ કાલનો દિવસ
इदानीं = હવે	श्च = આવતી કાલનો દિવસ
अधुना = હમણાં	परश्च = પરમ દિવસ
अद्य = આજ	निरंतरं = નિરંતર, હંમેશા

એ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને હવે તમે વાક્ય બોલી શકો છો.

सः किमपि न वदति ।	= તે કંઈ પણ બોલતો નથી.
रामः किमपि न पठति ।	= રામ કંઈ પણ વાંચતો નથી.
अद्य कृष्णः तत्र पठति ।	= આજે કૃષ્ણ ત્યાં વાંચે છે.
अधुना अहं अत्र पठामि	= હવે હું અહીં વાંચું છું.
इदानीं त्वं कुत्र पठसि ?	= હવે તું ક્યાં વાંચે છે ?
कथं सः किमपि न पठति ?	= કેમ તે કંઈ પણ વાંચતો નથી ?

હવે તમે નીચે લખેલાં વાક્યો સરળતાથી સમજી શકશો—

रामः इदानीं तत्र गच्छति । श्रीकृष्ण अधुना अत्र पठति ।

रामः इदानीं नैव तत्र गच्छति । त्वं किमपि किं न पठसि ? स

कदा पठति ? त्वं किमपि किं न खादसि ? विश्वामित्र अद्य

अत्र पठति । यदा सः पठति, तदा त्वं कुत्र गच्छसि ? यदा स

तत्र पठति, तदा अहं तत्र नैव गच्छामि । किं त्वं तत्र न गच्छसि ?

अद्य अहं तत्र नैव गच्छामि । स सदा किमपि खादति ।

કય સ સદા યદાતિ ? યદા સઃ તત્ર કિમપિ યદાતિ, તદા ત્વં
 કિમપિ કિં ન વદસિ ? અહં તદા તત્ર નૈવ ગચ્છામિ । ત્વં અધુના
 વદસિ । ત્વં અધુના કિં વદસિ ? ત્વં અધુના વદસિ કિમ્ ? સઃ
 ઇદાનીં પદ્યતિ । સઃ ઇદાનીં કિં પદ્યતિ ? સઃ સદા તત્ર નૈવ
 ગચ્છતિ । કદા ત્વં તત્ર પદ્યસિ ? યદા સઃ રામઃ તત્ર ગચ્છતિ,
 તદા ત્વં તત્ર આગચ્છસિ કિમ્ ? સ તત્ર નૈવ આગચ્છતિ ।

સંધિ

સંસ્કૃતમાં બે શબ્દો પાસે પાસે આવે ત્યારે પહેલા શબ્દનો છેલ્લો
 અક્ષર અને બીજા શબ્દનો પહેલો અક્ષર અમુક નિયમથી જોડાય
 છે. તેનું નામ “સંધિ” છે. આચાર સુધી અગાઉના પાઠોમાં સંધિ
 કર્યા વગરના વાક્યો આપ્યાં છે. હવે આ પાઠમાં વાક્યો સંધિ
 બનાવીને બતાવ્યાં છે. સંધિ નીચે પ્રમાણે થાય છે.—

સંધિ વગરનાં વાક્યો		સંધિ કરેલાં વાક્યો
વદામિ-અહં	=	વદામ્યહમ્ ।
સઃ-વદતિ	=	સ વદતિ ।
તત્ર-અહં પઠામિ	=	તત્રાહં પઠામિ ।

એ સંધિના નિયમો આગળ બતાવવામાં આવશે. પણ અહીં
 સંધિનો પરિચય કરાવવા માટે અગાઉના પાઠોનાં સંસ્કૃત વાક્યો
 સંધિ બનાવી લખ્યાં છે—

संस्कृत-वाचन पाठ

स पठति । स पश्यति । स खादति । स गच्छति । स वदति ।
 अहं तत्र पठामि । त्वं कुत्र पठसि ? सोऽत्र पठति । स यत्र पठति,
 तत्राहं पठामि । अहमत्र पश्यामि । स तत्र खादति । यत्र स
 पश्यति, तत्राहं गच्छामि । स तत्र गच्छति । त्वं कुत्र खादसि ?
 यत्र स गच्छति, तत्राहं गच्छामि । को वदति ? स किं खादति ?
 स तत्र किं वदति ? स तत्र न वदति । त्वं तत्र किं खादसि ?
 अहं न वदामि । स न गच्छति । त्वं न पश्यसि ।

आ संधि करेला वाक्येनी तुलना पडेया अजर पीन पाठमा
 आपेक्षा वाक्येनी साथे दशे तेनीथी संधि कथा अने डेवी रीते
 करी शक्या तेनी समजणु पडशे

संस्कृत-वाक्यानि

- १ स पठति ।
- २ स तत्र पठति ।
- ३ स इदानीं तत्र पठति ।
- ४ स इदानीं तत्र पठति किम् ?
- ५ स इदानीं तत्र न पठति किम् ?
- ६ राम इदानीं तत्र पठति किम् ?
- ७ कदा रामचन्द्र अत्र पठति ?

५१० ६

संस्कृत-वाचन-पाठः

(१) अहं वदामि ।

अहं अत्र वदामि ।

अहं अत्र वदामि, तत्र खादामि च ।

अहं अत्र नैव वदामि, नैव च खादामि । ६२

अहं अत्र वदामि, नैव खादामि ।

(२) सः वदति ।

सः कुत्र वदति ?

सः तत्र वदति किम् ?

सः तत्र अधुना वदति किम् ?

सः तत्र अधुना न वदति किम् ?

सः तत्र अधुना किं न वदति ?

सः तत्र इदानीं किं न पठति ?

रामः तत्र इदानीं किं न पठति ?

कृष्णः तत्र इदानीं नैव पठति किम् ?

(३) त्वं पठसि ?

त्वं किं पठसि ?

त्वं इदानीं किं पठसि ?

त्वं तत्र इदानीं किं पठसि ?

त्वं तत्र इदानीं किं किं न पठसि ?

त्वं तत्र इदानीं न पठसि किम् ?

यदा त्वं तत्र गच्छसि, तदा स तत्र पठति किम् ?

(४) त्वं तत्र इदानीं किं पठसि ?

तत्र इदानीं किं न पठसि त्वम् ?

इदानीं किं न पठसि त्वं तत्र ?

किं न पठसि त्वं तत्र इदानीम् ?

न पठसि त्वं तत्र इदानीं किम् ?

पठसि न त्वं तत्र इदानीं किम् ?

(५) गोपालः तत्र गच्छति इदानीम् ।

तत्र गच्छति इदानीं गोपालः ।

गच्छति इदानीं तत्र गोपालः ।

इदानीं गोपालः गच्छति तत्र ।

साधि.

(६) गोपालस्तत्र गच्छतीदानीम् ।

तत्र गच्छतीदानीं गोपालः ।

तत्रेदानीं गोपालो गच्छति ।

गच्छति गोपालस्तत्रेदानीम् ।

गोपाल इदानीं गच्छति तत्र ।

—:—

सन्धि

- १ गोपालः—तत्र
- २ गच्छति—इदानीं
- ३ " " "
- ४ तत्र—इदानीं
- ५ गोपालः—गच्छति
- ६ गोपालः—तत्र
- ७ तत्र—इदानीं
- ८ गोपालः—इदानीं

सस्कृत-वाक्यानि ।

- १ राम पठति ।
- २ रामः तत्र पठति ।
- ३ रामः अद्युना तत्र पठति ।
- ४ रामः अद्युना तत्र पुस्तकं पठति ।
- ५ रामः अद्युना तत्र कृष्णस्य पुस्तकं पठति ।
- ६ रामः अद्युना तत्र कृष्णेन सह पुस्तकं पठति ।
- ७ विश्वामित्रः रामेण लक्ष्मणेन च सह वनं गतः ।

પાઠ ૭

સસ્કૃતમા નામોની વિવિધ વિલકિતઓના જુદા જુદા રૂપો થાય છે, તે હવે જુઓ—

૧ દેવ = દેવ	૪ દેવાય = દેવને માટે
(હે) દેવ ! = હે દેવ !	૫ દેવાત્ = દેવથી, દેવની પાસેથી
૨ દેવમ્ = દેવને, દેવ તરફ	૬ દેવસ્ય = દેવનો
૩ દેવેન = દેવે	૭ દેવે = દેવમા, દેવની અદર

આ પ્રમાણે અકારાત નર જાતિના શબ્દોના રૂપ થાય છે દેવ, કૃષ્ણ, રામ, ધનજય વગેરે શબ્દો અકારાત છે, અર્થાત્ એ શબ્દને છેડે 'અ' સ્વર છે 'રામ' શબ્દ ર્+આ+ મ્+અ=રામ એવી રીતે બનેલો છે એનાથી વાચક સમજી શકે છે, કે કેવી રીતે 'રામ' શબ્દ અકારાત છે એજ પ્રમાણે દેવ, કૃષ્ણ, ધનજય, વગેરે શબ્દોના અંતમા અકાર છે. વાચકોને થોડાક શબ્દોના અત્ય સ્વરોનો પરિચય થાય તેટલા માટે નીચેના શબ્દો આપ્યા છે—

'અ' કારાત શબ્દ — દેવ, સૂર્ય, સોમ, માનવ (અ)

'આ' કારાત શબ્દ — ત્રિશ્વપા, શંખધમા (આ)

'ઇ' કારાત શબ્દ — હારિ, રવિ, કવિ, મુરારિ (ઇ)

'ઈ' કારાત શબ્દ — નદી, દાસી, શ્રી, સ્ત્રી (ઈ)

'ઉ' કારાત શબ્દ — વિષ્ણુ, માતૃ, સૂતૃ (ઉ)

'ઋ' કારાત શબ્દ — પિતૃ, માતૃ ભ્રાતૃ (ઋ)

એ પ્રમાણે શબ્દોના અંતના સ્વર ઓગળવા ભેદએ એ

૨ (સ સ્વ શિ. ભા ૧)

બાળત અગત્યની છે. તેથી વાચકે એને સારી પેઠે સંમંજવી જોઈએ. અસ્તુ. અહીં અકારાત પુલિંગ શબ્દોનાં રૂપો બતાવ્યાં છે, અને પછી ખીલ એક શબ્દના રૂપો બતાવવામાં આવ્યાં છે.

૧ સોમઃ	= સોમ!	૪ સોમાય	= સોમને માટે
(હે) સોમ!	= હે સોમ	૫ સોમાત્	= સોમથી
૨ સોમમ્	= સોમને, સોમ તરફ	૬ સોમસ્ય	= સોમનો
૩ સોમેન	= સોમે	૭ સોમે	= સોમમાં

વાચકો આ રૂપો જરાખર સમજી શક્યા હશે. એ પ્રમાણે અકારાંત પુલિંગ શબ્દોના રૂપો વાચક સહેલાઈથી કરી શકશે. અકારાંત પુલિંગ શબ્દ નીચે આપ્યા છે.

દેવઃ	= દેવના	મૂષઃ	= રાજા	નરઃ	= મનુષ્ય
પુરુષઃ	= પુરુષ	જનઃ	= મનુષ્ય	શબ્દઃ	= શબ્દ
વર્ણઃ	= રંગ	કૃષ્ણઃ	= કાળો	મનુષ્યઃ	= મનુષ્ય
હસ્તઃ	= હાથ	કરઃ	= હાથ	પાદઃ	= પગ
ગાહુઃ	= ગાલ	સ્કન્ધઃ	= ખભો	દન્તઃ	= દાંત
ઝોટુઃ	= હોડ	કેશઃ	= કેશ, વાળ	કર્ણઃ	= કાન

હવે તમે એ શબ્દોનો ઉપયોગ કરો.

મૂષ વદતિ = (રાજા બોલે છે), જનઃ પચતિ = (મનુષ્ય વાંચે છે), નરઃ ગચ્છતિ = (મનુષ્ય જાય છે)

પાઠ ૮

સંસ્કૃત-વાચન- પાઠ:

હે પુરુષ ! ત્વં તન્ન ગચ્છસિ કિમ્ ? હે રામ ! સ પુરુષઃ તન્ન પઠતિ । હે નર ! ત્વં ફલસ્ય વર્ણં પદ્યસિ કિમ્ ? ભૂપસ્ય હસ્તઃ । સ પુરુષઃ શબ્દં વદતિ । મનુષ્યસ્ય સ્કન્ધે કેશઃ । કૃષ્ણસ્ય વર્ણઃ કૃષ્ણ । રામસ્ય વર્ણઃ ન કૃષ્ણ । સઃ પુરુષઃ ભૂર્ણં પદ્યતિ ।

નીચે લખેલાં વાક્યોનો સંસ્કૃતમાં અનુવાદ કરો.—

રાજાનો હાથ. મનુષ્યનો શબ્દ. સૌમનો રંગ. તે ત્યાં જાય છે. તે મનુષ્ય ત્યાં જતો નથી. તું ત્યાં કેમ જાય છે? તે ત્યાં કેમ જતો નથી? સૌમ ત્યાં કેમ જતો નથી? કૃષ્ણ ત્યાં હુમેશાં જાય છે. રામચંદ્રનો હાથ. રાજાનો દાંત. રાજા ત્યાં ખાય છે. હું અહીં ખાઉં છું. તે ત્યાં જાય છે. હું ત્યાં વાંચુ છું. તુ ત્યાં ખેલે છે. રાજા મનુષ્યને જુએ છે. હું રાજાને જોઉં છું

નીચેના શબ્દો મોઢે કરો—

અસ્તિ	= (તે) છે.	આગચ્છતિ	= (તે) આવે છે.
અસિ	= (તું) છે.	આગચ્છસિ	= (તું) આવે છે.
અસ્મિ	= (હું) છું.	આગચ્છામિ	= (હું) આવુ છું.
ભવતિ	= (તે) બને છે.	પતતિ	= (તે) પડે છે.
ભવાસિ	= (તું) બને છે.	પતસિ	= (તું) પડે છે.
ભવામિ	= (હું) બનું છું.	પતામિ	= (હું) પડુ છું.

હવે એ ક્રિયાપદોનો ઉપયોગ કરીને તમે વાક્ય બનાવો —

- સઃ અસ્તિ = તે છે.
 સઃ તત્ર ન અસ્તિ = તે ત્યાં નથી.
 અહં અત્ર અસ્મિ = હું અહીં છું.
 અત્ર અહં અસ્મિ = અહીં હું છું.
 અસ્મિ અહં અત્ર = છું હું અહીં.
 મનુષ્યઃ રાજા ભવતિ = મનુષ્ય રાજા બને છે.
 રાજા મનુષ્યઃ ભવતિ = રાજા મનુષ્ય બને છે.
 નરઃ અત્ર આગચ્છતિ = માણસ અહીં આવે છે.
 ભૂપઃ સદા તત્ર ન ભવતિ = રાજા હંમેશા ત્યાં હોતો નથી.
 અહં અત્રુના તત્ર ન આગચ્છામિ = હું હવે ત્યાં નથી આવતો.
 સ પુરુષઃ સદા કિં પતતિ ? = તે મનુષ્ય હંમેશા કેમ પડે છે ?
 કિં ત્વં પુરુષસ્ય સ્કન્ધં પદયાસિ ? = તું તું પુરુષનો ખભો ભુજ્યે છે.
 કિં સ કૃષ્ણસ્ય દન્તં ન પદયાતિ ? = તું તે કૃષ્ણનો દાંત બેતો નથી ?
 इदानीं भूपस्य हस्तान् केदाः पतति = હવે રાજાના હાથમાંથી વાળ પડે છે.
 સ પુરુષઃ કુત્ર અસ્તિ ? = તે પુરુષ ક્યાં છે ?
 इदानीं स पुरुषः तत्र नास्ति = હમણાં તે પુરુષ ત્યાં નથી.
 भूपः इदानीं कुत्र गतः ? = રાજા હવે ક્યાં ગયો ?
 अहं अस्मि भूपः = હું છું રાજા.
 सः भूपः नास्ति = તે રાજા નથી.

हुवे तमे नीचे लपेटां वाङ्मो वांशी समल शकशे।—

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

अहं इदानीं न पठामि । स सदा तत्र पश्यति । त्व इदानीं किं खादसि ? अहं न किमपि वदामि । रामः यत्र गच्छति, तत्र सोमः सदा आगच्छति । कः पुरुषः भूपं पश्यति ? इदानीं स पुरुषः भूपं पश्यति । कदा त्वं तत्र गच्छसि ? यदा सः नरः तत्र न गच्छति, तदा त्वं अत्र आगच्छ । रामः राजा अस्ति । कृष्णः इदानीं रामं वदति । सोमः इदानीं कुत्र अस्ति ? यत्र हस्तः पतति, तत्र ग्रन्थः न अस्ति । यत्र रामः पश्यति, तत्र स पुरुषः न अस्ति । यदा त्वं आगच्छसि, तदा अहं गृहं गच्छामि । त्वं किं किमपि न वदसि ? स इदानीं किमपि न पठति ? यथा कृष्णः पठति, तथा रामः पठति । यथा अहं गच्छामि तथा त्वं किं न गच्छसि ?

कदा त्वं तत्र गच्छसि ? त्व कदा तत्र गच्छसि ? तत्र कदा त्वं गच्छसि ? गच्छसि कदा त्वं तत्र ? स इदानीं किं न पठति ? इदानीं स किं न पठति ? किं न स पठति इदानीं ? न पठति किं स इदानीं ? इदानीं स मनुष्यः भूपं पश्यति । स मनुष्यः इदानीं भूपं पश्यति । भूपं पश्यति स मनुष्यः इदानीं । पश्यति भूपं स मनुष्यः इदानीम् ।

पाठ ८

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१) अहं इदानीं न पठामि ।

अहं इदानीं किमपि न पठामि ।

अहं इदानीं किमपि नैव पठामि ।

अहं इदानीं अत्र अस्मि, नैव च किमपि पठामि ।

नीचे आपेक्षां वाक्येने। शुभरातीमां अनुवाद करे —

(२) त्वं गच्छसि ।

त्वं कुत्र गच्छसि ?

त्वं अधुना कुत्र गच्छसि ?

त्वं अधुना तत्र गच्छसि किम् ?

किं त्वं इदानीं तत्र गच्छसि ?

इदानीं किं त्वं तत्र गच्छसि ?

त्वं तत्र इदानीं गच्छसि, किं खादसि च ?

गच्छसि किं त्वं तत्र इदानीम् ? किं च खादसि ?

(३) इदानीं स पुरुषः तत्र आगच्छति, भूपं च पश्यति,

फलं च खादति, पुस्तकं च पठति ।

स पुरुषः तत्र इदानीं आगच्छति, पश्यति च

भूपं, खादति च फलं, पठति च पुस्तकम् ।

आगच्छति तत्र इदानीं स पुरुषः, सः न च मूपं
पश्यति, नैव च फलं ग्वादति, न च पुस्तकं पठति ।

(४) त्वं किं वदसि इदानीम् ?

किं त्वं वदसि इदानीम् ?

वदसि किं त्वं इदानीम् ?

इदानीं किं वदसि त्वम् ?

वदसि त्वं किं इदानीम् ?

वदामि इदानीं किं त्वम् ?

इदानीं वदसि किं त्वम् ?

सन्धिः

अहमिदानीं न पठामि ।

अहमिदानीं किमपि न पठामि ।

अहमत्रास्मि, अहमिदानीमत्रास्मि ।

अत्रास्मि । अहमत्रास्मीदानीम् ।

१ अहं-इदानीं । २ अहं-इदानीं । ३ किं-अपि ।

४-५ अहं-अत्र-अस्मि । ६-८ अहं-इदानीं-अत्र-अस्मि ।

९ अत्र-अस्मि । १०-१३ अहं-अत्र-अस्मि-इदानीम् ।

पाठ १०

नीचे आपेला वाक्येनो संस्कृतभा अनुवाद करे —

हुं गच्छेत्तु. हुं हुमत्वा गच्छेत्तु. हुं आने जतो नधी.
 हुं आने त्या जतो नधी तु त्या आने जय छे
 तुं तु आने त्या जय छे ? तुं आने त्या केम जतो नधी ?
 हुवे तु अर्ही आवे छे नर्ही, हुं आने त्या जतो नधी.

नीचे लपेला वाक्येनो गुजरातीभा अनुवाद करे

अहं गच्छामि । अहं अद्य गच्छामि । अहं अद्य न गच्छामि ।
 अहं अद्य तत्र न गच्छामि । त्व अद्य तत्र न गच्छसि । कि त्व
 अद्य तत्र गच्छसि ? अद्य तत्र त्वं किं न गच्छसि ? अद्युना त्वं
 अत्र आगच्छसि । नहि, अहं अद्य तत्र आगच्छामि ।

देवः कुत्र अस्ति ? भूप तत्र न अस्ति । केशस्य क वर्णः ?
 केशस्य कृष्ण वर्ण । दन्तस्य क वर्णः ? ओष्ठस्य वर्णः क ?
 हस्तस्य क वर्णः ? अत्र पुष्प अस्ति किम् ? अत्र सः
 अस्ति ।

नीचे लपेला वाक्ये वाचे —

- १ अहं नव गच्छामि । २ त्वमद्य कुत्र गच्छसि ?
- ३ सोऽद्यात्राऽऽगच्छति । ४ त्वं तत्राद्य गच्छसि ।

संधि करेलां वाक्ये

कृष्णो न गच्छति । रामो न वदति । सोमो गच्छति । सदा
 वायुर्गच्छति । किं कृष्णो न वदति ? जयचन्द्र किं न पश्यति ?

सर्वमित्रो न खादति फलम् । स तत्र किं न खादति ? यदा रामोऽत्र पठति, तदा स तत्र खादति । यदा कृष्णस्तत्र गच्छति, तदा स नैव पठति ।

જો તમને એ વાક્યો ન સમજાય, તો પાઠ ત્રીજાના વાક્યો ધ્યાનપૂર્વક તપાસો —

અકારાત પુલિંગ નામોના રૂપ કેવી રીતે કરવા તે વાચક હવે સમજી શકે છે અકારાન્ત નપુસકલિંગ નામોના પ્રથમા અને દ્વિતીયા સિવાયની બીજી બધી વિલક્ષિતઓના રૂપો પહેલા (અકારાન્ત પુલિંગ) પ્રમાણે કરવા

૧ પુસ્તકમ્ = પુસ્તક	૪ પુસ્તકાય = પુસ્તકને માટે
(હે) પુસ્તક = હે પુસ્તક	૫ પુસ્તકાત્ = પુસ્તકથી
૨ પુસ્તકમ્ = પુસ્તકને	૬ પુસ્તકસ્ય = પુસ્તકના
	પુસ્તક તરફ
૩ પુસ્તકેન = પુસ્તક વડે	૭ પુસ્તકે = પુસ્તકમા

આ ઉપરથી વાચક સમજી શકશે કે, પહેલી અને બીજી વિલક્ષિતના રૂપો સિવાય બાકીના રૂપો પુલિંગના રૂપોની માફક જ થાય છે આ નિયમ ધ્યાનમાં રાખવાથી વાચક સરળતાથી પુલિંગ અગર નપુસકલિંગ અકારાત નામોના રૂપો બનાવી શકશે.

પાઠ ૧૧

અહીં યોડાક નપુંસકલિંગ અકારાન્ત શબ્દ આપ્યા છે.—

નયનં = આંખ

નેત્રં = આંખ

ઉદરં = પેટ

નखं = નખ

ललाटं = ભસ્તક

वखं = વચ્ચ, કાપડ

भूषणं = ધરેણું

नगरं = શહેર

पत्रं = પાન, પાંદડું

वनं = વન, જંગલ.

पात्रं = વાસણુ

जलं = પાણી

सलिलं = પાણી

अम्बरं = આકાશ

कमलं = કમળ

पुष्पं = ફૂલ

फलं = ફળ

पुस्तकं = પુસ્તક

द्वारं = દરવાજો

गृहं = ઘર

એ અકારાન્ત નપુંસકલિંગ શબ્દો છે. એનાં રૂપો અગાઉ બતાવ્યા પ્રમાણે થાય છે. તેમો એનાં રૂપો સરળતાથી બનાવી શકશો.

એમની મદદથી વાક્યો કેવી રીતે બને છે તે જુઓ.

૧ સઃ રામસ્ય નયનં પશ્યતિ । ૨ રામઃ કૃષ્ણસ્ય વચ્ચં ન પશ્યતિ । ૩ દેવદત્તઃ ભૂપસ્ય નગરં ન ગચ્છતિ । ૪ સોમઃ ફલં ખાદતિ । ૫ સ ઇદાનીં ફલં કિં ન ખાદતિ ? ૬ સઃ અધુના પુસ્તકં પઠતિ ।

૧. તે રામની આંખ જુએ છે. ૨. રામ કૃષ્ણનું કપડું જોતો નથી.

૩ દેવદત્ત રાજાના નગર તરફ જતો નથી ૪ સોમ કૃષ્ણ ખાય છે ૫ તે હુવે કૃષ્ણ કેમ ખાતો નથી ? ૬ તે હુવે ચોપડી વાચે છે.

હુવે નીચે લખેલા વાક્યો વાચતાજ તમે સમજી શકશો —

વાચન-પાઠ ।

હરિશ્ચન્દ્રસ્ય ભૂપણં કુત્ર અસ્તિ ? ત્વ કિમપિ ફલ કિ ન ખાદાસિ ? યત્ર સ પઠતિ, તત્ર રામચન્દ્રસ્ય પુસ્તકં અસ્તિ કિમ્ ? યત્ર ભરદ્વાજ પઠતિ, તત્ર રામચન્દ્રસ્ય પુસ્તકં ન અસ્તિ । ભૂપસ્ય નગરં કુત્ર અસ્તિ । કૃષ્ણસ્ય પાત્રે જલં ન અસ્તિ । પાત્ર કુત્ર અસ્તિ । પાત્રં અવ અસ્તિ । સ નગરાત્ નગર ગચ્છતિ । જલે કમલં અસ્તિ । સલિલે કમલં ન અસ્તિ । દ્વારં કુત્ર અસ્તિ ? ગૃહસ્ય દ્વારં અત્ર અસ્તિ । વને સલિલ નાસ્તિ । યત્ર જલ ન અસ્તિ તત્ર સ કિં ન ગચ્છતિ ? ત્વ અત્ર કિ ન આગચ્છાસિ ? અહં ન પતામિ ।

નીચે લખેલા વાક્યોના સંસ્કૃતમા અનુવાદ કરો —

ઘરનો દરવાજો અહીં છે રામચન્દ્રનો વસ્ત્ર કયા છે ? પાણીમા કમળ કેમ નથી ? કૃષ્ણનો ઘરેલું કયા છે ? દેવદત્તનો પુત્રક અહીંઆ નથી રાજાનો નગર કયા છે ? તે નગરમાથી આવે છે તે કૃષ્ણ ખાય છે તુ કૃષ્ણ કેમ ખાતો નથી ?

પાઠ ૧૨

સંસ્કૃત વાક્યોમાં નીચે પ્રમાણે સંધિ થાય છે. તે ધ્યાનમાં રાખવી જરૂરી છે.

ન + અસ્તિ	= નાસ્તિ	(નહીં)
ન + એવ	= નૈવ	(બિલકુલ નહીં)
કિં + અસ્તિ	= કિમસ્તિ	(શું છે.)
અહં + અસ્મિ	= અહમસ્મિ	(હું છું)
કિં + અપિ	= કિમપિ	(કંઈપણ)

એનો ઉપયોગ આ પ્રમાણે થાય છે—

૧ સ તત્ર નાસ્તિ । ૨ તત્ર પુસ્તકં નૈવ અસ્તિ । ૩ તત્ર કિમપિ નાસ્તિ । ૪ અત્ર અહમસ્મિ । ૫ ત્વં કિં કિમપિ ન પઠસિ ? ૬ ભૂપસ્ય નગરે ભૂપઃ અસ્તિ । ૭ કિં ત્વં નગરાત્ આગચ્છસિ ? ૮ નહિ, અહં વનાત્ આગચ્છામિ । ૯ વને કિં અસ્તિ ? ૧૦ વને સલિલં અસ્તિ । ૧૧ જલે કમલં નાસ્તિ । ૧૨ પુસ્તકે પત્રં અસ્તિ કિમ્ ? ૧૩ દેવદત્તસ્ય પુસ્તકે પત્રં નાસ્તિ ।

૧. તે ત્યાં નથી. ૨. ત્યાં પુસ્તક બિલકુલ નથી. ૩. ત્યાં કંઈપણ નથી. ૪. હું અહીં છું. ૫. તું કેમ બિલકુલ વાંચતો નથી ? ૬. રાજાના નગરમાં રાજા છે. ૭. શું તું નગરમાંથી આવે છે ? ૮. ના, હું જંગલમાંથી આવું છું. ૯. જંગલમાં શું છે ? ૧૦. જંગલમાં પાણી છે. ૧૧. પાણીમાં કમળ નથી. ૧૨. પુસ્તકમાં પાંદડું છે કે ? ૧૩ દેવદત્તના પુસ્તકમાં પાંદડું નથી.

संधि

वाचकोने संधि विषेने थोडा ज्वाल आब्यो छे वधु ज्वाल आवे ते भाटे याठ इहानां वाक्यो अर्हो संधि करीने आख्या छे.

संस्कृत-वाचन पाठः

अहमिदानीं न पठामि । स तदा तत्र पश्यति । त्वमिदानीं किं खादसि ? अहं न किमपि खादामि । रामो यत्र गच्छति, तत्र सोमः सदाऽऽगच्छति । कः पुरुषो भूपं पश्यति ? इदानीं स पुरुषो भूपं पश्यति । कदा त्वं तत्र गच्छसि ? यदा स नरस्तत्र न गच्छति तदा त्वं अत्राऽऽगच्छ । सोमो राजाऽस्ति । कृष्णस्तदानीं रामं वदति । सोम इदानीं कुत्रास्ति ? यत्र यत्र हस्तपतति, तत्र पुस्तकं नास्ति । यत्र रामः पश्यति तत्र स पुरुषो नास्ति । यदा त्वमागच्छसि तदाहं गच्छामि । त्वं किं किमपि न वदसि ? स इदानीं किमपि न पठति । यथा कृष्णः पठति, तथा रामः पठति । यथाऽहं गच्छामि, तथा त्वं किं न गच्छसि ?

वाचक ध्यानपूर्वक बुझे के कथा संधि थछ छे अने कथां थछ नथी.

इदानीं स भूपः पुरुषं पश्यति । स भूपः पुरुषं पश्यतीदानीम् । पुरुषं पश्यति स भूपः इदानीम् । पश्यति स भूपः पुरुष-मिदानीम् । पश्यतीदानीं स भूपः पुरुषम् ।

पाठ १३

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१) सोमस्य गृहं कुत्र अस्ति ?

सोमस्य गृहं तत्र अस्ति, तत् त्वं पश्यसि किम्?

सोमस्य गृहात् स अत्र आगच्छति ।

भूपस्य नगरात् अहं इदानीं आगच्छामि ।

पुरुषस्य भूषणं किं अस्ति ?

वीरस्य पुस्तकं कुत्र अस्ति ?

वीरः गच्छति । जनः नगरात् नगरं गच्छति ।

भूपः पुरुषं वदति किम् ?

कथं नरः नगरात् आगच्छति, किं स वनं न गच्छति ?

नरस्य हस्तात् इदानीं एव शस्त्रं पतितम् ।

तस्य गृहात् इदानीं स अत्र आगच्छति ।

अहं नगरात् नगरं गच्छामि ।

(२) अहं इदानीं न पठामि अत्र ।

इदानीं अत्र न पठामि अहम् ।

न पठामि अत्र अहं इदानीम् ।
अत्र न पठामि इदानीं अहम् ।
पठामि न इदानीं अत्र अहम् ।

(३) किं त्वं न पठसि अत्र पुस्तकम् ?
त्वं न पठसि किं अत्र पुस्तकम् ?
न पठसि किं अत्र त्वं पुस्तकम् ?
पठसि किं न त्वं अत्र पुस्तकम् ?
अत्र पुस्तकं किं त्वं न पठसि ?
पुस्तकं किं त्वं न पठसि अत्र ?
पुस्तकं किं त्वं अत्र न पठसि ?

(४) किं त्वं इदानीं तत्र न गच्छसि ?
त्वं किं इदानीं तत्र न गच्छसि ?
न गच्छसि किं त्वं इदानीं तत्र ?
इदानीं त्वं तत्र न गच्छसि किम् ?
तत्र न गच्छसि किं त्वं इदानीम् ?
त्वं इदानीं न गच्छसि किं तत्र ?

सन्धिः ।

- (५) किं त्वमिदानीं तत्र गच्छसि ?
 किं त्वमिदानीं तत्र न गच्छसि ?
 कुत्रास्ति गृहस्य द्वारं ?
 कुत्र गृहस्य द्वारमास्ति ?
 त्वमत्र किं नागच्छसि ?
 नागच्छसि किं त्वमत्र ?
 किं त्वं नागच्छस्यत्र ?

(६) त्वमत्रागच्छ । आगच्छात्र त्वम् । अत्रागच्छ त्वम् ।
 अत्र किं नागच्छसि त्वम् ? त्वं किं नागच्छसि
 अत्र ? किं न त्वमत्रागच्छसि ? स नगरात्नगरं
 गच्छति । गच्छति स नगरात्नगरम् । रामस्य
 पात्रमत्रास्ति । अत्रास्ति पात्रं रामस्य ।

१ त्वं अत्र आगच्छ । २ आगच्छ अत्र । ३ अत्र
 आगच्छ । ४ न आगच्छसि । ५ न आगच्छसि ।
 ६ त्वं अत्र आगच्छसि । ७ नगरात् नगरं । ८ पात्रं
 अत्र अस्ति । ९ अत्र अस्ति पात्रम् ।

પાઠ ૧૪

દરેક ભાષામાં શુભ ઘટાવનારા શબ્દો હોય છે તેમને વિશેષણ કહે છે. જેમકે 'કાળુ કપડુ' એમાં કાળું એ વિશેષણ છે. આ પ્રમાણે સંસ્કૃતમાં પણ ઘણા વિશેષણો છે, અને તેમનો ઉપયોગ વાક્યમાં કરવાની જરૂર હોય છે. આ પાઠમાં વિશેષણનો ઉપયોગ કરી ઘટાવવાનો વિચાર છે તેથી અહીં થોડાં વિશેષણો આપવામાં આવ્યાં છે.

વિશેષણ

શ્વેત = સફેદ, ધોળું	કૃષ્ણ = કાળુ	રક્ત = લાલ
પીત = પીળું	હરિત = લીલુ	નીલ = નીલું
શુભ્ર = શ્વેત	અંધ = આધળો	વધિર = બહેરો
વાચાલ = વધારે બોલનારો	ધીર = ધીરજવાન	વીર = શૂરવીર
વિશાલ = મોટું	કૃપણ = કબુસ	ઉદાર = ઉદાર
વલિષ્ઠ = બળવાન	હ્રસ્વ = નાનું	વદાન્ય = દાતા
નવીન = નવું	પુરાણ = જૂઠું	ઘનાત્ય = મૈસાદાર
વિજ્ઞ = જ્ઞાની	કોમલ = કોમલ,	મૃદ = મૂર્ખ

નરમ

વિશેષણના રૂપ વિશેષ્યની માફકજ થાય છે. વિશેષણથી જેનો શુભ વર્ણન કરવામાં આવે છે તેને વિશેષ્ય કહે છે. અહીં વિશેષણનો ઉપયોગ કરવાની રીત જુઓ.

શ્વેતઃ અશ્વઃ । સફેદ ઘોડો
શ્વેતં કમલં । સફેદ કમલ

અહીં અશ્વ શબ્દ અકારાન્તપુલિંગ (નરજાતિનો) હોવાથી
“ અશ્વ ” શબ્દ પ્રમાણે “ શ્વેત ” “ શબ્દનું રૂપ ” થયું છે.
એજ પ્રમાણે “ કમલ ” શબ્દ નપુંસકલિંગ (નાન્યતર જાતિ)
હોવાથી યીજા વાક્યમાં ‘ શ્વેત ’ શબ્દનું રૂપ ‘ કમલ ’ શબ્દ
રૂપ પ્રમાણે થયું છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે કેવી રીતે
વિશેષણના રૂપો વિશેષ્યની ભાક્ક થાય છે નીચેનાં વાક્યો વાચવાથી
આ નિયમ તમારા ધ્યાનમાં આવશે.

શોભનં વનં । વિશાલં ઉદરં । નવીનં કલમં ।
પુરાણં વસ્ત્રં । શુભ્રં પુષ્પં । નીલં કમલં ।
રક્તં વસ્ત્રં । હરિતં વનં । શોભનં પુસ્તકં ।
પીતં પુષ્પં । શોભનં જલં । પીતં વસ્ત્રં ।

આમાં નપુંસકલિંગ વિશેષ્યની સાથે વિશેષણ આપ્યા છે. હવે
પુલિંગ વિશેષ્યની સાથે વિશેષણના રૂપ જુઓ.

શોભનઃ પુરુષઃ । વિશાલઃ કર્ણઃ । નવીનઃ વાલકઃ ।
પુરાણઃ પુરુષઃ । શુભ્રઃ વર્ણઃ । નીલઃ વર્ણઃ ।
રક્તઃ વર્ણઃ । હરિતઃ વૃક્ષઃ । શોભનઃ ગલ્લઃ ।
વાલિષ્ઠઃ પુરુષઃ । ધીરઃ પુરુષઃ । વાચાલઃ મનુષ્યઃ ।

એ વિશેષ્ય પુલિંગ હોવાથી વિશેષણના રૂપ પણ તેમના
જેવાંજ થયા છે એ વાત નીચે લખેલા વાક્યો વાંચી બગબર
સમજી શકશો.

૧ શોભનસ્ય નગરસ્ય વિશાલં દ્વારમ્ । ૨ ધનાઢ્યસ્ય પુરુષસ્ય રક્તં વલ્લમ્ । ૩ શોભને જલે નવીનં કમલમ્ ।

૧ ઉત્તમ નગરનો વિશાળ દરવાજો. ૨ ધનવાન માણસનું રાતું વસ્ત્ર. ૩ ઉત્તમ પાણીમાં નવું કમળ.

આ વાક્યોમાંથી વાંચક સમજી શકશે કે વિશેષ્યનાં રૂપોની માફક વિશેષણનાં રૂપો થાય છે. સંસ્કૃત ભાષાની આ વિશેષતા વાંચકે જરૂર ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

સંધિ

હવે સંધિના ઉપયોગથી વાંચક સારી પેઠે પરિચિત થયા છે. નીચે વાક્યો સંધિ કરીને આપ્યાં છે એ વાક્યો વાંચવાથી સંધિ ક્યાં અને કેવી રીતે થઈ છે તે વાંચકને સ્પષ્ટતાથી સમજાશે.

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠ:

અહં વદામિ । વદામ્યમ્ । ત્વં વદસિ । વદસિ ત્વમ્ ।
સ વદતિ । વદતિ સઃ । અહં પઠામિ । પઠામ્યહમ્ ।
અહં પશ્યામિ । પશ્યામ્યહમ્ । અહં । શ્વાદામિ ।
શ્વાદામ્યહમ્ । અહં ગચ્છામિ । ગચ્છામ્યહમ્ ।

સ ગચ્છતિ । સ વદતિ । સ શ્વાદતિ । સ પશ્યતિ ।
સ પઠતિ । તન્નાહં પઠામિ । ત્વં કુત્ર પઠસિ ।
સોઽત્ર પઠતિ । સ યત્ર પઠતિ, તન્નાહં પઠામિ ।
અહમત્ર પશ્યામિ । ત્વં કુત્ર પશ્યસિ ? સ તત્ર પશ્યતિ ।

પાઠ ૧૫

હવે નીચેના સંસ્કૃત વાક્યો વાંચો:—

૧ રામચંદ્રસ્ય નવીનં ગૃહં શોભનં અસ્તિ । ૨ શ્રીકૃષ્ણ-
સ્ય પુરાણં નગરં કુત્ર અસ્તિ । ૩ વિજ્ઞસ્ય પુરુષસ્ય
શોભનં પુસ્તકં અત્ર, નાસ્તિ । ૪ ત્વં વિશાલં વનં હૃદાર્ની
ગચ્છસિ કિમ્ ? ૫ નહિ, હૃદાર્ની અહં મૂપસ્ય શોભનં
નગરં ગચ્છામિ । ૬ સ પુરુષઃ મૂપસ્ય શોભનાત્
નગરાત્ હૃદાર્ની એવ આગચ્છતિ । ૭ સ'વલિષ્ઠઃ પુરુષઃ
હૃદાર્ની કુત્ર અસ્તિ ?

૧. રામચંદ્રનું નવું ઘર સુંદર છે. ૨. શ્રીકૃષ્ણનું જૂનું નગર
ક્યાં છે? ૩. જ્ઞાની મનુષ્યનું ઉત્તમ પુસ્તક અહીં નથી.
૪ તું તું હવે મોટા જંગલમાં જાય છે? ૫. નહીં, હુમણાં
હું રાજના સુંદર નગરમાં જાઉં છું ૬. તે મનુષ્ય રાજના
સુંદર નગરમાંથી હુમણાં જ આવે છે. ૭ તે બળવાન પુરુષ
હુમણાં ક્યાં છે?

હવે નીચેના શબ્દો મોઢે કરો—

૧ અહમ્—હું

૫ મત્ — મારી પાસેથી

૨ મામ્ — મને

૬ મમ — મારું

૩ મયા -- મેં

૭ માયિ — મારામાં

૪ મૈહ્યમ્ -- મારે માટે

હવે એનો ઉપયોગ ભુજો —

૧ અહં મમ ગૃહં હદાર્નો એવ ગચ્છામિ । ૨ ત્વ મમ ગૃહં હદાર્નો એવ આગચ્છાસિ કિમ્ ? ૩ સ પુરુષઃ માં વદતિ । ૪ અહમ્ નગરાત્ નગરં ગચ્છામિ । ૫ મમ ગૃહં શોભનં નાસ્તિ કિમ્ ?

૧. હું મારે ઘર હમણાં જ જાઉં છું. ૨. તું તું મારે ઘર અત્યારે જ આવે છે ? ૩. તે મનુષ્ય મને કહે છે. ૪ હું એક શહેરથી બીજે શહેર જાઉં છું. ૫. મારું ઘર સુંદર નથી ?

હવે નીચેના શબ્દ ધ્યાનમાં રાખો.

સહ	= સાથે	સકાશાત્	= પાસેથી
સાકં	= "	સત્વરં	= જલદી
પ્રતિ	= પ્રતિ	દત્ત	= આપેલું
કૃત	= કરેલું	ઉક્ત	= કહેલું
ગતઃ	= ગયેલો	આગતઃ	= આવેલો

૧ મયા સહ સ પુરુષઃ આગચ્છાત । સ મમ સકાશાત્ સત્વરં ગતઃ । ૨ મયા રામાય ફલં દત્તમ્ । ૪ ભૂપેન મહ્યં ઘનં દત્તમ્ । ૫ મયા ઉક્તં । ૬ મયા કૃતં । ૭ મયા હદાર્નો એવ કૃતમ્ । ૮ મયા સાકં સ ન ગચ્છાતિ ।

૧. મારી સાથે પેલો પુરુષ આવે છે. ૨ તે મારી પાસેથી તરત ગયો. ૩ મેં રામને કૃપા આપ્યું. ૪ રાજાએ મને ધન આપ્યું. ૫. મેં કહ્યું. ૬. મેં કીધું. ૭ મેં હમણાં જ કર્યું. ૮. તે મારી સાથે જતો નથી.

पाठ १६

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१)

अहं^१ पश्यामि ।अहः^२ तं पश्यामि ।

अह तं सिंहं पश्यामि ।

अह तं सिंहं तत्र पश्यामि ।

अहं तं सिंहं तत्र इदानीं पश्यामि ।

त्वं तं सिंहं तत्र इदानीं पश्यसि किम् ?

(२)

श्राकृष्णाय नमः । श्रीकृष्णने वंदन हो.

श्रीरामचन्द्राय नमः । श्रीरामचंद्रने वंदन हो.

नमो रामचन्द्राय । रामचंद्रने नमस्कार हो.

नमो वासुदेवाय । वासुदेवने नमस्कार हो.

कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ।

प्रणतक्लेशनाशाय गोविंदाय नमोनमः ॥

१ हरये = हरिने

२ परमात्मने = परमात्माने

३ प्रणतक्लेशनाशाय = शरण्य आवेलाना दुःखनो नाश

करनार ने

(३६)

(३)

राजा राष्ट्रं रक्षति ।

राजा बलेन राष्ट्रं रक्षति ।

राजा स्वबलेन स्वराष्ट्रं रक्षति ।

(४)

द्विजः गच्छति ।

द्विजः काशीं गच्छति ।

सः द्विजः कुमारेण सह काशीं गच्छति ।

सः द्विजः स्वकीयेन कुमारेण सह अद्य एव
काशीं गच्छति ।

सः द्विजः विष्णुशर्मा स्वकीयेन कुमारेण वेद-
मित्रेण सह काशीं इदानीं गच्छति ।

सः किमर्थं काशीं गच्छति इदानीम् ?

सः गंगास्नानार्थं वेदपठनार्थं च काशीं गच्छति, ।

सः वीरः ग्रामं रक्षति । इदानीं वीरः पुरुषः कुत्र गतः ?

स राजा वनात् धनं गच्छति ।

वीरः पुरुषः राष्ट्रस्य संरक्षणं करोति ।

પાઠ ૧૭

નીચેના શબ્દો મોઢે કરો:—

૧ ત્વમ્ - તું	૫ ત્વન્ = તારી પાસેથી
૨ ત્વાં - તને	૬ ત્વ = તારૂં
૩ ત્વયા - તારાથી	૭ ત્વયિ = તારામાં
૪ તુભ્યં - તારે માટે	

એમનો ઉપયોગ કરીને ઘણા સંસ્કૃત વાક્યો બની શકે છે.

૧ અહં ત્વયા સહ નગરં ગચ્છામિ । ૨ ત્વં મયા સહ નગરં ગચ્છસિ । ૩ સ મયા સહ તત્ર ન ગચ્છતિ, પરન્તુ ત્વયા સહ અત્ર પઠતિ ।

૧ હું તારી સાથે શહેર તરફ જાઉં છું.

૨ તું મારી સાથે શહેર તરફ જાય છે.

૩ તે મારી સાથે ત્યાં જતો નથી, પણ તારી સાથે અહીં વાંચે છે.

તવ ગૃહં શોભનં અસ્તિ । ૨ મયા તુભ્યં ધનં દત્તમ્ । ૩ ત્વયા મયાં ધનં ન દત્તમ્ । ૪ સ પુરુષઃ મમ પુસ્તકં ત્વયા સહ પઠતિ । ૫ ત્વં વીરઃ પુરુષઃ અસિ । ૬ સ શોભનઃ ભૂપઃ અસ્તિ । ૭ તવ વીરઃ પુત્રઃ કુત્ર અસ્તિ ? ૮ તવ ગૃહે ત્વં કિં ન પઠસિ ? ૯ અત્ર ત્વં કદા આગચ્છસિ ? ૧૦ તવ ફલં કુત્ર અસ્તિ ? ૧૧ યત્ર ઘણમદ્રસ્ય વન્નં અસ્તિ । ૧૨ ત્વયા અથ કિમપિ

ન કૃતમ્ । ૧૩ તવ નગરાત્ અહં અથ હૃદાનો એવ
આગતઃ ।

૧ તારૂં ઘર સુંદર છે. ૨. તને મેં ધન આપ્યું. ૩ તેં
મને ધન આપ્યું નહીં. ૪ પેલો મનુષ્ય માડું પુસ્તક તારી
સાથે વાંચે છે. ૫. તું વીર પુરુષ છે. ૬ તે સારો રાજા છે. ૭
તારો બહાદુર પુત્ર ક્યાં છે? ૮ તારે ઘેર તું કેમ વાંચતો
નથી? ૯ તું અહીં ક્યારે આવે છે? ૧૦. તારૂં કૃષ્ણ ક્યાં છે? ૧૧
ત્યાં બલભદ્રનું વસ્ત્ર છે. ૧૨ તેં આજે કંઈ પણ કર્યું નથી. ૧૩
તારા નગરમાંથી હું આજે હુમણા જ આવ્યો છું.

સંધિ કરેલાં વાક્યો.

અગાઉ આપેલાં વાક્યો સંધિ કરીને અત્રે લખ્યા છે. એ વાક્ય
પૂર્વપાઠોમાં આવેલા છે.

તદાઽહં તત્ર ગચ્છામિ । તદા તત્રાઽહં ગચ્છામિ ।
તદા તત્ર ગચ્છામ્યહમ્ । કસ્તત્ર ગચ્છતિ ? તત્ર કો
ગચ્છતિ ? ગચ્છતિ કસ્તત્ર ? યદાઽહં તત્ર ન પશ્યા-
મિ, તદા તત્ર સ ગચ્છતિ । યદા તત્રાઽહં ન
પશ્યામિ, સ તદા તત્ર ગચ્છતિ । યદા તત્ર ન
પશ્યામ્યહં, યદા ચ ત્વં તત્ર ન પશ્યસિ, તદા
સોઽત્ર વદતિ । યદા ત્વં તત્ર પશ્યસ્વત્ર તદા સ
વદતિ । યદા ત્વં તત્ર પશ્યસિ, તદા સ વદત્યત્ર ।
કદા ત્વમત્ર શ્વાદસિ ?

પાઠ ૧૮

નીચે લખેલાં વાક્ય તમે હુવે સરળતાથી સમજી શકશો—

અહં સત્વરં આગચ્છામિ । કિં ત્વં મમ ગૃહં પ્રાપ્તિ
 ઇદાર્ની એવ સત્વરં ન આગચ્છસિ ? સ કુત્ર ગતઃ ?
 મયા ધનં ન દત્તમ્ । મયા કિં ઇદાર્ની ઉક્તમ્ ? ત્વં
 ઇદાર્ની કિં કિમપિ ન વદસિ ? સ ઇદાર્ની કુત્ર ગતઃ ?
 ત્વં ઇદાર્ની યત્ર ગચ્છસિ, તત્ર સ આગચ્છતિ કિમ્ ?
 ભૂપસ્ય નગરં કુત્ર અસ્તિ ? સ ઇદાર્ની ફલં ગ્વાદતિ ।
 મમ પુસ્તકં યત્ર અસ્તિ, તત્ર ત્વં ઇદાર્ની કિં ન
 ગચ્છામિ ।

• નીચેના વાક્યોનું સંસ્કૃત કરો—

હું હુવે જતો નથી. તુ મારી માથે આવે છે તે મારી સાથે
 કેમ આવતો નથી? માડ પુસ્તક કયા છે? જ્યાં માડું ઘર છે,
 ત્યાં તું હુવે આવે છે? હું મારે ઘેર જાઉં છું તુ કેમ આવતો
 નથી? તે આવે છે. હું જણાવી જાઉં છું ।

મંથિ કરેલાં સંસ્કૃત વાક્યો

યત્ર સ પઠયતિ, તત્રાહં ગચ્છામિ । સ તત્ર સ્વાદતિ ।
 ત્વં કુત્ર સ્વાદસિ ? યત્ર સ ગચ્છતિ તત્રાહં ગચ્છામિ ।
 કો વદતિ ? સ કિં વદતિ ? સ તત્ર ન વદતિ । ત્વં
 તત્ર કિં સ્વાદસિ ? અહં ન વદામિ । નાહં વદામિ । ન
 વદામ્યહમ્ । સ ગચ્છતિ । ત્વં ન પઠયસિ । તદાહમત્ર

ખાદામિ । યદા ત્વં તદ્વ ખાદસ્યહં તદાત્ર ખાદામિ ।
 યદા ત્વં તદ્વ ખાદસિ, તદાઽત્રાહં ખાદામિ । યદા ત્વં
 તદ્વ ખાદસિ, તદાઽત્ર ખાદામ્યહમ્ ।

અહં તત્ર ન પશ્યામિ । તત્રાહં ન પશ્યામિ । ન
 તત્ર પશ્યામ્યહમ્ । સ તત્ર ન ગચ્છતિ । ત્વમત્ર કિં
 પશ્યાસિ ? ત્વં કિં પશ્યસ્યત્ર ? કિમત્ર ત્વં પશ્યાસિ ?
 અહં તત્ર ગચ્છામિ । તત્રાહં ગચ્છામિ । ગચ્છામ્યહં તત્ર ।
 યત્ર સ ગચ્છતિ, તત્રાઽહં ગચ્છામિ । યત્ર સ ગચ્છ-
 ત્યહં તત્ર ગચ્છામિ । યત્ર સ ગચ્છતિ, ગચ્છામ્યહં
 તત્ર । યત્ર સ ગચ્છતિ, ગચ્છામિ તત્રાહમ્ । યત્રાહં
 પશ્યામિ, તત્ર ત્વં કિં ન પશ્યાસિ ? યત્ર પશ્યામ્યહં
 તત્ર ત્વં કિં ન પશ્યાસિ ? યત્ર સ પશ્યતિ, તત્રાહં
 પશ્યામિ । યત્ર સ પશ્યતિ તત્ર પશ્યામ્યહમ્ । યત્ર
 સ પશ્યત્યહં તત્ર પશ્યામિ ।

નહિ, નાહં તત્ર ગચ્છામિ । નહિ, ન તત્રાહં ગચ્છામિ ।
 નહિ, ન તત્ર ગચ્છામ્યહમ્ । ન છાહં તત્ર ગચ્છામિ ।

સૂચના

ઉપરના વાક્યોમાં શબ્દ આગળ પાછળ લખવાથી સંધિમાં
 ક્યાં અને કેવી રીતે ફેરફાર થાય છે, તે બતાવ્યું છે. યોગ
 પ રશ્ત્રમથી ક્યો શબ્દ આગળ પાછળ લખ્યો છે, તે સમજ
 શકાશે.

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१)

धर्मः रक्षति ।

धर्मः जनान् रक्षति ।

मानवधर्मः सर्वान् मानवान् रक्षति ।

स्वधर्मः श्रेष्ठः प्रियः आदरणीयः च अस्ति ।

रक्षितः मानवधर्मः सर्वान् मानवान् रक्षति ।

श्रेष्ठः मानवधर्मः सर्वैः रक्षणीयः ।

(२)

वृक्षात् पुष्पं पतति ।

तस्मात् वृक्षात् पुष्पं पतति ।

तस्मात् वृक्षात् इदानीं एव रक्तं पुष्पं पतति ।

धाल इदानीं अत्र आगच्छति । तव पुत्रः कुत्र गच्छति अधुना? तत्र त्वं गच्छ, तत् पुष्पं पश्य च ।

१ पत् = पत्नी, २ तस्मात् = तेनाथी, ३ तव = ताई.

रामो राजमणिः सदा विजयते ।

रामं रमेशं भजे ॥

रामेण अभिहता निशाचरचमू ।

रामाय तस्मै नमः ॥

रामान्नास्ति परायणं परतरं ।

रामस्य दासोऽस्म्यहं ॥

रामे चित्तलयः सदा भवतु मे ।

भो राम मां उद्धर ॥

१ रामः राजमणिः सदा विजयते = राजभक्षि श्रीराम-
६ मेशा विजय पात्रे छे.

२ रमेश रामं भजे = रामपति श्रीरामने लक्ष्मि धु.

३ रामेण निशाचरचमू अभिहता = रामे राक्षसोणी सेना भारी
नापी.

४ तस्मै रामाय नमः = ते रामने वदन

५ रामान् परतर परायणं नास्ति = राम इतरां वधु ग्रेष्ठ
पीन्ने कोष्ठ तारणद्वार नधी

६ रामस्य दासः अह अस्मि = हु रामने मेवक धु

७ रामे मे चित्तलयः सदा भवतु = श्रीराममा भाव मन
६ मेशा रडे।

८ भो राम ! मां उद्धर = हे राम ! भारी उद्धार करो

પાઠ ૨૦

નીચે લખેલા શબ્દો વાંચો—

યદિ = જો	નોચેત્ = નહીં તો
તર્હિં = તો	યુક્તં = ઠીક
કથં = કેવી રીતે ?	સત્યં = સત્ય, સાચું

૧ યદિ ત્વં તત્ર ન ગચ્છસિ, તર્હિં અહં અત્ર એવ આગચ્છામિ । ૨ યદિ ત્વં ફલં ક્ષદાર્નીં ન ક્ષાદસિ તર્હિં અહં ફલં ન ક્ષાદામિ । ૩ યદિ ત્વં વદસિ, તર્હિં અહં વદામિ । ૪ યદા ત્વં પઠસિ, તદા અહં ન પઠામિ । ૫ અહં સત્યં વદામિ । ૬ ત્વં યુક્તં વદસિ । ૭ સ ન સત્યં વદતિ । ૮ કથં ત્વં એવં વદસિ ?

૧. જો તું ત્યાં નહિ જાય, તો હું અહીંઆજ આવું છું. ૨ જો તું હવે ક્ષણ નહિ ખાય, તો હું ક્ષણ ખાવાનો નથી. ૩. જો તું બોલે તો હું બોલું છું. ૪. જ્યારે તું વાંચે છે, ત્યારે હું વાંચતો નથી. ૫. હું સાચું કહું છું. ૬. તું ચોચ્ચ કહે છે. ૭. તે સાચું બોલતો નથી. ૮. તું એ પ્રમાણે કેમ બોલે છે ?

હવે નીચેના વાક્યો સહેલાઈથી સમજી શકશો:—

યદિ ત્વં ગચ્છસિ, તર્હિં અહં ન ગચ્છામિ । યદિ સ ભૂપઃ અત્ર આગચ્છતિ, તર્હિં અહં કિમપિ ન વદામિ ।

કુઞ્ચ ત્વં હૃદાનીં ગચ્છસિ ? યત્ર ત્વં ન ગચ્છસિ ।
સ કિં ન કિમપિ વદતિ ? ન યુક્તં ઉક્તં ત્વયા । સ
હૃદાનીં ન સત્યં વદતિ । સ સર્વદા એવ સત્ય વદતિ ।

નીચે લખેલા વાક્યોનુ સસ્કૃત કરો —

તુ કયા જાય છે ? તે હુમણા કયા છે ? રાજા નગરમા છે તુ
તારા ઘરમા છે હુ તારા ઘરમા છુ હવે તુ મારા ઘરમા વાચે છે
તુ સારા શબ્દ બોલે છે. તે હવે સાચુ બોલતો નથી તુ હવે બરા
બર કેમ બોલતો નથી ? તુ જ્યા જાય છે, ત્યા તે જતો નથી
હુ હુમણા જલદી જઉ છુ તે ઘરમા નથી તે હુમણા
ઘરમાજ છે

સધિ કરેલાં વાક્યો

રામો ગચ્છતિ । કૃષ્ણો વદતિ । સોમો ન ગચ્છતિ ।
કૃષ્ણસ્તત્ર ન પશ્યતિ । તત્ર કૃષ્ણો ન પશ્યતિ ।
તત્ર ન કૃષ્ણઃ પશ્યતિ । ન કૃષ્ણસ્તત્ર પશ્યતિ । કૃષ્ણો
ન ગચ્છતિ । ન કૃષ્ણો ગચ્છતિ । વાયુઃ સદા ગચ્છતિ ।
રામો ન વદતિ । ન રામો વદતિ । સોમો ગચ્છતિ ।
સદા વાયુર્ગચ્છતિ । કૃષ્ણઃ કિં ન વદતિ ? કિં
કૃષ્ણો ન વદતિ ? કિં ન કૃષ્ણો વદતિ ? જયચન્દ્રઃ
કિં ન પશ્યતિ ? કિં જયચન્દ્રો ન પશ્યતિ ? કિં ન
જયચન્દ્રઃ પશ્યતિ ? સર્વમિત્રો ન ગ્વાદતિ । ન સર્વ-
મિત્રઃ ગ્વાદતિ । સ તત્ર કિં ન ગ્વાદતિ ?

पाठ २१

हुवे नीचे लपेटा शब्दो ध्यानभाँ, शिषो—

१ क = कोष	४ कस्मै = कोने भाटे
२ कम् = कोने	५ कस्मात् = कोनी पासेधी
३ केन = कोनाधी, कोषे	६ कस्य = कोने, कोनी, कोनुं
	कोनी भाँरक्षत ७ कस्मिन् = कोनाभां

ये शब्दोनेो उपयोग नीचे लपेटा शब्दो प्रमाणे करे अने वाक्य बनाये —

१ कः सः पुरुषः अस्ति ? २ त्वं कं पुरुषं पश्यसि ?
 ३ तुभ्य कन नरेण धनं दत्तम् ? ४ कस्मै जनाय त्वया
 चखं दत्तम् ? ५ कस्मात् नगरात् त्व इदानीं आगतः ?
 ६ कस्य गृहे सः इदानीं अस्ति ? ७ कस्मिन्नगरे
 कमलं नास्ति ।

१. ते मनुष्य कोषे ? २. तु क्या मनुष्यने लुब्धे छे ? ३
 तने क्या भाष्यमे धन आप्यु ? ४. क्या मनुष्यने ते वस्त्र आप्यु ?
 ५. क्या नगरथी तुं लुब्धुं आप्ये छे ? ६. लुब्धुं ते कोना
 घरभां छे ? ७. क्या शहरभां कमल नथी ?

नीचे लपेटां वाक्यो हुवे तमने समजाध लये:—

कः मनुष्यः अत्र अस्ति ? अत्र कः पुरुषः न अस्ति ।
 अहं एव अत्र इदानीं अस्मि । इदानीं त्वं पुस्तकं

પઠસિ કિમ્ ? સ કૃપણઃ પુરુષઃ તન્ન નાસ્તિ । અથ ત્વં
કદા આગચ્છસિ ? ત્વં સદા સત્યં વદસિ, તથા અહં
સદા યુક્તં વદામિ ।

હવે નીચે લખેલાં શબ્દ મોઢે કરો—

લિખતિ = (તે) લખે છે.	તિષ્ઠતિ = (તે) ઉભો રહે છે.
લિખસિ = (તું) લખે છે.	તિષ્ઠસિ = (તું) ઉભો રહે છે.
લિખામિ = (હું) લખું છું.	તિષ્ઠામિ = (હું) ઉભો રહું છું.
પચતિ = (તે) રાધે છે.	ધાવતિ = (તે) દોડે છે.
પચસિ = (તું) રાધે છે.	ધાવસિ = (તું) દોડે છે.
પચામિ = (હું) રાધું છું.	ધાવામિ = (હું) દોડું છું.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

યદા રામોઽન્ન પઠતિ, તદા તન્ન સ ખ્વાદતિ । યદાઽન્ન
રામઃ પઠતિ, તદા તન્ન સ ખ્વાદતિ । રામો યદાઽન્ન
પઠતિ, તદા તન્ન સ ખ્વાદતિ । યદા કૃષ્ણસ્તન્ન ગચ્છ-
તિ, તદા સં નૈવ પઠતિ । કૃષ્ણો યદા તન્ન ગચ્છતિ,
તદા સં નૈવ પઠતિ । યદા તન્ન ગચ્છતિ કૃષ્ણસ્તદા
સં નૈવ પઠતિ । અહં માગચ્છામિ । આગચ્છામ્યહમ્ ।
ત્વમાગચ્છસિ । અહં નાગચ્છામિ । નાગચ્છામ્યહમ્ ।

== ૦ ==

પાઠ ૨૨

હવે તમારા ૨૧ પાઠ પૂરા થયા છે. એ પાઠોમાં તમે કેટલું સમજ્યા તે હવે આ પાઠમાં તપાસી જુઓ. એ પરીક્ષા માટે શ્રી-મહા ભગવદ્ગીતાના બે શ્લોક અહીં આપ્યાં છે.

ईश्वरः सर्वभूतानां-हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥

(ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૮/૬૧, ૬૨)

પદાનિ-ઈશ્વરઃ । સર્વ+ભૂતાનાં । હૃદ્+દેશે । અર્જુન ।
તિષ્ઠતિ । ભ્રામયન્ । સર્વ+ભૂતાનિ । યન્ત્ર+આરૂઢાનિ ।
માયયા ॥ ૬૧ ॥

તં । એવ । શરણં । ગચ્છ । સર્વ+ભાવેન । ભારત ।
તત્+પ્રસાદાત્ । પરાં । શાન્તિં । સ્થાનં । પ્રાપ્સ્યાસિ ।
શાશ્વતમ્ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ—હે અર્જુન ! સર્વભૂતાનાં હૃદ્દેશે ઈશ્વરઃ
તિષ્ઠતિ । માયયા યન્ત્ર-આરૂઢાનિ સર્વ-ભૂતાનિ ભ્રામ-
યન્ ॥ ૬૧ ॥

હે ભારત ! તં એવ સર્વ-ભાવેન શરણં ગચ્છ । તત્-
પ્રસાદાત્ પરાં શાન્તિં શાશ્વતં સ્થાનં પ્રાપ્સ્યાસિ ॥૬૨॥

વાંચકો ! તમે આ શ્લોકોનો અર્થ સમજી ગયાજ હશે. જો ન સમજ્યા હોય, તો આ અન્વય બે ચાર વાર વાંચવાથી ભાવ કે અર્થ જરૂર સમજી શકશો. તમારી સુગમતા માટે અહીં શબ્દાર્થ આપ્યો છે.

હે અર્જુન ! (સર્વભૂતાનાં) સર્વ પ્રાણીઓનાં (હૃદ્+દેશે) હૃદય-પ્રદેશમાં (ईश्वरः) ઇશ્વર (તિષ્ઠતિ) રહે છે. અને (માયયા) કુશળતાથી (યંત્ર+આરૂઢાનિ) યંત્ર પર લગાડેલાં ચિત્રોની માફક (સર્વ-ભૂતાનિ) સર્વ પ્રાણીઓને (ભ્રામયન્) ફેરવે છે. ॥ ૬૧ ॥

હે (ભારત) અર્જુન ! (તં एव) તેનેજ (સર્વ-માવેન) પૂર્ણ ભક્તિથી શરણે (गच्छ) જા, (તન્ પ્રસા-દાત્) તેની કૃપાથી તું (परां) શ્રેષ્ઠ શાંતિ તથા શાશ્વત સ્થાન (प्राप्स्यसि) પ્રાપ્ત કરીશ. ॥ ૬૨ ॥

આ બે શ્લોકોનો અર્થ લાગ તો તમે સમજી ગયા હતા. કેટલાક શબ્દોનો પરિચય ન હોવાથી બાકીનો અર્થ લાગ તમારા ધ્યાનમાં આવ્યો ન હતો. જો યોગ વધારે શબ્દોનો તમને પરિચય થશે, તો એવી જાતના શ્લોક પણ તમે જરૂર સમજી શકશો, એટલો વિશ્વાસ તમારા મનમાં જરૂર આવ્યો હશે. — જો યોગ પ્રયાસથી તમે આ શ્લોક સમજી શકો છો, તો જો તમે એક વર્ષ સુધી એ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરશો, તો રામાયણ, મહાભારત સરજનાથી મગજી શકશો.

પાઠ ૨૩

પૂર્વોક્ત શ્લોકમાંથી બનાવેલાં કેટલાક વાક્યો બુઝો —

હૃદયે હૈશ્વરઃ તિષ્ઠતિ ।

હૃદયે હૈશઃ અસ્તિ

તં શરણં ગચ્છ ।

હૈશં શરણં ગચ્છ ।

હૈશ્વરં શરણં ગચ્છ ।

પરાં શાન્તિં પ્રાપ્સ્યસિ

શાશ્વતં સ્થાનં પ્રાપ્સ્યસિ ।

આ પ્રમાણે બીજા ઘણાં વાક્યો બની શકે છે. તે નીચેનાં વાક્યો પરથી સમજાશે.

યુદ્ધદેશે અર્જુનઃ તિષ્ઠતિ ।

રથે કૃપ્ણઃ તિષ્ઠતિ ।

નગરે ભૂપઃ તિષ્ઠતિ ।

દ્વારદેશે નરઃ તિષ્ઠતિ ।

ભૂપં શરણં ગચ્છ ।

નરં શરણં ગચ્છ ।

શોભનં પુસ્તકં પ્રાપ્સ્યસિ ।

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

યદા ત્વં લિખસિ, તદા સ તત્ર ધાવતિ । યદા સ
ગૃહે તિષ્ઠતિ, તદા અહં પુસ્તકં ન પઠામિ । યદા સ
ધાવતિ, તદા ફલં ખાદતિ । યદા ત્વં પચાસિ, તદા
અહં લિખામિ । સ પુરુષઃ હદાર્ની ધાવતિ । સ વીરઃ
પુરુષઃ કદા અત્ર આગતઃ ? ત્વં કિમપિ કિં ન
લિખસિ ? સ કિં અત્ર તિષ્ઠતિ ? સ કિં ધાવતિ ?

નીચેનાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કુરો —

ન્યારે તું બોલે છે, ત્યારે તે દોડે છે. તે શું રાધે છે? તે કેમ
નથી આવ્યો? તે ક્યાં છે? હું અહીં છું. તે મનુષ્ય હવે કેમ
દોડે છે? ન્યારે તું કૃષ્ણ ખાય છે, ત્યારે તે પત્ર લખે છે. જો
તું જોતો નથી, તો તે જતો નથી. તું અહીં કેમ ઉભો છે? તે
અહીં કેમ નથી? તું હવે કેમ દોડતો નથી? તું તેને પત્ર કેમ
લખતો નથી? તું ક્યાં જુએ છે? તું ત્યાં કેમ જોતો નથી?

હવે આ વાક્યો આપ પ્રયત્ન વગર સમજી શકશે —

ત્વં હદાર્ની કિં પશ્યસિ ? સઃ અધુના કુત્ર ગતઃ ?
રામઃ હદાર્ની તત્ર નાસ્તિ કિમ્ ? અહં નગરાત્ હદાર્ની-
મેઘ આગતઃ । અહં શીઘ્રં પુસ્તકં પઠામિ । ઈશ્વરઃ કુત્ર
અસ્તિ ? ઈશ્વરઃ હૃદયે તિષ્ઠતિ । મનુષ્યસ્ય હૃદયપ્રદે-
શે ઈશઃ અસ્તિ । મમ હૃદયપ્રદેશે ઈશ્વરઃ અસ્તિ કિમ્ ?

५।४ २४

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१)

ईश्वरः जयति । सूर्यः प्रकाशते । मेघः वर्षति ।
 मनुष्यः गच्छति । रामः आगच्छति । वायुः वाति ।
 गुरुः आगच्छति । मृगः धावति । बालः क्रीडति ।
 मयूरः नृत्यति । जनः अटति । अग्निः ज्वलति ।
 नृपः आगच्छति । बालः गच्छति । चन्द्रः प्रकाशते ।
 गुरुः गच्छति । बालः धावति । मृगः क्रीडति ।
 मयूरः अस्ति । वायुः आगच्छति । अग्निः अस्ति ।
 नरः गच्छति । बुधः आगच्छति । नदी प्रवहति ।
 जलं स्यन्दते । मनुष्यः धावति । नरः गच्छति ।

(२)

मेघाः वर्षन्ति । मनुष्याः गच्छन्ति । मृगाः धावन्ति ।
 मयूराः नृत्यन्ति । जनाः अटन्ति । बालाः क्रीडन्ति ।
 पुरुषाः धावन्ति । नराः गच्छन्ति । बुधाः आगच्छन्ति ।
 नृपाः गच्छन्ति । जनाः धावन्ति । मृगाः आगच्छन्ति ।
 बालाः गच्छन्ति । मयूराः धावन्ति । जनाः प्रकाशन्ते ।
 मृगाः गच्छन्ति । नराः आगच्छन्ति । मेघाः गच्छन्ति ।

शब्दोना अर्थ

जि (विज्य मेजववे) = जयति ।	अग्निः = (अग्नि, देवता) ।
प्रकाश् (प्रकाशवुं) = प्रकाशते	दह् (भाणवु) = दहति ।
वर्ष (वरसवुं) = वर्षति ।	बुधः = शानी पुरुष
मेघः = वादण	प्रवह् (वडेवुं) = प्रहवति ।
वायुः = वायु, हुवा	स्यन्द् (वडेवुं) = स्यन्दते ।
गुरुः = शिक्षक	क्रीड् (रभवुं) = क्रीडति ।
मृगः = हुरणु	दंश् (करडवुं, उंभवुं) = दशति ।
घाव् (होडवुं) = घावति ।	स्फुर् (इरकवुं) = स्फुरति ।
वालः = भाणक	वेप् (कंभवु) = वेपते ।
मयूरः = मेर	वह (वडेवुं) = वहति ।
नृत् (नायवुं) = नृत्यति ।	फाश् (प्रकाशवु) = फाशते ।
अट् (अटकवुं) = अटति ।	प्रघाव् (होडवुं) = प्रघावति ।

संस्कृत-वाक्य ।

वीरः जयति । अग्निः ज्वलति । दीपः प्रकाशते ।
 बुधः चदति । मयूरः नृत्यति । वालः अटति । अश्वः
 घावति । चन्द्रः वेपते । बुधः गुरुः शिक्षकः अस्ति ।
 क्रीडति वालः । सर्पः दशति ।

५१४ २५

गुरुं शिष्यः नमति । ईश्वरं भक्तः प्रणमति ।
 नृपं सेवकः नमति । भूप दासः प्रणमति ।
 सेवकः भारं वहति । किंकरः भारं प्रवहति ।
 धनं पुत्रः नयति । धनं चोरः चोरयति ।
 पुरुषः ग्रामं गच्छति । पुरुषः ग्रामात् आगच्छति ।
 बालः गृहात् आगच्छति । बुध वेदं पठति ।
 सेवक छत्रं धारयति । अतिथिः गृहं गच्छति ।
 अतिथि गृहात् निर्गच्छति । पुरुष क्रीडति ।
 नृपः राज्यं रक्षति । धनिकः धनं रक्षति ।
 अश्वः तृणं भक्षयति । भक्तः ईश्वरं भजति ।
 साधु धर्मं रक्षति । विप्र वेदं रक्षति ।
 गुरुः शिष्यं रक्षति । आचार्यः उपदिशति ।
 सिंहं मृगं प्रहरति । मूर्खं वृषभं प्रहरति ।
 ग्रामात् बालाः आगच्छन्ति । नगरात् पुरुषाः आ-
 गच्छन्ति । मेघाः आकाशात् जलं वर्षन्ति । जलं
 पतति । वृक्ष मार्गं पतति । मूर्खं व्यर्थं अटति । घघः
 जानाति ।

(५७)

शब्दोना अर्थ

नम् (नभन करवुं) = नमति । वह् (उच्यक्वुं) = वहति ।
प्रणम् (,, ,,) = प्रणमति । प्रवह् (,,) = प्रवहति ।
नी (नय्) (लथ् ण्वुं) = नयति । भक्ष् (भावुं) = भक्षयति ।
भज् (लञ्जन करवुं) = भजति । प्रहर् (प्रहृर करवो) = प्रहरति ।
आनी (आनय्) (लावुं) = आनयति । वुघः = शानी
चुर् (चोर) (चोश्चुं) = चोरयति । ज्ञा (ज्ञाण्वुं) = जानाति ।
उपदिश् (उपदेश करवो) = उपदिशति । निर्गच्छ् (षष्ठा
ण्वुं) = निर्गच्छति ।

संस्कृत-व्याख्य ।

भक्तः ईश्वरं नमति । अहं प्रणमामि रामचन्द्रम् ।
पुरुषः गृध्रं नयति क्षेत्रे । चोरः धान्यं नयति
क्षेत्रात् । मानवः भक्षयति अन्नम् मध्याह्नसमये ।
शुकः उपदिशति मानवधर्मम् । सेवकः अश्वं प्रहरति ।
कदा सेवकः घोरां प्रहरति ? अहं न जानामि ।
विनायकः अश्वं नयति गृहात् वहिः । रामः रथं
आनयति स्वगृहं प्रति । अश्वः पुरुषं वहति । न वहति
इदानीं पुरुषं अश्वः । को जानाति । स एतत् जानाति ।

पाठ २६

सः = ते	तस्मात् = तेनाथी
तम् = तेने	तस्य = तेनु
तेन = तेष्टे, तेनाथी	तस्मिन् = तेमां
तस्मै = तेने भाटे	

दुवे ऐने। उपयोग वाक्यमां करे। —

तव पुस्तकं अहं नैव पठामि । मम पुस्तकं एव पठामि । त्वं इदानीं मम पुस्तकं पश्यसि । यदा त्वं तत्र गच्छसि, तदा स कुत्र भवति ? यदि त्वं फलं न ग्वादासि, तर्हि अहं न ग्वादामि । अधुना स पत्रं लिखति । स पुस्तकेन सह अत्र आगच्छति । त्वं रामेण सह अत्र आगच्छसि किम् ? कथं स तत्र नागच्छति ? पुस्तकस्य पत्रं कुत्र अस्ति ? तव गृहं कुत्र अस्ति ? मम गृहं तव गृहस्य समीपं एव अस्ति ।

तव हृदये ईश्वरः अस्ति एव । अहं तं ईश्वरं सर्वभावेन शरणं गच्छामि । त्वं तं ईश्वरं सर्वभावेन शरणं गच्छ । विपुलं धनं प्राप्स्यसि । गृहे धनं भवति ?

मम गृहे श्रीरामचन्द्रः अस्ति । तेन सह अहं भ्रमणाय गच्छामि । त्वं केन सह भ्रमणाय गच्छसि ?

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ तस्य गृहं अत्र नास्ति । २ स इदानीं कुत्र अस्ति ?
 ३ तस्य नगरं अधुना गच्छ । ४ तेन तुभ्यं किं दत्तम् ?
 ५ केन तस्मै फलं दत्तम् ? ६ तस्मात् नगरात् अत्र
 आगच्छ । ७ तस्य ईश्वरस्य वाचकः प्रणवः अस्ति ।

१. तेनुं धर अर्द्धी नथी. २. ते तुभ्यं क्वां छे ? ३. तेना
 शहरं तरङ्गं डवे म. ४. तेले तमने शुं आभ्युः ? ५. तेने इण
 डेले आभ्यु ? ६. ते नगरमांथी अर्द्धी आव. ७ ते धप्रवरनुं
 वाचक प्रणव (अंकः २) छे.

डवे नीचे लपेलां वाक्य वाचतांज सभल शकशो. —

संस्कृत-वाक्यानि ।

तास्मिन् नगरे तव गृहं कस्मिन् स्थाने अस्ति ?
 रामचन्द्रस्य गृहस्य समीपे मम गृहं अस्ति । सूर्यस्य
 प्रकाशे सः तिष्ठति । त्वं सूर्यस्य किरणे पुस्तकं किं
 पठसि ? तेन मय्यं पुस्तकं दत्तं, तत् अहं इदानीं
 चन्द्रस्य प्रकाशे न पठामि । त्वं दीपस्य प्रकाशे पुस्तकं
 पठसि किम् ? नहि नहि, अहं दीपस्य प्रकाशे पुस्तकं न
 पठामि । अहं ह्यः रामचन्द्रस्य गृहं गतः । तत्र इन्द्र-
 दत्तः किं पश्यति ? स फलं किं न खादति ? सोमेन

दत्तं फलं स न खादति । रामस्य शोभनं पुस्तकं कुत्र
अस्ति ? तत् नगरं गच्छ । स त्वां तत्र पश्यति । अहं
अत्र त्वां पश्याम । कथं स तत्र गच्छति ? स
तत्र नास्ति ।

आ शब्दनु' मोडे करे।

वद	= जे।	पठ	= वांध	भव	= ऐ।
पश्य	= जे	खाद	= भा	गच्छ	= ल
आगच्छ	= आव	पच	= रांध	घाव	= होड
प्रापय	= भेजव	चल	= थाल	पत	= पडी ल
कुरु	= कर	देहि	= आप	ग्रही	= जे।
लिस	= लभ	तिष्ठ	= ठो। रडे	भ्रामय	= इशव
नय	= लई ल	उपविश	= जेस	आनय	= लाव

इवे जेने। उपयोग करीने वाक्य बनावे। —

१ हे रामचन्द्र ! त्वं फलं खाद । २ हे मनुष्य !
पुस्तकं पठ । ३ त्वं तत्र गच्छ । ४ इदानीं सत्वरं घाव ।
५ सत्यं वद । ६ पत्रं लिख । ७ फलं तत्र नय ।

१. हे रामचन्द्र ! तुं इज भा. २. हे मनुष्य ! तुं पुस्तक
वाच. ३. तुं त्यां ल. ४. इवे जलरी होड. ५. आशुं जे।.
६. पत्र लभ. ७. इज त्यां लई ल.

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

ब्रूहि स इदानीं कुत्र गतः ? वद, त्वं किं अधुना पठसि ? चक्रं भ्रामय इदानीम् । अधुना घाव । फलं शीघ्रं स्वाद । रामस्य शोभनं पुस्तक कृष्णस्य गृहं नय । तव रक्त वस्त्रं कः पश्यति । मम पीतं वस्त्रं शीघ्रं तत्र नय । अत्र एव उपविश । इदानीं अहं अत्र एव तिष्ठामि, शीघ्रं अत्र आगच्छ ।

- १ कः नु खलु एषः ? = आ परेपर कोणु छे ? ✓
 २ कः एषः भोः ? = अरे, आ कोणु ?
 ३ कः नु खलु अस्मान् पीडयति ? = परेपर अभने कोणु पीडे छे ?
 ४ आर्य ! कः एवं अस्मान् सन्तापयति ? = आर्य ! आ कोणु अभने आभ सतावे छे ?
 ५ भोः ब्राह्मण ! तिष्ठ तिष्ठ = हे ब्राह्मण ! ठेरो रडे, ठेरो रडे.
 ६ भो. ब्राह्मण ! न गन्तव्यम्; न गन्तव्यम् = हे ब्राह्मण !
 न गंत, न गत.
 ७ न भेतव्यं, न भेतव्यम् । = न डर, न डर.
 ८ किं करिष्यति मन्दभाग्यः ? शुं करथे दुर्भागि । ✓

९ न तत्र पाण्डवाः इति मन्ये । = त्यां पांडवो नथी ओम
हुं भातुं धुं.

१० कथं त्वं जानीषे ? = केम तुं नाले छे ? /

११ अहं भवन्तं अनुगमिष्यामि = हुं आपने अनुसरीश. /

१२ वृद्धः त्वं, अपसर दूरम् = तुं वृद्ध छे, दूर न. /

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

संधि वगरनां वाडयो.

संधि करेलां वाडयो.

दूरं अपसर ।

दूरमपसर ।

वृद्धः त्वम् ।

वृद्धस्त्वम् ।

भवन्तं अनुगमिष्यामि ।

भवन्तमनुगमिष्यामि ।

पाण्डवाः इति ।

पाण्डवा इति ।

कः एषः भोः ।

क एष भोः ।

खलु अस्मान् ।

खल्वस्मान् ।

एवं अस्मान् ।

एवमस्मान् ।

घञ्जं आनय ।

घञ्जमानय ।

गृहं आगच्छ ।

गृहमागच्छ ।

पाठ २७

हुवे तमारी योग्यता आटवी थड छे के तमे नीचे लपेलां वाक्यो वांची समञ्ज शक्यो.

तं तस्य गृहं प्रापय । मम पत्रं तत्र नय । तस्मै एकं पत्रं देहि । तं देशं गच्छ । गच्छ, अधुना ब्रूहि त्वया किं उक्तम् ? स कदापि युक्तं न वदति । अहं सदा युक्तं सत्यं एव वदामि । गृहस्य समीपं स लिखति । स इदानीं वने घृक्षस्य समीपं तिष्ठति । फलं देहि, पुस्तकं नय, पत्रं लिख ।

हुवे आ पाठमां नीचेनां शब्दो मोढे करे.

१ य.	= जे	५ यस्मात्	= जेनी पासेथी
२ यम्	= जेने	६ यस्य	= जेनुं
३ येन	= जेनाथी	७ यस्मिन्	= जेमां
४ यस्मै	= जेने भाटे		

ओभने उपयोग करवाथी धरुं उपयोगी वाक्यो बनावी शक्य छे, ते नीचेनां वाक्यो जेवाथी समञ्जथे.

१ यः शूरः पुरुषः इदानीं मम नगरे अस्ति, स एव तत्र अद्य गच्छति । २ यं त्वं इदानीं तत्र पश्यसि, स एव स भूपः । ३ येन तुम्यं धनं दत्तं स एव वीरः अस्ति ।

૪ તસ્માત્ નગરાત્ હૃદાર્નો યઃ મનુષ્યઃ આગતઃ સ
 એવ યજ્ઞદત્તશર્મા અસ્તિ । ૫ યસ્ય પુરુષસ્ય પુસ્તકં
 ત્વં પઠસિ, સ એવ મમ ગૃહે હૃદાર્નો અસ્તિ । ૬ યસ્મિન્
 ગૃહે સઃ નરઃ અસ્તિ, તત્ ગૃહં કુઞ્જ અસ્તિ ?
 ૭ તસ્ય ભૂપસ્ય કિં નગરમ્ ।

૧. જે શૂર મનુષ્ય હુમણા મારા નગરમાં છે, તેજ આજે ત્યાં
 જાય છે. ૨. જેને તું હુમણા ત્યાં જુએ છે, તે રાજા છે. ૩.
 જેણે તેને ધન આપ્યું, તેજ શૂર છે. ૪. તે નગરમાંથી હુમણા
 જે મનુષ્ય આવ્યો, તેજ યજ્ઞદત્તશર્મા છે. ૫. જે મનુષ્યનું પુસ્તક
 તું વાચે છે, તે આ સમયે મારા ઘરમાં છે. ૬. જે ઘરમાં
 તે મનુષ્ય છે, તે ઘર કયાં છે ? ૭. તે રાજાનું શહેર કયું ?

નીચે લખેલા શબ્દો મોઢે કરો —

વદિપ્યતિ = બોલશે [તે]	સ્વાદિપ્યતિ = ખાશે [તે]
વદિપ્યસિ = બોલીશ [તું]	સ્વાદિપ્યસિ = ખાઈશ [તું]
વદિપ્યામિ = બોલીશ [હું]	સ્વાદિપ્યામિ = ખાઈશ [હું]
ગમિપ્યતિ = જશે [તે]	ગમિપ્યતિ = જશે [તે]
ગમિપ્યસિ = જશે [તું]	ગમિપ્યસિ = જશે [તું]
ગમિપ્યામિ = જઈશ [હું]	ગમિપ્યામિ = જઈશ [હું]

पक्ष्यति = (ते) रांधशे   करोति = (ते) करे छे
 पक्ष्यासि = (तु) रांधीश   करोपि = (तु) करे छे
 पक्ष्यामि = (हुं) रांधीश   करोमि = (हुं) करीश
 अभेनो उपयोग करीने हुवे तमे वाक्य अनावी शके छे—

१ यदा त्वं तत्र गमिष्यसि, तदा अहं त्वां
 द्रक्ष्यामि । २ कदा त्वं भूपस्य नगरं गमिष्यसि ?
 ३ यदा त्वं श्वः तत्र गमिष्यसि, तदा अहं अपि तत्र
 एव आगमिष्यामि । ४ यदा त्वं फलं खादिष्यसि,
 तदा अहं अपि फलं खादिष्यामि । ५ यदा रामः अन्नं
 पक्ष्यति, तदा अहं अपि अन्नं पक्ष्यामि । ६ यदा
 स पुस्तकं पठिष्यति, तदा अहं अपि पठिष्यामि ।
 ७ यदि त्वं तत्र न गमिष्यसि, तर्हि अहं अन्नं अपि
 न खादिष्यामि । ८ अहं मम गृहं अद्य इदानीं
 गच्छामि, त्वं श्वः आगमिष्यसि । ९ कः इदानीं तत्र
 गमिष्यति ? १० अहं अद्य अन्नं नैव भक्ष्यामि ।

१. न्यारे तुं त्यां जघंश, न्यारे हुं तने मणीश. २. तु रामना
 नगरं तरइ क्यारे जघंश ? ३. न्यारे तुं काले त्यां जघंश, न्यारे
 हुं पणु त्यांज आवीश. ४. न्यारे तुं इण भाधंश, न्यारे हुं पणु
 इण भाधंश. ५. न्यारे राम रांधशे न्यारे हुं पणु रांधीश.
 ६. न्यारे ते पुस्तक वांधशे, न्यारे हुं पणु वांधीश ७ ने तु त्यां
 न जघंश तो हुं अन्न पणु भाधंश नहि. ८. हुं मादे घेर आने
 छमणु जउं छुं. तुं काले आवीश. ९. त्या छमणु कालु नशे ?
 १० हुं आने अन्न भाधंश नहिज.

पाठ २८

आ पाठना नीचेनां शब्दो भोढ करे—

घाविष्यति = (ते) होउथे	चलिष्यामि = (हुं) चालीश
घाविष्यासि = (तुं) होडीश	भविष्यति = (ते) थथे
घाविष्यामिं = (हुं) होडीश	भविष्यासि = (तुं) थथश
प्रापयिष्यति = (ते) पढोंचाउथे	भविष्यामि = (हुं) थथश
प्रापयिष्यासि = (तुं) पढोंचाडीश	पतिष्यति = (ते) पउथे
प्रापयिष्यामि = (हुं) पढोंचाडीश	पतिष्यासि = (तुं) पडीश
चलिष्यति = (ते) चालथे	पतिष्यामि = (हुं) पडीश
चलिष्यासि = (तुं) चालीश	

अभनो उपयोग करीने तभो धषुं वाक्यो भनावी शडो छे.

संस्कृत—वाक्यानि ।

- १ अहं इदानीं घाविष्यामि । २ किं त्वं न घाविष्यासि ? ३ किं स मम पत्रं तं नरं प्रापयिष्यति ? ४ यदि स नगरं गमिष्यति, तर्हि तव पत्रं प्रापयिष्यति । ५ तत् कथं भविष्यति ? ६ तत् एवं भविष्यति । ७ स इदानीं कूपे पतिष्यति । ८ नहि नहि, स इदानीं तस्मिन् कूपे नैव पतिष्यति । ९ पश्य तं, कथं स घावति ? १० अहं पश्यामि, परंतु स इदानीं न घावति । ११ त्वं कुत्र पश्यासि ?

ભાષા-વાક્ય

૧. હું હવે દોડીશ. ૨. શું તું નહિ દોડે ? ૩ શું તે મારો પત્ર તે મનુષ્યને પહોંચાડશે ? ૪. જો તે શહેર ભણી જશે, તો તારો પત્ર પહોંચાડશે. ૫. તે કેમ થશે ? ૬. તે આમ થશે. ૭ તે હવે કૂવામાં પડશે. ૮. ના, ના, તે હવે કૂવામાં નહીજ પડે. ૯ તેને જો, તે કેવી રીતે દોડે છે. ૧૦. હું જોઉં છું, પણ તે હવે દોડતો નથી ૧૧. તું ક્યાં જુએ છે ?

હવે નીચે લખેલા શબ્દ મોઢ કરો—

મધ્યાહ્ને = બપોરે	સાયં = સાજે, સધ્યાકાળ
દિવા = દિવસે	યથા = જે પ્રમાણે, જેમ
રાત્રી = રાત્રે	તથા = તે પ્રમાણે, તેમ
પ્રાતઃ = સવારે, પ્રાતઃકાળમાં	દ્રુતં = તરત, શીઘ્ર

એ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને હવે વાક્ય બનાવો—

સંકુસ્ત-વાક્યાનિ ।

૧ સ મધ્યાહ્ને કુત્ર ગચ્છતિ ? ૨ યત્ર રામઃ ગચ્છતિ, તત્ર એવ સ ગચ્છતિ । ૩ ત્વં રાત્રી કુત્ર ગમિષ્યસિ ? ૪ અહં તવ ગૃહં ગમિષ્યામિ । ૫ સ સાયં નૈવ ગમિષ્યતિ । ૬ યદા સ ગમિષ્યતિ, તદા ત્વં કિં કરિષ્યસિ ?

૧. તે બપોરે ક્યાં જાય છે. ? ૨. જ્યાં રામ જાય છે, ત્યાંજ તે જાય છે. ૩. તું રાત્રે ક્યાં જઈશ ? ૪. હું તારે ઘેર જઈશ. ૫. તે સાંજે જશે નહિ. ૬. જ્યારે તે જશે, ત્યારે તું શું કરીશ ?

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠઃ ।

અહં તવ ગૃહં સાયં આગમિષ્યામિ । ત્વં મમ ગૃહં સાયં સત્વરં આગચ્છ । સઃ અથ તસ્ય નગરં ગમિષ્યતિ । ફલં ભક્ષયિષ્યતિ । યથા સ પુસ્તકં પશ્યતિ, તથા પઠતિ । નહિ નહિ, સ પુસ્તકં પશ્યતિ, પરંતુ નૈવ પઠતિ । સ ઇદાનીં પુસ્તકં પશ્યતિ, પરંતુ કિં ન પઠતિ ? ત્વં તત્ર દિવા કિં ન ગમિષ્યસિ ? રામચન્દ્રઃ રાત્રી દીપસ્ય પ્રકાશે પુસ્તકં પઠિષ્યતિ । ત્વં યદિ અન્નં પશ્યસિ, તર્હિં અહં સ્વાદિષ્યામિ । તસ્મિન્ વને ઇદાનીં સલિલં શોભનં ભવિષ્યતિ । તસ્મિન્ ગૃહે શ્વેતં વહ્નં નાસ્તિ । કસ્મિન્ ગૃહે રક્તં પત્રં અસ્તિ, ઘદ । શીઘ્રં વ્રૂહિ । તવ પુસ્તકં નધીનં અસ્તિ, પરંતુ મમ પુરાણં અસ્તિ । યદા ધનાત્યઃ પુરુષઃ ગમિષ્યતિ, તદા અહં અપિ ગમિષ્યામિ ।

पाठ २६

नीचेना शब्दो भोडे करो—

करिष्यति = [ते] करशे	दास्यामि = [हु] आपीश
करिष्यसि = [तुं] करीश	नेष्यति = [ते] लध नशे
करिष्यामि = [हु] करीश	नेष्यसि = [तु] लध नधश
दास्यति = [ते] आपशे ✓	नेष्यामि = [हु] लध नधश
दास्यासि = [तु] आपीश	

द्वे अे शब्दोने। उपयोग करो —

१ त्वं कर्म करिष्यसि किम् ? २ नहि, अह अद्य नैव करिष्यामि । ३ स कर्म कदा करिष्यति ? ४ यदा त्व करिष्यसि, तदा स करिष्यति । ५ स मद्य फलं दास्यति । ६ त्वं मद्यं पुस्तकं नैव दास्यासि किम् ? ७ त्व इदानीं पुस्तकं तत्र नय । ८ अह तत्र इदानीं नैव गमिष्यामि । ९ त्वं कदा तत्र गमिष्यसि ?

१ शु तु काम करीश ? २ ना, हु आणे नहीन करीश ३ ते काम म्यारे करशे ? ४ न्यारे तुं करीश, त्यारे ते करशे ५ ते मने इग आपशे ६ शु तु मने पुस्तक नहीन आपे ? ७ तु लभण्ण पुस्तक त्यां लध न ८ हु त्या लभण्ण नहीन नधश ९ तु त्या म्यारे नधश ?

१० अहं श्वः गमिष्यामि । ११ तर्हि अद्य कः गमिष्यति ? १२ प्रायः भूमित्रः अद्य सायं तत्र गमिष्यति । १३ त्वं पत्रं कदा लिखिष्यसि ? १४ अहं पत्रं अधुना एव लिखामि । १५ यदा त्वं पक्ष्यासि, तदा स कुत्र भविष्यति ? १६ यदा अहं अन्नं पक्ष्यामि, तदा स स्वगृहे एव भविष्यति । १७ अहं कदापि नैव पतिष्यामि ।

१० हुं काले जघश. ११ त्यारे आने केणु जशे ? १२ धंठुं करीने भूमित्र आने सांने त्यां जशे. १३. तुं पत्र क्यारे लभशे ? १४ हुं पत्र लभणान लभुं छुं. १५. न्यारे तुं रांधीश, त्यारे ते कयां हशे ? १६. न्यारे हुं रांधीश, त्यारे ते तेना घरभांज हशे. १७. हुं कदापि पडीश नहि.

हुवे नीचेना शब्दो ध्यानमां राणे—

चदितुं	= ओलवा भाटे	पठितुं	= वांयवा भाटे
द्रष्टुं	= लेवा भाटे	खादितुं	= भावा भाटे
गन्तुं	= जवा भाटे	आगन्तुं	= आववा भाटे
पक्तुं	= रांधवा भाटे	घावितुं	= होडवा भाटे
प्रापयितुं	= पडोयाडवा भाटे	चलितुं	= थालवा भाटे
भवितुं	= थवा भाटे	पतितुं	= पडवा भाटे
कर्तुं	= करवा भाटे	दातुं	= आपवा भाटे
वक्तुं	= ओलवा भाटे	लिखितुं	= लभवा भाटे
स्यातुं	= थोलवा भाटे	आमयितुं	= इरववा भाटे
नेतुं	= लध जवा भाटे	उपवेष्टुं	= भेसवा भाटे

આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને તમે વાક્ય બનાવી શકો છો—

૧ અહં इदानीं तेन सह वदितुं इच्छामि । ૨ रामः तत्र गन्तु इच्छति । ૩ त्वं धन दातुं न इच्छसि किं ? ૪ स इदानीं पत्रं लिखितुं तत्र गतः । ૫ त्वं तत्र फलं प्रापयितु किं न गच्छसि ? ૬ अहं कन्दुक भ्रामयितुं गतः । ૭ अह इदानीं अत्र उपवेष्टुं इच्छामि । ૮ सः अद्य पक्तुं तत्र गमिष्यति । ૯ अहं अद्य सायं धावितुं इच्छामि । ૧૦ स पुरुषः शोभनं अपि फलं खादितु किं न इच्छति ? ૧૧ स साधुः अस्ति । ૧૨ अतः न इच्छति । ૧૩ अहं ईशं शरणं गन्तु इच्छामि । ૧૪ त्वं सर्वेश्वरं शरणं गच्छ ॥

૧ હું હવે તેની સાથે બોલવા ઇચ્છુ છું ૨. રામ ત્યા જવાની ઇચ્છા કરે છે ૩ તું ધન આપવાની ઇચ્છા કરતો નથી? ૪ તે અત્યારે પત્ર લખવા માટે ત્યા ગયો છે ૫ તું ત્યા ફળ પહોચાડવા માટે કેમ જતો નથી? ૬ હું દડો ફેરવવા ગયો હતો ૭ હું હવે અહીં બેસવા ઇચ્છુ છું ૮ તે આજે રાખવા માટે ત્યા જશે ૯ હું આજે સાંજે જઈશ છું ૧૦ તે મનુષ્ય ઉત્તમ ફળ પણ ખાવાની ઇચ્છા કેમ કરતો નથી? ૧૧ તે સાધુ છે ૧૨ એથી ઇચ્છા કરતો નથી ૧૩ હું ઇશ્વરને શરણે જવા ઇચ્છુ છું. ૧૪. તું સૈના ઇશ્વરને શરણે જા

પાઠ ૩૦

આ પાઠમાં કેટલાક શ્લોક આપ્યા છે—

સત્યસ્ય વચનં શ્રેયઃ સત્યાદપિ હિતં વદેત્ ।
યદ્ભૂતહિતમત્યન્તમેતત્સત્યં મતં મમ ॥

(મ. ભારત શાંતિ. ૩૨૧।૧૩)

પદાનિ—સત્યસ્ય । વચનં । શ્રેયઃ । સત્યાત્ ।
અપિ । હિતં । વદેત્ । યત્ । ભૂત+હિતં । અત્યન્તં ।
એતત્ । સત્યં । મતં । મમ ॥

અન્વયઃ—સત્યસ્ય વચનં શ્રેયઃ । સત્યાત્ અપિ
હિતં વદેત્ । યત્ અત્યન્તં ભૂતહિતં એતત્ સત્યં,
(હિતિ) મમ મતમ્ ॥

અર્થ—સત્યનું ભાષણ કથ્યાણુકારક હોય છે. સત્ય પણ (હિતં)
હિતકારક ભાષણ (વદેત્) બોલવું બેધએ. જે (ભૂત-હિતં) પ્રાણી-
માત્રનું અત્યંત હિત કરનારું વચન, (એતત્) તે સત્ય (છે)
એવું માણું માનવું છે.

આ શ્લોક તમને વગર પ્રયત્ને સમજાયો હશે. તમારી પાસે
શબ્દ ભંડોળ ઓછું છે. નવા શબ્દો જાણવાથી આવા શ્લોક તમો
સરળતાથી સમજી શક્યો. આ વાત તમને સમજાય એ માટેજ
આ પાઠમાં પાંચ શ્લોક આપવામાં આવ્યા છે.

ન ભીતો મરણાદસિ કેવલં દૂપિતં યશઃ ।
વિશુદ્ધસ્ય હિ મે મૃત્યુઃ પુત્રજન્મસમઃ કિલ ॥

(મૃચ્છકટીક નાટક ૧૦૨૭)

પદાનિ—ન । ભીતઃ । મરણાત્ । અસિ । કેવલં ।
દૂપિતં । યશઃ । વિશુદ્ધસ્ય । હિ । મે । મૃત્યુઃ । પુત્ર+
જન્મ+સમઃ । કિલ ॥

અન્વયઃ—(અહં) મરણાત્ ભીતઃ ન અસિ ।
કેવલં યશઃ દૂપિતં હિ । વિશુદ્ધસ્ય મે મૃત્યુઃ કિલ
પુત્રજન્મસમઃ ॥

અર્થ— [હું] મરણથી [ભીતઃ] ડરતો નથી. માત્ર યશ
[દૂપિતં] ઠલંકિત થયું, [તેથી મને ખોટું લાગે છે] [હિ]
કારણ કે [વિ+શુદ્ધસ્ય] અત્યન્ત શુદ્ધ રહેતા [હું] મારું મૃત્યુ
થાય તો [કિલ] નિઃસંદેહ પુત્રના જન્મ થયા સમાન છે.

પિતાઽઽચાર્યઃ સુહૃન્માતા માર્યા પુત્રઃ પુરોહિતઃ ।
નાદણ્ડ્યો નામ રાજ્ઞોઽસ્તિ યઃ સ્વધર્મે ન તિષ્ઠતિ ॥
(મનુસ્મૃતિ ૮૧૩૩૨)

પદાનિ—પિતા । આચાર્યઃ । સુહૃત્ । માતા । માર્યા ।
પુત્રઃ । પુરોહિતઃ । ન । અ+દણ્ડ્યઃ । નામ । રાજ્ઞઃ ।
અસ્તિ । યઃ । સ્વ+ધર્મે । ન । તિષ્ઠતિ ॥

અન્વયઃ—પિતા આચાર્યઃ સુહૃત્ માતા भार्या पुत्रः
पुरोहितः यः स्व+धर्मे न तिष्ठति, (सः) राज्ञः
अदण्ड्यः नाम न अस्ति ॥

* અર્થ—પિતા, આચાર્ય, (સુહૃત્) મિત્ર, માતા, (ભાર્યા)
સ્ત્રી, પુત્ર, પુરોહિત (કોઇપણ) જે પોતાનો ધર્મ સાચવે નહિ,
તો તે (રાજાઃ) રાજા માટે (અદણ્ડ્યઃ) અદંડનીય નથી,
અર્થાત્ રાજા તેમને દંડ (શિક્ષા) કરી શકે છે.

न तेन वृद्धो भवति येनास्य पलितं शिरः ।

यो वै युवाऽप्यधीयानस्तं देवाः स्थाविरं विदुः ॥

(मनुस्मृति २।१५६)

પદાનિ—ન । તેન । વૃદ્ધઃ । ભવતિ । યેન । અસ્ય ।
પલિતં । શિરઃ । યઃ । વૈ । યુવા । અપિ । અધીયાનઃ ।
તં । દેવાઃ । સ્થાવિરં । વિદુઃ ॥

અન્વયઃ—યેન અસ્ય પલિતં શિરઃ તેન વૃદ્ધઃ ન
ભવતિ । યઃ વૈ યુવા અપિ અધીયાનઃ, તં દેવાઃ
સ્થાવિરં વિદુઃ ॥

અર્થ—(અસ્ય) એનું (પલિતં) ધોળું માથું થયું, એનાથીજ
વૃદ્ધ થતો નથી જે (વૈ) નિશ્ચયથી (યુવા) જુવાન છે, પરન્તુ
(અધીયાનઃ) જ્ઞાનવાન છે, તેને (દેવાઃ) જ્ઞાની લોકો (સ્થાવિરં)
વૃદ્ધ (વિદુઃ) સમજે છે.

ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વારં નાશનમાત્મનઃ ।

કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભસ્તસ્માદેતત્ત્રયં ત્યજેત્ ॥

(ભગવદ્ગીતા ૧૬ । ૨૧)

પદાનિ-- ત્રિ+વિધં । નરકસ્ય । इदं । द्वारं ।
નાશનં । આત્મનઃ । કામઃ । ક્રોધઃ । તથા । લોભઃ ।
તસ્માત્ । એતત્ । ત્રયં । ત્યજેત્ ॥

અન્વયઃ--- આત્મનઃ નાશનં નરકસ્ય એતત્ ત્રિવિધં
દ્વારં । કામઃ ક્રોધઃ લોભઃ । તસ્માત્ એતત્ ત્રયં ત્યજેત્ ॥

અર્થ-- આપણે નાશ કરનારા નરકનાં ત્રણ દ્વાર છે. કામ,
ક્રોધ અને લોભ (એજ તે ત્રણ દ્વાર છે.) એથી (એતત્) એ
(ત્રયં) ત્રણે (ત્યજેન્) ત્યજી દેવા નોંધએ, છોડી દેવા નોંધએ.

વાચક આ પ્રલોકોને વારંવાર વાંચે એને વાચતાંજ અર્થ સમજી
શકાય છે, કે નહિ તે નોંધ લે. વાચ છ વાર વાંચવાથી અર્થ સમજી
શકાશે. આટલા થોડા પાઠ વાચીને તમારી યોગ્યતા કેટલી થઈ,
તેનો આ પાઠમાં વાચક અનુભવ કરે.

આ પુસ્તકની પદ્ધતિ નવી છે. પરંતુ આ પદ્ધતિ એટલી સરળ
છે કે, વાંચક એક વર્ષમાંજ સંસ્કૃતભાષામાં સ્વયં પ્રવેશ કરી
શકશે.

પાઠ ૩૧

આ પાઠના નીચેના શબ્દો મોઢે કરો—

ચ	=	અને	અપિ	=	પણ
વા	=	અથવા	નોચેત્	=	નહીં તે
અથવા	=	અથવા	હિ	=	કેમકે, કારણકે
કિંવા	=	અથવા	ચેત્	=	બે
પ્રભૂતં	=	બહુ	ન્યૂનં	=	થોડું

હવે એમનો વાક્યમાં ઉપયોગ કરો—

૧. યદિ સઃ અથ અત્ર આગમિષ્યતિ, તર્હિ ત્વં તત્ર ન ગચ્છ, નોચેત્ શ્વઃ પ્રાતઃ એવ ગચ્છ । ૨. કિં ત્વં પુસ્તકં પઠિષ્યસિ અથવા સ પઠિષ્યતિ ? ૩. સ સદા પ્રભૂતં વદતિ । ૪. ત્વં વદ, નોચેત્ અહં વદિષ્યામિ । ૫. સત્યં અપિ અયુક્તં ન વદ ।

૧. બે તે આને અહીં આવશે, તે તું ત્યાં જતો નહિ, નહીં તે કાલે સવારેજ ત્યાં જશે. ૨. શું તું પુસ્તક વાંચશે કે તે વાંચશે ? ૩. તે હંમેશા બહુ બોલે છે. ૪. તું બોલ, નહીં તે હું બોલીશ. ૫. સાચું પણ અયોગ્ય બોલ નહીં.

હવે નીચે લખેલાં વાક્યો વાંચતાંજ સમજી શકાશે—

યદિ સઃ અથ હૃદાનીં ફલં ન સ્વાદતિ, તર્હિ ત્વં હૃદાનીં એવ સ્વાદ । ત્વં શ્વઃ કુત્ર ગમિષ્યસિ ? યદિ

सः अद्य न आगमिष्यति, तर्हि अहं तस्य गृहं श्वः
 सायं गमिष्यामि । कः तत्र इदानीं एवं वदति ? तत्र
 रामभद्रः अस्ति, स एवं वदति । नहि नहि, तत्र
 रामचन्द्रः नास्ति । तर्हि कः सः ? स हरिश्चन्द्रः अस्ति ।
 स कः हरिश्चन्द्रः ? स नागपुरदेशीयः विष्णुमित्रस्य
 पुत्रः हरिश्चन्द्रः इदानीं एव नागपुरात् अत्र आगतः ।
 स शोमनः पुरुषः अस्ति । स नागपुरं कदा पुनः
 गमिष्यति ? सः परश्वः सायं नागपुरं प्रति गमिष्यति,
 अथवा श्वः एव गमिष्यति । स केन सह आगतः ?
 स देवदत्तेन सह आगतः । देवदत्तः अपि तेन सह
 गमिष्यति किम् ? नहि, देवदत्तः अत्र एव स्थास्यति,
 स एव गमिष्यति । त्वं इदानीं किं करिष्यसि ? अहं
 इदानीं न किमपि करोमि ।

नीचेना शब्दो भोटे करे—

नगरं = शहर
 उद्यानं = भाग
 तोयं = पाणी
 नीरं = "
 उदकं = "
 नखं = नख
 दुग्धं = दूध

पुष्पं = फूल
 चंदनं = चंदन
 वस्त्रं = लुगटुं
 तिमिरं = अंधाई
 पात्रं = वासण
 अन्नं = अन्न
 पीत = पीत, प्रीति

એમનો ઉપયોગ કરીને તમે કેટલાક વાક્યો બનાવી શકો છો—

શ્રીરામચન્દ્રસ્ય નગરં અયોધ્યા નામ અસ્તિ ।
 શ્રીકૃષ્ણસ્ય નગરં દ્વારકા નામ અસ્તિ । ત્વયા દુગ્ધં
 કિં ન પીતમ્ ? મયા દુગ્ધં ન પીતમ્ । તत्र દુગ્ધં
 નાસ્તિ, તत्र નીરં અસ્તિ । મમ વચ્ચં તેન હૃદાની
 નીતમ્ । તસ્મિન્ ગૃહે ત્વં ઉપવિશ । અહં હૃદાની
 મધ્યાહ્નસમયે સૂર્યસ્ય કિરણે સૂર્યસ્ય પ્રકાશે વા ઉપ-
 વિશામિ । તવ નચ્ચં કથં ન રક્તં અસ્તિ ? કથં પીતં
 એવ દૃશ્યતે ? તસ્મિન્ કૂપે ઉદકં નાસ્તિ । તસ્મિન્
 જલે કમલસ્ય પુષ્પં ન ભવતિ ।

નીચેનાં વાક્યોનું સંસ્કૃત કરો :—

હું અત્યારે ઘેર જાઉં છું. દૂધ ક્યાં છે ? તે ક્યાં ગયો છે ? હું
 હુમણા ઘેરથી આવ્યો. તે સૂર્યનાં કિરણમાં કેમ જતો નથી ? તેનું
 ઘર ક્યાં છે ? તેનો ખાગ ક્યાં છે ? બલરામ ક્યાં ગયો ? તું ત્યાં
 કેમ જતો નથી ?

નીચેનાં સંસ્કૃત વાક્યોનું શુભરાતી કરો—

અહં હૃદાની ગૃહાત્ અત્ર આગતઃ । ફલં કુત્ર
 અસ્તિ ? ત્વયા જલં કિં ન આનીતમ્ ? સ હૃદાની
 જલં ન આનેપ્યતિ કિમ્ ? સ કિં પશ્યતિ ? સ

तत्र तव पत्रं न नेष्यति । अहं एव मम पुस्तकं तव गृहं प्रति प्रापयिष्यामि । तव गृहं कुत्र अस्ति ? स कथं न आगच्छति ? यदि स इदानीं न आगतः, तर्हि श्वः प्रातः काले आगमिष्यति । तस्मिन् कूपे प्रभूतं जलं अस्ति । त्वं पश्यासि किम् ? तत्र इदानीं सः न भवति ।

जे वांयकने पूर्वं पाठ सारी पेठे समजया छेय, ते आ पाठनां वाक्ये सरणताथी समजथ जशे. जेभां पूर्वं पाठानेज संधि करीने आया छे—

तस्य गृहमत्र नास्ति । स इदानीं कुत्रास्ति ? तस्य नगरमधुना गच्छ । तेन तुभ्यं किं दत्तम् ? केन तस्मै फलं दत्तम् ? तस्मान्नगरादत्रागच्छ, तस्येश्वरस्य वाचकः प्रणवोऽस्ति ।

तस्मिन्नगरे तव गृहं कस्मिंस्थानेऽस्ति ? रामचन्द्रस्य गृहस्य समीपे मम गृहमास्ति । सूर्यस्य प्रकाशे स तिष्ठति । सूर्यस्य किरणे पुस्तकं किं पठसि ? तेन मह्यं पुस्तकं दत्तम् । तदहमिदानीं चन्द्रस्य प्रकाशे न पठामि । त्वं दीपस्य प्रकाशे पुस्तकं पठसि किम् ? नहि नहि, अहं दीपस्य प्रकाशे पुस्तकं न पठामि । अहं ह्यो रामचन्द्रस्य गृहं गतः । तत्रेन्द्रदत्तः किं पश्यति ?

५१४ ३२

संस्कृत-वाक्यानि ।

स फलं किं न खादति ? सोमेन दत्तं फलं स न खादति । रामस्य शोभनं पुस्तकं कुत्रास्ति ? तन्नगरं गच्छ । स त्वां पश्यति । अहमत्र त्वां पश्यामि । कथं गच्छति ? स तत्र नास्ति ।

हे रामचन्द्र ! त्वं फलं खाद । हे मनुष्य ! पुस्तकं पठ । त्वं तत्र गच्छ । इदानीं सत्वरं धाव । सत्यं वद । पत्रं लिख । फलं तत्र नय ।

ब्रूहि, स इदानीं कुत्र गतः ? वद, त्वमधुना किं पठसि ? चक्रं आमयेदानीम् । अधुना धाव । फलं शीघ्रं खाद । रामस्य शोभनं पुस्तकं कृष्णस्य गृहं नय । तव रक्तं वस्त्रं कः पश्यति ? मम पीतं वस्त्रं शीघ्रं तत्र नय । अत्रैवोपविश । इदानीमहमत्रैव तिष्ठामि, त्वं शीघ्रमत्रागच्छ । तं तस्य गृहं प्रापय । मम पत्रं तत्र नय । तस्मादेकं पत्रं आनय । तं देशं गच्छ । अधुना ब्रूहि त्वया किमुक्तम् ? स कदापि युक्तं न वदति । अहं सदा युक्तं सत्यमेव वदामि । गृहस्य समीपं स लिखति । स इदानीं वने वृक्षस्य समीपं तिष्ठति ।

फलं देहि । पुस्तकं नय । पत्रं लिख ।

यः शूरः पुरुष इदानीं मम नगरेऽस्ति, स एव तत्राय गच्छति । यं त्वमिदानीं तत्र पश्यासि, स एव स भूपः । येन तुभ्यं धनं दत्तं, स एव वीरोऽस्ति । तस्मान्नगरादिदानीं यो मनुष्य आगतः, स एव यज्ञ-दत्तशर्माऽस्ति । यस्य पुरुषस्य पुस्तकं त्वं पठसि, स एव मम गृहे इदानीमस्ति । यस्मिन्गृहे स नरोऽस्ति, तद् गृहं कुत्रास्ति ? तस्य भूपस्य किं नगरम् ?

यदा त्वं तत्र गमिष्यसि, तदाऽहं त्वां द्रक्ष्यामि । कदा त्वं भूपस्य नगरं गमिष्यसि ? यदा त्वं श्वस्तत्र गमिष्यसि तदाऽहमपि तत्रैवागमिष्यामि । यदा त्वं फलं खादिष्यसि, तदाऽहमपि फलं खादिष्यामि । यदा रागोऽन्नं पक्ष्यति, तदा त्वमप्यन्नं खादिष्यसि । यदा स पुस्तकं पठिष्यति, तदाऽहमपि पठिष्यामि । यदि त्वं तत्र न गमिष्यसि, तर्ह्यहमन्नमपि न खादिष्यामि । अहं मम गृहमयेदानीं गच्छामि, त्वं श्वः आगमिष्यसि । क इदानीं तत्र गमिष्यति ! अहमद्यान्नं नैव पक्ष्यामि ।

अहमिदानीं खादिष्यामि । त्वं न खादिष्यसि । किं स मम पत्रं तं नरं प्रापयिष्यति ? यदि स नगरं

गमिष्यति, तर्हि तव पत्रं प्रापयिष्यति । तत्कथं भविष्यति ? तदेवं भविष्यति । स इदानीं कूपे पतिष्यति । नहि नहि, स इदानीं तस्मिन्कूपे नैव पतिष्यति । पश्य तं, कथं स धावति । त्वं कुत्र पश्यसि ?

सूत्रनाः— वाक्येने जे अमुक वाक्येने अर्थ न समज्जय, ते पूर्वं पाठोभां आ वाक्येने लेध देवा.

संस्कृत-वाचन-पाठः

स मध्याह्ने कुत्र गच्छति ? यत्र रामो गच्छति, तत्रैव स गच्छति । त्वं रात्रौ कुत्र गमिष्यसि ? अहं तव गृहं गमिष्यामि । स. सायं नैव गमिष्यति, तदा त्वं किं करिष्यसि ?

अहं तव गृहं सायमागमिष्यामि । त्वं मम गृहं सायं सत्वरमागच्छ । सोऽद्य तस्य नगरं गमिष्यति, फलं भक्षयिष्यति । यथा स पुस्तकं पश्यति, तथा पठति । नहि नहि, स पुस्तकं पश्यति, परन्तु नैव पठति । त्वं तत्र दिवा किं न गमिष्यसि ? रामचंद्रो रात्रौ दीपस्य प्रकाशे पुस्तकं पठिष्यति । त्वं यद्यत्रं पश्यसि, तर्ह्यहं खादिष्यामि । तस्मिन्वने इदानीं सालिलं शोभनं भविष्यति । तस्मिन्गृहे श्वेतं वस्त्रं नास्ति । कस्मिन्गृहे रक्तं वस्त्रमस्ति ? वद । शीघ्रं ब्रूहि । तव पुस्तकं नूतनमस्ति, परन्तु मम पुराणमस्ति ।

५१४ ३३

संस्कृत-वाक्यानि ।

यदा धनाढ्यः पुरुषो गमिष्यति, तदाऽहमपि गमिष्यामि । त्वं कर्म करिष्यसि किम् ? नहि, अहमद्य नैव करिष्यामि । स कर्म कदा करिष्यति ? यदा त्वं करिष्यसि, तदा स करिष्यति । स माणं फलं दास्यति । त्वं माणं पुस्तकं नैव दास्यासि किम् ? त्वमिदानीं पुस्तकं तत्र नय । अहं तत्रेदानीं नैव गमिष्यामि । अहं श्वो गमिष्यामि । तर्ष्यको गमिष्यति ? प्रायो भूमिघ्रोऽथ सायं तत्र गमिष्यति । त्वं पत्रं कदा लेग्मिष्यसि ? अहं पत्रमधुनैव लिखामि । यदा त्वं पक्ष्यसि, तदा स कुत्र भविष्यति ? यदाऽहमसं पक्ष्यामि, तदा स स्यगृहे एव भविष्यति । अहं कदापि नैव पतिष्यामि ।

अहमिदानीं तेन सह यदितुमिच्छामि । रामस्तत्र गन्तुमिच्छति । त्वं धनं दातुं नेच्छसि किम् ? स हदानीं पत्रं लिखितुं तत्र गतः । त्वं तत्र फलं प्रापयितुं किं न गच्छसि ? अहं कन्दुकं भ्रामयितुं गतः । अहमिदानीं मद्योपवेष्टुमिच्छामि । सोऽथ पदतुं तत्र गमिष्यति । अहमद्य सायं धायितुमिच्छामि । स

पुरुषः शोभनमपि फलं खादितुं किं नेच्छति ? स साधुरस्ति । अतो नेच्छति । अहमीशं शरणं गन्तुं मिच्छामि । त्वं सर्वेश्वरं शरणं गच्छ ।

यदि सोऽद्यात्रागमिष्यति, तर्हि त्वं तत्र न गच्छ । नोचेच्छ्वः प्रातरेव गच्छ । किं त्वं पुस्तकं पठिष्यसि ? अथवा स पठिष्यति ? स सदा प्रभूतं वदति । त्वं वद । नोचेदहं वदिष्यामि । सत्यमप्ययुक्तं न वद । यदि सोऽद्येदानीं फलं न खादति, तर्हि त्वमिदानीमेव खाद । त्वं श्वः कुत्र गमिष्यसि ? यदि सोऽद्य नागमिष्यति, तर्ह्यहं तस्य गृहं श्वः सायं गमिष्यामि । कस्तत्रेदानीमेवं वदति ? तत्र रामभद्रोऽस्ति, स एवं वदति । नाहि नाहि, तत्र रामचन्द्रो नास्ति, तर्हि कः सः ? स हरिश्चन्द्रोऽस्ति । स को हरिश्चन्द्र ? स नागपुरदेशीयो विष्णुमित्रस्य पुत्रो हरिश्चन्द्र इदानीमेव नागपुरादत्रागतः, स शोभनः पुरुषोऽस्ति । स नागपुरं कदा पुनर्गमिष्यति ? स परश्वः सायं नागपुरं प्रति गमिष्यति । अथवा श्व एव गमिष्यति । स केन सह आगतः ? स देवदत्तेन सहागतः, देवदत्तोऽपि तेन सह गमिष्यति किम् ? नाहि, देवदत्तोऽत्रैव स्थास्यति । स एव गमिष्यति । त्वमिदानीं किं करिष्यासि ? अहमिदानीं न किमापि करोमि ।

પાઠ ૩૪

નીચે લખેલા શબ્દો મોઢે કરો —

પિવતિ	= (તે) પીએ છે	પાસ્યતિ	= (તે) પીશે
પિવસિ	= (તું) પીએ છે	પાસ્યસિ	= (તું) પીશે
પિવામિ	= (હું) પીવું છું	પાસ્યામિ	= (હું) પીઈશ
મક્ષયતિ	= (તે) ખાય છે	મક્ષયિષ્યતિ	= (તે) ખાશે
મક્ષયસિ	= (તું) ખાય છે.	મક્ષયિષ્યસિ	= (તું) ખાશે
મક્ષયામિ	= (હું) ખાઉં છું	મક્ષયિષ્યામિ	= (હું) ખાઈશ

હવે એ શબ્દો વડે ઝનતા વાક્યો ગુઓ.

સસ્કૃત વાક્યાનિ ।

અહ જલ પિવામિ	= હું પાણી પીઉં છું
ત્વ જલ કિં ન પિવસિ ?	= તું પાણી કેમ નથો પીતો ?
સ શ્દાની દુગ્ધ નૈવ પિવતિ	= તે હવે દૂધ નહીં પીએ
ય દુગ્ધ ન પિવતિ	= જે દૂધ નહીં પીએ
સઃ ફલ ન મક્ષયિષ્યતિ	= તે ફળ ખાશે નહિ
સ તત્ર અન્ન મક્ષયતિ	= તે ત્યાં અન્ન ખાય છે
યદિ ત્વ દુગ્ધ ન પાસ્યસિ	= જો તું દૂધ નહિ પીશે
તદિ અહ જલ પાસ્યામિ	= તો હું પાણી પીઈશ

दुवे नीचे लभेतां वाक्योनुं गुञ्जराती थनावे—

संस्कृत-वाक्यानि ।

सः श्वः अन्नं कुत्र भक्षयिष्यति ? तव गृहे सः उदकं पास्यति वा न वा ? कथं सः तस्य पात्रे दुग्धं पास्यति ? मम पात्रं तस्य पात्रात् अधिकं शोभनं अस्ति । तव वस्त्रं मम वस्त्रात् अधिकं शोभनं नास्ति । अहं तव नगरं नैव गमिष्यामि । सः इदानीं गृहे एव तिष्ठति, तं तत्र नय । त्वं गोदुग्धं किं न पिबसि ? अहं गोदुग्धं एव पिबामि । सदा एव अहं गोदुग्धं पिबामि, पास्यामि च । त्वं अपि तथा कुरु । तस्य वृक्षस्य फलं स तत्र नयति । त्वं अत्र पत्रं लिख । अहं इदानीं एव गृहं गमिष्यामि । विश्वामित्रः कुत्र गतः ? सः इदानीं कुत्र अस्ति ?

सत्यस्य वचनं ध्रैषस्करं वर्तते । सत्यवचनात् अपि हितकारकं वचनं मनुष्यः सर्वदा वदेत् । यत् सर्वेषां भूतानां अत्यन्तं हितकारकं वचनं अस्ति, तत् एव वचनं सत्यं अस्ति, इति मम निश्चितं मतं अस्ति । यत् तु सर्वेषां प्राणिनां हितकरं न भवति, तत् वचनं नैव सत्यं इति निश्चयः ।

५१४ ३५

अहं वदामि । विष्णुमित्रेण सहाहं वदामि । अहं
विष्णुशर्मणा साकं वदामि । त्वं हरिश्चन्द्रेण साकं
किं वदसि ? स त्वया सह किं वदति ? रामेण सह
गोविन्दः कदा वदिष्यति ? स किं वदति ? स कुत्र
वदति ? देवदत्तो वदति । वदति विश्वामित्रः । रघुनाथः
पठति । गदाधरः खादति । खादति रघुनाथः । हे
देवदत्त ! त्वं किं खादसि ? हरिश्चन्द्र ! त्वं फलं
खादसि किम् ? अहं फलं खादामि । अहं किमपि न
खादामि । स किमपि खादति किम् ? माधवो न
खादति किमिदानीं फलम् ? त्वं न खादासि किम् ? अत्राहं
पठामि । यत्राहं पठामि, तत्र स पठति । यत्र स
पठति, तत्राहं पठामि । यत्राहं पठामि, तत्र त्वं पठ ।
अधुना त्वं पठ । अहं सूर्यं पश्यामि । त्वामहं पश्यामि ।
रामचन्द्रः त्वां पश्यति । कः त्वां पश्यति ? त्वं कं
पश्यसि ? त्वां कः पश्यति ? पश्यति कः त्वाम् ? त्वं
गदाधरं पश्यसि किम् ? त्वं तत्र किं पश्यसि ? अधुना
स त्वां पश्यति । इदानीं त्वं पश्यसि । त्वं कुत्र
गच्छसि ? त्वं काशीं गच्छसि किम् ?

कः काशीं गच्छति ? अहं वेणुग्रामं गच्छामि । अहं नगरं गच्छामि । रामचन्द्रो नगरं गच्छति । रघुनाथः पात्रं पश्यति । त्वं पात्रं पश्यसि । पश्यति रघुनाथो जलम् । जलं अहं पश्यामि । त्वं जलं पश्यसि किम् ? रघुनाथो जलं पश्यति किम् ? हरिश्चन्द्रो गच्छति । देवदत्त ! त्वं गच्छसि ? मित्र ! अहं गच्छामि, त्वमपि गच्छ । मैत्रः तत्र पठति । मित्र ! त्वं तत्र पठसि किम् ? अहं तत्र पठामि । तत्राहं खादामि ।

तत्र त्वं खादसि । रामचन्द्रः तत्र फलं खादति । हरिश्चन्द्रः तत्र पश्यति । त्वं तत्र पश्यसि । अहं तत्र पश्यामि । रघुनाथः तत्र गच्छति । त्वं तत्र गच्छसि । तत्र त्वं गच्छसि । गच्छसि त्वं तत्र । तत्र रघुनाथो गच्छति । गच्छति रघुनाथस्तत्र । अहं तत्र गच्छामि । तत्र गच्छाम्यहम् । तत्राहं गच्छामि । खादाम्यहं तत्र । तत्राहं खादामि । खादामि तत्राहम् । खादसि त्वं तत्र । तत्र त्वं खादसि । रघुनाथस्तत्र खादति । गदाधरः पठति । पठति गदाधरो ग्रन्थम् । पठति ग्रन्थं गदाधरः । हे कृष्ण ! तत्र त्वं पठसि । पठसि किं त्वं तत्र ? रघुनाथस्तत्र पठति । अहं तत्र पठामि । पठाम्यहं तत्र । तत्राहं पठामि । रघुनाथः कुत्र

पठति ? कुत्र पठति रघुनाथः ? पठति रघुनाथः कुत्र ?
 त्वं कुत्र पठसि ? कुत्र त्वं पठसि ? पठसि त्वं कुत्र ?
 अहं कुत्र पठामि ? कुत्राहं पठामि ? पठाम्यहं कुत्र ?
 अहं कुत्र खादामि ? कुत्राहं खादामि ? खादाम्यहं कुत्र ?
 त्वं कुत्र खादसि ? कुत्र त्वं खादसि ? खादसि त्वं
 कुत्र ? रघुनाथः कुत्र खादसि ? खादति रघुनाथः
 कुत्र ? कुत्र रघुनाथः खादति ?

रामचन्द्रः कुत्र पश्यति ? पश्यति कुत्र रामचन्द्रः ?
 कुत्र रामचन्द्रः पश्यति ? त्वं कुत्र पश्यसि ? कुत्र
 त्वं पश्यसि ? पश्यसि त्वं कुत्र ? अहं कुत्र पश्यामि ?
 कुत्राहं पश्यामि ? पश्याम्यहं कुत्र ? हरिश्चन्द्रः कुत्र
 गच्छति ? कुत्र हरिश्चन्द्रो गच्छति ? गच्छति कुत्र
 हरिश्चन्द्रः ? त्वं कुत्र गच्छसि ? कुत्र गच्छसि त्वम् ?
 गच्छसि त्वं कुत्र ? गदाधरो गच्छति कुत्र ? अहं कुत्र
 गच्छामि ? गच्छाम्यहं कुत्र ? कुत्राहं गच्छामि ? अत्र
 रामचन्द्रः पठति । पठत्यत्र रामचन्द्रः । रामचन्द्रोऽत्र
 पठति । त्वमत्र पठसि । पठस्यत्र त्वम् । अत्र त्वं
 पठसि । अहमत्र पठामि । पठाम्यहमत्र । अत्राहं
 पठामि । यत्र हरिश्चन्द्रः पठति । पठति यत्र हरिश्चन्द्रः ।
 हरिश्चन्द्रो यत्र पठति । यत्र त्वं पठसि ।

પાઠ ૩૬

હવે નીચે આપેલા શબ્દો મોઢે કરો—

વાનર:	=	વાંદર	લેખ:	=	લેખ
વિદાલ:	=	ગિલાડી	દણ્ડ:	=	લાકડી
માર્જાર:	=	ગિલાડી	બ્રાહ્મણ:	=	બ્રાહ્મણ
આતપ:	=	તડકો, સૂર્યકિરણ	કુમાર:	=	છોકરો
મંત્ર:	=	મંત્ર	અપરાધ:	=	વાંક
વેદ:	=	વેદ	વાલ:	=	બાળક

હવે ઉપરના શબ્દો વાક્યોમાં વાપરો—

વાક્યાનિ ।

૧ તત્ર પશ્ય, વાનરઃ દુગ્ધં પિવતિ । ૨ તત્ર વાનરઃ નાસ્તિ, સ વિદાલઃ અસ્તિ, યઃ દુગ્ધં પિવતિ । ૩ તસ્મિન્ આતપે ત્વં કિં ન ગચ્છસિ ? ૪ તસ્મિન્ પાત્રે ત્વં કિં કરોપિ ? ૫ સઃ કસ્ય શોભનઃ કુમારઃ? ૬ સઃ હરિશ્ચન્દ્રસ્ય શોભનઃ વાલઃ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ત્યાં જો, વાંદર દૂધ પીએ છે.
૨. ત્યાં વાંદર નથી, તે ગિલાડી છે, જે દૂધ પીએ છે.
૩. પેલા તાપમાં તું કેમ જતો નથી ?

૪. તે વાસણમાં તું શું કરે છે ?
 ૫. તે સુંદર છોકરો કોનો છે ?
 ૬. તે સુંદર છોકરો હરિશ્ચંદ્રનો છે.

હવે નીચે લખેલાં વાક્યો વાંચતાંજ તમે સમજી શકશો -

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠઃ ।

તવ પુસ્તકં અહં તत्र નયામિ । સ મમ ફલં અत्र
 આનયતિ । ગોપાલઃ ગોદુગ્ધં કુત્ર નયતિ ? ભીમસેનઃ
 હૃદાનીં યત્ર અસ્તિ, તત્ર ત્વં અધુના ન ગચ્છ । યત્ર
 મમ વિદ્યાલઃ અસ્તિ, તત્ર ત્વં હૃદાનીં એવ ગોદુગ્ધં
 નય । સુવર્ણસ્ય આભૂષણં કઃ કરોતિ । મયા સુવર્ણસ્ય
 આભૂષણં કદાપિ ન કૃતમ્ । મમ ગૃહે એકઃ પુરુષઃ
 અસ્તિ, સઃ સુવર્ણસ્ય આભૂષણં શોભનં એવ કરોતિ ।
 તવ પાત્રં અત્ર આનય । કુત્ર અસ્તિ તસ્ય પાત્રમ્ ?
 કેન તવ ઘસ્ટ્રં તત્ર નીતમ્ ? કઃ તત્ર અસ્તિ યઃ એવં
 કરોતિ ? હે પુરુષ ! ત્વં કિં હૃદાનીં કરોપિ ? સઃ
 હૃદાનીં જલં પિબતિ । યદિ ત્વં અન્નં ન લ્લાદસિ તર્હિ
 દુગ્ધં પિવ । ન યુક્તં હૃદાનીં દુગ્ધં પાતું, કેવલં ઉષ્ણં
 જલં એવ પિયામિ ।

वायुः गच्छति । सोमः गच्छति । वायुर्न गच्छति ।
 सोमो न गच्छति । हरिश्चन्द्रस्य जनकः कदा सोमं
 पश्यति ? कृष्णस्य जनकः सोमं न पश्यति किम् ?
 सर्वमित्र आगच्छति किम् ? किं त्वमागच्छसि ?
 अहमागच्छामि, सोमं पश्यामि च । हरिश्चन्द्रः किमपि
 न खादति । रामः किमपि न पश्यति । कृष्णः किमपि
 न पठति । खादति न किमपि रामः । कृष्णः किमपि
 खादति । न त्वं किमपि खादसि । न खादाम्यहं कि-
 मपि । अद्याहं गच्छामि । त्वमद्य गच्छसि किम् ?
 सोऽद्य गच्छति ।

अद्य रामचन्द्रो नगरं गच्छति । हरिश्चन्द्रोऽद्य
 नगरं गच्छति । रघुनाथः कृष्णस्य श्वेतं चक्रं पश्यति ।
 गोपालो नगरमागच्छति । यज्ञमित्रो वनं गच्छति ।
 विष्णुमित्रः पुस्तकं पठति । सूर्यो गच्छति । वायुराग-
 च्छति । सोमो यदा आगच्छति, तदा त्वं मा खाद ।
 स पुरुष इदानीं पश्यति । त्वं मा पश्य । तृणस्य
 घर्णो हरिनः भवति । रामस्य हस्तः नहस्योऽस्ति ।
 कृष्णस्य हस्तो दीर्घोऽस्ति । चन्द्रमित्रस्य गह्वः
 शोभनः अस्ति । तव ओष्ठो रक्तोऽस्ति । रामस्य ओष्ठः
 तथा रक्तोऽस्ति यथा कृष्णस्य । भूपो वदति ।

यदा स न पश्यति, तदा त्वं पश्यासि । यदा त्वं पश्यासि, तदाहं न पश्यामि । यदाहं पश्यामि, तदा स न पश्यति । तदा रामचन्द्रः गच्छति । रघुनाथस्तदा नैव गच्छति । तदा त्वं नैव गच्छसि । अहं यदा नैव गच्छामि, तदा त्वं गच्छसि । त्वं यदा नैव गच्छसि, तदा स गच्छति । रघुनाथः कदा गच्छति ? सः इदानीं न गच्छति । रामचन्द्रः कदा खादति ? इदानीं स नैव खादति । किं इदानीं स न खादति ? न स इदानीं खादति । किं स तत्र गच्छति ? नहि, स तत्र नैव गच्छति । त्वं तदा पठसि किम् ? नाहं तदा पठामि । तदा त्वं किं न पठसि ? रघुनाथः कदा पठति ? अहं कदा पठामि ? त्वं कदा पठसि ? यदा रामः पठति, तदा कृष्णो न पठति । कृष्णो यदा पठति, तदा रामो न पठति ।

यदा हरिश्चन्द्रः खादति, तदा रामो गच्छति । यः खादति, तं हरिश्चन्द्रः पश्यति । सूर्यं हरिश्चन्द्रः पश्यति । त्वं सूर्यं पश्यासि किम् ? रामः सूर्यं न पश्यति । अहं सूर्यं पश्यामि । त्वं सूर्यं न पश्यासि । अहं सूर्यं न पश्यामि । रामस्य जनकः सूर्यं पश्यति ।

भूपः नगरं अधुना गच्छति । भूपः सार्यं पात्रेण
जलं पिबति । भूपः फलं खादति । भूपः पत्रं लिखति ।
भूपः तं पुरुषं पश्यति । भूपः पादाभ्यां गच्छति ।
भूपः रामाय पुष्पं दास्यति । भूपः केशान्पश्यति ।
उद्याने भूपस्तिष्ठति । अधुना गृहे नैव तिष्ठति भूपः ।
ह्य एव नगरं गतो भूपः । भूपस्य वस्त्रं रक्तं अस्ति ।
कदा भूपः तेन द्वारेण गच्छति ? भूपस्य नयनं शोभन-
मस्ति । भूपो विज्ञोऽस्ति । वाचालो नास्ति भूपः ।
भूपोऽम्बरे सोमं पश्यति । भूपः सूर्यं अधुना पश्यति ।

देवदत्तस्य जनकः कृपणः, इति जनो वदति । जन
उद्यानं गच्छति । गच्छति ग्रामं जनः । जनः अन्धः
अस्ति । जनः किमपि न करोति । जनः किं न वदति,
वदिष्यति च ? जनः किं न द्रक्ष्यति, खादिष्यति वा ?
जनो ग्रामं गच्छति । जनो ग्रामादागच्छति । जनो
वदति । जनः पठति ग्रन्थम् । जनः पश्यति देवम् ।
खादति फलं जनः । जनः अस्ति । जनो भवति ।
जनः पतति । जनो लिखति । जनः पचाति । जनस्ति-
ष्ठति । जनो भ्राजति । जनो घदिष्यति । जनो द्रक्ष्यति
त्वाम् । जनः ग्यादिष्यति फलम् । गमिष्यति ग्रामं
जनः । जनोऽन्नं भक्षयति । जनो धादिष्यति । जन
उद्यानं प्रति तोयं प्रापयिष्यति ।

પાઠ ૩૮

શબ્દ ।

જાનામિ = (હું) જાણું છું.	જ્ઞાતં = જાણ્યું, જાણી લીધું
જાનાસિ = (તું) જાણે છે.	જ્ઞાતું = જાણવા માટે
જાનાતિ = (તે) જાણે છે.	આજ્ઞાતું = હુકમ કરવા માટે
પાતું = પીવા માટે	પાનં = પીણું, પાન
ઇતિ = એમ, એવું	કતિ = કેટલાં

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ કિં ત્વં જાનાસિ કઃ અહં અસ્મિ ? ૨ અહં ન જાનામિ ત્વં કઃ અસિ । ૩ અહં વિષ્ણુમિત્રસ્ય પુત્રઃ કૃષ્ણશર્મા અસ્મિ । ૪ ત્વં પુસ્તકં હૃદાર્નો કુઠા નયસિ ? ૫ સ પુરુષઃ પઠિતું હચ્છતિ । ૬ મયા જ્ઞાતં તવ હસ્તે કિં અસ્તિ ઇતિ । ૭ હે મનુષ્ય ! તવ નામ કિં અસ્તિ ? મમ નામ યજ્ઞસેનઃ ઇતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. હું કોણ છું, તે તું જાણે છે ?
૨. તું કોણ છે તે હું જાણતો નથી.
૩. હું વિષ્ણુમિત્રનો પુત્ર કૃષ્ણશર્મા છું.
૪. હવે તું ચોપડી ક્યાં લઇ જાય છે ?

૫. તે માણસ લણવા ઇચ્છે છે.

૬. તારા હાથમાં શું છે, તે મેં જાણી લીધું છે.

૭. હે માનવી ! તારું નામ શું છે ?

૮. મારું નામ યજ્ઞસેન છે.

હવે નીચે લખેલા શબ્દો મોઢે કરો.

મોદકઃ = લાડુ

ઓદનઃ = ચોખા, ભાત

કંદુકઃ = દડો

ભક્તઃ = ભક્ત

આનંદઃ = આનંદ

✓ આમોદઃ = મુગંધ

✓ મણિકારઃ = અપેરી

ધૃતઃ = ધારણ કરેલો

સુવર્ણકારઃ = સોની

✓ આગ્રાત = સૂધેલું

લોહકારઃ = હુહાર

ભક્ત = ભોજન કરેલું

✓ વચ્ચકારઃ = વણકર

અર્થ = ધન, ઢોલત

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ સઃ ચાલઃ આનંદેન મોદકં શ્વાદતિ । ૨ પશ્ય કથં સઃ શ્વાદતિ । ૩ હે સુવર્ણકાર ! મમ ચાલકાય એકં મૂપણં દેહિ । ૪ વચ્ચકારઃ તસ્મૈ પુરુષાય વચ્ચં કરોતિ । ૫ કઃ પુરુષઃ અર્થસ્ય દાસઃ ? ૬ કઃ નરઃ ઈશસ્ય ભક્તઃ ? ૭ અહં અર્થસ્ય દાસઃ ન અસ્મિ, પરંતુ ઈશ્વરસ્ય ભક્તઃ અસ્મિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

- ૧ તે બાળક આનંદથી લાડુ ખાય છે.
- ૨ બુઓ, તે કેવી મોજથી ખાય છે ?
- ૩ અરે સોની ! મારાં બાળક માટે એક અલંકાર આપ.
- ૪ વણકર પેલા માણસ માટે કાપડ વણે છે.
- ૫ કયો માનવી ધનનો સેવક છે ?
- ૬ કયો માણસ ઇશ્વરનો ભકત છે ?
- ૭ હું ધનનો પૂજારી નથી, પણ ઇશ્વરનો ભકત છું.

સંવાદ

- ૧ હે મિત્ર ! ત્વં હૃદાનીં કુત્ર ગચ્છસિ ?
- ૨ અહં અધુના શ્રીકૃષ્ણસ્ય મન્દિરં ગચ્છામિ ।
- ૩ કુત્ર અસ્તિ ભગવતઃ કૃષ્ણસ્ય મન્દિરમ્ ?
- ૪ તસ્ય ઉદ્યાનસ્ય સમીપં એવ તત્ મન્દિરં અસ્તિ ।
- ૫ તત્ ઉદ્યાનં કસ્ય અસ્તિ ?
- ૬ તન્ ભોજરાજસ્ય ઉદ્યાનં અસ્તિ ।

—:૦:—

५४ ३६

जनो ग्रामाद्यलिप्यति । जनः शोभनो भविष्यति ।
 तिमिरे जनः पतिष्यति । जनः किमपि करिष्यति ।
 दास्यति जनः । जलं नेष्यति जनः । जनो द्रष्टुं
 धावति । कृष्णो वदिष्यति । कृष्णस्त्वां द्रक्ष्यति ।
 कृष्णः फलं खादिष्यति । कृष्णो गमिष्यति नगरम् ।
 कृष्णो वनं गमिष्यति । कृष्णो नरं द्रक्ष्यति । कृष्णो
 द्रष्टुं धाविष्यति । कृष्णो मां प्रापयिष्यति । कृष्ण-
 श्वलिप्यत्युद्यानात् । कृष्णो मूढो न भविष्यति । कृष्णः
 पतिष्यति । कृष्णः पुस्तकं नेष्यति । कृष्णो वस्त्रं
 दास्यति । कृष्णो वस्त्रं नेष्यति । कथं कृष्णो वस्त्रं
 नेष्यति ? कृष्णो वाचालो भवति । कृष्णो धलिष्ठो
 भवति । विज्ञोऽस्ति कृष्णः । कृष्णो यथिरोऽस्ति ।
 कृष्णो घनाढ्योऽस्ति । कृष्णो ग्रामं गतः । कृष्णो
 ग्रामादागतः । कृष्णेन त्वां प्रति किमुक्तम् ? माम्
 प्रति किं दत्तम् ? किं पीतं कृष्णेन ? शोभनोऽस्ति
 कृष्णः । कृष्णो धीरोऽस्ति किम् ? अस्त्युदारः कृष्णः ।

रामस्य करः नीलः अस्ति । कृष्णस्य न तथा यथा
 रामस्यास्ति । परन्तु कृष्णस्य श्वेतः अस्ति । तव करः
 दीर्घः अस्ति किम् ? रामस्य करः शोभनोऽस्ति ।

न तथा तव करः शोभनः । तस्य करः शोभनः ।
 तस्य करः चलति । रघुनाथः करेण फलं खादति । रामः
 करेण फलं खादति । चैत्रस्य करः कोमलः अस्ति ।
 मैत्रः करेण वस्त्रं दास्यति । मम करः त्वां भूषणं
 दास्यति । रामभद्रस्य स्कन्धः शोभनः अस्ति ।
 युवकस्य केशाः कृष्णाः सन्ति । जनाः फलानि खाद-
 न्ति । पुरुषौ फलानि खादतः । पुरुषौ लिखतः पत्रम् ।

शोभनस्य गृहस्य द्वारं विशालमस्ति । विशालस्य
 नगरस्य गृहाणि शोभनानि सन्ति । धनाढ्यस्य
 जनस्य केशाः कथं सन्ति ? रामशर्मा अधुना स्कन्धं
 पश्यति । कृष्णस्तव स्कन्धं पश्यति । रामो निरन्तरं
 वदिष्यति । त्वं सदा किं वदिष्यसि ? अधुना देवदत्त-
 स्तत्र गच्छति । मनुष्यः शब्दं पठति । नरः नरेण
 साकं गच्छति । तव केशः शुभ्रः अस्ति । उदारस्य तस्य
 नरस्य ओष्ठो रक्तोऽस्ति । करे फलं पतति । करात्
 पतति फलम् । करात् भूषणं पतति । भूषणं करे
 पतति । तव हस्ते कदा फलमागच्छति ? सर्वमित्रस्य
 पादः शुभ्रः अस्ति । नगरात् शब्द आगच्छति ।
 घनात् शब्द आगच्छति । मध्याह्ने जनः आगमिष्यति ।
 ग्रामादुदारो मनुष्यस्तोयं दातुमागच्छति ।

दुवे नीचे लपेटां वाक्ये वांथे—

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

तस्मै पुरुषाय मोदकं देहि । यदि सः मनुष्यः
इदानीं एव खादितुं न इच्छति, तर्हि तस्मै न देहि ।
कः इदानीं मोदकं खादितुं इच्छति ? अहं मोदकं न
खादितुं इच्छामि, परंतु फलं भक्षयितुं इच्छामि ।
यथा त्वं इच्छसि तथा कुरु । यदि दुग्धं पातुं इच्छसि,
तर्हि गोदुग्धं एव पिव । यदि जलं पातुं इच्छसि
तर्हि मम कूपस्य एव जलं पिव । यदा स मनुष्यः
कूपस्य समीपं गच्छति, तदा त्वमपि तेन सह तत्र
गच्छ । स तत्र कूपस्य समीपं गच्छति, परन्तु
जलं न आनयति ।

हे नर ! त्वं इदानीं वेदस्य पुस्तकं अत्र आनय ।
कं अपि मन्त्रं पठ । त्वं वेदस्य मन्त्रं जानासि किम् ?
वेदस्य मंत्रः त्वया कदा पठितः ? केन सह पठितः ?
कस्य पुत्रः त्वं असि ? कुत्र इदानीं पठसि ? किं पठसि ?

सः उत्तमः मनुष्यः अस्ति । सः इदानीं उद्यानं
प्रति गतः । मम गृहस्य समीपे एव उद्यानं आस्ते ।

30626

तत्र एव सः गतः । पुष्पं आनयितुं सः इच्छति । तत्र
 वृक्षे शोभनं पुष्पं भवति । कथं सः पुष्पं आनयति ?
 तत्र एकं अपि पुष्पं नास्ति ।

सत्यस्य वचनं श्रेयः । धर्मस्य वचनं श्रेयः अस्ति
 न वा ? धर्मस्य वचनात् धर्मस्य आचरणं एव श्रेयः ।
 सदा हितं वचनं एव वदेत् । एतत् मम सत्यं युक्तं
 च मतं अस्ति । यत् अत्यन्तं भूतहितं तत् एव
 सत्यं इति सः वदति । सत्यं एव धर्मः । धर्म एव सत्यम् ।

अहं मरणात् भीतः नास्मि, मम यशः न दूषितं
 भवति । सत्येन मम यशः शोभनं भवति ।

तव पिता कुत्र अस्ति ? मम पिता अत्र नास्ति ।
 किं करोमि ? कुत्र गच्छामि ? कुत्र गमनं हृदानीं
 श्रेयः अस्ति ? वद शीघ्रं वद ।

अंधि कुशेलां वाक्ये ।

यदि स मनुष्य इदानीमेव खादितुं नेच्छति, तर्हि
 तस्मै न देहि । क इदानीं मोदकं खादितुमिच्छति ?
 यथा त्वमिच्छसि तथा कुरु । सत्यमेव धर्मः । अहं
 मरणाद्भीतो नास्मि, मम यशो न दूषितं भवति ।
 तव पिता कुत्रास्ति ? मम पिताऽत्र नास्ति । कुत्र
 गमनमिदानीं श्रेयोऽस्ति ?

देवदत्तः पादाभ्यां गच्छति । मैत्रः पादाभ्यां मध्या-
हे गच्छति । चित्रः पादाभ्यां सत्वरं गच्छति ग्रामम् ।
भूमिघ्नो दन्तैः खादति फलम् । कृपणो मनुष्यो द्रव्यं
नैव दास्यति । मनुष्यः पत्रं जले पश्यति । त्वं पश्यासि
किम् ? अहं पश्यामि । सः वने जलं पश्यति । देव-
दत्तो वनं द्रष्टुं गतः । त्वमप्यागच्छ । वनं द्रष्टुं गच्छ ।
चित्र ! त्वं पत्रं लिख ।

देवदत्तः स्यः श्रीनगरादागतः विष्णुमित्रः श्वो
गमिष्यति राजपुरम् । हे नर ! त्वं गमिष्यासि किम् ?
हे देव ! त्वं उपवेष्टुं इच्छसि किम् ? किं देवो गमि-
ष्यति ? पुरुषः किं खादिष्यति ? फलं खादिष्यति ।
दुग्धस्य वर्णः श्वेतोऽस्ति । उद्यानस्य वर्णः हरितः
अस्ति । तोयस्य वर्णः शुभ्रः अस्ति । तस्य पुरुषस्य
वर्णः कृष्णः अस्ति । नीरं शुभ्रं अस्ति । किं त्वामि-
दानीं न पठसि ? अहं सदा तत्र पश्यामि । भूमिघ्नो
यत्र पश्यति, तत्र चित्रो गच्छति ? भपः कं पुरुषं
पश्यति ? अधुनाऽहं भूपं पश्यामि । त्वं कदा तत्र
वदसि ? यदा रघुनाथस्तत्र गच्छति, तदा त्वमग्रागच्छ ।
कृष्णो भूपोऽस्ति । तदानीं रघुनाथो रामचन्द्रं वदति ।

तदानीं रघुनाथो रामचन्द्रं पश्यति । कृष्णोऽधुना कुत्रास्ति ? रामोऽद्य तत्रास्ति ? यत्र पादः पतति, तत्र कोऽपि नास्ति ! यत्र गोविन्दः पश्यति तत्र त्वं न भवसि । तत्र त्वं पश्यासि यत्र मुकुन्दो नास्ति ।

यत्राहं पश्यामि, तत्र त्वं न भवसि । यदा राम आगच्छति, तदा विष्णुर्गृहं गच्छति । स किं किमपि न वदति ? विष्णुरिदानीं किमपि न पठति । यथा गोविन्दः पठति, तथा मुकुन्दो गच्छति, तथा हरिः किं न गच्छति ? अहं पठामि । अहमद्य पठामि । अहमद्य न पठामि । अहमद्यात्र वदामि । त्वमद्यात्र किं न वदसि ? सोऽद्यात्र किं न वदति ? सोऽद्य तत्र खादति । किं त्वमिदानीं तत्र पश्यति ? नहि, अहं अद्य अत्र पश्यामि । अधुना त्वं खादसि किम् ? मुकुन्दः कुत्रास्ति ? रामस्तत्र नास्ति । त्वमद्य तत्र किं न पठसि ? कमलस्य कः वर्णः ? कमलस्य शुभ्रो वर्णः । दुग्धस्य कः वर्णः ? श्वेतो वर्णः । दुग्धस्य । तिमिरस्य कः वर्णः ? अहं नैव वदामि । सोऽद्य कुत्र गच्छति ? त्वं मम गृहे अद्य आगच्छसि किम् ?

પાઠ ૪૨

૨૧૭૬

તડાગઃ - તળાવ	✓ આરોહતિ - (તે) સ્વારી કરે છે.
વૃક્ષઃ - ઝાડ	✓ આરોહસિ - (તું) સ્વારી કરે છે.
અશ્વઃ - ઘોડો	આરોહામિ - (હું) સ્વારી કરું છું.
ભૂપત્નઃ - બાઈ	✓ આરોહં - ચઢવાને માટે
વત્સઃ - વાહરડો ✓	✓ આરૂઢઃ - ચઢેલો
દેશઃ - દેશ	ગન્ધઃ - સુગંધ, વાસ

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તસ્ય તડાગસ્ય સમીપે એકઃ વૃક્ષઃ અસ્તિ । ૨ તસ્ય તડાગસ્ય જલે શોભનં રક્તં કમલં અસ્તિ । ૩ તત્ રક્તં કમલં અણુના અન્ન આનય । ૪ સ ભૂપઃ દ્વાનીં અશ્વં આરોહતિ । ૫ તસ્ય સેવકઃ ઉષ્ટ્રં આરોહતિ । ૬ તસ્ય દેશસ્ય અયં રાજા ધાર્મિકઃ અસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧ પેલા તળાવ પાસે એક ઝાડ છે. ૨ તે તળાવનાં પાણીમાં સુંદર લાલ કમળ છે. ૩ તે લાલ કમળ તું અત્યારે અહીં લાવ. ૪ તે રાજા અત્યારે ઘોડા પર સ્વારી કરે છે. ૫ તેનો સેવક ઉટ પર સ્વારી કરે છે. ૬ તે દેશનો આ રાજા ધાર્મિક છે.

હવે નીચે આપેલાં સંસ્કૃત વાક્યો ગુજરાતીમાં ફેરવો.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

તવ અશ્વ કુત્ર અસ્તિ ? મમ અશ્વઃ તસ્ય વૃક્ષસ્ય સમીપે
 એવ અસ્તિ । કસ્ય વૃક્ષસ્ય સમીપે ? તત્ર ઉદ્યાને યઃ વૃક્ષઃ
 અસ્તિ, તસ્ય સમીપે ? મમ અશ્વ દ્વારની અસ્તિ । તત્ર અનેન
 માર્ગેણ ગચ્છ, પદ્ય ચ ત અશ્વં તત્ર । તવ અશ્વસ્ય કઃ
 વર્ણઃ અસ્તિ ? મમ અશ્વસ્ય શ્વેત વર્ણ અસ્તિ । તર્હિ શ્વેતવર્ણ
 અશ્વઃ તાસ્મિન્ ઉદ્યાને દ્વારની નાસ્તિ એવ । કુત્ર ગત કેન વા
 નીતઃ ન જાનામિ ।

નીચે લખેલાં ગુજરાતી વાક્યોનાં સંસ્કૃત વાક્યો બનાવો.

ગુજરાતી વાક્યો.

વાહરડો કયાં છે ? અત્યારે વાહરડો ત્યાં છે. પુષ્પોની સુવાસ
 દેવી છે ? ફૂલની સુવાસ ઉત્તમ છે. તુ ઘોડા પર સ્વારી કરવા ઇચ્છે
 છે ? ના, હું ઉંટપર સ્વારી કરવા ઇચ્છું છું. આ દેશમાં તુ આવ-
 હું ત્યાં જાઉં છું. હમણાં તું અહીં પુસ્તક લઈને આવ આ જાડનુ
 રૂબા ખા. ત્યાં ખેસ અને ઇશ્વરનો આસરો માંગ. મારો દેશ મારો
 છે. કોનો દેશ મુંદર છે ? તારી ચોપડી મુંદર નથી.

५१४ ४३

संस्कृत-वाचन-पाठः।

शिवस्य भूपणं कुत्रास्ति ? त्वं पत्रं किं न लिखसि ?
 यत्र बुधो गच्छति, तत्र त्वं किं न गच्छसि ? गृहस्य
 द्वारं अत्रास्ति । रामचन्द्रस्य वस्त्रं कुत्रास्ति ? सलिले
 कमलं नास्ति किम् ? कृष्णस्य भूपणं कुत्रास्ति ?
 देवदत्तस्य पुस्तकं तत्र नास्ति । भूपस्य नगरं
 अत्रास्ति । स नगरादागतः । खादति फलं सः । त्वं
 फलं किं न खादसि ?

अहं इदानीं वनं न गच्छामि । सदा तत्र गच्छति
 विश्वनाथः । स इदानीं जलस्य समीपे गच्छति ।
 तस्य पुस्तकं पुराणं अस्ति । तस्य नगरं विशालं
 अस्ति । कृष्णस्य हस्तो बलिष्ठोऽस्ति । मुकुन्दस्य
 वस्त्रं नवीनं अस्ति । रामो विज्ञो भवति । वाचालो
 हरिरिदानीं वदति । श्वेतं दुग्धं अर्जुनेन पीतम् ।
 रघुनाथः कृष्णोऽस्ति । वनं हरितं अस्ति । सः मनुष्यः
 अन्धोऽस्ति । त्वं धीरोऽसि । तस्य गृहस्य द्वारं नहस्वं
 अस्ति । त्वां सः जलं प्रापयितुमिच्छति । किं त्वं वनं
 गन्तुं इच्छसि ? किं मुकुन्दो भूपणं द्रष्टुं इच्छति ?
 रघुनाथो वीरोऽस्ति । किं कर्तुं इच्छसि त्वं ?

सोऽत्रागन्तुं नेच्छति । स तत्र खादितुं इच्छति । किं त्वं अत्र खादितुं नेच्छसि ? स पुस्तकं नेतुं इच्छति । गोविंदः पुस्तकं पठितुं नेच्छति । त्वं किं इच्छसि ? तव वस्त्रं रक्तं अस्ति किम् ? तव वर्णः कृष्णोऽस्ति किम् ?

रामचन्द्रस्य नवीनं पुस्तकं शोभनं अस्ति । मुकुन्दस्य पुराणं पुस्तकं शोभनं नास्ति । रामस्य नवीनं गृहं कुत्रास्ति ? विश्वस्य नरस्य शोभनं पुस्तकं अत्रास्ति । त्वं शोभनं वनमिदानीं गच्छसि किम् ? नहि, इदानीं अहं तव विशालं गृहं आगच्छामि । स नरः भूपस्य शोभनात् गृहात् इदानीं आगच्छति । स कृष्णः पुरुषः इदानीं कुत्रास्ति ? कृष्णः रामं प्रति वदति । रामेण सह विष्णुमित्रः वदति । रघुनाथेन साकं हरिः नगरं गच्छति । भासेन पुस्तकं कृतम् । तेन तत् शोभनं कृतम् । भूमित्रो तस्य भूपस्य नगरं गतः ।

मम सकाशात् स यदि पुस्तकं नेष्यति, तर्ह्यहं दास्यामि । तव सकाशात् यद्यहं वस्त्रं नेष्यामि, तर्हि त्वं दास्यासि किम् । मुकुन्दो गमिष्यति किं सत्वरम् ? त्वं सत्वरं मह्यं पुस्तकं दास्यासि किम् ?

પાઠ ૪૪

શબ્દો

પાણ્ડિતઃ - વિદ્વાન	શૂદ્રઃ - શૂદ્ર
બ્રાહ્મણઃ - બ્રાહ્મણ	નિપાદઃ - શિકારી
ક્ષત્રિયઃ - ક્ષત્રિ	ધર્મઃ - ધર્મ
વૈશ્યઃ - વૈશ્ય	ઉપદેશકઃ - ઉપદેશક
શ્રવણં - સાંભળવું, કાન	પ્રવચનં - પ્રવચન
ઉપદેશઃ - ઉપદેશ	ભાષણં - ભાષણ
વ્યાખ્યાનં - વ્યાખ્યાન	કથનં - કથા, કહેવું

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ કઃ સઃ પાંડિતઃ ? ૨ યઃ તત્ર વ્યાખ્યાનં કરોતિ ? ૩ તસ્ય ઉપદેશસ્ય શ્રવણાય ત્વં આગચ્છસિ કિમ્ ? ૪ તસ્ય ધર્મપ્રવચનં ઉત્તમમ્ । ૫ કિં તસ્ય ભાષણં ત્વયા શ્રુતમ્ ? ૬ તસ્મિન્ નગરે યથા બ્રાહ્મણઃ, તથા ક્ષત્રિયઃ અપિ અસ્તિ । ૭ પરંતુ તત્ર નિપાદઃ નાસ્તિ । ૮ તત્ર ધર્મસ્ય પ્રવચનં કઃ કરોતિ ? ૯ પાંડિતઃ વિષ્ણુમિત્રઃ કરોતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. પેલા કયા પાંડિત છે ? ૨. જે ત્યાં વ્યાખ્યાન કરે છે ? ૩ તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાને તું આવે છે ? ૪. તેમનો ધર્મોપદેશ ઉત્તમ છે. ૫. તે તેમનું ભાષણ સાંભળ્યું છે ? ૬. તે શહેરમાં બ્રાહ્મણ જેમ ક્ષત્રિયો પણ રહે છે. ૭. પરંતુ ત્યાં પારધી નથી. ૮. ત્યાં ધર્મ-પ્રવચન કોણ કરે છે ? ૯. પાંડિત વિષ્ણુમિત્ર કરે છે.

संस्कृत- वाक्यानि ।

राम पात्र पश्यति किम् ? मया तस्मै सलिल दत्तम् । त्वया तस्मै पात्रं दत्त किम् ? तेन मद्य फलं दत्तम् ।

भूपस्य नगर को गत ? मुकुन्द अथवा राम ? त्वया तस्मै किमपि उक्तं किम् ? देवदत्तो गृहादागत । अहं नगर गत । उद्यानादागत । वाचालो मुकुन्दो वनादागत । अद्याह दुग्धायागत । अद्य त्व चन्दनाय गत किम् ? त्व इदानीं अत्रो पविश । त्व अद्य पत्र लिख । त्व श्व प्रात फल खादिप्यसि किम् ?

संवादः

स्वामी हे सेवक ! गच्छ इदानीं रामभद्रस्य गृह, वद च श्वेतं मम वस्त्र शीघ्रं देहि इति ।

सेवक - भो स्वामिन् ! इदानीं गच्छामि, वस्त्र च आनयामि ।

स्वामी- शीघ्रं यथा भवति तथा गच्छ, इत तत न गच्छ, रामभद्रस्य गृह एव गच्छ । वस्त्र च आनय । अह स्नान कर्तुं इच्छामि ।

सेवक:- एष आगत अहम् ।

५।४ ४५

संस्कृत-वाक्यानि ।

रामो रक्ताय वस्त्रायागतः । विश्वनाथो नीरायो-
 द्यानं गतः । रघुनाथः पुष्पायोद्यानं गतः । स नग-
 रादागन्तुं इच्छति । अहं त्वया सहागन्तुं इच्छामि ।
 स मया साकं पठितुं इच्छति । अहं तेन सह धावितुं
 इच्छामि । रामः कृष्णेन साकं वक्तुं इच्छति । कृष्णः
 पात्रं कर्तुं इच्छति । अहं भूपणं दातुं इच्छामि । मया
 सह पुरुषो वदति । त्वया सह स नरः वनं पश्यति ।

यत्र स खादति, तत्राहं न गच्छामि । अहं अत्र
 खादामि । त्वं कुत्र खादसि ? यत्र स पठति तत्राहं
 पठामि । कः पठति ? किं पठति ? स किं पश्यति ?
 रघुनाथ इदानीं न पठति । त्वं अधुना किं खादसि ?
 अधुना किं न खादसि ? अहं दिवा खादामि । स
 रात्रौ खादति । त्वं द्रुतं खादसि । त्वं फलं खाद
 अथवा मा खाद । जलात् कमलं नय । तोयात् फलं
 तत्र नय । सलिलात्कमलं तत्राहं नेष्यामि । त्वं
 तत्र सलिलात्कमलं नेष्यसि किम् ? स तस्मात्तो-
 यादागच्छति । स तस्मिन् सलिले कमलं पश्यति ।
 स तस्मिन् पात्रे पुष्पं पश्यति । स वने पुष्पं द्रक्ष्यति ।
 त्वं गृहे पुष्पं द्रक्ष्यसि किम् ?

तव पुस्तकं द्रुतं पठ । यदि त्वं पुस्तकं पठसि,
 तर्ह्यहमागच्छामि । स सत्यं वदति । भूपो ह्यः
 आगतः । त्वं मया सह वद, नोचेदहं गमिष्यामि ।
 त्वं लिख, नोचेदहं लेखिष्यामि । त्वमत्रैवोपविश,
 नोचेदहं गमिष्यामि । त्वं आगच्छसि चेत् तर्हि
 अहं अत्र तिष्ठामि । त्वं तत्र तिष्ठसि चेत् अहं
 आगमिष्यामि ।

त्वमागच्छ नोचेदहं गमिष्यामि । त्वं अन्नं कुरु,
 अहं खादितुं इच्छामि । खादितुं आगच्छामि । त्वं
 करं भ्रामय । रघुनाथः कृष्णाय पात्रं दास्यति ।
 शोभनं पात्रं दुग्धाय दास्यति । स दुग्धाय शोभनं
 पात्रं नेष्यति । त्वं अत्रैवोपविश, तुभ्यमहं वस्त्रं
 दास्यामि । त्वमत्रैव तिष्ठ, तुभ्यमहं दुग्धं दास्यामि ।
 त्वमत्र स्थातुं किं नेच्छसि ? अहं त्वया साकं
 वदितुमिच्छामि । त्वं मया सह वदितुं नेच्छसि किम् ?
 स त्वया सह वक्तुमिच्छति । त्वं तेन साकं वक्तुं किं
 न इच्छसि ?

अहं तुभ्यं चंदनं दास्यामि । त्वं मद्यं वस्त्रं दास्य-
 सि किम् ? रघुनाथो मुकुंदस्य गृहे उपवेष्टुं किं
 नेच्छति ? त्वमेव तस्य गृह उपविश । त्वं पुष्पं
 द्रष्टुं इच्छसि किम् ?

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

मम विडालः कुत्र अस्ति ? यत्र तव मोदकः अस्ति । तव मोदकस्य शोभनः गन्धः आगच्छति । अत एव तत्र तव मार्जारः गतः । त्वं मार्जारेण सह उद्यानं गच्छ । मार्जारः दुग्धं पिबति, अत इदानीं उद्यानं आगन्तुं न इच्छति, तर्हि तं सायंकाले तत्र नय । त्वया तस्य वृक्षस्य पुष्पं न आनीतं किम् ? नहि, मया न आनीतम् । इदानीं सः पुष्पं आनयति ।

मम अश्वः रामचन्द्रेण नीतः । सः रामचन्द्रः कदा अत्र आगमिष्यति ? तस्मात् नगरात् कदा स आगमिष्यति ? सः अश्वं आरोहति किम् ? यथा त्वं अश्वं आरोहसि । तथा एव सः अपि अश्वं आरोहति ।

निपादः घने भवति । शूद्रः नगरे भवति । तथा ब्राह्मणः कुत्र भवति ? त्वं धर्मं जानासि किम् ? निपादः धर्मं न जानाति । पाण्डितः धर्मस्य वचनं जानाति एव ।

शंधि उरेश्वां वाक्ये।

मम विडालः कुत्रास्ति ? यत्र तव मोदकोऽस्ति । तव मोदकस्य शोभनो गन्ध आगच्छति । अत एव तत्रैव मार्जारो गतः । त्वं मार्जारेण सहोद्यानं गच्छ ।

यत्र त्वं गन्तुं इच्छसि तत्र गच्छ । त्वं कुत्र गन्तुं इच्छसि ? अहं तत्रागच्छामि यत्र त्वं गन्तुं इच्छसि । यत्र त्वं खादितुं गच्छसि, तत्राहं नागच्छामि । यत्र त्वं पठसि, तत्राहमागच्छामि । अहं यत्र पठामि, तत्र किं न पठसि ? अहं यदा खादामि, तदा त्वं किं नागच्छसि ? सायमहमत्र खादामि । प्रातरहं फलं खादामि । यदाऽहं पश्यामि, तदा त्वं किं न पश्यसि ?

अहं लिखामि, तदा त्वं किं वदसि ? यदाऽहं वदामि तदा त्वं किं लिखसि ? यत्र रघुनाथः पत्रं लिखति, तत्र कृष्णो गच्छति । यदाऽहं खादामि, तदा त्वं पठ । यदा त्वं गच्छसि, तदा गच्छाम्यहम् । रघुनाथः पुराणं वदति । विश्वामित्रो भूषणमिच्छति । तत्र त्वं पुष्पं किं न पश्यसि ? सायं त्वं पुष्पं पश्यसि । त्वं सदा पुष्पमेव पश्यसि किम् ? स यदा गच्छति, अहं तदा गच्छामि । अहं यत्र पश्यामि, तत्र स किं न गच्छति ? तदाऽहं किं न खादामि- ? यदा त्वं खादसि, तदा विश्वामित्रः पठति किम् ?

विश्वामित्रो गच्छति अथवा न गच्छति । अहं पठामि अथवा न पठामि । त्वं खादासि अथवा न खादासि । अहं प्रातरत्र आगच्छामि । यदि स खादिष्यति, तर्हि अहं वदामि । अहं मम गृहे यदा पठामि, तदा स न आगच्छति । यदा विश्वामित्रस्तत्र पश्यति, तदाऽहं तत्र न गच्छामि । अहं सलिलं द्रक्ष्यामि । अहं कमलं न पश्यामि । अहं कमलं नेतुं आगतः । विश्वामित्रो गच्छति । भूमित्रो न वदति । कृष्णो न गच्छति । तदा कृष्णो न पश्यति । अद्य तत्र रामो न गमिष्यति । रामो निरन्तरं तत्र गच्छति । रामो मुकुन्देन सह यदा आगमिष्यति, तदाऽहमप्यागमिष्यामि । त्वमपि तदा तत्र गच्छ । स सर्वभूतानां ईश्वरोऽस्ति । स भूतानां हृद्देशे तिष्ठति । सर्वभूतानि भ्रामयन् तिष्ठति । यन्त्रारूढानि भ्रामयन् तिष्ठति । मायया यन्त्रारूढानि भूतानि भ्रामयन् तिष्ठति ।

हे भारत ! त्वं शरणं गच्छ । त्वं तं शरणं गच्छ । त्वं तं एव शरणं गच्छ । त्वं तं सर्वभावेन शरणं गच्छ । त्वं शान्तिं प्राप्स्यसि । त्वं स्थानं प्राप्स्यसि । त्वं शाश्वतं स्थानं प्राप्स्यसि । सत्यस्य

वचनं श्रेयः अस्ति । श्रेयः सत्यस्य वचनं अस्ति ।
सत्यादपि हितं वदेत् ।

हितं वदेत् । तत् भूतहितं अस्ति यत् अत्यन्तं
भूतहितं अस्ति, तत् सत्यं मतम् । सः मरणात्
भीतः अस्ति । त्वं मरणात् भीतः न असि । अहं
मरणात् भीतः न अस्मि । तस्य यशः दूषितं अस्ति ।
तव यशः दूषितं नास्ति ।

देवदत्तो वृद्धो भवति । तस्य शिरः पलितं अस्ति ।
तथापि स न घृद्धः । यस्मात् शिरः पलितं अस्ति ।
तस्मात् वृद्धो न भवति, तस्मात् सः न घृद्धः ।
विष्णुमित्रः अधीयानोऽस्ति । अतः स स्थविरः ।
सः युवा अपि स्थविरः । यः अधीयानः तं तरुणं अपि
स्थविरं विदुर्देवाः ।

यथा युवा स्थविरो भवति तथा स्थविरो युवा न
भवति । बालो अपि तरुणो भवति परं तरुणो बालो
न भवति ।

પાઠ ૪૬

હુવે આ પાઠમાં તમે કેટલાક શ્લોક વાંચો—

દુઃખાદુઃખજતે સર્વઃ સર્વસ્ય સુખમીગ્સિતમ્ ॥
(મહાભારત શાંતિ. ૧૩૧૬૧)

પદાનિ—દુઃખાત્ । ઉદ્વિજતે । સર્વઃ । સર્વસ્ય । સુખમ્ । ઇગ્સિતમ્ ।
અન્વયઃ—સર્વઃ દુઃખાત્ ઉદ્વિજતે । સર્વસ્ય સુખં ઇગ્સિતમ્ ।
અર્થ—બધાં દુઃખથી દુઃખી થાય છે, બધાને સુખજ વહાણું છે.

યચ્ચ કામસુખં લોકે યચ્ચ દિવ્યં મહત્સુખમ્ ।
તૃષ્ણાક્ષયસુખસ્યૈતે કલાં નર્હન્તિ પોડશીમ્ ।
(મહાભારત શાંતિ. ૧૭૪૪૮)

પદાનિ—યત્ । ચ । કામ+સુખં । લોકે । યત્ ॥ ચ । દિવ્યં ।
મહત્ । સુખમ્ । તૃષ્ણા+ક્ષય+સુખસ્ય । એતે । કલાં ।
ન । અર્હન્તિ । પોડશીમ્ ॥

અન્વયઃ—લોકે યત્ કામ+સુખં યત્ ચ દિવ્યં મહત્ સુખં, એતે
તૃષ્ણા+ક્ષય+સુખસ્ય પોડશીં કલાં ન અર્હન્તિ ॥

અર્થ—મનુષ્યોમાં જે કામવાસનાનું અને મોટું દેવી સુખ છે,
તેની (તૃષ્ણા - ક્ષય - સુખસ્ય) ઇચ્છા - નાશનાં સુખથી
સાધનાં લાગ જેટલી યોગ્યતા પણ હોતી નથી.

પ્રાયેણ શ્રીમતાં લોકે ભોક્તું શક્તિર્ન વિદ્યતે ।
 કાષ્ટાન્યપિ હિ જીર્યન્તિ દરિદ્રાણાં ચ સર્વશઃ ॥
 (મહાભારત ઉદ્યોગ. ૩૪૫૧)

પદાનિ—પ્રાયેણ । શ્રીમતાં । લોકે । ભોક્તુ । શક્તિઃ । ન ।
 વિદ્યતે । કાષ્ટાનિ । અપિ । હિ । જીર્યન્તિ ।
 દરિદ્રાણાં । ચ । સર્વશઃ ।

અન્વય.—લોકે પ્રાયેણ શ્રીમતાં ભોક્તું શક્તિ ન વિદ્યતે ।
 દરિદ્રાણાં ચ સર્વશઃ કાષ્ટાનિ અપિ હિ જીર્યન્તિ ॥

અર્થ—જગતમાં (પ્રાયેણ) ઘણે ભાગે શ્રીમતોમાં (ભોક્તું)
 ભોગ ભોગવવાની શક્તિ (ન વિદ્યતે) હોતી નથી. પરંતુ
 ગરીબો (દરિદ્રી) તો લાકડા પણ હુજમ કરી જાય છે.

મતલબ—પૈસાદાર માણસ ઉત્તમ અન્નને પણ પચાવી શકતો
 નથી, જ્યારે દરદ્રી માણસને લાકડા ખાવાથી પણ પચી જાય છે.

સર્વં પરવદ્શં દુઃખં સર્વમાત્મવદ્શં સુખમ્ ।
 एतद्विद्यात्समासेन लक्षणं सुखदुःखयोः ॥
 (મનુસ્મૃતિ ૪।૧૬૦)

પદાનિ—સર્વં । પર+વદ્શં । દુઃખં । સર્વં । આત્મ+વદ્શં । સુખ ।
 एतत् । विद्यात् । समासेन । लक्षणं । सुखदुःखयोः ॥

અન્વય.—પર+વદ્શં સર્વં દુઃખં । આત્મ+વદ્શં સર્વં સુખં । સમાસેન
 સુખ+દુઃખયોઃ એતત્ લક્ષણં વિદ્યાત્ ॥

अर्थ—(पर+वशं) पराधीन रहेवाभां अर्धु दुःख अने पोताने ताणे रहेवाभां अर्धु सुख छे. (समासेन) दुःखभां, सुख अने दुःखनां (एतत्) अेवां लक्ष्णु (विद्यात्) सभज्जवां छे ताणेदारीभां दुःख अने स्वतंत्रभां सुख सभायेदुं छे.

संवादः ।

शिष्यः— रामचन्द्रस्य कः पिता आसीत् ?

गुरुः— भगवतः रामचन्द्रस्य पिता दशरथः आसीत् ।

शिष्यः— रामचन्द्रस्य का माता ?

गुरुः— तस्य माता कौसल्या नाम्नी, कोसलदेशस्य राजपुत्री, दशरथस्य भार्या आसीत् ।

शिष्यः— रामस्य के भ्रातरः आसन् ?

गुरुः— तस्य भ्रातरः लक्ष्मणः, भरतः, शत्रुघ्नः, च इति त्रयः आसन् ।

शिष्यः— रामचन्द्रस्य का पत्नी ?

गुरुः— तस्य सीता नाम्नी पत्नी आसीत् ।

शिष्यः— दशरथस्य राजधानी का आसीत् ?

गुरुः— दशरथस्य राज्ञः राजधानी अयोध्या नगरी आसीत् ।

पाठ ४७

सुखं वा यदि वा दुःखं प्रियं वा यदि वाऽप्रियं वा
प्राप्तं प्राप्तमुपासीत हृदयेनापराजितः ॥

(म. भारत शांति. २५।२३)

पदानि—सुखं । वा । यदि । वा । दुःखं । प्रियं । वा । यदि ।
वा । अप्रियं । प्राप्तं । प्राप्तं । उपासीत । हृदयेन ।
अपराजितः ॥

अन्वय—सुखं वा यदि वा दुःखं, प्रियं वा यदि वा अप्रियं
प्राप्तं प्राप्तं हृदयेन अपराजित उपासीत ॥

अर्थ—सुख अथवा तो दुःख, प्रिय अथवा तो अप्रिय जे कछ
प्राप्त थाय तेने हृदयी—नाशज न थता (उपासीत)
वधावी ले।

दूकभां—सुख अने दुःख, प्रिय अने अप्रिय जे कछ पशु आवे
तेने स्वीकार करे, परंतु तभारा हृदयेने निरुत्साही
जनावशे नहि।

वेदः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।

एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षान्धर्मस्य लक्षणम् ॥

(मनुस्मृति २।१२)

पदानि—वेदः । स्मृतिः । सत्+आचारः । स्वस्य । च । प्रियं ।
आत्मनः । एतत् । चतुर्विधं । प्राहुः । साक्षात् । धर्मस्य,
लक्षणम् ॥

અન્વયઃ—વેદઃ, સ્મૃતિઃ, સદાચારઃ, સ્વસ્ય આત્મનઃ પ્રિયં ચ,
 एतत् चतुर्विधं धर्मस्य साक्षात् लक्षणं प्राहुः ॥

અર્થ—શ્રુતિ સ્મૃતિ, સાધુ પુરુષોનું આચરણ અને આત્માને
 જે પ્રિય લાગે તે એ (ચતુર્-વિધ) ચાર પ્રકારના ધર્મના
 (સાક્ષાત્) પ્રત્યક્ષ ચિન્હ છે. એમ (આહુઃ) કહેવાય છે.

વાંચકે ઉપરનાં શ્લોકો ફરી ફરીથી વાંચવા, કે છેવટે શ્લોક
 વાચતાંજ તેનો અર્થ આવડી જાય. જે વાંચક આ પ્રમાણેજ
 અભ્યાસ કરશે તેા એક વર્ષમાંજ રામાયણ અને મહાભારત
 સમજવાને ગોચ્ય સંસ્કૃત એને આવડી શકશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

तडागस्य समीपमेको वृक्षोऽस्ति । जले शोभनं रक्तं कमल-
 मस्ति । तद्रक्तं कमलं त्वमधुनाऽत्रानय । स भूप इदानीमश्वमारो-
 हति । तस्य सेवक उष्ट्रमारोहति । तस्य देशस्यायं राजा धार्मि-
 कोऽस्ति ।

તવાશ્વઃ કુત્રાસ્તિ ? મમાશ્વસ્તસ્ય વૃક્ષસ્ય સમીપમેવાસ્તિ ।
 તત્રોદ્યાને યો વૃક્ષોઽસ્તિ તસ્ય સમીપં મમાશ્વ ઇદાનીમસ્તિ ।
 તત્રાનેન માર્ગેણ ગચ્છ । પદ્ય ચ તમશ્વં તત્ર । તવાશ્વસ્ય કો
 વર્ણોઽસ્તિ ? મમાશ્વસ્ય શ્વેતો વર્ણોઽસ્તિ ।

તર્હિ શ્વેતવર્ણોઽશ્વસ્તામિન્નુદ્યાને ઇદાનીં નાસ્ત્યેવ । કુત્ર ગતો
 વા કેન નીતો વા ન જાનામિ ।

कः स पण्डित ? यस्तत्र व्याख्यानं करोति ? तस्योपदेशस्य श्रवणाय त्वमागच्छसि किम् ? तस्य धर्मप्रवचनमुत्तमम् । तस्मिन्नगरे यथा ब्राह्मणस्तथा क्षत्रियोऽप्यस्ति । स रामचन्द्रः कदात्रागमिष्यति ? रामचन्द्रोऽद्येदानीमेवागमिष्यति तस्मान्नगरात् ।

संवादः ।

गुरु - तस्य पत्नी सीता नाम्नी विदेहराजस्य जनकस्य पुत्री आसीत् ।

शिष्यः-किं कृतं रामेण ?

गुरु - भगवता रामेण दुष्टस्य राक्षसराजस्य रावणस्य बध-कृतः, सर्वेषां देवानां मुक्तता च कृता, ये देवाः राक्षसेन रावणेन वन्दिशालायां निक्षिप्ताः ।

शिष्य - अतः सर्वैः अस्माभिः वन्दनीयः रामः अस्ति ।

गुरु - अस्ति खलु वन्दनीयः अनुकरणीयः च रामचन्द्रः ।

शिष्यः- पुरा के अन्ये अवतारा संभूता ?

गुरु - मत्स्यः, कूर्मः, वराहः, नारसिंहः, वामनः, परशुरामः, कृष्णः आदयः अवताराः संभूता इति कथयन्ति पौराणिकाः ।

પાઠ ૪૮

શબ્દો

આ પાઠના નીચે આપેલા શબ્દો મોઢે કરો.

પિતૃવ્ય: = કાકા	પાલક: = પાળનાર, વાલી
પુત્ર: = દીકરો, પુત્ર	માતુલ: = મામા
જનક: = બાપ, પિતા	માતામહ: = માનો બાપ
પિતામહ: = દાદા	યાજક: = યજ કરે તે
પ્રપિતામહ: = દાદાનો બાપ	સંયોગ: = સંબેગ
મૃપક: = ઉદર	વસતિ = વસે છે.
યજ્ઞ: = યજ્ઞ	વત્સ્યતિ = રહેશે

હવે આ શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને વાક્ય બનાવો.

૧ તવ પિતૃવ્ય: કુત્ર અસ્તિ इदानीम् ? ૨ મમ પિતૃવ્ય: इदानीं
 ઉચ્ચાનં ગત: । ૩ તસ્ય માતુલ: કદા અત્ર આગમિષ્યતિ ? ૪ તવ
 પુત્ર: મમ ગૃહં ગત્વા પિતામહસ્ય ગૃહં ગમિષ્યતિ । ૫ તસ્ય જનક:
 इदानीं અત્ર एव અસ્તિ । ૬ તવ માતુલ: તસ્ય જનક: અસ્તિ ।
 ૭ તવ જનક: તસ્ય પિતૃવ્ય: ભવતિ । ૮ સ યાજક: તત્ર યજ્ઞ
 કરોતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. હમણાં તારા કાકા ક્યાં છે ?

૨. મારા કાકા અત્યારે બાગમાં ગયા છે.

૩. તેના મામા અહીં ક્યારે આવશે ?
૪. તારો છોકરો મારા ઘરે થઈ દાદાને ત્યાં જશે
૫. તેનો બાપ અત્યારે અહીંજ છે.
૬. તારા મામા તેના પિતા થાય છે.
૭. તારા પિતા તેના ઠકો થાય છે.
૮. તે યજ્ઞકાર ત્યાં યજ્ઞ કરે છે.

પાઠ ૪૯

આશ્રમઃ = આશ્રમ	દેહઃ = શરીર
નાગઃ = નાગ	તાપઃ = ગરમી, તડકો
યાચકઃ = માંગનાર, લિખારી	દુર્ગઃ = કિલ્લો
વાયસઃ = કાગડો	ક્રોધઃ = ક્રોધ, ગુસ્સો
શુકઃ = પોપટ	રાગઃ = પ્રીતિ, માયા
	લગઃ = પત્ની

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ કણ્વસ્ય આશ્રમઃ કુત્ર અસ્તિ ? ૨ આચાર્યસ્ય કણ્વસ્ય આશ્રમઃ તસ્મિન્ વને અસ્તિ । ૩ તસ્મિન્ વૃક્ષે વાયસઃ અસ્તિ, પરંતુ શુકઃ નાસ્તિ । ૪ સૂર્યસ્ય તાપઃ અદ્ય વદુ ભવતિ । ૫ તસ્ય શોભનઃ દેહઃ અસ્તિ । ૬ તસ્ય નૃપસ્ય ઇપઃ દુર્ગઃ અસ્તિ । ૭ તસ્ય આશ્રમે ઇકઃ શિષ્યઃ પટતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧ કણ્વ-ઋષિનો આશ્રમ ક્યાં છે ? ૨ આચાર્ય કણ્વનો આશ્રમ પેડાં વનમાં છે. ૩ પેડાં આડ પર કાગડો છે, પણ પોપટ નથી. ૪ આજે સૂર્યનો તાપ આકરો છે. ૫ તેનું શરીર સુંદર છે. ૬ તે રાજાનો આ કિલ્લો છે. ૭ તેનાં આશ્રમનાં એક વિદ્યાર્થી બતે છે.

वैश्य तृतीय वर्णः । शूद्र चतुर्थ वर्ण । निपाद पंचम । सः पंडित धर्मस्य उपदेशं करोति । त्वं किं वदसि ? पंडितस्य वचनं धर्मवचनं अस्ति । यथा वृक्षस्य पत्रं तथा एव पुस्तकस्य अपि पत्रं अस्ति । तव भाषणं मधुरं अस्ति, परंतु न तथा तस्य भाषणं मधुरं भवति । सर्वस्य मनुष्यस्य सुख ईप्सितम् । यदा बलभद्रः तत्र गच्छति तदा रामचंद्र अपि गच्छति एव । तव क्रोपस्य किं कारणम् ? यथा सूर्यः तपति न तथा सोम । सूर्य उष्ण, सोम शान्त । सूर्यस्य प्रकाश तस्य गृहे नास्ति एव । स शोभन खगः । कदा त्वं तेन मार्गेण गमिष्यसि । तव पात्रं अत्र आनय ।

संधि उद्देशां वाक्ये।

ब्राह्मण प्रथमो वर्ण । क्षत्रियो द्वितीयो वर्ण । वैश्यस्तृतीयो वर्णः । शूद्रश्चतुर्थो वर्णः । स पण्डितो धर्मस्योपदेशं करोति । पण्डितस्य वचनं धर्मप्रवचनमस्ति । सर्वस्य मनुष्यस्य सुख-मीप्सितम् । यदा बलभद्रस्तत्र गच्छति, तदा रामचन्द्रोऽपि गच्छत्येव । यथा सूर्यस्तपति न तथा सोम । सूर्यस्य प्रकाशस्तस्य गृहे नास्त्येव ॥

प्रथमो वर्णो ब्राह्मणोऽस्ति । अस्ति ब्राह्मण प्रथमो वर्ण । उपदेशं धर्मस्य करोति स पण्डित । करोति धर्मस्योपदेशं स पण्डित । उपदेश करोति धर्मस्य स पण्डित ।

પાઠ ૫૦

આ પાઠના નીચે જણાવેલા શબ્દો મોઢે કરો.

શબ્દો

સૈનિક:	= સૈનિક, યોદ્ધા	મેઘ:	= વાદળ, વરસાદ
સિંહ:	= શેર, સિંહ, કેસરી	કપોત:	= કબુતર
શૃગાલ:	= શિયાળ	પાર્થિવ:	= રાજા
અનર્થ:	= અનર્થ	પ્રભાવ:	= પ્રભાવ, પ્રતિભા
ગ્રન્થ:	= પુસ્તક	પરાભવ:	= હાર

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ પદ્ય સૈનિકઃ તત્ર અસ્તિ । ૨ સ કસ્માત્ સ્થાનાત્ આગતઃ ?
૩ સ પૂર્વદેશાત્ અત્ર આગતઃ । ૪ તવ કપોતઃ અત્ર નાસ્તિ
કિમ્ ? ૫ તસ્ય વીરસ્ય મહાન્ પ્રભાવઃ । ૬ ત્વં તં ગ્રંથં પઠ ।
૭ આકાશે મેઘઃ નાસ્તિ । ૮ મેઘાત્ વૃષ્ટિઃ મવતિ । ૯ ત્વં કિં
પઠાસિ ઇદાંતીમ્ ?

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. જો યોદ્ધા ત્યાં છે. ૨. તે કઇ જગાએથી આવ્યો છે ? ૩. તે
પૂર્વનાં દેશમાંથી અહીં આવ્યો છે. ૪. તું તારું કબુતર અહીં નથી ?
૫. તે વીરનો ઘણો પ્રભાવ પડે છે. ૬. તું પેલો ગ્રંથ વાંચ.
૭. આકાશમાં વાદળ નથી. ૮. વાદળમાંથી વરસાદ પડે છે.
૯. તું અત્યારે શું વાંચે છે ?

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

त्वं किं वदसि ? स किमपि नैव वदति । त्वं कुत्र पठसि ? तत्र सः पठति किम् ? नहि, स तत्र किमपि न पठति । कः तत्र पठति ? वायुः आकाशे भवति । सोम अन्तरिक्षे भवति । सूर्य रात्रौ कुत्र भवति ? सोमः इदानीं कुत्र अस्ति ? स मनुष्यः इदानीं अत्र किं न आगच्छति ? भूपः इदानीं स्नानाय गतः । त्वं अधुना दुग्धपानाय आगच्छसि किम् ? तस्य करे मम पुस्तकं अस्ति । देवदत्तस्य पुस्तकं शीघ्रं पठ । तस्मान् पुस्तकात् एकं पत्रं आनय । सः नगरात् नगरं सदा किमर्थं गच्छति ? तत्र जलं नास्ति, तत्र न गच्छ । स धीरः पुरुषः इदानीं अत्र नास्ति । मम श्वेतः अश्वः अत्र आगच्छति । तव कृष्णः अश्वः कुत्र गतः ? वृक्षस्य कोमलं पत्रं पश्य । तत् कथं मनोहरं अस्ति ।

नीचे लघुवेदी द्वियाच्ये पर हुवे ध्यान आपो —

धारयति = (ते) धारयु करे छे.	भ्रामयामि = (हुं) हेरवुं छु.
धारयासि = (तुं) धारयु करे छे.	भ्रामयिष्यति = (ते) हेरवशे.
धारयामि = (हुं) धारयु करे छुं.	क्रीडति = (ते) रमे छे.
धारयिष्यति = (ते) धारयु करे छे.	क्रीडसि = (तुं) रमे छे.
भ्रामयति = (ते) हेरवे छे.	क्रीडामि = (हुं) रमुं छु
भ्रामयासि = (तुं) हेरवे छे.	क्रीडिष्यति = (ते) रमशे

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ ईश्वरः बलेन सर्वं जगत् धारयति । २ त्वं हस्तेन किं

ધાર્યાસિ ? ૩ અહં સર્વં ધાર્યામિ । ૪ દેવઃ સર્વં જગત્ ભ્રામ-
યતિ । ૫ ત્વં દ્વાર્તાનોં કિં ન ક્રીડાસિ ? ૬ તસ્ય પુત્રઃ શ્વઃ ક્રીડિ-
પ્યતિ કિમ્ ? ૭ સ ચક્રં નૈવ ભ્રામયિપ્યતિ । ૮ સ પુરુષઃ કુત્ર
દ્વાર્તાનોં ધાવતિ ? ૯ ત્વં કિં ન ક્રીડિપ્યસિ ? ૧૦ અહં અઘ્ન એવ
ક્રીડિપ્યામિ । ૧૧ કુંભકારઃ ચક્રં દણ્ડેન દ્વાર્તાનોં ભ્રામયિપ્યતિ ।
૧૨ ત્વં ભારું ધારયિપ્યસિ કિમ્ ? ૧૩ ત્વં અઘ્ન સાયં કુત્ર
ક્રીડિપ્યસિ ?

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ઇશ્વર શક્તિથી આખા જગતને ધારણ કરે છે.
૨. તું હાથથી શું ધરે છે?
૩. હું બધું ધારણ કરું છું.
૪. દેવ આખા જગતને ધુમાવે છે.
૫. તું હવે કેમ રમતો નથી?
૬. શું તેનો પુત્ર કાલે રમશે?
૭. તે ચક્ર દેશવશે નહિજ.
૮. તે માણસ અત્યારે ક્યાં દોડે છે?
૯. તું શું નહિ રમે?
૧૦. હું આજેજ રમીશ.
૧૧. હવે કુંભાર ચક્રને લાકડીથી દેશવશે.
૧૨. તું બાળે ઉચકશે કે?
૧૩. તું આજે સાંજે ક્યા રમશે?

પાઠ ૫૧

હવે આ પાઠમાં આપને કેટલાક મંસ્કૃત શ્લોકોનો પરિચય કરાવવામાં આવે છે.

(૧)

તત્ત્વજ્ઞઃ સર્વભૂતાનાં યોગજ્ઞઃ સર્વકર્મણામ્ ।

ઉપાયજ્ઞો મનુષ્યાણાં નરઃ પાંડિત ઉચ્યતે ॥

(મહાભારત ઉદ્યોગ૦ અ૦ ૩૩।૩૨)

પદાનિ-તત્ત્વ+જ્ઞઃ । સર્વ+ભૂતાનાં । યોગ+જ્ઞઃ । સર્વ+
કર્મણાં । ઉપાય+જ્ઞઃ । મનુષ્યાણાં । નરઃ ।
પાંડિતઃ । ઉચ્યતે ॥

અન્યથા:- સર્વભૂતાનાં તત્ત્વજ્ઞઃ, સર્વકર્મણાં યોગજ્ઞઃ,
મનુષ્યાણાં ઉપાયજ્ઞઃ, પાંડિતઃ ઉચ્યતે ॥

અર્થ-—અર્થા પ્રાણીઓના તત્ત્વને (જ્ઞ) જાણનાર, અર્થા કાર્યોના
(યોગજ્ઞ) પ્રયોગને જાણનાર અને મનુષ્યોમા જે (ઉપાયજ્ઞ)
ઉપાય જાણે છે તે (નરઃ) માણસ પાંડિત (ઉચ્યતે) કહેવાય છે.

(૨)

સ્વમર્થં યઃ પરિત્યજ્ય પરાર્થમનુતિષ્ઠતિ ।

મિથ્યા ચરતિ મિત્રાર્થે યથ્ચ મૂઢઃ સ ઉચ્યતે ॥

(મહાભારત ઉદ્યોગ૦ અ૦ ૩૩।૩૬)

૯ (સં. સ્વ. શિ. ભા ૧)

પદાનિ- સ્વં । અર્થં । યઃ । પરિ+ત્યજ્ય । પર+અર્થં ।
 અનુ+તિષ્ઠતિ । મિથ્યા । ચરતિ । મિત્ર+અર્થે ।
 યઃ । ચ । મૂઢઃ । સઃ । ઉચ્યતે ॥

અન્વયઃ- યઃ સ્વં અર્થં પરિત્યજ્ય, પરાર્થં અનુતિષ્ઠતિ,
 યઃ ચ મિત્રાર્થે મિથ્યા ચરતિ, સઃ મૂઢ
 ઉચ્યતે ॥

અર્થ— જે માણસ (સ્વયં) પોતાના (અર્થ) ધ્વષ્ટિત કાર્યને
 (પરિ-ત્યજ્ય) ત્યજીને (પર-અર્થ) શત્રુનાં કાર્યને (અનુ-તિષ્ઠતિ)
 કરે છે. અને જે (મિત્ર-અર્થે) મિત્રનાં કાર્યમાં (મિથ્યા)
 છેતરપીંડી (ચરતિ) કરે છે; તે મૂર્ખ (ઉચ્યતે) કહેવાય છે.

(૩)

✓ અમિત્રં કુરુતે મિત્રં મિત્રં દ્વેષ્ટિ હિનસ્તિ ચ ।
 કર્મ ધારમતે દુષ્ટં તમાહુર્મૂઢચેતસમ્ ॥

(મ૦ ભારત૦ ઉદ્યો૦ અ૦ ૩૩।૩૮)

પદાનિ- અ+મિત્રં । કુરુતે । મિત્રં । મિત્રં । દ્વેષ્ટિ ।
 હિનસ્તિ । ચ । કર્મ । ચ । આરમતે । દુષ્ટં ।
 તં । આહુઃ । મૂઢ+ચેતસમ્ ॥

અન્વયઃ- અમિત્રં મિત્રં કુરુતે, મિત્રં દ્વેષ્ટિ, હિનસ્તિ
 ચ । દુષ્ટં કર્મ આરમતે । તં મૂઢચેતસં આહુઃ ॥

અર્થ— જે(અ મિત્ર) દુશ્મનને મિત્ર (કુરુતે) બનાવે છે, મિત્રની સાથે (દ્વેષ્ટિ) વેર બાધે છે, અને (હિનસ્તિ) તેને દગો દે છે, તથા (દુષ્ટ) દોષવાળા-પાપી કાર્યો (આરમ્ભતે) આચરે છે, તેને (મૃદ+ચેતસં) તે મૂઢ બુદ્ધિવાળો (આહુ) કહે છે

સંવાદઃ ।

પ્રથમ શિષ્ય - મો પ્રિય મિત્ર ! ઉત્તિષ્ઠ, પ્રાત સમય સંજાત ।

દ્વિતીય શિષ્ય - મિત્ર ! કિમર્થં એવ શીઘ્રતા ?

इदानीं रात्रि एव अस्ति, मार्ग अपि न दृश्यते ।

પ્રથમ " પશ્ચવાદન સમય इदानीं ।

अस्माभि अस्मिन् ब्राह्मे मुहूर्ते उद्यातव्य एव ।

सर्वे अध्यापका आगता ।

દ્વિતીય " - ઉત્તિષ્ઠામિ તહિ । એવા નિદ્રા ન ગચ્છતિ । કિં કર્તવ્યમ્ ।

પ્રથમ " - આલસ્ય ત્યજ, ઉદ્યમં કુરુ, ઉદ્યમેન હિ કાર્યાણિ સિદ્ધવાન્તિ । યે ચ્ચલુ ઉદ્યમશીલા તે ણ્વ શ્રેષ્ઠતા ગતા । યે તુ આલ્સિન તે ધનહીના જ્ઞાનહીના ચ સંજાતા ।

દ્વિતીય " - યદિ એવં તર્હિં ઉત્તિષ્ઠામિ । એવ આગત ।

सर्वे सुप्तिन सन्तु । सर्वे निरामया सन्तु ।

५।४ ५२

एकः क्षमावतां दोषो द्वितीयो नोपपद्यते ।

यदेनं क्षमया युक्तमशक्तं मन्यते जनः ॥

(महाभारत उद्योग० ३३।५३)

पदानि— एकः । क्षमा+वतां । दोषः । द्वितीयः । न ।
उपपद्यते । यत् । एनं । क्षमया । युक्तं ।
अशक्तं । मन्यते । जनः ॥

अन्वयः—क्षमावतां एकः दोषः, द्वितीयः न उपपद्यते ।
यत् क्षमया युक्तं एनं जनः अशक्तं मन्यते ॥

अर्थ— (क्षमा-वतां) क्षमावाणानो (एकः दोषः) अत्र
दोष छे, नीजे छोटो (न उपपद्यते) नथी. (यत्) कारणे
(क्षमया-युक्तं) क्षमायुक्त (एनं) एने (जनः) लोक (अशक्तं)
निर्भण (मन्यते) माने छे.

सोऽस्य दोषो न मन्तव्यः क्षमा हि परमं बलम् ।

क्षमा गुणो ह्यशक्तानां शक्तानां भूषणं क्षमा ॥

(महा० भा० उद्योग० ३२।५४)

पदानि— सः । अस्य । दोषः । न । मन्तव्यः ।
क्षमा । हि । परमं । बलं । क्षमा । गुणः । हि ।
अ+शक्तानां । शक्तानां । भूषणं । क्षमा ॥

अन्वयः—अस्य सः दोषः न मन्तव्यः । हि क्षमा

परमं बलम् । हि अशक्तानां गुण क्षमा,
शक्तानां क्षमा भूषणम् ॥

અર્થ— (અસ્ય) એનો આ દોષ નથી એમ (મંત્રય) માન્યુ બેઠએ, (હિ) કારણુકે ક્ષમા (પરમ) ઉત્તમ (બલં) શક્તિ છે, કારણુકે નિર્બળોનો ક્ષમા એ ક્ષત ગુણુજ ગણાય પણુ (શક્તાના) બળવાનોને ક્ષમા અલકાર રૂપ છે

આ પ્રમાણે તમે કેટલાક (સહેલા) સરળ શ્લોક વાચીને સમજી શકો છો શ્લોકોના પદ કેવી રીતે બન્યા, અને પદોથી અન્વય કેવી રીતે બન્યો, એ તરફ ધ્યાન આપતા બઓ તો અર્થ સમજવો સહેલો પડશે શબ્દ આપને આવડતો હશે તો અર્થ આપના ધ્યાનમા આવી જશે શ્લોકોના પદ અને પદોનો અન્વય કરવો જરા ભારે છે પરંતુ એ તમારે માટે થોડા વખતમાજ સહેલુ બનશે

संधि कुरेलां वाक्ये।

ईश्वरो बलेन सर्वं जगद्धारयति । त्वं हस्तेन
किं धारयसि ? सर्वं धारयाम्यहम् । देवः सर्वं जग-
द्भ्रामयति ।

ત્વમિદાનીં કિં ન ક્રીડાસિ ? સ પુરુષઃ કુત્રેદાનીં
ધાવતિ ? અહમયૈવ ક્રીડિષ્યામિ । કુંભકારશ્વક દણ્ડે
નેદાનીં ભ્રામયિષ્યતિ । ત્વમથ સાયં કુત્ર ક્રીડિષ્યસિ ?
વાયુરાકાશે ભવતિ । સોમોઽન્તરિક્ષે ભવતિ । સોમ
હદાનીં કુત્રાસ્તિ ? સ મનુષ્ય હદાનીમત્ર કિમર્થ
નાગચ્છતિ

पाठ ५३

दुवे नीचे लपेटां वाक्यो वांचो ले तमारा पाछवा पाडे पाक
दुशे तो आ वाक्यो वाचतांन सभल शक्यो.

सः पुरुषः पण्डितः अस्ति ।

सः तत्त्वज्ञः योगज्ञः उपायज्ञः च अस्ति ।

यः स्वं अर्थं न जानाति,

सः कदापि पंडितः न भवति ।

यः मित्रस्य अर्थे मिथ्या वदति ।

सः नरः शोभनः न भवति ।

यः मूढः जनः अस्ति, सः पंडितः कथं भवति ?

पंडितः प्रातःकाले शीतेन जलेन स्नानं करोति ।

मूढः मध्याह्ने अपि स्नानं न करोति ।

यः अमित्रं मनुष्यं मित्रं करोति, सः चतुरः ।

यः मित्रं अमित्रं करोति, सः मूढः ।

सः कदापि स्वमित्रं न द्वेष्टि ।

सः तं हिनस्ति । मूढः मनुष्यः मित्रं हिनस्ति ।

सः दुष्टं कर्म अधुना आरभते ।

तस्य एकः एव दोषः अस्ति, न मम ।

तव कः दोषः ? मम न कः अपि दोषः ।

सः तस्य एव दोषः, तत्र मम कः आपे दोषः नास्ति ।

तस्य एक एव दोषः न द्वितीयः ।

तस्य एकं एव पुस्तकं अत्र अस्ति ।

मम एकं एव वस्त्रं तत्र अस्ति ।

तव एकं एव आभूषणं मम गृहे अस्ति ।

सः बलिष्ठं अपि पुरुषं अशक्तं मन्यते ।

सः जनः अशक्तं अपि पुरुषं बलिष्ठं मन्यते ।

अस्य सः दोषः त्वया न मन्तव्यः ।

तस्य सः दोषः नास्ति किम् ?

अशक्तस्य गुणः क्षमा एव अस्ति ।

वीरस्य भूषणं क्षमा भवति ।

तस्य परमं बलं क्षमा एव अस्ति ।

यदा त्वं तत्र गमिष्यसि, तदा तं पश्य ।

कः तस्य गुणः अस्ति ?

इदानीं सेः कुत्र अस्ति ?

सः अत्र न अस्ति किम् ?

तस्य ज्ञानं एव बलं अस्ति ।

तस्य पुस्तकं कुत्र अस्ति ?

यत्र तस्य वस्त्रं अस्ति, तत्र एव पुस्तकं अस्ति ।

त्वं तस्य वृक्षस्य शोभनं फलं ग्वादासि किम् ?

अहं वृक्षस्य शोभनं फलं ग्वादामि ।

५।४ ५४

सः मूढः मनुष्यः तत्र किं करोति ?
 पश्य, अस्य वृक्षस्य, शोभनं पत्रम् ।
 अद्य सूर्यस्य शोभनः प्रकाशः अस्ति ।
 त्वं पंडितः आसि किम् ?
 त्वं इदानीं एव कुत्र गच्छसि ?
 सः प्रातः एव कुत्र धावति ?
 तव पुत्रः इदानीं एव किमर्थं धावति ?
 यथा त्वं धावसि, तथा सः अपि धावति ।
 यथा विष्णुमित्रः वदति, तथा गणेशः अपि वदति ।
 गणेशस्य गृहं कुत्र अस्ति ?
 कानपुरनगरे पंडितस्य गणेशस्य गृहं अस्ति ।
 कथं पंडितः गणेशदत्तः वदति ?
 यत्र पंडितः गणेशदत्तः गच्छति, तत्र एव पंडितः
 गोपालः अपि गच्छति । सः इदानीं हरद्वारं प्रति गतः ।
 यत्र फलं भवति, तत्र अन्नं जलं च भवति ।
 यत्र जलं न भवति, तत्र अन्नं भवति किम् ?
 यत्र जलं नास्ति, तत्र अन्नं अपि न भवति ।
 तस्मिन् कूपे जलं नास्ति किम् ?
 तस्मिन् कूपे इदानीं प्रभूतं जलं अस्ति ।

તસ્ય ગૃહે ધનં નાસ્તિ, પરંતુ અન્નં અસ્તિ ।
 તવ ગૃહે અન્નં નાસ્તિ, પરંતુ ધનં અસ્તિ ।
 મમ ગૃહે અન્નં અસ્તિ, તથા ધનં ચ અપિ અસ્તિ ।
 તસ્ય પુત્રઃ હૃદાર્નીં એવ મમ પુસ્તકં પઠાતિ ।
 તવ પુત્રઃ હૃદાર્નીં કિં ન પઠાતિ ?
 ત્વં મૂઢઃ ન આસિ । સઃ મૂઢઃ નાસ્તિ ।
 અહં ન મૂઢઃ અસ્મિ, પરંતુ અહં પંડિતઃ અસ્મિ ।
 વિષ્ણુમિત્રઃ હૃદાર્નીં અત્ર પત્રં લિખતિ ।
 દેવદત્તઃ કદાપિ પત્રં ન લિખતિ ।
 યજ્ઞસેનઃ વને કિં કરોતિ ?
 ત્વં નગરે કિં કરોપિ ? વદ હૃદાર્નીં એવ ।
 કથં સ શીઘ્રં એવ યુક્તં વદતિ ।
 તથા ત્વં શીઘ્રં શોભનં ન વદસિ ।
 યથા ત્વં વદસિ તથા અહં અપિ વદામિ ।
 રામચંદ્રઃ સદા એવ સત્યં વદતિ ।
 ભૂમિત્રઃ કદાપિ મિથ્યા ન વદતિ ।
 સ સર્વદા એવ મિથ્યા ન વદતિ ।
 સ અથ વૃક્ષાત્ ફલં ન આનયતિ ।

આ પ્રમાણે તમે કેટલાએ વાક્યો બનાવી શકો છો, અને બોલી
 તથા લખી શકો છો. આ પ્રમાણે વાક્ય બનાવી શકાય એટલો
 આપનો અભ્યાસ થયો છે.

पाठ ५५

नीचे लघुला शब्दो हुवे मोठे कसे.

उद्यमः = उद्योग	ओष्ठः = ओठ
पुरुपार्थः = पुरुषार्थ	आतपः = सूर्यप्रकाश
द्विरेफः = भ्रमर	प्रवाहः = प्रवाह
चातकः = चातक पक्षी	तरंगः = लहर, तरंग
वर्णः = रंग, वर्ण	कपोलः = गाल
स्तेनः = चोर	स्नेहः = मित्रता, स्नेह
ब्राह्मणः = ब्राह्मण	व्याधः = शिकारी
समुद्रः = सागर	कर्णः = कान
मेघः = मेघ	पादः = पाद
सूर्यः = सूर्य	वातः = वायु
अरुणः = अरुण देव	मार्गः = रस्ता

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ हे मनुष्य ! त्वं सदा उद्यमं कुरु । २ सः वीरः पुरुषः सदा पुरुषार्थं करोति । ३ द्विरेफः तस्मिन् पुष्पे इदानीं अस्ति । ४ पश्य, कथं स तस्मात् पुष्पात् अत्र आगच्छति । ५ व्याधः वने व्याधं पश्यति । ६ मेघं दृष्ट्वा चातकः शब्दं करोति ॥

ગુજરાતી વાક્યો.

- ૧ હે માનવી ! તુ સદા ઉદ્યોગ કર
- ૨ તે વીર પુરુષ હુમેશા પુરુષાર્થ કરે છે
- ૩ હુમણા તે ફૂલ ઉપર ખમર છે.
૪. બે, તે પેલા ફૂલપરથી અહીં કેવી રીતે આવે છે
- ૫ શિકારી જ ગલમા વાઘને જુએ છે
- ૬ વાદળ બેઈ આતક પક્ષી બોલે છે

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠઃ ।

તસ્મૈ બ્રાહ્મણાય પ્રભૂત જલં દેહિ । યદા રામભદ્રઃ
 નગરં ગચ્છતિ, તદા ત્વં અપિ તદ્વ ગચ્છ । નોચેત્
 અહં તત્રૈવ આગમિષ્યામિ । ત્વં અગ્ર આગચ્છ અથવા
 અહં તત્ર ગચ્છામિ । ત્વં હૃદાર્નીં એવ નગરાત્ ચંદનં
 અત્ર આનય । સઃ તસ્ય ગૃહાત્ ગોદુગ્ધં તત્ર નયતિ ।
 તવ કપોલઃ શોભનઃ અસ્તિ । ન તથા તસ્ય । અત્ર
 જલસ્ય શોભનઃ પ્રવાહઃ અસ્તિ । ત્વં પશ્યસિ કિમ્ ?
 પશ્ય સઃ વ્યાધઃ તત્ર યને કથં ધાવતિ । કિમર્થં સ
 એવં તત્ર ધાવતિ ? સૂર્યસ્ય આતપે ત્વં કિં ન ગચ્છસિ ?
 તસ્ય મનુષ્યસ્ય કૃષ્ણઃ વર્ણઃ અસ્તિ । યઃ પુરુષાર્થ
 કરોતિ, સ એવ ધનં પ્રાપ્નોતિ । તવ મિત્રં બ્રાહ્મણઃ

इदानीं कुत्र अस्ति ? यदा स गृहं गच्छति तदा एव
स उद्यमं करोति । तस्य वस्त्रं त्वया कुत्र रक्षितम् ?
तस्य वस्त्रं मया अत्र रक्षितं, तथा च तस्य चक्रं अपि
अत्रैव रक्षितम् ।

शब्दो

दीपः	= दीपो, दीपक	ज्वलति	= (ते) जले छे
शिष्यः	= शिष्य	खनति	= (ते) खोदे छे
बुधः	= शानी	आरोहति	= (ते) चढ़े छे
अलंकारः	= आभूषण	जानाति	= (ते) जान्छे छे
दासः	= सेवक, थाकर	पालयति	= (ते) पालन करे छे

संवादः ।

रामः— इदानीं रात्रिः वर्तते, गगने तारकाः प्रकाशन्ते ।

कृष्णः— शोभनः अयं समयः । वहिः भ्रमणाय गच्छावः ।

रामः— आगच्छ तर्हि । कुत्र गन्तुं इच्छसि ?

कृष्णः— अस्मिन् समये तडागस्य तीरं गन्तुं इच्छामि । त्वं किं
उद्याने अटितुं इच्छसि ?

रामः— नैव । तडागं प्रति गच्छावः ।

પાઠ ૫૬

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તત્ર દીપઃ જ્વલતિ । ૨ વાનરઃ ઘૃક્ષં આરોહતિ ।
 ૩ વીરઃ અશ્વં આરોહતિ । ૪ દાસઃ ગર્દભં આરોહતિ ।
 ૫ શિષ્યઃ અગ્ર યત્નતિ । ૬ હે નર ! કથય, તત્ર દીપઃ
 જ્વલતિ ન વા ? ૭ હૃદાનીં કઃ ઘૃક્ષં આરોહતિ ?
 ૮ ત્વં તત્ જાનાસિ કિં, યત્ ત્વં પઠસિ ? ૯ બુધઃ
 સર્વં જાનાતિ । ૧૦ યત્ર ગૃહં અસ્તિ, તત્ર ઉદ્યાનં
 અપિ ભવતિ કિમ્ ?

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. ત્યાં દીવો બળે છે.
૨. વાનર ઝાડ ઉપર ચઢે છે.
૩. વીર ઘોડા ઉપર ચઢે છે.
૪. સેવક ગધેડા પર ચઢે છે.
૫. શિષ્ય અહીં ઝોઢે છે.
૬. હે માનવી ! કહે ત્યાં દીવો બળે છે કે નહિ ?
૭. હમણાં ઝાડ ઉપર કોણ ચઢે છે ?
૮. તું જે વાચે છે તે શું તું સમજે છે ?
૯. સ્નાની બધું જાણે છે.
- ૧૦ ત્યાં ઘર હોય છે, ત્યાં શું બાગ પણ હોય છે ?

સ યજ્ઞદત્તઃ અયોધ્યાનગરં ગચ્છતિ । હૃદાનીં સ તત્ર
 કિમર્થં ગચ્છતિ ? સ તત્ર કિમર્થં ગચ્છતિ ઇતિ અહં ન
 જાનામિ । ત્વં જાનાસિ કિમ્ ? સ ઉદ્યાનાત્ પુષ્પં આન-
 યતિ । હૃદાનીં મધ્યાહ્નસમયઃ જાતઃ । તાર્હિ ભોજનં કુરુ ।

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

यदा सायंकालः भविष्यति तदा सायं-संध्यां कुरु । अहं तत्र गमिष्यामि, परंतु भोजनं नैव भक्षयिष्यामि । यथा मनुष्यः गृहे अन्नं भक्षयति, तथा एव वानरः वृक्षस्य फलं वने खादति । यदा यदा त्वं अत्र आगच्छसि, तदा तदा अहं पुस्तकं पठामि । ब्राह्मणाय फलं देहि । क्षत्रियाय शस्त्रं देहि । वैश्याय धनं देहि । शूद्राय अन्नं देहि । वनस्य रक्षकः वनपः अस्ति । द्वारस्य रक्षकः द्वारपः भवति । तथा एव गृहस्य पालकः गृहपः भवति । क्षेत्रस्य पालकः क्षेत्रपः भवति, तथैव रथस्य रक्षकः रथपः भवति । मम दासं अत्र आनय । स इदानीं तत्र भूमिं खनति । किमर्थं तत्र खनति ? अन्नलाभाय खनति ।

अंधि इरेक्षां वाड्ये।

स यज्ञदत्तोऽयोध्यानगरं गच्छति । स तत्र किमर्थं गच्छतीत्यहं न जानामि । स उद्यानात्पुष्पमानयति । इदानीं मध्याह्नसमयो जातः । यथा मनुष्यो गृहेऽन्नं भक्षयति, तथैव वानरो वृक्षस्य फलं वने खादति । यदा यदा त्वमत्रागच्छसि तदा तदाऽहं पुस्तकं पठामि । वनस्य रक्षको वनपोऽस्ति । द्वारस्य रक्षको द्वारपो भवति । तथैव गृहस्य पालको गृहपो भवति ।

पाठ ५७

हुये आ पाठमां डेटलाक श्लोके आभ्या छे.

शमीको नाम राजेन्द्र वर्तते विषये तव ।

ऋषिः परमधर्मात्मा दान्तः शान्तो महातपाः ॥

(म० भारत आदि० ४२।१७)

पदानि—शमीकः । नाम । राजेन्द्र । वर्तते । विषये ।

तव । ऋषिः । परम-धर्मात्मा । दान्तः । शान्तः ।

महातपाः ॥

अन्वयः—हे राजेन्द्र ! शमीकः नाम परम-धर्मात्मा

दान्तः शान्तः महातपा ऋषिः तव विषये

वर्तते ॥

अर्थ— डे (राजा+इन्द्र) शान्तयोमा श्रेष्ठ । शमीक नामने।

पोतानी धन्दिथेपर काणु भेणवनार भोटो धर्मात्मा (दान्त)

शात, अने भडान तपस्वी ऋषि तार (विषये) शान्तभा (वर्तते)

वसे छे

तस्य त्वया नरव्याघ्र सर्पः प्राणैर्वियोजितः ।

अवसक्तो धनुष्कोट्या स्कन्धे मौनान्वितस्य च ॥

(महाभारत आदि० ४२।१८)

पदानि—तस्य । त्वया । नरव्याघ्र । सर्पः । प्राणैः ।

वियोजितः । अवसक्त । धनुष्कोट्या । स्कन्धे ।

मौनान्वितस्य । च ॥

अन्वयः—हे नरव्याघ्र त्वया मौनान्वितस्य तस्य
स्कन्धे प्राणैः वियोजितः सर्पः धनुष्कोट्या
अवसक्तः ॥

अर्थ— हे (नर-व्याघ्र) मनुष्येणां श्रेष्ठ ! तं, (मौन+
अन्वितस्य) मौनवृत्त पाणनास्ते ऋषिणा गणाणां (प्राणैः वि-
योजितः) भूत सर्पेण धनुष्यना छेडावडे (अवसक्तः) वपेटी
सीधे.

क्षान्तवांस्तव तत्कर्म पुत्रस्तस्व न चक्षमे ।

तेन शप्तोऽसि राजेन्द्र पितुरज्ञातमद्य वै ॥

(म० भारत आदि० ४२।१९)

पदानि—क्षान्तवान् । तव । तत् । कर्म । पुत्रः । तस्य ।
न । चक्षमे । तेन । शप्तः । असि । राजेन्द्र ।
पितुः । अज्ञातं । अद्य । वै ॥

अन्वयः—हे राजेन्द्र ! (सः) तव तत् कर्म क्षान्त-
वान् । तस्य पुत्रः न चक्षमे । तेन अद्य
पितुः अज्ञातं वै शप्तः असि ॥

अर्थ— हे (राजा+इन्द्र) राज्ञोणां श्रेष्ठ ! तेद्ये ताडं ते
कर्म (क्षान्तवान्) क्षमा कर्तुं ! परंतु तेना पुत्रे (न चक्षमे) तने
क्षमा करी नहि. तेना वडे आज्ञे पिताना (अ-ज्ञातं) अज्ञानां
(शप्तः असि) शाप पांमेवो तूं छे.

तत्र रक्षां कुरुष्वेति पुनः पुनरथाब्रवीत् ।

तदन्यथा न शक्यं च कर्तुं केनचिदप्युत ॥

पदानि—तत्र । रक्षां । कुरुष्व । इति । पुनः । पुनः ।

अथ । अब्रवीत् । तत् । अन्यथा । न ।

शक्यं । च । कर्तुं । केनचित् । अपि । उत ॥

अन्वयः—तत्र रक्षां कुरुष्व इति पुनः पुनः अथ

अब्रवीत् उत केनचित् अपि च तत् अन्यथा

कर्तुं न शक्यम् ॥

अर्थ— (तत्र) ते विषयभाः (रक्षां) रक्षा (कुरुष्व) कर

(इति) बोध (पुनः पुनः) बार बार (अथ) हुवे ते (अब्रवीत्)

कहेवा लाभ्ये. परंतु (केनचित्) केध वडे (अपि) पणु (तत्)

ते (अन्यथा कर्तुं) उधापवाने—शील शीते करवाने (न शक्यं)

शक्य नहीं.

न हि शक्नोति तं यन्तुं पुत्रं कोपसमन्वितम् ।

ततोऽहं प्रेषितस्तेन तव राजन्हितार्थिना ॥

(म० भारत आदि० ४२।२२)

पदानि—न हि । शक्नोति । तं । यन्तुं । पुत्रं । कोप-

समन्वितं । ततः । अहं । प्रेषितः । तेन ।

तव । राजन् । हितार्थिना ॥

अन्वयः—हे राजन् ! हि कोपसमन्वितं तं पुत्रं यन्तुं
न शक्नोति ततः तव हितार्थिना तेन अहं
प्रेषितः ॥

अर्थ—हे राजन् (हि) क्षरण्यु डे (कोप+समन्वितं)
डोधयुक्त (तं पुत्रं) ते पुत्रने (यन्तुं) शांत करवाने (न शक्नोति)
शक्तिमान् थयो नथी. (ततः) तेथी (तव) ताडं (हित+
आर्थिना) हित धरुणार (तेन) ते ऋषि वडे (अहं) हुं
(प्रेषितः) भोडलायलो धुं.

आ श्लोकोऽनुं सरल संस्कृत नीचे प्रभाषे छे.

हे राजेन्द्र ! शमकिः नाम परमधर्मात्मा शान्तः
दान्तः महातपाः एकः ऋषिः तव विषये वर्तते ।

त्वया तस्य मौनव्रतस्य स्कंधे प्राणैः वियुक्तः सर्पः
घनुष्कोट्या अवसक्तः । स ऋषिः तव तत् कर्म
क्षान्तवान् । परन्तु तस्य पुत्रः न चक्षमे । हे राजन् !
तेन ऋषिपुत्रेण अद्य पितुः अज्ञातं एव त्वं शप्तः
आसि । इदानीं तत्र त्वं स्वरक्षां कुरुष्व इति पुनः पुनः
त्यां स ऋषिः अब्रवीत् । तत् केन अपि अन्यथा
कर्तुं न शक्यं इति च अपि अब्रवीत् ।

जे अल्यास करनार आ सरल संस्कृत समजु शके तो लल्लुपु' के आ पाठोधी तेनी जेदली प्रगति थवी जेधजे तेदली निशंक थध सूडी छे.

संधि करेलां वाक्ये।

हे राजेन्द्र ! शमीको नाम परमधर्मात्मा शान्तो दान्तो महातपा एक ऋपिस्तव विषये वर्तते । त्वया तस्य मौनव्रतस्य स्कन्धे प्राणैर्वियुक्तः सर्पो धनुष्कोट्याऽवसक्तः । स ऋपिस्तव तत्कर्म क्षान्तवान् । परंतु तस्य पुत्रो न चक्षमे । राजंस्तेनर्षिपुत्रेणाद्य पितुरज्ञातमेव त्वं शप्तोऽसि । इदानीं त्वं स्वरक्षां कुरुष्वेति पुनः पुनस्त्वां स ऋपिरब्रवीत् । तत्केनाप्यन्यथा कर्तुं न शक्यमिति चाप्यब्रवीत् ।

कश्चिदपि पुरुषः ज्ञानी वा मूढो वा, कदाचित्कर्मकरणं विना न तिष्ठति । सर्वेऽपि देहधारिणोऽवशाः भूत्वा प्रकृतिजैः स्वाभाविकैर्गुणैः कर्माणि कुर्वन्त्येव ।

પાઠ ૫૮

નીચે લખેલાં ક્રિયાપદો મોઢે કરવા ભેધઓ. ૯

✓ દીપયતિ = સળગાવે છે.	✓ વપતિ = વાવે છે.
ધ્યાયતિ = ધ્યાન કરે છે.	✓ રાજતિ = પ્રકાશે છે.
વાઙ્છતિ = ઇચ્છે છે.	સ્મરતિ = સ્મર કરે છે
વસતિ = રહે છે.	✓ રણતિ = અવાજ કરે છે
વહતિ = લઈ લાય છે.	ભણતિ = બોલે છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ દેવદત્તઃ દીપં દીપયતિ । ૨ રાત્રી અહં દીપં પ્રકાશયામિ ।
૩ પરંતુ સઃ રાત્રી અપિ ગૃહે દીપં ન પ્રકાશયતિ, ન ચ અગ્નિં
દીપયતિ । ૪ અહં સાયં પ્રાતઃ ઈશ્વરં ધ્યાયામિ ।

ગુજરાતી વાક્યો:

(૧) દેવદત્ત દીવો સળગાવે છે.

(૨) રાત્રે હું પણ દીવો સળગાવું છું.

(૩) પરંતુ તે રાત્રે પણ ઘરમાં દીવો સળગાવતો નથી,
અને અગ્નિ સળગાવતો નથી.

(૪) હું સંધ્યાકાળે અને પ્રાતઃકાળે ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરું છું.

હવે નીચે લખેલાં ભવિષ્યકાળનાં ક્રિયાપદો ભુઓ.

દીપયિષ્યતિ - સળગાવશે.	વત્સ્યતિ - રહેશે
ધ્યાસ્યતિ - ધ્યાન ધરશે	વપ્સ્યતિ - વાવશે
વાઙ્છિષ્યતિ - ઇચ્છશે.	રાજિષ્યતિ - પ્રકાશિત થશે.

રટિપ્યતિ - રટન કરશે   રણિપ્યંતિ - રણકારા કરશે,
 કારિપ્યતિ - કરશે.   ઝોલશે

પહેલા લખેલા વર્તમાન કાળના રૂપની અને આ ભવિષ્યકાળના રૂપની સરખામણી કરી લાજુનાર સમજી લે અને ભવિષ્યકાળના રૂપની વિશિષ્ટતા ધ્યાનમા રાખે. ભવિષ્યકાળના ત્રણે રૂપો “ તિ, સિ, મિ ” લગાડીને વર્તમાન કાળના રૂપની માફક જ થાય છે જેમકે—

રટતિ - તે રટન કરે છે	મણિપ્યતિ - તે ઝોલશે
રટસિ - તું રટન કરે છે	મણિપ્યસિ - તુ ઝોલશે
રટામિ - હું રટન કરું છું	મણિપ્યામિ - હું ઝોલીશ

હવે આના વાક્યો જુઓ—

૧ સ પુરુષ ભાર વહતિ । ૨ યથા સ ભાર વહતિ તથા અહ ન વહામિ । ૩ ત્વ ઇદાર્નીં કિં મળાસિ ? ૪ સ શબ્દાન્ રટતિ । ૫ ત્વં કિ પઠાસિ ? ૬ અહં સરકૃત-પાઠમાલા પઠામિ । ૭ દીપં દીપય, તં અત્ર આનય ચ । ૮ કૃપીબલ વીજં વપતિ । ૯ અહ અપિ તથૈવ વીજં વપ્સ્યામિ । ૧૦ યથા ત્વં વીજ વપાસિ તથા સ ન વપતિ । ૧૧ રામેશ્વર ગૃહે વસતિ । ૧૨ મુનિ વને વસતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

(૧) તે પુરુષ ભાર વહન કરે છે (૨) જેમ તે ભાર લઈ જાય છે તેમ હું લઈ જતો નથી (૩) હુંમણા તુ શુ ઝોલે છે ? (૪) તે શબ્દોને રટે છે-વારવાર ઝોલે છે (૫) તુ શુ બણે છે ? (૬) હું સંસ્કૃત પાઠમાળા લખું છું (૭) દીવો સળગાવ, અને તેને અહિ

લાવ. (૮) ખેડૂત ખીજ વાવે છે. (૯) હું પશુ તેવીજ રીતે ખીજ વાવીશ. (૧૦) જેમ તું ખીજ વાવે છે તેમ તે વાવતો નથી. (૧૧) રામેશ્વર ઘરમાં રહે છે. (૧૨) મુનિ વનમાં વસે છે.

हे मित्र ! त्वं किं वाञ्छसि ? अहं पठितुं इच्छामि । किं अत्रैव पठितुं इच्छसि अथवा काशीक्षेत्रे पठिष्यसि ? अहं व्याकरण-शास्त्रं अत्र पठिष्यामि, तथा च न्यायशास्त्रं काशीनगरं गत्वा तत्र कस्य अपि बुधस्य समीपे स्थित्वा पठिष्यामि । यथा राजा स्वनगरे वसति तथैव गृहस्थः स्वगृहे वसति । त्वं स्वगृहे किं न वससि ? अहं स्वगृहे वत्स्यामि । स किं भणति ? यत् स इदानीं भणति, तत् अहं न जानामि । त्वं जानासि किं ? अहं अपि न जानामि । कः इदानीं ईश्वरं ध्यायति ? अहं एकाग्रेण मनसा ईश्वरं ध्यायामि । तदा त्वं किं करोषि ? अहं अपि तथैव ब्रह्माणं ध्यायामि । यदि त्वं परमेश्वरं ध्यास्यसि, तर्हि शोभनं भविष्यति । स किमपि नैव वाञ्छिष्यति । यदा स तत्र गमिष्यति तदा क्षेत्रे बीजं वप्स्यति । यदि न गमिष्यति, तर्हि कथं बीजं वप्स्यति ?

न कोऽपि अकर्मकृन् दृश्यते । यः तु स्वकीयानि कर्मान्द्रियाणि बलान् संयम्य, मनसा इन्द्रियाणां भोगान् स्मरन् तिष्ठति. सः मूढः मिथ्याचारः अस्ति इति सर्वैः उच्यते ।

પાઠ ૫૯

શબ્દો

સંગમઃ	- સંયોગ, મેળાપ.	વિહગ	= પક્ષી.
સંગઃ	- સંગ, સોબત.	વિહંગમ	= પક્ષી
યોધ	- યોદ્ધો, વીર	સ્વગઃ	= પક્ષી
કાસારઃ	- તળાવ.	ભૃત્યઃ	= નોકર, ચાકર
સંમાનઃ	- માન	સેવક	= નોકર, ચાકર

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ યોધ અથ યુદ્ધં પ્રતિ ગમિપ્યતિ । ૨ તસ્ય ભૃત્ય ઇદાનીં
 કિં ભણતિ । ૩ પદ્ય, સ્વગ કથં આકાશે ગચ્છતિ ? ૪ કાસારે
 જલં વર્તતે । ૫ જલે સેવક પતતિ । ૬ બ્રાહ્મણ સંમાનં ન ઇચ્છતિ ।
 ૭ ક્ષત્રિય સંમાનં વાચ્છતિ । ૮ વેદ્યઃ વાણિજ્યેન ધનં ઇચ્છતિ ।
 ૯ તવ ભૃત્ય કર્મકુશલ અસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

(૧) યોદ્ધો આજ યુદ્ધ તરફ જશે. (૨) તેનો નોકર હાથ
 શું બોલે છે ? (૩) બે પક્ષી કેવી રીતે આકાશમાં જાય છે ?
 (૪) તળાવમાં પાણી છે (૫) પાણીમાં નોકર પડે છે (૬)
 બ્રાહ્મણ માન ઇચ્છતો નથી. (૭) ક્ષત્રિય માન ઇચ્છે છે (૮)
 વૈશ્ય વેપાર વડે ધન ઇચ્છે છે (૯) તારો નોકર કામમાં કુશળ
 છે

दुवे नीचे लपेटा शब्दो मोटे करे.

शब्दो

गुणः = शुष्ण, होरी.

समागमः = समागम, सौभत.

कामः = धृष्टा.

पर्वतः = पर्वत.

विनयः = विनय.

मनोरथः = मननी धृष्टा.

लोभः = लोभ.

ज्वरः = ताप.

धूम्रः = धुमाडे.

उपायः = उपाय, धृष्टा.

दुवे नीचे लपेटां वाक्यो वांचो. ते वांचतांज आपने समजध
७३.

संस्कृत-वाक्यानि ।

स योधः इदानीं किं करोति ? स वीरः पुरुषः इदानीं युद्धाय
गन्तुं इच्छति । तस्य शस्त्रं त्वया कुत्र रक्षितं अस्ति ? मया तस्य
शस्त्रं न कुत्रापि रक्षितम् । यज्ञदत्तस्य पुस्तकं तव भृत्येन कुत्र
नीतम् । अहं न जानामि तन् । तव भृत्यं अत्र आनय । मम भृत्यः
जलार्थं कूपं प्रति गतः । स इदानीं एव अत्र आगमिष्यति । यः
शास्त्रं जानाति, स एव पंडितः । यः शास्त्रं न जानाति, स
पंडितः कथं भवति ? यदि त्वं गन्तु इच्छसि तर्हि अधुना एव
गच्छ । स राजा सेवकैः सह अत्र एव इदानीं आगच्छति । अहं
आकाशे तं स्वयं पश्यामि । यः जनः जले स्नानं करोति, स कः
अस्ति ? यः मनुष्यः तस्मिन् जले इदानीं स्नानं करोति, सः महा
पण्डितः भट्टभास्करः अस्ति ॥

૫૧૦

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ સ ગુણેન વૃદ્ધ. ૨ તવ કામ અસ્તિ ઇદાનીમ્ ? ૩ યત્ર યત્ર ધૂમ. તત્ર તત્ર વહ્નિઃ અસ્તિ । ૪ સ પર્વત તત્ર અસ્તિ । ૫ તસ્મિન્ પર્વતે શોભનં વનં અસ્તિ । ૬ પ્રતિદિન અહં તત્ર ગચ્છામિ, ઈશ્વરં ધ્યાયામિ ચ । ૭ યત્ર કામ અસ્તિ તત્ર લોભ અપિ ભવતિ । ૮ ઈશ્વરસ્ય ધ્યાનં એવ તત્ર ઉપાય ॥

ગુજરાતી વાક્યો

[૧] તે દોરી વડે બધાયલો છે [૨] હમણા તારી શી ઇચ્છા છે ? [૩] જ્યાં જ્યાં ધુમાડો હોય છે ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય છે [૪] તે પર્વત ત્યાં છે [૫] તે પર્વત ઉપર સુંદર વન છે [૬] દરરોજ હું ત્યાં જાઉં છું અને ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરું છું [૭] જ્યાં ઇચ્છા છે ત્યાં લોભ પણ હોય છે [૮] તે વિષયમાં ઇશ્વરનું ધ્યાનજ (એકલો) ઉપાય છે.

શબ્દો

ઉક્તં = કહેલું.

પઠિતં = ભણેલું

દ્રષ્ટં = દેખેલું

સ્વાદિતં = ખાધેલું.

ગતં = ગયેલું. -

આગત = આવેલું

ભૂતં = થયેલું.

સ્થિતં = સ્થિર રહેલું.

પ્રાપ્તં = મેળવેલું

કૃત = કરેલું.

નીતં = લઈ જવાયેલું

દાષ્ટિતં = દર્શાયેલું.

ધાવિતં = દોડેલું

દત્તં = આપેલું.

पठितं = पडेलुं.	भ्रामितं = इश्वेलुं, धुभाञ्जेलुं.
लिखितं = लखेलुं.	उपविष्टं = जेठेलुं.
पक्वं = रांधेलुं, पाक्येलुं.	नष्टं = नाश पाभेलुं.

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ त्वया किं उक्तम् ? २ मया पुस्तकं पठितम् । ३ तेन पुष्पं दृष्टम् । ४ मया कर्म न कृतम् । ५ तव पत्रं मया अद्य एव प्राप्तम् । ६ तव वस्त्रं मया न नीतम् । ७ यथा त्वया लिखितं तथा एव मया पठितम् ।

गुजराती वाक्ये।

(१) तारा वडे शुं कडेवायुं ? (तें शुं कडुं ?) (२) मारा वडे पुस्तक लखायुं. (हुं पुस्तक लखयो.) (३) तेना वडे इल देखायुं. (तेणे इल दीडुं.) (४) मारा वडे काम न करायुं. (मे काम न कर्युं.) (५) तारे कगण मारा वडे आलेज भेजवाञ्जेते। छे. (तारे कगण मने आलेज भज्यो.) (६) ताडुं वस्त्र मारा वडे लघं जवायुं नथी. (ताडुं वस्त्र हुं लघं गयो नथी.) (७) जेवी शीते तारा वडे लखायुं ते प्रभाणे मारा वडे वंथायुं. (जेम ते लख्यु तेम मे वाय्युं.)

संधि करेखां वाक्ये।

तव कं कामोऽस्तीदानीम् ? यत्र यत्र धूमस्तत्र तत्र यद्विरमति । स पर्वतस्तत्रास्ति । यत्र कामोऽस्ति तत्र लोभोऽपि भवति । इश्वरस्य ध्यानमेव तत्रोपायः । त्वया किमुक्तम् ! तव पत्रं मया-द्यैव प्राप्तम् ।

(१५५)

पाठ ६१

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ त्वया पाठ पठित । २ तेन पुस्तकं पठितम् । ३ मया अष्टा-
ध्यायी पठिता ।

गुजराती वाक्ये

(१) तारा वडे पाठ लक्ष्याये (तु पाठ लक्ष्ये)

(२) तेना वडे पुस्तक लक्ष्यायु (ते पुस्तक लक्ष्यो.)

(३) मारा वडे अष्टाध्यायी लक्षण (में अष्टाध्यायी लक्षी)

अङ्कि " पठित " शब्द त्रुष्टे निगना शब्दोनी साथे उपर लक्ष्या
प्रमाणे णववाय छे आवी रीते शब्दना निग प्रमाणे तेमना ३५
णववीने नीचे लक्षेवा वाक्य अने छे

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

१ तेन मंत्र उक्त । २ त्वया कविता उक्ता । ३ मया काय
उक्तम् । ४ त्वया मोदक खादित । ५ मया करपट्टिका सादिता ।
६ तेन अन्न खादितम् । ७ राम तत्र गत । ८ सीता अत्र
आगता । ९ जल तत्र गतम् । १० मया धन प्राप्तम् । ११ त्वया
अश्व प्राप्त । १२ तेन मुद्रिका प्राप्ता । १३ मया जल तत्र न
नीतम् । १४ त्वया सेवक किं न नीत ? १५ तेन तत्र गौ नीता ।
१६ स पुरुष कर्दमे पतित । १७ सा स्त्री जले पतिता । १८ मम
पत्र कूपे पतितम् । १९ रामचद्रेण पत्र लिखितम् । २० नलेन
पत्रिका लिखिता । २१ मया लेख लिखित । २२ त्वया धन न
दत्तम् । २३ तेन भूमि दत्ता । २४ मया ग्रन्थ दत्त । २५ तव
पातक नष्टम् । २६ मम स्मृति न नष्टा । २७ तस्य ग्रन्थ नष्ट
किम् ?

ગુજરાતી વાક્યો

(૧) તેના વડે મંત્ર કહેવાયો. (તેણે મંત્ર કહ્યો.) (૨) તારા વડે કવિતા કહેવાઈ. (તે કવિતા કહી.) (૩) મારા વડે કાવ્ય કહેવાયું. (મેં કાવ્ય કહ્યું.) (૪) તારા વડે લાડુ ખવાયો. (તે લાડુ ખાધો.) (૫) મારા વડે રોટલી ખવાઈ. (મેં રોટલી ખાધી.) (૬) તેના વડે અન્ન ખવાયું. (તેણે અન્ન ખાધું.) (૭) રામ ત્યાં ગયો. (તે સીતા અહિ આવી.) (૮) પાણી ત્યાં ગયું. (વહ્યું.) (૧૦) મારા વડે ધન મેળવાયું. (મેં ધન મેળવ્યું.) (૧૧) તારા વડે ઘોડો મેળવાયો. (તે ઘોડો મેળવ્યો.) (૧૨) તેના વડે વીંટી મેળવાઈ. (તેણે વીંટી મેળવી.) (૧૩) મારા વડે ત્યાં પાણી ન લઈ જવાયું. (હું ત્યાં પાણી ન લઈ ગયો.) (૧૪) તારા વડે નોકર કેમ ન લેવાયો? (તે નોકર કેમ ન લીધો?) (૧૫) તેના વડે ત્યાં ગાય લઈ જવાઈ. (તે ત્યાં ગાય લઈ ગયો.) (૧૬) તે પુરૂષ કાદવમાં પડ્યો. (૧૭) તે સ્ત્રી પાણીમાં પડી. (૧૮) માણું પત્ર ફુવામાં પડ્યું. (૧૯) રામચંદ્ર વડે પત્ર લખાયું. (રામચંદ્રે પત્ર લખ્યું.) (૨૦) નળ વડે પત્રિકા લખાઈ. (નળે પત્રિકા લખી.) (૨૧) મારા વડે લેખ લખાયો. (મેં લેખ લખ્યો.) (૨૨) તારા વડે ધન ન અપાયું. (તે ધન ન આપ્યું.) (૨૩) તેના વડે જમીન અપાઈ. (તેણે જમીન આપી.) (૨૪) મારા વડે ગ્રંથ અપાયો. (મેં ગ્રંથ આપ્યો.) (૨૫) તારું પાપ નાશ પામ્યું. (૨૬) મારી યાદશક્તિ નાશ પામી નથી. (૨૭) શું તેનો ગ્રંથ નાશ પામ્યો?

આવી રીતે બીજા શબ્દોના પ્રયોગ કરી વાક્યો બનાવી શકાય છે.

शब्दो

पीत	= पीधेत्तुः.	भुक्त	= भ.धेत्तु.
भक्षित	= भाधेत्तु	श्रुत	= सालणेत्तु
ज्ञात	= ज्ञधेत्तु	कथित	= कडेत्तुः.
आज्ञात	= इरभावेत्तुः.	आरूढ	= अडेत्तुः.
धृत	= धारणु करेत्तु.	व्याख्यात	= समन्तवेत्तु.
आघ्रात	= सुधेत्तु	रक्षित	= रक्षणु करेत्तु.
पालित	= पाणेत्तुः.	पीडित	= पीडा पाभेत्तुः.

वाक्यानि ।

१ किं त्वया जलं पीतम् ? २ मया अन्नं भक्षितं जलं च पीतम् ।
३ यत् त्वया उक्तं तत् सर्वं मया ज्ञातम् । ४ किं त्वया भुक्तं
अन्नम् ? ५ तेन एषः विषयः व्याख्यातः । ६ तेन भोजनपात्रं कुत्र
रक्षितम् ?

गुजराती वाक्ये

(१) शुं तारा वडे पाणी पीवायुं (२) मारा वडे अन्न
भवायु अने पाणी पीवायु (३) तारा वडे जे कडेवायु ते सर्व
मारा वडे समन्तयुं. (४) शु तारा वडे अन्न भवायु ? (५)
तेना वडे आ विषय वळुंवायो. (६) तेना वडे भोजनपात्र कयां
रभायु ?

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

तव पात्रं जले पतितम् । यदा तत् जले पतितं तदा एव मया दृष्टम् । यदि त्वया अन्नं न भक्षितं, तर्हि अत्र आगच्छ, अहं तुभ्यं अन्नं दास्यामि । तेन यदि चक्रं न भ्रामितं, तर्हि यन्त्रं कथं भ्रमति ? यदि तेन जलं न दत्तं तर्हि त्वया कथं प्राप्तम् । त्वं तत्र उपविष्टः असि, तथैव सः अपि उपविष्टः अस्ति । नृपेण स कथं दण्डितः ? तेन किं कृतम् ? यत् त्वया श्रुतं तत् एव इदानीं वद । तेन ईश्वरेण सर्वं जगत् बलेन कृतं अस्ति । यत् मया इदानीं व्याख्यातं तत् त्वया ज्ञातं किम् ? वीरस्य शस्त्रं मया अत्रैव रक्षितं, परंतु तत् इदानीं अत्र नास्ति, केन नीतं इति अहं न जानामि । यः यथा कर्म करोति, सः तथा एव फलं प्राप्नोति । यः तु इन्द्रियाणि स्वकीयेन मनसा नियम्य, स्वकीयैः कर्मन्द्रियैः कर्मयोगं आरभते, सः कर्मयोगी विदिष्यो भवति, श्रेष्ठो भवति ।

संधि कश्चिदां वाक्ये ।

यदि त्वयाऽन्नं न भक्षितं तर्ह्यत्रागच्छ, अहं तुभ्यमन्नं दास्यामि । त्वं तत्रोपविष्टोऽसि तथैव सोऽप्युपविष्टोऽस्ति । नृपेण स कथं दण्डितः ? तेन किं कृतम् ? यत् त्वया श्रुतं तदेवेदानीं वद । तेनेश्वरेण सर्वं जगद्वलेन कृतमस्ति । यन्मयेदानीं व्याख्यातं तत्त्वया ज्ञातं किम् ? वीरस्य शस्त्रं मयाऽत्रैव रक्षितं, परंतु तदिदानीमत्र नास्ति, केन नीतमित्यहं न जानामि ।

પાઠ ૬૩

હવે નીચે લખેલાં વાક્યો મોઢે કરો—

શબ્દો

કુમાર	=	બાળક, કુમાર.	પ્રયત્ન:	=	પ્રયત્ન
પાદ.	=	પગ.	દિવસ:	=	દિવસ
અપરાધ.	=	અપરાધ.	વિપ્ર.	=	બ્રાહ્મણ, રાની.
સ્વર્ગ:	=	સ્વર્ગ.	અસ્તાચલ	=	નેની પછળ
અપવર્ગ	=	સ્વર્ગ.	સૂર્યાસ્તિ	=	થાય છે તે પર્વત.
સમાજ:	=	સમાજ.	મૃગ:	=	હરિણ, મૃગ.
અર્થ	=	ધન	પાન્ય	=	મુસાફર, પ્રવાસી.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તેન કુમારેણ હૃદાનીં કિ ઉક્તમ્ । ૨ તાસ્મિન્ સમાજે એકઃ પણ્ડિત આસ્તિ । ૩ તસ્મિન્ મમ ક અપરાધ ? ૪ પુરુષઃ અર્થસ્ય દાસઃ । ૫ પાન્યઃ માર્ગેણ ગચ્છતિ । ૬ અસ્તાચલં સૂર્ય ગચ્છતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

(૧) તે બાળકે હૃમણાં શુ' કહ્યું ? (૨) તે સમાજમા એક પડિત છે (૩) તેમાં મારો શો અપરાધ છે ? (૪) પુરુષ ધનનો દાસ છે (૫) મુસાફર માર્ગે જાય છે. (૬) સૂર્ય અસ્તાચલ તરફ જાય છે.

शब्दो

दैत्यः = राक्षस.	आचार्यः = आचार्य.
पाठः = पाठ.	चोरः = चोर.
लेखः = लेख.	सर्पः = साप.
दण्डः = दंड, लाकडी.	स्वरः = स्वर, अवाज.
पुत्रः = पुत्र.	वासः = रहैहाणु, वास.
वेदः = वेद.	वृक्षः = वृक्ष.

संस्कृत-वाक्यानि ।

मृगः वने भ्रमति । नरः ग्रामे भ्रमति । विडालः गृहे भ्रमति ।
 विप्रः स्वर्गं गन्तुं इच्छति । पण्डितः इदानीं एव ग्रामं गतः ।
 यथा त्वया प्रयत्नः कृतः तथा एव तस्य फलं त्वया लब्धम् ।
 अद्य शोभनः दिवसः अस्ति । वाचालः पुरुषः बहु वदति ।
 मुनिः अल्पं वदति । स धनाढ्यः पुरुषः धनं ददाति । तस्य विशालं
 गृहं तस्मिन् नगरे वर्तते । कोमलं पुष्पं त्वया आनीतं अस्ति ।
 ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशे तिष्ठति । सर्वं जगत् स एव भ्रामयति ।
 तं शरणं गच्छ । तस्य प्रसादात् त्वं परां शान्तिं प्राप्स्यसि ।
 अहं मरणात् भीतः न अस्मि । सत्यस्य वचनं एव सदा श्रेयः
 भवति । यः सदा असत्यं वदति स एव पतति । त्वं कदा
 अपि असत्यं न वद ।

પાઠ ૬૪

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તેન લેખઃ લિખિતઃ કિમ્ ? ૨ યઃ લેખઃ તેન લિખિતઃ તં ત્વં પઠ । ૩ તવ પુત્રઃ હૃદાર્નીં કિં પઠતિ ? ૪ ત્વં હસ્તે દણ્ડં ધારય । ૫ તાસ્મિન્ માર્ગે સર્પઃ સ્થિતઃ । ૬ ત્વયા વેદસ્ય પુસ્તકં કુત્ર રક્ષિતમ્ ? ૭ તવ કુત્ર વાસઃ ભવતિ ? ૮ ચોરઃ કેન માર્ગેણ ગતઃ ?

ગુજરાતી વાક્યો.

[૧] શું તેણે લેખ લખ્યો ? [૨] જે લેખ તેણે લખ્યો છે, તે તું ભણુ. [૩] તારો પુત્ર હૃદયમાં શું ભણે છે ? [૪] તું હાથમાં લાકડી પકડ. [૫] તે માર્ગમાં સાપ પડેલો છે. [૬] તે વેદનું પુસ્તક કયા સ્થાને છે ? [૭] તારું રહેઠાણ કયાં છે ? [૮] ચોર કયે માર્ગે ગયો ?

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠઃ ।

हे आचार्य ! अहं न्यायशास्त्रं पठितुं इच्छामि । हे शिष्य ! किं त्वया व्याकरणशास्त्रं पठितम् ? यदि नहि पठितं, नहि प्रथमं व्याकरणशास्त्रं एव पठ । पश्चात् न्यायशास्त्रं पठिष्यसि ।

तस्य महान् शब्दः अस्ति । तं पृच्छ, कुत्र गच्छसि इति । स वदति, अहं प्रभासनगरं अधुना गच्छामि इति । तस्मात् नगरात् स कदा पुनः आगमिष्यति ?

तव पुत्रेण मम दण्डः कुत्र नीतः ? स मम पुत्रः तव दण्डेन सह तत्र धावति । तं पश्य, स कथं धावति इति । यदा स धावति तदा त्वां पश्यति ।

मम वस्त्रं कुत्र अस्ति ? तत् सर्वं चोरेण नीतम् । पात्रं अपि नास्ति । तत् अपि तेन एव नीतम् । स चोरः केन मार्गेण गतः इति त्वं जानासि किम् ?

संधि उरैलां वाक्ये।

तेन लेखो लिखितः किम् ? यो लेखस्तेन लिखितस्तं त्वं पठ । तव पुत्र इदानीं किं पठति ? तव कुत्र वासो भवति ? हे आचार्य ! अहं न्यायशास्त्रं पठितुमिच्छामि । हे शिष्य ! किं त्वया व्याकरणशास्त्रं पठितम् ? यदि न पठितं, तर्हि प्रथमं व्याकरणशास्त्रमेव पठ । पश्चान्न्यायशास्त्रं पठिष्यसि । तस्य महाञ्छब्दोऽस्ति । तं पृच्छ कुत्र गच्छसीति । स वदत्यहं प्रभासनगरमधुना गच्छामीति । तस्मान्नगरात्स कदा पुनरागमिष्य-

ति ? कुत्र नीतस्तव पुत्रेण मम दण्डः ? स मम पुत्रस्तव दण्डेन सह तत्र धावतीति । पश्य तं स कथं धावति ?

मम वस्त्रं कुत्रास्ति ? तत्सर्वं चोरेण नीतम् । पात्रमपि नास्ति । तदपि तेनैव नीतम् । स चोरः केन मार्गेण गत इति त्वं जानासि किम् ?

हे अर्जुन ! त्वं नियतं कर्म कुरु । कर्तव्यं कर्म अवश्यं कुरु । कर्मस्य करणमकर्मणः श्रेयस्करं भवति । कर्महीनस्य तव शरीरयात्राऽपि न सिध्येत ।

अहं एतं महान्तं पुरुषं जानामि । ईश्वर एव एष महान् पुरुषः । सर्वेषु पदार्थेषु सः ईश्वरः विद्यते । स एव सूर्यसमः प्रकाशमयः पुरुषोऽस्ति । योगी तं जानाति । तं महान्तं पुरुषं ज्ञात्वा योगी मृत्युं दूरी करोति । अन्यो मार्गो न विद्यते मृत्योर्दूरीकरणाय । यः सर्वं जानाति स सर्वविद् भवति । यः न जानाति स अज्ञो भवति । स मूढ इति कथ्यते ।

पाठ ६५

आ पाठमां नीचे लपेला श्लोक वांचो—

नमः शिवाय शान्ताय निश्चलाय यशस्विने ।
जगद्बीजाय श्रेष्ठाय तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥

पदानि—नमः । शिवाय । शान्ताय । निश्चलाय ।
यशस्विने । जगत्+बीजाय । श्रेष्ठाय । तस्मै ।
वीर्य+आत्मने । नमः ॥

अर्थ— (शिवाय) इत्याद्युभय, (शान्ताय) शान्त,
(निश्चलाय) निश्चल, (यशस्विने) यशस्वी, (श्रेष्ठाय) श्रेष्ठ,
(वीर्य+आत्मने) वीर्यभय-आत्मा इपी (तस्मै) ते (जगत्+
बीजाय) जगत्नां पीजलूत धृश्वरने नभस्कार.

सर्वेऽपि सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु न कश्चिद् दुःखमाप्नुयात् ॥

पदानि—सर्वे । अपि । सुखिनः । सन्तु । सर्वे ।
सन्तु । निरामयाः । सर्वे । भद्राणि । पश्यन्तु ।
न । कः । चित् । दुःखं । आप्नुयात् ॥

अर्थ— (सर्वे) जधां (अपि) य (सुखिनः) दुःख
(सन्तु) हो. जधां (निरामयाः) शैगभुक्त हो. सर्व
(भद्राणि) इत्याद्योने (पश्यन्तु) वांचो, अने (कः चित्)
कोई पण दुःखने (न आप्नुयात्) न भेजये.

न तपस्तप इत्याहुर्ब्रह्मचर्यं तपोत्तमम् ।

ऊर्ध्वरेता भवेद्यस्तु स देवो न तु मानुषः ॥

पदानि— न । तपः । तपः । इति । आहुः । ब्रह्म-चर्यम् ।

तप+उत्तमम् । ऊर्ध्व+रेताः । भवेत् । यः ।

तु । सः । देवः । न । तु । मानुषः ॥

अन्ययः—तपः तपः इति न आहुः । ब्रह्मचर्यं तपोत्त-
मम् । यः तु ऊर्ध्वरेताः भवेत्, सः देवः, न तु
मानुषः ॥

अर्थ— तपने तप એમ કહેતા નથી. બ્રહ્મચર્ય ઉત્તમ તપ
છે. જે (તુ) દૃઢતાથી પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, તે દેવ છે, મનુષ્ય
નથીજ.

आजन्ममरणाद्यस्तु ब्रह्मचारी भवेदिह ।

न तस्य किञ्चिदप्राप्यमिति विद्धि नराधिप ॥

(महाभारत अनु० ७५३५)

पदानि—आ-जन्म+मरणात् । यः । तु । ब्रह्मचारी ।

भवेत् । इह । न । तस्य । किञ्चिन् । अप्राप्यम् ।

इति । विद्धि । नराधिप ॥

अन्ययः—हे नराधिप ! यः तु आजन्ममरणात् ब्रह्म-

चारी इह भवेत् । तस्य किञ्चित् अप्राप्यं न
इति विद्धि ॥

अर्थ— हे (नर+अधिप) मानवीयेना प्रभु ! ते (तु)
निःसन्देह जन्मथी मरणपर्यंत प्रह्लाधारी (इह) आ जगतमां
(भवेत्) डोय (तस्य) तेने (किञ्चित्) कंध पद्य (अप्राप्यं)
मेणववाने अशक्य नथी, येम (विद्धि) तुं नष्टु.

संस्कृत-वचनानि ।

स्त्रीणां भूपणं सौभाग्यम् । विप्राणां भूपणं ज्ञानम् ।
सर्वेषां भूपणं धर्मः । भूपणानां भूपणं विद्या ।
स्वर्गादपि माता गरीयसी । ईश्वरात् परं दैवतम्
नास्ति । रिक्तहस्तो न गुरुं न च दैवतं अभिगच्छेत् ।

श्रेष्ठाय शान्ताय यशस्विने जगद्बीजाय वीर्यात्मने
परमेश्वराय नमः । अत्र सर्वे जनाः सुखिनः सन्तु ।
सर्वे जनाः रोगरहिता भवन्तु । सर्वे जनाः सर्वाणि
भद्राणि पश्यन्तु । कः चित् अपि मानवः कदाचिद्
अपि दुःखं न अवाप्नुयात् । यः तु मनुष्य उर्ध्वरेता
भवेत् सः असंशयं देव एव, स न मानुषः । तस्य
अप्राप्यं किञ्चिद् अपि नास्ति ।

पाठ ६६

पञ्चविंशतिपर्यन्तं ब्रह्मचर्यं समाचरेत् ।

गुणवाञ्छितसंपन्नः शतायुस्तु भविष्यति ॥

पदानि- पंचविंशतिपर्यन्तं । ब्रह्मचर्यं । समाचरेत् ।

गुणवान् । शक्तिसंपन्नः । शतायुः । तु ।

भविष्यति ॥

अर्थ- (पंच+विंशति+पर्यन्तं) पचीस वर्ष पर्यन्त ले
 ब्रह्मचर्य (समाचरेत्) पाणे, तो ते शुद्धील, शक्तिसंपन्न अने
 सो वर्षानी अङ्गीत्राणे (तु) निःसंशय (भविष्यति) थसे.

कायेन मनसा वाचा सर्वाऽवस्थासु सर्वदा ।

सर्वत्र मैथुनत्यागो ब्रह्मचर्यं विधीयते ॥

पदानि- कायेन । मनसा । वाचा । सर्व+अवस्थासु ।

सर्वदा । सर्वत्र । मैथुन+त्यागः । ब्रह्मचर्यं ।

विधीयते ॥

अर्थ- (कायेन) तनथी (मनसा) मनथी (वाचा) वाचाथी,
 (सर्व+अवस्थासु) अथी अवस्थाओभां उभेशा अने सर्वत्र
 मैथुनने त्याग करवो ब्रह्मचर्य (विधीयते) कडेवाय छे.

यदिच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।

सुदुर्घृतेन्द्रियग्रामं बलाच्छीघ्रं निवारय ॥

पदानि- यदि । इच्छसि । वशीकर्तुं । जगत् । एकेन ।

કર્મણા । સુ+દુર્+વૃત્ત+ઇન્દ્રિય+ગ્રામં । ઘલાત્ ।
શીઘ્રં । નિવારય ॥

અન્વયઃ— યદિ એકેન કર્મણા જગત્ વશીકર્તુ ઇચ્છ-
સિ, સુદુર્વૃત્તેન્દ્રિયગ્રામં ઘલાત્ શીઘ્રં નિવારય ॥

અર્થ— જો તું એકજ કાર્યથી આખી દુનિયા વશ કરવાને
ચાહતો હો, તો દુષ્ટ આચરણ કરવાવાળી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને
સત્વર બાળથી (નિવારય) દૂર કર.

આ શ્લોક વારંવાર વાંચીને ખાત્રી કરો કે તમારી યોગ્યતા
કેટલી વધી છે, અને તમે કેવી પ્રગતિ કરી રહ્યા છો.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

તવ પાત્રં જલે પાતિતમ્ । યદા તજ્જલે પાતિતં તદૈવ
મયા દૃષ્ટમ્ । યદિ ત્વયાઽન્નં ન ભક્ષિતં તર્હ્યન્નાગચ્છાહં
તુભ્યમન્નં દાસ્યામિ । તેન યદિ ચક્રં ન આમિતં, તર્હિ
યન્નં કથં ઞમતિ ? યદિ તેન જલં ન દત્તં તર્હિ ત્વયા
કથં પ્રાપ્તમ્ ? ત્વં યથા તન્નોપવિષ્ટોઽસિ તથૈવ
સોઽપ્યુપવિષ્ટોઽસ્મિ । નૃપેણ સ કથં દણ્ડિતઃ ? કિં તેન
કૃતમ્ ? યત્ત્વયા શ્રુતં તદેવેદાર્નો વદ । તેનેશ્વરેણ
સર્વં જગદ્દલેન ધૃતમસ્તિ । યન્મયેદાર્નો વ્યાહવાતં
તત્ત્વયા જ્ઞાતં કિમ્ ? ધીરસ્ય શસ્ત્રં મયાઽત્રૈવ
રક્ષિતં પરન્તુ તદિદાર્નોમન્ન નાસ્તિ । કેન નીતામિત્યહં
ન જાનામિ । યો યથા કરોતિ સ તથૈવ ફલં પ્રાપ્નોતિ ।

(१६६)

५१४ ६७

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१)

हे राजेन्द्र ! शमीको नाम परमधर्मात्मा शान्तो
दान्तो महातपा एक ऋषिस्तव विषये वर्तते । त्वया
मौनव्रतस्य तस्य स्कन्धे प्राणैर्वियुक्तः सर्पो घनुष्को-
द्याऽवसक्तः । स ऋषिस्तव तत्कर्म क्षान्तवान् । परंतु
तस्य पुत्रो न चक्षमे । हे राजन् ! तेनर्षिपुत्रेणाद्य पितुर-
ज्ञातमेव त्वं शप्तोऽसि । इदानीं तत्र त्वं स्वरक्षां
कुरुष्वेति पुनः पुनस्त्वां स ऋषिरब्रवीत् । तत्केनाप्य-
न्यथाकर्तुं न शक्यमिति चापि सोऽब्रवीत् ।

(२)

स पुरुषो भारं वहति । यथा स भारं वहति तथाऽहं
न वहामि । त्वामिदानीं किं भणसि ? स शब्दान् रटति ।
दीपं दीपय, तमश्रानय च । कृपावलो बीजं वपति ।
अहमपि तथैव बीजं वप्स्यामि । यथा त्वं बीजं वपसि
तथा स न वपति । रामेश्वरो गृहे वसति, मुनिर्वने
वसति ।

(१७०)

(३)

हे मित्र, त्वं किं वाञ्छसि ? अहं पठितुमिच्छामि किमत्रैव पठितुमिच्छसि ? अथवा काशीक्षेत्रे पठिष्यसि । अहं व्याकरणशास्त्रमत्र पठिष्यामि, तथा च न्यायशास्त्रं काशीनगरं गत्वा, तत्र कस्यापि बुधस्य समीपे स्थित्वा पठिष्यामि । यथा राजा स्वनगरे वसति तथैव गृहस्थः स्वगृहे वसति । त्वं स्वगृहे किं न वससि ? अहं स्वगृहे वत्स्यामि । स किं भणति ? यत्स इदानीं भणति, तदहं न जानामि । क इदानीमीश्वरं ध्यायति ? अहमेकाग्रेण मनसेश्वरं ध्यायामि । यदि त्वं परमेश्वरं ध्यास्यसि, तर्हि शोभनं भविष्यति । स किमपि नैव वाञ्छिष्यति । यदा स तत्र गमिष्यति तदा क्षेत्रे वीजं वप्स्यति ।

(४)

यो धोऽद्य युद्धं प्रति गमिष्यति । तस्य भृत्य इदानीं किं भणति ? पश्य, खगाः कथमाकाशे गच्छति । कासारे जलं वर्तते । जले सेवकः पतति । ब्राह्मणः संमानं नेच्छति । क्षत्रियः संमानं वाञ्छति । वैश्यो चाणिज्येन धनमिच्छति । तव भृत्यः कर्मकुशलोऽस्ति ।

संस्कृत-वाचन -पाठः ।

स योध इदानीं किं करोति ? स वीरः पुरुषः इदानीं युद्धाय गन्तुमिच्छति । तस्य शस्त्रं त्वया कुत्र रक्षितमस्ति ? मया तस्य शस्त्रं न कुत्रापि रक्षितम् । यज्ञदत्तस्य पुस्तकं तव भृत्येन कुत्र नीतम् ? अहं न जानामि तत् । तव भृत्यमत्रानय । मम भृत्यो जलार्थं कूपं प्रति गतः । स इदानीमेवात्रागमिष्यति । यः शास्त्रं जानाति स एव पंडितः । यः शास्त्रं न जानाति स पंडितः कथं भवति ? यदि त्वं तत्र गन्तुमिच्छसि तर्ह्यधुनैव गच्छ । स राजा सेवकैः सहात्रैवेदानीमागच्छति । अहमाकाशे तं स्वर्गं पश्यामि, यो जनो जले स्नानं करोति, स कोऽस्ति ? यो मनुष्यस्तस्मिन्जले इदानीं स्नानं करोति, स महापण्डितो भट्टभास्करोऽस्ति । स गुणेन बद्धः । तव कः कामोऽस्तीदानीम् ? यत्र यत्र धूमस्तत्र वह्निरस्ति । स पर्वतस्तत्रास्ति । तस्मिन्पर्वते शोभनं वनमस्ति । प्रतिदिनमहं तत्र गच्छामीश्वरं ध्यायामि च । यत्र कामोऽस्ति तत्र लोभोऽपि भवति । ईश्वरस्य ध्यानमेव तत्रोपायः ।

त्वया किमुक्तम् ? मया पुस्तकं पठितम् । तेन पुष्पं
दृष्टम् । मया कर्म न कृतम् । तव पत्रं मयाऽद्यैव
प्राप्तम् । तव वस्त्रं मया नीतम् । यथा त्वया लिखितं
तथैव मया पठितम् ॥

त्वया पाठः पठितः । तेन पुस्तकं पठितम् । मयाऽ-
ष्टाध्यायी पाठिता । तेन मंत्रः उक्तः । त्वया कवितोक्ता ।
मया काव्यमुक्तम् । त्वया मोदकः खादितः । मया
करपट्टिका खादिता, तेनान्नं खादितम् । रामस्तत्र गतः ।
सीताऽध्रागता । जलं तत्र गतम् । मया धनं प्राप्तम् ।
त्वयाऽश्वः प्राप्तः । तेन मुद्रिका प्राप्ता । मया जलं तत्र न
नीतम् । त्वया सेवकः किं न नीतः ? तेन तत्र गौर्नीता ।
स पुरुषः कर्दमे पतितः । सा स्त्री जले पतिता । मम
पत्रं कूपे पतितम् । रामचन्द्रेण पत्रं लिखितम् । नलेन
पत्रिका लिखिता । मया लेखो लिखितः । त्वया धनं
दत्तम् । तेन भूमिर्दत्ता । मया ग्रन्थो दत्तः । तव पातकं
नष्टम् । मम स्मृतिर्न नष्टा । तस्य ग्रन्थो नष्टः किम् ?

किं त्वया जलं पीतम् ? मयाऽन्नं भाक्षितं जलं च
पीतम् । यत्त्वयोक्तं तत्सर्वं मया ज्ञातम् । किं त्वया
भुक्तमन्नम् ? तेनैव विषयो व्याख्यातः । तेन भोजन-
पात्रं कुत्र रक्षितम् ?

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

(१)

देवदत्तः इदानीं कुत्र गच्छति इति त्वं जानासि किम् ? अहं जानामि । देवदत्तः इदानीं धर्मसभां गच्छति । तत्र महात्मनां आचार्याणां धर्मप्रवचनं भविष्यति । के एते आचार्याः, कस्मात् स्थानात् आगताः ? एते आचार्याः काशीक्षेत्रादागताः । तत्र वेदविद्यापीठं वर्तते, तस्मिन् एते वेदान् अध्यापयन्ति । बहवः छात्राः तत्र वेदानां पठनार्थं गच्छन्ति । तत्र एते आचार्याः सन्ति ।

(२)

रामः तत्र किं खादति ? पश्य स किं खादति ? अहं जानामि रामचन्द्रः आम्रं इदानीं खादति । तेन आम्रं आनीतम् । कस्मात् स्थानात् तेन आम्रं आनीतम् ? रामेण विष्णुमित्रस्य उद्यानात् एकं आम्रं आनीतम् । तत् आम्रं पक्वं अस्ति वा अपक्वं अस्ति । तत् पक्वं एव आम्रं अस्ति, यत् स तत्र इदानीं खादति ।

(३)

अस्य देशस्य एष भूपः अत्र एव आगच्छति ।
एष भूपः किमर्थं अत्र इदानीं आगच्छति इति त्वं
जानासि किम् ?

अहं न जानामि, किमर्थं स भूपः इदानीं अत्र
अनेन मार्गेण आगच्छति इति । किमपि कारणं
भवेत् ।

एष आगतः अत्र भूपः । अतः अहं अस्मात् स्था-
नात् दूरं गच्छामि । त्वं अपि आगच्छ ।

(४)

मित्र ! त्वं किं पठसि इदानीं अत्र ?
अहं इदानीं अत्र एतत् पुस्तकं पठामि ।
कस्य एतत् पुस्तकं अस्ति ?
एतत् पुस्तकं विष्णुदत्तस्य वर्तते ।
स विष्णुदत्तः कुत्र निवसति ? तस्य गृहं कुत्र
अस्ति ?

विष्णुदत्तः अस्मिन् ग्रामे निवसति । तस्य गृहं
यज्ञशालायाः समीपं एव वर्तते । तत्र एव स सर्वदा
पठति । न बहिः गच्छति ।

स किं पठति ?

स ऋग्वेदं पठति, रामायणं अपि पठति ।

अहं अपि तथैव ऋग्वेदं रामायणं च तेन सह एव पठामि ।

(५)

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशे तिष्ठति । सर्वाणि भूतानि भ्रामयति च । तं त्वं शरणं गच्छ । तस्य प्रसादेन परमां शान्तिं त्वं प्राप्स्यसि । शाश्वतं सुखमयं स्थानं अपि प्राप्स्यसि । तेन सर्वं दुःखं विनष्टं भविष्यति । तेन च सर्वं सुखं तव समीपं आगमिष्यति ।

ईश्वरः कुत्र तिष्ठति ?

सर्वेषां प्राणिनां हृद्देशे ईश्वरः तिष्ठति ।

ईश्वरः तत्र स्थित्वा किं करोति ?

ईश्वरः सर्वेषां भूतानां हृद्देशे स्थित्वा सर्वाणि भूतानि, यन्त्रारूढानि इव, भ्रामयति ।

अतः किं कर्तव्यम् ।

तस्मै ईश्वराय नमनं कर्तव्यम् । तं एव शरणं कर्तव्यम् । तेन स प्रसन्नः भविष्यति ।

तदा किं भविष्यति ?

तदा ईश्वरः प्रसन्नः भविष्यति तदा तस्य प्रसादेन

परमौ शान्तिं प्राप्स्यति मानवः । श्रेष्ठं सुखं च प्राप्स्यति । तेन किं भविष्यति ?

तेन मानवानां सर्वं दुःखं विनष्टं भविष्यति । अतुलनीयं सुखं च तेषां समीपं आगमिष्यति । सर्वे मानवाः तदा सुखयुक्ताः भविष्यन्ति ।

प्रायेण श्रमितां भोक्तुं शक्तिः न विद्यते, धनिनां भोगान् उपभोक्तुं सामर्थ्यं न भवति ।

दरिद्राणां च सर्वशः काष्ठानि अपि हि जीर्यन्ति । सुखं परवशं दुःखमेव । यत् यत् परवशं वर्तते, तत् तत् सर्वं दुःखमेव अस्ति । यत् यत् आत्मवशं भवति, तत् तत् सर्वं सुखं अस्ति इति, त्वं सुखस्य दुःखस्य च लक्षणं जानीहि । संक्षेपेण एतत् सुखदुःखयोः लक्षणं अस्ति । धर्मस्य किं लक्षणं अस्ति ?

वेदः, स्मृतिः, सत्पुरुषाणां आचारः, स्वस्य आत्मनः च यत् प्रियं अस्ति, एतत् चतुर्विधं धर्मस्य लक्षणं अस्ति इति त्वं जानीहि ।

(६)

क्षमावतां एक एव दोषः । क्षमावतां द्वितीयः दोषः न उपपद्यते । यत् क्षमया युक्तं एनं मानवं जनः अशक्तं इति मन्यते ।

भाग ३

ॐ

संस्कृत-स्वयं-शिक्षक

(संस्कृत भाषानो अभ्यास करवानो सहूलो उपाय)

तीजे भाग
तीजे भाग

लेखक

पं. श्रीपाद दामोदर सातवणेकर

अध्यापक-स्वाध्यायम उग, साहित्य-वाचस्पति, गीतायकार

गीत आवृत्ति

विक्रम संवत् २०१०, छ स. १६५४

સૂચના

વાચકો! આ ત્રીજો ભાગ આપની સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. અગાઉના ભેગને આપ એનો અભ્યાસ કરશો. વચ્ચે વચ્ચે એવા પાઠો મૂકવામાં આવ્યા છે, કે જે ' માત્ર સંસ્કૃત ' નાજ છે. તે પાઠો ને આપ સમજી શકશો તો એમ માની શકાશે કે એ પાઠો સુધીનું બધું આપને આવડી ચૂક્યું છે; પરંતુ ને એ પાઠો તમે નહિ સમજી શકો તો પાછલા પાઠો પુનઃ તપાસવા નેઇએ.

આ રીતે તમે તમારી પરીક્ષા પણ કરી શકો છો, અને ઝડપથી આગળ પણ પ્રગતિ કરી શકો છો.

સ્વાધ્યાય-મંડળ

પારડી
(જિ. સુરત)

લેખક

શ્રીપાદ દામોદર સાતવળેકર

પ્રગટક અને મુદ્રક— વસંત શ્રીપાદ સાતવળેકર, બી. એ.
સ્વાધ્યાય-મંડળ, વારાણસી મુદ્રણાલય,
અ. ન. દા. ધ. મ. કિલ્લા પારડી (જિ. સુરત)

ॐ

संस्कृत-स्वयं-शिक्षक

१) त्रीणो भाग

पाठ १

अ-कारान्त पुल्लिङ्ग शब्दोना इपो नीचे प्रमाणे भने छे—

१ प्रथमा कुमारः	= छेकरै
संबोधन (हे) कुमार	= छे छेकरा !
२ द्वितीया कुमारम्	= छेकराने
३ तृतीया कुमारेण	= छेकराणे
४ चतुर्थी कुमाराय	= छेकराने भाटे
५ पंचमी कुमारात्	= छेकराथी
६ षष्ठी कुमारस्य	= छेकरानुं
७ सप्तमी कुमारे	= छेकराभां

आ रीते नीचे लभेला अकारान्त शब्दोना इपो भने छे.

पुत्रः =छेकरै

प्राणः =प्राणु

राक्षसाः=राक्षस

यज्ञः =यज्ञ

अश्वः =घोडा

कंदुकः =दंडो

सिंहः =सिंह, डेसरी

देशः =देश, प्रांत

खण्डः =थंड, टुकडो, भाग

पंकः =कदम, डीयड

दुर्गः =गढ, किल्ला

द्वारपालः=दरवान

वृषभः =भण्ड

मेघः =घेठु

मंचकः =भेङ्ग, टेभल, पलगा

विष्टरः =आसन, पुरशी

भागः =द्विस्त्रो

धर्मः =धर्म

संस्कृत—वाक्यानि ।

१ तव पुत्रः कुत्र गतः ? २ मम पुत्रः अद्य मातुलस्य गृहं गतः ।
 ३ स कदा आगमिष्यति ? ४ स श्वः आगमिष्यति । ५ तस्मिन्
 पंके वृषभः पतितः । ६ तं विष्टरं अत्र आनय । ७ मम मंचकः अत्र
 नास्ति । ८ धर्मस्य तत्त्वं त्वं जानासि किम् ? ९ अस्मिन् देशे
 राक्षसः नास्ति । १० तवः द्वारपालः तत्र अस्ति किम् ?
 ११ त्वं यज्ञस्य अनुष्ठानं किं न करोषि ? १२ अस्य गृहस्य एष
 भागः अस्ति । १३ तस्य पुत्रः ग्रामं गतः । १४ मम पुत्रं पश्य ।
 १५ पुत्रेण फलं न आनीतम् । १६ पुत्राय पुस्तकं देहि ।
 १७ पुत्रात् दूरं न गच्छ । १८ पुत्रस्य वस्त्रं नय । १९ पुत्रे सर्वं
 सुखं भवति । २० स धर्मेण राज्यं रक्षति । २१ तस्य भागं त्वं
 किं न इच्छसि ? २२ विष्टरे पुस्तकं रक्षितम् । २३ मञ्चकस्य
 समीपं एव विष्टरः अस्ति । २४ दुर्गः कुत्र अस्ति ? २५ कः दुर्गः ?
 २६ कृष्णदुर्गः इति यः अस्ति । २७ कृष्णदुर्गः विजयदुर्गस्य
 समीपं एव अस्ति ।

गुणराती वाक्यो

१ तारे। छोकरे। क्यां गये। २ भारे। छोकरे। आगे भाभाने
 घेर गये। छे. ३ ते ठयारे आवरे ? ४ ते डाले आवरे. ५ पेला
 डावभां गण्ड गणडी पडये। छे. ६ पेडी भुरशी अर्ही लाव.
 ७ भाइं टेभल अर्ही नथी. ८ शुं तुं धर्मं तस्व नाने छे ? ९ आ
 देशभां राक्षस नथी. १० तारे। दरवान त्यां छे ? ११ तुं यरने
 आरंभ केम करतो नथी ? १२ आ धरने। आ भाग छे. १३ तेने।
 दीकरे। गाभ आनी गये. १४ भार। पुत्रने ने. १५ दीकरे। इण

લાવ્યો નથી ૧૬ દીકરાને ચોપડી આપ ૧૭ પુત્રથી દૂર ન બા
 ૧૮ પુત્રના કપડા લઈ બા ૧૯ પુત્રમા બધુ મુખ છે ૨૦ તે
 ધર્મથી રાજ્યની રક્ષા કરે છે ૨૧ તેના હિસ્સાને શુ તુ ઈચ્છતો
 નથી ? ૨૨ ખુરશી પર ચોપડી મૂકી છે ૨૩ ટેબલની પાસે જ
 ખુરશી છે ૨૪ કિલ્લો કયા છે ? ૨૫ કયો કિલ્લો ? ૨૬ કૃષ્ણદુર્ગ
 જે છે તે. ૨૭ કૃષ્ણદુર્ગ વિજયદુર્ગની પાસે જ છે

સસ્કૃત વાક્યાનિ ।

સર્વં બલ પ્રાણે એવ ભવતિ । પ્રાણ એવ બલ અસ્તિ । રાવણ નામ
 એક રાક્ષસ અસ્તિ । લકાનગરે તસ્ય રાજ્ય અસ્તિ । સિંહ યથા
 ઘને ભવતિ તથા અશ્વ ગ્રામે ભવતિ । મંચકે પુસ્તકં નાસ્તિ । ગૃહે
 મંચક અપિ નાસ્તિ । અશ્વં વીરઃ આરોહતિ । વીરોઽશ્વ આરોહતિ
 કિમ્ ? વૃષભ ક આરોહતિ ? મહાદેવ વૃષભ આરોહતિ । અસ્ય
 દુર્ગસ્ય કઃ દ્વારપાલ અસ્તિ ? કંદુક ત્વયા કુત્ર રક્ષિત ? યથા
 મેઘ ઘાવતિ તથા એવ વૃષભ અપિ ઘાવતિ । યત્ર પંક અસ્તિ,
 તત્ર મા ગચ્છ । યથા પિતા કુમાર પદ્યતિ તથા કુમારઃ જનક
 પદ્યતિ । મમ અશ્વ નીત ચોરેણ । દ્વારપાલસ્ય શસ્ત્રં તદ્દિશ્નં
 અસ્તિ । દુર્ગે સૈનિક ભવતિ । ગૃહે ગૃહસ્ય રક્ષક અસ્તિ ।

સંધિ કરેલાં વાક્યો

તવ પુત્ર કુત્ર ગત ? કુત્ર ગતસ્તવ પુત્ર ? કુત્ર તવ પુત્રો ગત ?
 મમ પુત્રોઽથ માતુલસ્ય ગૃહ ગત । માતુલસ્ય ગૃહમથ ગતા મમ
 પુત્ર । મમ પુત્રો ગતોઽથ માતુલસ્ય ગૃહમ્ । મમ મચ્છોઽથ
 નાસ્તિ । નાસ્યત્ર મમ મંચક । તવ દ્વારપાલસ્ત્રાન્નિ કિમ્ ?

किं तत्रास्ति तव द्वारपालः ? अस्ति किं तव द्वारपालस्तत्र ? रावणो नामैको राक्षसोऽस्ति । राक्षसोऽस्त्येको रावणो नाम । एको राक्षसो रावणो नामास्ति । अश्वमारोहति वीरः । आरोहत्यश्वं वीरः । वीर आरोहत्यश्वम् । कुमारो जनकं पश्यति । जनकः कुमारं पश्यति ।

५।४-२

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ तेन अन्नं खादितम् । २ रामः तत्र गतः । ३ सीता अत्र आगता । ४ जलं तत्र गतम् । ५ मया धनं प्राप्तम् । ६ त्वया अश्वः प्राप्तः । ७ तेन मुद्रिका प्राप्ता । ८ मया जलं तत्र न नीतम् । ९ त्वया सेवकः किं न नीतः ? १० तेन तत्र गौः नीता । ११ स पुरुषः कर्दमे पतितः । १२ सा स्त्री जले पतिता । १३ मम पत्रं कूपे पतितम् । १४ रामचंद्रेण पत्रं लिखितम् । १५ तेन पत्रिका लिखिता । १६ मया लेखः लिखितः । १७ त्वया धनं न दत्तं । १८ तेन भूमिः दत्ता । १९ मया ग्रंथः दत्तः । २० तव पातकं नष्टम् । २१ मम स्मृतिः न नष्टा । २२ तस्य ग्रंथः नष्टः किम् ?

गुणराती पाठ्यो

१ तेने अन्न भाधुं. २ राम त्यां गया. ३ सीता अर्ही आवी. ४ पाणी त्यां गयुं. ५ मने धन भण्युं. ६ तने घोडा भण्यो. ७ तेने चिटी भणवी. ८ हुं पाणी त्यां नधी लध गया. ९ तुं नोडर केम

नथी लभं गयो ? १० ते त्यां गाय लभं गयो. ११ ते पुत्रुष कादवमां पडयो. १२ ते स्त्री पाणीमां पडी. १३ भारो पत्र कुवामा पडयो. १४ रामयद्रे पत्र लभ्यो. १५ तेखे पत्रिका लभी. १६ में लेण लभ्यो. १७ तें धन नथी आभ्यु. १८ तेखे भूमि आपी १९ में ग्रथ आभ्यो. २० ताश् पाप नष्ट थयुं २१ भारी स्मरणशक्ति नष्ट नथी थध. २२ तेनो ग्रथ शुं नष्ट थयो ?

आ प्रभाखे आगगना शब्दोनेो उपयोग करीने वाक्यो जनावो. दुवे तमो घण्टा वाक्यो जनावी शकेो छे नीचेना शब्दो लुओ—

शब्द

पीत = पीधेधुं

भक्षित = भाधेधुं

ज्ञात = ज्ञेधुं

भुक्त = भाधेधुं

श्रुत = सांभजेधुं

कथित = कडेधुं

आज्ञात = आशा करेधुं

धृत = धारण करेधुं

आघात = सुंघेधुं

आरूढ = थडेधुं

व्याख्यात = व्याख्यान आपेधुं

रक्षित = सुरक्षित राधेधुं

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ किं त्वया जलं पीतम् ? २ मया अन्नं भक्षितं जलं च पीतम् ।
३ यत् त्वया उक्तं तत् सर्वं मया ज्ञातम् । ४ किं त्वया भुक्तं
अन्नम् ? ५ तेन एष विषयः व्याख्यातः । ६ तेन भोजनपानं कुरु
रक्षितम् ?

गुजराती वाक्यो

१ शुं तें पाणी पीधुं. २ में अन्न भाधुं अने पाणी पीधुं.

उ ने ते कष्टु ते षधुं मे षधुं. ४ शुं ते अन्न षधुं ?
 ५ तेष्ते आ विषयपर व्याख्यान आषुं. ६ तेष्ते नभवानी थाणी
 कथां भूडी ?

संस्कृत—वाचन—पाठः ।

तव पात्रं जले पतितम् । यदा तत् जले पतितं तदा एव मया
 दृष्टम् । यदि त्वया अन्नं न भाक्षितं, तर्हि अन्न आगच्छ, अहं
 तुभ्यं अन्नं दास्यामि । तेन यदि चक्रं न भ्रामितं तर्हि यन्त्रं
 कथं भ्रमति ? यदि तेन जलं न दत्तं तर्हि त्वया कथं प्राप्तम् ?
 त्वं तत्र उपविष्टः असि तथैव सः अपि उपविष्टः अस्ति । नृपेण
 स कथं दण्डितः ? तेन किं कृतम् ? यत् त्वया श्रुतं तत् एव
 इदानीं वद । तेन ईश्वरेण सर्वं जगन् बलेन धृतमस्ति । यत् मया
 इदानीं व्याख्यातं तत् त्वया ज्ञातं किम् ? वीरस्य शस्त्रं मया
 अत्रैव रक्षितं, परंतु तत् इदानीं अत्र नास्ति, केन नीतं इति
 अहं न जानामि । यः यया कर्म करोति सः तथा एव फलं
 प्राप्नोति ।

पाठ ३

सुप्ते आ शब्द ध्यानमः राज्ञे—

कुमारः = छोकरे।

पादः = पद।

अपराधः = अपराध।

स्वर्गः = स्वर्ग।

अपवर्गः = भेद।

समाजः = समाज।

अर्थ	=	पैसा, धन	अस्ताचल	=	अस्ताचल
प्रयत्न	=	प्रयत्न			नामनेा पर्वत
दिवस	=	दिवस	मृग	=	हरण
विप्र	=	धार्मिक	पान्थ	=	मुसाहर

सस्कृत वाक्यानि ।

१ तेन कुमारेण इदानीं किं उक्तम् ? २ तस्मिन् समाजे एक पण्डित अस्ति । ३ तस्मिन् मम क अपराध ? ४ पुरुष अर्थस्य दास । ५ पान्थ मार्गेण गच्छति । ६ अस्ताचल सूर्य गच्छति ।

गुजराती वाक्ये

१ ते छोकरो अहं शुकु ? २ ते समाजमा अक पण्डित छे उ तेमा भारो शे। अपराध ? ४ पुरुष धनने। सेवक छे ५ मुसाहर रस्तेथी जाय छे ६ सूर्य अस्ताचल पर्वत तरफ जाय छे

सस्कृत—वाचन—पाठ ।

मृग वने भ्रमति । नर ग्रामे भ्रमति । विडाल गृहे भ्रमति । विप्र स्वर्गं गन्तुं इच्छति । पण्डित इदानीं एव ग्रामं गतः । यथा त्वया प्रयत्नं कृतं तथा एव तस्य फलं त्वया लब्धम् । अद्य शोभनं दिवसः अस्ति । वाचालः पुरुषः बहु वदति । मुनिः अल्पं वदति । स धनाढ्यः पुरुषः धनं ददाति । तस्य विशालः गृहः तस्मिन् नगरे वर्तते । कोमलः पुष्पं त्वया आनीतः अस्ति । इश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशे तिष्ठति । सर्वं जगत् स एव भ्रामयति । तं शरणं गच्छामि । तस्य प्रसादात् त्वं परां शान्तिं प्राप्स्यसि । अहं मरणात् भीतः न अस्मि । सत्यस्य वचनं एव सदा श्रेयः ।

कदा अपि असत्यस्य वचनं श्रेयः न भवति । यः सदा असत्यं
वदति स एव पतति । त्वं कदा अपि असत्यं न वद ।

शब्द

दैत्यः = राक्षस

पाठः = पाठ

लेखः = लेख

दण्डः = लाकड़ी

पुत्रः = पुत्र

वेदः = वेद

आचार्यः = आचार्य, गुरु

चोरः = चोर

सर्पः = साप

स्वरः = स्वर

वासः = निवासस्थान

वृक्षः = जड

संस्कृत—वाक्यानि ।

१ तेन लेखः लिखितः किम् ? २ यः लेखः तेन लिखितः तं
त्वं पठ । ३ तव पुत्रः इदानीं किं पठति ? ४ त्वं हस्ते दण्डं
धारय । ५ तस्मिन् मार्गे सर्पः स्थितः । ६ त्वया वेदस्य पुस्तकं
कुत्र रक्षितम् ? ७ तव कुत्र वासः भवति ? ८ चोरः केन
मार्गेण गतः ?

गुणशती वाक्यो

१ तेले लेख लख्ये शु ? २ ने लेख तेले लख्ये ते तु वांथ.
३ तारे छोकरे दुमथा गु लखे छे. ४ तुं द्वाथमां लाकड़ी ले. ५ ते
रस्तामां साप रडेले छे. ६ ते वेदनी योपरी क्यां भूडी छे ?
७ तारे निवासस्थान क्या छे ? ८ चोर क्या रस्तेथी गयो.

संस्कृत—वाचन—पाठः ।

हे आचार्य ! अहं न्यायशास्त्रं पठितुं इच्छामि । हे शिष्य !
किं त्वया व्याकरणशास्त्रं पठितम् ? यदि नहि पठितं तर्हि प्रथमं
व्याकरणशास्त्रं एव पठ । पश्चात् न्यायशास्त्रं पठिष्यसि ।

तस्य महान् शब्दः अस्ति । तं पृच्छ, कुत्र गच्छसि इति । स चदति, अहं प्रभासनगरं अधुना गच्छामि इति । तस्मात्नगरान् स कदा पुनः आगमिष्यति ? तव पुत्रेण मम दण्डः कुत्र नीतः ? न मम पुत्रः तव दण्डेन सह तत्र धावति, तं पश्य, स कथं धावति इति । यदा स धावति तदा त्वां पश्यति । मम वस्त्रं कुत्र अस्ति ? तत् सर्वं चोरेण नीतम् । पात्रं अपि नास्ति । तन् अपि तेन एव नीतम् । स चोरः केन मार्गेण गतः इति त्वं जानासि किम् ?

५।४ ४

नमः शिवाय शान्ताय निश्चलाय यशस्विने ।

जगद्धीजाय श्रेष्ठाय तस्मै वीर्यात्मने नमः ॥ १ ॥

पदानि-नमः । शिवाय । शान्ताय । निश्चलाय । यशस्विने । जगत्+ वीजाय । श्रेष्ठाय । तस्मै । वीर्य+आत्मने । नमः ॥

अर्थ- इत्याद्युभय, शान्त, निश्चल अने यशस्वी [ने छे, तेने] पण्डन छे, जगतने। षीजइय श्रेष्ठ [ने छे] ते वीरवान् पुरुषने नमस्कार छे.

सर्वेऽपि सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु न कश्चिद्दुःखमाप्नुयान् ॥

पदानि-सर्वे । अपि । सुखिनः । सन्तु । सर्वे । सन्तु । निरामया । सर्वे । भद्राणि । पश्यन्तु । न । कः । चिन् । दुःखं । आप्नुयान् ।

अन्वयः—सर्वे अपि सुखिनः सन्तु । सर्वे निरामयाः सन्तु ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु । कःचित् दुःखं न आप्नुयात् ॥

अर्थ— जथा कुभी थाओ, जथा निरोगी थाओ, जधानु
कल्याण थाओ, केधने पण दुःख प्राप्त न थाय.

न तपस्तप इत्याहुर्ब्रह्मचर्यं तपोत्तमम् ।

ऊर्ध्वरेता भवेद्यस्तु स देवो न तु मानुषः ॥

पदानि—न । तपः । तपः । इति । आहुः । ब्रह्मचर्यम् । तप+
उत्तमम् । ऊर्ध्व+रेताः । भवेत् । यः । तु । सः । देवः । न । तु । मानुषः ॥

अन्वयः—तपः तपः इति न आहुः । ब्रह्मचर्यं तपोत्तमम् । यः
तु ऊर्ध्वरेता भवेत्, सः देवः, न तु मानुषः ॥

अर्थ— मात्र तपने तप ज्येभ कडेता नधी. तपोमां प्रह्यथर्थ
तप उत्तम छे. जे ऊर्ध्वरेता होय छे ते देव, मनुष्य नधी.

आजन्ममरणाद्यस्तु ब्रह्मचारी भवेदिह ।

न तस्य किञ्चिदप्राप्यं इति विद्धि नराधिप ॥

[महामारत अनु० ७२।३९]

पदानि—आ+जन्म+मरणात् । यः । तु । ब्रह्मचारी । भवेत् ।
इह । न । तस्य । किञ्चिन् । अप्राप्यं । इति । विद्धि । नराधिप ॥

अन्वयः—हे नराधिप ! यः तु आजन्ममरणान् ब्रह्मचारी इह
भवेत् तस्य किञ्चिन् अप्राप्यं न इति विद्धि ॥

अर्थ— हे राजा । जे मनुष्य जन्मधी मृत्यु सुधी ब्रह्मचारी
अही होय छे तेने कशुंज अप्राप्य नधी, ज्येभ ममज.

पञ्चविंशतिपर्यन्तं ब्रह्मचर्यं समाचरेत् ✓
गुणवाञ्छक्तिसंपन्नः शतायुस्तु भविष्यति ॥

पदानि-पंचविंशतिपर्यन्तं । ब्रह्मचर्यम् । समाचरेत् । गुणवान् ।
शक्तिसंपन्नः । शतायुः । तु । भविष्यति ॥

अर्थ- पञ्चीस वर्षं बुधी ब्रह्मचर्यं प्राप्ते [तो ते] परेपर
शुषुवान्, शक्तिसंपन्नः अने शतायु यथे.

कायेन मनसा वाचा सर्वावस्थासु सर्वदा । ✓
सर्वत्र मैथुनत्यागो ब्रह्मचर्यं विधीयते ॥

पदानि-कायेन । मनसा । वाचा । सर्व+अवस्थासु । सर्वदा ।
सर्वत्र । मैथुन+त्यागः । ब्रह्मचर्यम् । विधीयते ॥

अर्थ - शरीर, मन अने वचनशील हृत्ते अथवा इतरेक अवस्थाभा
सर्वत्र मैथुनने त्याग करवो, अने ब्रह्मचर्यं कडे छे

मैथुन = स्त्री पुरुषने संबध.

मैथुनत्याग = स्त्री पुरुषे साथे न रहेवु.

यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।

सुदुर्वृत्तेन्द्रियग्रामं बलाच्छीघ्रं निवारय ॥

पदानि-यदि । इच्छसि । वशीकर्तुम् । जगन् । एकेन । कर्मणा ।
सुदुर+वृत्त+इन्द्रिय+ग्रामम् । बलान् । शीघ्रं । निवारय ॥

अन्वय - यदि एकेन कर्मणा जगन् वशीकर्तुं इच्छसि ।
सुदुर्वृत्तइन्द्रिय ग्रामं । शीघ्रं । बलान् । निवारय ॥

अर्थ- जे जेक एक कर्मशील अंगारने छतवा भागना देव

હોય તો તમે તમારી દુરાચારી ઇન્દ્રિયોના સમૂહને જડ્દી અને બળનાયોગથી નિવૃત્ત કરો.

ન કાંક્ષે વિજયં કૃષ્ણ ન ચ રાજ્યં સુખાનિ ચ ।

કિં નો રાજ્યેન ગોવિંદ કિં ભોગૈર્જીવિતેન વા ॥

(મ. ગીતા ૧।૩૨)

પદાનિ-ન । કાંક્ષે । વિજયં । કૃષ્ણ । ન । ચ । રાજ્યં । સુખાનિ ।
ચ । કિં । નઃ રાજ્યેન । ગોવિંદ । કિં । ભોગૈઃ । જીવિતેન । વા ॥

અન્વયઃ-હે કૃષ્ણ ! વિજય ન કાંક્ષે । રાજ્યં સુખાનિં ચ ન
(કાંક્ષે) । હે ગોવિંદ ! રાજ્યેન નઃ કિં ? ભોગૈઃ કિં ? જીવિતેન
વા કિમ્ ?

અર્થ-હે કૃષ્ણ ! હું વિજય (કાંક્ષે) ઇચ્છતો નથી. રાજ્ય અને
સુખની ઇચ્છા પણ કરતો નથી. હે ગોવિંદ ! રાજ્યથી (નઃ)
અમને શું ? ભોગ ભોગવવાથી પણ શું અને જીવન જીવવાથી
પણ શું (મગશે) ?

સંધિ કરેલા વાક્યો

૧ અહં વિજયં ન કાંક્ષે । નાહં વિજયં કાંક્ષે । વિજયમહં ન
કાંક્ષે । ન કાંક્ષે વિજયમહમ્ । ન કાંક્ષેઽહં વિજયમ્ ।

૨ અહં રાજ્યમપિ નેચ્છામિ । નેચ્છામ્યહં રાજ્યમ્ । રાજ્યં
નાહમિચ્છામિ । નાહમિચ્છામિ રાજ્યમ્ । ઇચ્છામિ નાહં રાજ્યમ્ ।

પાઠ ૫

येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।
ते इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा घनानि च ॥

(म. गीता. १।३३)

પદાનિ-એવાં । અર્થે । કાંક્ષિતં । નઃ । રાજ્યં । ભોગાઃ ।
સુખાનિ । ચ । તે । હમે । અવસ્થિતાઃ । યુદ્ધે । પ્રાણાન્ । ત્યક્ત્વા ।
ઘનાનિ । ચ ॥

અર્થ-એવાં અર્થે રાજ્યં નઃ કાંક્ષિતમ્, એવાં અર્થે ભોગાઃ
નઃ (કાંક્ષિતાઃ), એવાં ચ અર્થે સુખાનિ નઃ (કાંક્ષિતાનિ),
તે હમે પ્રાણાન્ ઘનાનિ ચ ત્યક્ત્વા યુદ્ધે અવસ્થિતા ॥

અર્થ-(એવાં) જેને (અર્થે) માટે રાજ્ય (નઃ) અમે
(કાંક્ષિતં) ઇચ્છતા હતા, જેને માટે લોગ અમે ચાહતા હતા,
તથા જેને માટે સુખ અમે ચાહતા હતા (તે) તે (હમે) આ
જીવન અને ધન (ત્યક્ત્વા) તજીને, (યુદ્ધે) લડાઈમાં
(અવસ્થિતાઃ) ઉભા છે.

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा ॥

(म. गी. १।३४)

પદાનિ-આચાર્યાઃ । પિતરઃ । પુત્રાઃ । તથા । એવ । ચ ।
પિતામહાઃ । માતુલાઃ । શ્વશુરાઃ । પૌત્રાઃ । શ્યાલાઃ । સંબંધિનઃ ।
તથા ॥

અર્થ-આચાર્ય, પિતા, પુત્ર તથા (પિતામહાઃ) દાદા,

(मातुलाः) भाभा, (श्वशुराः) ससुरा, (पौत्राः) पौत्र, साण्ड,
तथा संभ'धीभ्यो (अा लोके छे.)

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥

(म. गी. १।३५)

पदानि-एतान् । न । हन्तुं । इच्छामि । घ्नतः । अपि ।
मधुसूदन । अपि । त्रैलोक्य+राज्यस्य । हेतोः । किं । नु ।
मही+कृते ॥

अन्वयः-हे मधुसूदन ! एतान् घ्नतः त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः
अपि हन्तुं न इच्छामि । किं नु महीकृते ?

अर्थ-हे (मधु+सूदन) मधुदैत्यने भारनार कृष्ण ! (एतान्)
येभ्यो अभने भारता डाय तो पणु (घ्नतः) त्रये लोकना राज्जने
भातर पणु हन्तुं) तेभ्योने भारवानी तु धंछा करतो नथी. पछी
(महीकृते) पृथ्वीनां राज्जनी तो वात न शी ?

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्यान्ननादन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान्दत्त्वेतानाततायिनः ॥ (म. गी. १।३६)

पदानि-निहत्य । धार्तराष्ट्रान् । नः । का । प्रीतिः । स्यात् ।
जनार्दन । पापं । एव । आश्रयेत् । अस्मान् । दत्त्वा । एतान् ।
आततायिनः ॥

अन्वयः-हे जनार्दन ! धार्तराष्ट्रान् निहत्य नः का प्रीतिः
स्यात् ? एतान् आततायिनः दत्त्वा अस्मान् पापं एव आश्रयेत् ॥

अर्थ-हे (जनार्दन) कृष्ण ! (धार्तराष्ट्रान्) धृतराष्ट्रनां

પુત્રોને (નિહત્ય) મારીને (ન) અમાડ' શુ' (પ્રીતિઃ) બહુ
 (સ્યાન્) ધાય ? (एतान्) આ (आततायिनः) બુઢમીઓને
 (હત્વા) ? મારીને (अस्मान्) અમને પાપજ્ઞ (आश्रयेत्) લાગે.

તસ્માન્નાર્હાં વયં હન્તું ધાર્તરાષ્ટ્રાન્સ્વવાંધવાન્ ।

સ્વજનં હિ કથં હત્વા સુખિનઃ સ્યામ માઘવઃ ॥

(મ. ગી. ૧।૩૭)

પદાનિ-તસ્માત્ । ન । અર્હાં । વયં । હન્તું । ધાર્તરાષ્ટ્રાન્ ।
 સ્વ+વાંધવાન્ । સ્વ+જનં । હિ । કથં । હત્વા । સુખિનઃ । સ્યામ ।
 માઘવ ॥

અન્વયઃ-હે માઘવ ! તસ્માત્ સ્વવાંધવાન્ ધાર્તરાષ્ટ્રાન્ હન્તું
 વયં ન અર્હાંઃ । હિ સ્વજનં હત્વા કથં સુખિનઃ સ્યામ ?

અર્થ-હે (માઘવ) કૃષ્ણ ! (તસ્માત્) માટે (સ્વ+વાંધવાન્)
 પોતાના બાઈ (ધાર્તરાષ્ટ્રાન્) ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને (હન્તું) મારવા
 એ (વયં) મારે માટે (ન અર્હાંઃ) ઠીક નથી (હિ) કારણ કે
 (સ્વજનં) પોતાના જ માણસોને (હત્વા) મારીને (કથં) કેવી
 રીતે માનથી (સુખિનઃ) સુખી (સ્યામ) થવાય.

વાચક અર્હાં અનુભવથી જ્ઞેશે કે આ શ્લોકોને! અર્થ કેટલે
 અશે તેમના ધ્યાનમા આવવા લાગ્યો છે. શ્લોકના પદ કેવી રીતે
 અને છે, પદોનો પછી અન્વય કેવી રીતે થાય છે, અને અન્વય
 ખતતાં જ અર્થ કેટલો સહેલો બની જાય છે, તેનો અનુભવ
 વાચક લેશે.

५१४ ६

हे कृष्ण ! अहं विजयं न कांक्षे । हे गोविन्द ! अहं राज्यं अपि न इच्छामि । हे देव ! अहं सुखं अपि न इच्छामि ! राज्येन, भोगेन, जीवितेन वा मम किं भवति ? हे मित्र ! त्वं राज्यं इच्छसि वा न इच्छसि ? त्वं सुखं अपि कथं न वाञ्छसि ? सः जीवितं वाञ्छति परन्तु सुखं न इच्छति । यः विजयं न कांक्षति सः राज्यं अपि न इच्छति । यः सुखं इच्छति सः राज्यं विजयं च वाञ्छति । भोगात् सुखं भवति वा न भवति ? यस्य अर्थे राज्यं कांक्षितं सः कुत्र गतः ?

सः पुरुषः भोगं सुखं च त्यक्त्वा विजयं इच्छति । सः वारः धनं त्यक्त्वा युद्धे अवस्थितः । राज्यस्य अर्थे अहं धनं प्राणं च इच्छामि । सः धनस्य अर्थे राज्यं प्राणं च वाञ्छति । त्वं तु प्राणस्य अर्थे राज्यं धनं च इच्छसि । त्वं किं तस्मिन् युद्धे न अवस्थितः ? स बखं पुस्तकं च त्यक्त्वा तत्र गतः । तेन दुग्धं जलं च त्यक्त्वा अन्नं एव खादितम् । अहं मनुष्यं हन्तुं न इच्छामि । अहं कं अपि जन्तुं हन्तुं न इच्छामि । अहिंसा-धर्मः एव मम धर्मः अस्ति । त्रिलोक्यस्य राज्यस्य हेतोः अपि तं हन्तुं न इच्छामि । महीराज्यस्य कृते अपि हन्तुं न इच्छामि । तं निहत्य मम का प्रीतिः स्यात् ? कौरवान् निहत्य नः किं कल्याणं स्यात् ? पशुं निहत्य मनुष्यस्य किं कल्याणं स्यात् ? राष्ट्रं निहत्य नृपस्य का प्रीतिः स्यात् ? तं हत्वा पापं एव अस्मान् आश्रयेत् ।

आततायिनः हत्वा न पापं न आश्रयेत् । दुष्टं हत्वा पापं भवति वा न भवति ? स्वबाधवान् हन्तुं वयं न अहां । स्वमानवान् हन्तुं त्वं न अर्हः । मूर्खः स्वबाधवान् एव हन्तुं यत्नं करोति । स स्वजनं हत्वा कथं सुखी भवति ? दुर्जन एव स्वजनं हत्वा सुखी भवति । हितवचनं एव श्रेय भवति । यन् अन्यन्तं भूतहितं तन् वचनं श्रेय अस्ति । य मरणात् भीत नास्ति स एव वीरः । विशुद्धस्य मृत्युः शोभनं भवति । यः स्वधर्मं तिष्ठति स एव श्रेष्ठ पुरुषः । यस्य शिरः पलितं भवति स वृद्धः न भवति । तरुणस्य अपि शिरः पलितं भवति ।

यदा नृप अत्र भवति तदा एव सुखं भवति । रामचन्द्रस्य शोभनं भूषणं अत्र नास्ति । शुभ्रं पुष्पं त्वया किं न आनीतम् ? यथा कृपणं घनं रक्षति तथा वीरः यज्ञं रक्षति । स पुरुषः मद्रासनगरान् कदा आगतः ? यदा रथं तत्र गच्छति, तदा पुरुषः आगच्छति । सर्वभूतानाम् हृदयदेशे ईश्वरं तिष्ठति । स ईश्वरः सर्वभूतानि भ्रामयति । सर्वभावेन तं एव ईश्वरं शरणं गच्छ । तस्य प्रसादान् उपासकः परमां शान्तिं प्राप्स्यति । ईश्वरस्य प्रसादात् उत्तमं शाश्वतं सुखं भवति । अहं ईश्वरं सर्वभावेन शरणं गच्छामि ।

आगता पाठोभा जे प्रलोको आया छे, तेनी वाक्य रचना मभल शकवाधी आवा अनेक वाक्ये अनाववानी योग्यता आवे छे विद्यार्थी आः प्रभे उपयोगी वाक्ये वरवा अनावगे ते अरुत लोभाः तेनी अथी प्रगति यगे सभूत नीअवने आः सरण मार्ग छे

आ पुस्तकभां ले अभ्यासकम राभ्ये। छे ते अत्यंत सडेवो छे।
आ कभ प्रभाखे जो विद्यार्थी अभ्यास करथे तो। तेने आप भेजेन
संस्कृत भाषानुं ज्ञान थथे। हुवे अंधि वाक्ये। वांयेः—

१ अहं सुखमपि न वांच्छामि । नाहं सुखमपि वांच्छामि । न
वांच्छामि सुखमप्यहम् । सुखमहमपि न वांच्छामि ।

२ स जीवितं वांच्छति परन्तु सुखं नेच्छति । जीवितं स
वांच्छति परन्तु नेच्छति सुखम् । स न सुखमिच्छति परन्तु
जीवितं वांच्छति ।

३ यः सुखमिच्छति स राज्यं विजयं च वांच्छति । सुखं य
इच्छति स राज्यं विजयं च वांच्छति । स वांच्छति राज्यं विजयं
च य इच्छति सुखम् ।

४ स वीरो धनं त्यक्त्वा युद्धेऽवस्थितः । धनं त्यक्त्वा स
वीरोऽवस्थितो युद्धे । अवस्थितः स वीरो युद्धे धनं त्यक्त्वा ।

५ अहं मनुष्यं हन्तुं नेच्छामि ! नेच्छाम्यहं मनुष्यं हन्तुम् ।
हन्तुं नेच्छाम्यहं मनुष्यम् ।

६ अहं कमपि हन्तुं नेच्छामि । नेच्छाम्यहं कमपि हन्तुम् ।
कमप्यहं हन्तुं नेच्छामि । हन्तुं नेच्छाम्यहं कमपि ।

७ निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु,
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यद्येष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥

पाठ ७

संस्कृत-वाक्यानि ।

(१) भगवान् तपस्वी, स्वाध्यायशीलः वाल्मीकिः ऋषिः
एकदा वनं विचचार ।

(२) समीपं एव स ऋषिः एकं कौञ्चमिधुनं अपश्यत् ।

(३) तस्मान् एकं कौञ्चं पापः निपाद. जघान ।

(४) कौञ्चं हतं दृष्ट्वा परमकारुणिक. ऋषिः अवदत् ।

गुणशती वाक्यो

(१) भगवान् तपस्वी, अध्यासी गुणवाणः (स्वाध्यायी)
वाल्मीकि ऋषि (एकदा) एकं वनं जगलभा (विचचार)
प्रभणु कर्ता हता.

(२) नष्टकमांश्च ते ऋषिभ्ये एकं कौञ्चं पक्षीनुं (मिधुनं जेडु
(अपश्यत्) जेथुं.

(३) ते पैथी एकं कौञ्चं पक्षीने पापी शिकारीभ्ये (जघान) भा.युं

(४) कौञ्चं पक्षीने भारेडुं (दृष्ट्वा) जेडुने परम (कारुणिक)
दथाणु ऋषि (अवदन्) जेड्या—

मा निपाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वती समाः ।

यत्कौञ्चमिधुनादेकमवधी. काममोहितम् ॥

पदानि-मा । निपाद । प्रतिष्ठां । त्वम् । अगमः । शाश्वती । समाः ।
यत् । कौञ्चं । मिधुनात् । एकं । अवधी. । काममोहितम् ॥

अन्वयः-हे निपाद ! त्वं शाश्वतीः समाः प्रतिष्ठां मा अगम ।
यत् कौञ्चमिधुनात् एकं काममोहितं अवधी ॥

અર્થ-હે (નિપાદ) થીલ ! તું (શાશ્વતીઃ) ઘણાં (સમાઃ) વર્ષ (પ્રતિષ્ઠાં) જીવવાની સ્થિતિ (મા) નહીં (અગમઃ) પામશે, મતલબ કે ઘણાં વર્ષ જીવશે નહિ. (યત) કારણ કે કોંચ પક્ષીના બેઠામાંથી એક કામમુગ્ધ થયેલાને (અવર્ધાઃ) તે માર્યું છે. અર્થાત્ તે કામમુગ્ધ પક્ષીને માર્યું છે, તેથી તું હવે ઘણાં લાંબો વખત જીવશે નહિ.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

(૫) અયં શ્લોકઃ સમાક્ષરૈઃ તેન મહર્ષિના ગીતઃ ।

(૬) સઃ ઋષિઃ અસ્ય શ્લોકસ્ય પાદં પાદં પુનઃ પુનઃ અનુવ્યાહરત્ ।

(૭) હમં શ્લોકં દૃષ્ટ્વા મુનિઃ સન્તુષ્ટઃ ।

(૮) હૃદયૈઃ એવ શ્લોકૈઃ સપૂર્ણં રામાયણં કાવ્યં કરવાણિ ઇતિ મહર્ષેઃ બુદ્ધિઃ જાતા ।

(૯) ઋષિઃ તથા એવ રામચન્દ્રસ્ય ચરિતં ચકાર ।

(૧૦) તત્ એવ રામાયણં અસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

(૫) આ શ્લોક તાલધી (ઢખપૂર્વક) તે ઋષિએ ગાયો.

(૬) તે ઋષિ આ શ્લોકના એકે એક પદને (વારંવાર) ફરી-ફરીને બોલવા લાગ્યા.

(૭) આ શ્લોક જોઈને મુનિ સંતોષ પામ્યા.

(૮) (હૃદયૈઃ) આવાજ શ્લોકોથી સંપૂર્ણ રામાયણ કાવ્ય (કરવાણિ) હું બનાવીશ; એવી મહર્ષિની ભાવના (જાતા) થઈ.

(૯) ઋષિએ તે પ્રમાણે રામચન્દ્રનું ચરિત્ર (ચકાર) બનાવ્યું.

(૧૦) તે જ રામાયણ છે.

સંસ્કૃત વાક્યાનિ ।

(૧૧) સરયૂનદીતીરે કોસલ નામ મહાન્ જનપદ આસીન્ ।

(૧૨) સ કોસલઃ જનપદ ધનધાન્યસપન્ન મુદિત ચ આસીન્ ।

(૧૩) તસ્ય કોસલ-દેશસ્ય મહાપુરી અયોધ્યા નગરી રાજધાની આસીત્ ।

(૧૪) તા અયોધ્યા રાજધાનીં રાષ્ટ્રધર્ષન રાજા દશરથ પાલયામાસ ।

(૧૫) સ રાજા દશરથ દીર્ઘદર્શી મહાતેજા જનપ્રિય વશી સત્ય-પ્રતિહ્વા ચ આસીન્ ।

(૧૬) તસ્યભૂપત્ય હિતે રતા યશસ્વિન અર્ષ્ટી અમાન્યા ચભૂવુ ।

ગુજરાતી વાક્યો

(૧૧) સરયૂનદીને કાઠે કોસલ નામનો મોટો (જનપદ) દેશ (આસીન્) હતો.

(૧૨) તે કોસલ-દેશ ધન અને ધાન્યથી આબાદ અને (મુદિત) આનંદપૂર્ણ હતો.

(૧૩) તે કોસલ દેશની વિશાળ અર્થધ્યાનગરી રાજધાની હતી.

(૧૪) તે અયોધ્યા રાજધાનીનો, રાષ્ટ્રને સમૃદ્ધ બનાવનાર રાજા દશરથ ગણક (રાજા) હતો.

(૧૫) તે રાજા દશરથ દૂરદર્શી (અગમચેતીવાળો) (મહા) નો, તેજસ્વી, લોકપ્રિય (વશી) સચમી અને સત્યવચની હતો.

(૧૬) તે રાજાના શુભેચ્છક કીર્તિવાળા આઠ (પ્રમાત્યા) પ્રધાન (વભૂવુ) હતા.

वाचक आ पाठना संस्कृत भागने इरीथी वांचे. अेटले सुधी वांचवुं डे जेथी, ते वाक्ये मोडे थड जाय. अेकवार गुजराती अर्थो साथे वांचशे तो पछी भीलवार अर्थ जेथा विनांज संस्कृत भाग ध्यानभां आयी जशे.

संधि करेलां वाक्ये।

भगवान् तपस्वी स्वाध्यायशीलो ब्राह्मीर्क्रौञ्चपिरेकदा वनं विचचार। समीपमेव स क्रौञ्चमिथुनमपश्यत्। तस्मादेकं क्रौञ्चं पापो निपादो जघान। क्रौञ्चं हतं दृष्ट्वा परमकारुणिकः क्रौञ्चवदत्—

“ मा निपाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।

यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् । ”

अयं श्लोकस्तमाक्षरैस्तेन महर्षिणा गीतः । स क्रौञ्चस्य श्लोकस्य पादं पादं पुनः पुनरनुव्याहरत् । इमं श्लोकं दृष्ट्वा स मुनिः संतुष्ट इदृशैरेव श्लोकैः संपूर्णं रामायणं काव्यं करवाणीति महर्षेर्बुद्धिर्जाता ॥

पाठ ८

(७) तेषां पुरे वा राष्ट्रे वा एकः अपि असत्यवादी नरः न आसीत् ।

(२) न अपि दुष्टः पापी वा चौरः वा तत्र जनपदे आसीत् ।

(३) सर्वं राष्ट्रं प्रशान्तं आनन्दपूर्णं च आसीत् ।

(५) तत्र सर्व अपि जन सुखपूर्ण मुदित ईश्वरभक्त च आसीत् ॥

(१) तेना शङ्कर अथवा तो राज्याभा अेक पणु असत्यनाही भणुस न हुतो.

(२) दुष्ट, पापी या तो येर पणु, ते देशभा केअ न हुते।

(३) आणु राज्य शांतिभय अने आनदपूणु हुतु

(४) त्या अधा लोको सुभी (मुदित) अ न ही अने धर्म-भक्त हुता।

हुवे आ पाठना नीचे लजेवा शण्डो मोढे करे —

वत्स	= वाछरडो, णाणक	चरण	= पग
रस	= रस	अर्भक	= णाणक
मूपक	= उदर	रथ	= रथ गाडी
प्रसाद	= कृपा	पाक	= राधेनु अन्न, रमोड
नृपः	= राजा	पटः	= वस्त्र
लेखक	= लेखक	उपदेशक	= उपदेशक
रुप्यक	= रुपिये	आणक	= आने।

सस्कृत—वाक्यानि

१ हे नृप ! प्रसाद कुरु । २ उपदेशक वत्साय रस ददाति ।
 ३ मूपक अन्नं खादति । ४ तव पट कुत्र अस्ति ? • मम रथ
 तेन नीत । ६ अद्य लेखक लेखनाय न आगत । ७ त्वया पाक
 कृतं न वा ?

गुजराती वाक्ये।

१ डे रान ! कृपा करो. २ उपदेशक वाछरडाने भाटे रस आपे छे. ३ विद्वर अनान्य भाय छे. ४ ताइं वरु कथां छे ? ५ भारे रथ ते लछ गयो. ६ आणे द्वेषक लभवाने भाटे आव्यो नथी. ७ ते रसोर्ध गनापी डे नडि ?

संस्कृत—वाक्यानि ।

वत्सं अत्र आनय । अर्भकं तत्र नय । स पुरुषः बालकं अत्र न रक्षति । कथं तेन पटः रक्षितः ? एकस्य आणकस्य अन्नं देहि । एकस्य रुप्यकस्य मोदकान् आनय । तव कार्यालये लेखकः किं करोति ? यदा लेखकः न आगच्छति तदा तत्र कः लिखति ? उपदेशकः धर्मस्य उपदेशं कर्तुं ग्रामात् ग्रामं नगरात् नगरं च भ्रमति । स रथेन गच्छति वा न वा ? यथा त्वं पटं करोपि तथा अहं अपि करोमि । नृपस्य नगरं पश्य, तत् अतिशोभनं अस्ति । स्वया धान्यं मूपकात् रक्षणीयम् । यत्र नृपः भवति तत्र सेवकः अपि भवति एव । अहं ईश्वरस्य प्रसादं इच्छामि, न किञ्चित् अपि अन्यत् इच्छामि । यत्र दीपः अस्ति तत्र गच्छ । पुस्तकं च पठ । इदानीं अत्र कः अपि दीपः नास्ति । पुस्तकं दीपस्य प्रकाशेन एव पठितुं शक्नोमि ॥

संधि करेलां वाक्ये।

वत्समत्रानय । आनय वत्समत्र । अत्र वत्समानय । स पुरुषो बालकमत्र न रक्षति । नात्र रक्षति स पुरुषो बालकम् । बालकं न रक्षत्यत्र स पुरुषः । यत्र नृपो भवति तत्र सेवको भवत्येव । भवत्येव तत्र सेवको यत्र भवति नृपः ॥

નીચે લખેના શબ્દો મેં ડે કરે.

આમ્ર	= આખો	આવળ	= દુકાન બગીચા
સૂદ	= રસોઈયો	ગ્રામ	= ગમ
અપૂષ	= પૂરી	દેશ	= રેશ
ઓદન	= ભાત	નિવાસ	= નિવાસ, રહેઠાણ
મૂર્ખ	= મૂઠ મૂર્ખો	પ્રાણ	= જાની પડિત

સસ્કૃત—વાક્યાનિ ।

- ૧ અસ્મિન્ ગ્રામે આવળ કુત્ર અસ્તિ ?
- ૨ મમ ઉદ્યાને એક આમ્રવૃક્ષ અસ્તિ ।
- ૩ તસ્મ્ય ફલ અત્યન્ત સ્વાદુ વર્તેતે ।
- ૪ યથા પ્રાણ વદતિ તથા મૂર્ખો ન વદતિ ।
- ૫ મમ સૂદ ઓદન પચતિ ।
- ૬ ત્વયા અપૂષ ભક્ષિત ન વા ?

ગુજરાતી વાક્યો

૧ આ ગામમાં બગીચા કયા છે ? ૨ મારા બાગમાં એક આમ્ર નું ઝડ છે ૩ તેની કેરી ઘણી જ મધુર (વાદવાળી) છે ૪ જેમ નાની બેચે છે તેમ મૂર્ખ બોલતો નથી । મારો રસોઈયો ભાત રાધે છે ૬ તે પૂરી ખાધી કે નહિ ?

સસ્કૃત—વાક્યાનિ ।

યન્ અન્ન સ્વાદુ અસ્તિ તદેવ ત્વ ભક્ષય । યન્ અન્ન સ્વાદુ નાસ્તિ તન્ કદાચિન્ અપિ ત્વ ન ભક્ષય । શુદ્ધાન્ અન્નમ્ અન્નમ્

समयः । अहं भोजनस्य समये ओदनं अपूपं च भक्षयामि
जलं च पिबामि ।

यथा मूढः अन्नं भक्षयति तथा प्राज्ञः अपि भक्षयति । तत्र
सेवकः मूर्खः एव न अस्ति । सः एव जानाति किं अन्नं स्वादु
किंवा अस्वादु । यदा वीरः गच्छति तदा शस्त्रेण सह एव गच्छति ।
यथा योधः युद्धं करोति, तथा प्राज्ञः अपि करोति एव । परन्तु
वीरस्य शस्त्रयुद्धं भवति तथा प्राज्ञस्य शब्दयुद्धं भवति । तत्र
कुत्र निवासः ? अत्र एव । यत्र सः अस्ति तत्र एव अहं अस्मि ।
प्राज्ञेन सह एव अहं गमिष्यामि ।

संधि उरैलां वाडुथे।

यदन्नं स्वाद्वास्ति तदेव त्वं भक्षय । अन्नं यत्स्वाद्वास्ति तदेव
त्वं भक्षय । त्वं तदेवान्नं भक्षय यत्स्वाद्वास्ति । भक्षय त्वमन्नं
तदेव यदस्ति स्वादु । त्वमेव तदन्नं भक्षय स्वादु यदस्ति । मम
निवासोऽत्रैवास्ति । अत्रैवास्ति मम निवासः । निवासोऽस्त्यत्रैव
मम । अस्त्यत्रैव मम निवासः । अस्ति ममात्रैव निवासः ।

५।४ ८

जलं पिबति । अन्नं भक्षयामि । दुग्धं पाश्यामि । तस्य
वृक्षस्य फलं अन्नं अहं आनयामि, तत् फलं च भक्षयामि ।
माश्रारः दुग्धं पिबति । ब्राह्मणः वेदं पठति । क्षत्रियः युद्धं
करोति । वैश्यः आपणे वाणिज्यं करोति । शूद्रः सेवकः भवति ।

यथा त्वं जानासि तथा एव वद । कदापि असत्यं न वद ।
सत्यस्य वचनं श्रेयम् । यत् असत्यन्तं भूतहितं तत् एव सत्यं इति
मम मतम् । नरकस्य त्रिविधं द्वारम् । काम क्रोध तथा लोभः,
तस्मात् एतत् त्रयं त्यजेत् ।

तस्मिन् ग्रामे तव गृहं अस्ति किम् ? तव गृहे अश्वः अस्ति
न वा ? मम गृहे एक एव अश्वः अस्ति । तं अश्वं अहं प्रतिदिनं
आरोहामि । तं न कः अपि अन्यः आरोहति ।

अस्मिन् ग्रामे तव गृहं अस्ति किम् ? तव गृहे अश्वः अस्ति
न वा ? मम गृहे एक एव अश्वः अस्ति । तं अश्वं अहं प्रतिदिनं
आरोहामि । तं न कः अपि अन्यः आरोहति ।

परवशं सर्वं दुःखमेव । सर्वं सुखं यत् आत्मवशं भवति ।
एतत् सुखस्य लक्षणं त्वं विद्धि ।

तव गृहे इदानीं तव पितामहः वर्तते न वा ? तव माता कुत्र
गता इदानीम् ? अद्य एव मम भ्राता ग्रामान् आगतः । यत्र
त्वं गतः तत्र एव मम भ्राता अपि गतः ।

तस्मिन् युद्धे तस्य पाथिवस्य पराभवः भूत् । अस्मिन् ग्रामे तन्
पथिवं लिखितं अस्ति । यथा वने सिंहः तथा नगरे नपः भवति ।
इदानीं सैनिकः कुत्र गच्छति ? युद्धाय गच्छति इति अहं जानामि ।

यथा सुर्यकारः स्वर्णस्य भूषणं करोति तथा त्वमपि कुतः ।
तस्य कपोतः कुत्र गतः ? पश्य इदानीं सः कपोतः तस्मान्
देशान् आगच्छति ।

त्वं किं न त्रीडसि ? अहं सारथिकाले एव त्रीडामि न तु

प्रातःसमये । यथा त्वं क्रीडसि तथा देवदत्तः न क्रीडितुं शक्नोति । एतत् स्थानं शोभनं अस्ति, अत्र एव अहं क्रीडामि । त्वं अत्र क्रीडसि तर्हि अहं अत्र नैव क्रीडिष्यामि ।

स चक्रं भ्रामयति । तन् त्वं पश्यासि किम् ? यथा स चक्रं भ्रामयितुं शक्नोति तथा अहं न शक्नोमि ।

क्षमावतां एक एव दोषः अस्ति न द्वितीयः । कः स दोषः ? एषः दोषः, यत् जनः क्षमया युक्तं एनं अशक्तं मन्यते ।

हे राजेन्द्र ! शमीकः नाम परमधर्मात्मा दान्तः शान्तः महातपाः एकः ऋषिः तव राज्ये तव नगरस्य समीपे एव वर्तते । हे राजन् ! मौनव्रतस्य तस्य स्कन्धे एकः मृतः सर्पः त्वया घनुष्कोट्या अवशक्तः ।

सः ऋषिः तव तन् कर्म क्षान्तवान् । परन्तु तस्य पुत्रः न चक्षमे । हे राजेन्द्र ! तेन क्रुद्धेन ऋषिपुत्रेण त्वं शप्तः असि । पितुः अज्ञातं एव शप्तः असि । हे नृप ! तव रक्षां कुरु इति पुनः पुनः स ऋषिः त्वां अब्रवीन् । तं क्रुद्धं पुत्रं यन्तुं स ऋषिः शमीकः न शक्नोति अतः तेन अहं प्रेषितः । तन् यथा इच्छसि तथा कुरु । अहं गच्छामि । इदानीं अहं अत्र स्थातुं न शक्नोमि । शीघ्रमेव मया गन्तव्यम् । पश्य तं पर्वतम् । तस्य नाम हिमाचलः । अस्य पर्वतस्य किं नाम ? अस्य पर्वतस्य नाम सद्यपर्वत इति । कस्मात् नगरान् त्वं आगतः ? काशीनगरान् अहं आगतः । अद्य अहं चेदं पठितुं आगतः । इदानीं एव चेदं पठामि । तथा त्वमपि पठ । हे मित्र ! यदा त्वं स्नानाय गङ्गां गमिष्यसि तदा अहमपि आगमिष्यामि । अहं गंगास्नानं प्रातः समये एव कर्तुमिच्छामि ।

સંધિ કરેલા વાક્યો

૧ સ ઋપિસ્તવ તત્કર્મ ક્ષાન્તવાન્ । પરન્તુ તસ્ય પુત્રો ન ચક્ષમે ।

૨ હે રાજેન્દ્ર ! તેન કુદ્દેનર્પિપુત્રેણ ત્વં શમોઽસિ । પિતુરજ્ઞાત મેવ શમોઽસિ ।

૩ હે નૃપ ! તવ રક્ષા કુર્વિંતિ પુન પુન સ ઋપિસ્ત્વામવ્રવાત્ । ત કુદ્દં પુત્રં યન્તુ સ ઋપિ શમીકો ન શક્નોતિ । અતસ્તેનાહ પ્રેપિત ।

૪ તદ્યથેચ્છસિ તથા કુરુ । અહં ગચ્છામિ । ઇદાનીમત્ર સ્થાતુ ન શક્નોમિ । શીઘ્રમેવ મયા ગન્તવ્યમ્ ।

૫ પશ્ય તં પર્વતમ્ । તસ્ય નામ હિમાચલ । અસ્ય પર્વતસ્ય કિં નામ ? અસ્ય પર્વતસ્ય નામ સહ્યપર્વત ઇતિ ।

૬ કસ્માન્નગરાત્વમાગત ? કાશીનગરાદહમાગતઃ । અઘાહ વેદ પઠિતુમાગત । ઇદાનીમેવ વેદં પઠામિ । તથા ત્વમપિ પઠ ।

૭ હે મિત્ર ! યદા ત્વં સ્નાનાય ગઢ્ઘા ગમિષ્યસિ તદ્દાઽહમપ્યાગમિષ્યામિ । અહં ગંગાસ્નાનં પ્રાત સમયે એવ કર્તુમિચ્છામિ ।

મૂચના—આગલા વાક્યોના અનુસધાનથી વાચક સમજી શકે છે કે ઠઠ સંધિ કર્લ જ્ય્યાએ કેવી રીત થઈ છે

पाठ १०

दुवे नीचे आपेला श्लोक श्रुत्यो—

तस्मात्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥

(भ. गी. ३।४।)

पदानि-तस्मात् । त्वं । इन्द्रियाणि । आदौ । नियम्य । भरत+
ऋषभ । पाप्मानं । प्रजहि हि । एनं । ज्ञान+विज्ञान+नाशनम् ॥

अन्वयः-हे भरतर्षभ ! त्वं तस्मात् आदौ इन्द्रियाणि नियम्य
एनं ज्ञानविज्ञाननाशनं पाप्मानं प्रजहि हि ॥

अर्थ-हे (भरत+ऋषभ) वास्तोभां श्रेष्ठ ! त्वं (तस्मात्)
अधी ७ (आदौ) प्रथम इन्द्रियेणे (नियम्य) पश करी (एनं
आ ज्ञान अने विज्ञानने नाश करना (पाप्मानं) पापीने
(प्रजहि हि) निश्चय नाश कर.

वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वाऽपि यथाक्रमम् ।

अविप्लुतब्रह्मचर्यो गृहस्थाश्रममावसेत् ॥

(मनुस्मृति ३।२)

पदानि-वेदान् । अधीत्य । वेदौ । वा । वेदं । वा । अपि ।
यथा+क्रमम् । अ-वि-प्लुत-ब्रह्मचर्यः । गृहस्थाश्रमं । आवसेत् ॥

अन्वयः-वेदान् वेदौ वा वेदं वा अपि यथाक्रमं अधीत्य
अविप्लुतब्रह्मचर्यः गृहस्थाश्रमं आवसेत् ॥

अर्थ-(वेदान्) अथा वेदाना (वेदौ) अथ वेदाना (वा) अध्यास

૧ વેદં) એક વેદના (યથાક્રમં) અનુક્રમ મુજબ (અઘીત્ય)
અભ્યાસ કરી (અ-વિપ્લુત-બ્રહ્મચર્યઃ) બ્રહ્મચર્યનો ભંગ ન કરતા
ગૃહસ્થાશ્રમમાં (આવસેત્) વસવું.

નિર્મલો નિર્વિકલ્પોઽહં નિશ્ચલોઽહં નિરન્તરમ્ ।

નિર્વિકારો નિત્યપૂતો નિર્મોહો નિઃસ્પૃહોઽસ્મ્યહમ્ ॥

પદાનિ-નિર્મલઃ । નિર્વિકલ્પઃ । અહં । નિશ્ચિલઃ । અહં ।
નિરન્તરમ્ । નિર્વિકારઃ । નિત્યપૂતઃ । નિર્મોહઃ । નિ સ્પૃહઃ । અસ્મિ ।
અહમ્ ॥

અન્વયઃ-અહં નિર્મલઃ, અહં નિર્વિકલ્પઃ, અહ નિશ્ચિલઃ, અહં
નિરન્તરં નિર્વિકારઃ, અહં નિત્યપૂતઃ, અહં નિર્મોહઃ, નિઃસ્પૃહઃ ચ
અસ્મિ ॥

અર્થ-(અહં) હું નિર્ભળ, (નિર્વિકલ્પઃ) વિકલ્પ એટલે કે
સંદેહ વિનાનો (નિશ્ચલઃ) અચળતા વિનાનો, હમેશા (નિર્વિકારઃ)
વિકાર વિનાનો, (નિત્યપૂતઃ) સદા પવિત્ર (નિર્મોહઃ) મોહ રહિત
અને (નિઃસ્પૃહઃ) સ્પૃહા વિનાનો (અસ્મિ) હું.

પછે ભાગે દ્વિવચનમાં પ્રથમા, સ્ત્રીબોધન અને ખીલ વિભક્તિને
“ ઔ ” પ્રત્યય લાગે છે. દા. ત. (કુમારૌ) ત્રીલ, ચોથી, અને
પાંચમીને “ ઙ્યામ્ ” દા. ત. કુમારાઙ્યામ્ અને છઠ્ઠી સાતમીને
“ ઓસ્ ” પ્રત્યય લાગે છે. દા. ત. રામયોઃ ।

માતૃવત્સ્વસૃવચૈવ નિત્યં દુહિતૃવચ્ચ યે ।
પરદારેષુ વર્તન્તે તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥ ✓

પદાનિ-માતૃવત્ । સ્વસૃવત્ । ચ । એવ ઠ,નિત્યં । દુહિતૃવત્ ।
 ચ । યે । પરદારેષુ । વર્તન્તે । તે । નરાઃ । સ્વર્ગ-ગામિનઃ ॥

અન્વયઃ-યે નિત્યં માતૃવત્ સ્વસૃવત્ દુહિતૃવત્ ચ પરદારેષુ
 વર્તન્તે, તે નરાઃ સ્વર્ગગામિનઃ ॥

અર્થ- (યે) જે, (નિત્યં) હમેશાં (માતૃવત્) માતા સમાન
 (સ્વસૃવત્) અગિની સમાન, અને (દુહિતૃવત્) પુત્રીવત્
 (પરદારેષુ) ૫૨ સ્ત્રીની સાથે (વર્તન્તે) વર્તન રાખે છે. (તે) તે
 માણસ (સ્વર્ગગામિનઃ) સ્વર્ગમાં જાય છે.

ભાવાર્થ- પારકી સ્ત્રી મોટી ઉમરવાળી હોય તો તેને માતા,
 સમાન વધી હોય તો તેને ખ્હેન, અને નાની ઉમરવાળી હોય તો
 તેને પુત્રી માનીને વર્તાવ કરવાવાળા લોકો સ્વર્ગના અધિકારી બને છે.

શ્રુતિસ્મૃત્યુદિતં ધર્મમનુતિષ્ઠન્દિ માનવઃ ।

इह कीर्तिमवाप्नोति प्रेत्य चानुत्तमं सुखम् ॥

પદાનિ-શ્રુતિ+સ્મૃતિ+ઉદિતં । ધર્મમ્ । અનુતિષ્ઠન્ । દિ ।
 માનવઃ । इह । कीर्तिम् । अवाप्नोति । प्रेत्य । च । अनुत्तमम् । सुखम् ॥

અન્વયઃ-હિ શ્રુતિ-સ્મૃતિ-ઉદિતં ધર્મ માનવઃ અનુતિષ્ઠન્,
 इह कीर्तिं अवाप्नोति, प्रेत्य च अनुत्तमं सुखम् ॥

અર્થ- (દિ) નિઃસંદેહ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ ધી (ઉદિતં) પ્રકાશિત
 ધર્મનું (અનુતિષ્ઠન્) આચરણ (આરંભ) કરવાવાળો (માનવઃ)
 માણસ (इह) અહીં કીર્તિ (અવાપ્નોતિ) મેળવે છે; અને (પ્રેત્ય)
 મૃત્યુ પછી (અન્-ઉત્તમં) ઉત્તમ મુખ પામે છે.

ન વૈ તેપા સ્વદતે પથ્યમુક્તં
 યોગક્ષેમં કલ્પતે નૈવ તેપામ્
 ભિન્નાનાં વૈ મનુજેન્દ્ર પરાયણં ।

ન વિદ્યતે કિંચિદન્યદ્વિનાશાત્ ॥ (મ૦ મા૦ ૩૬।૧૭)

પદાનિ-ન । વૈ । તેપા । સ્વદતે । પથ્યં । ઉક્તં । યોગક્ષેમં ।
 કલ્પતે । નૈવ । તેપામ્ । ભિન્નાના । વૈ । મનુજેન્દ્ર । પરાયણં । ન ।
 વિદ્યતે । કિંચિદ્ । અન્યત્ । વિનાશાત્ ॥

અન્વયઃ-પથ્યં ઉક્તં તેપા ન વૈ સ્વદતે । તેપા યોગક્ષેમં નૈવ
 કલ્પતે । હે મનુજેન્દ્ર ! ભિન્નાનાં પરાયણં વિનાશાત્ અન્યત્
 કિંચિત્ ન વિદ્યતે ॥

અર્થ- (પથ્યં) જેને હિતકારી (ઉક્તં) વચનો (તેપા ન) મીઠા
 (સ્વદતે) લાગતા નથી, (ગમતું નથી) (તેપા) તેનું (યોગક્ષેમં)
 ભદ્રું (નૈવ કલ્પતે) થતું નથી. હે (મનુજેન્દ્ર) માનવી શ્રેષ્ઠ !
 (ભિન્નાના) આપસ આપસ-મા ટટો કરનારા (પરાયણં) જોને
 નાશ સિવાય બીજું કંઈ પણ ક્ષણ મળતું નથી

સાત્ત્વ- જેને હિતકારી વચનો મીઠા લાગતા નથી, તેનું ભદ્રું
 થતું નથી ટટા કરનારાજોને નાશ જ થાય છે

આ પ્રમાણે પ્રલોકોનો અર્થ કરવાથી તમારી મસ્કૃતમા ઘણી જ
 અડધી પ્રગતિ થશે માટે જેટલી મહેનત તમે સસ્કૃત પ્રલોકોપર
 કરશો એટલો જ લાભ તમને જરૂર થશે

આ પાઠનો અભ્યાસ ત્યારે તમે પૂરો કરશો, ત્યારે તમે આ
 પ્રલોકો દસથી પદરવાર મોટે મોટેથી જરૂર વાચને.

पाठ ११

इकारान्त पुल्लिङ्ग नामोना इप नीचे लघुवेदी रीते थाय छे.

१ प्र० गिरिः = पर्वत | ४ च० गिरये = पर्वतने भाटे

सं० (हे) गिरे = (हे) पर्वत | ५ पं० गिरेः = पर्वतथी

२ द्वि० गिरिं = पर्वतने | ६ प० गिरिः = पर्वतना

३ तृ० गिरिणा = पर्वतने | ७ स० गिरौ = पर्वतमां

आ प्रभाषे नीचे लघुवेदा "इ" धारान्त पुल्लिङ्ग शब्दोना

इप थाय छे.

ऋषिः = ऋषि

मुनिः = मुनि

महर्षिः = भोटाऋषि

कपिः = वां६२

अग्निः = सभुद्र

आजिः = युद्ध

उमापतिः = शं६२

कृमिः = नानाकीय

विधिः = ध्रुवा, विधि

देवापिः = देवापि नागना राज

वृहस्पतिः = देवोना शुभु

शास्त्रपाणिः = शास्त्रधारी वीर

सेनापतिः = सेनापति

इपुचिः = भाषुराभवानी वेदी

भायु'

तित्तिरिः = तितरपक्षी

दुन्दुभिः = डाल

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ ऋषिः आश्रमे तपः करोति । २ मुनिः मौनव्रतः भवति ।

३ यया ऋषिः धर्मं जानाति तथा एव मुनिः अपि जानाति एव ।

४ कपिः कथं पृक्षं आरोहति ? ५ वृक्षस्य उपरि तं कपिं पश्य ।

६ तेन कपिना वृक्षस्य फलं भक्षितम् । ७ कपये जलं अमुना

દેહિ । ૮ અશ્વઃ જલં સ્નાનાય હિતકરં ભવતિ । ૯ આજૌ વીરઃ
 યુદ્ધં કરોતિ । ૧૦ હે ઉમાપતે ? માં રક્ષ । ૧૧ તસ્મિન્જલે કૃમિઃ
 અસ્તિ । ૧૨ વિધિના જગત્ નિર્મિતમ્ । ૧૩ હૃદાર્નીં દેવાપિઃ
 અરણ્યે ઈશ્વરસ્ય ઉપાસનાં કરોતિ । ૧૪ બૃહસ્પતિના કિં કાર્ય
 કૃતમ્ ? ૧૫ શસ્ત્રપાણિના વીરેણ શોભનં યુદ્ધં કૃતમ્ । ૧૬ તસ્ય
 સેનાપતેઃ સૈનિકઃ અત્ર ઘાવતિ । ૧૭ તસ્ય વીરસ્ય એપઃ હૃપુધિઃ ।
 ૧૮ તિત્તિરિઃ આકાશે વિચરતિ । ૧૯ દુન્દુભિઃ મહાશબ્દં
 કરોતિ । ૨૦ કસ્ય એપ દુન્દુભિઃ અસ્તિ ? ૨૧ ઋપિઃ યોગવલેન
 સર્વં જાનાતિ । ૨૨ મુનિઃ મૌનવ્રતેન તથૈવ જ્ઞાની ભવતિ ।
 ૨૩ કસ્ય એપ મહાન્ શબ્દઃ ? ૨૪ તસ્ય રાજ્ઞઃ દુન્દુભેઃ એપ મહાન્
 શબ્દઃ અસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ઋષિ આશ્રમમાં તપ કરે છે. ૨ મુનિ મૌનવ્રત પાળે છે.
 ૩ જેમ ઋષિ ધર્મ જાણે છે. તેમ મુનિ પણ ધર્મ જાણે છે. ૪ વાદર
 ઝાડપર કેવી રીતે બેઠે છે ? ૫ ઝાડપર તે વાદરને જો. ૬ તે વાદરે
 ઝાડનું ફળ ખાધું. ૭ વાદરને હુવે પાણી આપ ૮ સમુદ્રનું પાણી
 નાહવા માટે લાભકારી છે. ૯ વીર યુદ્ધમાં લડે છે ૧૦ હે શકર !
 મારી રક્ષા કરો. ૧૧ તે જળમાં ડીકા છે. ૧૨ બ્રહ્માએ જગત્ને
 બનાવ્યું. ૧૩ આ વખતે દેવાપી જંગલમાં ઈશ્વરની ઉપાસના કરે
 છે. ૧૪ બૃહસ્પતિએ કયું કાર્ય કર્યું ? ૧૫ શસ્ત્રધારી વીર યુદ્ધ
 લડાઈ લડ્યો. ૧૬ તે સેનાપતિનો સૈનિક અહીં ઢોડે છે. ૧૭ તે
 વીરનું આ બાથું છે. ૧૮ તિતર પક્ષી આકાશમાં ઉડે છે. ૧૯ ઢાલ
 મોટો અવાજ કરે છે. ૨૦ આ ઢાલ કેનું છે ? ૨૧ યોગ-શક્તિથી

ઋષિ બધુ' જાણે છે. ૨૨ મૌનવ્રતથી મુનિ અવાજ શાની બને છે.
૨૩ આટલો મોટો તે અવાજ કેનો છે ? ૨૪ તે રાજાના ડાહ્યાનો,
આ મોટો અવાજ છે.

વાચન—પાઠઃ ।

મગવાન્ તપસ્વી સ્વાધ્યાયશીલઃ વાલ્મીકિઃ ઋષિઃ એકાદા
વનં વિચાર । સમીપં એવ સ ઋષિઃ એકં ક્રૌઞ્ચમિથુનં અપદયત્ ।
તસ્માત્ એકં ક્રૌઞ્ચં પાપઃ નિપાદઃ જઘાન । ક્રૌંચં હતં દૃષ્ટ્વા
પરમકારુણિકઃ ઋષિઃ અવદત્ ।

“ મા નિપાદ પ્રતિષ્ઠાં ત્વમગમઃ શાશ્વતીઃ સમાઃ ।

યત્ક્રૌંચમિથુનાદેકમવધીઃ કામમોહિતમ્ । ”

અયં શ્લોકઃ તેન મહર્ષિણા ગીતઃ । સ ઋષિઃ અસ્ય શ્લોકસ્ય
પાદં પાદં પુનઃ પુનઃ અનુવ્યાહરત્ । ઇમં શ્લોકં દૃષ્ટ્વા મુનિઃ સન્તુષ્ટઃ
ઈદૃશઃ શ્લોકૈઃ સંપૂર્ણં રામાયણં કાવ્યં કરવાણિ ઇતિ મહર્ષં ।
બુદ્ધિઃ જાતા । વાલ્મીકિઃ ઋષિઃ તથા એવ રામચંદ્રસ્ય ચરિતં
ચકાર, તત્ એવ રામાયણં અસ્તિ ।

સરયૂનદીતીરે કોસલઃ નામ મહાન્ જનપદઃ આસીત્ ।
સ કોસલઃ જનપદઃ ધનવાન્યસંપન્નઃ મુદિતશ્ચ આસીત્ ।
તસ્ય કોસલસ્ય દેશસ્ય મહાપુરી અયોધ્યા નગરી રાજધાની
આસીત્ । તાં રાષ્ટ્રવર્ધનઃ રાજા દશરથઃ પાલયામાસ । સ રાજા
દાર્ધ્યદર્શી મહાતેજાઃ જનપ્રિયઃ વશી સત્યપ્રતિહ્તાઃ ચ આસીત્ ।
તસ્ય ભૂપસ્ય હિતે રતાઃ યશસ્વિનઃ અઘૌ અમાત્યાઃ ધમ્મુઃ ।
તસ્મિન્ રાષ્ટ્રે એકઃ અપિ અસત્યવાદી ન આસીત્ । નાપિ
દુષ્ટઃ પાપી યા ચૌરઃ યા તત્ર કઃ અપિ આસીત્ । સર્વે

राष्ट्रं प्रशान्त ध्यान-द्वयपूर्णं च आसीत् । तत्र सर्वं अपि ब्रह्म
सुखपूर्णं मुदित ईश्वरभक्तं च आसीत् ।

(वायुकेनेनेने आना अर्थं विषे स शय आवे तो पाठ ७ लेवे ।)

पाठ १२

आ पाठमा पुन उकरान्त पुष्टि ग शब्द आपवामा आ या छे

आधि = दुःख	राशि = ढगती
उदधि = समुद्र	प्राधि = गाढ
अद्रि = पर्वत	कृमि = छीडा
वारिधि = समुद्र	ध्वनि = शब्द
रश्मि = किरण	बलि = हार ✓
रवि = सूर्य	मरीचि = किरण

सस्कृत—वाक्यानि ।

१ स पुरुष आधिना पीडित । २ इदानीं उदधिं स्नानाय
गच्छ । ३ एष सूर्यस्य रश्मि । ४ सूर्यस्य एक रश्मि सोम
दीपयति । ५ उदधे जल स्नानाय शोभन अस्ति । ६ जन
भूपाय बलि ददाति । ७ सूर्यस्य मरीचि प्रकाश करोति ।
८ यथा अद्रौ एष वृक्ष भवति तथा घने अपि भवति एव ।
९ आकाशात् पर्जन्य पतति । १० तत् सर्वं जल समुद्र
गच्छति । ११ तस्य एष ध्वनि । १२ धान्यस्य राशि पश्य ।

૧૩ સ પુરુષઃ ઠદધેઃ જલે સ્નાત્વા અત્ર આગચ્છતિ । ૧૪ તસ્મૈ
 જનાય રક્તં વલ્લં દેહિ । ૧૫ અસ્ય સૂત્રસ્ય ણ્ણઃ ગ્રંથિઃ ૧૬
 પર્જન્યસ્ય જલં અદ્રૌ પતતિ । ૧૭ તન્ નદીમાર્ગેણ સમુદ્રં
 ગચ્છતિ । ૧૮ રવેઃ પ્રકાશઃ આરોગ્યં દદાતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ તે માણસ દુઃખથી પીડાય છે. ૨ હવે સમુદ્ર તરફ સ્નાન
 કરવા જા. ૩ આ સૂર્યના કિરણ છે. ૪ સૂર્યનું એક કિરણ ચંદ્રને
 પ્રકાશિત કરે છે. ૫ સમુદ્રનું પાણી સ્નાનકરવા માટે ઉત્તમ છે.
 ૬ પ્રજા રાજાને કર આપે છે. ૭ સૂર્યના કિરણ પ્રકાશ આપે છે.
 ૮ જેવી રીતે પર્વતપર આ જાડ થાય છે; તેવી રીતે વનમાં પણ
 થાય છે. ૯ આકાશમાંથી વરસાદ પડે છે. ૧૦. તે બધું પાણી
 સમુદ્રમાં જાય છે. ૧૧ તેનો આ અવાજ છે. ૧૨ ધાનનો ઢગલો
 જો. ૧૩ તે માણસ સમુદ્રના પાણીમાં સ્નાન કરીને અહીં આવે છે.
 ૧૪. તે માણસને લાલ કપડું આપ. ૧૫ આ સૂતરીની (દોરી)
 આ ગાંઠ છે. ૧૬ વરસાદનું પાણી પર્વતપર પડે છે. ૧૭ તે નદી
 માર્ગે સમુદ્રમાં જાય છે. ૧૮ સૂર્ય-પ્રકાશ તંદુરસ્તી આપે છે.

સંધિ કરેલા વાક્યો

૧ સ પુરુષ આધિના પીડિતઃ । इदानीमुदाधिं स्नानाय गच्छ ।
 गच्छेदानीमुदाधिं स्नानाय । गच्छोदधिमिदानीं स्नानाय ।

૨ ણ્ણ સૂર્યસ્ય રશ્મિઃ । રશ્મિરેપ સૂર્યસ્ય । સૂર્યસ્યૈપ રશ્મિઃ ।
 રશ્મિઃ સૂર્યસ્યૈપઃ ।

૩ સૂર્યસ્યકો રશ્મિઃ સોમં દીપયતિ । સૂર્યસ્ય દીપયત્યેકો
 રશ્મિઃ સોમમ્ । સોમં સૂર્યસ્યૈકો રશ્મિર્દીપયતિ ।

शब्द

गभस्ति	= किरण्यु	नाभि	= नाभि, मध्य
साराधि	= साराधि	प्रजापति	= राजा, प्रजापालक
कुक्षि	= पेट, गर्भाशय	नृपति	= राजा
शृणोणि	= कभर, वासे	भूपति	= राजा
दुन्दुभि	= डाल	निधि	= भण्डानो, लडा
नरपति	= राजा	निशापति	= यद्
भूमिपति	= राजा	गृहपति	= गृहस्थ
नदीपति	= समुद्र	नगरपति	= नगरव्यवस्थापक
सिंधुपति	= समुद्र	राष्ट्रपति	= राजा
प्रेतपति	= यम	सेनापति	= सेनापति
खगपति	= गरुड	वाक्यपति	= वक्ता
दिनमणि	= सूर्य	पशुपति	= शंकर
सभापति	= प्रमुख	शस्त्रपाणि	= शस्त्रधारी
गदापाणि	= गदाधारी	अश्वपति	= अश्वपालक

संस्कृत—वाक्यानि ।

१ साराधि रथं नयति । २ साराधिना रथं नीतं ३ रथात् साराधि पतति । ४ तस्य देशस्य भूपति अत्र आगतः । ५ नृपते निधिं कः जानाति ? ६ न जानामि नृपते साराधि कुत्र गतः । ७ यज्ञ भुवनस्य नाभिः । ८ दुन्दुभे ध्वनिं त्वं शृणोषि किं ? ९ कः दुन्दुभे शब्दं करोति ? १० स पुरुषः नृपते निधिं रक्षति । ११ प्रजापतिः प्रजां रक्षति । १२ यः प्रजां रक्षति स एव प्रजापतिः भवति । १३ प्रजापतिः सैनिकं भ्रामयति ।

૧૪ ભૂપતેઃ પ્રસાદાત્ સઃ ઘનં હચ્છતિ । ૧૫ નૃપતિઃ ક્વશ્વરં શરણં ગચ્છતિ । ૧૬ નગરાત્ નગરં સાધુઃ ભ્રમતિ । ૧૭ તવ ગૃહે હૃદાનીં કઃ અસ્તિ ? ૧૮ તસ્ય હસ્તાત્ દુન્દુભિઃ પતિતઃ । ૧૯ યથા સૈનિકઃ ઘાવતિ તથા ત્વં ઘાવ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ સારથી રથ લઈ જાય છે. ૨ સારથીએ રથ ચલાવ્યો (હાંક્યો).
૩ રથમાંથી સારથી ગળડે છે. ૪ તે દેશનો રાજા અહીં આવી પહોંચ્યો છે. ૫ રાજાના લાંડારને કોણ જાણે છે ? ૬ રાજાનો સારથી ક્યાં ગયો તે હું જાણતો નથી. ૭ યજ્ઞ એજ જગત્નું મધ્ય છે. ૮ ઢોલનો અવાજ શું તું સાંભળે છે ? ૯ ઢોલનો અવાજ કોણ કરે છે ? (કોણ વગાડે છે). ૧૦ તે માણસ રાજાના ખજાનાનું રક્ષણ કરે છે. ૧૧ પ્રજાપતિ પ્રજાનું રક્ષણ કરે છે. ૧૨ જે પ્રજાનું રક્ષણ કરે છે, તેજ પ્રજાપતિ બને છે. ૧૩ રાજા સિપાઈઓને ફેરવે છે. ૧૪ રાજાની મહેરબાનીથી તે ધન ઇચ્છે છે. ૧૫ રાજા ઇશ્વરને શરણે જાય છે. ૧૬ એક શહેરથી બીજા શહેરમાં સાધુ ફેરે છે. ૧૭ તારે ઘેર અત્યારે કોણ છે ? ૧૮ તેના હાથમાંથી ઢોલ ગળડી ગયું. ૧૯ જેમ સિપાઈ દોડે છે, તેમ તું દોડ.

સંધિ કરેલા વાક્યો

૧ સારયિ રથં નયતિ । રથં સારયિર્નયતિ । સારયિના રથો નીતઃ । નીતો રથઃ સારયિના । સારયિના નીતો રથઃ ।

૨ તસ્ય દેશસ્ય ભૂપતિરત્રાગતઃ । અત્રાગતો ભૂપતિસ્તસ્ય દેશસ્ય । આગતોઽત્ર ભૂપતિર્દેશસ્ય તસ્ય ।

૩ નૃપતેર્નિધિં કો જ્ઞાનાતિ ? જ્ઞાનાતિ કો નિધિં નૃપતેઃ ?

પાઠ ૧૩

આ પાઠમાં નીચે લખેલા શ્લોકો તપાસો—

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિપમે સમુપસ્યિતમ્ ।

અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥

(મ. ગીતા. ૨૧૨)

પદાનિ-કુતઃ । ત્વા । કશ્મલં । ઇદં । વિપમે । સમ્+ઉપસ્યિતમ્ ।
ધન્+આર્ય+જુષ્ટં । અ+સ્વર્ગ્યં । અ-કીર્તિ-કરં । અર્જુન ॥

અન્વય-હે અર્જુન વિપમે અનાર્યજુષ્ટ અસ્વર્ગ્ય અકીર્તિકર
ઇદં કશ્મલં ત્વા કુતઃ સમુપસ્યિતમ્ ?

અર્થ-હે અર્જુન ! (વિ+સમે) આ કપરા પ્રસંગે (અન્+
આર્ય+જુષ્ટં) આર્ય જેને આચરતો નથી (અસ્વર્ગ્ય) જે સ્વર્ગને
મેળવી આપતો નથી, અને (અ+કીર્તિ+કરં) જે કીર્તિને ઠલક
પહોંચાડવાવાળો છે, એવો આ (કશ્મલં) મોઢુ (માયા) (ત્વા)
તારામ' (કુત') ક્યાંથી (સં+ઉપસ્યિતં) વ્યાપ્યો ?

ક્લેબ્યં મા સ્મ ગમ પાર્થ નૈતત્ત્વચ્યુપપદ્યતે ।

ક્ષુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ॥

(મ. ગી. ૨૧૩)

પદાનિ-ક્લેબ્યં । મા । સ્મ । ગમ । પાર્થ । ન । એતત્ । ત્વાયિ ।
ઉપપદ્યતે । ક્ષુદ્રં । હૃદય+દૌર્બલ્યં । ત્યક્ત્વા । ઉત્તિષ્ઠ । પરંતપ ।

અન્વય-હે પાર્થ ! ક્લેબ્યં મા ગમ સ્મ । એતત્ ત્વાયિ ન
ઉપપદ્યતે । પરંતપ ! ક્ષુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વા ઉત્તિષ્ઠ ॥

અર્થ-હે (પાર્ય) અર્જુન ! (ક્લેબ્યં) દુર્બળતા ઊડી કે.
 (एतत्) આ (त्वयि) તારે માટે યોગ્ય લાગતું નથી. હે (परंतप)
 શત્રુને મહાત કરનાર અર્જુન ! આ કુદ્ર હૃદયની દુર્બળતાને
 (त्यक्त्वा) ઊડી દઈ (उत्तिष्ठ) ઊઠ.

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥

(મ. ગી. ૨૧૧)

पदानि-देहिनः । अस्मिन् । यथा । देहे । कौमारं । यौवनं ।
 जरा । तथा । देहे+अंतर+प्राप्तिः । धीरः । तत्र । न । मुह्यति ॥

अन्वयः-यथा अस्मिन् देहे देहिनः कौमारं यौवनं जरा
 तथा देहान्तर प्राप्तिः । तत्र धीरः न मुह्यति ॥

અર્થ-(यथा) જેવી રીતે (अस्मिन्) આ શરીરમાં (देहिनः)
 શરીર ધારણ કરનાર મનુષ્ય કુમાર અવસ્થા, યૌવન અવસ્થા અને
 (जरा) વૃદ્ધાવસ્થા (चेदा याय छे.) તેવી રીતે (देह+अन्तर+
 प्राप्तिः) ખીલા ઢેહની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી (तत्र) તેમાં (धीरः)
 ધીરજવાન પુરુષ (न मुह्यति) શોક કરતો નથી.

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमग्नयस्यास्य न काश्चित्कर्तुमर्हति ॥

(મ. ગી. ૨૧૭)

पदानि-अ+विनाशि । तु । तन् । विद्धि । येन । सर्वं ।
 इदं । ततं । वि-नाशं । अ+ग्नयस्य । अस्य । न । कः । चिन् ।
 कर्तुम् । अर्हति ॥

અન્વય:-યેન હદં સર્વં તતં તત્ તુ અવિનાશિ વિદ્ધિ ।
 अस्य अव्ययस्य विनाशं कश्चित् कर्तुं न अर्हति ।

અર્થ-જેણે (હદં) આ બધું (તતં) ફેલાવ્યું (રચ્યું) છે,
 (તત્) તેને (તુ) નહીં અવિનાશી છે, એમ (વિદ્ધિ) બાણ. આ
 (અવ્યયસ્ય) અવિનાશીને નાશ (કઃ ચિત્ અપિ) કેમ પણ
 કરી શકતું નથી.

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ॥
 तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥
 (મ. ગી. ૨।૨૨)

પદાનિ-વાસાંસિ । જીર્ણાનિ । યથા । વિહાય । નવાનિ ।
 ગૃહ્ણાતિ । નરઃ । અપરાણિ । તથા । શરીરાણિ । વિહાય । જીર્ણાનિ ।
 અન્યાનિ । સંયાતિ । નવાનિ । દેહી ॥

અન્વય:-યથા જીર્ણાનિ વાસાંસિ વિહાય નરઃ અપરાણિ
 નવાનિ ગૃહ્ણાતિ । તથા દેહી જીર્ણાનિ શરીરાણિ વિહાય અન્યાનિ
 નવાનિ સંયાતિ ॥

અર્થ-જેવી રીતે જુના (વાસાંસિ) વસ્ત્રો (વિહાય) ફેંકી દઈને
 (નરઃ) મનુષ્ય (અપરાણિ) ખીજા (નવાનિ) નવાં (ગૃહ્ણાતિ)
 લે છે; તેવી રીતે (દેહી) શરીર ધારણ કરવાવાળો, જુના શરીરને
 ફેંકી દઈ ખીજા નવાં (સંયાતિ) ધારણ કરે છે

આટલા શ્લોકોને અભ્યાસ કર્યા બાદ તમારે ક્રમશઃ શ્લોકોને
 અનેકવાર વાચવા આથી તમને માલમ પડશે, કે અન્વય વગેરે
 વાંચ્યા વગરજ ઉપલા શ્લોકો તમારા ધ્યાનમાં આવે છે, કે નહિ

तथा पीलानी भद्र वगरज तमे जाते श्लोकोना पद अने अन्वय
 बनावेो अने क'छक अशुद्ध तो नथी रूडेतुं तेनी परीक्षा करवी.

जे तमे जाते ज पद अने अन्वय बनावशेो तो तमारी प्रगति
 धळी थध ग'छ छे अेनी भात्री तमने थशे.

संधि करेलां वाक्ये।

येनेदं सर्वं तत् तत्त्वविनाशि विद्धि । अस्याव्ययस्य विनाशं
 कश्चिदपि कर्तुं नार्हति । यथा जीर्णानि वासांसि विहाय
 नरोऽपराणि नवानि गृह्णाति, तथा देही जीर्णानि शरीराणि
 विहायान्यानि नवानि संयाति ।

समासाः ।

१ अनार्यजुष्टं = न आर्यः अनार्यः । अनार्यैः जुष्टं अनार्यजुष्टम् ।

२ अकीर्तिकरं = कीर्तिं करोतीति कीर्तिकरं । न कीर्तिकरं
 अकीर्तिकरम् ।

३ विपमं = न विद्यते सन्नं यत्र तत् विपमम् ।

४ हृदयदौर्बल्यं = हृदयस्य दौर्बल्यं हृदयदौर्बल्यम् ।

५ परंतपः = परं श्रेष्ठं तपः यस्य सः परंतपः ।

६ देहान्तरप्राप्तिः = अन्यः देहः देहान्तरम् । देहान्तरस्य प्राप्तिः
 देहान्तरप्राप्तिः ।

७ अविनाशि = विशेषेण नाशः विनाशः । न विद्यते विनाशः
 यस्य तन् अविनाशि ।

८ अव्ययं = न विद्यते व्ययः यस्य तत् अव्ययम् ।

पाठ १४

जे पाछणना तभारा पाठो पाडा थया डोय तो, नीचे लपेला
पाड्यो तमे सडेलाधधी न सभल शक्यो.

संस्कृत—वाचन—पाठ ।

हे पार्थ ! त्व क्लैष्यं मा गमः स्म । एतत् त्वयि न उपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वा उत्तिष्ठ । हे मनुष्य ! क्षुद्रं कुविचारं
त्यक्त्वा शीघ्रं सुविचारं कुरु । हे मनुष्यश्रेष्ठ ! अस्वर्ग्य
अकीर्तिकरं कर्म त्यक्त्वा स्वर्ग्य कीर्तिकरं कर्म एव कुरु । हे
अर्जुन ! त्वं आर्य-जुष्टं कर्म न करोपि, अपि तु अनार्यजुष्ट
कर्म एव करोपि । एतत् अकीर्तिकरं अस्ति । अस्मिन् विषमे
समये कश्मलं त्वा कुत उपास्थितम् ? अस्मिन् समये स्वहितस्य
घातकं कर्म कथं करोपि ? तेन तव अकीर्ति एव भविष्यति ।
हे मनुष्य ! त्वं दौर्बल्यं न गच्छ । एतत् न योग्यम् । अत
शीघ्रं दौर्बल्यं त्यक्त्वा शोभनाय प्रयत्नाय उत्तिष्ठ । मनुष्य देहे
कौमारं यौवनं जरा च प्राप्नोति । तथा तस्य देहान्तरप्राप्ति-
अपि भवति एव । अत तत्र घोरं न मुह्यति ।

यथा दिने प्रातः कालः मध्याह्नकालः सायंसमय च भवति,
तथा एव शरीरे कौमारसमय यौवनसमय जरासमय च
भवति । एष शरीरस्य धर्म एव अस्ति । तत्र सुखं किं दुःखं
वा किम् ? येन इदं सर्वं जगत् कृतं, तत् अविनाशि ब्रह्म अस्ति ।
येन इदं सर्वं जगत् रचितं स ईश्वरः एव अस्ति । तस्य कदापि
नाशः न भवति । अत तस्य नाम “ अ-व्यय ” इति भवति ।

येन सर्वं पुस्तकं रचितं स भट्टभास्करः अत्र आगतः । तस्य लेखस्य कः अपि विद्वान् खंडनं कर्तुं समर्थः न भवति ।

यथा मनुष्यः जीर्णानि वासांसि त्यक्त्वा, नवानि वासांसि गृह्णाति, तथा एव जीवः जीर्णानि शरीराणि विहाय, नवानि अपराणि शरीराणि गृह्णाति । एवं मनुष्यस्य पुनर्जन्मः भवति । मनुष्यः जीर्णं गृहं त्यक्त्वा नवीनं गृहं प्राप्नोति, तथा एव पुरुषः जीर्णं वस्त्रं विहाय, नवीनं वस्त्रं प्राप्नोति ।

यथा पुत्रः जीर्णं पुस्तकं विहाय नवीनं पुस्तकं पठति, तथा त्वं अपि पुराणं शस्त्रं त्यक्त्वा नवीनं एव गृहाण । तथा तेन एव युद्धं कुरु । हे भरतश्रेष्ठ ! त्वं प्रथमं इन्द्रियाणि नियम्य पापं विचारं प्रजहि । एष पापः विचारः ज्ञानस्य नाशकः विज्ञानस्य अपि विनाशकः अस्ति । वेदान् अधीत्ये मनुष्यः गृहस्थाश्रमं आवसेत् । वेदस्य अध्ययनं न कृत्वा गृहस्थाश्रमं न आवसेत् । स्नानं कृत्वा एव भोजनं कर्तव्यम् । के नराः स्वर्गं गच्छन्ति ! ये मनुष्याः परस्त्रीविषये मानृषत् स्वसृचत् पुत्रीवत् च वर्तन्ते, एते मानवाः स्वर्ग-गामिनः भवन्ति । यः मनुष्यः धर्मं रक्षति तं धर्मः रक्षति एव । स एव मनुष्यः इह कीर्तिं अवाप्नोति प्रेत्य च उत्तमं सुखं प्राप्नोति । ये मनुष्याः भिक्षाः वर्तन्ते तेषां पथ्यं उक्तं न स्वदत्ते । तेषां योगक्षेमं नैव कल्पते । विनाशात् अन्यत् भिक्षानां मनुष्याणां परायणं किञ्चिन् अपि न विद्यते ।

समाप्ता ।

१ कुविचारः = कुत्सितः विचारः कुविचारः ।

२ सुविचारः = सुदृशोभनः विचारः सुविचारः ।

- ३ अस्वर्ग्य = स्वर्गाय योग्य स्वर्ग्य । न स्वर्ग्य अस्वर्ग्यम् ।
 ४ स्वहित = स्वस्य हितम् स्वहितम् ।
 ५ दौर्बल्य = दुर्बलस्य भाव दौर्बल्यम् ।
 ६ यौवनसमय = यौवनस्य समय यौवनसमय ।
 ७ जरासमय = जराया समय जरासमय ।
 ८ भरतश्रेष्ठ = भरतानां श्रेष्ठ भरतश्रेष्ठ ।
 ९ विनाशक = विशेषेण नाशक विनाशक ।
 १० स्वर्गगामिन = स्वर्गं गच्छन्ति ते स्वर्गगामिन ।

पाठ १५

तस्मिन् एव आश्रमे देवापि तप करोति । स इदानीं
 मौनवन अस्ति । अत किञ्चिन् अपि न वदति । कोसलस्य
 देशस्य क नृपति अस्ति ? कोसल देशस्य भूपति दशरथ
 अस्ति । तस्य क पुत्र ? तस्य रामचद्र इति एक पुत्र
 अस्ति । तस्य अयः क पुत्र ? तस्य दशरथनृपस्य अन्य
 पुत्र लक्ष्मण इति अस्ति । कि तस्य अन्य क अपि पुत्र
 अस्ति ? तस्य दशरथ नृपस्य अन्य पुत्र भरत इति
 अस्ति । शत्रुघ्न अपि तस्य एव पुत्र अस्ति ।

तस्य राष्ट्रे कोसले देशे सर्व जन सुखयुक्त अस्ति । य
 धार्मिक राजा अस्ति, तस्य राष्ट्र जन सुखयुक्त भवति एव ।
 अत धर्म एव सुखदायक अस्ति ।

સૂચના— જો તમે આ પાઠ સમજી ન શકો તો પાછલા પાઠે ક્ષર્યાથી તપાસવા જોઈએ. પરંતુ જો આ પાઠો સારી પેઠે સમજ્યા હોય તો આગળ વધી શકો છો. આ એક પ્રકારની પરીક્ષા જ છે. પાછળના પાઠો પાઠ્યા થાય તો આ પાઠમાં તમને કંઈ પણ મુશ્કેલી નડશે નહિ.

સંધિ ક્રમેલાં વાક્યો

हे भरतश्रेष्ठ ! त्वं प्रयममिन्द्रियाणि नियम्य पापं विचारं प्रजहि । एष पापो विचारो ज्ञानस्य नाशको विज्ञानस्यांशपि विनाशकोऽस्ति । वेदानधीत्य मनुष्यो गृहस्थाश्रममावसेत् ।

ઉકારાંત પુલ્લિંગ શબ્દના રૂપ નીચે પ્રમાણે બને છે.

૧ માનુઃ = સૂર્ય	૪ માનવે = સૂર્યને માટે
(હે) માનો ! (હે) સૂર્ય	૫ માનોઃ = સૂર્યથી
૨ માનું = સૂર્યને	૬ માનોઃ = સૂર્યના, તું, ની
૩ માનુના = સૂર્ય	૭ માનોઃ = સૂર્યમાં

આ રીતે ઉકારાંત પુલ્લિંગ શબ્દના રૂપ થાય છે. ઉકારાંત પુલ્લિંગ શબ્દો નીચે આપ્યા છે.

ગુરુઃ = અધ્યાપક	હનુઃ = દાઢી
મૃત્યુઃ = મરણ	સાધુઃ = સાધુ, સન્નમન
જન્તુઃ = પ્રાણી	મિશ્રુઃ = બિશુ, લીખ માંગનાર
ઋતુઃ = યજ્ઞ, કર્મ	પશુઃ = પશુ
અઋતુઃ = યજ્ઞ ન કરવાવાળા	તન્તુઃ = દોરી
વિષ્ણુઃ = સર્વવ્યાપી ઇશ્વર	ચરુઃ = અન્ન, રાંધેલો ભાત
વાહુઃ = હાથ	ઋતુઃ = ઋતુ

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ मित्र ! त्वं कुत्र गच्छसि ? २ अहं इदानीं गुरो गृहं गच्छामि । ३ तव गुरु किं अध्यापयति ? ४ मम गुरु मा न्याकरणं अध्यापयति । ५ इदं फलं कुत्र नयसि ? ६ इदं फलं गुरवे दास्यामि । ७ सर्वं जन्तु मृत्युं प्राप्नोति एव । ८ भिक्षु गृहात् गृहं भिक्षार्थं भ्रमति । ९ उपदेशकं ग्रामात् ग्रामं उपदेशार्थं भ्रमति । १० एष वसन्त ऋतु अस्ति । ११ अस्मिन् वसन्ते ऋतौ पुष्पं फलं च भवति । १२ त्वं कं क्रतुं कर्तुं इच्छसि ? १३ अहं राजसूयं कर्तुं इच्छामि । १४ व्यापक ईश्वरं विष्णु इति उच्यते । १५ साधु विष्णु एव ध्यायति । १६ तन्तुना घस्रं भवति । १७ तन्तो अन्यत् किं भवति ? १८ तन्तो रज्जु भवति । १९ अक्रतु मनुष्यः साधु न भवति । २० अग्निना अहं चरुं पचामि । २१ क्रतो फलं किं भवति ? २२ क्षत्रियस्य बाहुः बलयुक्तः भवति । २३ विद्याविहीन मनुष्य द्विपाद पशु एव भवति । २४ विद्यासम्पन्न मनुष्य एव मनुष्य भवति । २५ चरुं कस्यै दास्यसि ? २६ अहं चरुं तस्मै दास्यामि । २७ कार्पासस्य एष तन्तु अस्ति । २८ क अपि जन्तु क्षणं अपि अकर्मकृत् न तिष्ठति । २९ अक्रतो मनुष्यस्य जीवनं अपि व्यर्थम् । ३० यथा मनुष्ये जीव अस्ति ३१ तथा पशौ अपि जीव अस्ति । ३२ गुरुं पूज्यं भवति । ३३ गुरुणा सह अहं गच्छामि । ३४ साधु अपि भिक्षुः भवति ।

गुणराती वाक्यो

१ मित्र ! तु कया नय छे ? २ तु अत्यारे गुरुणे घेर नड

છું. ૩ તારા ગુરુશુ શું બણાવે છે ? ૪ મારા ગુરુશુ મને વ્યાકરણ
 બણાવે છે. ૫ આ ક્ષણ તું કયાં લઈ જાય છે ? ૬ આ ક્ષણ ગુરુશુને
 આપીશ. ૭ ખધા પ્રાણી મરણને શરણુ ધાય જ છે. ૮ ભિખારી
 એક ઘરથી બીજે ઘેર ભિક્ષા માટે ફરે છે. ૯ ઉપદેશક એક ગામથી
 બીજે ગામ ઉપદેશ કરવા માટે ફરે છે. ૧૦ આ વસંત ઋતુ છે.
 ૧૧ આ વસંત ઋતુમાં ફૂલ અને ફળ ધાય છે. ૧૨ તું કયો યજ્ઞ
 કરવા ચાહે છે ? ૧૩ હું રાજસૂય યજ્ઞ કરવા ચાહું છું. ૧૪ સર્વ
 વ્યાપક ઈશ્વરને “ વિષ્ણુ ” કહે છે. ૧૫ સાધુ વિષ્ણુનું જ ધ્યાન ધરે
 છે. ૧૬ સૂતરથી વસ્ત્ર ધાય છે. ૧૭ સૂતરથી બીજું શું બને છે ?
 ૧૮ સૂતરમાંથી દોરી બને છે. ૧૯ કર્મ ન કરનાર માણસ (સાધુ)
 સજ્જન કહેવાતો નથી. ૨૦ અગ્નિ વડે હું અન્ન પકાવું છું. ૨૧
 યજ્ઞનું ક્ષણ શું હોય છે ? ૨૨ ક્ષત્રિયના બાહુ બળવાન હોય છે. ૨૩
 વિદ્યાવગરનો મનુષ્ય બે પગવાળા પ્રાણી સમાનજ હોય છે. ૨૪ વિદ્યા
 સંપન્ન મનુષ્યજ મનુષ્ય હોય છે. ૨૫ તું અન્ન કોને આપશે ? ૨૬
 હું અન્ન તેને આપીશ. ૨૭ રૂનો આ તાંતણો છે. ૨૮ કોઈ પણ
 પ્રાણી પગવાર પણ કામ કર્યાં સિવાય થોભતું નથી. ૨૯ કર્મ ન
 કરવાવાળા માનવીનું જીવન પણ મિથ્યા છે. ૩૦ જેમ મનુષ્યોમાં
 જીવ છે, ૩૧ તેમ પશુઓમાં પણ જીવ છે. ૩૨ ગુરુ પૂજ્ય હોય છે.
 ૩૩ ગુરુશુની સાથે હું જાઉં છું. ૩૪ સાધુ પણ ભિક્ષુક હોય છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ અક્રતુર્મનુષ્યઃ સાધુર્ન ભવતિ । ન સાધુર્ભવત્યક્રતુર્મનુષ્યઃ । ન
 ભવતિ સાધુરક્રતુર્મનુષ્યઃ ।

૨ અગ્નિનાઽહં ચરું પચામિ । પચામ્યહં ચરુમગ્નિના ।

चरुमहमाग्निना पचामि । अहमाग्निना चरु पचामि ।

३ क्रतो फल किं भवति ? क्रतोर्भवति किं फलम् ?

४ क्षत्रियस्य बाहुर्वलयुक्तो भवति । बलयुक्तो बाहुर्भवति क्षत्रियस्य । बाहुर्भवति बलयुक्त क्षत्रियस्य ।

५ विद्यासंपन्नो मनुष्य एव मनुष्यो भवति । विद्यासपन्न एव मनुष्यो मनुष्यो भवति ।

६ कार्पासस्यैप तन्तुरस्ति । एप तन्तु कार्पासस्यास्ति । एप कार्पासस्य तन्तुरस्ति ।

७ कोऽपि जन्तुः क्षणमप्यकर्मकृन्न तिष्ठति । न तिष्ठति कोऽपि जन्तुरकर्मकृत् क्षणमपि । क्षणमप्यकर्मकृन्न कोऽपि जन्तुस्तिष्ठति ।

८ अक्रतोर्मनुष्यस्य जीवनमपि व्यर्थम् । व्यर्थं जीवनमप्य क्रतोर्मनुष्यस्य ।

समाप्ता ।

१ मौनव्रत = मौनं व्रत यस्य स मौनव्रत ।

२ शत्रुघ्न = शत्रुं हन्ति इति शत्रुघ्न ।

३ सुखयुक्त = सुखेन युक्त सुखयुक्तः ।

४ सुखदायक = सुख ददाति इति सुखदायक ।

५ विद्याविहीन = विद्यया विहीन विद्याविहीन ।

६ द्विपादः = द्वौ पादौ यस्य स द्विपाद ।

७ विद्यासंपन्नः = विद्यया संपन्नः विद्यासंपन्न ।

८ अकर्मकृत् = कर्म करोति इति—कर्मकृत् । न कर्मकृत् अकर्मकृत् ।

९ अक्रतु = न विद्यते क्रतु यस्य स अक्रतु ।

પાઠ ૧૬

હુલે આં પાઠના ઉકારાંત પુલ્લિંગ શબ્દો મોઢે કરો—

પ્રભુઃ	= ઇશ્વર, માલિક	વાયુઃ	= વાયુ, દેવા
ઇક્ષુઃ	= શેરડી	માનુઃ	= સૂર્ય
મેરુઃ	= મેરૂ પર્વત	વિન્દુઃ	= બિન્દુ
સેતુઃ	= પુલ, સેતુ	ઇપુઃ	= બાણ
સક્તુઃ	= જવ, સથવો	સ્તનયિત્તુઃ	= મેઘ, વાદળાં

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ ગૃહસ્ય પ્રભુઃ ગૃહસ્યઃ । ૨ રાષ્ટ્રસ્ય પ્રભુઃ નૃપતિઃ ।
 ૩ વિશ્વસ્ય પ્રભુઃ વિષ્ણુઃ અસ્તિ । ૪ સઃ સક્તું તિતઠના પુનાતિ ।
 ૫ વસ્ત્રેણ ઘૃતં સઃ પુનાતિ । ૬ સત્યેન મનઃ શુદ્ધયતિ । ૭ અહં
 સક્તું સ્વાદામિ । ૮ ઇક્ષોઃ મધુરઃ રસઃ ભવતિ । ૯ માનોઃ પ્રકાશઃ
 પ્રસ્વરઃ ભવતિ । ૧૦ રામેણ ઇપુણા રાવણઃ હતઃ । ૧૧ સ્તનયિત્તુઃ
 આકાશે ગર્જતિ । ૧૨ જન્તોઃ શરીરે વાયુઃ એવ પ્રાણઃ ભવતિ ।
 ૧૩ ચાતકઃ જલવિન્દું ઇચ્છતિ । ૧૪ સક્તુઃ વલપ્રદઃ અસ્તિ ।
 ૧૫ યદા સક્તુઃ ઇક્ષોઃ રસેન સહ ભાવિતઃ ભવતિ તદા એવ
 સઃ વલપ્રદઃ ભવતિ । ૧૬ આકાશાત્ વૃષ્ટિઃ વિન્દુરૂપેણ ભવતિ ।
 ૧૭ તત્ર શોભનઃ સેતુઃ અસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ઘરનો સ્વામી ગૃહસ્થ છે. ૨ રાજ્યનો સ્વામી રાજા છે. ૩
 વિશ્વનો સ્વામી વિષ્ણુ છે. ૪ તે દેવોને ચાળણીથી શુદ્ધ કરે છે. ૫ તે
 કપડાથી ઘી ગાળે છે. ૬ સત્યથી મન શુદ્ધ થાય છે. ૭ હું જવ

ખાઈ છું. ૮ સૂર્યનો પ્રકાશ પ્રખર હોય છે. ૯ શેરડીનો રસ મીઠો હોય છે. ૧૦ રામે બાણથી રાવણને માર્યો. ૧૧ વાદળાં આકાશમાં ગરજે છે. ૧૨ પ્રાણીઓના શરીરમાં વાયુ જ પ્રાણ બને છે. ૧૩ વ્યાતક પક્ષી જળ બિંદુ ચાહે છે. ૧૪ જલ શક્તિ આપે છે. ૧૫ જો જલ શેરડીના રસની સાથે ખાવામાં આવે તો તે શક્તિ-વર્ધક હોય છે. ૧૬ આકાશમાંથી વૃષ્ટિ બિંદુરૂપમાં થાય છે. ૧૭ ત્યાં સુંદર પૂલ છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ ગૃહસ્ય પ્રભુર્ગૃહસ્યોઽસ્તિ । અસ્તિ ગૃહસ્યો ગૃહસ્ય પ્રભુઃ ।
પ્રભુર્ગૃહસ્યાસ્તિ ગૃહસ્યઃ ।

૨ રાષ્ટ્રસ્ય પ્રભુર્નૃપતિરેવાસ્તિ । નૃપતિરેવ પ્રભૂ રાષ્ટ્રસ્યાતિ ।
રાષ્ટ્રસ્ય નૃપતિરેવ પ્રભુરસ્તિ ।

૩ વિશ્વસ્ય પ્રભુર્વિષ્ણુરસ્તિ । વિષ્ણુરસ્તિ પ્રભુર્વિશ્વસ્ય ।
પ્રભુર્વિશ્વસ્ય વિષ્ણુરસ્તિ ।

૪ રામેણેપુણા રાવણો હતઃ । હતો રાવણો રામેણેપુણા ।
રવણો રામેણ હતઃ ।

ઉકારાન્ત વિશેષણ

હવે ઉકારાત વિશેષણો આપવામાં આવે છે એના રૂપો પહેલાં જણાવ્યા મુજબ જ થાય છે, ન્યારે એ શબ્દ ઉકારાત પુલિંગ શબ્દોનો ગુણ બતાવે છે.

મીરુ = ડરપોક	વર્ધિષ્ણુ = ઉત્તર
શ્રદ્ધાલુ = શ્રદ્ધા રાખવાવાળો	સહિષ્ણુ = સહન કરનાર

નિદ્રાલુ = જાથેલો, સૂતેલો, નિદ્રાધીન	ભૂષ્ણુ = ધનાડું
પદુ = કુશળ	પ્રભવિષ્ણુ = બળવાન, મુખ્ય

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ ભીરુઃ મનુષ્યઃ યશસ્વી ન ભવતિ । ૨ ભીરુણા પુરુષેણ
 કિં કર્તવ્યમ્ ? ૩ પદુઃ જનઃ એવ સર્વં કર્મ કરોતિ । ૪ વર્ધિષ્ણુઃ
 નૃપઃ સામ્રાજ્યં પ્રાપ્નોતિ । ૫ પ્રભવિષ્ણુના નૃપતિના રાજ્યં
 સંવર્ધિતમ્ । ૬ ભીરુણા ભૂપતિના સર્વં રાજ્યં ત્યક્તમ્ ।
 ૭ ધર્મસ્ય તત્ત્વં તસ્ય ગુરુઃ એવ જાનાતિ । ૮ વિષ્ટરં અત્ર
 આનય । ૯ શૂરઃ નૃપઃ વિજયં એવ કાંક્ષતિ । ૧૦ ભીરુઃ નૃપઃ
 પલાયનં કરોતિ । ૧૧ યસ્ય અર્થે યુદ્ધં કૃતં સ એવ ભીરુઃ ।
 ૧૨ સઃ નૃપતિઃ રાજ્યં ધનં પ્રાણં ચ ત્યક્ત્વા યુદ્ધે અવસ્થિતઃ ।
 ૧૩ આચાર્યં ગુરું વા નિહત્ય પાતકં ભવતિ । ૧૪ સ્વબાન્ધવં
 હન્તું ત્વં ન યોગ્યઃ । ૧૫ પાપેન નિપાદેન મૃગઃ હતઃ । ૧૬ સ
 તુભ્યં વલ્લં દાતું ઇચ્છતિ । ૧૭ અહં તસ્મૈ ધનં દાતું ઇચ્છામિ ।
 ૧૮ ત્વં ચક્રં ભ્રામયિતું ઇચ્છસિ કિમ્ ? ૧૯ યદિ ન ઇચ્છસિ
 તર્હિ કિં કર્તું ઇચ્છસિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ડરપોડ માણસ યશસ્વી થતો નથી. ૨ કાયર માણસે શું કરવું.
 ૩ કુશળ માણસ બધાં કાર્યો કરે છે. ૪ રાજ્ય વધારવાની ઇચ્છા-
 વાળો રાજા સામ્રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. ૫ બળવાન રાજાએ રાજ્ય
 વધાર્યું. ૬ કાયર રાજાએ આખું રાજ્ય ગુમાવ્યું. ૭ ધર્મ-તત્ત્વ તેનો
 ગુરુજી બાણ છે. ૮ ખુરશી અહીં લાવ. ૯ બહાદુર રાજા વિજય બ

ઇચ્છે છે. ૧૦ ખાયલો રાજ્ય પલાયન કરે છે. ૧૧ જેને માટે લડાઈ
 લડી તે ખાયલો છે. ૧૨ તે રાજ્ય રાજ્ય, ધન અને પ્રાણ (ત્યાગીને)
 ઓડીને લડાઈમાં જિલો છે. ૧૩ આચાર્ય અથવા તો શુરુની હત્યા
 કરવાથી પાપ લાગે છે. ૧૪ તારા ભાઈઓને મારવા માટે તું લાયક
 નથી. ૧૫ પાપી શિકારીએ હરણને માર્યું. ૧૬ તે તને વસ્ત્ર આપવા
 ઇચ્છે છે. ૧૭ હું તેને ધન આપવા ઇચ્છું છું ૧૮ તું ચક્ર ફેરવવા
 ઇચ્છે છે શું ? ૧૯ જે નથી ઇચ્છતો તો શું કરવા ઇચ્છે છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ મીરુર્મનુષ્યો યશસ્વી ન ભવતિ । ન ભવતિ યશસ્વી
 મીરુર્મનુષ્યઃ ।

૨ પદુર્જન એવ સર્વ કર્મ કરોતિ । કરોતિ સર્વ કર્મ પદુર્મનુષ્યઃ ।
 સર્વ કર્મ પદુરેવ મનુષ્ય કરોતિ ।

૩ મીરુનૃપઃ પલાયનં કરોતિ । કરોતિ પલાયનં મીરુનૃપઃ ।
 પલાયનં કરોતિ મીરુનૃપ ।

સમાસાઃ ।

૧ ગૃહસ્થઃ = ગૃહે તિષ્ઠતિ इति ગૃહસ્થઃ ।

૨ જલાવિન્દુઃ = જલસ્ય વિન્દુઃ જલાવિન્દુઃ ।

૩ વલપ્રદઃ = વલં પ્રદદાતિ इति વલપ્રદઃ ।

૪ યશસ્વી = યશઃ અસ્ય અસ્તિ इति યશસ્વી ।

૫ નૃપતિઃ = નૃણાં પતિઃ નૃપતિઃ ।

૬ મૂપતિઃ = મૂમ્યાઃ પતિઃ મૂપતિઃ ।

૭ નૃપઃ = નૃન્ પાતિ इति નૃપઃ ।

૮ સ્વવાન્ઘવઃ = સ્વસ્ય વાન્ઘવ સ્વવાન્ઘવઃ ।

पाठ १७

हुवे आ पाठना नीचे लपेला श्लोको वांचो—

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि ।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते ॥

(म. गी. २।३१)

पदानि-स्व+धर्म+अपि । च । अवेक्ष्य । न । वि+कंपितुं ।
अर्हसि । धर्म्यात् । हि । युद्धात् । श्रेयः । अन्यत् । क्षत्रियस्य ।
न । विद्यते ॥

अन्वयः-अपि च स्वधर्म अवेक्ष्य विकंपितुं न अर्हसि । हि
क्षत्रियस्य धर्म्यात् युद्धात् अन्यत् श्रेयः न विद्यते ।

अर्थ-अने पोतानी इत्ये (अवेक्ष्य) लोभने (वि+कंपितुं)
उपायमान थवाने (न अर्हसि) तुं लायक नथी. (हि) क्षत्रिय के
क्षत्रियोने भाटे धर्म युद्धथी धीलुं (श्रेयः) इत्याणुकारी क'छ पन्नु
(न विद्यते) नथी.

यदृच्छया उपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्यं लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥

(म. गी. २।३२)

पदानि-यदृच्छया । च । उपपन्नं । स्वर्ग+द्वारं । अपावृतं ।
सुखिनः । क्षत्रियाः । पार्यं । लभन्ते । युद्धं । ईदृशम् ॥

अन्वयः-पार्यं, यदृच्छया उपपन्नं अपावृतं च स्वर्गद्वारं, ईदृशं
युद्धं सुखिनः क्षत्रियाः लभन्ते ॥

अर्थ- हे (पार्यं) पृथा पुत्र अर्लुन ! (यदृच्छया) वगरे

प्रयत्ने (उपपन्नं) भेगवेष्टुं अने (अपावृत्तं) स्वर्गना उधडेसा
 द्वार जेवुं आ युद्ध (सुखिनः) आनन्दित क्षत्रियेने मज्जुं छे.

अथचेत्वामिमं धर्म्य संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥

(भ. गी. ४।३३)

पदानि-अथ । चेत् । त्वं । इमं । धर्म्यं । संग्रामं । न । करिष्यसि ।

ततः । स्वधर्मं । कीर्तिं । च । हित्वा । पापं । अवाप्स्यसि ॥

अन्वयः-अथचेत् त्वं इमं धर्म्य संग्रामं न करिष्यसि । ततः
 स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापं अवाप्स्यसि ।

अर्थ- (अथ चेत्) अने जे तुं आ धर्मइप (संग्रामं)
 लडाइ नहि लडथे (ततः) ते तारी इरए अने आणइ (हित्वा)
 शुभापीने पाप ए (अवाप्स्यसि , भेगवथे

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

संभावितस्य चाकीर्तिमरणादतिरिच्यते ॥

(भ. गीता २।३४)

पदानि-अ+कीर्तिं । च । अपि । भूतानि । कथयिष्यन्ति । ते ।

अव्ययाम् । संभावितस्य । च । अकीर्तिः । मरणान् । अनिरिच्यते ॥

अन्वय - भूतानि ते अव्ययां अकीर्तिं च अपि कथयिष्यन्ति ।
 संभावितस्य च अकीर्तिः मरणान् अतिरिच्यते ॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥

(भ. गी. २।३५)

पदानि-भयात् । रणात् । उपरतं । मंस्यन्ते । त्वां । महारथाः ।
येषां । च । त्वं । बहुमतः । भूत्वा । यास्यसि । लाघवम् ॥

अन्वयः-महारथाः त्वां भयात् रणात् उपरतं मंस्यन्ते । त्वं
येषां बहुमतः भूत्वा लाघवं यास्यसि ॥

अर्थः- ये।द्वा।ओ। तने। अथ। लडा।ध।मांथी। ला।गे।ले। मान।शे। अने
(येषां) नेने तु आ वधते (बहुमतः) वडा।ले। छे, तेना। न। मन।मां
तुं (लाघवं यास्यसि) नाने। णनी। न।शे। (अप्रिय। णन।शे)

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम् ।

तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥

(भ. गी. २।३७)

पदानि-हतः । वा । प्राप्स्यसि । स्वर्गं । जित्वा । वा । भोक्ष्यसे ।
महीम् । तस्मात् । उत्तिष्ठ । कौंतेय । युद्धाय । कृतनिश्चयः ॥

अन्वयः-हतः वा स्वर्गं प्राप्स्यसि, जित्वा वा महीं भोक्ष्यसे ।
हे कौंतेय ! तस्मात् युद्धाय कृतनिश्चय उत्तिष्ठ ॥

अर्थ - (हतः) मरण। पा।म।शे। तो। स्वर्गने। (प्राप्स्यसि) पा।म।शे।
अने। (जित्वा) लत।शे। तो। पृथ्वी। (भोक्ष्यसे) लो।ग।व।शे। (पृथ्वी-
पति। णन।शे) छे। (कौंतेय) अर्जुन। अथी। लडा।ध। लडा।वाने। निश्चय
करीने। (उत्तिष्ठ) छिः।

अत्यार। मुधीमां ने। श्लो।के। आ।व्या। छे, ते। अथा। ओ।ला।मां। ओ।ल।

दस वार वाचो अथवा तो ओटलीवार वाचो के वाचता वाचता न्
अर्थ ध्यानमा आवी जाय .

जे तमो श्लोके धीमे धीमे वाचशो तो सज्जताथी तमारा
ध्यानमा लाव आवी जशे.

तथा हरेक श्लोकनुं पद, अन्वय अने अर्थ जाते करवानी पद्य
साथे साथे टेव पाडा.

संधि करेलां वाक्ये।

१ महारथास्त्वां मयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते । मंस्यन्ते त्वा
रणाद्मयादुपरतं महारथा । रणाद्मयादुपरतं मंस्यन्ते त्वां
महारथा ।

२ त्वं येषां बहुमतो भूत्वा लाघवं यास्यसि । येषा त्वं बहुमतो
भूत्वा लाघवं यास्यसि ।

३ हतो या स्वर्गं प्राप्स्यसि । जित्वा वा महीं मोक्ष्यसे ।
कौन्तेय ! तस्मान् युद्धाय कृतनिश्चय उत्तिष्ठ ।

समासा ।

१ स्वधर्म = स्वस्य धर्म स्वधर्म ।

२ स्वर्गद्वारं = स्वर्गस्य द्वारं स्वर्गद्वारम् ।

३ अकीर्ति = न कीर्ति अकीर्ति ।

४ कृतनिश्चयः = कृत निश्चय येन स कृतनिश्चय ।

५ महारथ = महान् रथ यम्य सः महारथ ।

५।४ १८

संस्कृत—वाचन—पाठः ।

अहं वदामि । त्वं किं न वदसि ? स सर्वदा वदति । स तत्र किं न गच्छति ? कदा त्वं तत्र गमिष्यसि ? यदा त्वं वदसि तदा स किं न वदति । रामचन्द्रः किं न पठति ? यदा गोविन्दः आगच्छति तदा एव गोपालः गच्छति ।

स आगच्छति किं ? त्वं सदा किं खादसि ? त्वं अधुना किं न वदसि ? स किं पुस्तकं पठति ? त्वं देवदत्तेन सह आगमिष्यसि किं ? यत्र पुस्तकं अस्ति तत्र पत्रं नास्ति । यथा अहं पठामि तथा त्वं किं न पठसि ? यदा अहं आगमिष्यामि तदा त्वं कुत्र गमिष्यसि ?

तस्य फलस्य रक्तः वर्णः अस्ति । मम वस्त्रस्य पीतः वर्णः । तस्य कमलस्य पीतः वर्णः अस्ति । वृक्षस्य पत्रस्य कः वर्णः अस्ति ? तस्य पत्रस्य श्वेतः वर्णः अस्ति । तत् पत्रं अत्र आनय । पुष्पं तत्र नय ।

रामचन्द्रस्य गृहं कुत्र अस्ति ? यत्र रामचन्द्रस्य गृहं अस्ति, तत्र एव मम गृहं अस्ति । त्वं भूपस्य शोभनं नगरं पश्यसि किं ? तस्य पुरुषस्य शोभनं वस्त्रं पश्य । स मया सह तत्र न आगच्छति । त्वं मया सह तत्र आगमिष्यसि किम् ?

अहं सत्वरं आगमिष्यामि परन्तु सः सत्वरं न आगमिष्यति । त्वं इदानीं पुस्तकं पठ । अहं पत्रं लिखामि । मया तस्मै धनं न

दत्तम् । त्वया तस्मै जलं अपि न दत्तम् । तस्य फलं कुत्र पतितम् ? यत्र स गतः तत्र एव तस्य फलं पुस्तकं च पतितम् । तत्र गच्छ तत् फलं पश्य ।

यथा त्वं लिखासि तथा स न लिखति । यथा त्वं वदसि तथा अहं अपि न वदामि । स वीर पुरुषः कुत्र गतः ? यदा स तत्र भविष्यति तदा त्वं कुत्र भविष्यसि ? यदि अधुना त्वं अन्नं खादसि तर्हि अत्र एव त्वं जलं अपि पिय । तेन परा शान्तिं प्राप्स्यसि ।

यत्र तव पुत्रः अस्ति तं देशं त्वं अधुना एव गच्छ । स कदा वृक्षस्य समीपं गमिष्यति ? तुभ्यं नारायणेन किं पुस्तकं दत्तम् ? त्वया तत् पुत्रः रक्षितं अस्ति ? अहं सायंकाले कुत्र अपि नैव गमिष्यामि । यथा अश्वः धावति तथा गर्दभः न धावति । यत्र भविष्यति तत्र एव भविष्यति । तथा यत्र न भविष्यति तत्र नैव भविष्यति ।

वृक्षः तत्र पतति । तत्र भूपकं धान्यं खीदति । तस्मिन् गृहे श्वेतं वस्त्रं इदानीं नास्ति । यदा त्वं तत्र श्वेतं वस्त्रं तत्र नेष्यसि तदा एव अहं तत्रैव आगमिष्यामि । यदि त्वं तत्र न भविष्यसि तर्हि कः तत्र भविष्यति ?

समाप्ता ।

१ गोपाल = गो पाल गोपाल ।

२ देवदत्त = देवै दत्त देवदत्त ।

३ भूप = भुव पाति इति भूप ।

५।४ १८

संस्कृत—वाचन—पाठः ।

तव पुत्र इदानीं कुत्र गतः ? तं त्वमधुना पश्यासि किम् ?
केन स इदानीं नीतः ? कुत्र नीतः ? त्वं जानासि किम् ?

कदा स आगमिष्यति ? केन सह आगमिष्यति ? कस्मात्
स्थानात् केन सह कदा स पुनरागमिष्यति ?

कथं तस्मिन्पङ्के स वृषभः पतितः ? स वृषभस्तस्मिन्पङ्के
केन वा पातितः ? कथं स तत्र गतः ?

मम मञ्चकोऽत्र नास्ति । केन स अद्यैव नीतः ? किमर्थं मेम
मञ्चकस्यैव नीतः ?

अस्य गृहस्यैव भागो ममैवास्ति । ममैवास्त्यस्य गृहस्यैव
भागः । अस्य गृहस्यान्यो भागः कस्यास्ति ?

पुत्रेण फलं नानीतम् । किमर्थं तेन पुत्रेण फलं नानीतम् ?
अद्य न तेन पुत्रेण फलमानीतम् ।

तस्य मञ्चकस्य समीपमेव विष्टरोऽस्ति । केन राक्षितो
विष्टरस्तस्य मञ्चकस्य समीपम् । मया तस्य मञ्चकस्य
समीपमेव विष्टरो राक्षितः ।

कृष्णदुर्गो विजयदुर्गस्य समीपमेवास्ति । अहं विजयदुर्गस्य
मार्गं जानामि । कृष्णदुर्गस्य मार्गं न जानामि । त्वं जानासि किम् ?

लङ्कानगरे रावणः राज्यं करोति । तेन रावणेन किं कृतम् ?
रामेण किमर्थं तस्य वधः कृतः ?

रामेण वाणेन रावणस्य वधः कृतः । रावणो राक्षसोऽस्ति ।
राक्षसो दुष्टो भवति । दुष्टः पुरुषः पीडको भवति ।

यथा व्याघ्रो वने भवति तथा अश्वो ग्रामे भवति । तथा गृहे विडालोऽपि भवति ।

हस्त भूषणं भवति । मुखेऽन्नं भवति । पृक्षे फल भवति । दीपे प्रकाशो भवति । सूर्ये प्रभा भवति । समुद्रे जल भवति ।

साहस श्रोर्भवति । ब्राह्मणे विद्या भवति । क्षत्रिये शार्यं भवति । तव द्वारपालेन मम पुस्तकं न नीतम् । तत् पुस्तकं तस्य द्वारपालेनाद्य नीतम् । कदा नीतम् ? इदानीमव नीतम् ।

वीर आरोहत्यश्वम् । क्षत्रिया गजमारोहति । स पुरुषो गजं नारोहति, नापि स अश्वमारोहति ।

वीरो गच्छति । बालक आगच्छति । नरो वन इदानीं गच्छति । विप्र पुस्तकं पठति । अश्वो वनान् तत्र आगत । स तत्र तिष्ठति । वैद्यो वत्साय ददाति रसम् । बालको रसं न पिवति । त्रिमिदानीं तत्र गच्छ, यत्र स बालकोऽस्ति ।

मूपकोऽन्नं खादति । न मूपकोऽन्नं खादति, परंतु विडालो मोदकं भक्षयति । अद्य तस्मिन् गृहे मूपको नास्ति, परंतु तत्र विडालोऽस्ति ।

येनान्नं खादितं स नैव विडाल । स कोऽपि अन्योऽस्ति । येन विडालेन मूपको भक्षित, स इदानीं कुत्र गत ?

इदानीं लेखको लेखनाय किं नागच्छति ? यदा स आगच्छति तदा त्वं कुत्र गच्छसि ? लेखक आगच्छति, परंतु लेखनं न करोति ।

त्वया अधोत्तम पाकं कृतं । नहि नहि, स पाको मया न कृत, परंतु मम मित्रेण हृदि तेन कृतः ।

गोवत्स किमर्थं धावति ? तमत्रानय । यथा स अत्रैव तिष्ठति, तथा कुरु । येन मार्गेण स अत्रागच्छति, तेनैव मार्गेण तमानयात्र ।

स पुरुषो बालकं न रक्षति । स उत्तमः पुरुषः शोभनं बालक-
मपि न रक्षति । किमर्थं स एवं करोति ? कुत्र स गच्छति ?
किमर्थं स तत्र न गच्छति ?

यदा वीरो युद्धं प्रति गच्छति, तदा शस्त्रास्त्रेण सह गच्छति,
तथा त्वमपि गच्छ । स्व-धर्मस्य रक्षणार्थं युद्धं कुरु । मनुष्येण
रक्षितो धर्मो मनुष्यमेव रक्षति ।

मम अत्रैव निवासोऽस्ति, अस्मिन् स्थाने तिष्ठामि, अस्मिन्
स्थाने पठामि, अस्मिन् स्थाने भोजनं करामि, तस्मिन् स्थाने
स्नानं करोमि ।

यथा त्वं जानासि तथा वद । कदापि असत्यं न वद ।
सत्यस्यैव वचनं श्रेयस्करं भवति, यद्यत्यन्तं भूतहितं, तदेव
सत्यमिति शास्त्रस्य सिद्धान्तोऽस्ति ।

यद्यन् परवशं तत्तत्सर्वं दुःखमेव भवति । यद्यत्स्ववशं
तत्तत्सर्वं सुखकरं भवति । एतदेव सुखदुःखलक्षणमस्ति ।

यन्त्रकारः कुत्र चक्रं भ्रामयति ? यत्र विश्वामित्रोऽस्ति तत्र
स चक्रं भ्रामयति । यदा स चक्रं भ्रामयति, तदा सोऽन्यः
पुरुषस्तत्र किं करोति ?

कस्मान्नगरात्स पुरुषोऽत्रागतः ? यदि स काशीनगरादेवा
गतस्तर्हि तेन सह भाषणं कर्तुमिच्छामि ।

यदा त्वं नदीतीरं स्नानाय गमिष्यसि तदा वस्त्रं पात्रं च तत्र नय ।

यदा रामचन्द्रः स्नानार्थं त्रिष्णुगुप्तस्य गृहं गच्छति, तदा तत्र
तस्य सेवकः अपि भवति । स उष्णं उदकं तस्य स्नानार्थं ददाति ।

पाठ २०

आ पाठना नीचे लपेटा श्लोके वाच्ये—

वरं वृणीष्व भद्रं ते यादृशं पुत्रमीप्सितम् ।

तयोक्त प्राञ्जली राजा पुत्रं वचे गुणान्वितम् ॥

(महाभारत द्रोणपर्व १२।२०)

पदानि-वरं । वृणीष्व । भद्रं । ते । यादृशं । पुत्रं । ईप्सितं ।
तथा+उक्त । प्र+अञ्जलि । राजा । पुत्रं । वचे । गुण+अन्वितम् ॥

अन्वय-वरं वृणीष्व, ते भद्रं । यादृशं पुत्रं ईप्सितं ।
तयोक्त- राजा प्राञ्जलि गुणान्वितं पुत्रं वचे ।

अथ-- (वरं) वरदान (वृणीष्व) भाग (ते) ताऽ (भद्रं)
कल्याण वाच्ये (यादृशं) तने ज्ञेयो (पुत्र) पुत्र (ईप्सितं)
ज्ञेय्ये तेषु वरदान भाग

भावार्थ- तने ज्ञेयो पुत्र ज्ञेय्ये तेषु वरदान भाग. ताऽ
कल्याण थ ज्ञेयो, ज्ञेयुं कहेवाची राज्ञ्ये पोताने भाटे ज्ञेयो ज्ञेय्ये
तेषु शुश्रुषान पुत्र भागी वीधी.

यशस्विनं कीर्तिमन्तं तेजस्विनमरिन्दमम् ।

यस्य मूत्रं पुरीषं च ह्लेद स्वेदश्च काश्चनम् ॥ २ ॥

पदानि-यशस्विनं । कीर्तिमन्तं । तेजस्विनं । अरिन्दमं ।
यस्य । मूत्रं । पुरीषं । च । ह्लेद । स्वेदः । च । काश्चनम् ॥

अन्वय-यशस्विनं कीर्तिमन्तं तेजस्विनं अरिन्दमम् ।
यस्य मूत्रं पुरीषं च ह्लेद स्वेदश्च काश्चनम् ॥

અર્થ- (તેણે એવો પુત્ર માંગ્યો કે જે) યશસ્વી, કીર્તિવાળો, તેજસ્વી અને (અરિ-દમ) શત્રુને છતવાવાળો, અને (યસ્ય) જેના (મૂત્ર) મૂત્ર અને (પુરીપં) વિષાં તથા જેનો (ક્લેદઃ) મૂળ અને (સ્વેદઃ) પરસેવો એ બધું (કાંચનં) સોનું જે હોય.

સાવાર્થ-- તેણે એવો પુત્ર માંગ્યો કે જેના મંજૂ મૂત્ર, વિષાં અને પરસેવો અર્થાત્ જેના શરારનો બધો મળી સુવર્ણ જે અને તથા જે યશસ્વી, કીર્તિમાન અને શત્રુને છતવાવાળો થાય.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ યથા જનકઃ કુમારં પદયતિ, તથા કુમારો જનકં પદયતિ કિમ્ ? હિદાર્નો કુમારો જનકં પદયતિ । પદ્ય તમ્ સ તં કથં પદયતિ ।

૨ યથા ત્વં ઘાવસિ, તથાઽહમપિ ઘાંવામિ । યથા સ ઘાવતિ તથા ત્વં ન ઘાવસિ । તથાઽહં ઘાંવામિ, તથા ત્વં ઘાવસિ ।

સમાપ્ત

अंक ३

ॐ

संस्कृत-स्वयं शिक्षक

[संस्कृत-भाषानो अभ्यास करवानो महोत्तो उपाय]

भाग त्रीतो

—०:—

लेखक

प० श्रीपाद हाभोहर मातवणेकर

अध्यक्ष— स्वाध्याय-भङ्गा,
डीरला-पारडी. (छ. भूत)

—०:—

संवत् २००७, शके १८७२, चत १८५०

—०—

ધ્યાન આપો

આ પુસ્તકમાં પદ્મજેઠ પૂર્વક સંસ્કૃતના પાઠ પહેલાં આપ્યા છે, અને પછી તેમનું સંધિ સાથે સંસ્કૃત આપવામાં આવ્યું છે.

‘વાચક જે યત્નેની તુલના કરી અધ્યયન કરશે, તે સરળતાથી મધી વિષયનું જ્ઞાન મેળવી શકશે

આમાં જે સંસ્કૃત વાક્યો આવ્યા છે, તે અનુકૂળતાએ વારંવાર વાચવાથી ઘણું લાભ થઈ શકે છે.

આમાં જે શ્લોક આપ્યા છે, તેમનું પણ વારંવાર મનન કરવાથી, સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં સારી મદદ મળશે.

સ્વાધ્યાય-મંડળ
આનંદાશ્રમ
કીલ્લા-પારડી
(૯ સૂરત)

લેખક

પં. શ્રીપાદ દામોદર સાતવળેકર

મુદ્રક અને પ્રકાશક— વમત શ્રીપાદ સાતવળેકર, બી. એ.
ભારત મુદ્રણાલય, સ્વાધ્યાય-મંડળ ‘આનંદાશ્રમ,
કીલ્લા-પારડી (૯ સૂરત)

संस्कृत-स्वयं शिक्षक

भाग त्रीने

पाठ १

हे अर्जुन ! त्वं स्वधर्मं अवेक्ष्य विकपितुं न भर्हसि । हे पार्थ ! त्वं क्षत्रिय असि । तव क्षत्रियस्य धर्म एव युद्धं कर्तव्यम् । अतः त्वं स्वधर्मं क्षान्धर्मं च अवेक्ष्य एव विकपितुं न योग्य ।

क्षत्रियस्य श्रेय धर्म्यात् युद्धात् अन्यत् कि अपि न वर्तते । यदा क्षत्रिय धर्म्यं युद्धं करोति तदा एव स श्रेय प्राप्नोति । यदि स एव क्षत्रिय युद्धात् पलायनं करिष्यति, तर्हि स श्रेय नैव प्राप्स्यति ।

युद्धं स्वर्गस्य द्वारं एव अस्ति । य क्षत्रिय धर्म्यं युद्धं करोति, स तेन एव द्वारेण स्वर्गं गच्छति । यदि स युद्धे मृत भवति तर्हि स स्वर्गं गच्छति, यदि न मृत, विजय प्राप्त, तर्हि राज्यं प्राप्नोति ।

अतः क्षत्रिय ईदृश युद्धं सुखेन करोति । तेन स्वर्गं भूमि-

राज्यं वा प्राप्नोति । परंतु यः भीरुः पुरुषः युद्धं कर्तुं न समर्थः, सः न स्वर्गं प्राप्नोति । न अपि अत्र भूमिराज्यं प्राप्नोति ।

हे अर्जुन ! यदि त्वं धर्म्यं युद्धं न कारिष्यासि, तर्हि स्वधर्मं हित्वा, कीर्तिं च हित्वा पापं एव अवाप्स्यसि । यदा क्षत्रियः धर्म्यं अपि युद्धं न एव करोति, तदा सः पापयुक्तः भवति ।

प्रभविष्णु. क्षत्रियः सदा युद्धाय सिद्धः भवति । भो शिष्य ! किं क्षत्रियः एव युद्धं करोति ? न अन्यः कः अपि युद्धं करोति ?

क्षत्रियः शस्त्रेण युद्धं करोति तथा ब्राह्मणः अपि शब्देन युद्धं करोति, तत् ब्राह्मणस्य युद्धं वाग्युद्धं इति उच्यते ।

वैश्यः अपि वाणिज्ययुद्धं करोति । शूद्रः अपि स्वकर्मव्येन युद्धं करोति एव । सर्वे अपि जनः एवं युद्धं करोति, युद्धेन विना जिवनं अपि न भवति । यः युद्धं न करोति, तस्य अकीर्तिः भवति ।

संभावितस्य अकीर्तिं मरणात् अपि अंतिरिच्यते ।

यदा क्षत्रियः भयात् रणान् उपरतः भवति, तदा तस्य सर्वत्र अकीर्तिः एव भवति ।

५१४. ३

यः क्षत्रियः धर्मेण राज्यं रक्षति, राज्यस्य रक्षणार्थं च धर्म्यं युद्धं करोति, स एव क्षत्रियः यशस्वी कीर्तियुक्तः च भवति । न अन्यः । उदधेः जलं स्नानाय योग्यं भवति । उदधे जलस्य स्नानेन शरीरस्य आरोग्यं भवति । तेन स्नानेन शरीरस्य रोगः अपि दूरं गच्छति ।

एकं रथं भूमिमार्गेण गच्छति स रथः इति उच्यते । अन्यं रथः जलमार्गेण गच्छति स जलरथः इति उच्यते । तृतीयः रथ आकाशमार्गेण गच्छति स विमान इति उच्यते । भूपतिः प्रजापालनेन यश इच्छति । ब्राह्मणः ज्ञानवर्धनेन श्रेयः वाञ्छति । वैश्यः धनवर्धनेन ऐश्वर्यं कांक्षति । शूद्रः कर्मणा उत्कर्षं प्राप्नोति । सर्वः अपि जन स्वकर्मणा एव यशस्वी भवति । न तु उद्योगं त्यक्त्वा सिद्धिं कः अपि प्राप्नोति । ईश्वर हृदयदेशे तिष्ठति । तं यदि त्वं शरणं गच्छसि तर्हि स एव त्वां स्वर्गं नेष्यति ।

यथा दिवसे भानोः प्रकाशं भवति तथा रात्रौ सोमस्य प्रकाशं भवति । सूर्यस्य उष्णं प्रकाशं तथा सोमस्य शीतं प्रकाशं अस्ति ।

स्वस्य धर्मः स्वधर्मः । स्वस्य यः धर्मः अस्ति स एव तस्य स्वधर्मः भवति । ज्ञानार्जनं ब्राह्मणस्य स्वधर्मः । प्रजापालनं क्षत्रियस्य स्वधर्मः । वाणिज्यं गोपालनं च वैश्यस्य स्वधर्मः ।

शूद्रस्य अपि सेवाकर्म एव स्वधर्मः अस्ति । यः स्वधर्मं पालयति सः एव उत्कर्षं प्राप्नोति न अन्यः । तस्य एव सर्वत्र कीर्तिः भवति न अन्यस्य । सः एव उत्तमं यशः प्राप्नोति न अन्यः ।

संधि ऊरैलां वाक्ये।

हे अर्जुन ! त्वं स्वधर्ममवेक्ष्य विकंपितुं नार्हसि । हे पार्थ ! त्वं क्षत्रियोऽसि । तव क्षत्रियस्य धर्म एव युद्धं कर्तव्यम् । अतस्त्वं स्वधर्मं क्षात्रधर्मं चावेक्ष्यैवं कंपितुं न योग्यः ।

क्षत्रियस्य श्रेयो धर्म्याद्युद्धादन्यत्किमपि न वर्तते । यदा क्षत्रियो धर्म्यं युद्धं करोति तदैव स श्रेयः प्राप्नोति । यदि स एव क्षत्रियो युद्धात्पलायनं करिष्यति तर्हि स श्रेयो नैव प्राप्स्यति ।

युद्धं स्वर्गस्य द्वारमेवास्ति । यः क्षत्रियो धर्म्यं युद्धं करोति स तेनैव द्वारेण स्वर्गं गच्छति । यदि स युद्धे मृतो भवति तर्हि स स्वर्गं गच्छति, यदि न मृतो, विजयं प्राप्तस्तर्हि राज्यं प्राप्नोति ।

यः स्वधर्मं पालयति स एव उत्कर्षं प्राप्नोति नान्यः । पालयति यः स्वधर्मं, प्राप्नोत्युत्कर्षं स एव, नान्यः । अन्योऽनोत्कर्षं प्राप्नोति, यः स्वधर्मं न पालयति ।

પાઠ ૩

આ પાઠમાં નીચેના શ્લોક વાચ્યો—

‘ યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જન ।
સ યત્પ્રમાણ કુરુતે લોકસ્તદનુવર્તતે ॥

(મં ગીતા ૩૨૧)

પદાનિ— યત્ । યત્ । આચરતિ । શ્રેષ્ઠ । તત્ । તત્ ।
એવ । इतर । जन । सः । यत् । प्रमाण । कुरुते । लोक । तत् ।
अनुवर्तते ॥ ૧ ॥

અન્વય— શ્રેષ્ઠ યત્ યત્ આચરતિ, તત્ તત્ इतर જન
સ યત્ પ્રમાણ કુરુતે, લોક તત્ અનુવર્તતે ॥

અર્થ— શ્રેષ્ઠ માણસ જેમ જેમ આચરણ કરે છે, તેમ તેમ બીજા
માણસો કરે છે તે જે જે પ્રમાણે (કુરુતે) કરે છે અથવા માને
છે, તેમજ લોકો તેમનું અનુસરણ કરે છે

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बधुरात्मैव रिपुरात्मन ।

(મં ગીતા ૬૫)

પદાનિ— ઉદ્ધરેત્ । આત્મના । આત્માન । ન । આત્માનં ।
અવસાદયેત્ । આત્મા । એવ । હિ । આત્મન । વધુ । આત્મા ।
એવ । रिपु । आत्मन ॥

અન્વય— આત્મના આત્માન ઉદ્ધરેત્ । આત્માન ન અવસા

દયેત્ । આત્મા एव हि आत्मनः बंधुः आत्मा एव आत्मनः रिपुः ॥

અર્થ—(આત્મા) આપ (આત્માનં) પોતાનો ઉદ્ધાર કરે, પોતાને ને ગિરાવે, કારણકે માણસ સ્વયંજ પોતાનો બંધુ અને સ્વયંજ (રિપુઃ) શત્રુ છે.

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥

(મં ગીતા ૬૫)

પદાનિ—અ+સંશયં । મહા+વાહો । મન । દુર્નિગ્રહં । ચલમ્ ।
અભ્યાસેન । તુ । કૌન્તેય । વૈરાગ્યેણ । ચ । ગૃહ્યતે ॥

અન્વય.— હે મહાવાહો ! મન. અસંશયં દુર્નિગ્રહં ચલમ્ । હે કૌન્તેય ? અભ્યાસેન વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે ॥

અર્થ—હે (મહાવાહો) મોટી બાહુવાળા વીર ! મન નિઃસંદેહ (દુર્નિગ્રહં) નિગ્રહ કરવા માટે કઠિન અને (ચલં) ચલ્લ છે. હે (કૌન્તેય) કુન્તીના પુત્ર ! તેને (અભ્યાસેન) પ્રયત્ન અને વૈરાગ્યથી (ગૃહ્યતે) નિગ્રહ કરવામાં આવે છે.

कालोऽसि लोकक्षयकृतप्रवृद्धो

लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।

ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे

येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु वीराः ॥

(મં ગીતા ૧૧/૩૨)

પદાનિ—કાલ । અસિ । લોકઃ+ક્ષય+કૃત્ । પ્ર+વૃદ્ધઃ ।

लोकान् । सं-आहर्तुं । इह । प्रवृत्तः । क्रते । अपि । त्वां
न । भविष्यन्ति । सर्वे । ये । अवास्थिताः । प्रत्यनीकेषु । वीराः ॥

अन्वयः— लोकक्षयकृत् प्रवृद्धः कालः अस्मि । इह लोकान्
समाहर्तुं प्रवृत्तः । त्वां क्रते अपि सर्वे न भविष्यन्ति । ये
वीराः प्रत्यनीकेषु अवास्थिताः ॥

अर्थः—हुं लोकेनो नाश करनार काल (प्रवृत्तः) तथा समृद्ध
(अस्मि) छुं. (इह) अहिं लोकेनो (समाहर्तुं) संहार करवा
भाटे प्रवृत्त थये छुं. (त्वां क्रते) ताश पगर पत्यु आ जधा नहुं
रडे, (ये) वे वीर (प्रत्यनीकेषु) शत्रुओनी सेनाओभां (अव-
स्थिताः) उला रडेलां छे.

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व

जित्वा शत्रून्भुंक्ष्व राज्यं समृद्धम् ।

मयैवैते निहताः पूर्वमेव

निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

पदानि— तस्मात् । त्वं । उत्तिष्ठ । यशः । लभस्व ।
जित्वा । शत्रून् । भुंक्ष्व । राज्यं । समृद्धं । मया । एव । एते ।
निहताः । पूर्व । एव । निमित्त+मात्रं । भव । सव्य+साचिन् ॥

अन्वयः— हे सव्यसाचिन् ! तस्मान् त्वं उत्तिष्ठ, यशः
लभस्व, शत्रून् जित्वा समृद्धं राज्यं भुंक्ष्व । एते मया पूर्व एव
निहताः । त्वं निमित्तमात्रं भव ॥

अर्थः—हे (सव्यसाचिन्) अर्जुन ! येदला भाटे तु उड,

યશ (ભ્રુસ્વ) લાભ કર, શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવી સમૃદ્ધ રાજ્યનો (ભુસ્વ) ઉપલોગ કર. (એતે) એમને તો મેં પૂહેલાંજ મારી નાખ્યાં છે. તૂ નિમિત્ત માત્ર (ભવ) ણન.

આ પાઠમાં જે શ્લોક આપ્યા છે તેમનો અભ્યાસ કર્યા પછી પ્રત્યેક શ્લોકના પદ, અન્વય અને અર્થ મનથી કરો, અને જે અશુદ્ધિઓ માલમ પડે તેમને ઠીક કરો. કાગળ ઉપર લખવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. શ્લોક જોઈને આ કામ મનમાં પણ થઈ શકે છે, અને જે અભ્યાસ આ પ્રમાણે થશે એ વિશેષ ઉપયોગી રહેશે. જે આપ એવી રીતે અભ્યાસ કરશો તો સરળતાથી સંસ્કૃતનું જ્ઞાન આપને જલ્દીજ થઈ રહેશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

અતઃ ક્ષત્રિયઃ હૃદયં યુદ્ધં સુખેન કરોતિ । તેન સ્વર્ગ
ભૂમિરાજ્યં વા પ્રાપ્નોતિ । પરંતુ યો મીરુઃ પુરુષો યુદ્ધં કર્તુ ન
સમર્થઃ સઃ ન સ્વર્ગ પ્રાપ્નોતિ । નાપ્યત્ર ભૂમિરાજ્યં પ્રાપ્નોતિ ।

હે અર્જુન ! યદિ ત્વં ધર્મ્યં યુદ્ધં ન કરિષ્યાસિ, તર્હિ સ્વધર્મ
હિત્વા, કીર્તિં ચ હિત્વા પાપમેવાવાપ્સ્યાસિ । યદા ક્ષત્રિયો
ધર્મ્યમપિ યુદ્ધં નૈવ કરોતિ, તદા સ પાપયુક્તો ભવતિ ।

પ્રમવિષ્ણુઃ ક્ષત્રિયઃ સદા યુદ્ધાય સિદ્ધો ભવતિ । મો શિષ્ય !
કિં ક્ષત્રિય એવ યુદ્ધં કરોતિ ?

श्रेष्ठः उत्तमः मनुष्यः यत् यत् आचरति तत् तत् एव इतरैः
जनः आचरति । यत् यत् एव नृपः आचरति तत् तत् एव
प्रजाजनः आचरति । विद्वान् आचरति तथा एव साधारण जनः
आचरति । यथा त्वं आचरसि तथा एव अहं आचरामि । यथा
अहं आचरामि तथा त्वं न आचरसि ।

सः श्रेष्ठः उत्तमः पुरुषः यत् यत् प्रमाणं कुरुते तत् तत् एव
लोकः अनुवर्तते । यत् यत् भूपतिः प्रमाणं कुरुते तत् तत् एव
प्रजाजनः अनुवर्तते । विद्वान् यत् यत् प्रमाणं कुरुते साधारणः
जनः तत् तत् एव अनुवर्तते ।

आत्मना आत्मानं उद्धरेत् सदा आत्मानं एव आत्मना उद्धरेत्
कदा अपि आत्मना आत्मानं न अवसादयेत् । मनुष्येन सदा
तथा प्रयत्नः कर्तव्यः, येन तस्य उद्धारः भविष्यति ।

आत्मा एव आत्मनः बन्धुः भवति, तथा आत्मनः शत्रुः अपि
आत्मा एव भवति । यः स्वकर्तव्यं करोति सः एव आत्मनः
बन्धुः तथा यः स्वकर्तव्यं न करोति स एव आत्मनः शत्रुः भवति ।

हे मनुष्य ! मनः दुर्निग्रहं चलं च अस्ति इति असंशयं
सत्यं एव अस्ति । परंतु तस्य निग्रहं अभ्यासेन वैराग्येण च
भवति न अन्येन केन अपि कर्मणा भवति ।

अहं लोकस्य क्षयकृत् काल अस्मि । लोकान् समाहर्तुं
इह अस्मिन् युद्धे प्रवृत्त अस्मि । युद्धे सर्वस्य लोकस्य

क्षयं कर्तुं इच्छामि । ये वीराः अस्मिन् युद्धे अत्र अवास्थिताः
ते सर्वे त्वां ऋते अपि न भविष्यन्ति एव ।

यः वीरः इदानीं युद्धे अवस्थितः स विजयं प्राप्स्यति । यः
धीरः पुरुषः युद्धं करोति सः अवश्यं विजयं प्राप्नोति ।

तस्मात् त्वं उत्तिष्ठ । हे वीर ! इदानीं त्वं युद्धाय उत्तिष्ठ,
यशः च लभस्व । शत्रून् जित्वा समृद्धं राज्यं भुंक्ष्व ।

एते वीरा मया एव पूर्वं निहताः । अतः त्वं निमित्तमात्रं
भव ।

क्षत्रस्य धर्मस्य तत्त्वं धर्म्यं युद्धं कर्तव्यं इति एव अस्ति । अतः
धर्म्यान् युद्धात् पलायनं क्षत्रियाय न योग्यं भवति !

तस्य क्षत्रियस्य किं नगरं अस्ति ? सः वीरः क्षत्रियः वीरपुरे
नगरे निवसति । तस्मान् नगरात् स इदानीं एव अत्र आगत ।
सः किमर्थं अत्र आगत ? स कदा अस्मान् नगरान् स्वनगरं
गमिष्यति इति त्वं जानासि किम् ?

आदौ वीरेण इंद्रियाणि संयम्य शत्रुणा सह अवश्यं युद्धं
कर्तव्यम् । यः वीरः निर्मलः निश्चलः निर्विकारः नित्यपूतः
निस्पृहः निर्मोहः सः एव प्रशंसनीयः । स एव युद्धे विजयं प्राप्नोति ।

मूयना—ले पाठक आ वाक्य सरणताथो मभलु शके तो हीक
न छे पलु ले ये वाक्य मभलुभा न आवे, तो तेभने अगाउना
लागभा अर्थात् पील लागभा इरीवार लुओ.

वाक्य ने पोताने न अनुभव थतो हुशे के आ पदतिथी
नियमपूर्वक अध्ययन करवाथी केटली उन्नति शक्य छे. थोउ

પરિશ્રમ માત્રથી સંસ્કૃતનું કેટલું વિસ્તૃત જ્ઞાન થાય છે. હવે વાચક પોતે ઘણાખરા વાક્ય, ખેલવી શકે છે, લખી શકે છે, અને સ્પષ્ટ શ્લોકના અર્થ પણ સમજી શકે છે.

વાચકોએ એક વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ, અને કોઈપણ તે એ કે પાઠ સારી રીતે સમજ્યા વગર આગળ વધવાનો પ્રયત્ન ન કરવો. વેધુ સમય લાગે તો ચિંતા નહીં; પણ પહેલા પાઠના પાકા જ્ઞાન પછીજ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠ:

સઃ દેવર્ષિઃ નારદઃ એવં ઉત્તવા વિરરામ । રાજશ્રેષ્ઠ યુધિષ્ઠિરઃ
તુ શોકપરિપ્લુતઃ ચિન્તયા મોહિતઃ અભૂત્ ।

દીનમનસં શોકોપહતં તં આતુરં વીરં યુધિષ્ઠિરં નાગં ઇવ
નિઃશ્વસન્તં, અશ્રુપૂર્ણનયનં કુન્તી માતા ઇદં વચનં અવ્રવીત્ ।

શોકપરીતાઙ્ગી દુઃખોપહતચેતના કુન્તી સુમધુરયા વાચા ઇદં
અર્થવત્ વચનં તં અવ્રવીત્ ।

હે મહારાજ યુધિષ્ઠિર ! ત્વં એવં શોચિતું ન અર્હસિ । હે
મહાપ્રાણ ! શોકં જહિ । મમ ઇદં વચનં શૃણુ ।

સઃ કર્ણઃ મયા પૂર્વં તવ વન્ધુભાવં જ્ઞાપયિતું યાચિતઃ । પિત્રા
દેવેન સૂર્યેણ ચ અપિ પૂર્વં તથૈવ પ્રાર્થિત ।

હિતકામેન સુહૃદા દિવાકરેણ યત્ વાચ્યં તત્સર્વં ઉક્ત, મમ
અગ્રતઃ સ્વપ્નાન્તે ચ । સૂર્ય પુરા સ્નેહકારણેન એનં કર્ણ
જ્ઞાપયિતું, ત્વયા સહ એકતાં કર્તુ ચ ન અશક્ત્ । નાપિ અહં
અશક્તમ્ ત્વયા સહ તસ્ય સ્નેહભાવં સંવર્ધયિતુમ્ ।

पाठ ५

दुष्यन्तस्तु ततो राजा पुत्रं शाकुंतलं तदा ।
भरतं नामतः कृत्वा यौवराज्येऽभ्यपेचयत् ॥

(म० भा० आदिः ७४।१२९)

अन्वयः—ततः दुष्यन्तः राजा तु तदा शाकुंतलं पुत्रं नामतः
भरतं कृत्वा यौवराज्ये अभ्यपेचयत् ॥

अर्थ—पछी दुष्यंत राज्याचे शकुन्तलाना पुत्रनुं नाम भरत
पाडी यौवराज्यमां अलिपेक कर्षी.

तस्य तत्प्रयितं चक्रं प्रावर्तत महात्मनः ।

भास्वरं दिव्यममितं लोकसंनादनं महत् ॥ १३० ॥

अन्वयः—तस्य महात्मनः महत् लोकसंनादनं अजितं दिव्यं
भास्वरं प्रयितं चक्रं प्रावर्तत ॥

अर्थ—ते महात्मानुं मोटा लोकांमां प्रख्यात अनेय दिव्य
तेजस्वी थक प्रवर्तित थयुं.

स विजित्य महीपालांश्चकार वशवर्तिनः ।

चचार च सतां धर्मं प्राप चानुत्तमं यशः ॥ १३१ ॥

अन्वयः—स महीपालान् विजित्य, वशवर्तिनः चकार । सतां
धर्मं च चकार । अनुत्तमं यशः च प्राप ॥

अर्थ—तेणे महीपालोने लतीने वशमां करी लीधा.
सत्त्वनेना धर्मांनुं आचरण कर्षुं, अने (अनुत्तमं) अत्यंत उत्तम
यश (प्राप) प्राप्त कर्षुं.

स राजा चक्रवर्त्यासीत्सार्वभौमः प्रतापवान् ।

ईजे च बहुभिर्यज्ञैर्यथा शक्रो मरुत्पतिः ॥ १३२ ॥

पदानि— स । राजा । चक्रवर्ती । आसीत् । सार्वभौमः । प्रतापवान् । ईजे । च । बहुभिः । यज्ञैः । यथा । शक्रः । मरुत्पतिः ॥

अन्वयः— सः राजा प्रतापवान् सार्वभौमः चक्रवर्ती आसीत् । यथा मरुत्पतिः शक्रः [तथा सः] बहुभिः यज्ञैः ईजे ॥

अर्थ—ते राजा प्रतापी सार्वभौमी अने चक्रवर्ती हुते। मरुतोना राजा (शक्र) धन्वनी जेभ धर्या यज्ञोथी (ईजे) यज्ञ करतो रहे।

याजयामास तं कण्वो विधिवद्भूरिदक्षिणम् ।

श्रीमान्गोविततं नाम वाजिमेघमवाप स ॥ १३३ ॥

अन्वयः— तं कण्व विधिवत् याजयामास । भूरिदक्षिणं गोविततं नाम वाजिमेघं सः श्रीमान् अवाप ॥

अर्थ—तेमनाथी—कण्वे विधिपूर्वक यज्ञ करायो। धर्या दक्षिणवाणा गोवितत नामना अश्वमेधने ते श्रीमानने (अवाप) प्राप्त कर्यो अर्थात् यज्ञ कर्यो।

यस्मिन्सहस्रं पद्मानां कण्वाय भरतो ददौ ।

भरताद्भारती कीर्तिर्येनेदं भारतं कुलम् ॥ १३४ ॥

अन्वयः—यस्मिन् भरत पद्माना सहस्रं कण्वाय ददौ । भरतात् भारती कीर्ति, येन इदं भारतं कुलम् ॥

અર્થ—જેમાં ભરતે સંહુસ પત્ર કણવને દાન આપ્યા. ભરતથી ભારતની ઈતિ થઈ, જેનાથી આ ભારત કુળ ઉત્પન્ન થયું.

અપરે યે ચ પૂર્વે વૈ ભારતા ઇતિ વિશ્રુતા. ।

ભરતસ્યાન્વવાયે હિ દેવકલ્પા મહૌજસઃ ॥ ૧૩૫ ॥

અન્વયઃ—ભરતસ્ય અન્વવાયે હિ મહૌજસ દેવકલ્પાઃ અપરે યે ચ પૂર્વે વૈ ભારતાઃ ઇતિ વિશ્રુતા ॥

અર્થ—ભરતના (અન્વવાયે) ગોત્રમાં જ મહાતેજસ્વી દેવોના સમાન પહેલાં એ પૂર્વના અર્થા 'ભારત' (ઈતિ) આ નામથી (વિશ્રુતા.) પ્રસિદ્ધ થયા છે.

વમ્ભુવુર્બ્રહ્મકલ્પાશ્ચ વહવો રાજસત્તમાઃ ।

યેપામપરિમેયાનિ નામધેયાનિ સર્વશઃ ॥ ૧૩૬ ॥

અન્વયઃ—વહવ રાજસત્તમાઃ વ્રહ્મકલ્પાઃ વમ્ભુવુઃ યેપાં સર્વશઃ નામધેયાનિ અપરિમેયાનિ ॥

અર્થ—ઘણા રાજશ્રેષ્ઠ પુત્ર (વ્રહ્મકલ્પા.) વ્રાહ્મણુ જેવા (વમ્ભુવુઃ) થયાં જેમના મહુના નામ અપરિમિત છે.

તતઃ સ નૃપશાર્દૂલ પૂરું રાજ્યેઽભિપિચ્ય ચ ।

તપઃ સુચારિતં કૃત્વા ભૃગુતુંગે મહાતપાઃ ॥ ૫૭ ॥

અન્વય — હે નૃપશાર્દૂલ ! તને પૂરું રાજ્યે અભિપિચ્ય સઃ મહાતપાઃ ભૃગુતુંગે સુચારિતં તપઃ કૃત્વા ॥

અર્થ—હે નૃપ શ્રેષ્ઠ ! પછી પુત્રને રાજ્યપત્ર અભિપિચ્ક કરી તે મહા-તપસ્વીને ભૃગુતુંગ પર્વતપર ઉત્તમ તપ કરીને.

कालेन महता पश्चात्कालधर्ममुपेयिवान् ।

कारयित्वा त्वनशनं सदार स्वर्गमाप्तवान् ॥ ५० ॥

अन्वय.— पश्चात् महता कालेन कालधर्मं उपेयिवान् ।
स-दार. तु अनशनं कारयित्वा स्वर्गं आप्तवान् ॥

अर्थ—पछी लाणा समय पाठ (कालधर्म) मृत्युने (उपेयिवान्)
प्राप्त थये. (स-दार.) स्त्रीसाथे (अनशनं) उपवासनु मत
धारण करीने स्वर्गने (आप्तवान्) प्राप्त थये।

पाठ समाप्त थया पछी पाठक श्लोक वारंवार वाचे जे याठ
राखणु जेठजे के वारे घडी श्लोकतुं मनन करवाथीज सस्मृतमा
प्रवेश थछ शकसे. तेथो आ सण धमा भावधान रहेणु जेठजे

संधि करैलां वाडये।

श्रेष्ठ उत्तमो मनुष्यो यद्यदाचरति, तत्तदेवेतरो जन आचरति ।
यद्यन्नृप आचरति, तत्तदेव प्रजाजन आचरति । यथा विद्वाना-
चरति, तथैव साधारणो जन आचरति । यथा त्वमाचरसि,
तथा एवाहमाचरामि । यथाऽहमाचरामि, तथा त्वं नाचरसि !

પાઠ ૬

પહેલાની જેમ આ પાઠમા આગળના પાઠના સંસ્કૃતવાક્યોની સધિ બનાવી સરળ સંસ્કૃત લખવામા આવે છે. પાઠક એનો અભ્યાસ પહેલાની જેમજ કરે.

સસ્કૃત-વાચન પાઠ ।

રામ રજોમેધેન સા તાટિકા રાક્ષસી મુહૂર્ત વ્યમોહયત્ ।
પરતુ પશ્ચાત્તા તાટિકા રામ શરેણોરાસિ વિન્યાથ । તેન સા
પપાત મમાર ચ ।

તંતસ્તાટિકાવધેન તુષ્ટો મુનિવરો વિશ્વામિત્રો રામમુવાચ ।
હે રાજપુત્ર ! સર્વથા પરિતુષ્ટોઽસ્મિ તેઽનેન શૌર્યેણ । અતસ્તે
સર્વાણ્યપ્યસ્ત્રાણિ પ્રીત્યા પ્રયન્છામિ ।

તૈરસૈ સમન્વિતો યુદ્ધે શત્રૂઞ્જેપ્યસિ ઇત્યુક્ત્વા સ વિપ્રો રામાય
તાનિ સર્વાણ્યેવાસ્ત્રાણિ ન્યવેદયન્ ।

તત્ત સ વિશ્વામિત્રો રામ લક્ષ્મણ ચ ગૃહીત્વા સ્વકીય
સિદ્ધાશ્રમં પ્રાવિશન્ ।

તત્ર મુહૂર્ત વિશ્રાન્તૌ રામલક્ષ્મણૌ મુનિશ્રેષ્ઠો યજ્ઞદીક્ષા
પ્રવિશત્ત્વિતિ તમનુવગન્ધતુ । તચ્ચરુત્વા સર્વેઽપિ મુનયો રામ-
લક્ષ્મણૌ પ્રશશ્ચુ ।

અઘપ્રમૃતિ પડ્રાત્ર રક્ષતા યુવામિતિ ચોચુ । તાવાપિ યત્તૌ
પડ્દોરાત્રં તપોવનમરક્ષતામ્ ।

पृथ्वा रात्रौ माया कुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् परमक्रुद्धो
रामो मारीचस्य राक्षसस्योरसि मानवमस्त्र चिक्षेप ।

तेनास्त्रेण मारीच सागरे क्षिप्त । मारीच सागरे क्षिप्त दृष्ट्वा
सुबाहोरुरस्याग्नेयमस्त्र चिक्षेप ।

सोऽपि सुबाहुरस्त्रेण विद्धो भुवि प्रापतत् । रामोऽपि वायव्या
स्त्रेण शेषान् राक्षसाञ्जघान ।

एव निविघ्नतया समाप्तयज्ञे विश्वामित्रो दिशो राक्षसही-
ना दृष्ट्वा राममप्रवात् ।

कृताथोऽस्मि महाबाहो !

मिथिलोपवने तु तत्र निर्जनमाश्रमपद दृष्ट्वा राघव पप्रच्छ,
कस्यायमाश्रम ?

विश्वामित्र उवाच—अत्र पुराऽहल्यासहितो गौतमस्तप
आतिष्ठत् । एष गौतमस्य महर्षे रम्य आश्रम इति ॥

पाठक्येनेन अभ्यास कर केछ मुश्केली नडे तो लाग थीन्तना
पाठ ४६ ना वाक्य जेछ तेनु निवारण्य करे

पाठ ७

दुये आगला पाठना श्लोकानु सरण संस्कृत नीचे आपवामा
आ०युं छे, अने। अब्यास सारी रीते करे—

ततो दुप्यन्तो राजा तु तदा शाकुन्तलं पुत्रं नामतो भरतं कृत्वा
यौवराज्येऽभ्यपेचयत् ।

तस्य महात्मनो महल्लोकसंनादनमजितं दिव्यं भास्वरं प्रथितं
चक्रं प्रावर्तत । स महीपालान्विजित्य वशवर्तिनश्चकार । सतां
धर्मं च चचार । अनुत्तमं यशश्च प्राप । स राजा प्रतापवान्सार्व-
भौमश्चक्रवर्ती आसीत् । यथा मरुत्पतिः शक्रस्तथा स बहुभिर्य-
ज्ञैश्चेजे ।

त कण्वौ विधिवद्याजयामास । भूरिदक्षिणं गोविततं नाम
वाजिमेधं स श्रीमानवाप । यस्मिन्भरतः पशानां सहस्रं कण्वाय
ददौ । भरताद्भारती कीर्तिर्येनेदं भारतं कुलम् ।

भरतस्यान्ववाये हि महौजसो देवकल्पा अपरं ये च पूर्वं
वै भारता इति विश्रुताः । बहवो राजसत्तमा ब्रह्मकल्पा बभूवुः ।
येषां सर्वशो नामधेयानि अपरिमेयानि ।

हे नृपशाङ्गल ! तत पूरुं राज्येऽभिपिच्य स महातपा-
भृगुतुंगे सुचरितं तपः कृत्वा, पश्चान्महताकालेन कालधर्ममुपे-
यिवान् ।

सदारस्त्वनशनं कारयित्वा स्वर्गमाप्तवान् ।

प्रश्नाः ।

- १ ताटिकां रामं कथं व्यमोहयत् ?
- २ पश्चाद्रामेण किं कृतम् ?
- ३ ताटिकावधेन कः तुष्टः ।
- ४ तुष्टेन विश्वामित्रेण रामाय किं दत्तम् ?
- ५ सिद्धाश्रमं गत्वा रामेण किं कृतम् ?
- ६ रामेण केन अस्त्रेण मारीचः हतः ?
- ७ राम शेषान् राक्षसान् केन अस्त्रेण जघान ?
- ८ पश्चात् कस्या आश्रमं राम गतः ?

पाठक आ प्रश्नोना उत्तर स स्मृतभाज आपवानो प्रयत्न करे.
ने आगणने पाठ ठीक रीते सभलध गये। हुशे, तो उत्तर सरणताथी
आपी शकशे आथी वाचकेनी परीक्षा पछु थध नशे

संधि करेलां वाक्ये।

एते वीरा मयैव पूर्वं निहता । अतस्त्वं निमित्तमात्रं भव
क्षत्रस्य धर्मस्य तत्त्वं धर्म्यं युद्धं कर्तव्यमित्येवास्ति । अतो
दुद्धात्पलायन क्षत्रियाय न योग्यं भवति । तस्य क्षत्रियस्य
किं नगरमस्ति ? स वीर क्षत्रियो वीरपुरे निवसति । तस्मान्न-
गरात्स इदानीमेवात्रागतः । स किमर्थमत्रागतः ?

पाठ ८

. संस्कृत-वाक्यानि ।

१ अत्र पुरा अहल्यासहितः महात्मा गौतमः ऋषि तपः
अतप्यत् । २ मुनिवेषधरः इन्द्रः गौतमस्य आश्रमं एकदा
आजगाम । ३ तव संगं इच्छामि इति स अहल्यां अब्रवीत् ।
४ तस्मिन्काले गौतमः महामुनिः स्वकीयं आश्रमं प्रविवेश ।
५ तदा इन्द्रः विपण्णवदन च अभवन् । ६ त तथा दृष्ट्वा
मुनि इन्द्रं शशाप । ७ भार्या अपि ततो गौतमः शप्तवान् ।
८ यदा रामः एतद्वन आगमिष्यति तदा पूता भविष्यसि ।
९ हे राम ! इमं आश्रमं देवरूपिणीं अहल्यां च अधुना
तारय ।

भाषा-वाक्य

(१) अर्द्धीया पडेलाना वणतमा अहल्या साथे महात्मा
गौतम ऋषि तप करता हुता. (२) मुनिवेश धागु करी इन्द्र
गौतमना आश्रममा ओक वणते आल्या (३) तारा संगनी हुं
इच्छा धरावु छु, ओम तेमणे अहल्याने कहु. (४) तेज वणते
गौतम महामुनिचे आश्रममा प्रवेश कर्यो. (५) त्यारे इन्द्र
भिन्न वदन थया. (६) तेने तेवो जेठ मुनिचे इन्द्रने शाप
आये. (७) श्रीने पणु पछी गौतमे शाप आये. (८) त्यारे
राम आ वनमा आवशे, त्यारे तु पवित्र थधश (९) हे राम !
आ आश्रम तथा देवरूपिणी अहल्याने हुवे उद्धार करे.

संस्कृत-वाक्यानि ।

१० इति एवं विश्वामित्रस्य ऋषेः वचनं श्रुत्वा सलक्ष्मण
 राम आश्रमं प्रविवेश । ११ तत्र तपस्विनीं दीप्ता अहल्या राम
 ददर्श । १२ रामस्य दर्शनेन सा अहल्या पूता भूत्वा पूर्ववत्
 रूपसपत्ना बभूव । १३ रामस्य दर्शनात् एव शापस्य अन्तं गता सा
 अहल्या । १४ गौतमवचनं स्मरन्ती सा अहल्या रामलक्ष्मणयो
 पाद्य अर्घ्यं आतिथ्यं च चकार । १५ रामलक्ष्मणौ अपि तपोबल
 विशुद्धाया तस्या अहल्याया पादौ जगृहतुः । १६ गौतम
 अपि तदा तत्र आगत्य, राम विधिबन्तं संपूज्य, पूर्ववत् तप
 तेषु । १७ तत रामः लक्ष्मणेन सह विश्वामित्रम् पुरस्कृत्य
 उत्तरा दिशं प्रस्थितः ।

भाषा-व्याख्य

(१०) अत्र विश्वामित्र ऋषिः वचनं साक्षणी
 लक्ष्मण साथे रामे आश्रममा प्रवेश कर्तुं (११) त्या तपस्विनी
 तेजस्वी अहल्याने रामे ज्येष्ठ (१२) रामवदना दर्शनी ते
 अहल्या पवित्र यज्ञे पडेलानी ज्येष्ठ स्वशपवान यद्य गद्य
 (१३) रामना दर्शनमात्रथी शाप मुक्त यद्य ते अहल्या
 (१४) गौतम मुनिना वचननु स्मरण करती ते अहल्या राम
 अने लक्ष्मणना (पाद्यं) पग घेवा भाटे पाणी, (अर्घ्यं)
 अने पूजासाहित्य लावी, (आतिथ्यं) अतिथिसत्कार करवा लागी
 (१५) राम लक्ष्मणे पद्य तपना जगती शुद्ध यज्ञेती ते
 अहल्याना पगे पद्या (१६) गौतम पद्य त्यारे त्या आवी
 रामनी विधिपूर्वक पूजा करी, तप करवा लाये (१७) त्यारे राम
 लक्ष्मण साथे विश्वामित्रने आगण राणी उत्तर दिशा तरक्याया

पाठ ८

संस्कृत वाक्यानि

१८ मिथिलापतिः राजा जनक तु तत् श्रुत्वा विनयेन सहसा प्रत्युज्जगाम । १९ तेन जनकेन दत्तं पूजार्घ्यं प्रतिगृह्य विश्वामित्रः राज्ञः कुशलं यज्ञस्य च निर्विघ्नता पप्रच्छ । २० तत्सर्वं निवेद्य राजा अपि कृताञ्जलि मुनिं पप्रच्छ को इमौ वीरो पुत्रा इति । २१ विश्वामित्र अपि सर्वं पूर्वं वृत्तान्तं न्यवेदयत् । २२ ततः जनक उवाच । धन्यं अनुगृहीतं च अस्मि ।

साधना-वाक्य

(१८) मिथिलादेशना पात्रक गन्त जनक ते साधना विनयपूर्वकं तेन क्षणे (प्रत्युज्जगाम) अभ्युप गया (१९) ते जनके आपेक्षा पूजसाहित्येनोच्चीकृतं करी विश्वामित्रे गन्तना कुशलं समायाच्ये अने यज्ञनी निर्विघ्नता जायत पूछ्यु (२०) आ ज्ञु निवेदन करी राजा पणु (कृत अञ्जलि) हाथनेडी मुनिथी पुछवा लाये। के आ वीर पुत्र जेणु छे? (२१) विश्वामित्रे पणु ज्ञु पूर्व-वृत्तांत कही सलगाव्यु (२२) त्पारे जनक बोल्या के हु धन्य अने अनुगृहीत हु

वाक्य आ वाक्य वारवार पाथी मागी रीते तैयार करे, अने ओवी गीते अभ्यास करे के कोर्छ मुठ्ठेवी न रहे ध्यानपूर्वक मनन करी ओछाभा ओछा वीस वार आ पाठ पाये

सांघे उरेलां वाक्य

तेन जनकेन दत्त पूजार्थं प्रतिगृह्य विश्वामित्रो राज्ञः कुशलं यज्ञस्य च निर्विघ्नतां पप्रच्छ । तत्सर्वं निवेद्य राजापि कृताञ्जलि-मुनिं पप्रच्छ, काविमौ वीरो पुत्राविति । विश्वामित्रोऽपि सर्वं पूर्वं वृत्तान्तं न्यवेदयत् । ततो जनक उवाच-धन्योऽनुगृहीतश्चास्मि ।

प्रश्नाः

- १ ऋषिः गौतमः कुत्र तप अतप्यत् ?
- २ मुनिवेपथर इन्द्रः कुत्र आजगाम ?
- ३ इन्द्र किमर्थं तत्र आगतः ?
- ४ तदा गौतमेन ऋषिणा किं कृतम् ?
- ५ गौतमं ऋषिं दृष्ट्वा इन्द्रेण किं कृतम् ?
- ६ गौतम अहल्या किमर्थं शप्तवान् ?
- ७ अहल्या कदा पूता भविष्यति ?
- ८ विश्वामित्रेण किं उक्तम् ?
- ९ रामेन अहल्या कुत्र दृष्टा ?
- १० रामस्य दर्शनेन किं जातम् ?
- ११ अहल्या रामस्य आतिथ्यं कथं अकरोत् ?
- १२ रामः तत ऊर्ध्वं कुत्र प्रस्थितः ?
- १३ जनकेन किं कृतम् ?
- १४ जनकः मुनिं किं पृष्ठवान् ?
- १५ विश्वामित्रः तस्मिन् किं न्यवेदयत् ?

पाठ १०

(म० भारत आदि० १४९)

विदुरस्य सुहृत्कश्चित्खनक कुशलो नर ।

विविक्ते पाण्डवान् राजन्निदं वचनमत्रवीत् ॥ १ ॥

अन्वय — हे राजन् ! कश्चित् नर विदुरस्य सुहृत् कुशल
खनक विविक्ते पाण्डवान् इदं वचनमत्रवीत् ॥अर्थ—हे राजन् ! ठोष्ये अत्र विदुरना (सुहृत्) भित्ते
दुःशय (खनक) भुङ्ग्ये भोदनागच्छे (विविक्ते) अकान्तभा
पाण्डवोने आ वचनं कथ्ये ।

प्रहितो विदुरेणास्मि खनक कुशलो ह्यहम् ।

पाण्डवानां प्रियं कार्यमिति किं करवाणि व ॥ २ ॥

अन्वय — अहं कुशल खनक विदुरेण प्रहितः अस्मि ।
व पाण्डवानां किं प्रियं कार्यं करवाणि इति ।अर्थ—हं दुःशय भाटी भोदनागच्छे विदुरेण भोदनागच्छे ३
(व) आप पाण्डवानुं अत्र प्रियं कार्यं कर्तुं ?

प्रच्छन्नं विदुरेणोक्तं श्रेयस्त्वभिहं पाण्डवान् ।

प्रतिपादय विश्वासादिति किं करवाणि व ॥ ३ ॥

अन्वय — विदुरेण विश्वासान् प्रच्छन्नं उक्तं इह त्वं पाण्ड-
वानां श्रेयं प्रतिपादय इति । व किं करवाणि ?अर्थ—विदुरे विश्वासं होवने शब्दे (प्रच्छन्नं) शुभल वशी
भूते अत्रैव तु पाण्डवानुं इति (प्रतिपादय) क्व नेषी आपनु
कथुं काम (करवाणि) कर्तुं ?

कृष्णपक्षे चतुर्दश्या रात्रावस्या पुरोचन ।

भवनस्य तव द्वारि प्रदास्यति हुताशनम् ॥ ४ ॥

अन्वय — कृष्णपक्षे अस्या चतुर्दश्या रात्रौ पुरोचन तव भवनस्य द्वारि हुताशन प्रदास्यति ॥

अर्थ—कृष्णपक्षणी आ चौदसनी राते पुरोचन तारा घरना द्वारमा (हुताशन) अग्नि आपशे अर्थात् घर णाणी मुकशे

मात्रा सह प्रदग्धव्या पाडवा पुरुपर्पभा ।

इति व्यवस्थितं तस्य धार्तराष्टस्य दुर्मते ॥ ५ ॥

अन्वय — पुरुपर्पभा पाडवा मात्रा सह प्रदग्धव्या । इति तस्य दुर्मते धार्तराष्टस्य व्यवस्थितम् ॥

अर्थ— (पुरुप-ऋपभा) पुरुपश्रेष्ठ पाडव (मात्रा) माता साथे (प्र दग्धव्या) णाणी मुकवाभा आवे, अेम अे इष्टभुद्धि (धार्तराष्टस्य) धृतराष्ट्रपुत्रे (व्यवस्थितं) नककी कगी राभ्यु छे

किञ्चिच्च विदुरेणोक्तो म्लेच्छवाचासि पाडव ।

त्वया च तत्तथेत्युक्तमेतद्विश्वासकारणम् ॥ ६ ॥

अन्वय — हे पाडव ! म्लेच्छवाचा विदुरेण किञ्चित् च उक्त असि । तन् त्वया च तथा इति उक्तं एतत् विश्वासकारणम् ।

अर्थ—हे पाडव ! (म्लेच्छवाचा) म्लेच्छ लायाभा विदुरे तमने (उक्त) कडेकु ते (तथा) हीक छे अेम ते पणु कधु (एतन्) आ विश्वासनेः हेतु छे [अर्थात् अेटकु कडेवाथी तारे विश्वास भाग पर थाय]

उवाच तं सत्यधृति कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

अभिजानामि सौम्य त्वां सुहृदं विदुरस्य वै ॥ ७ ॥

अन्वयः— सत्यधृतिः कुंतीपुत्र युधिष्ठिरः तं उवाच । हे सौम्य ! त्वां विदुरस्य सुहृदं अभिजानामि ॥

अर्थ—(सत्यधृति) धैर्यवान् कुंतीपुत्र युधिष्ठिरः तेने उद्धृ. ७ (सौम्य) प्रिय ! तने विदुरने। मित्र समञ्जु छुं.

शुचि प्राप्तं प्रियं चैव सदा च दृढभक्तिकम् ।

न विद्यते कवे किञ्चिदविज्ञातं प्रयोजनम् ॥ ८ ॥

अन्वय — शुचिं प्रियं सदा दृढभक्तिकं प्राप्तं [त्वां अभि-
जानामे] कवेः अविज्ञातं किञ्चित् प्रयोजनं न विद्यते ॥

अर्थ—शुद्ध प्रिय हृमेशा द्रढलकित धरावनार तु प्राप्त थये छे, येम हुं ममञ्जु छुं (कवे) कवि विदुरथी कोथ कार्य अज्ञात नथी. (अर्थात् तमे येम कश्चो तेम ते समत थये)

आ पाठना श्लोकोभा आवेक्षी म धीञ्चोऽनु स्पष्टीकरण—

१ कुशलो नरः = कुशल नर ।

२ राजन्निदं = राजन् इदं ।

३ प्रहितो विदुरेणास्मि = प्रहितः विदुरेण अस्मि ।

४ कुशलो ह्यहं = कुशल हि अहम् ।

५ विदुरेणोक्त = विदुरेण उक्तः ।

६ श्रेयस्त्वम् = श्रेय त्वम् ।

७ विश्वासादिति = विश्वासान् इति ।

८ किञ्चिच्च = किञ्चिन् च ।

९ तत्तथेत्युक्तमेतद्विश्वासकारण = तत् तथा इति उक्तं
एतत् विश्वास-कारणम् ।

वाचक आ सधीओने आगणना श्लोकभा लुभे, अने समल
वे के देवी रीते सधी करेली छे

सधि करेलां वाक्यो

अत्र पुराऽहल्यासहितो महात्मा गातम ऋपिस्तपोऽतप्यत् ।
मुनिवेषधर इन्द्रो गौतमस्याश्रममेकदा जगाम । तव सगमिच्छा-
मीति सोऽहल्यामप्रवीत् । तस्मिन्काले गौतमो महामुनिस्वकीय
माश्रमं प्रविवेश, तदेन्द्रो विपण्णवदनश्चाभवन् । त तथा दृष्ट्वा
मुनिरिन्द्रं शशाप । भार्यामपि तथा गौतम शप्तवान् । यदा
राम एतद्धनमागमिष्यति तदा पूता भविष्यसि । हे राम !
इममाश्रमं देवरूपिणीमहल्याश्चाधुना तारय ।

प्रश्ना

- १ विदुरस्य क सुहृत् अत्र आगत ?
- २ पाण्डवान् कि वचनं स अप्रवीत् ?
- ३ स खनक केन तत्र प्रहित ?
- ४ विदुरेण प्रच्छन्न कि उक्तम् ?
- ५ कृष्णपक्षे चतुर्दश्या रात्रौ कि भविष्यति ?
- ६ धार्तराष्ट्रस्य दुर्वुद्धे कि व्यवस्थितम् ।
- ७ सत्यधृति युधिष्ठिर कि उवाच ?
- ८ य युधिष्ठिर कस्मै उवाच ? कि उवाच ?
- ९ विदुरस्य क सुहृत् अस्ति ?
- १० किमर्थं अत्र आगत ?

पाठ ११

ने आपे अगाठिना ऐ पाठनु' अध्ययन परापर कर्तुं हुशे, ते नीचे लपेला वाक्ये आपने सरणताथी अभजाधं जशे.

संस्कृत-वाचन-पाठ ।

पुराऽत्र महात्माऽहल्यासहितो गौतमऋषिस्तपोऽतप्यत् ।
इन्द्रो मुनिवेषधरो गौतमस्याऽश्रममेकदाऽऽजगाम । तव संग-
मिच्छामीति सोऽहल्यामब्रवीत् । गौतमो महामुनिः स तस्मि
न्काले प्रविवेश स्वकीयमाश्रमम् ।

तद- विपण्णवदनश्चाभवत् । तथा तं दृष्ट्वा मुनिरिन्द्रं
शशाप । तता गौतमो भार्यामपि शप्तवान् । यदा राम एतद्वनमा-
गमिष्यति पूता तदा भविष्यति ।

हे राम ! इममाश्रमं देवरूपिणीमहल्यां चाधुना तारय ।
इत्येवं विश्वामित्रस्यर्षेर्वचन श्रुत्वा सलक्ष्मणो राम आश्रमं
प्रविवेश । तत्र तपस्विनीं दीप्तमहल्यां रामो ददर्श । रामस्य
दर्शनेन साऽहल्या पूता भूत्वा पूर्ववद्रूपसंपन्ना बभूव । रामस्य
दर्शनदेव शापम्यान्तं गता साऽहल्या ।

गौतमवचनं स्मरन्ती साऽहल्या रामलक्ष्मणयो पादमर्द्य-
मातिथ्यं च चकार ।

रामलक्ष्मणावपि तपोबलविशुद्धायास्तस्या अहल्याया पादां
जगृहत् ।

गौतमोऽपि तदा तत्रागत्य रामं विधिवत् संपूज्य पूर्ववत्तप-
स्तेषु ।

ततो रामो लक्ष्मणेन सह विश्वामित्रं पुरस्कृत्य उत्तरा दिश
प्रस्थितः ।

मिथिलापती राजा जनकस्तु तच्छ्रुत्वा विनयेन सहसा
प्रत्युज्जगाम । तेन जनकेन दत्तं पूजार्थं प्रतिगृह्य विश्वामित्रो
राज्ञं कुशलं यज्ञस्य च निर्विघ्नतां पप्रच्छ ।

तत्सर्वं निवेद्य राजाऽपि कृताञ्जलिर्मुनिं पप्रच्छ काविमौ
वीरपुत्राविति ? विश्वामित्रोऽपि सर्वं पूर्वं वृत्तान्तं न्यवेदयत् ।
ततो जनक उवाच- ' घन्योऽनुगृहीतश्चास्मि ' ।

वाचक आ सरण स स्मृत वाच्ये न्ने अगाडिना पाडने। अक्याम
अराणर क्यो दुशे, तो विशेष परिश्रम क्यो वगर आ पाड समज्ज
अशे न्ने के। अक्यामे मुशकेती नडे तो आण पुस्तकने। पाड ८-८
अुयो, नेमा अे अ वाक्ये। पदअेदपूर्वक आपेला छे दुवे नीचिना
पाक्य वाच्ये।

कश्चिन्नरो विदुरस्य सुहृत्कुशलं खनको विविक्ते पाडवानिद्र
वचनमत्रयीन् । अहं कुशलं खनको विदुरेण प्रहितोऽस्मि । व
पाडवाना किं प्रियं कार्यं करवाणीति ?

विदुरेण विश्वासात्प्रच्छन्नमुत्तं । इह त्वं पाडवाना श्रेय
प्रतिपादयेति । अयुना व किं करवाणि ? कृष्णपक्षे अस्या
चतुर्दश्या रात्रौ पुरोचनस्तव भवनस्य द्वारि हृताशनं प्रदास्यति ।
पुरुपर्षभा पाडवा मात्रा सह प्रदग्धया इति तस्य दुर्मतर्था
तराश्रस्य व्यवस्थितम् ।

હે પાણ્ડવ ! વિદુરેણ મ્લેચ્છવાચા કિંચિચ ઉક્તોઽસિ ।
તત્ત્વયા ચ તથેત્યુક્તમેતદ્વિશ્વાસકારણમ્ ।

સત્યધૃતિ કુન્તીપુત્રો યુધિષ્ઠિરસ્તમુવાચ । દે સૌમ્ય ! ત્વા
વિદુરસ્ય સુહૃદમભિજાનામિ । તયા શુચિ પ્રિયં સદા દૃઢ-
ભક્તિકં પ્રાપ્તં ત્વામભિજાનામિ । કવેરવિજ્ઞાત કિંચિત્પ્રયોજનં ન
વિદ્યતે ।

ને આગવા પાઠનો અભ્યાસ સારી રીતે કર્યો હશે તો આ પાઠ
અરણતાથી અમલ શકાશે ને ડોઢ જગ્યાએ શંકા થાય તો આ
જ પુસ્તકનો પાઠ ૧૦મે જુઓ

ને વાચક આ પાઠ વાર વાર ધ્યાનથી વાચશે તો સ ધી છટી
પાઠવાની અને તેનો અર્થ સમજવાની રીત પોતાની મેળેજ સમલ
ગકશે દેક પાઠ વાગ વાર વાચવો એજ સહુ કરતા મળા માર્ગ છે

હવે આ પાઠમા આવેલી સ ધી છટી પાઠી બતાવીએ છીએ-

૧ પુરાઽહન્યા = પુરા અહન્યા ।

૨ ગૌતમ ઋપિ = ગૌતમ ઋપિ ।

૩ તપોઽતપ્યન્ = તપ અતપ્યન્ ।

૪ દ્વિત્રો ગૌતમમ્યાશ્રમમેકદાજગામ = દ્વિત્ર ગૌતમમ્ય આશ્રમં
એકદા આતગામ ।

५ तदेन्द्रो विपण्णवदनश्चाभवन् = तदा इन्द्रः विपण्णवदनः
च अभवत् ।

६ एतद्वनं = एतत् वनं ।

७ चाधुना = च अधुना ।

८ विश्वामित्रस्यर्षेः = विश्वामित्रस्य ऋषेः ।

९ रामलक्ष्मणावपि = रामलक्ष्मणा अपि ।

१० कश्चिन्नरः = कः चिन् नरः ।

११ प्रहितोऽस्मि = प्रहितः अस्मि ।

१२ कवेरविज्ञातं = कवेः अविज्ञातं ।

श्रेणी शीते श्री ७ अधिष्ठाता विषयभां वाच्यक विचार करी
तथा अगाढना पाठ लोभं समञ्जसानो प्रयत्न करे. ध्यानपूर्वक
लेवाथी श्रेभां डोळ मुश्केली नर्ही नडे.

संघि क्शेलां वाक्ये।

स देवर्षिर्नारद एवमुक्त्वा विरराम, राजश्रेष्ठो युधिष्ठिरस्तु
शोकेन परिप्लुतश्चिन्तयामास, मोहितश्चाभवन् । दीनमनसं
शोकोपहतं तमातुरं युधिष्ठिर राजानं माता कुन्ती इदमप्रवीण-
हे महाराज ! त्वमेवं शोचितुं नार्हसि ।

—०-:०:—

પાઠ ૧૨

અકારાન્ત નાન્યતરબલતિના શબ્દોના રૂપ નીચે પ્રમાણે થાય છે—

૧ મિત્રં = મિત્ર
 (હે) મિત્ર ! = (હે) મિત્ર
 ૨ મિત્રં = મિત્રને
 ૩ મિત્રેણ = મિત્રથી

૪ મિત્રાય = મિત્ર માટે
 ૫ મિત્રાત્ = મિત્રથી
 ૬ મિત્રસ્ય = મિત્રનું
 ૭ મિત્રે = મિત્રમાં

માત્ર પહેલી વિલકિતનું રૂપ પુલ્લિંગથી બુદ્ધ છે. બીજા રૂપ અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દોના જેવાજ છે, એ વસ્તુ અહીં ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. એજ પ્રમાણે નીચે લખેલા અકારાન્ત નાન્યતરબલતિના શબ્દોના રૂપ થાય છે—

પાપં = પાપ
 દર્શનં = દર્શન
 કાર્પણ્યં = કંબુસાઇ
 કાર્યં = કર્તવ્ય
 દુઃખં = દુઃખ
 વ્રતં = વ્રત, નિયમ
 દાનં = દાન
 અંતઃપુરં = અંદરનો આરય
 હૃદયં = હૃદય

ઔપઘં = દવા
 તોયં = પાણી
 કુસુમં = પુષ્પ
 અઙ્ગં = કમળ
 ચક્રં = પૈડું
 રૂપં = સુંદરતા, સ્વરૂપ
 લાવણ્યં = સુંદરતા
 નેત્રં = આંખ
 સૂત્રં = દોરી

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ પાપી મનુષ્ય પાપાત્ કથં મુક્તઃ ભવતિ ? ૨ તવ દર્શનાય અહં અઘ અત્ર આગત । ૩ દાનસમયે કાર્પણ્યં મા કુરુ । ૪ રુઘ્ણાય ઔપઘં દેહિ । ૫ તૃપિતાય તોયં દેહિ । ૬ ઉદ્યાનાત્ કુસુમં સ આનયતિ । ૭ જલે અઙ્ગં ભવતિ । ૮ મનુષ્ય દુ સ્વ ન વાઙ્ગતિ । ૯ અહં વ્રતં ચરિષ્યામિ । ૧૦ સત્યં એવ પરમ વ્રતં અસ્તિ । ૧૧ જ્ઞાનસ્ય દાનં ઘનસ્ય દાનાત્ શ્રેષ્ઠં । ૧૨ ગૃહસ્ય મધ્યે અંત પુરં ભવતિ । ૧૩ અંત પુરે ગૃહપત્ની વસતિ । ૧૪ દુષ્ટસ્ય મુખે અમૃતં હૃદયે ચ વિપ ભવતિ । ૧૫ પદ્ય, રથસ્ય ચક્રં કયં ભ્રમતિ ।

ભાષા-વાક્ય

(૧) પાપી માણસ પાપથી કેવી રીતે મુક્ત થાય છે? (૨) તારા દર્શન માટે હું આજે અહીં આવ્યો છું (૩) દાન આપતી વખતે કંબુસાઈ ન કર (૪) રાગીને દવા આપો (૫) તરસ્યાને પાણી આપો (૬) બાગમાંથી તે ફૂલ લાવે છે (૭) પછીમા કમળ થાય છે (૮) માણસ દુ ખી થવા ઇચ્છતો નથી (૯) હું મત કરીશ (૧૦) સત્ય એ જ સાચુ મત છે (૧૧) વિદ્યાનુ દાન ધનના દાનથી ઉત્તમ છે (૧૨) ઘરની વચમાં અંત પુર હોય છે (૧૩) અંત પુરમાં ગૃહિણી રહે છે (૧૪) દુષ્ટના મુખમાં મિઠાશ અને હૃદયમાં વિપ હોય છે (૧૫) જો, રથનું પેંડુ કેવું ફરે છે!

संस्कृत-वाक्यानि ।

१६वालकस्य रमणीयं रूपं अहं पश्यामि । १७ सः पुरुषः
रूपेण बलेन लावण्येन च अतीव सुन्दरः अस्ति । १८ तस्य नेत्रं
इदानीं रुग्णं जातम् । १९ तत्र श्वेतं सूत्रं अत्र आनय । ।

भाषा-वाक्य

(१६) वालकस्य सुन्दर इयं दुर्लभा । (१७) ते माणुस इयं, अण
अने लावण्येन अत्यंत सुन्दर छे. (१८) तेनी आंभ ह्ये अगदी
गध. (१९) ते अक्षेष्ट दोरे अर्द्धीया लाव.

संस्कृत-वाक्यानि ।

कविः सूत्रेण यज्ञोपवीतं करोति । यथा स नेत्रेण रूपं पश्यति
तथा कर्णेन शब्दं शृणोति । तस्य स्वप्नं पश्य । यंत्रस्य चक्रं
इदानीं न भ्रमति । सः यंत्रस्य चक्रं कदा भ्रामयिष्यति ? हृदयं
शुद्धं कुरु । तत्र पापं मा अस्तु । यथा अंतःपुरे पुत्री भ्रमति
तथा गृहाद् बहिः पुत्रः भ्रमति । दानेन पुण्यं भवति वा न ?
यदि दानेन पुण्यं भवति, तर्हि त्वं दानं किं न करोषि ?

वाक्ये आ पाठ वाक्ये अने पोते मनथी उपरना शब्दोना वाक्योभां
प्रयोग करे, अने अनी शके त्यां संधीओ अनाववानो प्रयत्न करे.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ જનકઃ ઉવાચ- હે મુનિપુંગવ ! અત્ર અસ્તિ ધનુષ્યં શંકર-
 સ્ય । ૨ ક્ષેત્રં કૃપતઃ મે લાંગલાત્ ઉત્થિતા એકા સુતા ચ અસ્તિ ।
 ૩ ક્ષેત્રં શોધયતા લઙ્ગા અતઃ સા સીતા इति नाम्ना વિશ્રુતા ।
 ૪ સા હૃદાનીં સ્વયંવરયોગ્યા સંજાતા । ૫ વર્ધમાનાં તાં સીતાં
 સર્વે રાજાનઃ અત્ર આગત્ય વરયિતું ઇચ્છન્તિ । ૬ વરયિતું ઇચ્છતાં
 અપિ તેપાં કન્યાં ન દદામિ વીર્યશુલ્કા इति । ૭ સર્વે નૃપતયઃ
 વીર્યં જિજ્ઞાસવઃ અત્ર ઉપાગચ્છન્ । ૮ તેપાં પુરસ્તાત્ મયા શૈવં
 ધનુઃ ઉપાહૃતમ્ । ૯ તસ્ય ગ્રહણે તોલને અપિ વા તે નૃપાઃ ન
 શેકુ ।

ભાષા-વાક્ય

(૧) જનક બોલ્યા કે હે મુનિ (પુંગવ) શ્રેષ્ઠ ! અહીંયા છે શંકરનું
 ધનુષ્ય. (૨) ખેતર (કૃપતઃ) ખેડનાર મારા હુળથી ઉત્પન્ન થયેલી
 એક પુત્રી પણ છે. (૩) ખેતરની શોધ કરનારાએ (લઙ્ગા) પ્રાપ્ત
 કરી તેથી તે સીતાના નામથી (વિશ્રુતા) પ્રસિદ્ધ છે. (૪) તે હવે
 સ્વયંવરને યોગ્ય થઈ છે. (૫) મોટી ઘટી એ સીતાને બધા રાજા
 અહીંયાં આવી વરવા ઈચ્છે છે. (૬) પણ વરવાની ઈચ્છા ધરાવનારા
 તેઓ (રાજાઓ) ને હું કન્યા નથી આપતો. (કારણકે) આ (વિર્ય
 શુલ્કા) વીર્યના બળથી લેવા યોગ્ય છે. (૭) બધા રાજાઓ શૈવની
 ભજના કરી અહીં આવી ચુક્યા (૮) તેમની સામે હું શિવભનુ
 ધમુષ્ય લાવ્યો. (૯) તેને પકડવા અને તેને ઉઠાવવામાં પણ તે
 રાજાઓ સમર્થ ન હતાં.

संस्कृत-वाक्यानि ।

१० तत् एतत् परमभास्वरं धनुः रामलक्ष्मणयोः च
 अपि दर्शयिष्यामि । ११ रामः यदि अस्य आरोपणं कुर्यात्
 अहं सीतां तस्मै दद्याम् । १२ ततः जनकेन समादिष्टाः सचिवाः
 प्रयासेन धनुं तत्र आनयामासुः । १३ महर्षेः वचनात् तत्र धनुः
 दृष्ट्वा रामः अत्रवीत् । १४ इदं दिव्यं धनुः पाणिना संस्पृशामि ।
 तस्य तोलने पूरणे अपि यत्नवान् च भविष्यामि ।

लापा-वाक्य

(१०) ते आ परम तेऽस्वी धनुष्य रामलक्ष्मणने पणु हुं षता-
 वीश. (११) राम ने येनी उपर (आरोपणं) होरी अदावशे,
 तो हुं सीता तेने आपीश. (१२) त्यारे जनकनी आजानुसार
 मंत्रीओ प्रयत्न करी धनुष्यने त्यां लाववा लाग्या. (१३) महर्षिना
 वचनोधी ते धनुष्य नेध राम जोड्या. (१४) आ दिव्य धनुष्यने
 (पाणिना) हाथथी स्पर्श करे हुं. तेने तोलवा अने पूरुं करवाने।
 पणु प्रयत्न करीशः

संधि करेलां वाक्ये

जनक उवाच-हे मुनिपुंगव ! अत्रास्ति धनुष्यं भगवतो
 महोदवस्य । क्षेत्रं कृपतो मे लांगलाद्दुत्थितैका सुता चास्ति ।
 क्षेत्रं शोधयता सा लब्धा । अतः सा सीतेति नाम्ना विश्रुता ।
 सेदानीं स्वयंवरयोग्या संजाता ।

પાઠ ૧૪

સસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ એવં ઉક્ત્વા રામ ધનુ મધ્યે જગ્રાહ । લીલયા પૂરયામાસ
 ચ । ૨ યદા રામેણ મૌર્વી આરોપિતા તદા તત્ ધનુ વમઞ્જ ચ ।
 ૩ તદા રાજા જનક પ્રાજલિ વિશ્વામિત્રં ઉવાચ । ૪ અત્યદ્ભુતં
 હૃદ । અચિન્ત્યં અતર્કિત ચ મયા । ૫ મે સુતા સીતા રામં
 મર્તાર પ્રાપ્ય કીર્તિ આહરિપ્યતિ । ૬ મે મંત્રિણઃ શીઘ્ર અયોધ્યા
 ગચ્છન્તુ । રાજાનં દશરથં ચ અત્ર આનયન્તુ । ૭ એવં સમાદિષ્ટા
 દૂતા ત્રિરાત્રેણ અયોધ્યા પ્રાવિશન્ । ૮ વૃદ્ધં દશરથ રાજાન
 જનકસ્ય કૃતે કુશલં ચ પપ્રચ્છુ । ૯ તવ પુત્રેણ રામેણ સીતા
 નિજિતા ।

ભાષા વાક્ય

(૧) એમ કહીને રામે ધનુષ્યને વચ્ચેમાંથી ધર્યું અને લીલાથી
 પૂર્ણ કર્યું (૨) ત્યારે રામે (મૌર્વી) દોરી ચઢાવી, ત્યારે તે ધનુષ્ય
 (વમઞ્જ) તૂટી ગયું (૩) ત્યારે રાજા જનકે હાથ જોડી વિશ્વામિત્રને
 કહ્યું (૪) અતિ અદ્ભુત આ છે, અચિન્ત્ય અને મારાથી અતર્કિત
 છે (૫) મારી પુત્રી સીતા રામને પતિ તરીકે પ્રાપ્ત કરી કીર્તિ કરાશે
 (૬) મારા મંત્રી તરતજ અયોધ્યા જાય અને રાજા દશરથને અહિં
 લઈ આવે (૭) આ પ્રમાણે આજ્ઞા પામેલા દૂત નણુ રાત્રી પછી
 અયોધ્યામાં પ્રવિષ્ટ થયા (૮) વૃદ્ધ દશરથ રાજા જનક માટે કુશળ
 પૂછવા લાખ્યા (૯) તારા પુત્ર રામે સીતાને છૂટી લીધી છે

संस्कृत वाक्यानि

१० अतः जनकः राजा विवाहमंगलाय भवन्तं सपुरोहितं निमंत्रयति ।

भाषा वाक्य

(१०) तेथी जनक राजा विवाह मंगल भाटे (भवन्तं) आपने पुरोहितो साथे निमंत्रण आपे छे.

वाक्य आ पाठनो सारी रीते अभ्यास करे अने अनेक बार पाथे.

संधि करेलां वाक्ये।

अत्रास्ति धनुष्यं शंकरस्य । शंकरस्य धनुष्यमत्रास्ति । धनुष्यमस्त्यत्र शंकरस्य । अस्त्यत्र धनुष्यं शंकरस्य ।

२ क्षेत्रं कृपतो मे लांगलादुत्थितैका सुता चास्ति । मे क्षेत्रं कृपतो लांगलादुत्थितैका चास्ति सुता । सुता चास्त्यैका लांगलादुत्थिता मे क्षेत्रं कृपतः ।

३ क्षेत्रं शोधयता लब्धाऽतः सा सीतिति नाम्ना विश्रुता । लब्धा क्षेत्रं शोधयताऽतः सीतिति नाम्ना विश्रुता ।

४ मेदानीं स्वयंवरयोग्या संजाता । संजातेदानीं सा स्वयंवरयोग्या । स्वयंवरयोग्या सा संजानेदानीम् ।

પાઠ ૧૫

શ્લોકના પાઠોમાં પહેલાં પદ આપીને અન્વય આપવામાં આવતો, પણ આ પુસ્તકમાં શરૂઆતથીજ પદ આપવાનું બંધ કર્યું છે. વાચકોને પદ સંબંધી કોઈ મદદ થાય તો તે અન્વયમાં પદ જોઈ શકે છે. વાચક પોતે અન્વયને જોઈ શ્લોકના પદ લખવાનો અભ્યાસ કરે. એવી રીતે તેમનો અભ્યાસ બહુ વધી જશે.

यथा तस्य तथा नस्त्वं निर्विशेषा वयं त्वयि ।

भवतश्च यथा तस्य पालयास्मान्यथा कविः ॥ ९ ॥

(મં ભાં આદિ ૧૪૯)

અન્વય:— યથા તસ્ય ત્વં । તથા નઃ ત્વ । વયં ત્વયિ નિર્વિશેષા । યથા તસ્ય તથા ભવત । યથા કવિઃ તથા અસ્માન્ પાલય ॥

અર્થ—જેમ તે વિદુર માટે તું છે, (તથા) તેમ (ન) અમારે માટે તું છે. (વયં) અમે (ત્વયિ) તારામા (નિર્વિશેષા) વિશેષતા રહિત છીએ— (અર્થાત્ કોઈ બીજે ભાવ નથી રાખતા). જેમ તે વિદુરના સંબંધમાં તેમ જ (ભવત) તારા સંબંધમાં [અમારા મનમાં ભાવ છે]. જેમ (કવિઃ) વિદુર તેમ તું પણ (અસ્માન્) અમારી (પાલય) રક્ષા કર.

इदं शरणमाग्नेयं मदर्थमिति मे मति ।

पुरोचनेन विहितं धार्तराष्ट्रस्य शासनात् ॥ १० ॥

અન્વય:— इदं आग्नेय शरणं धार्तराष्ट्रस्य शासनात् पुरोचनेन मदर्थं विहितं इति मे मति ॥

અર્થ— આ (આગ્નેયં) અગ્નિથી બળવા યોગ્ય (શરણ) ધર
 ધૃતરાષ્ટ્ર પુત્રની (શાસનાત) આજ્ઞાથી પુરોચને (વિહિતં) મારા
 માટે બનાવ્યું, એવો મારો મત છે.

સ પાપઃ કોશવાંશ્ચૈવ સસહાયશ્ચ દુર્મતિઃ ।

અસ્માનપિ ચ પાપાત્મા નિત્યકાલં પ્રવાઘતે ॥ ૧૧ ॥

અન્વય— સ દુર્મતિઃ પાપઃ કોશવાન્ ચ સસહાયઃ એવ
 પાપાત્મા અસ્માન્ અપિ નિત્યકાલં પ્રવાઘતે ॥

અર્થ— તે દુષ્ટબુદ્ધિ પાપી (કોશ-વાન્) બળનાથી યુક્ત
 અર્થાત ધનવાન (સ-સહાયઃ) સહાયી જનોથી યુક્ત પાપાત્મા,
 (અસ્માન્) અમને (અપિ) જ સદા સર્વદા બાધા પહોંચાડે છે.

સ ભવાન્મોક્ષયત્વસ્માન્યત્નેનાસ્માદ્દુતાશનાત્ ।

અસ્માસ્વિહ હિ દગ્ધેષુ સકામઃ સ્યાત્સુયોધનઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વય— સઃ ભવાન્ અસ્માત્ દુતાશનાન્ યત્નેન અસ્માન્
 મોક્ષયતુ । હિ અસ્માસુ ઇહ દગ્ધેષુ સુયોધનઃ સકામઃ સ્યાન્ ।

અર્થ— તે (ભવાન્) આપ (અસ્માન્) આ અગ્નિથી પ્રયત્ન
 કરી અમને (મોક્ષયતુ) બચાવો, કારણકે અહીંયાં (અસ્માસુ
 દગ્ધેષુ) અમારા બર્ણી જવાથી (સુયોધનઃ) દુયોધન (સ-કામઃ)
 સંકળ ઇચ્છા ધરાવનાર ધમ્ જશે.

इदं तदशुभं नूनं तस्य कर्म चिकीर्षितम् ।

प्रागेव विदुरो वेद तेनास्मानन्यबोध्यन् ॥ १३ ॥

અન્વય— તસ્ય ઇદં ચિકીર્ષિતં કર્મ નૂનં અશુભં । વિદુરઃ

પ્રાક્ એવ વેદ । તેન અસ્માન્ અન્વબોધયત્ ॥

અર્થ— તેનુ'આ (ચિકીર્ષિતં) સંકલ્પિત કર્મ (નૂનં) નિઃ-
સંદેહ અશુભ છે. વિદુર (પ્રાક્) પહેલાંથી જ (વેદ) બાંધે છે.
(તેન) એજ કારણે (અસ્માન્) અમને સાવધાન કીધા

સેયમાપદનુપ્રાપ્તા ક્ષત્તા યાં દૃષ્ટવાનપુરા ।

પુરોચનસ્યાવિદિતાનસ્માસ્ત્વં પ્રતિમોચય ॥ ૧૫ ॥

અન્વય—સા હ્યં આપત્ અનુપ્રાપ્તા । યાં ક્ષત્તા પુરા દૃષ્ટ-
વાન્ । ત્વ પુરોચનસ્ય અવિદિતાન્ પ્રતિમોચય ॥

અર્થ—તે (હ્યં) આ આપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. (યાં) જેને
(ક્ષત્તા) વિદુરે અગાઉ (દૃષ્ટવાન્) જોઈ હતી. તુ પુરોચનને
(અ-વિદિતાન્) માલમ ન પડે એમ (અસ્માન્) અમને (પ્રતિ-
મોચય) બચાવ.

સ તથેતિ પ્રતિશ્રુત્ય સ્વનકો યત્નમાસિતઃ ।

પરિશ્વામુત્કિરન્નામ ચકાર ચ મહદ્વિલમ્ ॥ ૧૬ ॥

અન્વય—સ સ્વનકઃ તથા ઇતિ પ્રતિશ્રુત્ય યત્નં આસિત ।
પરિશ્વાં ઉત્કિરન્ નામ મહત્ વિલં ચકાર ચ ॥

અર્થ—તે ખોદનારે (તથા) ઠીક, એમ (પ્રતિશ્રુત્ય) કહીને
પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. (પરિશ્વાં) ખદક (ઉત્કિરન્ નામ) ખોદવાના
બહાને મોટું બિલ કરતો રહ્યો.

આ શ્લોકોમાં આવેલી સ ધિઓના પદ હવે બુઓ-

૧ નસ્ત્વ = ન ત્વ ।

- २ भवतश्च = भवतः च ।
 ३ मदर्थमिति = मत् अर्थ इति ।
 ४ पालयास्मान् = पालय अस्मान् ।
 ५ कोशांश्चैव = कोशान् च एव ।
 ६ मोक्षयत्वस्मान् = मोक्षयतु अस्मान् ।
 ७ यत्नेनास्माद्दुताशनान् = यत्नेन अस्मान्दुताशनान् ।
 ८ अस्मान्बिह = अस्मात् इह ।
 ९ प्रागेव = प्राक् एव ।
 १० विदुरो वेद = विदुरः वेद ।
 ११ सेयमापदनुप्राप्ता = सा इयं आपन् अनुप्राप्ता ।
 १२ अस्माँस्त्वं = अस्मान् त्वं ।

आ अंधिओ न्नेध वाचक अंधि न'अंधी ज्ञान प्राप्त इदे.

अंधि इन्द्रेलां वाच्य

यथा तस्य त्वं तर्ह्यवाम्माकं त्वमसि । यथा कवि-
 र्म्मान्पालयति, तर्ह्यय त्वमपि पालयास्मान् । इदं न्याशाग्रहं
 धर्ताराष्ट्रम्याश्रया पुगेचनेन निर्मितमिति मम मतिः । न दुर्मतिः
 पापो दुर्योगनो धनवान् महाप्यवांश्चास्मान्निन्यं प्रसायते ।
 अतो भगवान् यत्नेनास्माद् दुताशनान्दस्मान्मोक्षयतु ।

पाठ १६

जे आपना अगाठिना पाठ परापर थछ गया हुशे, तो आ
पाठमां आपेहु सरण संस्कृत आपने तरतज समनछ जशे.
जुओ-

जनक उवाच - हे मुनिपुंगव ! अत्रास्ति धनुष्य शंकरस्य ।
क्षेत्रं कृपतो मे लाङ्गलादुत्थितैका सुता चास्ति । क्षेत्र शोधयता
लब्धा अतः सा सीतेति नाम्ना विश्रुता । सेदानीं स्वयंवरयोग्या
संजाता । वर्धमानां तां सीतां सर्वे राजानोऽध्रागत्य
वरयितुमिच्छन्ति ।

वरयितुमिच्छतामपि तेषां कन्यां न ददामि वीर्यशुल्केति ।
सर्वे नृपतयो वीर्यं जिज्ञासवोऽत्रोपागच्छन् । तेषा पुरस्तान्मया
शिवं धनुरुपाहृतम् । तस्य ग्रहणे तालनेऽपि वा ते नृपा न शेकुः ।
तदेतत्परमभास्वरं धनू रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि ।

रामो यद्यस्यारोपणं कुर्यादहं सीता तस्मै दद्याम् । ततो
जनकेन समादिष्टाः सचिवा प्रयासेन धनुस्तत्रानयामासुः ।

महर्षेर्वचनात्तद्धनुर्दृष्ट्वा रामोऽब्रवीन् । इदं दिव्यं धनुः पाणिना
संस्पृशामि तस्य तोलने पूरणेऽपि यत्नवांश्च भविष्यामि ।

एवमुक्त्वा रामो धनुर्मध्ये जग्राह । लीलया पूरयामास च ।
यदा रामेण मौर्वी आरोपिता तदा तद्धनुर्वभञ्ज च ।

तदा राजा जनकः प्राञ्जलिर्विश्वामित्रमुवाच । अत्यद्भुतमि-
दम् । अचिंत्यमतकितञ्च मया । मे सुता सीता रामं भर्तारं प्राप्य

कीर्तिमाहरिष्यति । मे मंत्रिणः शीघ्रमयोध्यां गच्छन्तु । राजानं दशरथं चात्रानयन्तु ।

एवं समादिष्टा दूतास्त्रिरात्रेणायोध्यां प्राविशन् । वृद्धं दशरथं राजानं जनकस्य कृते कुशलं च पप्रच्छुः ।

तव पुत्रेण रामेण सीता निर्जिता । अतो जनको राजा विवाहमङ्गलाय भवन्तं सपुरोहितं निमन्त्रयति ।

वाचक उपरना वाक्येने वारंवार वांचे. अनेक वषते वाचवाधी आ सरण संस्कृत वाचके ने समज्जथ जशे.

जे कोठ जग्ग्याजे अर्थ के संधि विषे न समज्जथ ते वाचक अगाठिना तेरभां पाठभां जुजे. तेभां आपेला वाक्य जेवाधी जंधी शंकाजे इर थशे. तेभां दरेक वाक्य पदरछेदपूर्वक आपेळुं छे, अने पूर्ण शब्दार्थ पणु आध्या छे. छतां जेथा वगर वाचक आ पाठ समज्जवाने प्रयत्न करे, हवे ह्यु जुजे—

यथा तस्य त्वं, तथा नस्त्वम् । वयं त्वयि निर्विशेषाः । यथा तस्य तथा भवतः । यथा कविः तथा त्वमस्मान्पालय ।

इदमाग्नेयं शरणं धार्तराष्ट्रस्य शासनात्पुरोचनेन विहितमिति मे मतिः ।

स दुर्मतिः पापः कोशवांश्च ससहायश्चैव पापात्माऽस्मानपि नित्यकालं प्रवाधते ।

स भवानस्माद्ब्रुताशनाद्यत्नेनास्मान्मोक्षयतु । तस्मास्विह दग्धेषु सुयोधनः सकामः स्यात् । तस्येदं चिकिर्षितं कर्म नूनम-शुभम् । विदुरः प्रागेव वेद् । तेनास्मानन्यबोधयन् ।

सेयमापदनुप्राप्ता । यां क्षत्ता पुरा दृष्टवान् । त्वं पुरोचनस्या-
विदितानस्मान्प्रतिमोचय ।

स खनकस्तयेति प्रतिश्रुत्य यत्नमास्थितः । परिखामुत्किर-
न्नाम महद्विलं चकार च ।

वाचक आ पणु वारंवार वांचे. वांचवाधी संधि छूटी पाठवानी
रीत सभनाथ जशे. जे कोथ जव्याये शंका थाय तो १५ मे पाठ
जुज्यो-तेमां भूण श्लोकना अन्वय, अर्थ वगेरे आपेलां छे. जे
अगाठना पाठ अराअर थध गया हुशे, तो जेमां कोथ अशकेली
ज नहुी नडे.पणु जे कोथ शंका रही जाय तो अगाठना पाठ
जेवाधी तेनु निवारण थध शके छे.

नीचे लेखेला प्रश्नोना उत्तर संस्कृतभांज आपो.

- १ कस्य धनुष्यं तत् आसीत् ?
- २ सीता कथं प्राप्ता ? केन प्राप्ता ?
- ३ स्वयंवरसमये सर्वे राजानः किं कुर्वन्ति ?
- ४ वृषां तस्य धनुष्यस्य तोलने ग्रहणे वा समर्थाः सन्ति
वा न ?
- ५ ततः रामेण किं कृतम् ?
- ६ यदा धनुः बभूव तदा जनकेन किं कृतम् ?
- ७ जनकस्य मन्त्रिणः दशरथं किं ऊचुः ?
- ८ आग्नेयं शरणं केन विहितम् ?
- ९ कस्य शासनात् तेन विहितम् ?

१० कः पापात्मा दुर्मतिः ?

११ तेन पापेन किं कृतम् ?

१२ विदुरेण किं कृतम् ?

१२

आ प्रश्नोना उत्तर सङ्कृतमा न आपवानो प्रयत्न कश्चि. ले
न भने तो आन पाठना अगाठना वाक्य लेधने उत्तर आपो.
अेम करवाधी आपनी उन्नति निःसङ्को यथ शके छे.

प्रश्नोना उत्तर भराभर आपी शक्य, त्यां-मुधी आ पाठने
अभ्यास करता रडे.

संधि कश्चिं वाक्ये।

तत्कस्य धनुष्यमासीन् । नृपास्तस्य धनुष्यस्य तोलन ग्रहण वा
समर्थाः सन्ति वा न ? ततो रामेण किं कृतम् ? यदा धनुर्वभञ्ज
तदा जनकेन किं कृतम् ? जनकस्य मन्त्रिणो दशरथं किमूचुः ?
आम्रं शरणं केन विहितम् ? कस्य शासनात्तेन विहितम् ? को
दुर्मतिः पापात्मा ?

एतत्परमभास्वरं तद्धनुः रामलक्ष्मणयोश्चेदानीं प्रदर्श-
यिष्यामि । रामो यद्यस्यारोपणं कुर्यात्, तर्हि सीतामहं दद्यामस्मि ।
ततो राजा जनकेन समादिष्टाः सर्वे सचिवा महता प्रयासेन
तद्धनुस्तत्रानयामासुः ।

પાઠ ૧૭

સસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તત દશરથ મિથિલા ઉપેયિવાન્ । જનક ચ પૂજા કલ્પ-
યિત્વા એનં ઉવાચ । ૨ દિષ્ટ્યા પ્રાપ્ત અસિ સહ વસિષ્ઠેન । દદામિ
સીતા રામાય, ઊર્મિલા લક્ષ્મણાય ચ । ૩ વિશ્વામિત્ર ચ ઉવાચ ।
રાજન્ ! સદશ ધર્મસબધ રામસ્ય સીતયા સહ, લક્ષ્મણસ્ય ચ
ઊર્મિલયા સહ । ૪ અન્યત્ ચ । યવીયસ જનકભ્રાતુ કુશધ્વ-
જસ્ય અપિ સુતાદ્વય આસ્તિ । ૫ ભરતશત્રુઘ્નયો પત્ન્યર્થ સુતાદ્વયં
અપિ યોગ્યમ્ । ૬ વસિષ્ઠેન્ અપિ તત્ અતુમતમ્ ।

ભાષા-વાક્ય

(૧) ત્યારપછી દશરથ મિથિલા ભણી રવાના થયા જનકે પૂજા કરી તેમનાથી વાતચીત કરી (૨) સૌભાગ્યથી તમે અહીં વસિષ્ઠ સાથે પ્રાપ્ત થયા છો (આવ્યા છો) હું સીતાને રામ માટે, અને ઊર્મિલાને લક્ષ્મણ માટે આપુ છું (૩) વિશ્વામિત્ર બોલ્યા— હે રાજન્ ! યોગ્ય ધર્મ સબધ જ છે, રામનો સીતા સાથે અને લક્ષ્મણનો ઊર્મિલા સાથે (૪) અને એ કે જનકના (યવીયસ) અનુજ કુશધ્વજની પણ બે પુત્રિઓ છે (૫) ભરત અને શત્રુઘ્નની પત્નીઓ માટે તે બંને પુત્રિઓ યોગ્ય છે (૬) વસિષ્ઠે પણ તેની સંમતિ આપી

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૭ જનકઃ તુ પ્રાઙ્ગલિઃ ઉવાચ । ધન્યં મન્યે મમ કુલમ્ ।
 ૮ યતઃ ઉભૌ અપિ મુનિપુંગવૌ યુવાં અસ્માકં કુલસંબંધં સદૃશં
 જ્ઞાપયતઃ । ૯ એકેન એવ અહ્ના ચત્વારો રાજપુત્રાઃ ચતસૃણાં
 રાજપુત્રીણાં પાણીન્ ગૃહ્ણન્તુ । ૧૦ તતઃ સર્વાભરણભૂપિતાં સીતાં
 સમાનીય, અગ્નેઃ પુરસ્તાત્ સંસ્થાપ્ય, રાજા રામં અવ્રવીત્ ।
 ૧૧ મે સુતા इयं સીતા, અથ તવ સહયર્મચારિણી, પ્રતીચ્છ
 એનાં પતિવ્રતાં, છાયાં ઇવ અનુગામિનીમ્ । ૧૨ તતઃ સર્વે
 મહર્ષયઃ સાધુ સાધુ ઇતિ ઋચુઃ ।

ભાષા વાક્ય

(૭) જનક તો હાથ બેડી બોલ્યાં કે હું મારા કુળને ધન્ય માનું છું. (૮) કારણકે (યુવાં) આપ બન્ને મુનિ શ્રેષ્ઠ પણ અમારા કુળસંબંધને યોગ્ય (જ્ઞાપયતઃ) કહી રહ્યાં છે, (૯) એકજ દિવસે ચારે કુમારો ચારે રાજકુમારીઓના (પાણીન્) હાથ (ગૃહ્ણન્તુ) ગ્રહણ કરે. (૧૦) પછી બધા ભૂષણોથી ભૂષિત સીતાને લાવી અગ્નિ સામે (સંસ્થાપ્ય) બેસાડી રાજાએ રામને કહ્યું. (૧૧) મારી પુત્રી આ સીતા આજથી તારી સહધર્મચારિણી (તારા સાથે ધર્માચરણ કરનારી) ની ઇચ્છા કર, આ પતિવ્રતા સ્ત્રી છાયાની જેમ (અનુગામિની) પાછળ આવનારી છે. (૧૨) ત્યારે બધા મહર્ષિ “ ઉત્તમ છે ” એમ કહેવા લાગ્યાં.

पाठ १८

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ लक्ष्मणं, भरतं, शत्रुघ्नं च तथैव क्रमेण ऊर्मिलया, मांडव्या श्रुतकीर्त्या च सह संयोजयामासुः । २ ते अग्निं त्रिः परिक्रम्य भार्याः ऊहः । ३ अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रः, आपृष्ट्वा रामचंद्रं, उत्तरपर्वतं जगाम । ४ राजा दशरथः अपि मिथिलाधिपतिं जनकं पृष्ट्वा अयोध्यानगरीं आशु प्रस्थित । ५ मार्गं तु क्षत्रियविमर्दनं जामदग्न्यं रामं दशरथः ददर्श । ६ तदा दशरथः प्राञ्जलिः भूत्वा 'अभयं देहि' इति तं प्रार्थयामास ।

भाषा वाक्य

(१) लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्नने तेज कुमथी उर्मिला, मांडवी अने श्रुतकीर्ति साथे संयुक्त कथां. (२) तेमण्णे त्रणु वार अग्निनी परिक्रमा करी भार्यांओ साथे (ऊहः) विवाह कथां. (३) त्यार पछी रात्रि व्यतीत थवा पर विश्वामित्र रामचंद्रने पूछी उत्तरपर्वते आल्यां. (४) राजा दशरथ पणु मिथिलाधिपति जनकथी पूछी अयोध्यां नगरीं जवा (आशु.) तरतज आल्या. (५) मार्गं मां क्षत्रियधातकी जमदग्निपुत्र रामने दशरथे जेया. (६) त्यारे दशरथे हुथ जेडी 'अभयता आपो' जेवी तेनी प्रार्थना करी.

संस्कृत-वाक्यानि

७ अनादृत्य तद् वाक्यं, रामं एव जामदग्न्यः उवाच । पश्य
अद्य एव मे पराक्रमम् । ८ रामः अपि घनुः सजीकृत्य उवाच ।
ब्राह्मण आसि त्वम् । तस्मात् ते प्राणं न हरामि । ९ ततः
जामदग्न्यः महेन्द्रपर्वतं तपश्चरणं कर्तुं गतः, रामः अपि
अयोध्यां प्राप्तः ।

(७) ते वाक्यतु' अनादर करी, रामने जमदग्निपुत्रे कहुं, "जे हवे
भारु पराक्रम." (८) राम पणु घनुष्य अढावी षोड्या के तु ब्राह्मण
छे, तेथी तारे प्राणु हुं नहि लठि. (९) पछी जमदग्निपुत्र महेन्द्र-
पर्वत उपर तप करवा भाटे गया, अने राम पणु अयोध्या
पहोन्था.

अर्थ करेलां वाक्ये।

अनादृत्य तद्वाक्यं राममेव जामदग्न्य उवाच । पश्याद्यैव मे
पराक्रमम् । रामोऽपि घनुः सजीकृत्योवाच । ब्राह्मणोऽसि त्वम् ।
तस्मात्ते प्राणं न हरामि । ततो जामदग्न्यो महेन्द्रपर्वतं तपश्चरणं
कर्तुं गतः, रामोऽप्ययोध्यां प्राप्तः ।

५१४ १८

चक्रे च वेश्मनस्तस्य मध्ये नातिमहद्विलम् ।

कपाटयुक्तमज्ञात समं भूम्याश्च भारत ॥ १७ ॥

(म. भारत आदि. अ. १४९)

अन्वयः—हे भारत ! तस्य वेश्मन. मध्ये न अतिमहत्
कपाटयुक्तं अज्ञातं भूम्याः च समं विलं चक्रे ॥

अर्थ—हे भारत ! ते (वेश्मनः) धरणी पृथग्भां (न अतिमहत्)
अत्यंत मोटु नहि अने (कपाट युक्तं) आरक्ष्याओधी युक्त तथा
अज्ञातं) शुभ (भूम्याः—समं) भूमि समान न (विल) विल
(चक्रे) घनायुः.

पुरोचनभयादेव व्यदधात्संवृतं मुखम् ।

स तस्य तु गृहद्वारि वसत्यशुभधी सदा ॥ १८ ॥

अन्वयः—पुरोचन+भयात् एव संवृतं मुख व्यदधात् । सः
अशुभधी तस्य गृहद्वारि तु सदा वसति ॥

अर्थ— पुरोचनना अथवी ते विलतुं मुख (संवृत) ढाडी अथ
(व्यदधात्) डीधुं. ते (अशुभधी) दुष्ट युद्धिवाणो ते अज्ञानना
द्वारभां न इमेशा (वसति) रडेते। डते।

तत्र ते सायुधाः सर्वे वसन्ति स्म क्षपां नृप ।

दिवा चरन्ति मृगयां पांडवेया वनाद्धनम् ॥ १९ ॥

अन्वयः—हे नृप ! ते सर्वे पांडवेया सायुधाः क्षपां तत्र
वसन्ति स्म, दिवा वनात् वनं मृगयां चरन्ति ॥

अर्थ—हे राज ! ते षष्ठा पादुना पुत्र (स-आयुषा) हृदियारे
सहित (क्षपा) रात्रे त्या (वसन्ति स्म) रडता हुता द्विवसे
अेक वनथी षीण वनभा भृगया भाटे (चरति) इरता हुता

विश्वस्तवदविश्वस्ता वञ्चयन्त पुरोचनम् ।

अतुष्टास्तुष्टवद्राजन्नूपु परमाविस्मिता ॥ २० ॥

अन्वय—हे राजन् पुरोचनं वञ्चयन्त, अविश्वस्ता
विश्वस्तवत्, अतुष्टा तुष्टवत्, परम-विस्मिता ऊपु ॥

अर्थ—हे राज ! पुरोचनने (वञ्चयन्त) ङगता (अ-विश्वस्ता)
विश्वास न करवा ष्टता अे विश्वास करवा सभान, (अ-तुष्टा)
सतुष्ट न थवापर पणु म तुष्ट थयानी जेभ, अत्यत (विस्मिता)
विस्मित थधने (ऊपु) रडेवा लाय्या

न चैनानन्ववोधन्त नरा नगरवासिनः ।

अन्यत्र विदुरामात्यात्तस्मात्खनकसत्तमात् ॥ २१ ॥

अन्वय—तस्मान् खनकसत्तमात् विदुरामात्यान् अन्यत्र
नगरवासिनः नरा एनान् न अन्ववोधन्त ॥

अर्थ ते षोढनाराओभा (सन् तम) श्रध विदुरना (अमात्य)
मत्रि सिवाय (अन्यत्र) षीण नगरवासी (नरा) दोडे (एनान्)
अेभने न (अन्ववोधन्त) ळणुता

पाठ २०

त्तास्तु दृष्ट्वा सुमनस, परिसवत्सरोपितान् ।

विश्वस्तानिव संलक्ष्य हर्षं चक्रे पुरोचन ॥ १ ॥

(म भारत आदि. अ १५०)

अन्वय — परि-सवत्सर-उपितान् सुमनस तान् दृष्ट्वा,
विश्वस्तान् इव संलक्ष्य पुरोचन हर्षं चक्रे ॥

अर्थ—(सवत्सर) वर्षालर (उपित) रहैला उत्तम मनवाणा ते
पाउवोने (दृष्ट्वा) लेधने, तेभने विश्वास कर्था समान (संलक्ष्य)
अनुभव करी पुरोचन आन ह मानवा लाग्ये।

पुरोचने तथा हृष्टे कान्तेयोऽथ युधिष्ठिर ।

भीमसेनार्जुनो चोभौ यमौ प्रोवाच धर्मविन् ॥२॥

अन्वय — तथा पुरोचने हृष्टे, अथ कौतेय धर्मविन् युधिष्ठिर
भीमसेनार्जुनौ उभौ यमौ च प्रोवाच ॥

अर्थ—ते प्रभाषे पुरोचने स तुष्ट तथा (अथ) पत्नी (कान्तेय)
कुन्तीपुत्र धर्मज्ञानी युधिष्ठिर, भीम, अर्जुन अने (उभौ) अत्रे
(यमौ) गुडवा लाध नकुल सहदेवने (प्रोवाच=प्र+उवाच) कहे।

आ पाठना श्लोकोभा आवेयी स धिष्योने विग्रह—

१ वेदमनस्तस्य=वेदमन तस्य ।

२ नातिमहद्विलम् = न अति महन् विलम् ।

३ भूम्याश्च = भूम्या च ।

- ४ भयादेव = भयान् एव ।
 ५ वसत्यशुभधी. = वसति -अशुभ-धी ।
 ६ सायुधा. = स- आयुधा ।
 ७ वनाद्धन = वनात्-वनम् ।
 ८ विश्वस्तवदविश्वस्ता = विश्वस्तवन् अविश्वस्ता ।
 ९ अतुष्टास्तुष्टवद्राजन्नूपु = अतुष्टा तुष्टवत् राजन् ऊपु ।
 १० चैनानन्वबोधन्त = च एनान् अतु -अबोधन्त ।
 ११ तास्तु = तान् तु ।
 १२ कौन्तेयोऽथ = कौन्तेय अथ ।
 १३ भीमसेनार्जुनौ = भीमसेन-अर्जुनौ ।
 १४ चोर्भौ = च उर्भौ ।
 १५ प्रोवाच = प्र-उवाच ।

पाथक आ स धिओः लुओे अने म धि ओणभवानो प्रथल उडे

पडेवाना प्रवोडमा आवेला नभासोनु विवन्धु

- १ भीमसेनार्जुनौ = भीमसेन च अर्जुन च भीमसेनार्जुनौ
 (भीम अने अर्जुन)
 २ धर्मवित् = धर्म वेत्ति धर्मविन् (धर्म ज्ञातुना)
 ३ नगर्यामिनः = नगरे वसन्ति इति नगर्यामिनः ।
 (नगरमा रतेनारा)
 ४ ग्वनकसत्तम = ग्वनकेषु सत्तम (ज्योदनाराओभा उत्तम)

५।४ २९

संस्कृत-वाचन-पाठ ।

ततो दशरथो मिथिलामुपेयिवान् । जनकश्च पूजां
कल्पयित्वैनमुवाच । दिष्ट्या प्राप्तोऽसि सह वसिष्ठेन । "ददामि
सीतां रामायोर्मिलां लक्ष्मणाय च ।

विश्वामित्रश्चोवाच । राजन् ! सदृशो धर्मसम्बन्धो रामस्य
सीतया सह, लक्ष्मणस्य चोर्मिलया सह । अन्यच्च यवीयसो
जनकभ्रातुः कुशध्वजस्यापि सुताद्वयमस्ति । भरतशत्रुघ्नयो
पत्न्यर्थं सुताद्वयमपि योग्यम् । वसिष्ठेनापि तदनुमतम् ।

जनकस्तु प्राञ्जलिरुवाच- "धन्यं मन्ये मम कुलम् । यत
उभावपि मुनिपुगवौ युवामस्माकं कुलसंबन्धं सदृशं ज्ञापयत ।"

एकेनेवाहा चत्वारो राजपुत्राश्चतसृणा राजपुत्रीणा पाणीन्
गृह्णन्तु । तत सर्वाभरणभूषिता सीता समानीयाम्ने पुरस्ता-
त्संस्थाप्य राजा राममत्रवीत् "मे सुतेयं सीताद्य तव सहधर्मचा-
रिणी, प्रतीच्छैना पतिव्रता, छायामिवानुगामिनीम् ।" तत सर्वे
महर्षय साधुसाधिव्युचु ।

लक्ष्मणं भरतं शत्रुघ्नं च तथैव क्रमेणोर्मिलया माड्व्या श्रतकी
त्या च सह संयोजयामासु । तेऽग्निं त्रिःपरिक्रम्य भार्या उहृ ।

अथ रात्र्या व्यतीताया विश्वामित्र आपृष्ट्वा रामचन्द्रमुत्तर
ष्वतं जगाम ।

राजा दशरथोऽपि मिथिलाधिपतिं जनकं पृष्ट्वाऽयोध्यानगरीमाशु प्रस्थितः । मार्गे तु क्षत्रियविमर्दनं जामदग्न्यं रामं दशरथो ददर्श । तदा दशरथः प्राञ्जलिभूत्वा “ अभयं देहीति ” तं प्रार्थयामास ।

अनाहत्य तद्वाक्यं राममेव जामदग्न्य उवाच ‘ पश्याद्य मे पराक्रमम् । ’ रामोऽपि धनुः सज्जीकृत्योवाच “ ब्राह्मणोऽसि त्वं, तस्मात्ते प्राणं न हरामि । ” ततो जामदग्न्यो महेन्द्रपर्वतं तपश्चरणं कर्तुं गतो, रामोऽप्ययोध्यां प्राप्तः ।

हे भारत ! स तस्य वेदमनो मध्ये नातिमहत्कपाटयुक्तमज्ञातं भूम्याश्च समं विलं चक्रे । पुरोचनभयादेव संवृतं मुखं व्यदधात् । सं पुरोचनोऽशुभधीस्तस्य गृहद्वारि तु सदा तिष्ठति ।

हे नृप ! ते सर्वे पाण्डवेयाः सायुधाः क्षपां तत्र वसन्ति स्म, दिवा च वनाद्धर्मं मृगयां चरन्ति । हे राजन् ! पुरोचनं वञ्चयन्तो ऽविश्वस्ता विश्वस्तवन्, अतुष्टास्तुष्टवन्, परमाविस्मिता ऊपः । तस्मात्स्वनकसत्तमाद्विदुरामात्यादन्यत्र नगरवासिनो नरा एतानान्ववोचन्त ।

भंभी छूरी पाडेला वाड्ये।

ततो दशरथो मिथिलामुपेयिवान् = ततः दशरथः मिथिलां उपेयिवान् ।

जनकश्च पूजां कल्पयित्वैनमुवाच = जनकः च पूजां कल्पयित्वा एनं उवाच ।

५१४ २२

परिसंवत्सरोपितान्सुमनसस्तान्दृष्ट्वा, विश्वस्तानिव संलक्ष्य,
पुरोचनो हर्षं चक्रे । तथा पुरोचने हृष्टे, अथ धर्मविद्युधिष्ठिरो
भीमार्जुनौ यमौ च प्रोवाच ।

श्रेष्ठ उत्तमो मनुष्यो यद्यदाचरति तत्तदेवेतरो जन आचरति ।
यद्यदेव नृप आचरति तत्तदेव प्रजाजन आचरति । यथा विद्वाना-
नाचरति तथैव साधारणो जन आचरति । यथा त्वमाचरसि
तथैवाहमाचरामि । यथाऽहमाचरामि तथा त्वं नाचरसि ।

• स श्रेष्ठ उत्तमः पुरुषो यद्यत्प्रमाणं कुरुते तत्तदेव लोक
अनुवर्तते । यद्यद् भूपतिः प्रमाणं कुरुते तत्तदेव प्रजाजनः अनुवर्तते ।
यद्यद् भूपतिः प्रमाणं कुरुते साधारणो जनस्तत्तदेवानुवर्तते ।

आत्मनाऽऽत्मानमुद्धरेत् । सदात्मानमेवात्मनोद्धरेत् । कदाऽ-
प्यात्मनाऽऽत्मानं नावसादयेत् । मनुष्येण सदा तथा प्रयत्नः
कर्तव्यो येन तस्योद्धारो भविष्यति ।

आत्मैवात्मनो बन्धुर्भवति, तथाऽऽत्मनः शत्रुरप्यात्मैव भवति ।
यः स्वकर्तव्यं करोति, स एवात्मनो बन्धुर्भवति, तथा यः स्वक-
र्तव्यं न करोति, स एवात्मनः शत्रुर्भवति ।

हे मनुष्य ! मनो दुर्निग्रहं चलं चास्तीत्यसंशयं सत्यमेवास्ति ।
परंतु तस्य निग्रहोऽभ्यासेन वैराग्येण च भवति, नान्येन केनापि
कर्मणा भवति ।

यो वीर इदानीं युद्धेऽवस्थितः स विजयं प्राप्स्यति । यो वीरः पुरुषो युद्धं करोति सोऽवश्यं विजयं प्राप्नोति ।

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ । हे वीर ! इदानीं त्वं युद्धायोत्तिष्ठ, यथाशक्त्वं लभस्व । शत्रूञ्जित्वा समृद्धं राज्यं भुङ्क्व ।

एते वीरा मयैव पूर्वं निहता । अतस्त्वं निमित्तमात्रं भव । क्षत्रस्य धर्मस्य तत्त्वं ' धर्म्यं युद्धं कर्तव्यं ' मित्येवास्ति । अतो धर्म्याद्युद्धापत्लायनं भद्रियाय न बोध्यं भवति ।

तस्य क्षत्रियस्य किं नगरमस्ति ? स वीर क्षत्रियो वीरपुरे निवसति । तस्मान्नगरात्स इदानीमेवात्रागतः । स किमर्थमत्रागतः ? स कदाऽस्मान्नगरात्स्वनगरं गमिष्यतीति त्वं जानासि किम् ?

आदौ वीरेणेत्रियाणि संयम्य शत्रुणा सहावश्यं युद्धं कर्तव्यम् । यो वीरो निर्मलो निश्चलो निर्विकारो नित्यपूतो निस्पृहो निर्माह स एव प्रशंसनीयः । स एव युद्धे विजयं प्राप्नोति ।

पापी मनुष्य पापात्कथं मुक्तो भवति ? तव दर्शनायाहमद्यात्रागतः । दानसमये कार्पण्यं मा कुरु । रुग्णायौषधं देहि । नृपिताय तोयं देहि ।

शीतेन पीडिताय वस्त्रं देहि । लेखकाय पत्रं देहि । पूजनायः पुष्पं देहि । पुष्पं पत्रं फलं जलं भक्त्या देहि ।

५१४ २३

संस्कृत-वाचन-पाठ ।

(१)

उद्यानात्कुसुमं स आनयति । जलेऽब्जं भवति । मनुष्यो दुःखं
न वाञ्छति । अहं व्रतं चरिष्यामि । सत्यमेव परमं व्रतमस्ति ।
ज्ञानस्य दानं धनस्य दानाच्छ्रेष्ठम् । गृहस्य मध्येऽन्तःपुरं भवति ।
अन्तःपुरे गृहपत्नी वसति । दुष्टस्य मुखेऽमृतं हृदये च विषं
भवति । पश्य रथस्य चक्रं कथं भ्रमति ?

बालकस्य रमणीयं रूपमहं पश्यामि । स पुरुषो रूपेण बलेन
लावण्येन चातीव सुन्दरोऽस्ति । तस्य नेत्रमिदानीं रुग्णं जातम् ।
तच्छ्वेतं सूत्रमत्रानय ।

कविः सूत्रेण यज्ञोपवीतं करोति । यथा स नेत्रेण रूपं
पश्यति, तथा कर्णेन शब्दं शृणोति । तस्य रूपं पश्य । यन्त्रस्य
चक्रमिदानीं न भ्रमति । स यन्त्रस्य चक्रं कदा भ्रामयिष्यति ?
हृदयं शुद्धं कुरु । तत्र पात्रं माऽस्तु । यथाऽन्तःपुरे पुत्री भ्रमति,
तथा गृहाद्बहिः पुत्रो भ्रमति । दानेन पुण्यं भवति वा न ? यदि
दानेन पुण्यं भवति, तर्हि त्वं दानं किं न करोषि ?

(२)

युद्धं स्वर्गस्यैव द्वारमस्ति । यः क्षत्रियो धर्म्यं युद्धं करोति
स तेनैव द्वारेण स्वर्गं गच्छति । यदि स युद्धे मृतो भवति तर्हि

स स्वर्गं गच्छति, यदि न मृतो विजयं प्राप्तस्तर्हि राज्यं प्राप्नोति ।

अतः क्षत्रिय ईदृशं युद्धं सुखेन करोति । तेन स्वर्गं भूमिराज्यं वा प्राप्नोति । परंतु यो भीरुः पुरुषो युद्धं कर्तुं न समर्थः स न स्वर्गं प्राप्नोति । नाप्यत्र भूमिराज्यं प्राप्नोति ।

यः क्षत्रियो धर्मेण राज्यं रक्षति, राज्यस्य रक्षणार्थं चावश्यकं युद्धं करोति, स एव क्षत्रियो यशस्वी कीर्तियुक्तश्च भवति, नान्यः ।

∴ उद्वेर्जलं स्नानाय योग्यं भवति । उद्वेर्जलस्य स्नानेन शरीरस्वारोग्यं भवति । तेन स्नानेन शरीरस्य रोगोऽपि दूरं गच्छति ।

एको रथो भूमिमार्गेण गच्छति, स रथ इत्युच्यते । अन्यो रथो जलमार्गेण गच्छति, स जलरथ इत्युच्यते । तृतीयो रथ आकाशमार्गेण गच्छति, स विमान इत्युच्यते ।

भूपतिः प्रजापालनेन यश इच्छति । ब्राह्मणो ज्ञानवर्धनेन श्रेयो वाञ्छति । वैश्यो धनवर्धनेनैश्वर्यं कांक्षति । शूद्रः कर्मणोत्कर्षं प्राप्नोति । सर्वोऽपि जनः स्वकर्मणैव यशस्वी भवति । न तूद्योगं त्यक्त्वा सिद्धिं कोऽपि प्राप्नोति ।

पाठ २४

ईश्वरो हृदयदेशे तिष्ठति । तं यदि त्वं शरणं गच्छसि, तर्हि स एव त्वां स्वर्गं नेप्यति ।

यदि दिनसमये भानोः प्रकाशो भवति, तर्हि रात्रिसमये सोमस्य प्रकाशो भवति । सूर्यस्योष्णः प्रकाशस्तथा सोमस्य शीत प्रकाशोऽस्ति ।

य स्वधर्मं पालयति स एवोत्कर्षं प्राप्नोति, नान्यः । तस्यैव सर्वत्र कीर्तिर्भवति नान्यस्य । स एवोत्तमं यशः प्राप्नोति, नान्यः ।

अहं लोकस्य क्षयकृत्कालोऽस्मि । लोकान्समाहृतुमिहास्मि-
न्युद्धे प्रवृत्तोऽस्मि । अस्मिन्युद्धे सर्वस्य लोकस्य क्षयं कर्तुमि-
च्छामि । ये वीरा अस्मिन्युद्धेऽन्नावस्थितास्ते सर्वेऽपि त्वामृतेऽपि
न भविष्यन्त्येव ।

यो वीर इदानीं युद्धेऽवस्थितः स विजयं प्राप्स्यति । यो धीरः
पुरुषो युद्धं करोति, सोऽवश्यं विजयं प्राप्नोति ।

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ । यशो लभस्व । हे वीर ! इदानीं त्व युद्धायो-
त्तिष्ठ, यशश्च लभस्व । शत्रूञ्जित्वा समृद्धं राज्यं भुञ्च ।

एते धीरा मयैव पूर्वं निहताः, अतस्त्वं निमित्तमान भव ।

सा ताटिका राक्षसी रजोमेघेन रामं मुहूर्तं व्यमोहयन् ।
परन्तु पश्चाद्गामस्तां राक्षसीं ताटिकां विद्याघोरसि शरणे ।

तेन वाणेनोरसि विद्धा सा राक्षसी पपात ममार च ।

ततस्त्राटिकावधेन संतुष्टो मुनिवरो विश्वामित्रो राममुवाच ।
हे रामचन्द्र ! सर्वथाऽहं संतुष्टोऽस्मि तेऽनेन शौर्येण । अत
प्रीत्याऽहं ते सर्वाण्यस्त्राणि प्रयच्छामि । तैरस्त्रैः समन्वितो युद्धे
त्वं शत्रूञ्जेप्यासि । इत्युक्त्वा विश्वामित्र सर्वाण्यस्त्राणि यथाशास्त्र
रामाय न्यवेदयत् । ततः स विश्वामित्रो रामं लक्ष्मणं च
गृहीत्वा स्वकीयं सिद्धाश्रमं प्राविशत् ।

तत्र मुहूर्तं विश्रान्तौ रामलक्ष्मणौ ' मुनिश्रेष्ठो यज्ञदीक्षां
प्रविशतु ' इति तमनुबबन्धतुः । तच्छ्रुत्वा सर्वेऽपि मुनयो
रामलक्ष्मणं प्रशशंसुः ।

“अद्य प्रभृति पद्मात्रं रक्षतां युवां ” इति चोचुः । तावपि
यत्तो पडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ।

पृच्छां रात्रौ मायां कुर्वाणां राक्षसावभ्यधावताम् । परम-
क्रुद्धो रामो मारीचस्य राक्षसस्योरसि मानवमस्त्रं चिक्षेप ।

तेनास्त्रेण मारीचः सागरे क्षिप्तः । मारीचं सागरे क्षिप्तं
दृष्ट्वा सुबाहोरुरस्याग्नेयास्त्रं रामो वेगेन चिक्षेप ।

जे आपने अत्यार सुधीने अभ्यास ठीक थये हथे, तो नीचे खपेलां सश सन्शृतने तमे सभल शकथे—

(१)

ततो दशरथो मिथिलामुपेयिवान् । जनकश्च पूजां कल्पयित्वैनमुवाच । दिष्टया प्राप्तोऽसि सह वसिष्ठेन । ददामि सीतां रामायोर्मिलां लक्ष्मणाय च ।

विश्वामित्रश्चोवाच । राजन् ! सदृशो धर्मसम्बन्धो रामस्य सीतया सह । अन्यच्च यवीयसो जनकभ्रातुः कुशध्वजस्यापि सुताद्वयमस्ति । भरतशत्रुघ्नयोः पत्न्यर्थं सुताद्वयमपि योग्यम् ।

वसिष्ठेनापि तदनुमतम् । जनकस्तु प्राञ्जलिरुवाच । धन्यं मन्ये मम कुलम् । यत् उभावपि मुनिपुंगवौ युवामस्माकं कुलसंबन्धं सदृशं ज्ञापयतः ।

एकेनैवाह्वा चत्वारो राजपुत्राश्चतसृणां राजपुत्रीणां पाणीन् गृह्णन्तु ।

ततः सर्वाभरणभूषितां सीतां समानीयाग्ने पुरस्तात्संस्थाप्य राजा राममब्रवीत् ।

‘मे सुतेयं सीताऽद्य तव सहधर्मचारिणी, प्रतीच्छैना पतिव्रतां, छायामिवानुगामिनीम् ।’

ततः सर्वे महर्षयः साधु साध्वित्यूचुः । लक्ष्मणं भरतं शत्रुघ्नं
 च तथैव क्रमेणोर्मिलया मांडव्या श्रुतकीर्त्या च सह संयोजया-
 मासुः । तेऽग्निं त्रिःपत्क्रिम्य भार्या ऊहतुः । अथ राज्यां
 व्यतीतायां विश्वामित्र आपृष्ट्वा रामचन्द्रमुत्तरपर्वतं जगाम ।

राजा दशरथोऽपि मिथिलाधिपतिं जनकं पृष्ट्वाऽयोध्यानग-
 रीमाशु प्रस्थितः ।

मार्गे तु क्षत्रियविमर्दनं जामदग्न्यं रामं दशरथो ददर्श,
 तदा दशरथः प्राञ्जलिभूत्वा 'अभयं देहि' इति तं
 प्रार्थयामास ।

अनादृत्य तद्वाक्यं राममेव जामदग्न्य उवाच । पश्याद्यैव मे
 पराक्रमम् । रामोऽपि घनुः सज्जीकृत्योवाच । ब्राह्मणोऽसि
 त्वम् । तस्मात्ते प्राणं न हरामि ।

ततो जामदग्न्यो महेन्द्रपर्वतं तपश्चरणं कर्तुं गतः । रामोऽ-
 प्ययोध्यां प्राप्तः ।

પાઠ : ૨૬

વાચકે આ પાઠને વારંવાર વાંચવો અને કંઈ મુશ્કેલી નડે તો પાઠ તેવીસમાં એજ વાક્યો તપાસવાં, ત્યાં એજ વાક્યો પઠ્ઠેદ પૂર્વક આખ્યાં છે. હવે નીચે લખેલો સંસ્કૃત પાઠ વાંચો.

हे भारत ! तस्य वेष्मनो मध्ये नातिमहत्कपाटयुक्तमद्वारं
भूम्याश्च समं विलं चक्रे । पुरोचनभयादेव संवृतं मुखं व्यदधात् ।
स अशुभधीस्तस्य गृहद्वारि तु सदा वसति ।

हे वृष ! ते सर्वे पाण्डवेयाः सांयुधाः क्षपां तत्र वसन्ति स्म ।
दिवा वनाद्धनं मृगयां चरन्ति स्म च ।

हे राजन् ! पुरोचनं वञ्चयन्तोऽविश्वस्ता विश्वस्तवत्,
अतुष्टास्तुष्टवत्, परमाविस्मिता ऊषुः ।

तस्मात्खनकसत्तमाद्विदुरामાત્યાદન્યત્ર નગરવાસિનો નરા
एनाज्ञान्वबोधन्त । परिसंवत्सरोपितान्सुमनसस्तान्दृष्ट्वा, विश्व-
स्तानिव संलक्ष्य पुरोचनो हर्षं चक्रे ।

तथा पुरोचने हृष्टे अथ कौन्तेयो धर्मविद्युधिष्ठिरो भीमसेना-
र्जुनौ उभौ यमौ च प्रोवाच ।

એને વારંવાર વાંચવાથી વાચક સરળતાથી સમજી શકશે. એમાં કંઈ અઘડું નથી. જે વાક્યો નહીં સમજી શકાય તેને વારંવાર વાંચવાથી અને વિચાર કરવાથી સમજી શકાશે. જે કોઈ જગ્યાએ શંકા પડે તો પૂર્વ સ્થાનમાં જોવું. ત્યાં એજ વાક્યો પઠ્ઠેદ પૂર્વક આખ્યાં છે. તેથી તેમને તપાસવાથી બધી શંકા મટી જશે. વાચક આ પ્રમાણે જો પોતાની યુદ્ધિ ચલાવશે તો તેનો સંસ્કૃત ભાષામાં પ્રવેશ સત્વર થશે.

હવે નીચે લખેલા સવાલોનો જવાબ સંસ્કૃતમાં આપો—

- ૧ દશરથઃ કુત્ર ઉપેયિવાન્ ?
- ૨ દશરથં દૃષ્ટ્વા જનકઃ કિં અવદત્ ?
- ૩ તદા વિશ્વામિત્રઃ કિં અબ્રવીત્ ?
- ૪ રાજપુત્રાઃ કાસાં પાણિગ્રહણં અકુર્વન્ ?
- ૫ સીતાં અગ્નેઃ પુરસ્તાત્સંસ્થાપ્ય રાજા કિં અબ્રવીત્ ?
- ૬ રાત્ર્યાં વ્યતીતાયાં વિશ્વામિત્રઃ કુત્ર ગતઃ ?
- ૭ દશરથોઽપિ કાં નગરીં પ્રસ્થિતઃ ?
- ૮ માર્ગે દશરથઃ કં દર્શી ?
- ૯ તે દશરથઃ કિં અબ્રવીત્ ?
- ૧૦ જામદગ્ન્યેન રામેણ કિં ઉક્તમ્ ?
- ૧૧ તદા રામચન્દ્રેણ કિં કૃતમ્ ?
- ૧૨ જામદગ્ન્યઃ રામઃ કુત્ર ગતઃ ? કિં કર્તું ગતઃ ?

આ સવાલોનાં ઉત્તર વાંચકે સંસ્કૃતમાં આપવા. જે કંઈ મુશ્કેલી માલમ પડે તેા પૂર્ણ પાઠ તપાસવા. આ પાઠની શરુઆત માં જે વાક્યો આપ્યાં છે, તેને તપાસવાથીજ આ સવાલોનાં જવાબ આપી શકાય છે.

પાઠ ૨૭

ઈકારાન્ત નાન્યતર જાતિય શબ્દોનાં રૂપ નીચે લખ્યા પ્રમાણે થાય છે—

૧ વારિ = પાણી	૪ વારિણે = પાણીને માટે
'(હે) વારિ=(હે) પાણી	
૨ વારિ = પાણીને	
૩ વારિણા = પાણી વડે-થી	
	૫ વારિણઃ = પાણીથી
	૬ " પાણીનું, નો, ની
	૭ વારિણિ = પાણીમાં

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તત્ર કૂપે વારિ અસ્તિ । ૨ સઃ વૃષભઃ વારિ તત્ર પિવતિ ।
૩ અહં વારિણા સ્નાનં કરોમિ । ૪ સઃ વારિણે કૂપં ગચ્છતિ ।
૫ તસ્માત્ વારિણઃ સઃ મળ્દૂકઃ અત્ર આગચ્છતિ । ૬ તસ્ય વારિણઃ વર્ણં પશ્ય ।

ભાષા-વાક્ય

૧. તે કુવામાં પાણી છે. ૨ જગદ ત્યાં પાણી પીએ છે. ૩ હું પાણીથી સ્નાન કરું છું. ૪. તે પાણીને માટે કૂવા પર જાય છે. ૫. તે પાણીમાંથી તે દેડકો અહીં આવે છે. ૬ તે પાણીનો રંગ જુઓ.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

તવ શૂદ્રે મધ્યકસ્ય ઉપરિ મયા તવ પુસ્તકં સ્થાપિતં અસ્તિ ।
તવ પુત્રઃ અશ્વં કદા આરોહતિ इति त्वं जानासि किम् ? शत्रून्
निहत्य एव राज्यं प्राप्तुं शक्यं अस्ति न अन्यथा । यदा

उपासनया ईश्वरस्य प्रसादः भवति तदा एव शाश्वतं सुखं भवति, इति निश्चयः एव अस्ति। यदा दशरथः अयोध्यायां राज्यं अकरोत्, तदा तस्मिन् राष्ट्रे दुष्टः पापी चौरः वा न आसीत् तत्र सर्वः अपि जनः सुखपूर्णः मुदितः ईश्वरभक्तः च आसीत्।

यथा मूपकः वस्त्रं खादति, तथा एव अन्नं अपि खादति एव। यथा मानवः जलं पिवति, तथा रसं अपि पिवति एव। सः मनुष्यः आपणं गत्वा आम्रं सदा आनयति खादति च। सः सदा एव आम्रं खादति, परन्तु कदाचित् अपि पुस्तकं न पठति। तस्मात् नगरात् त्वं कदा अत्र आगतः ?

यः मनुष्यः इन्द्रियाणि संयम्य ज्ञाननाशकं पापविचारं त्यजति, सः एव महात्मा इति उच्यते। ऋषिः मन्त्रविचारं करोति, मुनिः मौनं धारयति, महर्षिः तपः करोति, मनुष्यः भोजनं करोति, योगी योगं आचरति।

यदा वृक्षं कपिः आरोहति तदा त्वं किं करोषि ? कपिः मनुष्यवत् एव सर्वं व्यवहारं करोति, परन्तु सः पठनं, मननं विचारं च कर्तुं न समर्थः भवति।

वारिधौ क्षारं जलं भवति, कूपे मधुरं जलं भवति। नदीजलं कदाचित् क्षारं कदाचित् मधुरं अपि भवति।

પાઠ ૨૮

મમ ક્રૂપસ્ય જલં અતીવ મધુરં અસ્તિ, ન તથા તવ ક્રૂપસ્ય ।
પુણ્યકર્મકર્તા જનઃ સ્વર્ગં ગચ્છતિ, ન તથા પાપકર્મકર્તા
મનુષ્યઃ । અતઃ ત્વ ધર્મસ્ય એવ આચરણં કુરુ । કદાચિત્ અપિ
ધર્મસ્ય વિરોધકં પાપં ન કુરુ ।

૧ તવ ગુરોઃ ગૃહં કુત્ર અસ્તિ, કદા ચ સઃ તત્ર ભવતિ ? મમ
ગુરોઃ, ગૃહં પુણ્યનગરે સંસ્કૃતપાઠશાલાસમીપં એવ અસ્તિ । સ
તત્ર પ્રાત સાયં ચ ભવતિ એવ । દિવસસ્ય મધ્યસમયે ન ભવતિ ।
સંસ્કૃતપાઠશાલાં ગત્વા શિષ્યાન્ વ્યાકરણં પાઠયતિ ।

યદા મનુષ્યઃ પ્રાણં ઘનં ચ ત્યક્ત્વા સ્વરાષ્ટ્રાર્યં યુદ્ધં કરોતિ,
તદા એવ વિજયં પ્રાપ્નોતિ । સર્વસ્વત્યાગેન વિના વિજયઃ અશક્યઃ
એવ અસ્તિ ।

યુદ્ધસમયે દુન્દુભિઃ શબ્દં કરોતિ, સૈનિકઃ ઘાવતિ, વીરઃ શરણં
ગૃહીત્વા અગ્રે ભવતિ । એવં સર્વત્ર વીર્યં શૌર્યં ચ ભવતિ । તેન
વિજયઃ ભવતિ ।

આ વાક્યો વાંચકે વાંચવા અને આ પ્રમાણે અનેક વાક્યો
બનાવતા રહેવું. જે વાચક વિવિધ વાક્યો બનાવી કાગળ પર લખતા
રહેશે તે ઠીક પડશે. જેટલા શબ્દો આવી ગયા છે, તેનો ઉપયોગ
કરીને અનેક વાક્યો બનાવવાથી સંસ્કૃતમાં ઘણીજ અડપથી પ્રગતિ
શક્ય શકે છે.

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ अथ वृद्धस्य राज्ञः दशरथस्य एषा मतिः बभूव, यत् जीवति मयि रामः कथं राजा स्यात् । २ तं च समुदितैः गुणैः युक्तं समीक्ष्य, सचिवैः सार्धं निश्चित्य च तस्य यौवराज्यं अमन्यत । ३ नानानागरिकान् पृथग्जानपदान् अपि समानिनाय । ४ ततः सर्वा परिपदं आमन्त्र्य वसुधाधिपः उवाच । ५ कृत्स्नस्य लोकस्य हितं चरत एव मम इदं शरीरं जरितं, अतः विश्रान्तिं अभिरोचये ।

भाषा-वाक्ये।

१. इये वृद्ध राज दशरथने अयेवी ध्वञ्छ थध, के [जीवति मयि] भारा एवतांज राम क्यारे राज थाय ? २. तेने उत्तम शुषु युक्त जेधे अने प्रधानेनी साथे नक्षी करी, तेने राज्यागादी पर ऐसाउवाने निश्चय कर्ये, ३. लुद्ध लुद्ध वर्गनां सन्ननो अने लुद्ध लुद्ध [जानपदान्] देशेनां लोक [अपि] ने पषु [समानिनाय] आमंत्रवामां आव्या. ४ पछी [परिपदं] आप्नी सलाने आमंत्रषु आप्नीने [वसुधा-अधिपः] राज जेव्या. ५ [कृत्स्न] सैानुं लक्षुं करतां करतांज भाइं आ शरीर [जरितं] धरुं थयुं छे, तेथी आराम लेवा [अभिरोचय] ध्वञ्छुं छुं.

પાઠ ૨૯

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ શ્રેષ્ઠઃ હિ મમ આત્મજઃ સર્વેઃ ગુણૈઃ । પ્રાતઃ યૌવરાજ્યે તં નિયોક્તાં અસ્મિ, તદ્ અનુમન્યતામ્ । ૨ તે અપિ તં ઋત્વુઃ । નૃપતે ! તે સુતસ્ય બહવઃ કલ્યાણગુણાઃ । ધર્મજ્ઞઃ, સત્યસન્ધઃ, શીલવાન્, અનૂસૂયકઃ હિ અસૌ । ૩ વિજિતેન્દ્રિયઃ અપિ સન્ સ્વજનવત્ પૌરાન્ નિત્યં કુશલં પૃચ્છતિ । ૪ નાસ્તિ તસ્ય પ્રસાદ ક્રોધશ્ચ કદાચન નિરર્થકઃ । ૫ તસ્માત્ સર્વશત્રુદમનં હમ યૌવરાજ્યસ્યં વયં અપિ દ્રપ્તુ ઇચ્છામઃ । ૬ તદા રાજા દશરથઃ પ્રત્યુવાચ । ૭ અહો ! પ્રીત અસ્મિ । રામસ્ય યૌવરાજ્યાય સર્વં એવ ઉપકલ્પતામ્ ।

ભાષા—વાક્યેઃ

૧. સર્વં શુભોચી મારે (આત્મ-જ) પુત્ર શ્રેષ્ઠ છે. પ્રાતઃકાળે તેને રાજ્ય તિલક કરવાનો છુ, માટે સંમતિ આપો. ૨. તેઓ! પણ તેને કહેવા લાગ્યા, હે રાજા ! તારા (સુતસ્ય) પુત્રમાં ઘણાં કલ્યાણ-કારી ગુણ છે (અસૌ) તે ધર્મ જાણનાર સત્ય (સન્ધ) પ્રતિજ્ઞા લેનાર સદ્ગુણી તથા (અનૂ-અસૂયક) અનિંદ છે. ૩. ઇન્દ્રિયોને છૂટી (સન્) હોવા છતાં પણ સ્વજનોની માફક (પૌરાન્) નગરજનોને હુંમેશાં કુશળતા પૂછે છે. તેને (પ્રસાદઃ) હુર્ષ અથવા તે ગુસ્સો (કદાચન) કદીપણ નિરર્થક આગ્યો નથી ૫ તેથી અમે પણ બધા શત્રુઓને દમન કરનાર આ રામને રાજ્યગાદી પર (સ્ય) બેસેલો જોવા ચાહીએ છીએ. ૬. ત્યારે રાજા દશરથ ઉત્તર દેવા લાગ્યા. ૭. અહો ! હું સ તોષ પાગ્યો છું, રામના રાજ્યાભિષેક માટે બધુંય તૈયાર (સિદ્ધ) થાય.

સંસ્કૃત વાક્યાનિ

૮ મો સુમન્ત્ર ! અત્ર રામ શીઘ્રં આનીયતામ્ । ૯ સ અપિ તથા ઇતિ ઉક્ત્વા રામં તત્ર આનયાચક્રે । ૧૦ રામ પ્રાજ્ઞલિ પ્રણતઃ પિતૃ અન્તિકે અભિપ્રેત્ય સ્વં નામ શ્રાવિતવાન્ । ૧૧ પિતૃ ચરણૌ ચ વવન્દે । તદા રાજા તં હૃદં વચ ઉવાચ । ૧૨ સદૃશ્યા પત્ન્યા ઉત્પન્ન ગુણજ્યેષ્ઠ આત્મજ આસિ, તસ્માત્ યૌવરાજ્યં અવાપ્નુહિ । ૧૩ હે પુત્ર ! તે સ્નેહાત્ હિતં વક્ષ્યામિ ।

ભાષા—વાક્યો

૮ હે સુમન્ત્ર ! અહીં રામને લાવ ૯. તેણે પણ ભલે એમ કહી રામને ત્યા પહોચાડયા ૧૦ રામે (પ્રાજ્ઞલિ) હાથ નેડી (પ્રણત) નમ્રતાથી (પિતૃ) પિતાની (અન્તિકે) પાસે (અભિપ્રેત્ય) નિધને પોતાનું નામ [શ્રાવિતવાન્] કહ્યું. ૧૧ પિતાના ચરણની વન્દના કરી (પગે લાગ્યો) ત્યારે રાજાએ તેને કહ્યું ૧૨ તું પટરાણીથી ઉત્પન્ન થયેલો અને શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળો પુત્ર છે, તેથી રાજતિલક કરાવી રાજ્ય મેળવ (એસ) ૧૩ હે પુત્ર ! તારા સ્નેહથી કન્યાણુને ઉપદેશ (સલાહ) આપુ છું

પાઠ ૩૦

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

જિતેન્દ્રિયો ભવ । કામક્રોધસમુત્પિત્તાનિ વ્યસનાનિ ત્યજસ્વ ।
યઃ પરોક્ષયા તથા પ્રત્યક્ષયા અપિ વૃત્યા મેદિર્નીં પાલયતિ,
તસ્ય મિત્રાણિ નન્દન્તિ ।

ભાષા—વાક્ય

જિતેન્દ્રિય બન. કામ અને ક્રોધથી ઉત્પન્ન થતાં વ્યસનોને ત્યાજ દે.
જે અપ્રત્યક્ષ અને પ્રત્યક્ષ (વૃત્યા) વૃત્તિથી (મેદિર્નીં) પૃથ્વીનું
પાલન કરે છે, તેના મિત્ર આનંદિત (રાજ) થાય છે.

સમાસ ।

સંસ્કૃતમાં જે અથવા વધારે શબ્દો એકઠા થઈને સમાસ બને
છે, અને તેનાં અર્થમાં વધારો થાય છે. તેને સમજવાની પદ્ધતિ
આ છે—

૧ નૃપતિ.—નૃણાં પતિઃ નૃપતિઃ [મનુષ્યોનાં પતિ રાજા; નરેશ
નૃપતિ] ૨ ધર્મજ્ઞ=ધર્મ જાનાતિ ઇતિ [ધર્મને જે જાણે છે; ધર્મ-
જ્ઞાની] । ૩ સર્વશત્રુદમનઃ=સર્વશત્રુણાં દમનઃ નાશકઃ [બધા
દુશ્મનોનો નાશ કરનાર]

ગુણજ્યેષ્ઠ=ગુણે જ્યેષ્ઠઃ [શુભેથી શ્રેષ્ઠ]

આ પ્રમાણે વાંચકે સમાસોને તપાસવા અને તેને સમજવાને
પ્રયત્ન કરવો. અહીં જેમ સમાસોને સંસ્કૃતમાંજ છૂટા પાડીને
બતાવ્યા છે, તે પ્રમાણે હવે પછી પણ બતાવવામાં આવશે.

यदा निवृत्ता राजानो घनुपः सज्यकर्मणः ।
अथोदतिष्ठद्विप्राणां मध्याजिष्णुरुदारधीः ॥ १ ॥
(म. भा. आदि. अ. १९०)

अन्वयः— यदा राजानः घनुपः सज्यकर्मणः निवृत्ता, अथ
विप्राणां मध्यात् उदारधी जिष्णुः उदतिष्ठत् ।

अर्थ—त्यारे राजानो घनुष्यने सज्य करवाना कार्यथी निवृत्त
थया, त्यारे प्राक्षणेनी पयभांथी उदार बुद्धिवाणे [जिष्णुः] अर्गुन
उड्ये.

उदक्रोशन्विप्रमुख्या विधुन्वन्तोऽजिनानि च ।

दृष्ट्वा संप्रस्थितं पार्थमिन्द्रकेतुसमप्रभम् ॥ २ ॥

अन्वय — इन्द्रकेतुसमप्रभं पार्थं संप्रस्थितं दृष्ट्वा, विप्र-
मुख्याः अजिनानि विधुन्वन्तः उदक्रोशन् ।

अर्थ—[इन्द्रकेतु] वाहणां नेवा तेजस्वी अर्गुनने [संप्रस्थितं]
नाते नेधने मुष्य प्राक्षणे [अजिनानि] भृगयभं [विधुन्वन्तः]
कंपावतां कंपावतां [उदक्रोशन्] शोरणकैर भयाववा लाय्ये.

केचिदासन्विमनसः केचिदासन्मुदान्विताः ।

आहुः परस्पर केचिन्निपुणा बुद्धिजीविनः ॥ ३ ॥

अन्वयः— केचित् विमनसः आसन्, केचित् मुदान्विताः
आसन्, केचित् निपुणाः बुद्धिजीविनः परस्परं आहुः ।

अर्थ— केचि केचि [विमनसः] दुःखी [आसन्] थयेला, [केचित्]
केचि [मुदा-अन्विताः] आन हित थयेलां, केचि निपुणतावाणा
बुद्धिलपी प्राक्षणे कडेवा लाय्ये.

पाठ ३१

यत्कर्णशल्यप्रमुखैः क्षत्रियैर्लोकविश्रुतैः ।
 नानतं बलवाद्भिर्हि घनुर्वेदपरायणैः ॥ ४ ॥
 तत्कर्यं त्वकृतास्त्रेण प्राणतो दुर्बलीयसा ।
 वटुमात्रेण शक्यं हि सज्यं कर्तुं घनुर्द्विजाः ॥ ५ ॥
 (म० भा० आदि० अ० १९०)

अन्वयः—यत् कर्णशल्यप्रमुखैः लोकविश्रुतैः घनुर्वेदपरायणैः बलवाद्भिः क्षत्रियैः न आनतं, हे द्विजाः ! तत् घनुः हि कर्यं अकृतास्त्रेण, प्राणतः दुर्बलीयसा वटुमात्रेण तु सज्यं कर्तुं शक्यम् ?

अर्थ—नेने कर्ण, शल्य वगेरे लोकप्रसिद्ध घनुर्वेदप्रवीण पणवान् क्षत्रियो पणु (आनतं) नभावी शक्या नहि, हे प्राद्वष्टो ! ते घनुष केवी रीते (अकृत-अस्त्रेण) नेष्टे शस्त्रोभां (शीषवाभां) परिश्रम पणु लीधे नथी, जेवा शकितथी न दुर्बाण (वटुमात्रेण) प्राणकथीन (सन्न करवाने) यदाववाने शक्य छे ?

अवहास्या भविष्यन्ति ब्राह्मणा सर्वराजसु ।

कर्मण्यासिन्नसंसिद्धे चापलादपरीक्षिते ॥ ६ ॥

अन्वय. — चापलात् अपरीक्षिते अस्मिन् कर्मणि असंसिद्धे सर्वराजसु ब्राह्मणाः अवहास्या भविष्यन्ति ।

अर्थ—अपणताथी (अपरीक्षिते) अणुषु आ कार्यभां (असंसिद्धे) सङ्गता न भणथे तो पधा राजज्योभा प्राद्वष्टु ह्यंसीने पात्र बनथे.

यद्येप दर्पाद्धर्पाद्वाऽप्यय ब्राह्मणचापलात् ।

प्रस्थितो घनुरायन्तुं वार्यतां साधु मा गमत् ॥ ७ ॥

अन्वयः— यदि एषः दर्पात् हर्पात् वा अपि अय ब्राह्मण-
चापलात् घनुः आयन्तुं प्रस्थितः, वार्यतां, साधु मा गमत् ।

अर्थ—न्यारे अे [दर्पात्] अलिमानथी दुर्धथी अथवा ती
प्राक्षणेनी अपगताधी घनुषने [आयन्तुं] नभाववाने माटे
[प्रस्थितः] अथ रक्षो छे, अने [वार्यतां] शिको, अे नथ नहि.

ब्राह्मणाः ऊचुः ।

नावहास्या भविष्यामो न च लाघवमास्थिताः ।

न च विद्विष्टां लोके गमिष्यामो महीक्षिताम् ॥ ८ ॥

अन्वयः— ब्राह्मणाः ऊचुः—अवहास्याः न भविष्यामः, लाघवं
आस्थिताः च न, लोके महीक्षितां विद्विष्टां च न गमिष्यामः ।

अर्थ—प्राक्षणे जेव्या छे, अने हुंसी पात्र थर्धथुं नहि,
ठपक्षाने पात्र पण थर्धथुं नहि, तथा लोकोभां (महीक्षितां) शक-
आनां द्वेषने प्राप्त थर्धथुं नहि.

समाप्त

हुवे आ पाठनां श्लोकोभां आवेला समासोत्तरं विवरणं लुब्धो—

१. उदारधीः = उदारा धीः बुद्धिः यस्य सः (उदार छे बुद्धि
जेनी ते)

२. विप्रमुख्याः = विप्रेषु मुख्याः [प्राक्षणेभां मुख्य]

३. इन्द्रकेतुसमप्रभ = इन्द्रस्य केतुः इन्द्रकेतुः मेघः । इन्द्रकेतोः

સમા इन्द्रकेतुसमा । इन्द्रकेतुसमा प्रभा यस्य सः । [जेनी
(પ્રકાશ) કાંતિ વાદળાંના જેવી છે.]

૪, बुद्धिजीविनः = बुद्धिभिः जीवन्ति इति बुद्धिजीविनः ।
[બુદ્ધિથી જીવનાર]

૫, लोकविश्रुतः = लोके विश्रुतः [લોકોમાં પ્રસિદ્ધ]
धनुर्वेद परायणः = धनुषः वेदः धनुर्वेदः । धनुर्वेदे परायण
धनुर्वेदपरायणः [ધનુર્વેદમાં પ્રવીણ]

૭ अपरीक्षितं = न परीक्षितं अपरीक्षितं (નહિ જાણનાર)
વાંચકે આ સમાસોનો અભ્યાસ કરવો અને અર્થ મુજબ સમાસો
છૂટા પાડવાનું જ્ઞાન સંપાદન કરવું. અહીં સમાસ સંસ્કૃતમાંજ
છૂટા પાડવામાં આવ્યા છે. આ અભ્યાસથી વાંચકની ગતિ સંસ્કૃત
ભાષામાં ઘણીજ ઝડપી થશે.

वाचनपाठ ।

તવ ગુરોર્ગૃહં કુત્રાઽસ્તિ ? કદા ચ સ તત્ર ભવતિ ? મમ ગુરોર્ગૃહં
પુણ્યનગરે સંસ્કૃત-પાઠશાલા સમીર્પમવાઽસ્તિ । સ તત્ર પ્રાતઃ
સાયં ચ ભવત્યેવ । દિવસસ્ય મધ્યસમયે તત્ર સ ન ભવતિ ।
સંસ્કૃત-પાઠ-શાલાં ગત્વા શિષ્યાન્ વ્યાકરણં પાઠયતિ ।

पाठ उ२

पाछला थार पाठोमां जे संस्कृत वाक्यो आपेलां छे, तेनी संधि
 भनावीने अर्ही वाक्यो आध्यां छे, संस्कृत प्रबोडोनां अन्वयनी संधि
 पलु अर्हीज वांयक जेशे. जे पाछला जे पाठो पाडा थया हुशे, तो
 आ पाठ विना भुशकेलीजे समलशे.

संस्कृत-वाचन-पाठः ।

अथ वृद्धस्य राज्ञो दशरथस्यैषा मातिर्वभूव, यज्जीवति मयि
 रामः राजा कथं स्यात् । तं च समुदितैर्गुणैर्युक्तं समीक्ष्य,
 सचिव सार्धं निश्चित्य च, यौवराज्यममन्यत । नानानागरिकान्
 पृथग्जनपदानपि समानिनाय ।

तत सर्वा परिपदमामन्य वसुधाधिप उवाच । कृत्स्नस्य
 लोकस्य हितं चरत एव ममेदं शरीरं जारितमतो विश्रान्तिम-
 भिरोचये । श्रेष्ठो हि ममात्मज सर्वैर्गुणैः । प्रातयौवराज्ये तं
 नियोक्ताऽस्मि । तदनुमन्यताम् । इति ।

तेऽपि तमूचुः । नृपते ! ते सुतस्य बहव कल्याणगुणा ।
 धर्मज्ञः सत्यसन्धः शीलवाननसूयको ह्यसौ । विजितेन्द्रियोऽपि
 सन्स्वजनवत्पौरान् नित्यं कुशलं पृच्छति । नास्ति तस्य प्रसादः
 क्रोधश्च कदाचन निरर्थकः । तस्मात्सर्वे शत्रुदमनमिमं रामं
 यौवराज्यस्थं वयमपि द्रष्टुमिच्छाम । इति ।

तदा राजा दशरथ प्रत्युवाच । अहो ! प्रीतोऽस्मि । रामस्य
 यौवराज्याय सर्वमेवोपकल्प्यताम् । भो सुमंत्र ! अत्र राम-
 शधिमानयिताम् ।

सोऽपि तथेत्युक्त्वा राम तत्रानयाचक्रे । राम प्राञ्जलि
प्रणत पितुरन्तिकेऽभिप्रेत्य स्व नाम श्रावितवान् । पितुश्चरणा
च ववदे । तदा राजा तमिद वचन उवाच ।

सदृश्या पत्न्यामुत्पन्नो गुणव्येष्ट आत्मजोऽसि । तस्माद्यौवरा-
ज्यमवाप्नुहि । हे पुत्र ! स्नेहाद्धित चक्ष्यामि । जितौट्रियो भव ।
कामक्रोधसमुत्थितानि व्यसनानि त्यज । य परोक्षया तथा
प्रत्यक्षयाऽपि वृत्त्या मेदिनीं पालयति, तस्य मित्राणि नदति ।

द्वे श्लोकाणां पाठानु सधि सद्धित सञ्चृत लुब्धे—

यदा राजानो धनुष सज्यकर्मणो निवृत्ता, अथ विप्राणा
मध्यादुदारधीर्जिष्णुस्त्रतिप्रत् । इद्रकेतुसमप्रभ पार्थ सप्रस्थित
दृष्ट्वा विप्रमुग्धा अर्जिनानि विधुन्वन्त उदक्रोशन् ।

कोचीद्विमनस आसन्, कोचिमुदिता आसन्, कोचिन्निपुणा
बुद्धिजीविन परस्परमाह ।

× × ×

स सेवक ' तथा करोमि ' इति उक्त्वा राम तत्र आनया-
चक्रे । राम तु तत्र गत । राज्ञ दशरथस्य समीप गत्वा राम
प्राञ्जलि प्रणत स्थित । स्वकीयं ' राम ' इति नाम श्रावितवान् ।
पितु दशरथस्य चरणौ ववन्दे च । राजा दशरथ त रामचन्द्र
तत्र आगत दृष्ट्वा इद हितकर वचन उवाच ।

— ० —

પાઠં ૩૩

યત્કર્ણશલ્યપ્રમુલ્લોકવિશ્વૈર્ધનુવેદપરાયણૈર્વલવદ્ધિઃ ક્ષત્રિયે-
 નાનંતં, હે દિવિજા ! તદ્દનુર્હિ કથમૃકૃતાસ્ત્રેણ પ્રાણતો દુર્બલીયસા
 વદુમાત્રેણ તું સજ્ય કર્તુ શક્યમ્ । ચાપલાદપરીક્ષિતેઽસ્મિન્
 કર્મણ્યસાંસિદ્ધે સર્વરાજસુ બ્રાહ્મણા અવહાસ્યા ભવિષ્યન્તિ । યદ્યેપ
 દર્પાદ્વર્પાદ્વાઽપ્યથ બ્રાહ્મણચાપલાદ્દનુરાયન્તું પ્રસ્થિતો, વાર્યતા,
 સાધુ મા ગમત્ ।

બ્રાહ્મણા ડુચુ, અવહાસ્યા ન ભવિષ્યામો, લાઘવમાસ્થિતાશ્ચ
 ન, લોકે મહીક્ષિતા વિદિષ્ટતા ચ ન ગમિષ્યામ ।

આરે પાઠોનુ સરળ સંસ્કૃત આ છે એમા સધિ બનાવી છે.
 વાચક બે-આર વાર વાચશે તો તેના ધ્યાનમા બધાનો અર્થ આવી
 શકશે છતા પશુ કોઈ જગ્યાએ અર્થ ન સમજાય તો તે વાક્યે
 પાછલા પાઠોમા જોઈ લેવા એમ કરવાથી બધી શકા દૂર થશે
 હવે અહીં કેટલીક સંધિ છૂટી પાડી બતાવવામા આવી છે

રાજ્ઞો દશરથસ્ય - રાજ્ઞ દશરથસ્ય ।

દશરથસ્યૈવા - દશરથસ્ય ઈવા ।

ગુણયુક્તં - ગુણૈ. યુક્તં ।

વિજિતેન્દ્રિયોઽપિ - વિજિતેન્દ્રિય અપિ ।

પ્રીતોઽસ્મિ - પ્રીત અસ્મિ ।

પ્રત્યક્ષયાઽપિ - પ્રત્યક્ષયા અપિ ।

७ वे संस्कृत वाक्येनो संस्कृतभांज अर्थ आपीये छीये.

१ वृद्धस्य राज्ञो दशरथस्यैषा मतिर्विभव=जरठस्य नृपतेर्दश-
रथस्यैषा बुद्धिः सञ्जाता ।

२ तं च समुदितैर्गुणैर्युक्तं समीक्ष्य, सचिवैः सार्धं निश्चित्य च,
तस्य यौवराज्यममन्यत=तं च शोभनैः शुभगुणैर्मण्डितं दृष्ट्वा,
मान्त्रिभिः सह निश्चयं कृत्वा, च तस्य युवराजपदाभिषेचनम-
मन्यत ।

३ ते सुतस्य बहवः कल्याणगुणाः = तव पुत्रस्य अनेकाः
शोभना गुणाः सन्ति ।

४ अहो ! प्रीतोऽस्मि = अहो ! संतुष्टोऽस्मि ।

५ यदा राजानो धनुषः सज्यकर्मणो निवृत्ता = यस्मिन् काले
क्षत्रिया धनुष्यस्य सज्यकरणप्रयत्नान् परावृत्ता ।

६ तदा विप्राणां मध्यादुदारधीर्जिष्णुरुदतिष्ठत् = तस्मिन्
काले ब्राह्मणानां मध्यादुदारबुद्धिर्जुन उत्थितवान् ।

७ ब्राह्मणा ऊचुः- वयं अवहास्या न भविष्यामः = विप्राः
उक्तवन्तः- वयं ब्राह्मणाः उपहास्या न भविष्यामः ।

वाक्य आ वाक्यो वारंवार वांचे. संस्कृतने अर्थ संस्कृतभांज
केवी रीते आपवाभां आवे छे, अने ते केटलो संरण थाय छे, ते
नेछे अने अनुभव करवे. पाठ अनेक वार वाचवेः घड़ीवार
वांचवाधीं वधु लाल भगशे.

પાઠ ૩૪

આ પાઠમાં નીચે લખેલા શબ્દો મોટે કંદો, તે 'અ'કારાન્ત નરભતિનાં શબ્દો છે એનાં રૂપ વાચક બનાવી શકે છે.

શબ્દાર્થ ।

અંશ :	= ભાગ	કાલ :	= સમય
સ્નેહ :	= મિત્રતા	અકાલ :	= અયોગ્યસમય
અભ્યાસ :	= અભ્યાસ	વિરોધ :	= વિરોધ, અગડો
વેદ :	= વેદ	કાલજ્ઞ :	= સમય જાણનાર
જન :	= મનુષ્ય	જલદ :	= વાદળાં, મેઘ
ઠદય :	= ઉદય	આતપ :	= તાપ, સૂર્યકિરણ
સમુદ્ર :	= સમુદ્ર, દરિયો	ક્રમ :	= અનુક્રમ
ક્રોધ :	= ગુસ્સો	પરાક્રમ :	= પરાક્રમ
દણ્ડ :	= દંડ	વિક્રમ :	= પરાક્રમ
કર્ણ :	= કાન	કર :	= હાથ

આ શબ્દોના સાત વિલક્ષિતનાં રૂપ તમે પહેલાં બતાવેલી રીતે બનાવી શકો છો. હવે આ વાક્યો વાચો—

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

સઃ મહાબાહુ ભીમઃ ગદા ગૃહીત્વા યુદ્ધાય ગતઃ । સ
મહાબાહુર્ભીમો ગદા ગૃહીત્વા યુદ્ધાય ગતઃ =તે મોટા ભુજવાળો
ભીમ ગદા લઈને લડવા ગયો.

(૮૫)

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ અયં અધ્યયનસ્ય કાલઃ સઙ્ગાતઃ । ૨ ગચ્છ સ્વકીયં સ્થાનં,
પુસ્તકં ગૃહીત્વા અભ્યાસં કુરુ । ૩ કારણં વિના તેન સહ વિરોધં
મા કુરુ । ૪ સઃ સૂર્યસ્ય આતપે ભ્રમણં કરોતિ । ૫ વિક્રમયુક્તસ્ય
ક્ષત્રિયસ્ય સર્વત્રં યશઃ ભવતિ । ૬ આકાશો દ્વદાનો જલદઃ નાસ્તિ,
અત અદ્ય વૃષ્ટિ ન ભવિષ્યતિ । ૭ અદ્ય પ્રાત યદા સૂર્યસ્ય ઉદય
જાતઃ, તદા એવ ત્વયા એતત્ કર્મ કૃતમ્ । ૮ દણ્ડેન સર્પે હાન્મિ ।
૯ યદ્યા સમુદ્રસ્ય જલં ક્ષારં ભવતિ તદ્યા તટાગસ્ય જલં ક્ષારં
ન ભવતિ । ૧૦ ક્રોધં કદાપિ મા કુરુ ।

ભાષા—વાક્યે ।

૧ હવે લખવાનો વખત થયો છે. ૨ જા, તારી જગ્યા પર, ચોપડી
લઇને અભ્યાસ કર. ૩ વગર કારણે તેની સાથે અગઠા કર નહિ.
૪ તે સૂર્યનાં તાપમા ભ્રમણ કરે છે ૫ પરાક્રમી ક્ષત્રિયના બધે શુભ
ગવાય છે ૬. આકાશમા અત્યારે વાદળા નથી. તેથી વરમાદ પડશે
નહિ. ૭ આજે સવારે જ્યારે સૂર્યોદય થયો ત્યારે તે આ કામ કર્યું.
૮ લાકડીથી સાપને માફ છું. ૯ જેમ હરિયાનુ પછી ખાડ લાગે છે,
તેમ તળાવનુ પાણી ખાડ લાગતુ નથી. ૧૦ શુભે કદી કરીશ નહિ.

પાઠ ૩૫

સંસ્કૃત-વાક્યાની

૧ સ જનઃ યથા કર્ણેન શૃણોતિ, તથા ત્વં અપિ શૃણોપિ ।
 ૨ મમ એવ સનાતનઃ અંશઃ જીવલોકે જીવભૂતઃ । ૩ અસ્મિન્ મમ
 સહોદરસ્નેહઃ અસ્તિ એવ । ૪ વિદ્યાભ્યાસેન એવ મનુષ્યસ્ય ઉદ્ધારઃ
 ભવિતું શક્યઃ, ન અન્યથા । ૫ કાલજ્ઞઃ યથાકાલં પુરુષાર્થં
 કરોતિ । ૬ ધર્મજ્ઞસ્ય રાજા યુધિષ્ઠિરસ્ય હસ્તિનાપુરે કદા શાસનં
 આસીત્ ? ૭ મન્ત્રજ્ઞં મન્ત્રિવરં આહૂય રાજા કિં કરોતિ ?
 ૮ યત્ર ગુરુઃ વસતિ, તત્ર અધુના ગચ્છ । ૯ તત્ ભાષણં શ્રુત્વા
 નારદપ્રમુખાઃ સર્વે અપિ મુનયઃ તત્ર નૈવ સ્થિતાઃ ।

ભાષા—વાક્યો

૧. તે માણસ કાનથી સાંભળે છે; તેમ તું પણ સાંભળે છે.
 ૨ મારો જ સનાતન અંશ પૃથ્વીપર જીવ બન્યો છે. ૩ એમાં મારો
 (સહ-ઉદર) એકે પેટે જન્મેલા ભાઈ જેવો સ્નેહ છે જ. ૪ વિદ્યા
 અભ્યાસ વડેજ મનુષ્યોનો ઉદ્ધાર થવો શક્ય છે, બીજી કોઈ પણ
 રીતે થતો નથી. ૫. કાળ જ્ઞાની યોગ્ય સમયે પુરુષાર્થ કરે છે. ૬. ધર્મજ્ઞ
 રાજા યુધિષ્ઠિરનો (હસ્તિનાપુરે) દિલ્હીમાં ક્યારે રાજ્યઅમલ
 હતો? ૭વિદ્યાર જાણનાર મન્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠને બોલાવી રાજા શું કરે
 છે? ૮ જ્યાં ગુરુ રહે છે, ત્યાં હુમણાં જા. ૯ તે ભાષણ સાંભળીને
 નારદ વિગેરે બધા મુનિ ત્યાં રહ્યા નહિ જ.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૦ તસ્ય યુદ્ધસ્ય અન્તે તવ પુત્રઃ કુત્ર ગતઃ ? ૧૧ કુલસ્ય યશોવર્ધનઃ । એક એવ વીરઃ પુત્રઃ શ્રેયાન્ ભવતિ, ન તુ કુલઘાતિનઃ શતશઃ પુત્રા । ૧૨ સ તથા ઇતિ ઉક્ત્વા યુદ્ધાય પ્રવૃત્તઃ । ૧૩ તસ્માત્ યજ્ઞાત્ નિર્મલં યશઃ સર્વત્ર પ્રસૂતમ્ । ૧૪ ત્વં પાયસં પીત્વા પુષ્ટઃ ભવસિ કિમ્ ? ૧૫ યદા ચૈત્રઃ માસઃ ભવતિ, તદા ધર્મઃ અધિક એવ અસ્મિન્ દેશે ભવતિ । ૧૬ યદા રાજપુત્ર-સ્ય જન્મો ભવતિ, તદા અત્ર મહાન્ ઉત્સવ ભવતિ ।

ગુજરાતી-વાક્યો

૧૦ તે લડાઈ અન્તે તારો પુત્ર કયા ગયો ? ૧૧ કુળની આબરૂ વધારનાર એકજ વીર પુત્ર કલ્યાણકારી હોય છે, પરન્તુ કુળનો નાશ કરનાર સેકડો પુત્ર (કુળતું ભડું કરનાર) હોતા નથી. ૧૨. તે ભલે એમ કહી યુદ્ધને માટે તૈયાર થયો. ૧૩. તે યજ્ઞથી નિર્મળ કીર્તિ બધે પ્રસરી. ૧૪. તું ખીર પીને પુષ્ટ થાય છે શું ? ૧૫. જ્યારે ચૈત્રમાસ હોય છે, ત્યારે આ દેશમાં ઘણીજ ગરમી હોય છે. ૧૬. જ્યારે રાજકુવરનો જન્મ થાય છે, ત્યારે અહીં મોટો ઉત્સવ થાય છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

તસ્ય ગ્રામસ્યાન્તે તસ્ય પુરુષસ્ય ગૃહમસ્તિ । સ ઇદાનીં સ્વે ગૃહે વસતિ, નૈવ બહિર્ગમિન્યતિ । તસ્માદ્યજ્ઞાન્નિર્મલં યશઃ પ્રસરતિ સર્વત્ર । પુષ્ટો ભવસિ કિં ત્વં પાયસં પીત્વા ? ચૈત્રે માસિ ભવ - ત્યધિકો ધર્મઃ ।

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ मंथरा तु अयोध्यां पुरीं सर्वशृङ्गारैः उद्भासितां, उच्छित्त-
ध्वजमालिनीं दृष्ट्वा, परं विस्मयं आगता । २ सा अदूरस्थितां
धात्रीं पप्रच्छ । ३ धात्री तु हर्षेण विदीर्यमाणा इव रामस्य
यौवराज्याभिषेकवृत्तान्तं मंथरायै आचक्षे । ४ श्रुतमात्रेण
तु धात्र्याः वचनेन क्षिप्रं अमपिता कुब्जा मंथरा । ५ क्रोधेन
दह्यमाना इव पापदर्शिनी मंथरा शयानां एव कैकेयीं गत्वा
इदं अत्रवीत् । ६ उत्तिष्ठ मूढे ! शेषे किं ? भयं अभिवर्तते त्वाम्

भाषा-वाक्ये।

१. मंथरा अयोध्या नगरीने णधां (शृङ्गारैः) शङ्खगारेथी
(उद्भासितां) तेजस्वी, (उच्छित्त) उच्चैः अदावेदी (ध्वजमालिनीं)
ध्वज पताकाओंनी हारथी सज्ज न्नेधने, भारे (विस्मयं) नवार्य
यामी. २. तेण्णु पासे उलेदी दासीने (पप्रच्छ) पूछयुं. ३. दासी
तो न्णु के दुर्धथी दादी गध होय तेम णनीने यौवराज्याभिषेकनुं
वृतांत मथराने कहेवा लागी. ४. सांभणतांज दासीनां वचनथी
(क्षिप्रं) तरतज्ज (अमपिता) शुस्त्रे णनीने (कुब्जा) कुब्ज
मंथरा. ५ क्रोधथी सणगी गध होय अेम पापी मंथरा पोढेदी
द्वेद्वेथीनी पासे न्ण अाम जोदी. ६ उठ मूरुण ! केम सुध रही
छे. ! तारा पर आइत आवी छे.

संस्कृत-वाक्यानि ।

७ दशरथः यौवराज्ये रामं अभिषेक्ष्यति । सा अहं अन-
लेन दह्यमाना इव अस्मि, तव हितार्थं अत्र आगता । ८ हे
महिषि ! कथं त्वं राजघर्माणा उग्रत्वं न अवबुध्यसे ? ९ तव
भर्ता दशरथ त्वयि अनर्थक सान्त्वं प्रयुञ्जान अपि अद्य
कौसल्या अर्थेन एव योजयिष्यति । १० ते भरतं वन्युषु अपवाह्य
श्वः प्रभाते रामं निष्कण्टके राज्ये स्थापयिता । ११ हे कैकेयि !
सा त्व आत्मन हितं कुरु इदानीम् । त्रायस्व आत्मान पुत्रं भरतं
मां च ।

भाषा—वाक्ये।

७ दशरथ युवराज्यपदे रामने शान्त्यतिशय करणे. ते हुं (अनलेन)
अग्निधी जणी ज्येष्ठी जेवी थय धु, तारा लला भाटे अह्नी आवी
धु. ८ हे राणी ! तुं शान्त्यनीतिनी कठोरता ज्ञातुती नथी ? ९ तारे
धणी दशरथ तारे भाटे मिथ्या शातिनु भाषण (प्रयुञ्जानः)
करनार आणे औसध्याने अर्थवान जनावणे. १० तारा भरतने
लाष्योनी पारे मोडलीने जाले सवारे रामने निष्कटक शान्त्यगादी
पर जेभाडणे. ११. हे कैकेयी ! त त्राय लजु हवे कर. रक्षण कर
ताडं, पुत्र लगतनु अने भाडं.

अंधि करेलां वाक्ये।

दशरथो रामं श्व प्रभाते यौवराज्येऽभिषेक्ष्यति । साऽहं
वह्निना दह्यमाना इवास्मि । अत्रागता तव हितार्थं । हे कैकेयि !
कथं त्वं राजघर्माणा उग्रत्वं नावजानामि ?

પાઠ ૩૭

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ હર્ષપૂર્ણા શયનાત્ ઉત્થિતા કૈકેયી इदं अत्रवीत् । ૨ મંચરે !
 इदं तु मह्यं त्वया परमं प्रियं आख्यातम् । ૩ ન અહં રામે વા ભરતે
 વા વિશેષં ઉપલક્ષ્યે । ૪ મંચરા તુ તદા દુઃખિતા, एनां कैकेयीं
 उवाच च । ૫ વાલિશે ! किमर्थं अस्थाने हर्षं कृतवती आसि ?
 शोकसागरस्य मध्यगतां अपि आत्मानं न अवबुध्यसे ?
 ૬ સુભગા કિલ કૌસલ્યા, यस्याः पुत्रः यौवराज्ये अभिपेक्ष्यते ।
 तां एव कौसल्यां इदानीं दासीवन् त्वं उपस्थास्यसि । ૭ તે પુત્ર
 अपि रामस्य दास्यं कुर्यान् ।

ભાષા-વાક્યો

૧ હર્ષથી ઘેટી ળની જીને પઘારીમાથી ઉઠેલી કેકેયી આમ
 બોલી. ૨ હે મંચરા ! આ તો મારે માટે તે ઘણું પ્રિય કહ્યું. ૩ હું
 રામ અથવા તો ભરતમા વિશેષ લેદ (તક્ષવત) બેતી નથી.
 ૪ મંચરા ત્યારે હું ખ પામી, કેકેયીને એમ બોલી. ૫ મૂખ ! કેમ
 (અસ્થાને) અઘટીત પ્રસ ગે રાજી થાય છે ? શોક સમુદ્રની મધ્યમાં
 પડેલી હોવા છતાં (ડૂબી હોવા છતાં) પણ, પોતાની ભતને
 નથી ઓળખતી ? ૬ નહીં, નમીબદાર કૌસલ્યાજ છે, જેના પુત્રનો
 સુવરાજ્યપદે ગજનિલક થશે. તેજ કેમકયાની પામે હવે તું દાસીની
 માફક રહેશે. ૭ તારો પુત્ર રામની વાકરી કરશે !

સમાસ

હવે આ પાઠમાં કેટલાક સમાસ જુઓ—

૧ અદૂરસ્થિતા-દૂરે સ્થિતા દૂરસ્થિતા । ન દૂરસ્થિતા અદૂરસ્થિતા । (જે દૂર નથી—પાસે ઉભી રહેલી)

૨ ઉગ્રત્વં-ઉગ્રસ્ય ભાવ ઉગ્રત્વ (ઉગ્રનો ભાવ ઉગ્રત્વ છે)

૩ અનર્થક-ન વિદ્યતે અર્થ યસ્મિન્ તત્ અનર્થકમ્ ।
(જે ધન આપનારો નથી નિર્થક)

૪ હર્ષપૂર્ણા- હર્ષેણ પૂર્ણા । (હર્ષથી પરિપૂર્ણ)

૫ અસ્થાન- ન સ્થાનં અસ્થાનમ્ (જે અથોઅ છે)

૬ શોકસાગર-શોકસ્ય સાગર શોકસાગર । (શોકનો સમુદ્ર)

મધ્યગતા-મધ્યે ગતા મધ્યગતા । (વચ્ચે આવેલું)

આ રીતે વાચક સમાસોનો અભ્યાસ કરે. સમાસ છૂટા પાડવાથી તેનો અર્થ તુરતજ ધ્યાનમાં આવે છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

દશરથો યૌવરાજ્યે રામમભિપેક્ષ્યતિ । સાઽહમનત્નેન દહ્યમા-
નેવાસ્મિ, તવ હિતાર્યમત્રાગતા । હે મહિપિ ! કયં ત્વ રાજ-
ધર્માણામુગ્રત્વં નાવબુદ્ધ્યસે ? તવ ભર્તા દશરથસ્ત્વવ્યનર્યકં
સાન્ત્વં પ્રયુજ્ઞાનોઽપ્યથ કૌસન્યામર્યેનૈવ યોજયિષ્યતિ ।

૫૧૪. ૩૮

કેચિદાહુર્યુવા શ્રીમાન્નાગરાજકરોપમઃ ।

પીનસ્કન્ધોરુવાહુશ્ચ ધૈર્યેણ હિમવાનિવ ॥ ૧ ॥

સિંહસેલગતિઃ શ્રીમાન્મત્તનાગેન્દ્રવિક્રમઃ ।

સંભાવ્યમસ્મિન્કર્મેદમુત્સાહાચ્ચાનુમીયતે ॥ ૧૦ ॥

(મહાભારત આદિ ૧૧૦)

અન્વય — કેચિત્ ક્વાહુઃ યુવા, શ્રીમાન્, નાગરાજકરોપમ, પીનસ્કન્ધોરુવાહુઃ, ધૈર્યેણ હિમવાન્ ઇવ, સિંહસેલગતિઃ, શ્રીમાન્ મત્તનાગેન્દ્રવિક્રમઃ । ઉત્સાહાત્ અનુમીયતે ઇદં કર્મ અસ્મિન્ સંભાવ્યમ્ ।

અર્થ—કેઈ યોવુ કે આ (યુવા) યુવક, શ્રીમાન્ (નાગરાજ-કર-ઉપમ) ગજરાજની સુંડના જેવો હાથવાળો, (પીનસ્કન્ધ-ુરુ-વાહુ) વિશાળ ગદન, ક્વંચ અને બાહુવાળો, ધૈર્યમાં હિમાચળ જેવો, સિંહના જેવી મંદ ચાલ ચાલનાર, શ્રીમાન્, ઉન્મત્ત (નાગ-ઇન્દ્ર-વિક્રમ) ગજશ્રેષ્ઠના જેમ વિક્રમી છે એના ઉત્સાહથી અનુ-માન થાય છે, કે આ કામ તેનાથી શક્ય છે.

શક્તિરસ્ય મહોત્સાહા ન અશક્તઃ સ્વયં વ્રજેત્ ।

ન ચ તદ્વિદ્યતે કિંચિત્કર્મ લોકેષુ યદ્ભવેત્ ॥ ૧૧ ॥

વ્રાત્સનાનામસાધ્યં ચ નૃપુ સંસ્થાનચારિપુ ।

અન્વયઃ—અસ્ય મહોત્સાહા શક્તિઃ । અશક્તઃ હિ સ્વયં ન વ્રજેન્ । લોકેષુ તન્ કિંચિન્ કર્મ ન વિદ્યતે યત્ સંસ્થાનચારિપુ નૃપુ વ્રાત્સનાના અસાધ્યં ભવેત્ ॥

અર્થ—એની ઉત્સાહ શક્તિ મારે છે, (હિ) કેમકે અશક્તિ-
માન પોતેજ જાત નહિ સ સારમા એવુ કોઈપણ કાર્ય નથી કે જે
[સંસ્થાનચારિણુ] સમુહમાં ચાલનાર મનુષ્યોમાના પ્રાહ્લણને
માટે અસાધ્ય હોય

અન્નમક્ષા વાયુમક્ષાથ ફલાહારા દૃઢવ્રતાઃ ॥ ૧૨ ॥

દુર્વલા અપિ વિપ્રા હિ વલીયાંસ સ્વતેજસા ।

૧ બ્રાહ્મણો નાવમન્તવ્ય સદસદ્વા સમાચરન્ ॥ ૧૩ ॥

૨ સુખં દુઃખં મહત્ હ્રસ્વં કર્મ યત્સમુપાગતમ્ ।

અર્થ—અન્નમક્ષા, વાયુમક્ષાઃ ફલાહારા દૃઢવ્રતા, દુર્વલા
અપિ વિપ્રા હિ સ્વતેજસા વલીયાંસ । સત્ અસન્, સુખં દુઃખં,
મહત્ હ્રસ્વં, યત્ સમુપાગતં કર્મ વા સમાચરન્ બ્રાહ્મણ ન અવ-
મન્તવ્ય

અર્થ—(અન્ન-મક્ષા) જળલક્ષણ કરનાર, વાયુલક્ષણ કરનાર,
ફલાહાર કરનાર, દૃઢવ્રતાધારી, દુર્બળ હોવા છતાં પણ પોતાનાં તેજ
પડે જાગવાનું જ હોય છે આ કારણથી સારૂ નરમુ, સુખદાયક અને
દુઃખકારી, નાનું અને મોટું જે કંઈ (સમુપાગતં) કાર્ય આવી પડે
તેને (સમાચરન્) કરનાર પ્રાહ્લણનું અપમાન કરવું ન જોઈએ.

અસ્ય શક્તિ મહતી વર્તતે । અશક્ત કથં ગચ્છેન્ ? લોકેઽ
સ્મિન્ બ્રાહ્મણાનાં અસાધ્યં કર્મ કિંચિદીપ ન વતતે ।

पाठ ३६

जामदग्न्येन रामेण निर्जिताः क्षत्रिया युधि ॥ १४ ॥

पीतः समुद्रोऽगस्त्येन अगाधो ब्रह्मतेजस्ता ।

अन्वयः— जामदग्न्येन रामेण युधि क्षत्रियाः निर्जिताः ।
ब्रह्मतेजसा अगस्त्येन अगाधः समुद्रः पीतः ।

अर्थ—जामदग्न्येन परशुरामे युद्धमां क्षत्रियोना (निर्जिताः)
परान्वय कथो. प्राक्षतेनथी तेनस्वी अगस्त्ये अगाध समुद्र [पीतः]
पीथो हुतो !

तस्मात् त्रुवन्तु सर्वेऽत्र बहुरेप धनुर्महान् ॥ १५ ॥

आरोपयतु शीघ्रं वै तथेत्यूचुर्द्विजर्पभा ।

अन्वयः— तस्मात् सर्वे अत्र त्रुवन्तु , एष महान् बहुरेपः धनु-
शीघ्र आरोपयतु वै । द्विजर्पभा. तथा इति ऊचुः ।

अर्थ—तेथी अधा अर्हो षोऽया (त्रुवन्तु) के आ भोटो युवके
धनुषपर तुरतन टोरी यदावशेन. मुष्य प्राक्षल्लोऽये अमनःथाय
अम कल्लु.

एवं तेषां विलपतां विप्राणां विविधा गिरः ॥ १६ ॥

अर्जुनो घनुषोऽभ्याशे तस्यौ गिरिरिवाचलः ।

अन्वयः— विविधा गिरः एवं विलपतां तेषां विप्राणां
अर्जुनः घनुषः अभ्याशे गिरिः इव अचलः तस्यौ ।

अर्थ—अनेक प्रकारनी (गिरः) वातो आ प्रभाले (विलपतां)
करनारा ते प्राक्षल्लोऽनी वर्येथी अर्जुन घनुष्यनी पासे (गिरिः)

પર્વતની માફક (અ ચલ) સ્થિર (તસ્યૌ) ઉભો રહ્યો
સમાસ ।

આ પાઠમાં આવેલા સમાસોનો પરિચય હવે આપવામાં આવે
છે—

૧ નાગરાજકરોપમ - નાગાના રાજા નાગરાજ । નાગ-
રાજસ્ય કર નાગરાજકર । નાગરાજકરસ્ય ઉપમા યસ્ય સ
નાગરાજકરોપમ । (હાથીઓનાના શ્રેષ્ઠ હાથીની સૂડની ઉપમા
છે જેની)

૨ પીનસ્કન્ધોરુવાહુ - સ્કન્ધ ચ ऊरु च बाहु च स्क घोरु-
વાહવ । પીના સ્કન્ધોરુવાહવ યસ્ય સ પીનસ્કન્ધોરુવાહુ ।
(જેનો ખભો, બાજ અને હાથ વિશાળ છે,)

૩ મત્તનાગેન્દ્રવિક્રમ - નાગાના ઇન્દ્ર નાગેન્દ્ર । મત્ત ચ
અસૌ નાગેન્દ્ર'ચ મત્તનાગેન્દ્ર । મત્તનાગેન્દ્રસ્ય વિક્રમ ઇવ
વિક્રમ યસ્ય । (ઉન્મત્ત હાથીના જેમ વિક્રમ)

૪ અશક્ત - ન શક્ત । (શક્તિ વિનાનો)

૫ દૃઢવ્રત - દૃઢ વ્રતં યસ્ય સ । (દૃઢ નિયમવાળો)

આ પાઠના પ્રલોકોમાં કેટલાક ધીન્ત પણ સમાસ છે બધા
અહીં આખ્યા નથી જે આખ્યા છે તેનેજ વાચકે વારંવાર વાચવા
વારંવાર વાચવાથીજ સમાસનો સાર સમજવાનું જ્ઞાન સંપાદન
થાય છે આથી સમાસનું વિવરણ જે સસ્કૃતમાં આપ્યું છે તેને
વારંવાર વાચકે વાચવું

- पाठ ४०

पाठला जे पाठोमा जे संस्कृत वाक्ये आंध्यां छे, तेमनी स धि
अनापीने संरण संस्कृत वाक्ये आ पाठमां आपां छे-

संस्कृत-वाचन-पाठ ।

(१)

मन्थरा त्वयोध्यां पुरीं सर्वशंगारैरुद्गासितामुच्छ्रितव्वजमा-
लिनीं दृष्ट्वा परं विस्मयमागता । साऽदूरस्थिता धात्रीं पप्रच्छ ।
धात्री तु हर्षेण विदीर्यमाणेव रामस्य यौवराज्याभिषेकवृत्तान्तं
मन्थराया आचक्षे । श्रुतमात्रेण तु धात्र्या वचनेन क्षिप्रम-
मपिता कुब्जा मन्थरा । क्राधेन दह्यमानेव मन्थरा पापदर्शिनी
शयानामेव कैकेयीं गत्वेदानीमिदमव्रवीत् ।

उत्तिष्ठ मूढ ! शोपे किम् ? भयमभिवर्तते त्वाम् । दशरथो
यौवराज्ये राममभिषेक्षति । साऽहमनलेन दह्यमानेवास्मि । तव
हितार्थमत्रागता । हे महिषे ! कथं त्वं राजघर्माणामुग्रत्व नाव
बुध्यसे ? तव भर्ता दशरथस्त्वव्यनर्थक सान्त्वं प्रयुज्जानोऽप्यद्य
कोसल्यामर्थेनैव योजयिष्यति । ते भरतं बन्धुवपवाह्य श्वः
प्रभाते रामं निष्कण्ठके राज्ये स्थापयिता ।

हे कैकेयि ! सा त्वमात्मनो हित कुर्वेदानीम् । त्रायस्वात्मानं
पुत्र भरतं मा च । हर्षपूर्णा शयनादुत्थिता कैकेयीदमव्रवीत् ।
मन्थरे ! इदं तु मह्य त्वया परम प्रियमान्यातम् । नाहं रामे
वा भरते वा विशेषमुपलक्षये ।

मंथरा तु तदा दुःखिता । एनां कैकेयीमुवाच । बालिशे !
 किमयंमस्थाने हर्षं कृतवत्यासि ? शोकसागरस्य मध्यगतमप्या-
 त्मानं नावबुध्यसे । सुभगा किल कौसल्या, यस्या पुत्रो यौवरा-
 ज्येऽभिपेक्ष्यते । तामेव कौसन्यामिदानीं दासीवत्त्वमुपस्यास्यसि ।
 ते पुत्रोऽपि रामस्य दास्यं कुर्यात् ।

(१)

१६वे पाठे वा पाठोना प्रलोकोना अन्वयतु स धिवाशु स स्मृत
 शुभो—

कोचिदाहुर्युवा श्रीमान्नागराजकरोपम पीनस्कन्धोरुवाहुधेर्येण
 हिमवानिव सिंहखेलगतिर्मत्तनागेन्द्रविक्रम । उत्साहादनुमीयत,
 इदं कर्मास्मिन्संभान्यम् ।

अस्य महोत्साहा शक्ति । ह्यशक्त स्वयं न व्रजेत् । लोकेषु
 तत्किञ्चित्कर्म न विद्यते, यत्संस्थानचारिषु नृषु ब्राह्मणानामसाध्यं
 भवेत् ।

अन्वभक्षा वायुभक्षा फलाहारा दृढव्रता दुर्बला अपि विप्रा
 हि स्वतेजसा बलीयासः । सदसत् सुखं दुःखं महद्दुःखं यत्समु-
 पागतं कर्म वा समाचरन् ब्राह्मणो नावमन्तव्यः ।

પાઠ ૪૧

જામદગ્ન્યેન રામેણ યુધિ ક્ષત્રિયા નિર્જિતાઃ । બ્રહ્મતેજસાઽગ-
સ્ત્યેનાગાઘઃ સમુદ્રઃ પીતસ્તસ્માત્સર્વેઽન્ન ટ્વન્ત્વેપમહાન્વદુર્ધનુઃ-
શીઘ્રમારોપયતુ વૈ । દ્વિજર્પમાસ્તથેત્યૂચુઃ ।

વિવિધા ગિરિ એવં વિલપતાં તેપાં વિપ્રાણામર્જુનો ધનુષોઽભ્યાશૈ
ગિરિરિવાચલસ્તસ્થૌ ।

પાછલા પાઠોનું સરળ સંસ્કૃત આ છે. એમાં સંધિ કરવામાં
આવી છે. વાંચક એ ચાર વાર વાચશે તો તેને એ પણ ધ્યાનમાં
આવી જશે. જો કોઈ જગ્યાએ સમજણ ન પડે તો, તેમણે તે
વાક્યોને પાછલા પાઠોમાં જોઈને અર્થ જાણી લેવો. હવે થોડાં
વાક્યો સંધિ છૂટી પાડીને આપવામાં આવ્યાં છે—

શૃંગારૈરુદ્ધાસિતા = શૃંગારૈઃ ઉદ્ધાસિતા ।

દહ્યમાનેવ = દહ્યમાના इव ।

ગત્વેદાનીં = ગત્વા इदानीं ।

ત્વય્યનર્થકં = ત્વાયિ अनर्थकं ।

વન્ધુષ્વપવાહ્ય = વન્ધુષુ अपवाह्य ।

કૈકેયીદમવ્રવીત્ = કૈકેયી इदं अव्रवीत् ।

કૃતવત્પાસિ = કૃતવતી असि ।

કેચિદાહુઃ = કેચિત્ आहुः ।

હવે કોઈલાક સંસ્કૃત વાક્યોનો અર્થ સંસ્કૃતમાં જ આપવામાં
આવે છે.

संस्कृत वाक्येनो संस्कृतभां अर्थं

१ साऽदूरास्थिता घात्रीं पप्रच्छ = सा समीपस्था उपमातरं अपृच्छत् ।

२ उत्तिष्ठ मूढे = उत्तिष्ठ मूर्खे ।

३ साऽहमनलेन दह्यमानेवासि = सा अहं अग्निना ज्वलिता इव असि ।

४ सा त्वमात्मनो हितं कुर्विदानीं = त्वं सा स्वकीयं मङ्गलं विधेहि अधुना ।

५ इदं तु मह्यं त्वया परमं प्रियमाख्यातं = एतत् तु मह्यं त्वया अत्यन्तं प्रीतिकरं कथितम् ।

६ शोकसागरस्य मध्यगतमप्यात्मानं नावबुध्यसे = दुःखसमुद्रस्य अन्तर्गतं अपि आत्मानं न जानासि ।

७ ते पुत्रोऽपि रामस्य दास्य कुर्यात् = तव सुत अपि रामचन्द्रस्य सेवा कुर्यात् ।

आ प्रभाषे संस्कृतनो अर्थं संस्कृतभाषां कुरवाधी तभासे संस्कृतसाथेनो परिचयं धृष्ट्वाणं गाढं यथे

પાઠ ૪૨

હવે આ પાઠમાં નીચે લખેલા અકારાન્ત પુલિંગ શબ્દોને
અભ્યાસ કરો—

વ્યવહાર—વેપાર

યવ—૪૫

ઉપયોગ—ઉપયોગ

અભિયોગ—યુદ્ધ, દાવો, ભેટો

દિવાકર—સૂર્ય

ન્યાસ—રાખવું, થાપણ, ત્યાગ

વત્સ—વાહરડો

બાલ—બાળક

ગન્ધ—ગંધ, સુગંધ

સ્પર્શ—સ્પર્શ

સંયોગ—અભેદ

દરિદ્ર—નિર્ધન, દરિદ્રનારાયણ

પુરુષ—પુરુષ

પુરુષોત્તમ—નરોત્તમ, પુરુષોમાં
શ્રેષ્ઠ

પ્રણય—પ્રેમ, મિત્રતા

દમ્ભ—ઢોંગ, દભ

સ્વેદ—પરસેવો

કણ્ટક—કાટો

સંસ્કાર—સંસ્કાર

રસ—રસ

ભેદ—ભેદ

દીપ—દીવો

અકારાન્ત પુલિંગ શબ્દોની સાથે વિકૃતિનાં રૂપો બનાવવાનું
વાચક ને આવડે છે તેથી તેઓ આ શબ્દોના રૂપ બનાવીને જુદા
જુદા વાક્યો પણ બનાવી શકે છે

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ વ્યવહારે કુશલ પુરુષ વિજય પ્રાપ્નોતિ । ૨ સ દિને
 યવાન્ રાત્રૌ ચ વ્રીહીન્ ભક્ષયતિ । ૩ ય બલસ્ય ઉપયોગ જ્ઞાનાતિ,
 સ એવ શ્રેષ્ઠ ભવતિ, ન અન્ય । ૪ ત્વયા તેન સહ કિમર્ય અભિ-
 યોગ કૃત ? ૫ રાષ્ટ્રસ્ય ઉદ્ધારાય સર્વસ્વસ્ય ન્યાસ કર્તવ્ય એવ ।
 ૬ સ વાલ મૂત્વા વૃદ્ધ ઇવ વદતિ । ૭ ત ગોવત્સં ઇદ્રાનીં અન્ન
 આનય । ૮ તસ્ય પુષ્પસ્ય ગન્ધ શોભન અસ્તિ । ૯ યદા પિતા
 વાલકં પશ્યતિ, તદા સુખી ભવતિ । ૧૦ એવ પૂર્વમાર્ગેણ સહ
 પશ્ચિમમાર્ગસ્ય સંયોગ અસ્તિ । ૧૧ દરિદ્ર પુરુષ ધનહીન
 ભવતિ ।

ભાષા-વાક્યો

૧ વ્યવહારમાં કુશલ માણસ વિજય મેળવે છે ૨ તે દિવસે જ્યાં
 અને રાત્રે ભાત ખાય છે ૩ જે જાનો ઉપયોગ જાણે છે તેજ
 શ્રેષ્ઠ હોય છે, બીજા (શ્રેષ્ઠ) હોતા નથી ૪ તે તેની સાથે શા માટે
 મુખ્ય કર્યું ? ૫ રાષ્ટ્રના ઉદ્ધાર માટે મર્વસ્વનું દાન કરવું જ જોઈએ.
 ૬ તે બાળક છતાં પણ વૃદ્ધ જેવું બોલે છે ૭ તે ગાયના વાહરણને
 હવે અહીં લાવ ૮ તે કૂલની વામ ઉત્તમ છે ૯ જ્યારે પિતા
 બાળકને જુએ છે, ત્યારે આનંદ પામે છે ૧૦ આ પૂર્વ માર્ગની
 સાથે પશ્ચિમ માર્ગનો સંયોગ થાય છે (૧૧) દરિદ્ર માણસ ધન-
 હીન હોય છે

પાઠ ૪૩

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ પુરુષસ્ય ભાગ્યં દેવઃ ન જાનાતિ, કુતઃ મનુષ્યઃ ? ૨ પુરુષઃ પુરુષોત્તમસ્ય ઉપાસનાં કરોતુ । ૩ દમ્ભેન મનુષ્યસ્ય અઘઃપાતઃ ભવતિ । ૪ ગ્રીષ્મકાલે મનુષ્યસ્ય શરીરાત્ સ્વેદઃ નિઃસરતિ । ૫ યદિ વૃક્ષસ્ય કણ્ટકઃ પાદે પ્રવિશતિ, તર્હિ કણ્ટકેન એવ સઃ વહિઃ નિઃસાર્યઃ । ૬ સંસ્કારેણ હીનઃ શૂદ્રઃ । સંસ્કારેણ એવ દ્વિજઃ મંવતિ । ૭ ફલાનાં મધુરઃ રસઃ એવ પેયઃ । ૮ ભેદ એવ યુદ્ધસ્ય મૂલં અસ્તિ । ૯ અન્ધકારે દીપઃ એવ માર્ગં દર્શયાતિ । ૧૦ અન્ન-સ્યાર્ધભાગં શૂદ્રાય સ દદાતિ ।

ભાષા—વાક્યોઃ ।

૧ પુરુષનું ભાગ્ય દેવો પણ જાણતા નથી, તો મનુષ્ય કેવી રીતે જાણી શકશે ? ૨ પુરુષ પુરુષોમાં ઉત્તમની ઉપાસના કરે ! ૩ દંભથી મનુષ્યનું અઘપાતન યાય છે. ૪ ઉન્હાળામાં મનુષ્યનાં શરીરમાંથી પરસેવો નીકળે છે. ૫ જો વૃક્ષનો કાંટો પગમાં લોંકાય, તો કાંટાથીજ તે બહાર કાઢવો યોગ્ય છે. ૬ સંસ્કાર વિનાનો શૂદ્ર, સંસ્કારથીજ પ્રાક્ષણ બને છે. ૭ ક્ષોનો મધુર રસજ પીવાને યોગ્ય છે. ૮ વેર-ભાવજ લડાઈનું મૂળ (કારણ) છે. ૯ અંધકારમાં દીપક જ માર્ગ બતાવે છે. ૧૦ અન્નનો અર્ધ ભાગ તે શૂદ્રને આપે છે.

સંસ્કૃત-વાચન-પાઠઃ ।

યથા શૂદ્રઃ અન્નં ખાદતિ, તથા એવ ઇતરઃ જનઃ ભોજનં કરોતિ । ગાન્ધારી દુર્યોધનં પુત્રં અજનયત્ । કુન્તી ચ યુધિષ્ઠિરં

पुत्र अजनयत् । राजा सैनिकान् दूरत विसृज्य आश्रम गच्छति । तस्य शब्दं श्रुत्वा राक्षसी तत्र एव आगता । पूजित मुनि इदं वचन अत्रवीत् यत् सत्यं एव परम धर्म इति । सा कन्या तस्मिन् एव आश्रमे विद्याऽध्ययनादिक समाप्य स्वगृह आगता । तेन राज्ञा तस्मै जनाय धन दत्त, तन् धन गृहीत्वा स देशान्तर गत तत्र विद्याऽध्ययन कर्तुम् । ज्ञानात् एव वन्धनान् मुक्ति भवति, तथा कर्मकरणात् अपि भवति ।

अधि कुर्यात् वाऽथे ।

यथा शूद्रोऽन्न खादति तथैवेतरो जनो भोजन करोति गान्धारी दुर्योधन पुत्रमजनयत् कुन्ती च युधिष्ठिर पुत्रमजनयत् । राजा सैनिकान् दूरतो विसृज्याश्रमं गच्छति । तस्य शब्दं श्रुत्वा राक्षसी तत्रैवागता । पूजितो मुनिरिदं वचनमत्रवीद्यत्सत्यमवे परमो धर्म इति । सा कन्या तस्मिन्नेवाश्रमे विद्याऽध्ययनादिक समाप्य स्वगृहमागता ।

पाठ ४४

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ एवं तु उक्ता कैकेयी क्रुद्धा बभूव । अत्रवीत् च मंथराम् ।
 रामं वनं अद्य क्षिप्रं प्रस्थापयामि । २ भरतं एव यौवराज्ये
 अभिषेचये । एतत् तु सम्पद्य केनापि उपायेन साधयेयम् ।
 ३ पापदर्शिनी मंथरा अपि रामार्थं उपहसन्ती कैकेयीं अत्रवीत् ।
 हन्त हर्दानीं पश्य, यया ते भरत राज्यं प्राप्स्यति । ४ पुरा
 देवासुरयुद्धे ते पतिः देवराज्यस्य साहाय्यं अकरोत् । ५ तदा
 त्वा एव उपादाय गत आसीत् । ६ शम्बरासुरेण तत्र राजा
 महायुद्धं अकरोत् । ७ यदा असुरैः शस्त्रैः शकलीकृतः राजा
 अभवत्, तदा त्वया एव तत्र रक्षितः ।

भाषा—वाक्ये।

१ आ प्रभाषे कहेवाथी कैकेयी गुरसे थध गध, अने मथराने
 कहेवा लागी रामने आने न शीघ्र वनमा भोक्लीश २ भरतने
 युवराजपदें राजतिलक करीश ये तु जेजे के ठोछ पणु उपायथी हुं
 सिद्ध करीश. ३ पापी मथरा पणु रामनी निंदा करनार कैकेयीने
 कहेवा लागी अरे, हुवे जेजे केवी गीते तारे भरत राजन्य
 भेजवथे ४ प्राचीन काणमा देव अने दानवोना युद्धमा तारे पति
 देवराजने मदद करतो हुतो. ५ तने पणु लछ गथे हुतो शम्बरा-
 सुरनी साथे त्या राजन्ये लारे युद्ध कथुं ७ राक्षसोअे शस्त्रेथी
 न्यारे राजने धायल कथे लारे तेरा त्या रक्षणु कथुं

संस्कृत-वाक्यानि ।

८ तुष्टेन तदा तेन राज्ञा द्वौ वरौ ते दत्तौ । ९ स च त्वया उक्तः, यदा इच्छेय तदा गृह्णीया इति । १० याचस्व अधुना तौ वरा । भरतस्य अभिपेचनं रामस्य प्रवाजनं वर्षाणि चतुर्दश, इति रूपो द्वौ वरौ । ११ तावता हि कालेन स्थिरो भविष्यति पुत्र ते प्रजाभावगतस्नेह । १२ पश्चान् कैकेयी एव प्रोत्साहिता आभरणानि मुक्त्वा क्रोधागारं प्रविश्य, भूर्मा एव निपतिता ।

भाषा—वाक्ये।

८ पुरुष थयेला ते राजाचे तने जे वरदान आभ्या. ९ तेन तें कथुं के ज्यारे धर्ये थये त्यारे भागीश १० हवे ते जे वरदान भाग—भरतने। गज्यालिपेक अने रामने चौद वषं दशवटो, जेभ जे वरदान. ११ जेटवा वषतभा तारे पुत्र प्रजना प्रेमथी (कायम) स्थिर थये. १२ पडी कैकेयी आ प्रभाजे उत्साहित जनीने आभूणसो केंकी धरने, क्रोधित थय, जर्मान पर पडी रही.

૫૧૪ ૪૫

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ

૧ મહારાજઃ દશરથઃ પ્રિયાર્હો પ્રિયં આશ્વયાતુ કૈકેય્યાઃ
 અન્ત પુરં પ્રવિવેશ । ૨ શયનોત્તમે તાં ન દદર્શ સ । ન હિ તસ્ય
 તાં વેલાં દેવી પુરા અત્યવર્તત । ૩ પ્રતિહારી તુ કૃતાઞ્જલિઃ ઉવાચ ।
 દેવ ! દેવી ભૃશં કુન્ઢા અભિદ્રુતા ક્રોધાગારમ્ । ૪ અપાપ
 રાજા પાપસકલ્પાં તાં કૈકેયીં ધરણીતલે દદર્શ । ૫ સ તાં
 ઉવાચ, કિમર્થં ભૂમૌ શેપે ? ૬ કૈકેયી ઉવાચ- પ્રતિજાનીષ્વ
 પ્રતિજ્ઞાં યદિ કર્તુમ્ ઇચ્છસિ । ૭ અનન્તરં તે વ્યાહરિષ્યામિ યથા
 મમ અભિપ્રાર્થિતમ્ ।

ભાષા-વાક્યો

૧ મહારાજ દશરથ વહાલને માટે યોગ્ય કૈકેયીને પ્રિય
 કહેવાને માટે કૈકેયીનાં અન્તપુરમાં દાખલ થયા. ૨ સૂવાને માટે
 ઉત્તમ મદિરમાં તેણે તેણીને જોઈ નહિ ૩ દાસી હાથ જોડીને
 બોલી, ' હે (દેવ) રાજા ! દેવી ઘણીજ ગુસ્સે થઈ છે, અને
 (અભિદ્રુતા) ક્રોધાગારમાં ગઈ છે ' ૪ નિર્દોષ રાજાએ પાપી મકલ્પ
 કરેલી તે કૈકેયીને ભૂમિપર પડેલી જોઈ ૫ તેણે તેણીને કહ્યું,
 "શા માટે જમીન પર સૂતી છે?" ૬ કૈકેયી બોલી-(પ્રતિજાનીષ્વ)
 જો પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા આહુતો હોય તો, પ્રતિજ્ઞા કર. ૭ પછી તને
 જેવી મારી ઇચ્છા હશે તે કહીશ

समास ।

- १ देवासुरयुद्धं = देवा च असुरा च देवासुरा । देवासुराणां युद्धं देवासुरयुद्धं (देव अने राक्षसेषु युद्ध)
- २ देवराज. = देवाना राजा देवराज (देवेना राज)
- ३ शम्बरासुर = शम्बर च असौ असुर च शम्बरासुर ।
(शम्बर नामने राक्षस)
- ४ क्रोधागारं = क्रोधाग्न्य अगार क्रोधागार । (क्रोधमवन)
- ५ प्रजाभावगतस्नेहः = प्रजाया भाव प्रजाभाव । प्रजाभावे गतस्नेह । (प्रणलापभा प्राप्त स्नेहृथी युक्त)
- ६ शयनोत्तम = शयनाय उत्तमं (सुवाने भाटे उत्तम)
- ७ कृताञ्जलि = कृता अञ्जलि येन स कृताञ्जलि । (हाथ नेठ्या)

पाठ ४६

स तद्धनु परिक्रम्य प्रदक्षिणमथाकरोत् ॥ १७ ॥

प्रणम्य शिरसा देवमीशानं वरदं प्रभुम् ।

कृष्णं च मनसा ध्यात्वा जगृहे चार्जुनो धनु ॥ १८ ॥

(म भा. आदि. अ. १९०)

अन्वयः— अथ स तत् धनु परिक्रम्य प्रदक्षिणं अकरोत् ।
शिरसा देवं ईशानं वरदं प्रभुं प्रणम्य, मनसा कृष्णं च ध्यात्वा
अर्जुनः धनु जगृहे ।

अर्थ— हुवे तेणे ते धनुष्यनी (परिक्रम्य) यारे णालु इरीने
प्रदक्षिणा करी. भस्तकथी देवोना ईश्वर वरदान आपनार प्रभुने
प्रणाम करी अने मनसा श्रीकृष्णुनु ध्यान धरीने अर्जुने धनुष्यने
(जगृहे) पकड्यु

चैलानि विव्यधुस्तत्र ब्राह्मणाश्च सहस्रशः ।

विलाक्षितान्ततश्चक्रुर्हाहाकारांश्च सर्वश ॥ २३ ॥

अन्वय— सहस्रशः ब्राह्मणाः तत्र चैलानि विव्यधुः, ततः
विलाक्षिता सर्वशः हाहाकारान् च चक्रुः ।

अर्थ— हुजरे प्राह्मणे त्या पोताना (चैलानि) हुपट्टा
(विव्यधु) उगडवा लाग्या तेथी (विलाक्षिताः) विलाक्षण अर्थात्
वेळो तेवु करी नडीं शक्या हुता, ते णधी रीते डाय डाय (चक्रुः)
करवा लाग्या

न्यपतंश्चात्र नभसः समन्तात्पुष्पवृष्टयः ।

शताङ्गानि च तूर्याणि वादका समवादयन् ॥ २४ ॥

अन्वय — अत्र च नभस समन्तान् पुष्पवृष्टयः न्यपतन् ।
चादका शताङ्गानि च तूर्याणि समवादयन् ।

अर्थ—अर्द्धी (नभस) आकाशभाथा (समतात्) थारे
थ लुधी पुष्प वृष्टि (न्यपतन्) थवा लागी अर्धात् थर्ध सेंकडे।
प्रकारना वारित्रीवाणा (तूर्य) ठाल विगेरे वारित्री (समवादयन्)
वगाडवा लाग्या.

सूतमागधसंगाश्चाप्यस्तुरस्तत्र सुस्वरा ।

तं दृष्ट्वा द्रुपद प्रीतो बभूव रिपुसूदन ।

सह सैन्यंश्च पार्यस्य साहाय्यार्थमियेष स ॥ २५ ॥

अन्वय — अत्र सूतमागधसघा च अपि सुस्वरा अस्तुवन् ।
तं दृष्ट्वा रिपुसूदन द्रुपद प्रीत बभूव । सैन्यं च सह स
पार्यस्य साहाय्यार्थं इयेप ।

अर्थ—अर्द्धी सूत अने मागधेना सह भधुर स्वरधी
(अस्तुवन्) प्रार्थना करवा ल ग्या तेने लेधने (रिपुसूदन)
शत्रुने नाश करुनार द्रुपद (प्रीत) सते थ पार्ये। सन्योनी साथे
तेणे (पार्यस्य) अर्द्धीने भदद करवानु (इयेप) धन्यु

तस्मै दित्सति कन्या तु ब्राह्मणाय तदा नृपे ।

क्रोध आसीन्महीपानामालोक्या योन्यमन्तिकात् ॥

(म भा आदि १९१।१)

अन्वय — तदा तस्मै ब्राह्मणाय कन्या दित्सति नृपे
अन्योऽन्यं आलोक्य महीपाना क्रोध आसीन् ।

अथ—त्यारे' ते आक्षय्येने कन्यादान (दित्सति) करवानी (नृपे) राजनी धर्या लाणी, अेक धीज तरइ (आलोक्य) लेधने (मही-पानां) राजयोनेो गुस्से (आसीत्) वधी गयो, अर्थात् राजयो- लारे गुस्से थया.

अस्मानयमातिक्रम्य तृणीकृत्य च सङ्गतान् ।

दातुमिच्छति विप्राय द्रौपदीं योपितां वराम् ॥ २ ॥

अन्वयः— अस्मान् सङ्गतान् तृणीकृत्य अतिक्रम्य च अयं योपितां वरां द्रौपदीं विप्राय दातुं इच्छति ।

अथ—अमने [संगतान्] षधाने तल्लुपलांनी माइक गणीने अने [अतिक्रम्य च] उल्लंघन करीने [अयं] आ [योपितां] स्त्रीयोभां [वरां] श्रेष्ठ द्रौपदीने [विप्राय] आक्षय्येने आपवानी धर्या करे छे.

अवरोप्येह वृक्षं तु फलकाले निपात्यते ।

निहन्मैनं दुरात्मानं योऽयमस्मान्न मन्यते ॥ ३ ॥ ।

अन्वयः— इह वृक्षं अवरोप्य तु फलकाले निपात्यते । यः अस्मान् न मन्यते, एनं दुरात्मानं निहन्म ।

अथ—अर्हो वृक्षाशेषु करीने इणती वणते [निपात्यते] क्षापी रहेा छे. जे अमने मान आपतो नथी, ते पापात्माने [निहन्म] भारी नाणशुं.

समाप्त

१ वरद-वरं ददाति इति । (वरदान आपनाशे)

- २ पुष्पवृष्टि-पुष्पाणा वृष्टि (कृत्वोऽनी वृष्टि)
 ३ शताङ्ग-शतानि अङ्गानि यस्य । (सो अ ग छे जेना)
 ४ वादक-वाद्यति इति । (जे पगाडे छे)
 ५ सूतमागधसंघा-सूता च मागधा च सूतमागधा,
 सूतमागधाना सघा सूतमागधसघा । (सूत अने भ गधेने
 सघ)
 ६ रिपुसूदन-रिपो सूदन । (शत्रुनो घातक)
 ७ महीप-महीं पाति इति । (पृथ्वीनु पालन करनार)
 ८ फलकाल-फलस्य काल । (क्षणवानो समय)
 ९ दुरात्मा-दुष्ट आत्मा यस्य । (पापी छे आत्मा जेने)

वाच्ये आ सभास विवरण्य वारवार वाचीने सारी रीते
 सभजवानो प्रयत्न करये।

सांध करेलां वाक्ये।

अथ स तद्वनु परिक्रम्य प्रदक्षिणमकरोत् । शिरसेशान
 वरदं प्रभु प्रणम्य, मनसा कृष्ण च ध्यात्वा, अर्जुनो धनुर्जगृहे ।
 सहस्रशो ब्राह्मणास्तत्र चैलानि विधु । ततो विलक्षिताश्च
 सर्वशो हाहाकाराश्चक्रुः ।

पाठ ४७

प्रथम त्रयु पाठोभागे सस्कृत वाक्यो आध्या छे, तेनु' स'धीकृत
सरण सस्कृत हुवे आपवामा आब्यु छे

एवं तूक्ता कैकेयी वरुद्धा वभूव । अब्रवीच्च मथराम् ।
रामं वनमद्य क्षिप्रं प्रस्थापयामि । भरतमेव यौवराज्येऽभिपे-
चये । एतत्तु संपश्य केनोपायेन साधयेयम् ।

पापदर्शिनी मंथराऽपि रामार्थमुपहसन्तीं कैकेयीमब्रवीत् ।
हन्तेदानीं पश्य, यथा ते भरतो राज्यं प्राप्स्यति ।

पुरा देवासुरयुद्धे ते पतिर्देवराजस्य साहाय्यमकरोत् । तदा
त्वामेवोपादाय गत आसीत् । शम्बरासुरेण तत्र राजा महा-
युद्धमकरोत् । यदासुरै शरै शकलीकृतो राजाऽभवत्तदा त्व-
येव तत्र रक्षित । तुष्टेन तदा तेन राज्ञा द्वौ वरौ ते दत्तौ । स
च त्वयोक्त । यदेच्छेयं तदा गृह्णीयामिति । याचस्वाधुना तौ वरौ ।
भरतस्याभिपेचन रामस्य प्रवाजनं वर्षाणि चतुर्दशैतिरूपा द्वौ
वरौ । तावता हि कालेन स्थिरो भविष्यति पुत्रस्ते प्रजाभावगत-
स्नेह ।

पश्चात्कैकेय्येवं प्रोत्साहिताऽऽभरणानि मुक्त्वा क्रोधागारं
प्रविश्य भूमामेव निपतिता ।

महाराजो दशरथ प्रियार्हां प्रियमाख्यातुं कैकेय्या अन्त पुरं
प्रविवेश । शयनोत्तमे ता न ददर्श स । नहि तस्य ता वेला
देवी पुराऽत्यवर्तत ।

प्रतिहारी तु कृताञ्जलिरुवाच । देव ! देवी भृशं क्रुद्धा अभि-
द्रुता क्रोधागारम् ।

अपापो राजा पापसकल्पा ता कैकेयीं धरणीतले ददर्श । स
तामुवाच । किमर्थं भूमौ शेषे ?

कैकेय्युवाच- प्रतिजानीष्व प्रतिज्ञा, यदि कर्तुमिच्छसि ।
अनन्तर ते व्याहरिष्यामि, यथा ममाभिप्रार्थितमिति ।

इवे श्लोकेना पाठनु सधिक्षृत सखण सस्मृत णुञ्चो—

अथ स तद्धनु पारिक्रम्य प्रदक्षिणमकरोत् । शिरसा देवमी-
शान वरद प्रभु प्रणम्य मनसा कृष्ण च ध्वात्वाऽर्जुनो धनुर्जगृहे ।
तदा सहस्रशो ब्राह्मणास्तत्र चैलानि विव्यधु । ततो विलाक्षिता
सर्वशो हाहाकाराँश्च चक्रु । अत्र च नभस समन्तात्पुष्पवृष्टयो
न्यपतन् । वादका शताङ्गानि च तूर्याणि समवादयन् ।

अत्र सूतमागधसघाश्चापि सुस्वरा अस्तुवन् । त दृष्ट्वा रिपु-
दमनो द्रुपद प्रीतो बभूव । सैन्यैश्च सह स पार्थस्य साहाय्या-
र्थमियेष ।

तत्र सूताना मागधाना च सघा सुस्वरयुक्ता भूत्वा त
अस्तुवन् । त विजयं तत्र दृष्ट्वा शत्रूणा विनाशक राजा द्रुपद
सन्तुष्टो अभवत् ।

— ० —

પાઠ ૪૮

તદા તસ્મૈ બ્રાહ્મણાય કન્યાં દિત્સતિ નૃપેઽન્યોન્યમાલોક્ય
મહીપાનાં ક્રોધ આસીત્ । અસ્માન્સંગતાંસ્તૃણીકૃત્યાતિક્રમ્ય ચાયં
યોપિતાં વરાં દ્રૌપદીં વિપ્રાય દાતુમિચ્છતિ । इह वृक्षमवरोप्य तु
फलकाले निपात्यते । योऽस्मान्न मन्यते । एनं दुरात्मानं निहन्म ।
સંધિ ।

હવે આ પાઠની કેટલીક સંધિઓને છૂટી પાડી આપવામાં
આવી છે.

અબ્રવીચ્ચ	- અબ્રવીત્ ચ ।
યૌવરાજ્યેઽભિપે૦	- યૌવરાજ્યે અભિપે૦ ।
કેનોપાયેન	- કેન ઉપાયેન ।
પતિર્દેવરાજસ્ય	- પતિઃ દેવરાજસ્ય ।
ત્વામેવોપાદાય	- ત્વાં એવ ઉપ-આદાય ।
યદેચ્છેયં	- યદા ઇચ્છેયં ।
શયનોત્તમે	- શયન-ઉત્તમે ।
અપાપો રાજા	- અપાપઃ રાજા ।
કૈકેય્યુવાચ	- કૈકેયી ઉવાચ ।

હવે સંસ્કૃતનો અર્થ સંસ્કૃતમાંજ આપવામાં આવ્યો છે, તેનો
અભ્યાસ વાંચકે સારી પેઠે કરવો.

૧ રામં વનમદ્ય ક્ષિપ્રં પ્રસ્થાપયામિ = રામચન્દ્રં અરણ્યં
અસ્મિન્દિને શીઘ્રં પ્રેપયિષ્યામિ ।

२ हन्तेदानीं पश्य यथा ते भरतो राज्यं प्राप्स्यति = शोभनं अधुना अवलोकय येन उपायेन तव भरतः राज्यं अवाप्स्यति ।

३ पुरा देवासुरयुद्धे ते पतिः देवराजस्य साहाय्यमकरोत् = पूर्वं सुरासुरसंग्रामे तव भर्ता सुरपतेः सहाय्यतां कृतवान् ।

४ तदा त्वामेवोपादाय गत आसीत् = तस्मिन् समये त्वां गृहीत्वा एव स गतवान् ।

५ तुष्टेन तदा तेन राज्ञा द्वौ वरौ ते दत्तौ = सन्तुष्टेन तस्मिन्समये तेन भूपेन द्वौ वरौ तुभ्यं दत्तौ ।

६ मनसा कृष्णं ध्यात्वाऽर्जुनो घनुर्जगृहे = हृदयेन वासुदेवं ध्यात्वा पार्यः घनुष्यं गृहीतवान् ।

वाथके आने। अभ्यास करयो.

संधि करेलां वाक्ये।

रामचन्द्रमरण्यमस्मिन्दिने शीघ्रं प्रेषयिष्यामि । शोभनमधुना-वलोकय येनोपायेन तव भरतो राज्यमवाप्स्यति । पूर्वं सुरासुरसंग्रामे तव भर्ता सुरपतेस्सहाय्यतां कृतवाँस्तस्मिन्समये त्वां गृहीत्वैव स गतवान् ।

अद्य रामं सत्वरं वनं प्रस्थापयामि । इदानीं पश्य यथा ते पुत्रो भरतो अद्यैव राज्यं प्राप्स्यति । पुरा देवासुरयुद्धे तव पतिः इन्द्रस्य साहाय्यं अकरोत् ।

५।४ ४८

संजय उवाच-

वर्तमाने तथा युद्धे क्षत्रियाणां निमज्जने ।

गाण्डीवस्य महाघोषः श्रूयते युधि मारिष ॥ १ ॥

(म० भा० कर्णपर्व अ० ५३)

अन्वयः- हे मारिष ! तथा क्षत्रियाणां निमज्जने युद्धे वर्तमाने युधि गाण्डीवस्य महाघोषः श्रूयते ।

अर्थ- हे धृतराष्ट्र ! ते प्रभाषे क्षत्रियोना नाश करनार युद्ध शुरु तथा पछी ते युद्धभां गांडीव धनुष्येना लारे अनाज संलगथे।

संशप्तकानां कदनमकरोद्यत्र पाण्डवः ।

कोसलानां तथा राजन् नारायणवल्लस्य च ॥ २ ॥

अन्वयः- हे राजन् ! यत्र पाण्डवः संशप्तकानां कोसलानां तथा नारायणवल्लस्य च कदनं अकरोत् ।

अर्थ- हे राजन् ! ज्यां पांडव अर्जुन संशप्तक सैन्य, कोसलनेना अने नारायणीय द्योनेः नाश करतो हुते।

संशप्तकास्तु समरे शरवृष्टीः समन्यवः ।

अपातयन्पार्यमूर्ध्नि जयगृह्णा प्रमन्यवः ॥ ३ ॥

अन्वयः- जयगृह्णाः प्रमन्यवः संशप्तकाः तु समरे पार्यमूर्ध्नि शरवृष्टीः अपातयन् ।

अर्थ—विजय भेजववानी छत्रा राभनार क्रोधती पूर्ण संश-
सक वीर तो ते युद्धमां पृथापुत्र अर्जुनना भाया पर आष्टानो
वरसाद वरसाववा लाब्धो.

ता वृष्टीः सहसा राजेस्तरसा धारयन् प्रभुः ।
व्यगाहत रणे पार्यो विनिघ्नन् रथिनां वरान् ॥ ४ ॥

अन्वयः— हे राजन् ! सहसा ता वृष्टीः धारयन् तरसा च
रथिनां वरान् विनिघ्नन् प्रभुः रणे व्यगाहत ।

अर्थ— हे राजन् ! अस क्षिप्रतथी ते आष्टुवधाने सहन
करतां करतां अने रथयोद्धाब्धोमा श्रेष्ठ, शत्रुना वीराने भारतां
भारतां वीर पार्थ अर्जुन युद्धमां करवा लाब्धो.

विगाह्य तद्रथानीकं कङ्कपत्रैः शिलाशितैः ।
आससाद ततः पार्थ सुशर्माणं वरायुधम् ॥ ५ ॥

अन्वयः— तत् रथानीकं विगाह्य, ततः पार्थः वरायुधं सुश-
र्माणं शिलाशितैः कङ्कपत्रैः आससाद ।

अर्थ— ते रथसैन्यमां घूसीने, पथी पृथ्वीपुत्र अर्जुन
उत्तम शस्त्रोथी सन्न सुशर्मांनी साथे शिलापर घसेला कङ्कपत्रवडे
युद्ध करवाने नीकणी पड्यो.

स तस्य शरवर्षाणि ववर्ष रथिनां वरः ।
तथा संशप्तकाश्चैव पार्थ बाणैः समर्पयन् ॥ ६ ॥

अन्वयः— स रथिनां वरः तस्य शरवर्षाणि ववर्ष, तथा
संशप्तकाः च एव पार्थ बाणैः समर्पयन् ।

અર્થ— તે રથ યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ યોદ્ધાએ તેના પર બાણનો વરસાદ વરસાવ્યો. તથા સંશયક વીરોએ પણ અર્જુન પર બાણ છોડવાનું શરૂ કર્યું.

सुशर्मा तु ततः पार्थं विध्वा दशभिराशुगैः ।

जनार्दनं त्रिभिर्वाणैरहनदक्षिणे भुजे ॥ ७ ॥

અન્વય:— તત: સુશર્મા તુ પાર્થ દશભિઃ આશુગૈઃ વિધ્વા જનાર્દનં દક્ષિણે ભુજે ત્રિભિઃ વાણૈઃ અહનત્ ।

અર્થ— પછી સુશર્માએ અર્જુન પર દસ બાણ મારીને શ્રીકૃષ્ણને જમણા હાથ પર ત્રણ બાણ માર્યાં.

ततोऽपरेण भल्लेन केतुं विन्याध मारिप ।

स वानरवरो राजन् विश्वकर्मकृतो महान् ॥ ८ ॥

ननाद सुमहानादं भीषयाणो जगर्ज च ।

અન્વય:— હે મારિપ ! તતઃ અપરેણ ભલ્લેન કેતું વિન્યાયે , હે રાજન્ ! સ મહાન્ વિશ્વકર્મકૃતઃ વાનરવરઃ ભીષયાણઃ સુમહાનાદં નનાદ જગર્જ ચ ।

અર્થ— હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! પછી ણીજાં તીક્ષ્ણ બાણથી ધ્વજને વીધી. હે રાજા ! ત્યારે તે મોટા વિશ્વકર્માનો બનાવેલ વાનરોમાં શ્રેષ્ઠ ભયાનક શબ્દ કરવા લાગ્યો અને ત્વરાથી ગર્જવા લાગ્યો.

पाठ ५०

अधि कुरेखां वाक्ये

हे मारिष ! तथा क्षत्रियाणा निमज्जने युद्धे वर्तमाने युधि
गाण्डीवस्य महाघोष श्रूयते । हे राजन् ! यत्र पाण्डव सशप्त-
काना कोसलाना तथा नारायणबलस्य च कदनमकरोत् । जय-
गृद्धा प्रमन्यव संशप्तकास्तु समरे पार्थमूर्ध्नि शरवृष्टीरपातयन् ।
हे राजन् ! सहसा ता वृष्टीर्घारयन्तरसा च राथिना वरान्विनि-
घ्नन्प्रभु पार्थो रणे व्यगाहत । तद्रथानीक विगाह्य तत पार्था
वरायुध सुशर्माण शिलाशितै कङ्कपत्रैराससाद् । स राथिना
घरस्तस्य शरवर्षाणि ववर्ष, तथा संशप्तकाश्चैव पार्थ बाणै समार्प
यन् । तत सुशर्मा तु पार्थ दशभिराशुगैर्विध्वा जनार्दन दक्षिणे
भुजे त्रिभिर्वाणैरहनत् । हे मारिष ! ततोऽपरेण भलेन फेतु
विन्याध । हे राजन् ! महान्विश्वकर्मकृतो वानरवरो भीषयाण
सुमहामहानाद् ननाद् जगज्ज च ॥

समाप्त

क्षत्रिय - क्षतात् प्रायते इति क्षत्रिय । (६ अधी मुक्ति
अपावनार)

वर्तमान - वर्तते तत् वर्तमान (७ छे)

नारायणबल - नारायणाना बल (नारायणोऽनु भण)

जयगृद्धा - जये गृद्धा जयगृद्धा । (विश्वयन्ती छन्दो वाणे)

प्रमन्यव - प्रकर्षेण मन्यु येषा ते प्रमन्यव । (लादे क्राधवाणे)

- पार्यमूर्धा- पार्यस्य मूर्धा पार्यमूर्धा । (अर्जुनं तु माथुं)
 शरवृष्टि - शराणां वृष्टिः शरवृष्टिः । (षाण्णो नो वरमाह)
 पार्य - पृथाया अपत्यं पुमान् पार्य । (कुन्ती पुत्र)
 आशुग-आशु गच्छतीत्याशुग । (उडपथी आल आलनार)
 विश्वकर्मकृत- विश्वकर्मणा कृत विश्वकर्मकृत । (विश्वकर्माञ्छे
 पनावेद्गु)
 वानरवर - वानरेषु वर वानरवर । (वानरोमा श्रेष्ठ)
 भीषयाण - भीषयतेऽसौ भीषयाण । (लथ वनक)
 सुमहानादं-महाश्च असौ नादश्च महानादः । शोभन महा-
 नादः सुमहानादः । (सारे। मोटे। अवा४)
 रथी- रथोऽस्यास्तीति । (रथमा षेसनार)
 रथानीकं- रथानां अनीकं । (रथमेना)
 जनार्दन - जनं । (व-भ) अर्दयति इति । (व-भनो नाश
 कुनार अर्थात् मुक्ति देनार)
 महाघोष-—महान् च असौ घोष च महाघोष ।
 वरायुधं-वरं च नत् आयुधं च वरायुधम् ।
 अपर-न पर अपर

पाठ ५१

कपेस्तु निनदं श्रुत्वा सन्त्रस्ता तव वाहिनी ।
भय विपुलमाधाय निश्चेष्टा समपद्यत ॥

(म भा कर्ण अ. ५३)

अन्वय — कपेः तु निनदं श्रुत्वा तव वाहिनी संत्रस्ता, विपुलं
भयं आधाय निश्चेष्टा समपद्यत ।

अर्थ— वानरनेो अवाञ्ज साक्षणीने तारी सेना लयलीत धध
गध. धलीञ्ज लयलीत णनीने भूर्धा पाभी

तत सा शुशुभे सेना निश्चेष्टाऽवस्थिता नृप ।

नानापुष्पसमाकीर्णं यथा चैत्ररथं वनम् ॥ १० ॥

अन्वय — हे नृप ! तत निश्चेष्टा अवस्थिता सा सेना शुशुभे,
यथा नानापुष्पसमाकीर्णं चैत्ररथ वनम् ॥

अर्थ— हे राज ! पछी ञ्ज णनी ढलेधी ते सेना अेवा ते।
शेालवा लागी हे णछे विविध प्रकारना दूखे वाणु चैत्ररथ नामनु
वन शेालतु डाय

प्रतिलभ्य तत सञ्ज्ञा योधास्ते कुरुसत्तम ।

अर्जुन सिपिचुर्वाणै पर्वत जलदा इव ॥ ११ ॥

अन्वय — हे कुरुसत्तम ! तत ते योधा सञ्ज्ञा प्रतिलभ्य
वाणै अर्जुनं सिपिचु, जलदा पर्वत इव ।

अर्थ— हे कुश्चेष्ठ ! पछी ते वीरि अेतन णनीने णाछे।ने
अर्जुन पर वरसाववा लाग्या, णेम हे वाहण पर्वत पर वृष्टि करे
छे

परिववृस्ततः सर्वे पाण्डवस्य महारथम् ।

निगृह्य तं प्रचुक्रुशुर्वध्यमानाः शितैः शरैः ॥ १२ ॥

अन्वयः— ततः सर्वे पाण्डवस्य महारथं परिववृः । शितैः शरैः
वध्यमानाः तं निगृह्य प्रचुक्रुशुः ।

अर्थ— पछी अथा वीशेअे अर्जुनना महारथीअेने थारे
आणुथी घेरी लीधा. तीक्ष्ण आणुथी पीडा पाभीने ते वीशे
अर्जुनने पकडीने डोलाडल करवा लाआ.

ते हयान् रथचक्रे च रथेषां चापि मारिप ।

निग्रहीतुमुपाक्रामन् क्रोधाविष्टाः समन्ततः ॥ १३ ॥

अन्वयः— हे मारिप ! ते क्रोधाविष्टाः हयान्, रथचक्रे च,
रथेषां च अपि, समन्तात् निग्रहीतुं उपाक्रामन् ।

अर्थ—डे धृतराष्ट्र ! तेअे डोधातुर अनीने घोडाअेने, रथना
पैडाने अने लुंअरीने पणु थारे आणुथी पकडवा लाआ.

निगृह्य तं रथं तस्य योधास्ते तु सहस्रशः ।

निगृह्य बलवत् सर्वे सिंहनादमथानदन् ॥ १४ ॥

अन्वयः— ते तु सहस्रशः योधाः तस्य तं रथं निगृह्य सर्वे
बलवन् निगृह्य अथ सिंहनादं अनदन् ।

अर्थ— ते डल्लरे वीर तेना ते रथने षूअ जेरथी पकडीने
पछी सिंङुनाड करवा लाआ.

अपरे जगृहृश्चैव केशवस्य महाभुजौ ।

पार्थमन्ये महाराज रथस्थं जगृहृर्मुदा ॥ ५ ॥

अन्वयः- अपरे केशवस्य महाभुजौ जगृहु, हे महाराज ! अन्ये रथस्यं पार्थ मुदा जगृहुः ।

अर्थ- भीमके केशवनी मोटी लूण्णोने पकडी लीधा छे महाराज ! भीमके डेटलाके रथमां रडेला पृथापुत्र अर्जुनने आनदथी पकडी लीधा.

केशवस्तु ततो वाहू विधुन्वन् रणमूर्धनि ।

पातयामास तान् सर्वान् द्रुष्टहस्तीव हस्तिपान् ॥ १६ ॥

अन्वय.- केशव. तु तत वाहू विधुन्वन् रणमूर्धनि तान् सर्वान् पातयामास, द्रुष्टहस्ती हस्तिपान् इव ।

अर्थ- पछी केशवे हाथे वडे अटके मारीने लघाने रथमेदानमां गणडावी पाड्या, जेम द्रुष्ट हाथी महावतेने गणडावे छे, तेम.

वाचन पाठः

कपेः तु निनदं श्रुत्वा तव वाहिनी सन्नस्ता । विपुलं भयं
आधाय निश्चेष्टा समपद्यत । हे नृप ! ततः निश्चेष्टा अवस्थिता
सा सेना तथा शुशुभे यथा नानापुष्पसमाकीर्णं चैत्ररथं वनम् ।
हे कुरुसत्तम ! ततः ते योधाः सज्ञां प्रतिलभ्य वाणैः अर्जुनं
सिपिचु । जलदा पर्वतं इव । तत सर्वे पाण्डवस्य महारथं
परिवव्रुः । शितै शरैः बध्यमाना तं निगृह्य प्रचुम्बुशु । हे
मारिप ! ते क्रोधाविष्टा हयान्, रथचक्रे च रथेपा च अपि
समन्तात् निग्रहीतुं उपाक्रमन् ।

कर्णो ह्येको रणे हन्ता पाण्डवान् सृञ्जयैः सह ।

इति दुर्योधनः सूत प्रात्रवीन्मां मुहुर्मुहुः ॥ २ ॥

पराजितं तु राघेयं दृष्ट्वा भीमेन संयुगे ।

ततः परं किमकरोत् पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ३ ॥

(म. भा. कर्ण. अ. ૫૧

અન્વય:— હે સંજય ! ઇદં દુષ્કરં કર્મ મીમેન કૃતમ્ ।
 યેન મહાવાહુઃ કર્ણઃ રયોપસ્યે નિપાતિતઃ । હે સૂત ! હિ એકઃ
 કર્ણઃ સૃઞ્જયૈઃ સહ પાણ્ડવાન્ હન્તા ઇતિ દુર્યોધનઃ માં મુહુર્મુહુઃ
 પ્ર-અત્રવીત્ । મીમેન સંયુગે તુ રાઘેયં પરાજિતં દૃષ્ટ્વા તતઃ પરં
 મમ પુત્રઃ દુર્યોધનઃ કિં અકરોત્ ?

અર્થ— હે સંજય ! આ અઘરું કાર્ય મીમે કર્યું. જોણે મોટી
 ભૂતવાળા કર્ણને રથના આગલા ભાગમાં ગણડાવ્યો. હે સૂત !
 કારણ કે એકલો કર્ણજ સંજયની સાથે યાંડવોનો નાશ કરનાર છે,
 આ વાત દુર્યોધનને મેં વારંવાર કહી હતી. મીમે યુદ્ધમાં રાધાપુત્ર
 કર્ણને પરાજિત કરેલો. જોધને પછી મારા પુત્ર દુર્યોધને શું કર્યું ?

સાધિ કરેલાં વાક્યો.

દુષ્કરમિદં કર્મ કૃત મીમેન । કર્ણો મહાવાહુર્યેન રયોપસ્યે
 નિપાતિતઃ । હે સૂત ! એકો હિ કર્ણઃ સહ સૃઞ્જયૈઃ પાણ્ડવાન્
 હન્તેતિ માં દુર્યોધનો મુહુર્મુહુઃ પ્રાત્રવીત્ । સંયુગે તુ મીમેન રાઘેયં
 પરાજિતં દૃષ્ટ્વા તતઃ પરં મમ પુત્રો દુર્યોધનઃ કિમકરોત્ ?

पाठ ५३

संस्कृत-वाचन-पाठः

अथ अर्जुनः परिक्रम्य तत् घनुः, अकरोत् प्रदक्षिणम् । देवं ईशानं वरदं प्रभु शिरसा प्रणम्य, कृष्ण च भगवन्तं मनसा ध्यात्वा, घनुः अर्जुन जगृहे । तदा सहस्रश ब्राह्मणाः तत्र स्वकीयानि चैलानि विव्यधुः । तत विलाक्षिता च सर्वश तत्र हाहाकारान् चक्रुः । अत्र च नभसः समन्तात् पुष्पाणां वृष्टयः न्यपतन् । वादकाः तूर्याणि वादित्राणि च समवादयन् ।

तत्र सूतानां मागधानां च संघा सुस्वरं तं अस्तुवन् । तं अर्जुनं दृष्ट्वा शत्रुविनाशकः राजा द्रुपद सन्तुष्टः अभवत् । सैनिकैः सह स पार्थस्य साहाय्यं कर्तुं इयेप ।

तदा तस्मै ब्राह्मणाय स्वकीयां कन्यां दित्सति नृपे द्रुपदे महीपालानां तेषां महान् आसीत् क्रोधः । सर्वान् अस्मान् महीपतीन् तृणीकृत्य, अस्मान् अतिक्रम्य च, अयं द्रुपदः योपितां वरां श्रेष्ठां द्रौपदीं विप्राय दातुं इच्छति । एष वृक्ष आरोप्य फलसमये तं एव वृक्षं निपात्यते । यतः एष अस्मान् नृपतीन् न मन्यते, अतः एनं दुरात्मानं निहन्म ।

(२)

हे धृतराष्ट्र ! क्षत्रियाणां राज्ञां युद्धे वर्तमाने अर्जुनस्य गाण्डीवस्य महान् घोष श्रूयते । तत्र अर्जुन संशतकानां, कोसलदेशीयानां सर्वेषां सैनिकानां नारायणीयानां सैनिकानां च

५१४ ५२

अंधि कुरेलां वाक्ये।

कपेस्तु निनदं श्रुत्वा तव वाहिनी सन्त्रस्ता । विपुलं भयमा
 घाय निश्चेष्टा समपद्यत । हे नृप ! ततो निश्चेष्टाऽवस्थिता सा
 सेना शुशुभे, यथा नानापुष्पसमाकीर्णं चैत्ररथं वनम् । हे
 कुरुसत्तम ! ततस्ते योधा संज्ञा प्रतिलभ्य वाणैरर्जुनं सिपिवु-
 र्जलदा पर्वतमिव । तत सर्वे पाण्डवस्य महारथं परिव्रु ।
 शितै शरैर्वध्यमानास्त निगृह्य प्रचुक्रुशु । हे मारिष ! ते क्रोधा-
 विष्टा हयात्रथचक्रं च रथेपा चापि, समन्ताच्चिग्रहीतुमुपक्रामन् ।
 ते तु सहस्रशो योधास्तस्य तं रथं निगृह्य, सर्वे बलवन्निगृह्याथ
 सिंहनादमनदन् । अपरे केशवस्य महाभुजौ जगृहु । हे महाराज !
 अन्ये रथस्य पार्यं मुदा जगृहु । केशवस्तु ततो वाहू विधुन्वन्
 रणमूर्धनि तान्सर्वान् पातयामास दुष्टहस्ती हस्तिपानिव ॥

समाप्त ।

संत्रस्ता- सम्यक्त्रस्ता सत्रस्ता । (धृष्टो ७८ दु ७११)

निश्चेष्टा निर्गता चेष्टा यस्या सा निश्चेष्टा (चेतना विनाने।)

नानापुष्पसमाकीर्णं- नानाविधेः पुष्पे समाकीर्णम् (अनेक

प्रकारना कूलो वागुं)

कुरुसत्तम अतिशयेन सन् सत्तम, कुरुपु सत्तम कुरुसत्तमः

(कुरुपु शभा ७८-मेलाभा उत्तम)

विनाश अकरोत् । जयस्य इच्छुका महाक्रोधिन संशप्तका वीरा
 अर्जुनस्य शिरसि शराणा वृष्टी अपातयन् । हे राजन् ! ता
 शराणा वृष्टी सहसा धारयन् अर्जुन, तरसा रथिना श्रेष्ठान्
 विनिघ्नन्, रणप्रभु अर्जुन युद्धे व्यगाहत । तस्य रथसैन्य विगाह्य
 तत पार्थ श्रेष्ठायुधधारिण वीर सुशर्माण शिलाशितै कङ्कपत्रै
 शरै आससाद । सः रथिना श्रेष्ठ तस्य उपरि शरवर्षाणि ववर्ष ।
 तथा संशप्तका च वीरा पार्थ वाण समार्पयन् । तत सुशर्मा
 वीरश्रेष्ठ अर्जुन दशभि शरै विध्वा जनार्दनं भगवन्त दक्षिणे
 भुजे त्रिभि वाण अहनत् ।

हे राजन् धृतराष्ट्र ! तत अन्येन भलेन अर्जुनस्य केतु स
 विव्याध । तत विश्वकर्मणा कृत महान् वानरवर भीषयाण
 सुमहानाद ननाद जगर्ज च ।

तस्य वानरस्य निन्दं श्रुत्वा तव सेन्य सत्रस्तम् । विपुलं
 भय आधाय तव सेन्य निश्चेष्ट समपद्यत । हे राजन् ! तदा
 निश्चेष्टा सा सेना तथा शुशुभे यथा नानापुष्पसमाकीर्ण
 चत्ररथ वनम् ।

हे कुरुश्रेष्ठ ! तत ते सेनिका पुन सङ्गा प्राप्य, अर्जुन निशिते
 वाणे सिपिचु । तत ते सवे सैनिका पाण्डवस्य अर्जुनस्य
 महान्त रथा परिवटु । तर्क्षणे वाणे विध्यमाना ते सवे सैनिका
 त निगृह्य प्रचुक्रुशु । हे धृतराष्ट्र ! ते क्रोधाविष्टा सैनिका गजान्
 रथचक्रे च समन्तान् निग्रहीतु उपाक्रमन् ।

भाग ४

ॐ

संस्कृत-स्वयं-शिक्षक

(संस्कृत भाषानो अभ्यास करवानो सहेलो उपाय)

शोधो भाग

लेखक

पं. श्रीपाद दामोदर सातवणेकर

—०:०—

संवत् २००८, शक १८७३, धं स १६५१

स्वाध्याय-मंडण, पारडी (त्रि. सुरत)

નામોનાં રૂપ

—૦—૦—

નામની સાતે વિભક્તિઓનાં રૂપ બનાવવાની રીત આ પુસ્તકમાં આપવાની શરૂઆત કરી છે. વાંચક સારી રીતે અભ્યાસ કરશે તો તેને સંસ્કૃત વાક્યો બનાવવાનો ઉત્તમ (અભ્યાસ) મહાવરો થશે.

સાથે સાથે ક્રિયાઓનાં રૂપ પણ બતાવવામાં આવ્યા છે. એવા અભ્યાસથી વાંચક પોતેજ ક્રિયાપદ બનાવી તેનો ઉપયોગ કરી શકશે.

આશા છે, કે વાંચક એનો યોગ્ય અભ્યાસ કરી લાભ ઉઠાવશે.

સ્વાધ્યાય-મંડળ
' આનંદાશ્રમ '
પારડી (જિ. સુરત)

લેખક

શ્રીપાદ દામોદર સાતવળેકર

સુદ્રક અને પ્રકાશક— વસત શ્રીપાદ સાતવળેકર,
સ્વાધ્યાય-મંડળ, ભારત સુદ્રણાલય,
' આનંદાશ્રમ ' પારડી (જિ. સુરત)

સંસ્કૃત-સ્વયં-શિક્ષક

-૦:-૦.-

ભાગ ચોથો

—:૧....૧:—

પાઠ ૧

સંસ્કૃતમાં “ વચન ” ત્રણ છે. ભાષામાં માત્ર બે જ (વચન) છે. એક સંખ્યાને “ એકવચન ” કહે છે, અને અનેક સંખ્યાને ‘ અનેક વચન ’ કહે છે, જેમકે—

एकः अश्वः = એક ઘોડો (એકવચન)

बहवः अश्वाः = ઘણાં ઘોડા (અનેક વચન)

પરંતુ સંસ્કૃતમાં એની વચ્ચે એક ‘ દ્વિવચન ’ પણ આવે છે, જેમકે—

एकः गजः = એક હાથી (એકવચન)

द्वौ गजौ = બે હાથી (દ્વિવચન)

बहवः गजाः = ઘણાં હાથી (બહુ વચન)

અન્ય ભાષાઓના વ્યવહારમાં અને સંસ્કૃત ભાષાનાં વ્યવહારમાં આ વચનોનાં ભેદ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ છે.

અત્યાર સુધીમાં વાંચકે એક વચનનાં રૂપ બનાવવાની યોગ્યતા મેળવી છે, અને એવાં રૂપ બનાવીને કેટલાંયે વાક્ય પદ્ય બનાવતાં શીખ્યા છે. માટે હવે ત્રણે વચનોનાં રૂપ બનાવવાની રીત બતાવવાનો વિચાર કર્યો છે. આશા છે, કે વાંચક આ 'પાઠનું' યોગ્ય અધ્યયન કરીને શબ્દોનાં રૂપ બનાવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરશે.

'અકારાન્ત' નર જાતિનાં શબ્દોની સાત વિભક્તિઓ અને ત્રણે વચનોનાં રૂપ આ પ્રમાણે થાય છે—

ગજ: (હાથી)

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પ્રથમા	ગજ:	ગજૌ	ગજા:
સંબોધન	(હે) ગજ !	(હે) ગજૌ !	(હે) ગજા: !
દ્વિતીયા	ગજં	ગજૌ	ગજાન્
તૃતીયા	ગજેન	ગજાભ્યાં	ગજૈ:
ચતુર્થા	ગજાય	ગજાભ્યાં	ગજેભ્ય:
પંચમી	ગજાત્	ગજાભ્યાં	ગજેભ્ય:
ષષ્ઠી	ગજસ્ય	ગજયો:	ગજાનામ્
સપ્તમી	ગજે	ગજયો:	ગજેષુ

એનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે—

- ૧ ગજ: - એક હાથી
 પ્રથમા ૨ ગજૌ - બે હાથી
 ૩ ગજા: - ઘણાં હાથી.

- ૧ ગજ -- (હે) એક હાથી !
સવોધન ૨ ગજૌ -- (હે) બે હાથીઓ !
૩ ગજા -- (હે) ઘણાં હાથીઓ !
- ૧ ગજં -- એક હાથીને
દ્વિતીયા ૨ ગજૌ -- બે હાથીઓને /
૩ ગજાન્ -- ઘણાં હાથીઓને
- ૧ ગજેન . એક હાથીએ
તૃતીયા ૨ ગજાભ્યાં- બે હાથીઓએ
૩ ગજૈઃ -- ઘણા હાથીઓએ
- ૧ ગજાય -- એક હાથીને માટે
ચતુર્થી ૨ ગજાભ્યાં-બે હાથીને માટે
૩ ગજેભ્યઃ -- ઘણાં હાથીઓને માટે
- ૧ ગજાત્ -- એક હાથીથી
પંચમી ૨ ગજાભ્યાં- બે હાથી વડે
૩ ગજેભ્યઃ -- ઘણાં હાથી વડે
- ૧ ગજસ્ય -- એક હાથીનાં
ષ્ટી ૨ ગજયો . -- બે હાથીઓનાં
૩ ગજાનાં -- ઘણાં હાથીઓનાં
- ૧ ગજે -- એક હાથીમાં
સપ્તમી ૨ ગજયો -- બે હાથીઓમાં
૩ ગજેષુ -- ઘણાં હાથીઓમાં

અગાઉનાં ભાગોમાં અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દો ઘણાં આવ્યા છે. તેનાં રૂપો વાંચક ભતેજ આ પ્રમાણે બનાવી શકે છે. એક વચનનાં રૂપ તો વાંચક ભતે બનાવી શકે છે જ.

દ્વિવચનનાં રૂપ-પ્રથમા, સંબોધન અને બીજીના સરખાંજ છે ત્રીજી, ચોથી અને પાંચમીનાં પણ એક સરખાંજ થાય છે, તથા છઠ્ઠી અને સાતમીનાં પણ સરખાં થાય છે. વાંચક આ સમાનતાને ધ્યાનમાં લેશે તો દ્વિવચનનાં રૂપ બનાવવાં તેને માટે સહેલાં થઈ પડશે.

બહુવચનનાં રૂપ-પ્રથમા અને સંબોધનના પરસ્પર સરખાં છે. ચોથી અને પાંચમીના પણ સમાન છે.

આ સમાનતા વાંચકોનાં ધ્યાનમાં આવવાને માટે એક બીજા શબ્દનાં પણ રૂપ બતાવવામાં આવે છે—

હસ્તઃ (હાથ)

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	હસ્તઃ	હસ્તૌ	હસ્તાઃ
સં૦	(હે) હસ્ત !	(હે) ,,	(હે) ,,
૨	હસ્તં	,,	હસ્તાન્
૩	હસ્તેન	હસ્તાભ્યાં	હસ્તૈઃ
૪	હસ્તાય	,,	હસ્તેભ્યઃ
૫	હસ્તાત્	,,	,,
૬	હસ્તસ્ય	હસ્તયોઃ	હસ્તાનામ્
૭	હસ્તે	,,	હસ્તેષુ

જે રૂપ ઉપરનાં રૂપ જેવાજ થાય છે, ત્યાં (") આ ચિન્હ મૂક્યું છે.

વાક્ય

સઃ મનુષ્યઃ પાદાભ્યાં ગચ્છતિ = તે માણસ (યે) પગે જાય છે.

અહં કર્ણાભ્યાં શ્રુણોમિ = હું (યે) કાનેથી સામળું છું.

ગજેભ્યઃ જલં દેહિ = (ઘણા) હાથીઓને માટે પાણી આપ.

તત્ર ગજાનાં પંક્તિઃ અસ્તિ = ત્યાં (ઘણાં) હાથીઓનું ટોળું છે.

સઃ બાલ શબ્દાનાં પ્રયોગં જાનાતિ = તે બાળક (ઘણા) શબ્દોના પ્રયોગ જાણે છે.

અશ્વાનાં શબ્દં શ્રુણુ = [ઘણા] ઘોડાઓને અવાજ સાલળ.

સઃ નરાણાં પાલકઃ અરિત = તે માણસોને પાલક છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો.

સ નરાણાં પાલકોઽસ્તિ । ગજેભ્યો જલં દેહિ ।
તત્ર ગજાનાં પંક્તિરસ્તિ । પંક્તિર્નાસ્તિ તત્ર ગજાનામ્ ।
પાલકો નરાણાં સોઽસ્તિ । ત્વં દેહિ જલં ગજેભ્યઃ ।
અસ્તિ પાંક્તિસ્તત્ર ગજાનામ્ । તત્ર નાસ્તિ પંક્તિ-
ર્ગજાનામ્ ।

પાઠ ૨

આ પાઠમાં પણ પુનઃ અકારાન્ત નર બલિનાં શબ્દોનાં રૂપો બનાવવાની રીત બતાવી છે—

નરઃ (માણસ)

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	વહુવચન
૧	નરઃ	નરૌ	નરાઃ
સં૦	(હે) નર !	(હે) ”	(હે) ”
૨	નરમ્	”	નરાન્
૩	નરેણ	નરાભ્યામ્	નરૈઃ
૪	નરાય	”	નરેભ્યઃ
૫	નરાત્	”	નરેભ્યઃ
૬	નરસ્ય	નરયોઃ	નરાણામ્
૭	નરે	”	નરેષુ

જે રૂપો સમાન થાય છે તે બચ્ચાએ [”] આ ચિન્હ મૂક્યું છે. વાંચકે એને સારી પેઠે ધ્યાનમાં લેવું.

આ રૂપો યાદ રાખવાથી વાંચક ઘણીજ સરળતાથી વિભક્તિઓનાં રૂપ બનાવી શકે છે.

એનો હવે ઉપયોગ લુઓ—

“ પ્રથમા ”

એક નરઃ તत्र અસ્તિ = એક માણસ ત્યાં છે.

દ્વૌ નરૌ તત્ર ન સ્ત' = બે માણસો ત્યા નથી.

વહવઃ નરા. અત્ર સન્તિ = ઘણાં માણસો અહીં છે.

“ સંબોધન ”

હે નર ! ત્વં કિં કરોપિ ? = હે (એક) મનુષ્ય ! તું શું કરે છે ?

હે નરૌ ! કુત્ર ગચ્છથઃ ? = હે (બે) મનુષ્યો ! તમે ક્યાં જાઓ છો ?

હે નરા ! મદ્વચર્નં શૃણુત = હે (ઘણા) મનુષ્યો ! મારૂ વચન સાંભળો.

“ દ્વિતીયા ”

ઘન પુરુષાર્થિનં નરં આગચ્છતિ = ઘન પુરુષાર્થી મનુષ્ય પ્રતિ આવે છે.

સ પુરુષં નરૌ પ્રતિ ગચ્છતિ = તે માણસે [બે] મનુષ્યો તરફ જાય છે.

ત્વં તાન્ નરાન્ અત્ર આનય = તું તે (ઘણાં) માણસોને અહીં લાવ.

“ તૃતીયા ”

તેન નરેણ દ્વદાર્નીં કિં કૃતમ્ ? = તે માણસે હમણા શું કર્યું ?

નરાભ્યાં ન કિમપિ કૃતમ્ = (બે) માણસોએ કંઈ પણ કર્યું નહિ.

સર્વૈઃ નરૈઃ કિં ઉક્તમ્ ? = બધા મનુષ્યોએ શું કહ્યું ?

“ ચતુર્થી ”

ત્વં તસ્મૈ નરાય કિં દદાસિ ? = તું તે માણસ માટે શું આપે છે ?

નરાભ્યાં ઉદકં દેહિ = (બે) માણસો માટે પાણી આપો.

સઃ નરેભ્યઃ અન્નં દદાતિ = તે (ઘણા) માણસો માટે અન્ન
આપે છે.

“ પંચમી ”

તસ્માન્ નરાત્ મયા ઘનં લઘ્વં = તે મનુષ્યથી મેં ધન પ્રાપ્ત કર્યું.
તાભ્યાં નરાભ્યાં ત્વં કિં ઇચ્છસિ ? = તે (બે) મનુષ્યોથી (પાસેથી)
તમે શું ચાહો છો ?
નીચેભ્ય નરેભ્ય ત્વં અન્ન આગચ્છ = નીચે મનુષ્યોથી તું અહીં
આવ.

“ પષ્ટી ”

તસ્ય નરસ્ય પ્રશસ્તં રૂપં અસ્તિ = તે મનુષ્યનું ચોખ્ખું રૂપ છે
તયો નરયો ઇદાનીં યુદ્ધં જાતં = તે (બે) મનુષ્યોનું હવે યુદ્ધ
થયું.
ઇદાનીં તત્ર નરાણાં મહાન્ સમૂહઃ સંમિલિતઃ = હવે ત્યાં (ઘણાં)
મનુષ્યોનું મોટું ટોળું જમાય છે

“ સપ્તમી ”

તસ્મિન્ નરે ક વિશેષઃ ? = તે માણસમાં શું વિશેષ છે ?
તયો નરયો ન ક અપિ વિશેષઃ = તે (બે) મનુષ્યોમાં કશું
વિશેષ નથી.
નોરુ વિદ્વાન્ પુરુષ પ્રશસ્યતે = મનુષ્યોમાં વિદ્વાન પુરુષ પ્રશંસા
પામે છે

‘ અકારાન્ત ’ નર જાતિ ‘ નર ’ શબ્દોની સાથે વિલક્ષિતઓના રૂપો વાક્યોમા આ પ્રમાણે કરવામા આવે છે વાચકે આ પ્રમાણે રૂપો બનાવીને તે રૂપો વડે અનેક સંસ્કૃત વાક્યો બનાવવાનો અભ્યાસ કરવો.

અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દ

સ્વાધ્યાય	= સ્વઅધ્યયન	કોવિદઃ	= જ્ઞાની
સન્ન	= સત્પુરુષ	ત્યાગ	= દાન
આર્ય	= આર્ય	જય	= વિજય
વર્ણ	= રંગ	બુધ	= વિદ્વાન
આશ્રમ	= આશ્રમ	આચાર્ય	= આચાર્ય
યાગ	= યજ્ઞ	ઉપવાસ	= ઉપવાસ

વાક્ય

ત્વં કિ સ્વાધ્યાયં ન કરોપિ ? = તુ સ્વાધ્યાય કેમ કરતો નથી તવ ગુરુઃ સન્ન અસ્તિ । = તારો અધ્યાપક સન્ન છે આર્યેણ કિ અઘીતમ્ ? = આર્યે શુ અધ્યયન કર્યું ? શાસ્ત્રેષુ કોવિદઃ અત્ર ન કઃ અપિ અસ્તિ = શાસ્ત્રોમા જ્ઞાની અહીં કોઈ પણ નથી ય ધનસ્ય ત્યાગ કરોતિ સ એવ ત્યાગી હિતિ ઉચ્યતે = જે ધનનુ દાન આપે છે, તે ત્યાગી કહેવાય છે.

अहं जयाय यत्नं करोमि = हुं विजय भाटे यत्नं कर्तुं छुं.

अद्य अहं उपवासं करोमि = आगे हुं उपवासं कर्तुं छुं.

संधि कुरैलां वाक्ये.

आर्येण किमधीतम् ? किमधीतमार्येण ? किमार्ये-
णार्धीतम् ? आर्येणार्धीतं किम् ? शास्त्रेषु कोविदोऽत्र
न कोऽप्यस्ति । अत्र न कोऽपि शास्त्रेषु कोविदोऽस्ति ।
कोविदः शास्त्रेष्वत्र न कोऽप्यस्ति । कोऽपि नास्त्यत्र
कोविदः शास्त्रेषु । अद्याहमुपवासं करोमि । करोम्यु-
पवासमद्याहम् । अहमद्य करोम्युपवासम् । उपवास-
महमद्य करोमि । करोम्यहमद्योपवासम् । यो धनस्य
त्यागं करोति स एव त्यागीत्युच्यते । यः करोति
त्यागं धनस्य स एवोच्यते त्यागीति । त्यागीति स
एवोच्यते यस्त्यागं धनस्य करोति । उच्यते स एव
त्यागीति यः करोति धनस्य त्यागम् । करोति यो
धनस्य त्यागं स एवोच्यते त्यागीति ।

પાઠ ૩

પૂર્વનાં જે પાઠોમાં નામનાં ત્રણે વચનો વિષે થોડા વિચાર કર્યો છે. નામોનાં વચનોની સાથે સાથે ક્રિયાઓનો પણ વિચાર કરવો જરૂરી છે. માટે આ પાઠમાં ક્રિયાઓનો એટલો ખ્યાલ કર્યો છે. જે પ્રમાણે નામોની વિલક્ષિતનાં રૂપોમાં એકવચન, દ્વિવચન અને બહુવચન એવાં ત્રણ વચન હોય છે, એજ પ્રમાણે ક્રિયાઓમાં પણ ત્રણ વચન હોય છે. જેમકે—

• વર્તમાન કાળ

“વદ્” (બોલવું)

પુરુષ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
પહેલો પુરુષ	વદામિ	વદાવઃ	વદામઃ
બીજો પુરુષ	વદસિ	વદયઃ	વદય
ત્રીજો પુરુષ	વદતિ	વદત	વદન્તિ

વર્તમાનકાળ = જે વર્તમાન સમયનું વર્ણન કરે છે તેને વર્તમાન કાળ કહે છે.

૧ “વદામિ” નો અર્થ “ હું અત્યારે (હમણાં) બોલું છું. ”

૨ ભૂતકાળ = જે ભૂત અર્થાત્ ગયા વખતની સ્થિતિ બતાવે છે તે.

૩ ભવિષ્યકાળ = જે હવે પછી આવનારો વખત બતાવે છે તે.

વર્તમાન કાળનાં રૂપ ઉપર આખ્યાં છે, ભૂત અને ભવિષ્ય કાળનાં રૂપે પાછળથી આપવામાં આવશે.

ઉપર ત્રણ પુરુષો આખ્યા છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—

ઉત્તમ પુરુષ = “ હું ” એવો અર્થ બતાવનાર. એને ભાષામાં “ પ્રથમ પુરુષ ” પણ કહે છે.

મધ્યમ પુરુષ = ‘ તું ’ એવો અર્થ બતાવનાર. એને ભાષામાં ‘ દ્વિતીય પુરુષ ’ પણ કહે છે.

તૃતીય પુરુષ = ‘ તે ’ અથવા ‘ ત્રીજો ’ એવો અર્થ બતાવનાર. એને સંસ્કૃતમાં ‘ પ્રથમ પુરુષ ’ કહે છે, અને ભાષામાં ‘ તૃતીય પુરુષ ’ કહે છે.

વાક્ય બનાવવા પહેલાં (અહં) હું અને (ત્વં) તું નાં ત્રણે વચનોનાં રૂપ બાહુવાની જરૂર છે. માટે તે રૂપો અહીં આપવામાં આવે છે—

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
(ઉત્તમ પુરુષ)	અહં	આવાં	વયં
પ્રથમા	(હું)	(અમે બે)	(અમે બધાં)
(મધ્યમ પુરુષ)	ત્વં	યુવાં	યૂયં
પ્રથમા	(તું)	(તમે બે)	(તમે બધાં)
(તૃતીય પુરુષ)	સઃ	તૌ	તે
પ્રથમા	(તે)	(તેઓ બે)	(તેઓ બધાં)

ત્રીજા પુરુષની જગ્યાએ કોઈ પણ નામનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે; પરંતુ ઉત્તમ અને મધ્યમ પુરુષોનાં સ્થાનપર જણાવેલાં સર્વનામોના શબ્દોનો જ પ્રયોગ થાય છે. જણાવેલી ક્રીયાના રૂપોની સાથે એક એક શબ્દ પહેલાં, બીજા અને ત્રીજા પુરુષનો ભેદીને વાક્ય બને છે, પહેલા પુરુષની ક્રિયાઓની સાથે ક્રમશઃ વચનોનાં અનુસાર પહેલા પુરુષનાં સર્વનામ તથા બીજાઓની સાથે અન્ય ભેદાય છે. જુઓ—

“ ઉત્તમ પુરુષ ”

- ૧ અહં વદામિ = હું બોલું છું.
 ૨ આવાં વદાવઃ = અમે (બે) બોલીએ છીએ.
 ૩ વયં વદામઃ = અમે (બધા) બોલીએ છીએ.

“ મધ્યમ પુરુષ ”

- ૧ ત્વં વદસિ = તું બોલે છે.
 ૨ યુવાં વદથઃ = તમે (બે) બોલો છો.
 ૩ યૂયં વદથ = તમે (બધા) બોલો છો.

“ તૃતીય પુરુષ ”

- ૧ સઃ વદતિ = તે બોલે છે.
 ૨ તૌ વદતઃ = તે (બે) બોલે છે.
 ૩ તે વદન્તિ = તે (બધા) બોલે છે.

—અથવા—

- ૧ રામઃ વદતિ = રામ બોલે છે.
 ૨ રામલક્ષ્મણૌ વદતઃ = રામલક્ષ્મણ બોલે છે.
 ૩ મનુષ્યાઃ વદન્તિ = (બધા) માણસો બોલે છે.

આ રીતિ સારી પેઠે ધ્યાનમાં આવે એ માટે થોડાં વાક્યો અહીં આપવામાં આવે છે—

- ૧ અહં ગચ્છામિ = હું જાઉં છું.
 ૨ આવાં ગચ્છાવઃ = અમે (બે) જઈએ છીએ.
 ૩ વયં ગચ્છામઃ = અમે (બધા) જઈએ છીએ.
 ૧ ત્વં ગચ્છસિ = તું જાય છે.
 ૨ યુવાં ગચ્છયઃ = તમે (બે) જાઓ છો.
 ૩ યૂયં ગચ્છથ = તમે (બધાં) જાઓ છો.
 ૧ સઃ ગચ્છતિ = તે જાય છે.
 ૨ તૌ ગચ્છતઃ = તે (બે) જાય છે.
 ૩ તે ગચ્છન્તિ = તે (બધા) જાય છે.

—કિંવા—

- ૧ મનુષ્યઃ ગચ્છતિ = માણસ જાય છે.
 ૨ મનુષ્યૌ ગચ્છતઃ = (બે) માણસ જાય છે.
 ૩ મનુષ્યાઃ ગચ્છન્તિ = (બધા) માણસ જાય છે.

પ્રત્યેક વચનના રૂપની સાથેજ ક્રિયાનું તેજ વચનનું રૂપ લાગે છે. ભાષામાં ક્રિયામાં પણ માત્ર બે વચનજ છે, પરંતુ સંસ્કૃતમાં ત્રણ વચન છે. વાંચકે એનો ઉપયોગ ખાસ ધ્યાનપૂર્વક તપાસવો અને યાદ રાખવો જોઈ આગળ જૂલ ન થાય.

આ વિષય અત્યંત મહત્વનો છે, માટે ધ્યાનમાં રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

પાઠ ૪

હવે આ પાઠમાં કેટલાક અકારાન્ત શબ્દ આપવામાં આવે છે.
એનાં રૂપ અગાઉ લખ્યા પ્રમાણેના નિયમો અનુસાર જ કરવાં.

શબ્દ (અકારાન્ત પુલિંગ)

ગ્રામઃ	= ગામ	અપૂષ	= માલપૂડા
આપણઃ	= બન્નર	સૂષઃ	= દાળ
લેખકઃ	= લેખક	ઓદનઃ	= ભાત
પર્વતઃ	= પહાડ	રથઃ	= રથ, ગાડી
માર્ગઃ	= માર્ગ, રસ્તો	અર્મકઃ	= ઊકરો
ચરણઃ	= પગ	પ્રસાઃ	= મહેરબાની, કૃપા ✓
મૂષકઃ	= ઉદર	રક્ષકઃ	= રક્ષણ કરનાર
વત્સઃ	= વાછરડો	સેવકઃ	= નોકર

વાક્યો

- અહં ગ્રામં ગચ્છામિ = હું ગામમાં જાઉં છું.
 સઃ ગ્રામાત્ આગચ્છતિ = તે ગામથી આવે છે.
 તૌ ગ્રામં ગચ્છતઃ = તે (બે) ગામ જાય છે.
 તે મનુષ્યાઃ ગ્રામાત્ આગચ્છન્તિ = તે માણસો ગામથી આવે છે.
 સેવકઃ આપણં ગચ્છતિ = નોકર બન્નર જાય છે.
 સેવકૌ આપણં ગચ્છતઃ = (બે) નોકર બન્નર જાય છે.
 સેવકાઃ આપણં ગચ્છન્તિ = (ઘણાં) નોકર બન્નર જાય છે.

તવ લેખકઃ કદા આગમિષ્યતિ ? = તારો લેખક ક્યારે આવશે ?

મમ લેખકૌ અધુના આગમિષ્યતઃ = મારા (બે) લેખક હવે
આવશે.

તે સર્વે પુરુષાઃ શ્વઃ આગમિષ્યન્તિ = તે બધા માણસો કાલે
આવશે.

હિમપર્વતસ્ય માર્ગં ત્વં જાનાસિ કિમ્ ? = શું હિમપર્વતનો માર્ગ
તું જાણે છે ?

તવ વત્સઃ કિં કરોતિ ? = તારો વાછરડો શું કરે છે ?

મમ દ્વૌ વત્સૌ ઘાવતઃ = મારા બે વાછરડા દોડે છે.

તસ્ય પુત્ર તત્ર ઘાવતિ = તેનો છે.કરો ત્યા દોડે છે.

મમ સર્વે પુત્રાઃ ઇદાનીં ઘાવન્તિ = મારા બધા પુત્રો હવે દોડે છે.

વાક્ય

હવે આ બધી વિલકિતનો ખ્યાલ આપના ધ્યાનમાં આવ્યો.
હશે તો, આપ નીચે લખેલાં વાક્યો સહેલાઈથી સમજી શકશો.

ત્વં કુત્ર ગચ્છસિ ? યુવાં કુત્ર ગચ્છથઃ ? યૂયં કદા
અત્ર આગચ્છથ ? અહં તત્ર ન ગચ્છામિ । આવાં તત્ર
ન ગચ્છાવઃ । વયં કદાપિ તત્ર ન ગચ્છામઃ ।

તત્ર ત્વં કિં ન ગચ્છસિ ? તત્ર યુવાં કિં ન ગચ્છથઃ ?
તત્ર યૂયં કિં ન ગચ્છથ ? યત્ અહં પઠામિ, તત્ ત્વં

किं न वदसि ? यत् अहं न पठामि, तत् युवां किं वदथः ? यत् अहं पठामि, तत् यूयं किं न वदथ ?

रामः इदानीं उद्यानं गच्छति । रामलक्ष्मणौ इदानीं उद्यानं गच्छतः । रामलक्ष्मणभरताः इदानीं उद्यानं गच्छन्ति ।

अथ सः मनुष्यः आपणं गच्छति । अथ तौ मनुष्यौ आपणं गच्छतः । अथ ते मनुष्याः आपणं गच्छन्ति ।

श्वः अहं तत्र नैव गमिष्यामि । श्वः आवां तत्र नैव गमिष्यावः । श्वः वयं तत्र नैव गमिष्यामः ।

कदा तौ पाठशालां गच्छतः ? कदा ते ग्रामं गच्छन्ति ? कदा सः नगरं गच्छति ?

स सर्वदा नगरात् नगरं किं गच्छति ? तौ सदा ग्रामात् ग्रामं किं गच्छतः ? ते सर्वदा ग्रामात् ग्रामं किं गच्छन्ति ?

यालकः उद्यानं कदा गच्छति ? द्वौ यालकौ उद्यानं गत्वा पश्चात् आपणं गच्छतः । सर्वे यालकाः अध्ययनस्य पश्चात् भ्रमणाय गच्छन्ति ।

त्वं सायंकाले कुत्र गमिष्यसि ? युवां प्रातःसमये

કુત્ર ગમિષ્યથઃ ? યૂયં મધ્યાહ્નસમયે અત્ર કિં ન આગચ્છથ ?

અહં રાત્રૌ ગુરોઃ ગૃહં ગચ્છામિ । આવાં દિનસમયે પાઠશાલાં ગચ્છાવઃ । વયં અનધ્યાયસમયે કુત્ર અપિ ન ગચ્છામઃ ।

યથા અહં તત્ર ગચ્છામિ, તથા ત્વં અપિ તત્ર આગચ્છસિ કિમ્ ? અહં તત્ર કથં ગન્તું શક્નોમિ ? યદિ ત્વં આગમિષ્યસિ, તર્હિ અહં અપિ આગમિષ્યામિ ।

વાંચકે આ વાક્યોમાં નામો અને ક્રિયાઓનાં વચનોનો સંબંધ તપાસવો. એક વચનનાં નામની સાથે એક વચનની ક્રિયા આવે છે, અને દ્વિવચનની સાથે દ્વિવચનની અને બહુવચનની સાથે બહુવચનની ક્રિયા આવે છે, આ ખાસ યાદ રાખવું જોઈએ.

સંદ્ધિ કરેલાં વાક્યેઃ

યદહં પઠામિ તદ્યૂયં કિં વદથ ? યદહં પઠામિ તદેવ યૂયં કિં વદથ ? રામ હદાનીમુદ્યાનં ગચ્છતિ । ગચ્છતીદાનીમુદ્યાનં રામઃ । રામો ગચ્છતીદાનીમુદ્યાનમ્ । ગચ્છત્યુદ્યાનમિદાર્નો રામઃ । હદાર્નો રામો ગચ્છત્યુદ્યાનમ્ ।

પાઠ ૫

આ પાઠમાં અકારાન્ત નામોના કેટલાક પ્રત્યય આપ્યા છે, એમને નામો સાથે જોડવાથી વિલક્ષિતના રૂપો સરળતાથી બનાવી શકાય છે—

વિલક્ષિતનાં પ્રત્યય

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	વહુવચન
૧	-ઃ	-ઐ	-ઞઃ
સં૦	---	-,"	"
૨	-મ્	"	-અન્
૩	-ઇન	-આમ્યાં	-એઃ
૪	-આય	-,"	-ઈભ્યઃ
૫	--આત્	-,"	-,"
૬	--સ્ય	-યોઃ	-અનાં
૭	-ઈ	-,"	-ઇપુ

આ પ્રત્યયોને અકારાન્ત પુલિંગ નામોની સાથે જોડીને વિલક્ષિતઓના રૂપ બનાવો—

૧	મોદકઃ	મોદકૌ	મોદકાઃ
સં૦	(હે) મોદક	(હે) ,,	(હે) ,,
૨	મોદકં	"	મોદકાન્
૩	મોદકેન	મોદકામ્યાં	મોદકૈઃ
૪	મોદકાય	"	મોદકેભ્યઃ

૫	મોદકાત્	મોદકાભ્યાં	મોદકેભ્યઃ
૬	મોદકસ્ય	મોદકયોઃ	મોદકાનાં
૭	મોદકે	„	મોદકેષુ

વાંચકે આ નામોનાં પ્રત્યયોનો અનુભવ કરવો અને આ પ્રમાણે પ્રત્યયો યાદ રાખીને નામોનાં રૂપ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો. એક વાર આ રીત સારી પેઠે ધ્યાનમાં આવી જશે તો પછી કંઈ પણ મુશ્કેલી રહેશે નહિ.

હવે થોડા અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દ મોઢે કરો અને તેમના પહેલાંની જેમ રૂપ બનાવો.

અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દ ।

આમ્નઃ = ઢેરી	વૃક્ષઃ = વૃક્ષ
વેદઃ = વેદ	મન્ત્રઃ = મન્ત્ર
દણ્ડઃ = દંડ, લાકડી	ધૂમ્રઃ = ધુમાડો
લોભઃ = લોભ	કુમારઃ = છોકરો
વાસઃ = રહેણું	સમુદ્રઃ = સાગર, સમુદ્ર
સ્વરઃ = અવાજ	રસઃ = રસ
જનઃ = મનુષ્ય	ઇન્દ્રઃ = ઇન્દ્ર, પ્રમુખ.

વાક્ય

અહં આમ્નં સ્વાદામિ = હું ઢેરી ખાઉં છું.

આવાં આમ્નો ગ્વાદાવઃ = (એ) અમે (એ) ઢેરી ખાઈએ છીએ.

વયં આમ્નાં સ્વાદામઃ = અમે (બધા) એ ઢેરી ખાઈએ છીએ.

વાચકે આમા એક ખાસ વાત પર ધ્યાન આપવાનું છે દરેક વાક્યમા “ કર્તા ” હોય છે ક્રિયાને કરનાર કર્તા હોય છે ઉપલા વાક્યોમા ખાવાની ક્રિયા કરનાર શબ્દ કર્તા છે પહેલા વાક્યમા “ અહં ” એ કર્તા છે કર્તાના વચન પ્રમાણે જ ક્રિયાના વચન થાય છે પહેલા વાક્યમા કર્તાનું એકવચન છે, એટલા માટે ક્રિયા પણ એક વચનમા બની છે બીજા વાક્યમા કર્તા દ્વિવચનમા છે, માટે ક્રિયા દ્વિવચનમા બની છે, અને ત્રીજા વાક્યમા કર્તા બહુવચનમા છે, માટે ક્રિયા પણ બહુવચનમા થઈ ગઈ છે આ પ્રમાણે કર્તાના વચન પ્રમાણે ક્રિયાનું વચન પણ થવું જ જોઈએ.

કર્તા અને ક્રિયા આ બે પદોને બાદ કરતા ઉપલા વાક્યોમા જે ત્રીજો શબ્દ છે, તેને ‘ કર્મ ’ કહે છે કર્તા જે કાર્ય કરે છે, તે કાર્યનું પરિણામ જે પદાર્થ પર પરિણમે, તેનું નામ ‘ કર્મ ’ હોય છે

દેટલીક ક્રિયા કર્મની સાથે થાય છે, તેને ‘ સકર્મક ક્રિયાપદ ’ કહે છે તથા કેટલીક ક્રિયા કર્મ વિના થાય છે, તેને ‘ અકર્મક ક્રિયાપદ ’ કહે છે. એ બનેના ઉદાહરણ જુઓ—

સકર્મક ક્રિયાપદ

રામ આમ્ર મક્ષયતિ = રામ કેરી ખાય છે
 વિષ્ણુ વિશ્વ ધારયતિ = વિષ્ણુ વિશ્વ ધારણ કરે છે
 કૃષ્ણ યુદ્ધ કરોતિ = કૃષ્ણ યુદ્ધ કરે છે

મનુષ્યઃ જલં પિવતિ = માણસ પાણી પીએ છે.
 સઃ પુસ્તકં નયતિ = તે ચોપડી લઈ જાય છે.
 ત્વં પાઠં પઠસિ = તું પાઠ ભણે છે.

આ ક્રિયાપદ સકર્મક છે, કારણકે એ ક્રિયાઓને કર્મની અપેક્ષા રહે છે. જો ફક્ત “ સઃ પઠતિ ” એટલું જ કહેવામાં આવે તો સવાલ થાય છે, કે “ શું ભણે છે ? ” પ્રશ્નનો ઉત્તર આવે અર્થાત ‘ કર્મ ’ બતાવે ત્યાં સુધી સમાધાન જ થતું નથી. માટે ક્રિયાપદ સકર્મક કહેવાય છે. હવે “ અકર્મક ક્રિયાપદ ” જુઓ—

અકર્મક ક્રિયાપદ

સઃ અસ્તિ = તે છે.
 અહં ઘાવામિ = હું દોડું છું.
 સઃ તિષ્ઠતિ = તે થાભે છે.
 સઃ મવતિ = તે થાય છે.

આ ક્રિયાપદો અકર્મક છે, કારણ કે કોઈ પણ ખીલ કર્મની અપેક્ષા આ ક્રિયાપદોને નથી. “ ઘાવતિ ” કહેવાથી જ માત્ર ક્રિયાનો અર્થ પૂરેપૂરો સમજાય છે. “ સ્તાદતિ ” તે પ્રમાણે નથી, કારણકે એ ક્રિયાના ઉચ્ચારની સાથે ખાવાની વસ્તુ પણ કહેવી જરૂરી બને છે. વાંચકે આ વાતનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરવો અને સમજવું કે આ ક્રિયાઓનો બેદ કેવો છે, જેથી આગળ જતાં ભૂલો ન થાય.

પાઠ ૬

આ પાઠમાં ક્રિયાપદોનાં પ્રત્યય આપવામાં આવ્યા છે, તે લગાડીને ક્રિયાપદોનાં રૂપ વાચક બનાવી શકે છે—

પુરુષ	એકવચન	દ્વિવચન	ઘટુવચન
ઉત્તમ૦	-મિ	-વઃ	--મઃ
મધ્યમ૦	-સિ	-થઃ	-થ
તૃતીય૦	-તિ	-તઃ	-અન્તિ

જે પ્રત્યયોનાં પ્રારંભમાં 'મ' અથવા 'વ' હોય છે, તેના પહેલાંના અક્ષરનો આ થાય છે. દાખલા તરીકે—

૧	ગચ્છામિ	ગચ્છાવઃ	ગચ્છામઃ
૨	ગચ્છસિ	ગચ્છથઃ	ગચ્છથ
૩	ગચ્છતિ	ગચ્છતઃ	ગચ્છન્તિ

વાક્યાનિ ।

અહં ગચ્છામિ । આવાં ગચ્છાવઃ । ઘયં ગચ્છામઃ ।
ત્વં ગચ્છસિ । યુવાં ગચ્છથઃ । યૂયં ગચ્છથ । સઃ
ગચ્છતિ । તૌ ગચ્છતઃ । તે ગચ્છન્તિ । પુરુષઃ ગચ્છતિ ।
મનુષ્યૌ ગચ્છતઃ । દેવાઃ ગચ્છન્તિ । અહં વદામિ ।
આવાં ન વદાવઃ । ઘયં કથં વદામઃ ? ત્વં વદસિ કિં ?
યુવાં કિં વદથઃ ? યૂયં શબ્દાન્ વદથ । જન મુખેન
વદતિ । અશ્વૌ ન વદતઃ । મયૂરાઃ વદન્તિ ।

હવે કેટલીક ક્રિયાઓ આપી છે, તેનાં રૂપ પહેલાંનાં લેખ જ કરો—

ધાતુ	અર્થ	રૂપ
૧ ગમ (ગચ્છ)	જવું	ગચ્છતિ
૨ મક્ષ્	ખાવું	મક્ષયતિ
૩ દૃશ્ (પદ્ય)	બેવું	પદ્યતિ
૪ ની (નય)	લઈ જવું	નયતિ
૫ પઠ્	ભણવું, વાંચવું	પઠતિ
૬ સ્યા (તિષ્ઠ)	બેસવું	તિષ્ઠતિ
૭ ધાવ્	હોડવું	ધાવતિ
૮ પા (પિવ)	પીવું	પિવતિ
૯ વદ્	બોલવું	વદતિ
૧૦ ક્રીડ્	રમવું	ક્રીડતિ

આ ધાતુઓનાં વર્તમાન કાળનાં રૂપ બનાવવાનાં પ્રત્યય આ પાઠમાં આપ્યા છે. મૂળ ધાતુઓનાં જે ભિન્ન રૂપ બને છે, તે ઠાસમાં ( ) આપ્યાં છે.

વાક્યાનિ ।

અહં પુસ્તકં પઠામિ = હું પુસ્તક વાચું છું.

આવાં પુસ્તકં ન પઠાવ = (બે) અમે પુસ્તક વાંચતાં નથી.

વયં ગ્રન્થં પઠામઃ = અમે (બધા) ગ્રંથ વાંચીએ છીએ.

રામઃ લેસં નૈવ પઠતિ = રામ લેખ વાંચતો નથી.

ચાલકૌ પુસ્તકં કિં ન વદત ? = (બે) બાળક પુસ્તક કેમ વાચતા નથી ?

ચાલકા ગ્રન્થં દ્વાનોં પઠન્તિ = (ઘણા) બાળકો ગ્રંથ હુમણા વાચે છે

અરં અત્ર ક્રીડામિ = હું અહીં રમું છું

આવા અત્ર ન ક્રીડાવ = અમે (બને) અહીં રમતા નથી

ચયં અત્ર એવ ક્રીડામ = અમે (બધા) અહીંજ રમીએ છીએ

ત્વં કુત્ર ક્રીડસિ ? = તુ ક્યા રમે છે ?

યુવા સ્વગૃહે ક્રીડય = તમે (બને) પોતોના ઘરમા રમો છો

યૂયં મમ ગૃહે ન ક્રીડય = તમે (બધા) મારા ઘરમા રમતા નથી

સ પુસ્તક કુત્ર નયતિ ? = તે ચોપડા ક્યા લઈ જાય છે ?

તૌ ઘરં અત્ર આનયત = તેઓ (બને) કપડા અહીં લાવે છે

તે અન્નં ન નયન્તિ = તે (બધા) અન્ન લઈ જતા નથી

મનુષ્ય માગ તિષ્ઠતિ = માણસો માર્ગમા બેસે છે

નરો મદિરે તિષ્ઠત = (મે) માણસો મદિરમા બેસે છે

જના ઘને ન તિષ્ઠન્તિ = (બધા) માણસો ઘનમા ચોભતા નથી

એક જનઃ જલં પિવતિ = એક માણસ પાણી પીએ છે

દ્વાં પુરુષો ડુગ્ધ પિવન્ત = બે માણસો દૂધ પીએ છે.

સરે માનવા રસં ન પિવતિ = બધા માણસો રસ પીતા નથી

યયા ત્વં વદસિ, તથા તૌ ન વદત = જેમ તુ બેલે છે, તેમ તેઓ (બને) બે જા. નથી.

યથા તૌ ઘાવતઃ, તથા અહં ન ઘાવામિ = જેમ તે (બંને) ઢોડે છે,
તેમ હું ઢોડી શકતો નથી.

તૌ કિં મક્ષયતઃ ? = તેઓ (બંને) શું ખાય છે ?

યુવાં કુત્ર ક્રીડયઃ ? = તમે (બંને) ક્યાં રમો છો ?

આવાં અત્ર પઠાવઃ = અમે (બંને) અહીં ભણીએ છીએ.

વયં રૂપં પશ્યામઃ = અમે(બધા) રૂપ જોઈએ છીએ.

વાંચક આ પ્રમાણે નામોનાં વચન અને ક્રિયાઓનાં વચન એને
સારી પેઠે સંબંધ જોઈ લે અને સમજી લે કે જેથી એમાં ભૂલ ન
ધાય. અહીં એટલાં ઉદાહરણ આપ્યાં છે, કે જેને વિચારપૂર્વક
તપાસવાથી બધી સમજણ પડી જશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

સર્વે માનવા રસં ન પિવન્તિ । ન પિવન્તિ રસં સર્વે
માનવાઃ । યાલકા હમં ગ્રન્થમિદાર્નીં પઠન્તિ ।
પઠન્તિદાર્નીં યાલકા હમં ગ્રન્થમ્ । ગ્રન્થમિમમિદાર્નીં
પઠન્તિ યાલકાઃ । પઠન્તિ યાલકા હદાર્નીમિમં
ગ્રન્થમ્ । ગ્રન્થં પઠન્તીમં યાલકા હદાર્નીમ્ । મ મનુષ્ય-
સ્તેન માર્ગેણ ગચ્છતિ ।

पाठ ७

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ राजा दशरथः उवाच- हे कैकेयि ! रामात् अन्यः मे त्वत्तः प्रियतरः कः अपि नास्ति । २ तेन राघवेण एव शपे । ३ अतः इदानीं तव मनसेप्सितं ब्रूहि, तत् अधुना करिष्यामि । ४ तेन हृष्टा कैकेयि महाघोरं स्वाभिप्रायं व्याजहार । ५ अत्र अयं सत्यसंधः सत्यवाक् राजा दशरथः मे वरं ददाति । ६ अनेन एव रामस्य अभिषेकसमारम्भेण मे भरतः राज्ये अभिषिच्यताम् । ७ रामः च वीराजिनधरः चतुर्दशवर्षाणि दण्डकारण्यं आश्रितः तापसो भवतु ।

गुणशती वाक्ये

१ राजा दशरथ जोड्या-हे कैकेयि ! रामची जीणुं तारा सिवाय मने कोण पणु वहाणुं नथी. २ ते रामचंद्रना ज सौगंड लठं छु. ३ तारा मननुं (ईप्सितं) छुष्टं कडे, हुमणुंज करीश. ४ तेथी संतोष पाभेवी कैकेयि पोताने अतिकठोर अभिप्राय कडेवा लागी. ५ अर्ही आ सत्यप्रतिज्ञ सत्यवादी राजा दशरथ मने वरदान आपे छे. ६-अने रामनां राजन्यतिलक समारंभमा . मारा भरतने राजन्यतिलक करे. ७ अने राम वडकल अने यर्म धारणु करी आह वर्षं दंडकारण्य-वनमां रही वनवासी मने.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૮ એષ મે પરમઃ કામઃ । ત્વયા દત્તં એવં વરં વૃષ્ણે ।
 અથ એષ રામં વને પ્રયાન્તં પશ્યામિ । ૯ ઇતિ એવં
 દારુણં વચઃ શ્રુત્વા મહારાજઃ દશરથઃ મથઃ નિઃ-
 સંજઃ ઇવ વમૂવ । ૧૦ પુનઃ સંજ્ઞાં પ્રાપ્ય, અસંવૃતાયાં
 એવ ભૂમ્યાં આસીનઃ, દીર્ઘં ઉષ્ણં ચ નિઃશ્વસ્ય, ભૂયઃ
 અપિ મોહં આપેદિવાન્ । ૧૧ ચિરેણ તુ સંજ્ઞાં પ્રતિ-
 લમ્બ્ય ક્રુદ્ધઃ રાજા કૈકેયીં ઇદં અબ્રવીત્ । ૧૨ પાપે !
 કિં તે રામેણ અપકૃતં ? ૧૩ સદા તવ વિપયે જનની-
 તુલ્યાં વૃત્તિં રામઃ વહતિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૮ આ મારી શ્રેષ્ઠ ઇચ્છા છે. તે આપેલું વરદાનજ (વૃષ્ણે)
 સ્વીકાર કરું છું. આજેજ રામને વનમાં જતો જોઈશ. ૯ આ
 પ્રમાણે આ ભયાનક વાણી માંભળીને મહારાજા દશરથ (સદ્યઃ) તેજ
 પળે (નિઃસંજ) બેભાન બેવા થઈ ગયા. ૧૦ પુનઃ (સંજ્ઞાં)
 ચેતના પામીને, (અ-સંવૃતાયાં) કઈ પણ પાથર્યા વિના ભૂમિ
 પર બેસીને, દીર્ઘ અને ઉષ્ણ શ્વાસ છોડીને, વારંવાર મૂર્છા પામવા
 લાગ્યા. ૧૧ પાછળથી ફરીથી ચેતન પામીને ક્રોધિત રાજા કૈકેયીને
 એમ બોલ્યા ૧૨ હે પાપી ત્રી ! રામે તારે શો અપરાધ કર્યો ?
 ૧૩ હુંએશા તારે મારે માનવત્વ વૃત્તિજ ગમ એવે છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૪ તીક્ષ્ણવિપા સર્પિણી ઇવ મયા ત્વં આત્મવિ-
નાશાય એવ સ્વભવનં નિવેશિતા । ૧૫ રામં અપદ્યતઃ
તુ મમ ચેતનં નષ્ટં ભવતિ । ૧૬ તત્ અલં । ત્યજ્યતાં
એવ નિશ્ચયઃ । અપિ એપઃ અહં તે ચરણૌ મૂર્ઘ્ના
સ્પૃશામિ, પ્રસીદ । ૧૭ અથ કૈકેયી રૌદ્રાત્ રૌદ્રં પ્રત્યુ-
વાચ । ૧૮ હે રાજન્ ! યદિ ચરૌ દત્ત્વા પુનઃ અનુ-
તપ્યસે તર્હિ પૃથિવ્યાં ધાર્મિકત્વં કથં કથયિષ્યસિ ?
૧૯ અહં તવ અગ્રતઃ અથ એવ મરિષ્યામિ વિપં
પીત્વા, યદિ રામઃ અભિષિચ્યતે । ૨૦ ક્રતે રામ-
વિવાસનાત્ અહં ન તુપ્યેયમ્ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧૪ ઉમ્મ ઝેરવાળી સર્પિણી જેવી તને મેં મારાજ નાશને માટે
મારાજ ઘરમા દાખલ કરી છે. ૧૫ રામના દર્શન ન કરવાથી તે
મારી ચેતનાજ નાશ પામે છે. ૧૬ માટે બસ, છોડી દે આ નિશ્ચયને,
હવે આ હું તારા ચરણોને મસ્તકવડે સ્પર્શ કરું છું, પ્રથમ
હો । ૧૭ હવે કૈકેયી ધાતુજ અથકર ગોલવા લાગી. ૧૮ હે રાજા !
જો જો વગ્દાન આપીને પત્ની પશ્ચાત્તાપ કરો છો તો પછી જગત્માં
ધાર્મિક કેવી રીતે કહેવાશે ? ૧૯ જો રામને રાજતિલક ઘરો
તો હું તારી નજર સમક્ષ ઝેર પીને મરીશ. ૨૦ રામના વનવાસ
(ક્રતે) વિના હું સન્તોષ પામીશ નહિ

સમાસા:

- ૧ રામવિવાસનં - રામસ્ય વિવાસનં (રામનો વનવાસ)
- ૨ સ્વાભિપ્રાયઃ - સ્વસ્ય અભિપ્રાયઃ (પોતાનો અભિપ્રાય)
- ૩ સત્યસન્ધઃ - સત્યા સન્ધા પ્રતિજ્ઞા યસ્ય (સત્ય છે પ્રતિજ્ઞા જેની)
- ૪ સત્યવાક્ - સત્યા વાક્ વાણી યસ્ય (સત્ય છે વચન જેનું)
- ૫ અભિપેક્ષમારમ્ભઃ - અભિપેક્ષસ્ય સમારમ્ભઃ (સત્ય-તિલકનો સમારંભ)
- ૬ ચીરાજિનઘરઃ - ચીરં ચ અજિનં ચ ચીરાજિને । ચીરાજિને ઘરતિ ઇતિ ચીરાજિનઘરઃ (વલ્કલ અને ચર્મ ધારણ કરનાર)

વાચકે આ સમાસોનો તથા આ પાઠના વાક્યોનો પણ સારો અભ્યાસ કરવો. અને જે ણની શકે તે આ વાક્યોની સંધિ ણનાવી સરળ સંસ્કૃત વાક્યો ણનાવીને લખી રાખવા.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

અહં તવાગ્રતોઽથૈવ મરિપ્યામિ વિપં પિત્વા યદિ રામોઽભિપિચ્યતે । રામો યદ્યાભિપિચ્યતે તર્હ્યહં વિપં પીત્વાઽથૈવાગ્રતસ્તથ મરિપ્યામિ । મરિપ્યામ્યગ્રતસ્ત-વાથૈવાહં વિપં પીત્વા યદિ રામોઽભિપિચ્યતે ।

५।० ८

तथा तान्दुःखितान्दृष्ट्वा पाण्डवान् घृतराष्ट्रजः ।

क्लिश्यमानां च पाञ्चालीं विकर्ण इदमब्रवीत् ॥११॥

(म. भा. सभा. ६८)

(तथा) एवं प्रकारेण तान् पाण्डवान् दुःखितान्
दृष्ट्वा (घृतराष्ट्रजः) घृतराष्ट्रात् जातः पुत्रः (विकर्णः
(क्लिश्यमानां) क्लेशैः पीडितां दुःखितां (पाञ्चालीं)
द्रौपदीं च दृष्ट्वा इदं (अब्रवीत्) अबदत् ।

याज्ञसेन्या यदुक्तं तद्वाक्यं विवृणु पार्थिवाः ।

आविचेकेन वाक्यस्य नरकः सद्य एव नः ॥१२॥

हे (पार्थिवाः) नृपाः ! (याज्ञसेन्या) द्रौपद्या यत्
(उक्तं) कथितं (वाक्यं) वचनं तत् (विवृत) विशे-
पेण वृणु कथयत । द्रौपद्याः प्रश्नस्य उत्तरं दातव्यं
इति अर्थः । वाक्यस्य (आविचेकेन) अविचारेण (नः)
अस्माकं सर्वेषां (सद्यः) तत्क्षणं एव नरकः भविष्यति ।

भीष्मश्च घृतराष्ट्रश्च कुरुवृद्धतमावुभौ ।

समेत्य नाहतुः किञ्चिद्विदुरश्च महामतिः ॥ १३ ॥

भीष्मः च घृतराष्ट्रः च (उभौ) द्वौ अपि (कुरु-
वृद्धतमौ) सर्वेषु कुरुषु अत्यन्तवृद्धौ । तौ द्वौ अपि
(समेत्य) संगत्य किञ्चित् न (आहतुः) न उक्तवन्तौ

(महामतिः) महाबुद्धिमान् विदुरः च किञ्चित् अपि न आह ।

भारद्वाजश्च सर्वेषामाचार्यः कृप एव च ।

कुत एतावपि प्रश्नं नाहतुर्द्विजसत्तमौ ॥१४॥

(भारद्वाजः) द्रोणः च सर्वेषां कुरूणां आचार्यः ।

(कृपः) कृपनामकः एव च सर्वेषां कुरूणां आचार्यः ।

एतौ द्वौ अपि आचार्यौ (द्विजसत्तमौ) द्विजश्रेष्ठौ

(कुतः) किमर्थं प्रश्नं न आहतुः ?

ये त्वन्ये पृथिवीपालाः समेताः सर्वतो दिशम् ।

कामक्रोधौ समुत्सृज्य ते ब्रुवन्तु यथामति ॥१५॥

ये तु अन्ये (पृथिवीपालाः) भूपाः सर्वतः दिशं

(समेताः) संगताः प्राप्ताः ते कामक्रोधौ (समुत्सृज्य)

त्यक्त्वा परित्यज्य यथामति (ब्रुवन्तु) कथयन्तु ।

यदिदं द्रौपदी वाक्यमुक्तवत्यसकृच्छुभा ।

विमृश्य कस्य कः पक्षः पार्थिवा वदतोत्तरम् ॥१६॥

शुभा द्रौपदी (असकृत्) अनेकवारं यद् इदं

वाक्यं उक्तवती । हे (पार्थिवाः) नृपाः ! (विमृश्य)

विचार्य कस्य कः पक्षः इति उत्तरं (वदत) कथयत ।

आ पाठमां संस्कृत श्लोकोना अर्थं मरण संस्कृतमां आभ्या
छे. वाचक ध्यानपूर्वक अने वारंवार वांग्ये तो तेना ध्यानमां

બધા અર્થ આવી જશે. પ્રલોકોના અધરા શબ્દ કૌંસમાં રાખ્યા છે. જો આ અર્થ વિના મુશ્કેલીએ વાચકને ધ્યાનમાં આવી ગયા તો સમજવું કે સારી પ્રગતિ થઈ છે. હવે અહીં પ્રલોકોના સમાસ આપવામાં આવ્યા છે.

સમાસ ।

- ૧ ઘૃતરાષ્ટ્રજઃ- ઘૃતરાષ્ટ્રાત્ જાતઃ (ઘૃતરાષ્ટ્રથી ઉત્પન્ન થયેલો)
- ૨ કુરુવૃદ્ધતમૌ- કુરુપુ વૃદ્ધઃ કુરુવૃદ્ધઃ । અત્યન્ત કુરુવૃદ્ધઃ કુરુ-
વૃદ્ધતમઃ તૌ કુરુવૃદ્ધતમૌ (કૌરવોમાં જો અતિવૃદ્ધ)
- ૩ મહામતિઃ- મહતી વિશાલા મતિ બુદ્ધિ યસ્ય । (વિશાળ
બુદ્ધિવાળો)
- ૪ દ્વિજસત્તમ - દ્વિજેષુ બ્રાહ્મણક્ષત્રિયવૈશ્યેષુ સત્તમઃ શ્રેષ્ઠઃ દ્વિજ-
સત્તમઃ । (દ્વિજોમાં શ્રેષ્ઠ)
- ૫ પૃથિવીપાલ - પૃથિવ્યા પાલઃ પાલક । (પૃથ્વીનો પાલક)
- ૬ કામક્રોધૌ- કામ ચ ક્રોધઃ ચ કામક્રોધૌ (કામ અને ક્રોધ)
- ૭ અસકૃત્ - ન સકૃત્ અસકૃત્ (એકવાર નહિ અનેકવાર)

વાચકે આ સમાસોનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરવો. આ અભ્યાસ-
થી સમાસોનું ઉત્તમ જ્ઞાન થશે.

સંધિ ।

૧ વિકર્ણં દ્વં- વિકર્ણઃ દ્વં ।

૨ યદુક્તં- યત્ યદુક્તં ।

- ३ तद्वाक्यं- तत् वाक्यं ।
 ४ सद्य एव- सद्यः एव ।
 ५ भीष्मश्च- भीष्मः च ।
 ६ कृप एव- कृपः एव ।
 ७ एतावपि- एतौ अपि ।
 ८ नाहतुर्द्विज०- न आहतुः द्विज० ।
 ९ त्वन्ये- तु अन्ये ।
 १० सर्वतो दिशं- सर्वतः दिशं ।
 ११ उक्तवत्यसकृच्छुभा-उक्तवती अ-सकृत् शुभा ।
 वांशके आ संधिञ्चोने ध्यानधी तपासवी.
 संधि कुरेलां वाक्ये।

व्याधो घाणैर्मृगं विध्यति । विध्यति मृगं घाणै-
 र्व्याधः । घाणैर्व्याधो विध्यति मृगम् । विध्यति
 व्याधो मृगं घाणैः । घाणैर्मृगं व्याधो विध्यति ? किं
 व्याधस्तत्र घाणैर्मृगं विध्यति ? कदा म्वल्लु घाणैर्विध्य-
 ति मृगं व्याधः ? एष व्याधोऽत्र विध्यति मृगं घाणैः ।

પાઠ ૯

। અગાઉના બે પાઠોમાં જે સંસ્કૃત વાક્યો આપ્યાં છે, તેની સંધિ કરીને સરળ સંસ્કૃત આ પાઠમાં આપવામાં આપ્યું છે—

રાજા દશરથ ઉવાચ— હે કૈકેયિ ! રામાદન્યઃ મે ત્વત્તઃ પ્રિયતરઃ કોઽપિ નાસ્તિ । તેન રાઘવેણૈવ શપે । અત હદાર્ના મનસેપ્સિતં વ્રૂહિ, તદધુનઃ કરિષ્યામિ । તેન હૃષ્ટા કૈકેયી મહાઘોરં સ્વાભિપ્રાયં વ્યાજહારઃ ।

અત્રાયં સત્યસન્ધઃ સત્યવાગ્રાજા દશરથો મે વરં દેદાતિ । અનેનૈવ રામસ્યાભિષેકસમારંભેણ મે ભરતો રાજ્યેઽભિષિચ્યતામ્ । રામશ્ચ ચીરાજિનધરશ્ચતુર્દશ-વર્ષાણિ દ્વણ્ડકારણ્યમાશ્રિતસ્તાપસો ભવતુ ।

एष मे परमः कामः । त्वया दत्तमेव वरं वृणे । अथैव रामं वने प्रयान्तं पश्यामि ।

इत्येवं दारुणं वचः श्रुत्वा महाराजो दशरथः सद्यो निःसंज्ञ इव यभूव । पुनः संज्ञां प्राप्य असं-वृतायामेव भूम्यामासीनो, दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य भूयोऽपि मोहमापेदिवान् ।

ચિરેણ તુ સંજ્ઞાં પ્રતિલભ્ય ક્રુદ્ધો રાજા કૈકેયી-મિદમવ્રવીત્ । પાપે ! કિં તે રામેણાપકૃતં ? સદા તવ વિપયે જનનીતુલ્યાં ઘૃત્તિં રામો વહતિ । તીક્ષ્ણવિપા

સર્પિણીવ મયા ત્વમાત્મવિનાશાયૈવ સ્વભવનં નિ-
વેશિતા । રામમપશ્યતસ્તુ મમ ચેતનં નષ્ટં ભવતિ ।
તદલં; ત્યજતામેષ નિશ્ચયઃ । અપ્યેષોઽહં તે ચરણૌ
મૃધ્ના સ્પૃશામિ, પ્રસીદ ।

અથ કૈકેયી રૌદ્રાદ્રૌદ્રં પ્રત્યુવાચ । હે રાજન્ !
યદિ વરૌ દત્ત્વા પુનરનુતપ્યસે, તર્હિ પૃથિવ્યાં ધાર્મિકત્વં
કથં કથયિષ્યસિ ? અહં તવાગ્રતોઽયૈવ મરિપ્યામિ
વિપં પાંત્વા, યદિ રામોઽભિપિચ્યતે । ઋતે રામ-
વિવાસનાદહં ન તુપ્યેયમ્ ।

સાતમા પાઠના સંસ્કૃત વાક્યોનું આ સંધિયુક્ત સંસ્કૃત છે. બે
એમાં કંઈ અઘડું માલમ પડે તો, સાતમા પાઠ તપાસવાથી શંકા
દૂર થશે.

હવે પૂર્વ પાઠોમાં આપેલા શ્લોકોનું સરળ સંસ્કૃત આ છે.
બુઓ—

તથા તાન્પાણ્ડવાન્દુઃગ્વિતાન્દ્વદ્વા ઘૃતરાષ્ટ્રજો
વિકર્ણઃ ક્લિશ્યમાનાં પાશ્ચાર્ણીં ચ દૃષ્ટ્વેદમવ્રવીત્ ।

હે પાર્થિવાઃ ! યાજ્ઞસેન્યા યદ્વાક્યમુક્તં તદ્વિન્નૂત ।
વાક્યસ્ય અવિવેકેન સદ્ય એવ નરકઃ ।

મીપ્મશ્ચ ઘૃતરાષ્ટ્રશ્ચોમી કુરુઘૃન્દ્વતમૌ સમેત્ય
કિંચિન્નાહતુઃ, મહામતિઃ વિદુરશ્ચ કિંચિત્ નાહ્ ।

મારદ્વાજઃ સર્વેપામાચાર્યઃ, કૃપ એવ સૈતાવપિ દ્વિજ-
સત્તમૌ કૃતં પ્રશ્નં નાહતુઃ ।

ये त्वन्घे पृथिवीपालाः सर्वतो दिशं समेतास्ते
कामक्रोधौ समुत्सृज्य यथामति ब्रुवन्तु ।

शुभा द्रौपद्यसकृद्यदिदं वाक्यमुक्तवती । हे पार्थि-
वाः ! विमृश्य कस्य कः पक्ष इत्युत्तरं वदत ।

આ સંધિયુક્ત વાક્યો છે. એના મૂળ શ્લોક પૂર્વ પાઠોમાં છે.
શંકા પડે તો વાંચકે તે જોવા અને શંકા દૂર કરવી.

સૂચના— આ વાક્યોમાં પૂર્વ શ્લોકો કરતાં કોઈ કોઈ જગ્યા
એ વધુ શબ્દો આપવામાં આવ્યા છે. સરળતાથી અર્થ સમજ
શકાય તેથી એ પ્રમાણે કરવું પડ્યું છે.

સંધિ ।

૧ દશરથ ઉવાચ-- દશરથઃ ઉવાચ ।

૨ રામાદન્યઃ-- રામાત્ અન્યઃ ।

૩ કોઽપિ-- કઃ અપિ ।

૪ રાઘવેણૈવ-- રાઘવેણ એવ ।

૫ તદધુના-- તત્ અધુના ।

૬ સ્વાભિપ્રાયં-- સ્વ અભિપ્રાયમ્ ।

૭ સત્યવાગ્રરાજા-- સત્યવાક્ રાજા ।

૮ અથૈવ-- અથ એવ ।

૯ इत्येवं-- इति एवं ।

૧૦ કુન્દ્રો રાજા ।--કુન્દ્રઃ રાજા ।

૧૧ સર્પિણીવ-- સર્પિણી ઇવ ।

વાંચક આ સંધિઓનો અભ્યાસ કરે અને અન્ય સંધિ ખોલવા-
નો અભ્યાસ કરે.

પાઠ ૧૦

આ પાઠમાં નીચે લખેલા અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દો મોટે ઠરે—

અર્થઃ — પૈસા, ધન	ઉદ્યમઃ — ઉદ્યોગ
વાનરઃ — વાંદર	કુવકુરઃ — કૂતરો
છાત્રઃ — શિષ્ય	સમાજઃ — સમાજ
દણ્ડઃ — સોટી, લાકડી	દૈત્યઃ — રાક્ષસ
મૃગઃ — હરણુ	પાઠઃ — પાઠ
સ્તેનઃ — ચોર	ત્રાહ્મણઃ — બ્રાહ્મણુ
દ્વિરેફઃ — શ્રમર	શક્રઃ — ઇંદ્ર
વ્યાઘઃ — શિકારી	પાન્થઃ — મુસાફર
લેખઃ — લેખ	અલંકારઃ — અલંકાર, ઘરેણું
કરઃ — હાથ	સ્નેહઃ — મિત્રતા
પ્રવાહઃ — પ્રવાહ	વિચારઃ — વિચાર

વાક્ય

સઃ અર્થં વાંચ્છતિ = તે ધનની ઇચ્છા રાખે છે.

વાનરૌ વૃક્ષસ્ય ઉપારિ ભવતઃ = (બે) વાનર આડ ઉપર હોય (રહે) છે.

છાત્રાઃ ગુરોઃ સમીપં પટન્તિ = (બધા) શિષ્ય ગુરુ પાસે વાંચે છે.

દણ્ડં ધરતિ ઇતિ દણ્ડધરઃ = હંડ ધારણુ કરનાર હંડધારી (હાથ) છે.

તૌ દ્વૌ દેણ્ઠૌ અત્ર આનય = તે બે લાકડી અહીં લાવ.

વ્યાધઃ દણ્ઠેન એવ મૃગાન્ તાઢયતિ = શિકારી દડ વડેજ (બધા)
હુરણોને મારે છે.

સ્તેનાય દણ્ઠ દેહિ = ચોરને દડ આપો.

સઃ હસ્તાભ્યાં મારં નયતિ = તે (બે) હાથવડે ભાર ઉપાડી
નય છે.

વ્યાધ વાણૈ મૃગં વિધ્યતિ = શિકારી બાણોથી હુરણુને વીધે છે.

દ્વિરેફ શબ્દં કરોતિ = બમર શુભે છે

લેખક લેખં ન લિખતિ = લેખક લેખ લખતો નથી.

ચ ન લિખતિ સ લેખક ભવિતું ન યોગ્ય = જે નથી લખતો,
તે લેખક થવાને યોગ્ય નથી.

અહં કરાભ્યાં મુખં આચ્છાદયામિ = હું (બે) હાથોવડે મો
ઢાકુ છું.

ઇદાનીં અત્ર જલસ્ય મહાન્ પ્રવાહ અસ્તિ = હવે અહીં પાણીનો
મોટો પ્રવાહ (વહે) છે.

ઉદ્યમેન હિ કર્યાણિ સિદ્ધયન્તિ, ન મનોરથૈ = ઉદ્યોગથી કાર્ય
સિદ્ધ થાય છે, મનોરથથી નહીં.

વ્યાધ કુવકુરૈ વ્યાઘ્રં અન્વેપતિ = શિકારી કૂતરાઓથી
વાધને શોધે છે.

યદા મનુપ્યાણા મહાન્ સમાજ ભવતિ, તદા તસ્મિન્ વહુ વલ્લં
અસ્તિ = જ્યારે માણસોનો મોટો સમાજ બને છે ત્યારે તેમાં
ભારે (બળ) શક્તિ આવી (હોય) છે

- દૈત્યઃ મનુષ્યં મક્ષયતિ = રાક્ષસ માણુસોને ખાય છે.
 અથ ત્વં કં પાઠં પઠસિ ? આને તું કયેા પાઠ લખે છે ?
 પ્રાજ્ઞઃ બ્રાહ્મણઃ વેદં પઠતિ = જ્ઞાની બ્રાહ્મણ વેદ લખે છે.
 સ્વર્ગે શક્રઃ રાજ્યં કરોતિ = સ્વર્ગમાં ઈન્દ્ર રાજ્ય કરે છે.
 પાન્થાય જલં દેહિ = મુસાફરને માટે પાણી આપેા.
 મૂર્ખઃ અલંકારૈઃ દેહં મૂપયતિ = મૂર્ખ માણુસ દાગીનાથી શરીરને
 શણુગારે છે.
 સ્નેહેન સુખં લભતે = મિત્રતાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

વાચનપાઠઃ ।

યદા ત્વં જલં પિવાસિ, તદા એવ અહં દુર્ગ્ધં પિવામિ ।
 યદા ત્વં તદ્દ્ર આગમિષ્યસિ, તદા અહં એતત્પુસ્તકં
 પઠિષ્યામિ । અહં રાત્રૌં ઘટ્ઠિઃ ન ગમિષ્યામિ । અહં
 હૃદાનીમેવ ગૃહં ગત્વા આત્રં મક્ષયામિ । દુર્ગ્ધેન સહ
 આત્રસ્ય મક્ષણં અતીવ મધુરં ભવતિ । આકાશાત્
 દ્વિરેફઃ પતતિ । સઃ પુરુષઃ કિમર્થં પુસ્તકં આનયતિ ?
 અહં યદા તદ્દ્ર ગતઃ, તદા સઃ તદ્દ્ર નાસીત્ । અહં વનં
 ગત્વા પુષ્પમાલાં શીઘ્રં કૃત્વા અત્ર આનયિષ્યામિ ।
 ત્વં ઉદ્યાનપુષ્પાણાં માલાં હ્ચ્છાસિ વા વનપુષ્પાણાં
 માલાં વાંચ્છસિ ? યદ્દ્ર યજ્ઞદત્તઃ ગચ્છતિ તદ્દ્ર દેઘદત્તઃ

न गच्छति । परंतु यज्ञदत्तदेवदत्तौ सदा अत्र भवतः ।
 त्वं मम वस्त्रं गृहीत्वा शीघ्रं अत्र आगच्छ, मम रक्तं
 वस्त्रं एव अत्र आनय, न श्वेतं वस्त्रम् ।

पाठक आ प्रमाणे अनेक वाक्ये। जनावी पोताने। अभ्यास
 वधारे वाक्य जनावती वेणा अेकवचन, द्विवचन अने बहुवचन
 ने। विचार ह भेशा करवो, नहि तो वाक्य अशुद्ध जनशे उपर ने
 वाक्य आध्या छे तेभनु भनन करवाथी सरणताथी अभ्यास थछ जशे

संधि करेलां वाक्ये।

यत्र यज्ञदत्तो गच्छति, तत्र देवदत्तो न गच्छति ।
 न गच्छति तत्र देवदत्तो, यत्र गच्छति यज्ञदत्तः ।
 गच्छति यत्र यज्ञदत्तस्तत्र न गच्छति देवदत्तः । त्वं,
 मम वस्त्रं गृहीत्वा शीघ्रमत्रागच्छ । आगच्छ त्वमत्र
 शीघ्रं, गृहीत्वा मम वस्त्रम् । मम वस्त्रं शीघ्रं गृही-
 त्वागच्छ न्वमत्र । मम रक्त वस्त्रमेवात्रानय । आन-
 यात्रैव मम रक्तं वस्त्रम् । अत्रैवानय मम रक्तं वस्त्रम् ।
 कोऽसौ यज्ञदत्तो यो न जलं पिबति ?

स वस्त्रमानयति । स रक्तं वस्त्रमानयति । स
 इदानीमेव मम रक्तं वस्त्रमत्रानयति । स इदानीमेव
 सत्त्वरं मम रक्तं वस्त्रं तस्माद्गृहादत्रानयति ।

પાઠ ૧૧

આ પાઠમાં નીચે લખેલી ધાતુ મોઢે કરીને તેનાં ૩૫ પહેલાંની જેમજ બનાવો—

ધાતુ	અર્થ	રૂપ
૧ આ-ગમ્ (આગચ્છ)	આવવું	આગચ્છતિ
૨ આ-ની (આનય્)	લાવવું	આનયતિ
૩ મૂ (ભવ)	હોવું, થવું	ભવતિ
૪ પત્	પડવું	પતતિ
૫ ચલ્	ચાલવું	ચલતિ
૬ ચર્	ફરવું	ચરતિ
૭ લિખ્	લખવું	લિખતિ
૮ સ્થા (તિષ્)	થોભવું	તિષ્ઠતિ
૯ પચ્	રાંધવું	પચતિ
૧૦ ઉપવિશ્	જેમવું	ઉપવિશતિ
૧૧ વસ્	રહેવું	વસતિ
૧૨ વહ્	વહેવું, ઉચકી જવું	વહતિ
૧૩ વપ્	વાવવું	વપતિ
૧૪ રટ્	ઝોલવું	રટતિ
૧૫ રણ	અવાજ કરવો	રણતિ
૧૬ મળ્	લણવું, મોટેથી ઝોલવું	મળતિ

વાંચક આ ધાતુઓના રૂપ અગાઉ બતાવેલી રીત પ્રમાણે કરીને વાક્યો બનાવે—

વાક્યો

- પુરુષઃ આગચ્છતિ = પુરુષ આવે છે.
 મનુષ્યૌ આનયતઃ = (બે) માણસો લાવે છે.
 વાલકાઃ તત્ર ભવન્તિ = બાળક ત્યાં હોય છે.
 હે મનુષ્ય ! ત્વં પતાસિ = હે મનુષ્ય ! તું પડે છે.
 હે વીરૌ ! યુવાં ચલયઃ = હે વીરો ! તમે (બે) ચાલો છો.
 હે માનવાઃ ! શૂયં ચરય = હે માનવો ! તમે (બધા) ફરો છો.
 અત્ર અહં લેખં લિખામિ = અહીં હું લેખ લખું છું.
 આવાં અત્ર તિષ્ઠાવઃ = અમે (બે) અહીં છીએ.
 વયં તત્ર ઉપવિશામઃ = અમે (બધા) ત્યાં બેસીએ છીએ.
 સૂદ અન્નં પચતિ = રસોઇઓ! અન્ન રાધે છે.
 પરિચારકૌ તત્ર ઘસત = (બે) સેવક ત્યાં રહે છે.
 અશ્વા રથં વહન્તિ = ઘોડા રથને ખેંચે છે.
 કૃપીવલઃ વીજં ઘપતિ = ખેડૂન ખી વાવે છે.
 વાલકૌ તત્ર કિમપિ રટતઃ = (બે) બાળકો ત્યાં કંઈ પણ બોલે છે.
- ઘંટાઃ રણન્તિ = ઘટ્ટીઓનો નાદ થાય છે.
 ત્વં કિં દ્વાનીં બળાસિ ? = તું હમણા શું બોલે છે ?

वाक्य ।

अहं आगच्छामि । त्वं आगच्छसि । स आगच्छति ।
आवां आगच्छावः । युवां आगच्छथः । तौ आगच्छ-
तः । वयं आगच्छामः । यूयं आगच्छथ । ते
आगच्छन्ति ।

अहं फलं आनयामि । आवां जलं आनयावः ।
वयं धान्यं आनयामः । त्वं पात्रं आनयासि । तौ
अश्वं आनयतः । ते अश्वं आनयन्ति ।

वृक्षः भवति । वृक्षौ भवतः । वृक्षाः भवन्ति ।
त्वं भवसि । युवां भवथः । यूयं भवथ । अहं भवा-
मि । आवां भवावः । वयं भवामः ।

बालकः पतति । बालकौ पततः । बालकाः पतन्ति ।
त्वं पतसि । युवां पतथः । यूयं पतथ । अहं पतामि ।
आवां पतावः । वयं पतामः ।

अहं ग्रामं चलामि । आवां नगरं चलावः । वयं
देशान्तरं चलामः । त्वं कदा चलसि ? युवां कुत्र
चलथः ? यूयं किं न चलथ ? सः इदानीं न चलति ।
तौ इदानीं न चलतः । ते इदानीं एव चलन्ति ।

अश्वः वने चरति । अश्वौ वने चरतः । अश्वाः

वने चरन्ति । त्वं कुत्र चरसि ? युवां कुत्र चरथ ?
 यूयं कुत्र चरथ ? सः न चरति । तौ तत्र चरतः । ते
 न चरन्ति ।

गंगाधरः लिखति । विश्वामित्रभरद्वाजौ लिखतः ।
 छात्राः लिखन्ति । त्वं किं न लिखासि ? युवां लिखथः ।
 किं यूयं लिखथ ? अहं अत्र लिखामि । आवां अत्र
 लिखावः । वयं अत्र न लिखामः ।

धातुओंनां इप षनाववानो अभ्यास आ प्रभाषे वाचके
 करवे। कर्तानुं वचन अने क्रियापदतु वचन अके डोपु लोपुअ
 योअन शब्दो वडे दरेक धातुना इप लोडीने आ प्रभाषे अनेक
 वाक्ये। षनावी शक्य छे जे वाचक आ रीते हु भेशा अभ्यास
 करे तो तेने संस्कृत वाक्य षनाववानुं सडेहु पडथे

संधि करेदां वाक्ये।

अश्वो वने चरति । चरत्यश्वो वने । वनेऽश्वो चरति ।
 गंगाधरो लिखति । वयमत्र न लिखामः । अत्र न
 लिखामो वयम् । न वयं लिखामोऽत्र । तौ तत्र
 चरथः । चरथस्तत्र तौ । तत्र चरथस्तौ । आवामत्र
 लिखावः ।

पृष्ठ १२

नीचे लपेटा शब्दों में कसे—

अकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द

कृपः - द्रव्य	यवः - जव
दुर्जनः - दुष्ट भावुष	लोभः - लोल
विनयः - नम्रता	ओष्ठः - छोट
शुकः - पोपट	मयूरः - मोर
मार्जनलेपः - साधु	सुजनः - सज्जन
देहः - शरीर	कामः - काम, धर्म
ओदनः - शंघिलो भात	पेटकः - पेट
प्रश्नः - प्रश्न, सवाल	प्रकाशः - प्रकाश, उजल
जडः - जड़, मूढ़	काचः - काच
नागः - नाग, हाथी	जनकः - पिता, पाप

इदानीं तव कृपस्य जलं विवामि = इसे दुःख तारा दृवानुं प.प्री
भीउं दुः.

दुर्जनं दूत परिच्यज = दुष्ट भावुषने इरथी त्याग कर.

विद्वान् विनयेन शोभते = विद्वान नम्रताथी शोभते छे.

शुक वृथाग्य उपरि वसति = पोपट जाइ पर रहे छे.

मार्जनलेपेन जलेन च शरीर निर्मलं कुरु = साधु तथा प.प्रीथी
शरीर नम्र छे कर.

અશ્વસ્ય દેહ મનુપ્યસ્ય શરીરાત્ વલિષ્ટતર અસ્તિ-ઘોડાનુ
શરીર મનુષ્યના દેહથી વધુ બગવાન છે

ત્વં કથ ઓદન પચસિ ? તું કેવી રીતે ભાત રાધે છે

સ દ્વાર્ની પ્રશ્ન પૂછતિ- તે હવે સવાલ પૂછે છે

જહ જ્ઞાનેન હીન ભવતિ- મૂઠ્ઠા જ્ઞાનહીન હોય છે

નાગ વિપયુક્ત ભવતિ- સાપ વિષયુક્ત હોય છે

તવ જનક કિં લિખતિ ?- તારા પિતા શું લખે છે ?

કાચ ત્વયા દૃષ્ટ કિં ?- શું તેં કાચ જોયો છે ?

દ્વાર્ની શુભ્ર સૂર્યસ્ય પ્રકાશ અસ્તિ- હવે સૂર્યનો પ્રકાશ શુભ્ર
છે

તવ પેટકે મમ પુસ્તક અસ્તિ તારી પેટીમા મારી ચોપડી છે

યયા કામ તથા એવ લોભ- જેણું કામ તેવો જ લોભ છે

સુજન નમસ્કરોમિ- સજ્જનને નમસ્કાર કરું છું

મધુર અતીવ શોભન ભવતિ- મોર ઘણો જ મુંદર હોય છે

ઓષ્ઠઃ કથ રક્તવર્ણ ન ભવતિ ?- હોઠ કેમ લાલરંગનો
નથી હોતો ?

વાક્ય ।

ત્વ મુદ્ઘ કિં ન પચસિ ? મુદ્ઘમિશ્રિતઃ ઓદનઃ
મધુરઃ ભવતિ । મુદ્ઘાના અન્ન મધુર ભવતિ । તસ્ય
હિમપર્વતસ્ય શિર્ગરં અતીવ રમણીયં અસ્તિ । ઈન્દ્રસ્ય

बालकस्य पुस्तकं अन्यः नयति । तदा द्वौ अपि बालकौ युद्धं कुरुतः । यस्य बालकस्य मुखं मलिनं भवति सः मूढः भवति ।

सः बालकः इदानीं किं भक्षयति ? सः इदानीं आम्रं भक्षयति, दुग्धं च पिवति । आम्रस्य भक्षणानंतरं जलं न पिव । तस्मै मार्गं देहि । सः अंधः बधिरः च अस्ति ।

आचार्यः धर्मस्य वचनं उपदिशति । त्वया तत् किं न श्रुतम् ? उपदेशकः धर्मवचनस्य अमृतं ददाति । तत् यथा इच्छसि तथा पिव ।

नृपतिः चोरं ताडयति । राजा यदा नगरात् बहिः गच्छति, तदा एव चोरः अत्र आगच्छति ।

त्वं अत्र कुमारं किमर्थं ताडयसि ? किं तेन कृतं ? सः शोभनः छात्रः अस्ति । तं न ताडय । सः इदानीं स्वपाठं करोति ।

स्वादु दुग्धं मिष्टं भवति । तथा फलानां रसः अपि मिष्टः अस्ति । अस्य कूपस्य जलं मधुरं नास्ति, तत् अतीव क्षारं अस्ति । अस्य कारणं किं अस्ति ?

विष्णुमित्रः कदा स्नानं करोति ? त्वं कदा भोजनं करोषि ? तव पुत्रः कदा पठति ? त्वं कुत्र वससि ? युवां

कुत्र वसथः ? अहं प्रातः वन गतः, इदानीं एव गृहं
आगतः ।

वाचके आ प्रभाणु नाना वाक्ये। अनावाने जालवाने प्रयत्न
करये। जे जे शब्दो वाचकने अत्यार सुधीमां भोडे थया छे, तेने
उपयोग करीने अनेक वाक्ये वाचक जाली शकथे।

आ प्रभाणु नानां नाना वाक्ये। अनाववाने मह्वावरो वभते
वभते वाचक करथे तो तेने सेंकडो वाक्ये अनाववानी तक भणथे
अने तेने विप्रवास पणु आवरो, के तेनी प्रगति सस्कृत भाषा
मां केटली थछ युद्धी छे।

संधि करेलां वाक्ये।

मुद्गमिश्रित ओदनो मधुरो भवति । भवति मधुरो
मुद्गमिश्रित ओदनः । यस्य बालकस्य मुखं मलिनं
भवति, स मूढो भवति । भवति स मूढो बालको
यस्य मुखं मलिनं भवति । स बालकोऽत्र किं भक्ष-
यतीदानीम् ? स इदानीमात्रं भक्षयति दुग्धं च
पिबति । पिबतीदानीं स दुग्धमात्रं च भक्षयति ।
सोऽन्धो घघिरश्चास्ति । सोऽस्त्यन्धो घघिरश्च । अहं
प्रातर्वनं गत इदानीमेव गृहमागतः । गृहमिदानीमेवा-
गतोऽहं प्रातश्च वनं गतः । तथा फलानां रसोऽपि
मिष्टोऽस्ति । अस्ति मिष्टः फलानां रसः ।

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ श्रुत्वा तत् कैकेयीवचनं राजा दशरथः निःश्व-
स्य छिन्नः तरुः इव अपतत् । २ दीनया वाचा च
कैकेयी अपृच्छत् । ३ केन त्वं एवं उपदिष्टा ? ४ नाना-
दिग्भ्यः समागताः राजानः किं मां वक्ष्यन्ति ? ५ रामं
वनं गच्छन्तं, सीतां च रुदतीं दृष्ट्वा चिरं जीवितुं न
आशंसे । ६ हे कैकेयि ! सर्वान् अस्मान् नरके प्राक्षि-
प्य सुखिता भव । ७ मयि मृते, रामे वनं गते च,
त्वं विधवा भूत्वा एव राज्यं कारिष्यसि । ८ तथा
विलपतः दशरथस्य सूर्यः अस्तं गतः । रजनी च
अभ्यावर्तत । प्रभातकालः अपि जातः ।

गुजराती वाक्ये।

१ ते कैकेयीनुं लापणु सालणीने राज्ज दशरथ निःश्वस नांभता
हापेला आऽनी भाइक ढणी पऽयो. २. दीन वाणीधी कैकेयीने पूछवा
लाये. ३. तने आ प्रभाते शीभाभणु केते आपी ? ४. अधा
द्वेशधी आवेला राज्जये मने शुं कऽरे ? ५. रामने वनमां जता
अने सीताने रऽती नेछ लांभा वभत लववानी आशा नधी.
६. हे कैकेयी ! अभने नरकमा ईडीने सुणी था । ७. भार् मऽणु
पडी अने रामना वन गया पडी, तुं विधवा णनीने राज्ज करये.
८. आ प्रभाते विलाप करतां करता, सूर्य अस्त थयो. रात्री पडी
अने प्रातःकाण पऽ थयो.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૯ પ્રભાતે એવ આશુ વસિષ્ઠઃ સંભારાન્ ઉપગૃહ્ય
 રાજમંદિરં પ્રવિવેશ । ૧૦ સચિવં સુમન્દ્રં આહૂય
 પ્રોવાચ । ૧૧ માં આગતં નૃપતેઃ ક્ષિપ્રં આચક્ષ્ય ।
 ૧૨ તથા ત્વરસ્વ, યથા પુણ્યનક્ષત્રે રામઃ રાજ્યં
 અવાપ્નુયાત્ । ૧૩ એવં શ્રુત્વા સઃ અપિ પ્રવિવેશ
 અન્તઃપુરમ્ । ૧૪ રાજઃ અવસ્થાં અજ્ઞાત્વા એવ તં
 અભિષ્ઠોતું પ્રચક્રમે । ૧૫ ધાર્મિકઃ રાજા દશરથઃ રામં
 પ્રતિ ભગ્નહૃદયઃ શોકરક્તેક્ષણઃ તં ઉવાચ । ૧૬ એતઃ
 વાક્યૈઃ સ્વલુ ત્વં મમ મર્માણિ કૃન્તસિ । ૧૭ સુમન્દ્રઃ
 અસ્ય વાક્યસ્ય અર્થં ન અન્વબુઘ્યત ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૯ પ્રાતાઃકાળે વસિષ્ઠ સામગ્રી લઈને રાજમંદિરમાં દાખલ થયા.
 ૧૦ મંત્રી સુમન્દ્રને બોલાવીને બોલ્યા. ૧૧ હું આબ્યો છું, એમ
 રાજાને શીઘ્ર કહી દે. ૧૨ એટલી ઉતાવળ રાખો કે જેથી પુણ્ય-
 નક્ષત્રમાં રામને રાજ્ય મળે. ૧૩ એ સાંભળીને તે પણ અતઃપુરમાં
 દાખલ થયો. ૧૪ રાજાની અવસ્થા જાણ્યા વગર જ તેનાં વખાણ
 કરવા શરૂ કર્યાં. ૧૫ ધાર્મિક રાજા દશરથ રામ પ્રતિ છિન્ન હૃદય
 બનીને શોકથી રાતી (ઈંદ્રણ) આંખથી તેને બોલ્યા. ૧૬ આ
 વાક્ય વડે તો તું મારું હૃદયજી ચીરી રહ્યો છે. ૧૭ સુમન્દ્ર આ
 વાક્યનો અર્થ ન સમજ્યો.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૮ યદા દશરથઃ દૈન્યાત્ ન વક્તું શશાક, તદા મન્ત્રજ્ઞા કૈકેયી સુમંત્રં પ્રત્યુવાચ । ૧૯ હે સુમન્ત્ર ! રાજા રજની પ્રજાગરપરિશ્રાન્તઃ નિદ્રાં ગતઃ, અતઃ ત્વરિતં રામં અત્ર આનય ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧૮ જ્યારે દશરથ દુઃખથી ખોલવાને પણ સમર્થ રહ્યો નહિ, ત્યારે વિચારને લાવ મમજનારી (મનોલાવના બાણુનારી) કૈકેયી સુમંત્રને કહેવા લાગી. ૧૯ હે સુમંત્ર ! રાજા રાત્રે જાગરણથી થાકેલા સૂતા છે. માટે તુરતજ રામને અહીં લાવ.

સમાસ ।

- ૧ કૈકેયીવચન—કૈકેય્યા. વચનં કૈકેયીવચનં (કૈકેયીનુ લાપણુ)
- ૨ વિધવા—વિગતઃ મૃતઃ ધવઃ પતિઃ યસ્યા સા વિધવા પતિ-
હાના મૃતપતિકા સ્ત્રી । (જેનો પતિ મરી ગયો છે.)
- ૩ રાજમંદિરં—રાજઃ મંદિરં રાજમંદિરં (રાજ લખન)
- ૪ મમહૃદયઃ—મમં હૃદયં યસ્ય સ મમહૃદય । (જેનું હૃદય
છિન્નભિન્ન થયું છે.)
- ૫ મંત્રજ્ઞા—મંત્રં જાનાતિ ઇતિ મન્ત્રજ્ઞા (વિચારનો લાવ બાણુનારી)
- ૬ પ્રજાગરપરિશ્રાન્ત—પ્રકર્ષેણ અતિશયેન જાગરઃ જાગરણં
પ્રજાગરઃ । પરિતઃ સર્વત શ્રાન્તઃ પરિશ્રાન્તઃ । પ્રજાગરેણ
પરિશ્રાન્તઃ પ્રજાગરપરિશ્રાન્તઃ । (જાગરણના લીધે થાકેલો)

वांयके सभासेनो पणु अल्यास सारी पेठे करवो. अने आ पाठनां वाक्येनो पणु सारी पेठे अल्यास करवो, अने त्यारे आपो पाठ पूरे थाय त्यारे इकत वाक्येन वारंवार वाचता रहेवुं.

संधि करेलां वाक्ये

श्रुत्वा तत्कैकेयीवचनं राजा दशरथो निःश्वस्य
छिन्नस्तरुरिवापतत् । दीनया वाचा च कैकेयीमपृच्छत् ।
केन त्वमेवमुपदिष्टा ? नानादिग्म्यः समागता
राजानः किं मां वक्ष्यन्ति ? रामं चनं गच्छन्तं, सीतां
च रुदनीं हृष्टा, विरंजीवित्रुं नृशंसे । हे कैकेयि ! सर्वा-
नस्मान्नरके प्रक्षिप्य सुग्विता भव । मयि मृते, रामे च
चनं गते, त्वं विधवा भूत्वैव राज्यं करिष्यसि । तथा
विलपतो दशरथस्य सूर्योऽस्तं गतः । रजनी चाम्या-
वर्तत । प्रभातकालोऽपि जातः । प्रभात एवाशु
चसिष्ठः संभारानुपगृह्य राजमन्दिरं प्रविवेश । सचिवं
सुमन्त्रमाह्वय प्रोवाच । मामागतं नृपतेः क्षिप्रमाचक्ष्व ।

पाठ १४

भीमकर्णयोर्युद्धम् ।

रणे ज्वलन्तं पावकं इव क्रुद्धं भीमसेनं दृष्ट्वा कर्णः
घानेन उद्धृतः अर्णवः इव अन्यं रथं आस्थाय
अभ्ययात् । क्रुद्धं कर्णं दृष्ट्वा सर्वे भीमसेनं हुताशने
हुतं इव अमन्यन्त । ततः घोरं चापशब्दं कृत्वा
राघेयः भीमसेनरथं प्रति अम्घद्रवत् । ततः तयोः
भीमकर्णयोः घोरं युद्धं प्रारब्धम् । परस्परवधेच्छया
लोचनैः दहन्तौ इव अन्योन्यं ददर्शतुः, परुषाणि च
वाक्यानि उचतुः । ततः कर्णः नवामिः शितैः शरैः
महायत्नं भीमं विव्याध ।

लीमं अने कर्णुं युद्ध

• युद्धमां भजती आगनां नेम शुस्मे धयेला लीमनेने नेधने
कर्णुं हुवामां तरंगाने उछाजता समुद्रनी नेम, भीज रथ पर
अहीने आभ्यो. शुस्से भनेला कर्णुने नेधने भधा भीमसेनने
अग्निमां होमी दीधेले समज्जवा लाभ्या. त्यारे लयंकर धनुषटंकार
करीने कर्णुं लीमनेननां रथ तरङ्ग होउथो. आ पछी ते लीम अने
कर्णुनु लयंकर युद्ध थयुं. ऐकभीजने भारवानी छत्रछाथी आंजोथी
भाजता ऐकभीजने नेवा लाभ्या, अने कठोर वचनेो छडेवा लाभ्या.
त्यारे कर्णुं नव तेज्ज पातो। वटे भलिष्ठ लीमने वीधी नाभ्यो.

भरतशार्दूलः भीमसेनः तु हेमपृष्ठ महत् घनुः
 रथे निक्षिप्य करे गदां गृहीत्वा कर्णरथं प्रति वेगात्
 अभ्यधावत् । तं पाण्डवर्षमं तथा वेगेन आपतन्तं
 विलोक्य कर्णः अपि मत्तः द्विपः मत्तं द्विप इव
 युद्धाय प्रत्युद्ययौ । तौ तथाविधौ दृष्ट्वा उभये अपि
 बले सर्वे च महारथाः कौतुकपरवशाः चित्रं इव
 तस्थुः । तस्मिन् समये तयोः जयपराजयौ न व्यक्त
 अलक्षयताम् । ततः तौ अन्योन्य तीक्ष्णैः बाणैः जि-
 घांसन्तौ वृष्टिमन्तौ अम्बुदौ इव प्रेक्षणीघतरो आ-
 स्ताम् । ताभ्यां मुक्ताः गृध्रपत्राः शराः आकाशे
 शरदि मत्तानां सारसानां श्रेण्यः इव चकाशिरै ।

भरतकुण्ठा वाधनी भाद्रक भीमसेन, सोनानी पीठवाणा महान्
 घनुपने रथमा नाभीने हाथमा गदा लघ कर्णना रथ तरङ् अतिवेगधी
 होड्ये ते पाडुयोभा श्रेष्ठने जे प्रभाळे वेगधी आवी पडतो जेधने
 कर्ण पणु मस्त हाथी साथे मस्त हाथीना जेम लडाघ लडवा सामे
 गये (धस्ये) ते जन्नेने ते प्रभाळे (स्थितिमा) जेधने जने
 षानुनी सेना तथा अधा महारथी-गणु कौतुङ्ने वश थया होय
 तेम चित्रनी भाद्रक थली गया ते वेगा तेमनो जय के पराजय
 स्पष्ट मालम पडतो न हुतो त्यादे ते जने जेक षीजने तेज
 आणुधी भारवानी धन्डा राभता, षाणुवपा करता करता वृष्टि-
 वाणा जे वाढणोनी जेम अत्यत दर्शनीय देखाता हुता तेहे
 छोडेला जीधनी पाणवाणा षाणु आकाशमा शरद्-रुतुमा मत्त
 थयेला सारसोनी हादोनी जेम शीलवा लाग्या.

एवं प्रवृत्ते भीमः कर्णस्य धनुः त्रिभिः विशिलैः
 चकत्; रथात् च सारथिं अपातयत् । तदा महाबलः
 कर्णः निःश्वसन् उरगः इव जीवितस्य अन्तकरीं
 महाशक्तिं उत्क्षिप्य भीमसेनाय चिक्षेप । ततः सूत-
 नन्दनः राधेयः शक्तिं पुरन्दरः अशनिं इव विसृज्य
 सुमहानादं ननन्द । तस्य नादं निशम्य कौरवाः
 अत्यन्तं मुमुदुः । तां कर्णेन निर्मुक्तां अर्कप्रभां शक्तिं
 भीमः आशुगैः शरैः वियति एव चिच्छेद । एवं
 अन्योन्यं प्राजिहीर्षन्तौ गोष्ठेषु महर्षभौ इव परस्परं
 अभिबीक्षन्तौ तदा सायकान् व्यसृजताम् ।

आ प्रभाणे युद्ध क्षमतां लीमे कर्णना धनुषने त्रलु पाण्डोथी
 डापी नांभ्युं. अने रथमांथी सारथीने तोडी पाडयो. त्यारे अति
 षणवाणा कर्णे कूक्षकारता नाग नेम एवनेने अंत लावनारी
 (मृत्युञ्जनाक) लारे शक्तिने उडावीने लीमसेन प्रति छोडी.आ पछी
 सारथीपुत्र कर्ण अने घन्ड्रना वज्जनी माक्षक छोडीने लारे हुंकार
 करतां आनंद मानवा लाओ. अेतां अवाजने सांभणीने दैरवे
 घषाज राए धवा लाओ. ते कर्णे छोटेडी सुर्यसमान तेजस्वी
 शक्तिने लीमे तेज गतिवाणा पाण्डोथी आकाशमां व डापी नांभी.
 आ प्रभाणे अेकभीजने हुराववानी धमछा करतां, गौशाणाभांतां अे
 मोटा (सांड) आभतानी नेम अेक भीजने जेता, त्यारे पाण्डोने
 छेडवा लाओ.

તતઃ કર્ણઃ ભીમસ્ય શરૈઃ આહતઃ અશ્રુભિઃ પૂર્ણાક્ષઃ
 વિહ્વલઃ રણં હિત્વા મહાભયાત્ જવનૈઃ અશ્વૈ
 પ્રાદ્રવત્ । એવં કર્ણે રણાત્ અપગતે ભીમઃ ધૃતરાષ્ટ્રા-
 ત્મજાન્ યમાલયં નિન્યે । તાન્ તથા પતિતાન્ દૃષ્ટ્વા
 પ્રતાપવાન્ કર્ણઃ મહતા ક્રોધેન આવિષ્ટઃ પુનરપિ
 યુદ્ધાય કૃતાનિશ્ચયઃ સમરભૂમિં સમાયયૌ । પુનઃ ચ
 તપોઃ પ્રારબ્ધે યુદ્ધે કર્ણઃ સાયકૈઃ ભીમસેનસ્ય કવચ
 પાટયામાસ ।

ભીમસેનઃ તુ કર્ણસ્ય હયાન્ હત્વા, મારથિં ચ
 વિનિહત્ય પ્રજહાસ । તત્ દૃષ્ટ્વા કર્ણઃ તસ્માત્ રથાત્
 અવારોહત્, ગદાં ચ ગૃહીત્વા રુષા ભીમાય પ્રાહિણોત્ ।

ત્યારે કર્ણુ ભીમના બાણોથી મરાયો, અશ્રુપૂર્ણ આખો વાળો,
 દુ ખી થતો થતો રણને છોડીને ભારે ભયથી, વેગવાળા ઘોડા પર
 ભાગી ગયો આ પ્રમાણે કર્ણુના રણમાથી ભાગી જવાથી ભીમ
 ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને (કૌરવોને) યમપુત્રી પહોચાડવા લાગ્યો.
 તેઓને આ પ્રમાણે પડતા બેઠને પ્રતાપી કર્ણુ ભારે ક્રોધથી ફરીને
 પાછો લડાઈ લડવાનો નિશ્ચય કરીને યુદ્ધ ભૂમિ પર આવ્યો, અને
 પાછુ તે બને વચ્ચે યુદ્ધ શરૂ થતા કર્ણુ બાણ વડે ભીમસેનના
 કવચને તોડી નાખ્યુ

ભીમસેન કર્ણુના ઘોડા અને સારથીને મારીને ખડખડાટ હસવા
 લાગ્યો એ બેઠને કર્ણુ તે રથમાથી ઉતરી પડયા, અને ગદા લઈને
 ક્રોધથી ભીમ તરફ ફેંકીને મારી.

महागदां आपतन्तीं भीमः आलक्ष्य स्वनिशितैः
शरैः सर्वसैन्यस्य पश्यतः एव अवारयत् । एवं पुनः
अपि विफलमनोरथः कर्णः पदातिः एव भीमसेनात्
पराङ्मुखः अभवत् ।

ते मोटी गदाने आवती नेधने लीमे पोतानां तेज आण्ठी
आभी शेजने नेतनेतामां थ'लावी दीधी. आ प्रमाणे क्षरी पाछे
असक्षण मनोरथी कर्णु पगेज लीमसेनधी मेां मयेडी याह्ये
गये.

समास ।

- १ चापशब्दः--चापस्य शब्दः ।
- २ हुताशनः--हुतं अश्नाति भक्षयति इति हुताश-
नोऽग्निः ।
- ३ भीमकर्णौ--भीमश्च कर्णश्च ।
- ४ परस्परवधेच्छा--परस्परस्य वधेच्छा । वधस्य
इच्छा वधेच्छा ।
- ५ विफलमनोरथः - विफलः निष्फलः मनोरथः
यस्य सः ।
- ६ सर्वसैन्यं--सर्वं च तत् सैन्यं च ।
- ७ कृतनिश्चयः--कृतः निश्चयः येन सः ।

पाठ १५

काकशृगालौ ।

एकदा एकेन काकेन इतः ततः पर्यटता एकं मांस-
खण्डं समासादितम् । तत् चञ्चुना गृहीत्वा सः
कस्मिंश्चित् तुङ्गशाग्विनः शिखरे भक्षणाय यावत्
तिष्ठति, तावत् केनापि शृगालेन अदृश्यत । शृगालः
असौ बुभुक्षार्तः आसीत् । सकलं अपि दिनं पर्यटना
तेन न प्राप्तं आसीत् किं अपि बुभुक्षात्राणाय
इति । अतः तं वायसं दृष्ट्वा तेन चिन्तितं, यत् येन
केन प्रकारेण अपि अस्मात् इदं मांसखण्डं हरणीयं,
नोचेत् प्राणयात्रा अपि दुष्करा भविष्यति इति ।

कागडो अने शियाण

એકવાર એક કાગડાને અહીંતહીં કરતાં કરતાં (રખડતાં) એક
માંસનો ટુકડો મળ્યો. તેને તે ચાંચમાં લઇને કોઈ ઉંચા જાડની
ટોચ પર ખાવાને માટે જોયો જોઈ કે તેવોજ તેને કોઈએક શિયાળો
જોયો. તે શિયાળો બૂખ્યું હતું. આખો દિવસ ભટકતાં પણ તેને
બૂખ મટાડવાને કંઈ પણ મળ્યું નહિ. આથી તેણે તે કાગડાને
જોઈને વિચાર્યું કે કોઈ પણ પ્રકારે આ માંસનો ટુકડો ચૂટવી લેવો
જોઈએ; નહીં તો જીવવું પણ ભારે પડશે.

इत्थं मनसि संप्रधार्य, असौ उपायं क्षणं चिन्त-
यामास । उपायं संचिन्त्य असौ प्रसन्नवदनः काकं
सम्बोधयन् प्राह-अहो नु खलु अदृष्टपूर्वः विलक्षणः
भवान् विहगः । मन्ये किल भवान् विहङ्गमराजः ।
सौन्दर्यातिशयं तु भवतः नूनं वचसा वर्णयितुं न
शक्यते । अहो नु खलु तव गतिः । मन्ये हंसमपि
प्रत्यादेष्टुं सृष्टः भवान् । इत्येवं सर्वाङ्गसुन्दरत्वात्
भवतः स्वरेण अपि अतीव सुमधुरेण भाव्यम् । यदि च
सत्यं एतत् तर्हि अवश्यं अद्य भवान् मे श्रवणसराणि
स्वमधुरेण आलापेन कृतार्थयिष्यति इति ।

∴

આ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરીને થોડી વાર ઉપાય વિચારવા
લાગ્યો. યુક્તિ વિચારીને (શોધીને) તે પ્રસન્નવદનવાળો કાગડાને
સંબોધીને બોલ્યો કે, અહો ! આપના જેવું વિચિત્ર પક્ષી તો ક્યાંય
જોયું નથી ! હું માનું છું આપ પક્ષીઓના રાજા છે. આપની
સુન્દરતાનું તો વાણીથી વર્ણન પણ થઈ શકતું નથી. અહો !
તમારી ચાલના તો શા વખાણ કરવા ! મારી સમજમાં તો હંસને
પણ શીખવવાને માટે આપને બનાવ્યા છે. આ પ્રમાણે સર્વાંગ-
સુંદર આપનો કંઈ પણ ચોકકસ મીઠો હોવો જોઈએ, અને જો આ
વાત સાચી હોય તો જરૂર આપ આજે મારા કર્ણને આપના
મધુર આલાપથી આલારી કરશો.

वायस तु इमां कपटस्तुतिं आकर्ण्य विस्मृत्यात्मनः
स्वरूपं नितरां मुमोद । स्वरमाधुर्यं च प्रदर्शयितु-
कामः “का का” इत्येव नितान्तं कर्णकटुनाद-
यावत् कर्तुं आरभते, तावत् तन् मांसखण्डं अध-
स्थितस्य शृगालस्य मुखे न्यपतत् । जम्बुक तु तत्
भक्षयित्वा वायसमुपहसन् तारस्वरेण प्राह, अल-
आलापेन । किमर्थं व्यर्थं कर्णविवरं विदारयसि कर्ण-
कटुना अनेन आलापेन ? तत् अन्यत्र गन्वा स्वैर-
कुरु आलापमिति ।

य पुरुष स्वगुणान् सम्यक् इह न परीक्षति सः

झगडो आ कपटपुत्रुं प्रशंसाने सासणीने पोतानु स्वइय भूनी
जधने धलो न राशु थयो अने पोताना स्वरनी मधुरता अताववा
नी धरुधथी “का का” आ प्रभाळे कर्णने धलो न कर्कश अवा न
नेयो करवा लाग्ये के तेवाभा ते भासने दुकडो नीचे जेठेवा
शियागना मोढाभा जध पडयो ते शियाग तेने पाधने झगडाने
हुसतो हुसतो (भस्करी करतो) मोठेथी कडेवा लाग्ये के ‘ आनाप
कर नहि शा भाटे नाहक कानेने कर्कश लागे जेव तास आवापथी
कानेने झाडी रह्या छे ? भीले कथाय जधने मनगमते आवाप
कर ’

ने भेलुम पोताना शुद्धेणी संसारभा सारी पेटे परी ।

खलु मिथ्याऽभिमानेन परितुष्यन् वायसदशां
लभते इति अत्र नास्ति संशयः ।

(कसोटी) कर्तो नधी, ते मिथ्याभिमानधी कृत्वाऽनेः कागडा नेपी
इशा पाभे छे, ज्येभां लेशभात्र पणु शंका नधी.

समास ।

- १ काकशृगालौ-काकश्च शृगालश्च (कागडो अने शियाण)
- २ मांसखण्डं-मांसस्य खण्डम् (मांसनेो टुकडो)
- ३ बुभुक्षार्तः-बुभुक्षया आर्तः । (भूषधी दुःपी)
- ४ प्राणयात्रा-प्राणानां यात्रा । (एवन यात्रा)
- ५ प्रसन्नवदनः-प्रसन्नं वदनं यस्य सः (प्रसन्नवदनवाणा)
- ६ अदृष्टपूर्वः-न दृष्टं अदृष्टं । अदृष्टं पूर्वं यस्य । (पडेलेो न
नेज्येलेो)
- ७ विहङ्गमराजा-विहङ्गमानां राजा । (पक्षिराज)
- ८ सौंदर्यातिशयः-सौंदर्यस्य अतिशयः (अति सुंदरता)
- ९ सर्वांगसुन्दरत्वं-सर्वाणि च तानि अंगानि सर्वांगानि,
सर्वाङ्गानां सुंदरत्वं । सुंदरस्य भावः सुंदरत्वं । (अथा अंगेो
वडे सुंदर)
- १० कपटस्तुतिः-कपटयुक्ता स्तुतिः । (कपटधी कडेली स्तुति)
- ११ तारस्वरः-तारश्चासौ स्वरश्च । (उथेो स्वर)
- १२ कर्णविवरं कर्णस्य विवरं । (डानपुं छिद्र)

પાઠ ૧૬

અ-કારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દોના રૂપ વાંચકો જાણે છે. છતાં અરાખર ધ્યનમાં રહે માટે અહીં ફરીથી આપવામાં આવે છે.

જનઃ (મનુષ્ય)

(૧) જનઃ, જનૌ, જનાઃ, । (સં૦) હે જન, હે જનૌ, હે જનાઃ । (૨) જનં, જનૌ, જનાન્ । (૩) જનેન, જનાભ્યાં, જનૈઃ । (૪) જનાય, જનાભ્યાં, જનેભ્યઃ । (૫) જનાત્, જનાભ્યાં, જનેભ્યઃ । (૬) જનસ્ય, જનયોઃ, જનાનાં । (૭) જને, જનયોઃ, જનેષુ ॥

રામઃ ।

(૧) રામઃ, રામૌ, રામાઃ । (સં૦) હે રામ, હે રામૌ, હે રામાઃ । (૨) રામં, રામૌ, રામાન્ । (૩) રામેણ, રામાભ્યાં, રામૈઃ । (૪) રામાય, રામાભ્યાં, રામેભ્યઃ । (૫) રામાત્, રામાભ્યાં, રામેભ્યઃ । (૬) રામસ્ય, રામયોઃ, રામાનાં । (૭) રામે, રામયોઃ, રામેષુ ॥

વાંચક આ બંને શબ્દોનાં રૂપ તપાસે એમના રૂપોમા ઘોડા ફેર છે.

	जनः	रामः
तृतीया एकवचन-	जनेन	रामेण
पष्ठी बहुवचन-	जनानां	रामाणां

: અહીં ‘ જન ’ શબ્દનાં રૂપમાં પ્રત્યયનો જો ‘ ન ’ છે, તે ‘ રામ ’ શબ્દનાં રૂપમાં લગીને ‘ ણ ’ માં બદલાઈ ગયો છે. એનો નિયમ આ છે—

૧૮ નિયમ

[‘ ર અથવા પ ’ ની પછી આવનાર ‘ ન ’ કારનો ‘ ણ ’ થાય છે, અને એની વચ્ચે સ્વર, ક વર્ગ, હ, ય, વ, ર ના આવવાથી પણ ‘ ન ’ નો ‘ ણ ’ થાય છે. ભુઓ—

‘ રામ ’ શબ્દ ‘ ર્+આ+મ્+અ ’ આટલા શબ્દોથી બન્યો છે. એની સન્મુખ ત્રીજોનો ‘ ઙ્ગ ’ પ્રત્યય આવે તો = [રામ+ઙ્ગ] = ણીને—

ર્+ [આ+મ્+અ+ઙ્ગ] + ન = રામેણ

આમ બને છે, અર્થાત્ ‘ ર ’ અને ‘ ન ’ ની વચ્ચે ‘ આ+મ્+અ+ઙ્ગ ’ આટલા વર્ણો આવવાથી પણ ઉપરનાં નિયમાનુસાર ‘ ન ’ નો ‘ ણ ’ થાય છે.

આ પ્રમાણે ‘ રામાણાં ’ ની જગ્યાએ પણ આ નિયમથી ‘ ન ’ કારનો ‘ ણ ’ કાર થાય છે. એવું જ બીજો પણ સમજવું.

‘ જનેન, જનાનાં ’ આ રૂપોમાં ‘ ર અથવા પ ’ નથી, માટે અહીં નકારનો ણ થતો નથી.

शब्द ।

पट	= पत्र	ज्वर	= ७४२
पाक	= शधेषु अन्न	भृत्य	= नोकर
दीप	= दीपो	बुध	= शानी
योध	= वीर	कपोत	= क्युतर
तरंग	= लहर, मोल	आश्रम	= आश्रम
आतप	= तडके	पायस	= भीर
ग्रन्थ	= पुस्तक	वायस	= डागडो
पार्थिव	= राज	वैद्य	= वैद्य

संस्कृत-वाक्यानि ।

हे मित्र ! तं पटं अत्र आनय । सः पटः कस्य अस्ति ? केन तत्र स्थापितः ? केन सः कृतः ?

इदानीं भोजनस्य समयः जातः । किं पाकः सिद्धः न वा ? यदि पाकः सिद्धः अस्ति, तर्हि इदानीं एव भोजनाय अहं आगन्तुं इच्छामि ।

अस्मिन् स्थाने दीपः नास्ति । त्वया अत्र दीपः किं न स्थापितः ? शीघ्रं त्व तत्र गच्छ दीप च अत्र आनय । सः मनुष्य ज्वरेण पीडितः अस्ति । इदानीं

तस्य शरीरे अतीव ज्वरः अस्ति । अतः एतत् औषधं तस्मै देहि । अधुना एव देहि ।

तव भृत्यः इदानीं अत्र नास्ति किम् ? तेन ह्यः किं कृतम् ? येन सः कुपितः अस्ति ।

बुधः सदा योग्यं वचनं एव उपदिशति । कदा अपि अयोग्यं भाषणं न वदति । अतः बुधस्य एव भिन्नता संपादनीया ।

यथा घोषः संग्रामं इच्छति तथा त्वं अपि इच्छसि किम् ? योषे धैर्यं भवति । शौर्यं अपि तत्रैव भवति ।

बुधः इदानीं शोभनं ग्रंथं लिखति । तस्य ग्रंथस्य पठनं कः करिष्यति ?

यदि तव गृहे पायसः अस्ति तर्हि मह्यं देहि । अहं पातुं इच्छामि ।

वायसः कठोरं शब्दं करोति, न तथा कोकिलः । कोकिलः मधुरं शब्दं करोति ।

मम आश्रमे उत्तमः कोकिलः अस्ति । सः प्रतिदिनं मधुरं गायनं करोति । सायंकाले तस्य मधुरं शब्दं श्रुत्वा मम हृदयं सन्तोषं प्राप्नोति ।

પાઠ ૧૭

હવે નીચે લખેલા શબ્દોમાં કોઈ કોઈ—

અકારાન્ત પુર્લિંગ શબ્દ

શબ્દ:	= શબ્દ	દુર્જન:	= દુષ્ટ મનુષ્ય
દ્વેષ:	= દ્વેષ, શત્રુતા	પાઠ:	= પાઠ
પ્રયત્ન	= યત્ન, પ્રયત્ન	હોમ	= યજ્ઞ, હવન
વર્ણ:	= રંગ, વર્ણ	યજ્ઞ:	= " "
આર્ય:	= આર્ય	આશ્રમ	= આશ્રમ
વુઘ:	= શાની	યાગ	= યજ્ઞ
અધ્યાપક	= શુક્ર	ધીર	= ધૈર્યવાન
દમ:	= ઇન્દ્રિયદમન	આચાર્ય:	= આચાર્ય
શમ:	= મનતુ સયમ	ઉપવાસ	= ઉપવાસ
		જય:	= વિજય

અકારાન્ત પુર્લિંગ નામોના જેમજ એના ઉપ થાય છે વાચક એના રૂપો બનાવીને અનેક વાક્યો બનાવી શકે છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

- ૧ યથા ગર્દભસ્ય શબ્દઃ તથા એવ ઉષ્ટ્રસ્ય રૂપમ્ ।
- ૨ ઉષ્ટ્રસ્ય વિવાહે ગર્દભઃ ગાયકઃ ભવતિ ।

• ગુજરાતી વાક્યો

૧ જેવો ગર્દભનો અવાજ તેવું જ ઉષ્ટ્રનું રૂપ. ૨ ઉષ્ટ્રના વિવાહમાં ગાયક ગર્દભ હોય છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૩ ગર્દભસ્ય વિવાહે ઉષ્ટ્રઃ નર્તકઃ ભવિતું અર્હતિ ।
 ૪ શબ્દે નિત્યઃ અર્થઃ વિદ્યતે । ૫ યથા મૂપકસ્ય
 માર્જારેણ સહ સ્વાભાવિકઃ દ્વેષઃ અસ્તિ, તથૈવ સિંહસ્ય
 ગજેન સહ વૈરં આસ્તિ । ૬ પ્રયત્નેન સર્વં સિદ્ધં ભવતિ ।
 ૭ યત્ને કૃતે યદિ ન સિદ્ધ્યતિ તત્ર કઃ દોષઃ ?
 ૮ આર્થઃ સર્વદા પ્રયત્નં કરોતિ । ૯ તવ કઃ વર્ણઃ ?
 તસ્ય કિં કર્તવ્યં ? ૧૦ ઘુઘઃ સર્વં જાનાતિ ન તથા
 મૂઢઃ । ૧૧ દુર્જનં પ્રથમં વંદેત્ સજ્જનં તદનંતરમ્ ।
 ૧૨ અદ્ય તવ અધ્યાપકેન કઃ પાઠઃ પાઠિતઃ ?

ગુજરાતી વાક્યો

૩ ગર્દભનાં લગ્નમાં ઉષ્ટ્ર નર્તક થવાને યોગ્ય છે. ૪ શબ્દમાં
 હુમ્મેશાં અર્થ હોય છે. ૫ જેમ ઉષ્ટ્રનું ખિલાડી સાથે સ્વાભાવિક
 વૈર છે, તેમ સિંહનું હાથીની સાથે વૈર છે. ૬ યત્નથી સર્વ સિદ્ધ
 થાય છે. (મળે છે) ૭ યત્ન કરવાથી પણ જો તેમાં સિદ્ધિ ન મળે
 તો તેમાં શો દોષ છે ? ૮ આર્થ હુમ્મેશાં પ્રયત્ન કરે છે. ૯ તારો
 વર્ણ (રંગ) કયો છે ? તેનું શું કર્તવ્ય છે ? ૧૦ જાની બધું જાણે છે,
 તેવું મૂખ જાણતો નથી. (૧૧) દુષ્ટ માણસને પ્રથમ વંદન કરે
 ત્યાર પછી સજ્જનને. (૧૨) આજે તારા ગુરુએ કયો પાઠ
 ભણાવ્યો છે ?

संस्कृत-वाक्यानि ।

१३ ब्राह्मणः यज्ञं करोति । १४ घीरः आचार्यः
 यथा उपदिशति तथा एव स्वयं आचरति । १५
 शिष्यः नमस्कृत्य, आचार्यात् विद्यां गृह्णाति । १६
 आचार्येण सह शिष्यः वनं गत्वा तत्र पठति ।

गुणशती वाक्ये

१३ ब्राह्मणः यज्ञं करे छे. १४ घीरः आचार्यः यथा उपदिशति तथा एव स्वयं आचरति छे, तेवुञ्च पोते आचार्यः करे छे १५ शिष्यः नमस्कृत्य करीने आचार्यनी पासे विद्या ग्रहण करे छे १६ गुरुनी साथे शिष्य वनमां गधने त्यां भण्णे छे.

संस्कृत-वाक्यानि ।

प्राणेन एव शरीरे बलं भवति । अन्नं अपि शरीर-
 स्य बलं वर्धयति । तृपाशमनार्थं जलस्य पानं
 अवश्यं कर्तव्यम् । प्राणायामेन प्राणस्य वर्धनं भवति ।
 ध्यानेन मनःशक्तिसंवर्धनं भवति ।

रावणस्य राज्यं लंकायां आसीत् । तस्य रावणस्य
 हननं रामेण कृतम् । लंकाराज्यं राक्षसानां आसीत् ।
 दुर्गं आश्रित्य राक्षसः युद्धं कर्तुं न शक्तः ।

वृक्षस्य पत्रं पुष्पं फलं च सर्वं उत्तमं अस्ति ।
 पुष्पस्य उत्तमः गन्धः, फलस्य शोभनः रसः, पत्रस्य
 च वर्णः आनन्दकरः भवति ।

सः एव वीर्यवान् भवति यः मरणात् न विभेति ।
यः मरणात् भीतः सः भीरुः इति उच्यते । राज्यस्य
हेतोः क्षत्रियेण किं पातकं न क्रियते ?

युद्धे शत्रुं निहत्य पापं न भवति । युद्धात् यदि
पलायनं क्रियते तर्हि पातकं भवति । यदि क्षत्रियः
युद्धे मृतः भवति, तर्हि सः स्वर्गं आप्नोति । यदि
विजयं प्राप्तः तर्हि सः राज्यं प्राप्नोति ।

इदानीं सर्वः स्वकीयां रक्षां करोति । ज्ञानेन रक्षणं
भवति । यथा ब्रुधः स्वकीयं रक्षणं कर्तुं समर्थः,
अस्ति, न तथा अज्ञः मूढः मनुष्यः । अतः ज्ञानं
अवश्यं प्राप्तव्यम् ।

आदौ इंद्रियाणि नियम्य ज्ञाननाशनं क्रोधं कामं
च जहि । तेन एव नरः सुखी भवति ।

संधि उशेक्षां वाक्ये ।

स एव वीर्यवान् भवति यो मरणात् न विभेति । यो
मरणाद्भीतः स भीरुरित्युच्यते । राज्यस्य हेतोः क्षत्रि-
येण किं पातकं न क्रियते ? युद्धे शत्रुं निहत्य पापं न
भवति । युद्धाद्यदि पलायनं क्रियते तर्हि पातकं
भवति । यदि क्षत्रियो युद्धे मृतो भवति, तर्हि स स्वर्ग-
माप्नोति । यदि विजयं प्राप्तस्तर्हि स राज्यं प्राप्नोति ।

પાઠ ૧૮

આ પાઠનાં ઇકારાન્ત નરભતિનાં નામેનાં રૂપો આપવામાં આવ્યાં છે.

રવિઃ (સૂર્ય)

વિભક્તિ	૯કવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	રવિઃ	રવી	રવયઃ
સં૦	હે રવે	હે ”	હે ”
૨	રવિમ્	”	રવાન્
૩	રવિણા	રવિભ્યામ્	રવિભિઃ
૪	રવયે	”	રવિભ્યઃ
૫	રવેઃ	”	”
૬	”	રવ્યોઃ	રવીણામ્
૭	રવૌ	”	રવિપુ

આ શબ્દોમાં પણ ‘રવિણા’ અને ‘રવીણાં’ આ રૂપોમાં નકારનો ણકાર અગાઉનાં પાઠમાં જણાવેલા નિયમ પ્રમાણે થાય છે.

કવિઃ (જ્ઞાની, કાવ્યકર્તા)

(૧) કવિઃ, કવી, કવયઃ (સં) હે કવે, હે કવી, હે કવયઃ (૨) કવિં, કવી, કવીન્ । (૩) કવિના, કવિભ્યાં, કવિભિઃ । (૪) કવયે, કવિભ્યાં, કવિભ્યઃ (૫) કવેઃ, કવિભ્યાં, કવિભ્યઃ । (૬) કવે, કવ્યોઃ, કવીનાં । (૭) કવૌ, કવ્યોઃ, કવિપુ ।

आ शब्दोनां रूपेणां नकारेण णकारेण नथी, येन कारण्ये
येनां र अथवा ष अक्षरानी गेरुहाजरी छे.

इवे धकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द लुभ्यो—

शब्द ।

पाणिः	= हाथ	रश्मिः	= किरण
मुष्टिः	= मुट्टी	कविः	= कवि
मणिः	= मणी	नृपतिः	= राजा
रविः	= सूर्य	भूपतिः	= राजा
उदाधिः	= समुद्र	ग्रंथिः	= गांठ
इषुधिः	= लाथु	कपिः	= बाँदर
ऋषिः	= ऋषि	दुंदुभिः	= डाल
मुनिः	= मुनि	प्रजापतिः	= प्रजापति

संस्कृत-वाक्यानि ।

त्वं एकेन पाणिना इदानीं किं करोषि ? अहं पाणि-
भ्यां वस्त्रं आनयामि । सः पाणौ धनं गृह्णाति । इदानीं
मम पाणिः मलिनः अस्ति । सः मुष्टिना युद्धं करोति ।
त्वं मुष्टियुद्धं जानासि किम् ? तेन सः मुष्टिभिः
ताडितः । पुरुषेण मुष्टियुद्धं अवश्यं कर्तव्यम् । अहं
मणिं कंठे धारयामि । सः मणीनां मालां पुत्रस्य कंठे
स्थापयति । यदा मणिषु सूत्रं प्राविष्टं भवति तदा तेषां
माला भवति । रविः प्रातः समये आगच्छति । सः तस्य

उदयः इति उच्यते । सः सूर्यः सायंकाले अस्तं गच्छति । सायंकालानंतरं रात्रिः भवति । रात्रिसमये अंधकारः भवति । प्रकाशस्य अभावः एव अंधकारः । त्वया उदधिः दृष्टः न वा ? मया उदधिः दृष्टः । यदा अहं मुंबापुरीप्रदेशे गतः तदाः तत्र उदधिःमया दृष्टः । उदधेः जलं क्षारं भवति । उदधिजलात् एव लवणं प्राप्नोति । यदा उदधे जलं सूर्यस्य रश्मिभिः शुष्यति, तदा लवणं भवति । इषुधौ घाणाः भवन्ति । घोरः इषुधे घाणं गृह्णाति ।

ऋषि आश्रमे स्थित्वा किं करोति ? स स्वाशिष्यान् किं उपदिशति ? स वेदमन्त्रान् उपदिशति । शिष्याः वेदमन्त्रान् पठन्ति । तेषां मननं च कुर्वन्ति । यः मननं करोति सः एव मनुष्यः भवति । मुनिं मौनं साधयति । मननाय मौनं एव आवश्यकं अस्ति । सूर्यस्य रश्मि अद्य शोभनः अस्ति । यदा मेघाः भवन्ति, तदा एव सूर्यस्य रश्मिः न भवति । नृपतिः नरान् पालयति । भूपतिः भूमिं रक्षति । प्रजापतिः प्रजानां पालनं करोति । कपि वृक्षे भवति । यदा सः ग्रामं आगच्छति तदा कुमाराः तं दण्डैः ताडयन्ति ।

त्वया दुंदुभेः शब्दः श्रुतः न वा ? इदानीं दुंदुभेः महान् शब्दः भवति ।

पाठ १६

नीचे लपेटां शब्दो मोठे करे—

पठितुं	= लघुवाने भाटे	मह्यं	= भारे भाटे
पुनः	= इरीपाछुं, पुनः	तुभ्यं	= तारे भाटे
विमानः	= विमान	वस्त्रकारः	= वस्त्रकर
काष्ठं	= लाकडां	रथकारः	= रथ बनावनार
निर्माणं	= जनावट	कुंभकारः	= कुंभार
मृत्तिका	= माटी	सुवर्णकारः	= सोनी
सुवर्णं	= सोनुं	लोहकारः	= लुहार
माला	= भाणा	मालाकारः	= भाणी
रथांगं	= रथनेा लाग	लेखकः	= लेखक
श्रोता	= सांखणनारा, श्रोता	याज्ञकः	= याज्ञिक
पूजकः	= पुजारी	शिक्षकः	= अध्यापक
विचारणा	= विचार	धारयित्वा	= धारणु करी
मननं	= मनन	योगाचारः	= योगनेा आचार
मनोबलं	= मनोबल	यशोवर्धकः	= कीर्तिवधारनार
कंदुकः	= दंडो	अनध्यायः	= रत्न

आ शब्दोने मोठे कर्यां पछी, नीचे लपेटां वाक्यो वांथक तिना मुश्केलीये समलु शक्ये—

वाचनपाठः ।

हे मित्र ! तव पुस्तकं अहं पठितुं इच्छामि । कुत्र अस्ति तव पुस्तकं ? यदि त्वं अधुना तत् न पठसि

तर्हि मह्यं देहि । अहं तत् श्वः वा परश्वः वा तुभ्यं
 पुनः दास्यामि । रामः रथेन अन्यं ग्रामं गच्छति ।
 विष्णुमित्रः जलरथेन अन्यं देशं गन्तुं इच्छति । गो-
 पालः आकाशस्थेन विमानेन अन्यं प्रदेशं गच्छति ।

घञ्जकारः सूत्रेण चञ्जं करोति । रथकारः काष्ठात्
 रथस्य निर्माणं करोति । कुम्भकारः मृत्तिकापात्रं
 करोति । सुवर्णकारः सुवर्णस्य आभूषणं करोति ।
 मालाकारः पुष्पाणां मालाः करोति । लोहकारः लोह-
 स्य रथांगानि करोति । लेखकः पुस्तकं लिखति ।

पाठकः लेखं पुस्तकं च पठति । उपदेशकः धर्मस्य
 उपदेशं करोति । श्रोता तस्य श्रवणं मननं च करोति ।
 याजकः यजनं करोति । पूजकः पूजां करोति । शिक्षकः
 शिष्यं पाठयति । योधः युद्धं करोति । सैनिकः शस्त्रं
 गृहीत्वा धावति । धीरः अभ्यं आरोहति । राजा
 सैनिकान् प्रेरयति । मंत्री युद्धस्य विचारणां करोति ।

ऋषिः वने आश्रमस्थाने तपः तपति । मुनिः
 मौनं धारयित्वा मननं करोति । योगी योगाचारं
 आश्रित्य स्वकीयं मनोपलं वर्धयति ।

ये मनुष्या भिन्ना वर्तन्ते तेषां योगक्षेमं नैव

कल्पते । भिन्नानां मनुष्याणां विनाशः एव शीघ्रं भवति । तेषां कः अपि तरणोपायः नैव अस्ति ।

कुलस्य वर्धनाय सदाचारसंपन्नः पुत्रः आवश्यकः अस्ति । एकः अपि सत्पुत्रः यशोवर्धकः भवति । अहं अद्य सायंकाले तव गृहं प्रति आगमिष्यामि । त्वं तदा तत्र भविष्यासि किम् ? यदि त्वं तत्रैव स्थास्यासि तर्हि अहं आगमिष्यामि, नोचेत् नैव आगमिष्यामि । अस्मिन् गृहे एकः बालकः दुग्धं पियति । अन्यः पुत्रः जलं पिबति । तत्र वृद्धमनुष्यः फलस्य रसं पियति । कश्चित् तरुणः पुरुषः मोदकं भक्षयति ।

अत्र बालः कंदुकेन क्रीडति । सः तत्र जले क्रीडति । अन्यः कश्चित् पुरुषः शीघ्रं धावति ।

इदानीं तस्मिन् कूपे किञ्चित् अपि जलं नास्ति, परंतु अस्मिन् तडागे शोभनं सलिलं अस्ति । अत्र गुरुः इदानीं पर्यन्तं न आगतः, तथा च शिष्यः अपि न आगतः । अद्य इदानीं कः अपि नैव आगमिष्यति । अद्य अनध्यायः अस्ति । पश्य तस्य वीरस्य पराक्रमं सः शस्त्रस्य उपयोगं कर्तुं जानाति ।

वांयडे आ पाठो वारंवार वांयवा अने सारी पेठे अभ्यास करवो—

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ सुमंत्रः गत्वा रामं ददर्श । ववन्दे च तं । उवाच च । २ हे राम ! पिता त्वां द्रष्टु इच्छति । राज्ञी कैकेयी अपि त्वां द्रष्टु इच्छति । गम्यतां तत्र । मा चिरं इति । ३ एवं उक्तः नरसिंहः रामः सीतां संमान्य अन्तःपुर अत्यगात् । अभिवाच्य च पितुः चरणौ सुसमाहितः कैकेय्या अपि चरणौ ववन्दे । ४ नृपतिः तु दीनः न शशाक ईक्षितुं, किं पुनः अभिभाषितुम् ? तच्च नरपत्न्युरूप भयावह दृष्ट्वा भयं आपन्नः रामः ।

गुजराती वाक्ये

१ सुमन्त्रे ने जेधने रामने जेया तेने नमस्कार कया, अने जेया
२ हे राम ! पिता तने भजवा याहे छे राज्ञी कैकेयी पणु तने
भजवा याहे छे त्या जेयो, समय न जय उ या प्रमाणे कडेवायेला
नरश्रेष्ठ राम सीतानु सन्मान करी अन्त पुरमा गया पिताना
अरखोने नमस्कार करीने तेणे सावधान जनीने कैकेयीना अरखोनी
पणु वदना करी ४ राजा तो दीन जनीने जेवाने माटे पणु
समर्थ न हुतो, तो पछी शु जेवी शके ? ते राजाना ठरामणु
स्वप्ने जेधने राम जयलीत थया

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૫ કૈકેયીં અમિવાદ્ય એવ અબ્રવીત્-કચિત્ મયા ન અપરાદ્ધં યેન મે ક્રુપિતઃ પિતા ? કચ્ચિત્ ન ભરતે શત્રુઘ્ને માતૃણાં વા મે અશુભમ્ ? ૬ નૃપે તુ ક્રુપિતે મુહૂર્તમપિ જીવિતું ન ઉત્સહે । ૭ કૈકેયી તુ નિર્લજ્જા તદા આત્મહિતં ઘચઃ ઉવાચ । રામ ! રાજા ન ક્રુપિતઃ । ન અસ્ય કિંચન હ્યસનં । મનોગતં તુ કિંચિત્ ત્વદ્ભયાત્ ન અનુભાપતે । ૮ ત્વાં અપ્રિયં વક્તું ન પ્રવર્તતે અસ્ય વાણી । એવ હિ પુરા માં અમિપૂજ્ય વરં ચ દત્વા પશ્ચાત્ તપ્યતે રાજા, યથા અન્યઃ પ્રાકૃતઃ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૫ કૈકેયીને અભિવાદન કરીને બોલ્યા કે શું મેં તો કંઈ અપરાધ નથી કર્યોને, કે જેથી મારા પિતા ગુસ્સે થયા ? ભરત, શત્રુઘ્ન અને માતાઓની બાબતમાં મેં કંઈ અણુઘટતું તો ન કર્યું હોય. ૬ રાજાના ગુસ્સે થવાથી એક પણ પણ જીવવાને માટે મને ઉત્સાહ નથી. ૭ નિર્લજ્જ કૈકેયી ત્યારે પોતાનાં ભલાની વાણી બોલવા લાગી. હે રામ ! રાજા ગુસ્સે થયા નથી. તેને કંઈપણ દુઃખ નથી. મનનાં કંઈક વિચારે તારા ભયથી ઉચ્ચારતા નથી. ૮ તારે માટે અપ્રિય બોલવાને એની વાણી તૈયાર થતી નથી. એ તો પ્રથમ મને પૂછને અને વરદાન આપીને પછી ગુસ્સે થઈ રહ્યા છે રાજા, જેમ (અન્યઃ પ્રાકૃતઃ) સાધારણ મનુષ્ય થાય છે. તેમ.

संस्कृत-वाक्यानि ।

९ एतत् श्रुत्वा रामः व्यथितः उवाच । अहो
 विक् । हे देवि ! मां एवं वक्तुं न अर्हसि । राज्ञः
 वचनात् पावके अपि पतेयम् । तत् राज्ञः यत् अभि-
 कांक्षितं तत् ब्रूहि । १० रामः द्विः न अभिभाषते ।
 ११ ततः कैकेयी तं दारुणं वचः उवाच । १२ हे
 राम ! ते पित्रा मे वरौ दत्तौ । तत्र मे याचितः
 अधुना राजा, भरतस्य अभिषेचनं, तव च, अथ एव
 दंडकारण्ये गमनं । यदि पितरं आत्मानं च सत्य-
 प्रतिज्ञं कर्तुं इच्छसि, तत् पितुः सन्निदेशे तिष्ठ ।

गुणशती वाक्येः ।

६- आ सांलणी राम दुःख पायी भोव्या. अरे धिक्कार छे. हे
 देवि ! मने आवुं कडेवाने त लायक नथी. राजनी आशथी
 अग्निमां पछु पडीश. माटे राजने जे छुट छे, ते कडे. १० राम
 जे वार' भोलतो नथी. ११ त्यारे कैकेयी सेने कटुवचन भोली १२
 हे राम ! तारा पिताने मने जे वरदान आख्या हुता. ते माटे मे-
 राजने हुमणुं विन'ती करी के भरतने राज्याभिषेक अने तने
 आजे जे दंडकारण्यमां जवुं पडे. जे पिताने अने पिताने सत्य
 प्रतिज्ञा करवानी (सत्यनुं पालन करवानी) इच्छा होय तो, पितानी
 आशा पाण.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૩ નવ પञ્ચ ચ વર્ષાણિ ત્વયા અરણ્યં પ્રવેષ્ટ-
વ્યમ્ । ત્યક્ત્વા અભિષેકં જટાચીરધારી ભવ । ભરતઃ
તુ इमां पृथिवीं प्रशास्तु । ૧૪ મરણોપમં વચનં શ્રુત્વા
રામઃ ન વિવ્યથે । કૈકેયીં ચ અત્રવીત્ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧૩ નવ અને પાંચ વર્ષ તારે વનવાસ લોગવવો. રાજ્યાભિષેક-
તણને જટા અને વલ્કલ ધારણ કરનારો થા. ભરત આ ભૂમિતું
રાજ્ય કરે. ૧૪ મૃત્યુનાં જેવાં વચનો સાંભળી રામને દુઃખ ન થયું.
અને કૈકેયીને કહ્યું.

વાંચકે આ વાક્યોનો ઉત્તમ અભ્યાસ કરવો. સંસ્કૃત વાક્યોમાં
શબ્દો આગળ પાછળ હોય છે. તેનો અર્થ પૂર્વાપર સંબંધથી
જોવો અને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સંધિ કરેલાં વાક્યો.

નવ ચ પञ्च वर्षाण्यरण्यं त्वया प्रवेश्यम् । प्रवेश-
व्यमरण्यं त्वया नवं पञ्च च वर्षाणि । त्वयाऽरण्यं
प्रवेश्यं नव पञ्च च वर्षाणि ।

ત્યક્ત્વાઽભિષેકં જટાચીરધારી ભવ । ભવ જટાચીર-
ધાર્યભિષેકં ત્યક્ત્વા । ભરતસ્તિવમાં પૃથિવીં પ્રશાસ્તુ ।
પ્રશાસ્તિવમાં પૃથિવીં ભરતઃ ।

आ पाठमा विकारान्त पुटिल ग शब्दोना इय आपवामा आव्या छे—

सूनुः (पुन, छोकरे)

विभक्ति	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
१	सूनुः	सूनु	सूनवः
सं०	हे सूनो	हे ”	हे ”
२	सूनुं	”	सूनून्
३	सूनुना	सूनुभ्यां	सूनुमिः
४	सूनवे	”	सूनुभ्यः
५	सूनोः	”	”
६	”	सूनवोः	सूनूनां
७	सूनौ	”	सूनुषु

आ प्रभाषे विकारान्त नर जातिना शब्दोना इय बनावी शक्य छे

गुरुः (गुरु)

(१) गुरुः, गुरू, गुरवः । (सं.) हे गुरो, हे गुरू, हे गुरवः । (२) गुरुं, गुरू, गुरून् । (३) गुरुणा, गुरुभ्यां, गुरुमिः । (४) गुरवे, गुरुभ्यां, गुरुभ्यः । (५) गुरोः, गुरुभ्यां, गुरुभ्यः । (६) गुरोः, गुरवोः, गुरूणां । (७) गुरौ, गुरवोः, गुरुषु ॥

‘आ’ ‘गुरु’ शब्दनां रूपेणां “गुरुणा” अने “गुरुणां” भां
 अक्षरभां पाठभां आपेला नियमथी न नी लब्ध्याये ण थयो छे.

उकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द—

मृत्युः - मोत, मरुषु	ऋतुः - जे भासनेो ठाण
गुरुः - गुड, अध्यापक	ऋतुः - यश
इक्षुः - शेरडी	साधुः - साधु
मेरुः - मेरु पर्वत	तन्तुः - दोरो
वायुः - वायु	इषुः - भाषु
सेतुः - पुल	स्तनायित्तुः - वाढणां
प्रभुः - श्वाभी.	वाहुः - हाथ, लुग
भिक्षुः - बिजारी	पशुः - पशु
शिशुः - भाणक	जन्तुः - प्राणी

संस्कृत-वाक्यानि ।

यदा गुरुः पाठशालां आगच्छति तदा पठनं भवति ।
 यथा गुरुः वदति, तथा एव त्वं पठ । मृत्युः सर्वस्य
 ईशः अस्ति । मृत्युना सर्वं व्याप्तम् । मृत्यवे त्वे किं दा-
 स्यसि ? मृत्योः आत्मानं रक्षः । इक्षोः रसः अतिमधुरः
 भवति । इक्षुरसात् एव गुडः भवति । इक्षुं भक्षय
 इदानीम् । स भृत्यान् इक्षुभिः ताडयति । इक्षुणां रसं
 तस्मिन् भाण्डे स्थापय । मेरुः नामकः एकः पर्वतः
 अस्ति । उत्तरदेशे मेरोः स्थानं अस्ति । मेरौ देवानां
 एका सभा आसीत् । इदानीं वायुः याति । यथा इदानीं

પાઠ ૨૨

અટતિ	= ક્ષરે છે.	ક્રીડતિ	= રમે છે.
ગ્રીષ્મઃ	= ઉનાળો	વસંતઃ	= વસંત ઋતુ

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ રામઃ ઉવાચ, માતઃ ! એવં અસ્તુ । અહં ઇતઃ વનં ગમિષ્યામિ । રાજઃ પ્રતિજ્ઞાં અનુપાલયન્ જટાચીર-ધરઃ ચ ભવામિ । હે દેવિ ! મન્યુઃ ન કાર્યઃ । ૨ ઇદં તુ જ્ઞાતુમિચ્છામિ, કિમથં મહીપતિઃ યથાપૂર્વં માં હૃદાનીં ન અભિનંદતિ ? હિતેન, ગુરુણા, કૃતજ્ઞેન, નૃપેણ, પિત્રાં નિયુજ્યમાનઃ અહં કિં પ્રિયં ન કુર્યામ્ ? ૩ એતત્ એકં એવ મે હૃદયં દહતિ, યદ્ રાજા માં સ્વયં એવ ભરતસ્ય અભિષેચનં ન આહ ।

ગુજરાતી વાક્યો.

૧. રામ બોલ્યા - માતા ! બરોબર છે. હું અહીંથી વનમાં જઈશ. રાજાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતાં જટા અને વટકલધારી બનીશ. હે દેવી ! ગુસ્સો કરો નહિ. ૨. હું એ બાણવાની ઇચ્છા રાખું છું કે કેમ રાજા પૂર્વવત્ હવે મને અભિનંદન કરતા નથી ? હિતકારક, મોટું, કૃતજ્ઞ, રાજા, પિતાથી નિયુક્ત કરેલ હું કયું પ્રિય કાર્ય ન કરીશ ? ૩. આ એક જ વાત મારા હૃદયને સંતાપે છે કે રાજાએ જાતે મને ભરતનાં રાજ્યાભિષેકની બાબતમાં કંઈ કહ્યું ન હ.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૪ તથાપિ રાજાનં આશ્વાસય । દૂતાઃ ગચ્છન્તુ
 ભરતં માતુલકુલાત્ આનયિતુમ્ । એવ અહં અપિ
 ગચ્છામિ દણ્ડકારણ્યં ચતુર્દશ સમા વસ્તુમ્ । ૫
 એતત્ શ્રુત્વા હૃષ્ટા કૈકેયી ત્વરયામાસ રાઘવં પ્રસ્થા-
 નાર્થમ્ । ૬ કૈકેયી ઉવાચ-ઘ્રીડાન્વિતઃ નૃપઃ સ્વયં ન
 અભિભાપતે ત્વામ્ । યાવત્ ત્વં ન યાતઃ અસિ ન
 તાવત્ તવ પિતા સ્નાસ્યતે ભોક્ષ્યતે અપિ । ૭ રાજા
 દશરથઃ એતત્ વચુનં શ્રુત્વા દીર્ઘં નિઃશ્વસ્ય ' ધિક્
 કષ્ટં ' ઇતિ ઉક્ત્વા સૂર્ષિતઃ ન્યપતત્ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૪ છતાં પણ રાજાનું સમાધાન કરી ભરતને મામાના ઘરથી
 લાવવા માટે સેવકો ચાલી જાય હું પણ દડકારણ્યમાં ચૌદ વર્ષ
 વાસ કરવાને માટે જાઉં છું. ૫ એ સાભળીને સતોષ પામેલી
 કૈકેયી રામને મોકલવાને માટે ઉતાવળ કરવા લાગી ૬ કૈકેયી
 યોગી, લાજન્ટ યુક્ત રાજા જાતે તને કહેતા નથી જ્યાં સુધી તું
 જશે નહીં ત્યાં સુધી તારા પિતા સ્નાન કરશે નહિ અને લોજન
 પણ કરશે નહિ ૭ રાજા દશરથ આ વચન સાભળીને દીર્ઘ
 શ્વાસ લઈને ' ધિક્કાર છે ! હું ખૂં છે ! ' એવું યોગી મૂર્છા પામી
 ઢળી પડયા

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૮ કશ્યા હતઃ વાજી ઇવ રામઃ અપિ વનં ગન્તુ
 કૃતત્વરઃ ધમૂવ । સઃ રાજાનં ઉત્થાપ્ય ઉવાચ ।
 ૯ દેવિ ! ન અહં અર્થપરઃ । માં ધર્મે આસ્થિતં
 વિદ્ધિ । પિતૃશુશ્રૂપાયાઃ મહત્તરં કિંચિત્ ધર્માચરણં
 નાસ્તિ । ૧૦ ભવતુ ! માતરં આપૃચ્છે તાવત્ ।
 સીતાં ચ અનુનંયામિ । તતઃ અથ એવ મહત્ વનં
 ગમિષ્યામિ । ૧૧ ભવત્યા તથા કર્તૃવ્યં યથા ભરતઃ
 રાજ્યં પાલયેત્ પિતરં ચ શુશ્રૂપેત્, નઃ સઃ એવ હિ
 ધર્મઃ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૮. આશુકથી ક્રુટકારાયેલા ઘોડાની જેમ રામ પણ વનમાં જવાને
 માટે ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. તે રાજાને બેઠા કરી બોલ્યા ૯. હે દેવી !
 હું ધનનો લોભી નથી. હું ધર્મ ઉપર સ્થિત છું એમ બાણ. પિતાની
 સેવા કરવા સિવાય વધારે મોટું કોઈ પણ ધર્મનું આચરણ નથી,
 ૧૦. અસ્તુ ! માતાને પૂછું છું. સીતાને સાથે લઈ જઈશ. તે
 આજે જ મોટા વનમાં જઈશ. ૧૧. આપ એવું કરો કે જેથી
 ભરત રાજ્યશાસન કરે અને પિતાની સેવા - ચાકરી કરે, કારણકે
 અમારો એ જ ધર્મ છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૨ વિસંજ્ઞસ્ય અપિ રાજ્ઞઃ તથા કૈકેય્યાઃ અપિ
ચરણૌ રામઃ નિષ્પપાત । નિષ્ક્રમ્ય ચ અંતઃપુરાત્ સ્વં
સુહૃજ્જનં ચ દદર્શ । ૧૩ ક્રુદ્ધઃ લક્ષ્મણઃ વાઘ્પપૂરિત-
લોચનઃ તં અનુજગામ । ૧૪ તદા માતા કૌસલ્યા તં
આહ-હે રામ ! રાજર્ષીણાં ધર્મશીલાનાં કુલોચિતં
ધર્મં કીર્તિં આયુઃ ચં પ્રાપ્નુહિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧૨ મૂર્છિત પડેલા હોવા છતાં પણ રાજાનાં તથા કૈકેયીના ચરણો
પર રામે વંદન કર્યાં. અંત-પુરથી બહાર નીકળી પોતાનાં મિત્રજ-
નોને જોયા. ૧૩ ગુસ્સે થયેલો લક્ષ્મણ અશ્રુપૂર્ણનયનોથી તેમની
પાછળ નીકળ્યો (ચાલ્યો). ૧૪ ત્યારે માતા કૌસલ્યા તેને બોલી
કે હે રામ ! વૃદ્ધ રાજર્ષીનાં ધર્મ કુળને ઉચિત ધર્મને તથા કીર્તિ
અને આયુષ્યને મેળવ.

વાંચકે આ વાક્યોનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરવો અને સસ્કૃત
વાક્યોના પાઠ વારંવાર કરવા. ઓછામાં ઓછા વીસથી પચ્ચીસ
વાર એને વાંચવો.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

વિસંજ્ઞસ્યાપિ રાજ્ઞસ્તથા કૈકેય્યા અપિ ચરણૌ
રામો નિષ્પપાત । નિષ્ક્રમ્ય ચાન્તઃપુરાત્સ્વં સુહૃજ્જનં
ચ દદર્શ ।

પાઠ ૨૩

આ પાઠમાં ઋકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દોનાં રૂપ આપ્યાં છે.

કર્તૃ (કરનાર, કર્તા)

વિ०	૧ક૦	દ્વિ०	ઘટુ०
૧	કર્તા	કર્તારૌ	કર્તારઃ
સં	હે કર્તઃ	હે ”	”
૨	કર્તારં	”	કર્તૃન્
૩	કર્ત્રા	કર્તૃભ્યાં	કર્તૃભિઃ
૪	કર્ત્રે	”	કર્તૃભ્યઃ
૫	કર્તુઃ	”	”
૬	”	કર્ત્રાઃ	કર્તૃણામ્
૭	કર્તૃરિ	”	કર્તૃષુ

આ પ્રમાણે ઋકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દોનાં રૂપ બને છે. ઋકારાન્ત શબ્દોમાં રકાર હોવાથી એ શબ્દોનાં નકારનો ણ થાય છે, જેમકે ‘કર્તૃણાં’ છઠ્ઠીનું બહુવચન થયું છે. ‘પિતૃ’ શબ્દનાં રૂપમાં યોડો દ્રશ્ય છે. એના રૂપ લુઓ -

૧	પિતા	પિતરૌ	પિતરઃ
સં	હે પિતઃ	હે ”	”
૨	પિતરં	”	પિતૃન્
૩	પિત્રા	પિતૃભ્યાં	પિતૃભિઃ

૪	પિત્રે	પિતૃભ્યાં	પિતૃભ્યઃ
૫	પિતુઃ	”	”
૬	”	પિત્રોઃ	પિતૃણામ્
૭	પિતારિ	”	પિતૃષુ

એમાં જે ફરક છે, તે પણ તપાસો—

પ્રથમા	કર્તા	કર્તારૌ	કર્તારઃ
”	પિતા	પિતરૌ	પિતરઃ

અહિ ‘કર્તારૌ’ ની જેમ ‘પિતારૌ’ નથી થયું, ‘કર્તાર’ ની જેમ ‘પિતારઃ’ થયું નથી આ ફરક વાંચકે ધ્યાનમાં રાખવો.

વક્તૃ (વક્તા)

(૧) વક્તા, વક્તારૌ, વક્તારઃ । (મં.) હે વક્તઃ, હે વક્તારૌ, હે વક્તારઃ । (૨) વક્તારં, વક્તારૌ, વક્તૃન્ । (૩) વક્ત્રા, વક્તૃભ્યાં, વક્તૃભિઃ । (૪) વક્ત્રે, વક્તૃમ્યાં, વક્તૃમ્યઃ । (૫) વક્તુઃ, વક્તૃમ્યાં, વક્તૃમ્યઃ । (૬) વક્તુઃ, વક્ત્રોઃ, વક્તૃણાં । (૭) વક્તારિ, વક્ત્રોઃ વક્તૃષુ ।

આ પ્રમાણે વાંચક ઋકારાન્ત શબ્દોના રૂપ બનાવી શકે છે. વાંચકોની સગવડને માટે હવે નીચે ઋકારાન્ત શબ્દ આપવામાં આવ્યો છે. પહેલા જણાવેલી રીત પ્રમાણે એના રૂપ બનાવીને વાંચકે વાક્યો બનાવવા—

શબ્દ ।

કર્તૃ	= કરનાર, કર્તા	સ્રષ્ટ	= ઉત્પન્ન કરનાર
સ્તોતૃ	= સ્તુતિ કરનાર	મર્તૃ	= ભરણુ કરનાર
ઘાતૃ	= ધારણુ કરનાર	નિર્માતૃ	= નિર્માણુ કરનાર
વિઘાતૃ	= " "	+નૃ	= મનુષ્ય
વક્તૃ	= વક્તા, બોલનાર	+ભ્રાતૃ	= ભાઈ
ક્ષતૃ	= સારથી	+જામાતૃ	= જમાઈ
ત્વષ્ટ	= સુધાર	+દેવૃ	= દીયર

[+આ શબ્દોનો ' પિતૃ ' શબ્દનાં સમાન રૂપ થાય છે.]

આ શબ્દોના રૂપ બનાવીને વાંચકે પહેલાંના જેમ વાક્યો બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ અસ્ય વિશ્વસ્ય કઃ કર્તા અસ્તિ ? ૨ જગત્સ્રષ્ટારં અહં પૂજયામિ । ૩ સ્તોતા હૃદાનીં કિં વદતિઃ ? ૪ ઘાત્રા હૃદં વિશ્વં રચિતમ્ । ૫ અસ્ય વિશ્વસ્ય હૈશ્વરઃ એવ વિઘાતા અસ્તિ । ૬ તવ જામાતા કુત્ર ગતઃ ?

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જગતનો કર્તા કોણ ? ૨. જગત્ નિર્માતાની હું પૂજા કરું છું.
૩. સ્તુતિ કરનાર હૃદયે શું બોલે છે ? ૪. પ્રકાશને જગત્ રચ્યું છે.
૫. જગતનો કર્તા ઈશ્વરજ છે. ૬. તારો જમાઈ ક્યાં ગયો છે ?

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૭ ત્વં જામાત્રે કિં દાતું ઇચ્છસિ ? ૮ તવ જામાતુઃ
 ગૃહં અત્ર નાસ્તિ । ૯ મમ્ પત્રઃ ભ્રાતૃમિઃ એતત્ નિર્મિ-
 તમ્ । ૧૦ ત્વષ્ટારં અત્ર આનય । ૧૧ ક્ષત્તારં તત્ર
 હૃદાનીં એવ નય । ૧૨ તવ ગૃહસ્ય નિર્માતા હૃદાનીં
 એવ અત્ર આગનઃ । ૧૩ ધાતુઃ ઇચ્છા વલીયસી ।

ગુજરાતી વાક્યો

૭ તું જમાઈને માટે શું આપવા ઇચ્છે છે ? ૮ તારા જમાઈનું
 ઘર અહીં, નથી. ૯ મારા પાંચ ભાઈઓએ આ કર્યું છે. ૧૦
 તખાઈણુને અહીં લાવ. ૧૧ સારથીને ત્યાં હુવે લઈ જા ૧૨ તારું
 ઘર ખાંધનાર (ઘરને કઠો) હુમણું અહીં આવ્યો હતો. ૧૩
 બહા (ઇશ્વર) ની ઇચ્છા બળવાન છે.

આ પ્રમાણે નાનાં નાના વાક્યો બનાવવાનો મહાવરો વાંચકોએ
 કરવો જોઈએ. સાતે વિલકિતઓનાં રૂપ બનાવવાથી તેનો વાક્યોમાં
 પ્રયોગ કરવો સહેલો બને છે. માટે આ પાઠમાં આ શબ્દોનાં રૂપ
 બનાવવાનું વાંચકે શીખવું.

પાઠ ૨૪

પૂર્વ પાઠોમાં આપેલા રામાયણોનાં વાક્યો આ પાઠમાં સંધિ કરીને આપ્યાં છે. એનું અધ્યયન કરવાથી સંધિઓનું જ્ઞાન વાંચકોને થાય છે.

સુમંત્રો ગત્વા રામં દદર્શ । વવન્દે ચ તસુવાંચ ચ ।
 હે રામ ! પિતા ત્વાં દ્રષ્ટુમિચ્છતિ । ગમ્યતાં તત્ર, મા
 ચિરામિતિ । એવમુક્તો નરસિંહો રામઃ સીતાં સંમાન્યા-
 ન્તઃપુરમલ્યગાત્ । અભિવાદ્ય ચ પિતુશ્ચરણૌ સુસમા-
 હિતઃ કૈકેય્યા અપિ ચરણૌ વવન્દે । નૃપતિસ્તુ દીનો
 ન શશાકેક્ષિતું કિં પુનરભિભાપિતુમ્ ? તચ્ચ નરપતે,
 રૂપં ભયાવહં દૃષ્ટ્વા ભયમાપન્નો રામઃ ।

કૈકેયીમભિવાદિવાબ્રવીત્, કચિન્મયા નાપરાદ્ધં યેન
 મે ક્ષુપિતઃ પિતા ? કચ્ચિન્ન ભરતે શત્રુબ્રે માતૃણાં વા
 મેઽશુભમ્ ? નૃપે તુ ક્ષુપિતે મુહૂર્તમપિ જીયિતું નોત્સહે ।

કૈકેયી તુ નિર્લજ્જા તદાઽઽત્મહિતં વચ ઉવાચ ।
 રામ ! રાજા ન ક્ષુપિતઃ । નાસ્ય કિંચન વ્યસનં, મનો-
 ગતં તુ કિંચિત્ત્વદ્ગયાન્નાનુભાપતે । ત્વામપ્રિયં વક્તું ન
 પ્રવર્તતેઽસ્ય ત્રાણી । એપ હિ પુરા મામાભિપૂજ્ય વરં ચ
 દત્ત્વા પશ્ચાત્તપ્યતે રાજા યથાઽન્યઃ પ્રાકૃતઃ ।

एतच्छ्रुत्वा रामो व्यथित उवाच । अहो धिक् !

हे देवि ! मामेवं वक्तुं नार्हसि । राज्ञो वचनात्पाव-
केऽपि पतेयम् । तद्राज्ञो यदभिकांक्षितं तद् ब्रूहि ।
रामो द्विर्नाभिभापते । ततः कैकेयी तं दारुणं वच
उवाच । हे राम ! ते पित्रा मे वरौ दत्तौ । तत्र मे
याचितोऽधुना राजा, भरतस्याभिपेचनं तव चाद्यैव
दण्डकारण्ये गमनम् । यदि पितरमात्मानं च सत्य-
प्रतिज्ञं कर्तुमिच्छसि तत्पितुः सन्निदेशे तिष्ठ । नव
पंच च वर्षाणि त्वयाऽरण्यं प्रवेष्टव्यम् । त्यक्त्वा-
ऽभिपेकं जटाचीरधारी भव । भरतस्त्विमां पृथिवीं
प्रशास्तु । मरणोपमं वचः श्रुत्वा रामो न विव्यथे ।
कैकेयीं चाब्रवीत् ।

आ पाठने एकवार वांचवो. ऐथी संधियुक्त संस्कृत अभ्यास
करवानो अने समजवानो महावरो थरो. हुवे आ पाठमा आवेला
'समासोऽनु' विवरणु आप्वाभा आवे छे. ऐने! अभ्यास वाचके
ध्यानपूर्वक करवो.—

समास ।

- नरसिंहः = नराणां सिंहः (मनुष्येभ्योऽसिंहः)
सुसमाहितः = सुष्टु समाहितः (उत्तम शात)
नृपतिः = नृणां पतिः (मनुष्येभ्योऽपतिः)
नरपतिः = नराणां पतिः („ „)
अशुभं = न शुभं (न शुभं नथी)

મનોગતં = મનાસિ ગતં (મનમાં ગયેલું)

ત્વદ્ભયં = તવ ભયં (તારો ભય)

અપ્રિયં = ન પ્રિયં (જે પ્રિય નથી)

સત્યપ્રતિજ્ઞઃ = સત્યા પ્રતિજ્ઞા યસ્ય સઃ (સત્ય છે પ્રતિજ્ઞા જેની તે)

જટાચીરધારી = જટા ચ ચીરં ચ જટાચીરે । જટાચીરે ધારય-
તીતિ જટાચીરધારી । (જટા અને વલકલ ધારણ કરનારા)

મરણોપમં = મરણસ્ય ઉપમા યસ્ય તત્ । (મરણની ઉપમા છે જેની)

હવે વાંચકોની સગવડ માટે થોડી સંધિઓ અહીં આપી છે.—

સુમંત્રો ગત્વા-સુમંત્રઃ ગત્વા । ઘોવાચ-ચ ઉવાચ ।

નરસિંહો રામઃ-- નરસિંહઃ રામઃ ।

તદ્વૃહિ- તત્ વૃહિ ।

પિતુશ્ચરણૌ- પિતુઃ ચરણૌ ।

કૈકેય્યા અપિ- કૈકેય્યાઃ અપિ ।

શશાકોક્ષિતું- શશાક ઈક્ષિતુમ્ ।

તચ્ચ નરપતે રૂપં - તત્ ચ નરપતેઃ રૂપં ।

નાપરાન્દ્વં- ન અપરાન્દ્વં । ઇતચ્છ્રુત્વા-ઇતત્ શ્રુત્વા ।

કિંચિત્ત્વદ્ભયાન્નાનુભાપતે-- કિંચિત્ ત્વત્- ભયાન્

ન અનુભાપતે ।

વાચકે આ પ્રમાણે સંધિઓનો વિચાર કરવો. વારંવાર જેવાથીજ
એનો પરિચય થશે અને એકવાર પરિચય થશે તેા પછી કંઈ પણ
ભારે રહેશે નહિ.

પાઠ ૨૫

પુલિંગ શબ્દોનાં રૂપો બનાવવાનું આપ શીખી ગયા છે. હવે થોડાજ અભ્યાસથી નપુंसકલિંગ શબ્દોનાં રૂપ બનાવવાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે, માટે એની રીત અહીં આપવામાં આવી છે. અકારાન્ત નપુंसક (નાન્યતર) લિંગ શબ્દોનાં રૂપ નીચે લખેલી રીતે થાય છે.

જ્ઞાનમ્ શબ્દઃ ।

વિભક્તિ	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧	જ્ઞાનમ્	જ્ઞાને	જ્ઞાનાનિ
સં૦	હે જ્ઞાન	હે ,,	હે ,,
૨	જ્ઞાનમ્	,,	,,
૩	જ્ઞાનેન	જ્ઞાનાભ્યામ્	જ્ઞાનૈઃ
૪	જ્ઞાનાય	,,	જ્ઞાનેભ્યઃ
૫	જ્ઞાનાત્	,,	,,
૬	જ્ઞાનસ્ય	જ્ઞાનયોઃ	જ્ઞાનાનામ્
૭	જ્ઞાને	,,	જ્ઞાનેષુ

પહેલી, સંબોધન અને બીજી વિલક્ષિતઓનાં રૂપો જોડીને બીજી વિલક્ષિતઓનાં રૂપ અકારાન્ત પુલિંગ શબ્દોના રૂપ જોવાંજ થાય છે. આ સમાનતા વાંચકે અવશ્ય તપાસવી. એ બધુવાથી નપુंसકલિંગ શબ્દોનાં રૂપ બનાવવા માણાંજ સહેલાં પડશે.

મિત્ર શબ્દઃ ।

૧	મિત્રં	મિત્રે	મિત્રાણિ
સં૦	હે મિત્ર	હે ,,	હે ,,
૨	મિત્રં	”	”

બાકીનાં રૂપો અકારાન્ત પુલ્લિંગ શબ્દોનાં રૂપોની માફકજ થાય છે, જેમકે—

(૩) મિત્રેણ, મિત્રાભ્યાં, મિત્રૈઃ । (૪) મિત્રાય, મિત્રાભ્યાં, મિત્રેભ્યઃ । (૫) મિત્રાત્, મિત્રાભ્યાં, મિત્રેભ્યઃ । (૬) મિત્રસ્ય, મિત્રયોઃ, મિત્રાણાં । (૭) મિત્રે, મિત્રયાંઃ, મિત્રેષુ ।

‘ મિત્ર ’ શબ્દમાં રકાર હોવાના કારણે “ મિત્રાણિ, મિત્રેણ, મિત્રાણાં, ” આ રૂપોમાં, ને કારણે ણ થયે છે. એનો નિયમ સોળમાં પાઠમાં આપ્યો છે.

શબ્દ ।

હૃદયં = હૃદય	આનનં = મુખ
ક્ષત્રં = ક્ષાત્રતેજ	ભેવજં = ઔષધ
દારિદ્ર્યં = દરિદ્રતા	ક્ષત્રં = ખેતર
શરીરં = શરીર	શ્ચોત્રં = કાન
વદનં = માં	રત્નં = રત્ન
મુખં = ,,	વસનં = વસ્ત્ર
કુંડલં = કાનનો શણગાર	અંગુલં = ,,
(કુટળ)	સુવર્ણં = સોનું
કંકણં = કંકણ	

ક્ષૌમં	=	રેશેમી વસ્ત્ર	તામ્રં	=	તાણુ
કૌશેયં	=	"	ચંદનં	=	ચ દન
દુકૂલં	=	"	સહ્યં	=	મિત્રતા
આસનં	=	આસન	તર્પણં	=	તૃપ્તિ
બ્રાહ્મણ્યં	=	બ્રાહ્મણ્યત્વ	ચાતુર્વર્ણ્યં	=	ચાર વર્ણોની વ્યવસ્થા
કુલં	=	કુળ	ઉદ્યાનં	=	ભાગ
વનં	=	અરણ્ય	યાનં	=	રથ
વિપિનં	=	"	વેતનં	=	વેતન
કાનનં	=	"			

આ અક્ષરોના નાન્યતર નામના સાતે વિભક્તિઓના કપે તમે બનાવીને હવે અનેક વાક્યો બનાવી શકે. છે —

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ મમ હૃદયં કંપતે । ૨ રામચંદ્રસ્ય ક્ષયં પ્રગંસનીયં ।
૩ તસ્ય મુખે શોભનં ભાષણ ભરતિ । ૪ રોગસ્ય
નિવારકં ઔષધં દેહિ । ૫ તસ્ય ક્ષેત્રે ઈકઃ તડાગઃ
આસ્તિ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. મારું હૃદય કંપે છે ૨ રામચંદ્રનું ક્ષાત્રતેજ પ્રથમ સારું પાત્ર
છે. ૩. તેનાં મોંમાં મુંઢર વાણી છે ૪ રોગને મટાડનાર ઔષધ
આપ ૫. તેના ખેતરમાં એક તડાવ છે.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૬ ત્વં વિવિઘૈઃ રત્નૈઃ કંઠં કિં ન ભૂપયાસિ ? ૭ મમ કંકણં કૌશેયં વચ્ચ્રં ચ કુત્ર રક્ષિતં ઇતિ ન સ્મરામિ ।
૮ સુવર્ણસ્ય કંકણં ભવતિ । ૯ તસ્ય કંકણાનિ યદ્દુનિ સન્તિ । ૧૦ સઃ અનેકાનિ યાનાનિ ગૃહીત્વા ઉદ્યાને ભ્રમતિ । ૧૧ જનાનાં હિતાર્થાય ચાતુર્વર્ણ્યં કૃતમ્ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૬. તું વિવિધ રત્નોવડે ગણાને કેમ શણગારતો નથી ? ૭. મારું કંકણ અને રેશમી વચ્ચ્ર ક્યાં મૂક્યું, એ યાદ આવતું નથી.
૮. સોનાનું કંકણ હોય છે. ૯. તેની પાસે કંકણ ઘણું છે. ૧૦. તે અનેક ગાડીઓ લઈને બાગમાં ફરે છે. ૧૧. લોકોનાં ભલાં માટે ચાર વર્ણો ક્યાં.

વાંચકે આ પ્રમાણે નાનાં મોટાં વાક્યો ણનાવવાં અને શબ્દોનો ઉપયોગ કરવાનો અભ્યાસ પાકો કરવો. આટલાં સાહિત્યથી વાંચક ઘણું વાક્યો ણનાવી શકે છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો.

- ૧ ત્વં વિવિઘૈઃ રત્નૈઃ કંઠં કિં ન ભૂપયાસિ ?
- ૨ મમ કંકણં કૌશેયં ચ વચ્ચ્રં કુત્ર રક્ષિતમિતિ ન સ્મરામિ ।
- ૩ સો અનેકાનિ યાનાનિ ગૃહીત્વોદ્યાને ભ્રમતિ ।

પાઠ ૨૬

આ પાઠમાં ઇકારાન્ત નપુ'સકલિંગ શબ્દોનાં રૂપ તથાસો—

વારિ (વૃક્ષ)

૧	વારિ	વારિણી	વારીણિ
સં	હે વારે, હે વારિ !	હે ,,	હે ,, :
૨	વારિ	,,	,,
૩	વારિણા	વારિમ્યાં	વારિભિઃ
૪	વારિણે	,,	વારિમ્યઃ
૫	વારિણઃ	,,	,,
૬	,,	વારિણોઃ	વારીણામ્
૭	વારિણિ	,,	વારિણુ

આ શબ્દોનાં રૂપો જેવાં ઇકારાન્ત નાન્યતર જાતીના નામોનાં રૂપ વાંચકે ધનાવવા. પ્રાયઃ સંસ્કૃતમાં વિશેષણ પ્રસંગે ઇકારાન્ત નપુ સકલિંગ શબ્દોના રૂપ ધનાવવા પડે છે. કારણકે સ્વતંત્ર શબ્દ ઘણાંજ થોડા છે, અને કેટલાએ શબ્દો એવા છે, કે જેના રૂપો થોડી ભિન્નતાથી જ ધને છે.

દધિ (દહીં)

૧	દધિ	દધિની	દધીનિ
સં	હે દધે, હે દધિ !	હે દધિની	હે દધીનિ
૨	દધિ	,,	,,

૩	દધ્ના	દધિભ્યામ્	દધિભિઃ
૪	દધને	”	દધિભ્યઃ
૫	દધનઃ	”	દધિભ્યઃ
૬	દધન્ઃ	દધનોઃ	દધનામ્
૭	દધિનિ, દધિનિ	”	દધિપુ

વાંચકે અહીં એકવચનનાં રૂપોમાં જે ખાસ ફરક છે, તે ધ્યાનમાં રાખવો. આ પ્રમાણે નીચે જણાવેલ શબ્દોનાં રૂપ બને છે.

इकारान्त पुल्लिङ्ग शब्द

अस्थि = હાડકું

अक्षि = આંખ

सक्थि = બાંધ

सः पुरुषः सकश्चा तं ताडयति = તે માણસ બાંધથી તેને મારે છે.

अस्त्रा अस्थि रोहतु = હાડકાથી હાડકું વધે.

जंतुः अक्षिभ्यां पश्यति = પ્રાણી આંખો વડે જુએ છે.

सः दध्ना सह ओदनं मक्षयति = તે દહીં સાથે ભાત ખાય છે.

હવે આ પાઠમાં પૂર્વ પાઠોમાં આપેલા સમાયજનનાં વાક્યોનાં સંયુક્ત વાક્યો બનાવીને આપીએ છીએ—

राम उवाच, मातः ! एवमस्तु । अहमितो वनं गमि-
प्यामि । राज्ञः प्रतिज्ञामनुपालयन् जटाचीरघरश्च
भवामि । इदं तु ज्ञातुमिच्छामि, किमर्थं महीपतिर्यथा-
पूर्वं मामिदानीं नामिनन्दति । हितेन गुरुणा कृत-

ज्ञेन नृपेण पित्रा नियुज्यमानोऽहं किं प्रियं न कुर्याम् ?
 एतदेकमेव मे हृदयं दहति यद्राजा मां स्वयमेव
 भरतस्यामिपेचनं नाऽऽह । तथापि राजानमाश्वासय ।
 दूता गच्छन्तु भरतं मातुलकुलादानयितुम् । एष
 अहमपि गच्छामि दण्डकारण्यं चतुर्दशसमा वस्तुम् ।

एतच्छ्रुत्वा हृष्टा कैकेयी त्वरयामास राघवं
 प्रस्थानार्थम् । कैकेय्युवाच--त्रीडान्वितो नृपः स्वयं
 नाभिभापते त्वाम् । यावत्त्वं न यातोऽसि न तावत्तव
 पिता स्नास्यते भोक्ष्यतेऽपि ।

राजा दशरथ एतद्वचनं श्रुत्वा दीर्घं निःश्वस्य
 ' धिक्कष्टं ' इत्युक्त्वा मूर्च्छितो न्यपतत् । कशया
 हतो बाजीव रामोऽपि वनं गन्तुं कृतत्वरो यभूव ।
 स राजानमुत्थाप्योवाच ।

देवि ! नाहमर्थपरः । मां धर्ममास्थितं विद्धि ।
 पितृशुश्रूपाया महत्तरं किञ्चिद्धर्माचरणं नास्ति ।
 भवतु मातरमापृच्छे तावत्, सीतां चानुनयामि ।
 ततोऽद्यैव महद्वनं गमिष्यामि । भवत्या तथा कर्तव्यं
 यथा भरतो राज्यं पालयेत् पितरं च शुश्रूषेत्, नः
 स एव हि धर्मः ।

विसंज्ञस्यापि राजस्तथा कैकेय्या अपि चरणौ

रामो निष्पपात । निष्क्रम्य चान्तःपुरात्स्वं सुहृज्जनं
 च ददर्श । क्रुद्धो लक्ष्मणो वाष्पपूरितलोचनस्तमनु-
 जगाम । तदा माता कौसल्या तमाह- हे राम !
 राजर्षीणां वृद्धानां धर्मशीलानां कुलोचितं धर्मं
 कीर्तिमायुश्चाप्नुहि ।

वांचके आ पाठो वारंवार वांचवा अने सारे अभ्यास करवो.
 डोळ पाक्यमां कंठ अघडं भालम पडे तो आज योपडीनां पाठ
 आवीसमां नेवुं. त्यां पदच्छेद पूर्वक आज वाक्ये आप्यां छे, ये
 नेवाधी अधी शंका हर थरो.

संधि करेलां वाक्ये।

१ विसंज्ञस्यापि राज्ञस्तथा कैकेय्या अपि चरणौ
 रामो निष्पपात । २ रामश्चरणौ कैकेय्यास्तथा वि-
 संज्ञस्य राज्ञोऽपि निष्पपात । ३ निष्पपात रामः
 कैकेय्याश्चरणौ तथा विसंज्ञस्य राज्ञोऽपि । ४ नि-
 ष्क्रम्य चान्तःपुरात्स्वं सुहृज्जनं च ददर्श । ५ ददर्श
 च स्वं सुहृज्जनमन्तःपुरान्निष्क्रम्य । ६ लक्ष्मणः
 क्रुद्धो वाष्पपूरितलोचनस्तमनुजगाम । ७ अनुजगाम
 तं क्रुद्धो लक्ष्मणो वाष्पपूरितलोचनः । ८ वाष्पपूरित-
 लोचनो लक्ष्मणस्तमनुजगाम । ९ तमनुजगाम वाष्प-
 पूरितलोचनो लक्ष्मणः ।

पाठ २७

आ पाठमां उकारान्त नपुंसकलिङ्ग शब्दोनां रूपानो अख्यास
करे—

मधु शब्दः ।

१ मधु	मधुनी	मधूनि
सं० हे मधो, हे मधु !	हे ”	हे ”
२ मधु	”	”
३ मधुना	मधुभ्यां	मधुभिः
४ मधुने	”	मधुभ्यः
५ मधुनः	”	”
६ ”	मधुनोः	मधूनां
७ मधुनि	”	मधुषु

आ रीते उकारान्त नपुंसकलिङ्ग शब्दोनां रूप वाचक ज्ञानापी
शके छे.

शब्द ।

<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">वस्तु</td> <td style="width: 50%;">= पदार्थ</td> </tr> <tr> <td>मधु</td> <td>= मध</td> </tr> <tr> <td>श्मश्रु</td> <td>= दाढी</td> </tr> <tr> <td>जानु</td> <td>= धुंठु</td> </tr> <tr> <td>घ्रषु</td> <td>= दीन, सीसु</td> </tr> </table>	वस्तु	= पदार्थ	मधु	= मध	श्मश्रु	= दाढी	जानु	= धुंठु	घ्रषु	= दीन, सीसु	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">अश्रु</td> <td style="width: 50%;">= आसु</td> </tr> <tr> <td>दारु</td> <td>= लाकडी</td> </tr> <tr> <td>तालु</td> <td>= तालु</td> </tr> <tr> <td>जतु</td> <td>= लाभ</td> </tr> <tr> <td>सानु</td> <td>= पर्वतसु शिखर</td> </tr> </table>	अश्रु	= आसु	दारु	= लाकडी	तालु	= तालु	जतु	= लाभ	सानु	= पर्वतसु शिखर
वस्तु	= पदार्थ																				
मधु	= मध																				
श्मश्रु	= दाढी																				
जानु	= धुंठु																				
घ्रषु	= दीन, सीसु																				
अश्रु	= आसु																				
दारु	= लाकडी																				
तालु	= तालु																				
जतु	= लाभ																				
सानु	= पर्वतसु शिखर																				

આ શબ્દોનાં ૩૫ બનાવીને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વાક્યોમાં તેનો પ્રયોગ કરવાનો અભ્યાસ કરવો—

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧ તત્ર તવ પેટિકાર્યાં કાનિ વસ્તૂનિ સન્તિ ?
 ૨ અસ્ય મધુનઃ મધુરઃ ગન્ધઃ ભવન્તિ । ૩ સઃ હૃદાનીં
 અશ્રૂણિ મોચયતિ । ૪ અત્ર દારૂણાં ભવનં ત્વયા કિં
 નં નિર્મિતં ? ૫ ત્વં સ્વયં એવ ઇમશ્રુ મુંડસિ ન વા ?
 ૬ તવ તાલુનિ કા વ્યથા અસ્તિ ? ૭ સાનૂનિ ગંધઃ
 સુગંધીકરોતિ । ૮ હૃદાનીં તવ જાનુની કથં સ્તઃ ?

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ત્યાં તારી પેટીમાં કયી વસ્તુઓ છે? ૨. આ મધની મીઠી
 ગંધ હોય છે. ૩. તે હવે આંસુ સારી રહ્યો છે. ૪. અહીં લાકડાનું
 ઘર તે કેમ ન બનાવ્યું? ૫. તું જાતેજ દાઢી કરશે કે? ૬.
 તારાં તાળવામાં શી પીડા (થાય) છે? ૭. શિખરોને સુવાસ
 સુગંધીમય બનાવે છે. ૮. હવે તારાં બંને ઘુંટણો કેમ છે?

હવે આ પાઠમાં કેટલાક શ્લોકોના અર્થ જુઓ—

શ્લોક ।

આત્મોપભોગલિપ્સાર્થં નેયમર્થેપ્સુતા મમ ।

ભરણાર્થં તુ વિપ્રાણાં બ્રહ્મન્કાંક્ષે ન લોભતઃ ॥

(મં ૦ માં ૦ વન ૦ અ. ૨૫૨)

अन्वयः--हे ब्रह्मन् ! इयं मम अर्थेप्सुता आत्मोप-
भोगलिप्सार्थं न । विप्राणां भरणार्थं तु कांक्षे, न
लोभतः ।

संस्कृत-टीका-हे (ब्रह्मन्) ! हे ब्राह्मण ! इयं मम
(अर्थेप्सुता) अर्थस्य धनस्य ईप्सुता इच्छा
(आत्मोपभोगलिप्सार्थं) आत्मनः उपभोगः आ-
त्मोपभोगः आत्मोपभोगस्य लिप्सा इच्छा आत्मो-
पभोगलिप्सा । आत्मोपभोगलिप्सार्थं स्वकीयोप-
भोगस्य इच्छार्थं न नास्ति । विप्राणां ब्राह्मणानां
भरणार्थं पोषणार्थं तु एव कांक्षे इच्छामि । न तु
लोभतः, लोभेन न कांक्षे ।

अर्थ - हे ब्राह्मण ! आ भारी धन प्राप्तिनी इच्छा पोताना
लोभने भाटे नथी. परतु ब्राह्मणाना पोषणु ने भाटेन हु धननी
इच्छा कइ छु, लोभथी नहि

कथमस्माद्विधो ब्रह्मन्वर्तमानो गृहाश्रमे ।

भरणं पालनं चापि न कुर्यादनुपायिनाम् ॥

(म० भारत वन० २।५३)

अन्वयः — हे ब्रह्मन् ! गृहाश्रमे वर्तमानः
अस्माद्विधः अनुपायिनां अपि भरणं पालनं च कथं न
कुर्यात् ?

संस्कृत-टीका- हे ब्रह्मन् ! हे विप्र ! गृहाश्रमे

ગૃહસ્થાશ્રમે વર્તમાનઃ વસન્ અસ્મદ્વિધઃ અસ્મત્સહશઃ
ક્ષત્રિયઃ અનુયાયિનાં અનુગામિનાં જનાનાં અપિ
ભરણં પોષણં, પાલનં રક્ષણં ચ કથં ન કુર્યાત્ ?
અસ્મત્સહશેન ક્ષત્રિયેણ અવશ્યં કર્તવ્યમ્ હતિ
ભાવઃ ।

અર્થ — હે બ્રાહ્મણ ! ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારા અમારા જેવા
ક્ષત્રિયો વડે પોતાના અનુયાયિઓનું પણ પાલન પોષણ કેવી રીતે
ન થઈ શકે ?

વાંચકે આ પ્રમાણે પ્રલોકોનો અભ્યાસ કરવો. આ પ્રલોકો મોઢે
કંરવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ પ્રલોકોને મોઢે કરીને તેનો અર્થ સંસ્કૃતમાંજ
પ્રથમ કરવાનો. ચત્ન વાંચકે કરવો. અન્વય અને સંસ્કૃતમાં ટીકા
જેવા પછી પણ કંઈ મુશ્કેલી રહે તો, તે વેળા ભાષાનો અર્થ જોવો
જરૂરી છે. બીજી કંઈ પણ જરૂરીયાત નથી. આથી વાંચકોને
સંસ્કૃત સાધેનો પરિચય વધુ ગાઢ બનતો જશે. મોઢે આ સૂચનાનો
નિચાર વાંચકે કરવો અને તે મુજબ ઉત્તમ અભ્યાસ કરવો.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

અસ્માહશઃ ક્ષત્રિયોઽનુયાયિનામનુગામિનાં જના-
નામાપિ ભરણં પોષણં પાલનં રક્ષણં ચ કથં ન કુર્યાત્ ?
અસ્મત્સહશેન ક્ષત્રિયેણાનુયાયિનાં પાલનં અવશ્યં
કર્તવ્યમિતિ ભાવઃ ।

પાઠ ૨૮

આ પાઠમાં ઋકારાન્ત નપુંસકલિંગ શબ્દોનાં રૂપ જુઓ—

કર્તૃ (કરનાર)

૧		કર્તૃ	કર્તૃણી	કર્તૃણિ
સં.		હે કર્તૃ	હે ”	હે ”
૨		કર્તૃ	”	”
૩	કર્ત્રા,	કર્તૃણા	કર્તૃભ્યાં	કર્તૃભિઃ
૪	કર્ત્રે,	કર્તૃણે	”	કર્તૃભ્યઃ
૫	કર્તૃઃ,	કર્તૃણઃ	”	”
૬	”	”	કર્તૃણોઃ	કર્તૃણાં
૭	કર્ત્રારિ,	કર્તૃણિ	”	કર્તૃણુ

ત્રીજી વિલકિતથી આ રૂપોમાં વાચક જોઈ શકે છે, કે એકવચનનાં રૂપોમાં એક રૂપ પુલિંગ ઋકારાન્ત શબ્દનાં રૂપોની જેમ છે અને બીજું નપુંસક શબ્દની જેમ છે. વાચકે આ વિશેષતા ધ્યાનમાં રાખે.

“ કર્તૃ ” શબ્દનો અર્થ “ કર્તા, કરનાર ” છે. માટે એ વિશેષણ છે. ન્યાયે એનાં રૂપ પુલિંગના કાર્યમાં વપરાશે ત્યાં પુલિંગ પ્રકરણોમાં આપેલાં રૂપો જેમ કરવાં જોઈએ, પરંતુ એનો ઉપયોગ નપુંસકલિંગના શબ્દોની સાથે કરવો હોય ત્યાં નપુંસકલિંગના રૂપોની પ્રમાણે રૂપ જોડવા જોઈએ. આ નિયમો આ શબ્દોના ઉપયોગ વેળા અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

શબ્દ ।

જ્ઞાતૃ	=	બાણનારો	ગૃહીતૃ	=	લેનાર
કર્તૃ	=	કરનાર	વક્તૃ	=	બોલનાર
દાતૃ	=	આપનાર	ઈશિતૃ	=	સ્વામી થનાર
ભોક્તૃ	=	ભોગવનાર	ઘાતૃ	=	ધારણ કરનાર
નેતૃ	=	ચલાવનાર	ભવિતૃ	=	થનાર

આ શબ્દોનાં પુલ્લિંગ રૂપ બનાવતી વખતે પુલ્લિંગની રીત પ્રમાણે અને નપુંસકલિંગના પ્રયોગ વેળા નપુંસકની રીત પ્રમાણે રૂપ બનાવવા.

વાક્યો

જ્ઞાનં એવ સર્વસ્ય કર્તૃ અસ્તિ-જ્ઞાનજ બધાનો કર્તા છે.
 નેત્રં જન્તોઃ નેતૃ ભવતિ-આંખ માણીઓને દોરનાર (હોય) છે.
 ત્રણ સર્વસ્ય ઈશિતૃ અસ્તિ-ત્રણ સૌનો સ્વામી છે.

આ પ્રમાણે વાક્યો બનાવવાનો વાંચકે અભ્યાસ કરવો. આ પ્રમાણેનો ઉપયોગ ભાષ્યેજ થાય છે, માટે અહીં ઘણા વાક્યો આપ્યાં નથી. હવે કેટલાક શ્લોક આપ્યા છે—

(શ્લોકઃ)

તૃણાનિ ભૂમિરુદકં વાકચતુર્થીં ચ સ્મૃતા ।
 સતામેતાનિ ગૃહેષુ નોચ્છિદ્યન્તે કદાચન ॥

(મ૦ ભારત વન૦ ૨/૫૫)

अन्वयः— तृणानि भूमिः उदकं, चतुर्थी सूनुता वाक्, एतानि सतां गेहेषु कदाचन न उच्छिद्यन्ते ।

संस्कृतटीका— तृणानि तृणमयानि आसनानि, भूमिः पृथिवी स्थानं, उदकं जलं, चतुर्थी सूनुता सत्या वाक् वाणी, एतानि सतां सज्जनानां गेहेषु गृहेषु कदाचन कदा अपि न उच्छिद्यन्ते छिन्नानि न भवन्ति ।

अर्थ— धासतुं आसन, भूमि अर्थात् स्थान, जल अने सादुं सत्यवाक्य अथे सज्जनानां घरे कदापि घटतु नथी. (भतलण के अतिथि आववाधी तेनी सेवाने भाटे आटली वस्तुओ तो अवश्य रहे ज छे.)

देयमार्तस्य शयनं स्थितश्रान्तस्य चासनम् ।

तृपितस्य च पानीयं क्षुधितस्य च भोजनम् ॥

(म० भारत वन० २/५६)

अन्वयः — आर्तस्य शयनं देयं, स्थितश्रान्तस्य च आसनं देयं, तृपितस्य च पानीयं, क्षुधितस्य च भोजनम् ।

संस्कृतटीका— आर्तस्य रोगार्तस्य शयनं देयं, स्थितश्रान्तस्य स्थितः ऊर्ध्वं स्थितः तत्सहितस्य श्रान्तस्य च आसनं देयं, तृपितस्य तृपया क्षिप्रस्य

પાનીયં જલં દેયં, ક્ષુધિતસ્ય ચ ભોજનં દ્વાતચ્યમ્ ।

અર્થ—રોગીને માટે શય્યા, ઘાકેલાં અને માંદાં માટે આસન, તરસ્યાં માટે જળ અને ભૂખ્યાંને અન્ન આપવું નોંધએ.

અતિથિસત્કાર ।

ચક્ષુર્દયાન્મનો દદ્યાદ્વાચં દદ્યાત્સુમાપિણીમ્ ।

ઉત્થાય ચાસનં દદ્યાદેપ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥

(મ૦ ભારત, વન૦ ૨૧૬૭)

અન્વયઃ — ચક્ષુઃ દદ્યાત્, મનઃ દદ્યાત્, સુમા-
પિણીં વાચં દદ્યાત્, ઉત્થાય ચ આસનં દદ્યાત્, દેપઃ
સનાતનઃ ધર્મઃ ।

અર્થ—(અતિથિ આપણે ઘરે આવે ત્યારે) આપણી આંખ
આપવી, મન આપવું, મધુર વચન કહેવાં, ઉઠીને આસન આપવું, એ
સનાતન ધર્મ છે.

અતિથિનાં કાર્યને માટે આંખ, મન, વિ. પોતાનાં અવયવો
અર્પણ કરવાં નોંધએ, એમ તાત્પર્ય છે.

સૂચના - ।

વાંચક આ શ્લોકોનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરે અને અન્વય
વિગેરે તરફ પણ સારી પેઠે ધ્યાન આપે, કારણકે તેનાં સમજવામાં
કંઈ પણ ગેરસમજૂતિ રહેવી ન નોંધએ.

. . पाठ २६

आ पाठभां नीचे जल्लावेला श्लोकेने अभ्यास करो—

आत्मार्थं पाचयेन्नान्नं न घृथा घातयेत्पशून् ।

न च तत्स्वयमश्रीयाद्विधिवन्न निर्वपेत् ॥

(म० भा० वन० २।५९)

अन्वयः—आत्मार्थं अन्नं न पाचयेत् । पशून् घृथा न घातयेत् । तत् स्वयं न अशनीयात्, यत् विधिवत् न निर्वपेत् ।

संस्कृतटीका— आत्मार्थं आत्मनः स्वस्य अर्थं स्वार्थाय एव अन्नं भोजनादिकं न पाचयेत् न पक्तव्यम् । पशून् चतुष्पदान् घृथा व्यर्थं न घातयेत् । तत् अन्नादिकं स्वयं न अश्रीयात् भुंजीयात् यत् विधिवत् विधिं अनुसृत्य न निर्वपेत् ॥

अर्थ— पोताने माटेज लोखन रांधवुं न जेधजे. पशुओने व्यर्थं भारो नापवा उचित नथी. जे विधिपूर्वक आपवाभां आपवुं नथी, ते अन्न जते भावुं न जेधजे.

श्वम्यश्च श्वपचेम्यश्च वयोभ्यश्चाऽऽवपेद्भुवि ।

वैश्वदेवं हि नामैतत्सायं प्रातश्च दीयते ॥

(म. भारत, वन. २।६०)

अन्वयः—श्वभ्यः च श्वपचेभ्यः, च वयोभ्यः च भुवि आवपेत् । एतत् वैश्वदेवं नाम सायं प्रातः च दीयते ।

संस्कृतटीका— श्वभ्यः श्वानेभ्यः, श्वपचेभ्यः चाण्डालेभ्यः, वयोभ्यः वायसेभ्यः भुवि भूमौ पृथिव्यां आवपेत् निर्वपेत् । एतत् वैश्वदेवनामकं अन्नदानं सायं सायंकाले तथा प्रातःकाले अपि दीयते ।

अर्थ— कुतड़, खांडाल, कागडो, विगेरे भाटे लूमिपर अन्न शभुं. ओम वैश्वदेव नामनुं सायंकाले अने प्रातःकाले अन्नदान आपवामां आवे छे.

विघसाशो भवेत्तस्मान्नित्यं चामृतभोजनः ।

विघसो भुक्तशोपं तु यज्ञशोपं तथाऽमृतम् ॥

(म० भा० वन० २।६१)

अन्वयः— तस्मात् नित्यं विघसाशः अमृतभोजनः च भवेत् । भुक्तशोपं तु विघसः, यज्ञशोपं तथा अमृतम् ।

संस्कृतटीका— तस्मात् पूर्वोक्तकारणात् एव नित्यं प्रतिदिनं विघसाशः विघसं भुक्तशोपं अन्नं अश्नाति इति विघसाशः तथा जनः अमृतं यज्ञशोपं अन्नं भोजनं यस्य सः अमृतभोजनः भवेत् । भुक्तशोपं सर्वेषां अतिथीनां भोजनानन्तरं यद् अवशिष्टं तत् अन्नं भुक्तशोपं तद् एव भक्षणीयं अथवा यज्ञशोपं

(૧૧૫)

यज्ञस्य शिष्टं अवशिष्टं अन्नं तत् अमृतरूपमेव
भवति तत् भक्षणीयम् ।

અર્થ— માટે દરરોજ અતિથિ લોજનથી બચેલું અન્ન અને
યજ્ઞના પ્રસાદરૂપ અન્ન જ 'ખાણું' યોગ્ય છે અતિથિલોજન પછી જે
બચે છે, તે અન્નનું નામ વિધસ છે, અને યજ્ઞનું અવશેષ જે અન્ન
છે, તે અમૃત કહેવાય છે.

चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं दद्याच्च सूनुताम् ।

अनुव्रजेदुपासीत स यज्ञः पञ्चदाक्षिणः ॥

(મ. ભા. વન. ૨૬૨)

अन्वयः-- चक्षुः दद्यात्, मनः दद्यात्, सूनुतां वाचं
दद्यात्, अनुव्रजेत्, उपासीत, सः पञ्चदाक्षिणः यज्ञः ।

અર્થ— (અતિથિ માટે) પોતાની આખ આપે, મન આપે,
ઉત્તમ મધુર ભાષણ આપે, તેની પાછળ ચાલે, તેની પાસે બેસે,
આ પાચ દક્ષિણાઓ વડે યુક્ત યજ્ઞ કહેવાય છે

एवं यो वर्तते वृत्तिं वर्तमानो गृहाश्रमे ।

तस्य धर्मं परं प्राहुः कथं वा विप्र मन्यसे ॥

(મ. ભા. વન. ૨૬૪)

अन्वयः-- यः गृहाश्रमे वर्तमानः एवं वृत्तिं वर्तते,
तस्य परं धर्मं प्राहुः । हे विप्र ! कथं वा मन्यसे ?

સંસ્કૃતટીકા—યઃ મનુષ્યઃ ગૃહાશ્રમે ગૃહસ્થાશ્રમે
વર્તમાનઃ સ્થિતઃ એવં ઈદૃશીં વૃત્તિં વર્તતે, ઈદૃશં આચ-
રણં કરોતિ, તસ્ય માનવસ્ય ધર્મં પરં શ્રેષ્ઠં પ્રાહુઃ વિ-

શેષેણ આહુઃ । હે વિપ્ર! કથં વા મન્યસે ? તવ મતં
કીદૃક્ અસ્તિ ?

અર્થ— જે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારો માણસ આ પ્રમાણે
વર્તન કરે છે, તેનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. હે બ્રાહ્મણ તારો
અભિપ્રાય શો છે ?

વાંચકે આ શ્લોકોનો સારી પેઠે અભ્યાસ કરવો. શ્લોક,
અન્વય અને સંસ્કૃત ટીકાનો સારી પેઠે અભ્યાસ અને મનન
કરવાથી પાઠકોને ઘણો લાભ થઈ શકે છે. આટલા શ્લોકો ભણ્યા
પછી વાંચકોની પ્રગતિ મધી જશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ રવિઃ પ્રાતઃસમયે આગચ્છતિ । આગચ્છતિ
પ્રાતઃસમયે રવિઃ । રવિરૌગચ્છતિ પ્રાતઃસમયે ।

૨ સ તસ્યોદયકાલ ઇત્યુચ્યતે । તસ્યોદયકાલઃ સ
ઇત્યુચ્યતે । ઉચ્યતે સ તસ્યોદયકાલ ઇતિ । ઉદય-
કાલસ્તસ્ય સ ઇત્યુચ્યતે ।

૩ સ સાયંકાલેઽસ્તં ગચ્છતિ । અસ્તં ગચ્છતિ સ
સાયંકાલે । સોઽસ્તં ગચ્છતિ સાયંકાલે । સાયંકાલેઽસ્તં
ગચ્છતિ સઃ । ગચ્છત્યસ્તં સ સાયંકાલે ।

૪ ત્વયોદધિર્દૃષ્ટો ન વા ? ઉદધિર્દૃષ્ટસ્ત્વયા ન વા ?
દૃષ્ટસ્ત્વયોદધિર્ન વા ? ઉદધિસ્ત્વયા દૃષ્ટો ન વા ?

૫ ભૂપતિર્ભૂમિં રક્ષતિ । ભૂમિં રક્ષતિ ભૂપતિઃ ।
રક્ષતિ ભૂપતિર્ભૂમિમ્ ।

तौ महान्मानौ वरायुधधरौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ
 दृष्ट्वा सुग्रीवः शङ्कितः अभवत् । ततः भयसत्रस्तं तं
 सुग्रीवं हनुमान्वाक्यकोविदः वाक्य उवाच । एषः
 वालिकृते महान् सभ्रमः त्यज्यताम् । मलयः अय
 गिरिवरः । इह वालिनः भयं नास्ति । सुग्रीवः तु हनु-
 मतः शुभं वाक्य श्रुत्वा, ततः शुभतर वाक्य हनु-
 मन्तं उवाच—एतौ दीर्घबाहू विशालाक्षौ शरचापासि-
 धारिणौ सुरसुतोपमौ दृष्ट्वा कस्य न भयं स्यात् ।

सुग्रीवने लेटे

तेषु ने महात्मा श्रेष्ठ शस्त्रेण धारणु करनार वीर लाधये राम अने
 लक्ष्मणने लोभने सुग्रीवने शका यथ त्यारे लयथी जीधेवा ते
 सुग्रीवने वाच्यामा पडित हनुमान घोट्या—'आ वाली विपेना
 लारे गलशटने त्याग करे आ पर्वतोभा श्रेष्ठ मलय
 पर्वत छे अर्ही वालीने लय नथी ' सुग्रीवे हनुमानना शुभ
 पयने सालणीने, तेनाथी पणु वधु शुभ वाक्ये हनुमानने कल्या
 ' लाणा लाणा आहुओवा गा, भोटी भोटी आपोवाणा, आणु धनुष
 अने तलवारने धारणु करनार देवपुत्रेना लेवा अे षनेने
 लोभने केने लय न लागे ? '

રાંજાનઃ હિ ચહુમિત્રાઃ ભવન્તિ । તસ્માત્ અત્ર
 વિશ્વાસઃ ન ક્ષમઃ । યદિ તુ ઇતૌ શુદ્ધાત્માનો, તર્હિ
 જાનીહિ ત્વમ્ । સુગ્રીવસ્ય મહાત્મનઃ વચો નિ-
 શમ્ય હનુમાન્ ઋપ્યમૂકાત્ પર્વતાત્ રામલક્ષ્મણૌ
 પ્રાપ્તવાન્ । મારુતાત્મજઃ હનુમાન્ તતઃ કપિરૂપં
 પરિત્યજ્ય ભિક્ષુરૂપં ભેજે । તતઃ હનુમાન્ વિનીતવત્
 ઉપાગમ્ય રાઘવૌ પ્રણિપત્ય શ્લક્ષણયા સુમનોજ્ઞયા
 વાચા મૃદુ વાક્યં ઉવાચ-‘ભવન્તૌ રાજર્ષિદેવપ્રતિમૌ
 તાપસૌ વરવર્ણિનૌ સંશિતવ્રતૌ ઇમં દેશં કથં પ્રાપ્તૌ ?
 સુગ્રીવઃ નામ ધર્માત્મા કશ્ચિત્ વીરઃ યાનરપુઙ્ગવઃ
 આત્રા વિનિકૃતઃ દુઃખિતઃ જગત્ ભ્રમતિ ।

રાજઓનાં ઘણાં મિત્રો હોય છે. માટે એમાં વિશ્વાસ મૂકવો
 ઠીક નથી. જો એ બંને શુદ્ધ આત્માવાળા છે. તો એની તું ખોળ
 કર. મહાત્મા સુગ્રીવની વાત સાંભળીને હનુમાન ઋપ્યમૂક પર્વતથી
 રામલક્ષ્મણુ પાસે ગયા. પવન-પુત્ર હનુમાને ત્યારે (તે વેળા)
 વાંદરરૂપને ત્યાગ કરીને ભિક્ષુરૂપ ધારણ કર્યું. પછી હનુમાને
 પ્રાર્થિની જેમ પાસે જઈને રામ લક્ષ્મણુને પ્રણામ કરીને શુદ્ધ
 અને સુંદર વાણી વડે કોમળ વાક્ય કહ્યાં— ‘રાજર્ષિ દેવનાં
 જેવા તપસ્વી, સુંદર રૂપવાળા, વ્રતધારણુ કરેલા, આપ બંને
 આ દેશમાં કેવી રીતે આવી પહોંચ્યા ? સુગ્રીવ નામનો
 ધર્માત્મા, વાનરોમાં શ્રેષ્ઠ વીર ભાઈ દ્વારા તિરસ્કાર કરાયેલો, દુઃખી
 બનીને સંસારમાં ફરી રહ્યો છે.

તેન સુગ્રીવેણ મહાત્મના પ્રેપિતઃ હનુમાન્ નામ
 વાનરઃ અહં પ્રાપ્તઃ । સ હિ યુવાભ્યાં સહ્યં ઇચ્છતિ ।
 સુગ્રીવપ્રિયકારણાત્ ભિક્ષુરૂપપ્રતિચ્છન્નં ઋદ્યમ્મૂકાત્
 ઇહ પ્રાપ્તં માં તસ્ય સચિવં વિન્દિ ।' એતત્ તસ્ય વચઃ
 શ્રુત્વા પ્રહૃષ્ટવદનઃ રામઃ પાર્શ્વેનઃ સ્થિતં ભ્રાતરં લક્ષ્મણં
 અવ્રવીત્ । ' અયં કપીન્દ્રસ્ય મહાત્મનઃ સુગ્રીવસ્ય
 સચિવઃ ઇહ મમાન્તિકં આગતઃ । નૂનં અનેન કૃત્સ્નં
 વ્યાકરણં બહુધા શ્રુતં યતઃ બહુ વ્યાહરતા તેન ન
 કિન્ચિત્ અપિ અપશન્દિતમ્ । અનયા ચિત્રયા વાચા
 કમ્ય ઉચ્યતાસેઃ અરેઃ અપિ ચિત્તં નારાધ્યતે ?'

તે સુગ્રીવ મહાત્માથી મોકલાયેલો હું હનુમાન નામક વાનર
 આપની પાસે આવ્યો છું તે આપ બને જોડે મૈત્રિ કરવા ઇચ્છે છે.
 સુગ્રીવને રાજી કરવાને માટે ભિક્ષુકના રૂપમાં છુપાયેલા,
 ઋદ્યમૂકથી અહીં આવેલા મને તેનો મત્રી બન્યો. ' આ તેનું
 વચન સાંભળીને પ્રસન્નમુખ રામ એક બાણ પાછળ ઉભેલા ભાઈ
 લક્ષ્મણને બોલ્યા - ' આ મહાત્મા, કપિઓના સ્વામી, સુગ્રીવનો
 મત્રી અહીં મારી પાસે આવ્યો છે. નક્કી એણે સાડ વ્યાકરણ
 અનેકવાર સાંભળ્યું છે. કારણકે, ઘણું બોલવા છતાં પણ તેણે
 કોઈ પણ અપશબ્દ કહ્યો નથી આ આશ્ચર્યકારી વાણીથી કયા
 તલવાર ઉગામી રાખેલા શત્રુનું ચિત્ત પણ રાજી ન થાય ?'

‘યસ્ય પાર્થિવસ્ય એવાંવિદ્યાઃ દૂતાઃ ન ભવેયુઃ, તસ્ય કાર્યાણિ કથં સિદ્ધયેયુઃ?’ એવં ઉક્તઃ વાક્યજ્ઞઃ સૌમિત્રિઃ વાક્યજ્ઞં સુગ્રીવસચિવં પવનાત્મજં અમ્યભાપત- ‘વિદ્વાન્ ! સુગ્રીવસ્ય ગુણાઃ વિદિતાઃ । સુગ્રીવવચનાદ્ યથા ત્વં વ્રવીષિ તત્તથા આવાં કરિષ્યાવઃ ’ તતઃ પરમસંહૃષ્ટઃ પ્લવગોત્તમઃ - હનુમાન્ વાક્યવિશારદં રામં પ્રત્યુવાચ- ‘પંપામણ્ડિતકાનનં નાનાબ્યાલમૃગૈઃ યુતં ઘોરં વનં સાનુજઃ શ્રીમાન્ કિમર્થં આગતઃ ? ’ તસ્ય તદ્વચનં શ્રુત્વા રામચોદિતઃ લક્ષ્મણઃ આચચક્ષે- ‘શ્રુતિમાન્ ધર્મવત્સલઃ દશરથઃ નામ રાજા ।’

‘ જે રાજાનાં આના હૃત ન હોય, તેનાં કાર્ય કેવી રીતે પાર પડશે ? ’ આ પ્રમાણે કહેવાયેલો, વાતને સમજનારો લક્ષ્મણ વાક્યને જાણનાર સુગ્રીવના મંત્રી, પવનપુત્રને બોલ્યો- ‘ હે વિદ્વાન્ ! સુગ્રીવના ગુણ અમે જાણી લીધા । સુગ્રીવનાં કહેવાથી જેમ તું કહે છે તેમ અમે કરીશું. ’ ત્યારે બહુ પ્રસન્ન થઈ વાંનરોમાં શ્રેષ્ઠ, વાક્ય બોલવામાં હોશિયાર હનુમાન રામને બોલ્યા- ‘ પંપાનામના સરોવરથી શોભાયમાન, જે નાનાં સર્પ, પશુ વિગેરેથી યુક્ત છે, એવાં બચકર વનમાં ભાઈ સાથે આપ શા માટે આવ્યા છો ? ’ તેની તે વાત સાંભળીને રામે પ્રેરણા આપી હોય તેમ લક્ષ્મણ કહેવા લાગ્યો - ‘ તેજસ્વી, જેને ધર્મ પ્રીય છે, એવા દશરથ નામના રાજા છે. ’

‘ તસ્ય અયં જનૈઃ શ્રુતઃ રામઃ નામ પૂર્વજઃ પુત્રઃ ।
 રાજલક્ષણસંયુક્તઃ રાજ્યસંપદા ચ સંયુક્તઃ રાજ્યાત્
 ઋષ્ટઃ મયા સાર્થં, હે મહાભાગ ! સીતાયા માર્યયા
 અનુગતઃ વને વસ્તું હૃદ આગતઃ । અહં ગુણૈઃ દાસ્યં
 ઉપાગતઃ અસ્ય નામતઃ લક્ષ્મણઃ નામ અવરઃ ભ્રાતા ।
 અમ્ય માર્યા રક્ષસા અપહૃતા । કેન કુત્ર હૃતા ઇતિ
 ન જ્ઞાયતે । યસ્ય સીતા સ્તુપા આસીત્, યશ્ચ ધર્મવ-
 ત્સલઃ શરણ્યઃ આસીત્, તસ્ય શરણ્યસ્ય પુત્રઃ સુગ્રીવં
 શરણં ગચ્છન્તિ । યસ્ય પ્રસાદે સતતં હિમાઃ પ્રજાઃ
 પ્રસીદેયુઃ સ રામ વાનરેન્દ્રસ્ય પ્રસાદં અભિકાંક્ષતે । ’

‘ તેનો આ પ્રસિદ્ધ રામનામનો સૌથી મોટો દીકરો છે ધર્મો-
 ભાગ્યશાળી છે । રાજ્યચિન્હોથી યુક્ત બનીને અને રાજ્યસંપત્તિથી
 યુક્ત બનીને આ રાજ્યથી બંધ બનીને મારી સાથે અને મીતા
 નામની પોતાની પત્નીની સાથે વનમાં રહેવાને માટે અહીં આવ્યો
 છે. હું ગુણોને લીધે એની સાથે છું હું નામથી લક્ષ્મણ એવો
 પ્રસિદ્ધ એનો નાનો ભાઈ છું. એની સ્ત્રીને રાક્ષસે હરણ કરી લીધી
 છે કોણ કયા હરી ગયો, એ જાણીતું નથી જેની સીતા પુત્ર વધુ
 હતી અને જે ધર્મવત્સલ સૌને આસરો આપતો હતો, તે શરણના
 પુત્ર સુગ્રીવના આલે આસરે જાય છે । જેની મહેરબાનીથી હિમેશા
 પ્રજા પ્રસન્ન થાય છે, તે રામ વાનરોના રાજાની મહેરબાનીની
 અભિલાષા રાખે છે ’

एवं करुणं साश्रुपातं ब्रुवाणं सौमित्रिं हनुमान्
 प्रत्युवाच । ' स हि राज्यात् विश्रष्टः बालिना कृत-
 वीरः, हतदारः, भ्रात्रा विनिकृतः, भास्करात्मजः
 सुग्रीवः अस्माभिः सह सीतायाः परिमार्गणे युवयोः
 साहाय्यं करिष्यति ।' ततः भिक्षुरूपं परित्यज्य
 वानरं रूपं आस्थितः तौ वीरौ पृष्ठं आरोप्य कपि-
 कुञ्जरः ऋष्यमूकात् मलयं गिरिं जगाम । तदा च सः
 कपिराजाय राघवौ वीरौ जाचचक्षे । वानराधिपः
 सुग्रीवः हनुमतो वाक्यं श्रुत्वा दर्शनीयतमो भूत्वा
 राघवं प्रीत्या उवाच ।

આ પ્રમાણે કડુણાપૂર્ણ અશ્રુઓને સારતાં, લક્ષ્મણને
 હનુમાન ઉત્તર આપવા લાગ્યો, ' રાજ્યથી ભ્રષ્ટ કરાયેલો, વાલી
 સાથે જેણે વેર બાંધ્યું છે, જેની સ્ત્રી હરણ કરાઈ ગઈ છે, જે ભાઈ-
 થી તરછોડાયે છે, એવો તે સૂર્યનો પુત્ર સુગ્રીવ અમારી સાથે
 મળીને સીતાની શોધમાં તમને બંનેને મદદ કરશે. ' ત્યારે
 ભિક્ષુના રૂપને ત્યાગ કરીને વાનરનાં રૂપમાં આવેલો તે બંને
 વીરોને પીઠપર બેસાડીને તે કપિઓમાં શ્રેષ્ઠ ઋષ્યમૂકથી તે મલય
 પર્વતે ગયો, અને ત્યારે કપિરાજે તે બંને વીર રામલક્ષ્મણની
 બાળતમાં કહ્યું. વાનરોનાં રાજ સુગ્રીવ હનુમાનની વાત સાંભળીને
 પોતાને દર્શન થોડ્ય બનાવીને રામ સાથે પ્રીતિપૂર્વક બેઠ્યા.

પાઠ ૩૧

‘ યદિ મે સહ્યં રોચતે તર્હિ એપઃ વાહુઃ પ્રસારિતઃ ।
 પાણિના પાણિઃ ગૃહ્યતાં, ધ્રુવા મર્યાદા ચ વધ્યતામ્ । ’
 સુગ્રીવસ્ય એતત્ સુભાપિતં વચનં શ્રુત્વા સંગ્રહષ્ટમના
 રામઃ પાણિના હસ્તં પીડયામાસ । તતઃ તૌ દીપ્યમાનં
 અગ્નિં પ્રદક્ષિણાં ચક્રતુઃ । સુગ્રીવઃ રાઘવઃ ચ વયસ્યત્વં
 ઉપાગતૌ । સુગ્રીવઃ રાઘવં ઉવાચ-‘ ત્વં મે હૃદ્યઃ વયસ્યઃ
 અસિ । નૌ એકં દુઃસ્વઃ સુસ્વઃ ચ અસ્તિ । હે રામ ! સેવકઃ
 મન્ત્રિસત્તમઃ અયં તે આહ્યાતિ યત્ ત્વયા ધીમતા
 લક્ષ્મણેન ચ વિયુક્તા રુદતી જનકાત્મજા રક્ષસા
 અપહતા । ’

ને મારી મિત્રતા સારી લાગતી હોય તો આ હાથ હું લખાવું
 છું. હાથથી હાથ મળાવી ચોક્કસ મર્યાદા નક્કી કરો, અર્થાત્ પ્રતિજ્ઞા
 કરો. ’ સુગ્રીવની આ સારી વાત સાભળીને પ્રસન્નમન રામ હાથથી
 હાથ દબાવવા લાગ્યા. ત્યારે તે બંનેએ પ્રકાશિત અગ્નિની પ્રદક્ષિણા
 કરી. સુગ્રીવ અને રામ મૈત્રિથી બેઠાયા. સુગ્રીવે રામને કહ્યું-‘ તું
 મારો અતિપ્યારો મિત્ર છે, આપણને અનેને સુખ અને દુઃખ
 સરખાં છે. હે રામ ! મન્ત્રિઓમાં શ્રેષ્ઠ સેવક, એમ કહે છે, કે તારી
 શાણી અને લક્ષ્મણથી વિયોગ પામેલી, રુદતી જનકની પુત્રી
 રાક્ષસથી હુરણુ કરાઈ છે

‘ રક્ષસા રૌદ્રકર્મણા હિયમાણા, રામ રામ, ઇતિ લક્ષ્મણ ઇતિ ચ વિસ્વરં ક્રોશન્તી સા પ્રયા દૃષ્ટા । શૈલતલે સ્થિતં માં દૃષ્ટ્વા શુભાનિ આભરણાનિ ઉત્તરીયં ચ તથાત્યક્તમ્ । તાનિ અસ્માભિઃ ગૃહીતાનિ નિહિતાનિ ચ । તાનિ અહં આનયિષ્યામિ । ’ એવં ઉક્ત્વા સઃ સુગ્રીવઃ શૈલસ્ય ગૃહનાં ગુહાં પ્રવિવેશ । તાનિ આભરણાનિ ઉત્તરીયં ચ ગૃહીત્વા ‘ પશ્ય હૃદં ’ ઇતિ ઉક્ત્વા દર્શયામાસ । તતઃ વાસઃ આભરણાનિ ચ ગૃહીત્વા નીહારેણ ચન્દ્રમાઃ, ઇવ ઘાષ્પસંરુદ્ધો અમવત્ । સ તં અલક્ષ્મરં ઉત્તમં વહુશઃ હૃદિ કૃત્વા વિલેસ્થઃ રોપિતઃ સર્પઃ ઇવ મૃશં નિશશ્વાસ ।

‘ ભયાનક કર્મવાળા રક્ષસથી હુરણુ કરાય, જતી ’ રામ ! રામ ! લક્ષ્મણ ! ’ આ પ્રમાણે મોટેથી આકંઠ કરી રડતી તે મેં જોઈ. શિલા પર જેઠેલા મને જોઈને તેણીએ સુંદર આભૂષણો અને ઉત્તરીય વસ્ત્ર ફેંક્યું. તે અમે લઈ લીધાં અને રાખી મૂક્યાં. તેને હું લાવીશ. ’ એમ કહી તે સુગ્રીવ પર્વતની ઉંડી ગુફામાં ધુસ્થો. તે આભૂષણો અને ઉત્તરીય વસ્ત્રને લાવીને “ આ જો ” એમ કહીને જતાવવા લાગ્યો. ત્યારે વસ્ત્રો અને આભૂષણોને લઈને વાહળાંથી ઠંકાયેલા અંદ્રમાની જેમ તે (રામ) આંસુઓથી ઠંકાઈ ગયો. તેઓ તે ઉત્તમ આભૂષણોને વારંવાર હૃદયથી ચાંપીને, દરમાં રહેલા, ગુસ્સે થયેલા સર્પની જેમ વારંવાર ઉંડો શ્વાસ લેવા લાગ્યા.

‘ लक्ष्मण ! हियमाणया वैदेह्या संत्यक्तं शररिात् उत्तरीयं इदं भूषणानि च पश्य । ’ एवं रामेण उक्तः लक्ष्मणः ‘ तु ’ नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कुण्डले, नूपुरे तु अभिजानामि नित्य पादाभिवन्दनात् ’ इति अगादीत् । ततः राघवः सुग्रीव इदं अब्रवीत्-‘ हे सुग्रीव ! कं देशं रौद्ररूपेण रक्षसा हियन्ती मम प्राणाप्रियां त्वया लक्षिता ? महत् व्यसनद तत् रक्षः क्व वा वसति ? यत् निमित्तं अहं सर्वान् राक्षसान् नाशयिष्यामि । ’ एव आर्तेण रामेण उक्तः सुग्रीवः षाट्पगद्गदः सन् सवाष्पं प्राञ्जलिः उवाच ।

‘ हे लक्ष्मण ! इत्यु करी जवाती वैदेहीथी अगधी त्याग करायेतु ते उत्तरीय वस्त्र तथा आभूषणाने जे आ प्रभाते रामधी कडेवायेवो लक्ष्मण ‘ जने लुज्जधो (उंचे हाथे पडेरवानु धरेणु) ने हु ओणभतो नधी अने आ जे कुडवोने पणु ओणभतो नधी हा, आ जने नूपुरोने हुमेशा पगे आगग पगे लागवाना कारणधी ओणभु छु ’ जेम जेव्यो तयारे राम सुनीवने जेम कडेवा लाग्या-‘ हे सुग्रीव ! क्या देश तरङ्ग लयानक उपवाजा राक्षसधी इत्यु करी जवाती मारी प्राणप्रियाने ते जेथ हुती ? मने लारे कष्ट आपनार ते राक्षस क्या रडे छे ? जेने कारणे हु जधा राक्षसोना नाश करी नाभीश ’ आ प्रभाते हु भी रामधी कडेवायेवो सुग्रीव अश्रुओधी गद्गद् यतो यतो अश्रुपूर्णा, हाथ जेडीने जेथो.

‘ તસ્ય પાપરક્ષસઃ નિલયં સર્વથા ન જાને । તસ્ય સામર્થ્યં વિક્રમં કુલં વા ન જાનામિ । તથાપિ અરિન્દમ! શોકં ત્યજ । સત્યં પ્રતિજાનામિ યત્ તથા કરિષ્યામિ યથા મૈથિલીં પ્રાપ્સ્યાસિ । સગુણં રાવણં હૃત્વા આત્મ-પૌરુષં પરિતોષ્ય તથા કર્તા અસ્મિ, યથા ન ચિરાત્ પ્રીતઃ ભવિષ્યાસિ । મયા અપિ માર્યાવિરહજં વ્યસનં પ્રાપ્તં, ન ચ અહં એવં શોચામિ, ન ચ ધૈર્યં પરિત્યજે, તસ્માત્ વૈકલ્બ્યં મા સ્મ ગમઃ, આત્મગતં ધૈર્યં સ્વર । યે શોકં અનુવર્તન્તે તેષાં સુખં ન વિચ્યતે, તેષાં તેજઃ ક્ષયતે । ’

‘ તે પાપી રાક્ષસનાં નિવાસસ્થાનને સર્વથા બાણુતો નથી, તેનું સામર્થ્ય પરાક્રમ અને કુળને બાણુતો નથી. તો પણ હે શત્રુઓને દમન કરનાર ! શોકને ત્યજ ! હું, સત્ય પ્રતિજ્ઞા લઉં છું, કે હું એવું કરીશ કે જેથી તું મૈથિલીને મેળવશે. રાવણને તેનાં સમૂહ-સહિત મારીને પોતાનાં પુરુષાર્થને સંતોષીને એવું કરીશ કે જેથી તું તુરંતજ પ્રસન્ન થઈ જશે. મને પણ સ્ત્રી વિયોગથી થનારું દુઃખ થયું છે. તો પણ હું તેવો શોક કરતો નથી, અને ધીરજ પણ છોડતો નથી. માટે અત્યંત દુઃખી થા નહિ. તારામાં રહેલાં ધૈર્યનું સ્મરણ કર. જે શોકની પાછળ પડી રહે છે (હુમેશાં શોક કયાં કરે છે) તેને સુખ મળતું નથી, તેનું તંજ છીણુ ધાય છે. ’

પાઠ ૩૨

સંસ્કૃત-સુભાષિત

- ૧ નૈકં ચક્રં પારિભ્રમયતિ = એક ચક્રથી ગાડી ચાલી શકે નહીં.
- ૨ કાર્યાન્વિચસ્ય પ્રદાપો મન્ત્રાઃ = કિંકર્તવ્ય વિમૂઢ માટે મત્રણાજ માર્ગદર્શિકા છે.
- ૩ અલઘ્વલામો નાલસસ્ય = આજસી માણસને અપ્રાપ્ત વસ્તુની પ્રાપ્તિ નથી થતી.
- ૪ હીયમાનસ્સન્ધિ કુર્યાત્ = પોતાનો પક્ષ નિર્બંધ હોય તો સધિ કરી લેવી જોઈએ.
- ૫ ગજપાદયુદ્ધમિવ વલવદ્વિગ્રહ = બંજવાન સાથે યુદ્ધ કરવું, પગે ચાલતા હાથી સાથે યુદ્ધ કરવા મમાન છે.
- ૬ આમપાત્રમામેન સહ વિનદ્યતિ = કાચા માટલાને ખીજ કાચા માટલા ઉપર પટકવાથી બનેલો વિનાશ થાય છે.
- ૭ આર્જયં હિ કુટિલેષુ ન નીતિ. = કુટિલ જનો સાથે મરજાને વ્યવહાર થોડા નથી, નીતિયુક્ત નથી.
- ૮ ન વ્યસનપરસ્ય કાર્યાવાપ્તિ = વ્યસની માણસને કાર્યમાં સફળતા મળી મળતી.
- ૯ અગ્નિદાહાદપિ વિશિષ્ટં વાક્પારુષ્યમ્ = કડોર વાક્ય અગ્નિમાં દાહવા કરતાં પણ વધુ ત્રામદાયક હોય છે.
- ૧૦ આત્માયત્તા વૃદ્ધિ વિનાશૌ = આપણી ઉન્નતિ અને અવનતિ આપણા હાથમાં જ છે.
- ૧૧ નાસ્વ્યમેર્દૌર્વલ્યમ્ = 'અગ્નિ દુર્બળ છે' એમ કહી પણ કહી શકાય નહિ.

૧૨. કાર્યાન્તરે દીર્ઘસૂત્રતા ન કર્તવ્યા = કોઈ પણ કાર્ય હાથમાં લીધા પછી દીર્ઘસૂત્રતા ન કરવી જોઈએ.
૧૩. ક્ષીરાર્યો વત્સો માતુરુચઃ પ્રતિહન્તિ = દૂધ પીવા ઇચ્છા રાખનાર વાછરડું માની કોઈમાં દૂસા મારે છે.
૧૪. અથ્રેયસે ન વા કસ્ય વિશ્વાસો દુર્જને જને ? = દુષ્ટોનો વિશ્વાસ કરવાથી કોણ સુખી થઈ શકે ?
૧૫. અતિભારઃ પુરુષમવસાદયતિ = શક્તિ ઉપરાંત બોઝ ઉંપાડવાથી માણસ થાકી જાય છે.
૧૬. શુઘાડર્તો ન તૃણં ચરતિ બિહઃ = સિંહ ભૂખ લાગવાથી ઘાસ નથી ખાતો.
૧૭. પિશુનઃ શ્રોતા પુત્ર દારરાપિ ત્યજ્યતે = કાચા કાનના માણસનો પત્ની અને પુત્ર પણ ત્યાગ કરે છે.
૧૮. ક્ષીરાશ્રિતં જલં ક્ષીરમેવ ભવાતિ = દૂધમાં મેળવેલું પાણી પણ દૂધ જની જાય છે.
૧૯. રજતં કનક સંગાત્કનકં ભવાતિ = સોનાના સંપર્કમાં આવેવાથી ચાંદી પણ સોનું જની જાય છે.
૨૦. અદ્રુતે સ હિ કલ્યાણં વ્યસને યો ન મુહ્યતિ = જે વિપત્તિઓથી ગમરાતા નથી તે જ સંસારમાં સુખી જને છે.
૨૧. વિષં વિષમેવ સર્વકાલમ્ = વિષ હું મેશા વિષ જ રહેવાનું.
૨૨. સ્વજનસ્ય દુર્વૃત્તં નિવારયેત્ = સ્વજનોમાં દુર્ગુણ નબરે ચડે તો તેમને દૂર કરવા જોઈએ.

भाग ४

संस्कृत-स्वयं-शिक्षण

(संस्कृत भाषानो अभ्यास करवानो सहेलो उपाय)

चौथो भाग

लेखक

पं. श्रीपाद दामोदर मातवज्जेकर

अध्यक्ष-स्वाध्यायमंडळ, आदिस-वाग्गति, गीता-नंदार

गीण आवृत्ति

विक्रम नवत २०१०, छं. २. १९१४०

સંધિ-વિચાર

સંસ્કૃત ભાષામાં બે વર્ષુ ઁકજ જ્યાએ નજકનજકમાં આવા હોય તો તેની જરૂર સંધિ થાય જ છે. આ સંધિ વિચારને ણાસ નિયમ છે તે ઁકદમ સરળ રીતથી આ પુસ્તકમાં આપ્યા છે. ઁટલા જ નિયમો ચોક્કસ સમજી લીધા બાદ જરૂરી સંધિઓ કેવી રીતે કરવાની તે વાચકને સમજમાં આવશે.

આ પુસ્તકમાં સંસ્કૃત ગદ્ય અને પદ્યના પાઠો આપેલા છે. સારી રીતથી અભ્યાસ કર્યો હશે તો વાચકોનો પ્રવેશ સંસ્કૃત ભાષાના મંદિરમાં જલ્દી થશે.

આ પુસ્તકમાં સંધિ વગરના તથા સંધિ કરેલા ઁમ બરો પદ્ધતિના દાખલાઓ આપેલા છે. બંનેની તુલના કરેલી હશે તો વાચકોના ધ્યાનમાં સંધિ કરવાના નિયમ ઁકદમ સહેલાઈથી આવી જશે.

લેખક

શ્રીપાદ દામોદર સાતવજેકર

પ્રકાશક અને મુદક— વસંત શ્રીપાદ સાતવજેકર, બી. ઁ.

સ્વાધ્યાય-મંડળ, બારત મુદ્રણાલય,
અ.નંદાક્રમ, કિલ્લા પારડી (જિ. સુરત)

સંસ્કૃત-સ્વયં-શિક્ષક

બોધો ભાગ

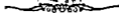
પાઠ ૧

સંધિ વિચાર

સંસ્કૃતમા સંધિ વિચાર અગ્રસ્થાન લોગવે છે આ વખતે વાચકોને જે વાંચ્યો આપ્યા છે, તે સંધિ વગરના હતા હવે આ પાઠોમા કેટલાએક સંધિ-નિયમો આપવામા આવશે આ નિયમોને જે વાચક થોડાથોડા ધ્યાનમા રાખશે, તો તેને સંધિઓનું ઘણું સારું જ્ઞાન થશે

સંધિઓમા સ્વરસંધિ અને વ્યંજનસંધિ એવા બે ભાગ છે જે સ્વરોની જે સંધિ થાય છે, તેને સ્વરસંધિ કહે છે, અને જે વ્યંજનોની જે સંધિ થાય છે, તેને વ્યંજન-સંધિ કહે છે વ્યંજન અને સ્વરોની પણ સંધિ થાય છે એનું સ્વરૂપ હવે થોડા વખતમા વાચકોની સમક્ષ આવશે

સંધિ-વિચાર

સંસ્કૃત ભાષામાં બે વર્ણુ એકજ જગ્યાએ નજીકનજીકમાં આવ્યા હોય તો તેની જરૂર સંધિ થાય જ છે. આ સંધિ વિચારને ખાસ નિયમ છે તે એકદમ સરળ રીતથી આ પુસ્તકમાં આપ્યા છે. એટલા જ નિયમો ચોક્કસ સમજી લીધા બાદ જરૂરી સંધિઓ કેવી રીતે કરવાની તે વાચકને સમજમાં આવશે.

આ પુસ્તકમાં સંસ્કૃત ગદ્ય અને પદ્યના પાઠો આપેલા છે. સારી રીતથી અભ્યાસ કર્યો હશે તો વાચકોનો પ્રવેશ સંસ્કૃત ભાષાના મંદિરમાં જલ્દી થશે.

આ પુસ્તકમાં સંધિ વગરના તથા સંધિ કરેલા 'એમ બંને પદ્ધિતિના દાખલાઓ આપેલા છે. બંનેની તુલના કરેલી હશે તો વાચકોના ધ્યાનમાં સંધિ કરવાના નિયમ એકદમ સહેલાઈથી આવી જશે.

લેખક

શ્રીપાદ દામોદર સાતવળેકર

પ્રકાશક અને મુદક— વસંત શ્રીપાદ સાતવળેકર, બી. એ.

સ્વાધ્યાય-મંડળ, ભારત સુદ્ધ્યાલય,
આનંદાશ્રમ, કિલ્લા પારડી (જિ. સુત)

સંસ્કૃત-સ્વયં-શિક્ષક

ચોથો ભાગ

પાઠ ૧

સંધિ વિચાર

સંસ્કૃતમાં સંધિ વિચાર અગ્રસ્થાન લોગવે છે. આ વખતે વાચકોને જે વાક્યો આપ્યાં છે, તે સંધિ વગરના હતાં હવે આ પાઠોમાં કેટલાએક સંધિ-નિયમો આપવામા આવશે આ નિયમોને જો વાચક થોડાથોડા ધ્યાનમાં રાખશે, તો તેને સંધિઓનું ઘણું સારું જ્ઞાન થશે.

સંધિઓમાં સ્વરસંધિ અને વ્યંજનસંધિ એવા બે ભાગ છે. જે સ્વરોની જે સંધિ થાય છે, તેને સ્વરસંધિ કહે છે, અને જે વ્યંજનોની જે સંધિ થાય છે, તેને વ્યંજન-સંધિ કહે છે વ્યંજન અને સ્વરોની પણ સંધિ થાય છે. એનું સ્વરૂપ હવે થોડા વખતમા વાચકોની સમક્ષ આવશે.

સ્વર

હસ્વ સ્વર- અ, ઇ, ઊ, ઋ, ૠ

દીર્ઘ સ્વર- આ, ઈ, ઊ, ઋ [લઠ કારને દીર્ઘ નથી.]

સંયુક્ત સ્વર- એ, ઐ, ઓ, ઔ

અનુસ્વાર— અં (ँ)

વિસર્ગ — અઃ (:)

વ્યંજન

(સૂચના—ખધાય વ્યંજનો ખોડા લખવા જોઈએ.)

કઠોર વ્યંજન— ક ખ । ચ છ । ટ ઠ । ત થ । પ ફ ।

મૃદુ વ્યંજન — ગ ઘ ઙ । જ ઙ્ઙ ઞ । ઢ ઢ ણ ।

દ ઘ ન । વ મ મ । ય ર લ વ । હ ।

ઉપમવર્ણ — શ પ સ હ ।

વર્ણોના આ સાધારણ સંકેત વાચક ધ્યાનમાં રાખે, એના ઉપયોગ સંમિ કરતી વેળા ઘણા થશે.

જ્યારે જે વર્ણ એકબીજા સાથે મળે (જોડાય) ત્યારે સંધિ કહેવાય છે.

કિમ્ અસ્તિ = કિમસ્તિ

તત્ અસ્તિ = તદસ્તિ

ન અસ્તિ = નાસ્તિ

આ સંધિઓને સામાન્ય વાચક માત્ર યોડા વિચારથી જ સમજી શકે છે. યોડી સંધિ એવી છે, કે જે સમજવાને કઠણ છે. પરંતુ એના ઉદાહરણો નીચે પ્રમાણે છે.

તન્ + શાસ્ત્રં = તન્શાસ્ત્રં

તન્ + લય. = તન્લય

તન્ + હનન = તન્હનનં

(૧) પદોલો નિયમ

અર્વાર્થ દીર્ઘ સંધિ

અ, ઇ, ઊ, ઋ એની સામે ક્રમ પ્રમાણે એજ વર્ણો આવે તો મને મળીને તેનું જ દીર્ઘ સ્વરૂપ થઈ જાય છે જેમકે—

અકારની અર્વાર્થ સંધિ

અ + અ = આ

આ + અ = આ

આ + આ = આ

અ + આ = આ

ઇ અને ઊ ની અર્વાર્થ સંધિ

ઇ + ઇ = ઈ

ઈ + ઈ = ઈ

ઊ + ઊ = ઊ

ઊ + ઊ = ઊ

હવે એના દાખલા જુઓ—

ન + અપિ -નાપિ

નાસ્તિ + ઇતિ -નાસ્તીતિ

રમા + અપિ -રમાપિ

નદી + ઈશ -નદીશઃ

તવા + આસીન્ -તવાસીન્

માનુ + ઉદય -માનુદય

ન + આસીન્ -નાસીન્

તનુ + ઉદ્ભવ -તનુદ્ભવ

આ સ્વરોની સંધિ ઠેકઠેકાણે આવે છે આ ચોપડીમા હવે પછી વાક્યોના આપવામા આવશે, જેમા સંધિ થઈ છે તેટલા પ્રલોકો આપ્યા છે, તેમાથી દરેક પ્રલોકમા કેટલીયે સંધિ વાચકને શકશે

(૨) ખીલો નિયમ

હ, ઊ, ઋ, ઌ, ની સામે વિજ્ઞતીય સ્વર આવવાથી એની જગ્યાએ અનુક્રમે ય્, ષ્, ર્, ળ્ થાય છે

આ નિયમના ઉદાહરણો આ પ્રમાણે છે—

इ + अ = य

उ + अ = व

ऋ + अ = र

इ + आ = या

उ + आ = वा

ऋ + आ = रा

હવે એની સંધિ નીચેના શબ્દોમાં તપાસો—

इति + आदि = इत्यादि

नास्ति + अतः = नास्त्यतः

भानु + अस्तः = भान्वस्तः

नदी + आत्मा = नद्यात्मा

मनु + आदि = मन्वादि

आदि + अन्तः = आद्यन्तः

कैकेयी + आत्मजः = कैकेय्या-

त्मजः

पितृ + आज्ञा = पित्राज्ञा

अति + आशा = अत्याशा

વાચક આ સંધિઓ યદ રાજે અને જ્યાં જ્યાં ળે સ્વરો રાજે ત્યાં ત્યાં તેની સંધિ કરવાનો પ્રયત્ન કરે. તથા જ્યાં જ્યાં સંધિ થઈ હોય, ત્યાં ત્યાં તે સંધિઓ ધૂટી કરવાનો પ્રયત્ન કરે.

આ રીતે અભ્યાસ કરવાથી સંધિ નિયમોની સાથે વાચકોને અવશ્ય પરિચય થશે.

संस्कृत—वाक्यानि ।

१ स तत्र नास्त्यतः त्वं तत्र न गच्छ ।

२ कैकेयात्मजेन किं कृतम् ?

३ रामेण पित्राज्ञा पालिता ।

पाठ २

संस्कृत—वाक्यानि ।

१ प्रभावशालिनः महात्मनः धर्मज्ञस्य राज्ञः दशरथस्य वंशकरः
सुतः नासीत् । २ पुत्रार्थं चिन्तयमानस्य तस्य दशरथस्य
“ पुत्रकामेष्टिनाम्ना यज्ञेन यजामि ” इति बुद्धिः सञ्जाता ।
३ मन्त्रिवरं सुमन्त्रं आहूय राजा इदं वचनं अब्रवीत् ।
४ “ सपुरोहितान् गुरुन् शिष्यं अत्र आनय ” । ५ आनीतान् तान्
पूजयित्वा धर्मात्मा राजा इदं वचनं अब्रवीत् । ६ सुतार्थं तप्य-
मानस्य मम सुखं नास्ति, तदर्थं पुत्रकामेष्टिनामकः यज्ञः कर्तव्यः
इति मे मतिः सञ्जाता । ७ तत् वचनं श्रुत्वा वसिष्ठप्रमुखाः
सर्वेऽपि द्विजाः ऋष्यशृंगं पुरस्कृत्य तं यज्ञं समारभन् । ८ तस्य
यज्ञस्य अन्ते राजा दशरथः ऋष्यशृंगं अब्रवीत् ।

गुणराती वाक्यो

१ प्रभावशाली, महात्मा मने इत्यन्तर्गतान् राजा दशरथने
वंशवृद्धिकारी पुत्र न हतो. २ पुत्र प्राप्ति भाटे चिन्तितुर ते दशरथ
ने ' पुत्रकामेष्टि नामना यज्ञ करे ' जेवी छिछा थछ. ३ मन्त्रिजोभां
श्रेष्ठ सुमन्त्र प्रधानने जोडावीने राजा जेवुं वचन ज्योड्या
४ ' प्राहणोनी साथे शुरुज्येने तस्त ज् ज्योडी लावे. ' ५ जोडावेला
तेमनी पूजा करी, धर्मात्मा राजा जेवुं ज्योड्या के, ६ ' पुत्र भाटे
आतुर जेवा मने जेन पडतुं नथी. ज्योधी पुत्रकामेष्टि यज्ञ करवे
जेधजे जेवी भारी छिछा थछ छे. ७ ते लाषणु साभणीने
वसिष्ठ वगेरे जधा द्वीजेजे ऋष्यशृंगने आगेवान करीने ते यज्ञनी
शरुआत करी. ८ ते यज्ञने अते राजा दशरथे ऋष्यशृंगने कहुं.

संस्कृत-वाक्यानि ।

९ ' कुलस्य वर्धनाय पुत्रकामेष्टिं कर्तुं अर्हसि ' । १० स ' तथा ' इति उक्त्वा अथर्ववेदमंत्रैः पुत्रीयां इष्टिं अकरोत् । ११ तस्मान् यज्ञात् सन्तानोत्पत्तिकरः पायसः राज्ञा प्राप्तः । १२ प्रीतः राजा पायसं गृहीत्वा अन्तःपुरं प्रविश्य कौसल्यां अत्रवीत् । १३ पुत्रीयं पायसं गृहीष्व इति । १४ पायसस्य अर्धभागं कौसल्यायै, चतुर्थभागं सुमित्रायै, अवशिष्टं कैकेय्यै, पुत्रार्थं प्रददौ । १५ ततः ताः राजस्त्रियः गर्भान् प्रतिपेदिरे । १६ अनन्तरं चैत्रे मासे नवम्यां तिथौ कौसल्या रामं पुत्रं अजनयत् । १७ कैकेयी भरतं, सुमित्रा लक्ष्मणं शत्रुघ्नं च अजनयत् । १८ एषां पुत्राणां जन्मसमये अयोध्यायां महान् उत्सवः आसीत् ।

गुजराती वाक्यो

९ ' कुल वृद्धिने माटे तारे पुत्रकामेष्टि यज्ञ करयो. १० ते हां, ११ येम कही अथर्व-वेद मंत्रोथी पुत्र आपनारी छष्टिने करवा लाग्या. १२ ते यज्ञमांथी पुत्रदायक दूधना पायस नामना प्रसादनी राजने प्राप्ति थछ. १३ राज थयेला ते राजा ते प्रसाद लछने अंतःपुरमां प्रवेश करी कौशल्याने कडेवा लाग्यो. १४ ' पुत्रदायक प्रसाद हो '. १५ प्रसादने अर्धो भाग कौशल्याने, येथो भाग सुमित्राने, अने षाकीने कैकेयीने पुत्रने माटे आर्यो. १५ तेथी ते राजरमणीयेने गर्भ प्राप्ति थछ. १६ पछी चैत्र मासमां नेमने दिवसे कौशल्याये राम-पुत्रने जन्म आर्यो. १७ कैकेयीये भरत अने सुमित्राये लक्ष्मण तथा शत्रुघ्नेने जन्म आर्यो. १८ ये पुत्रेना जन्म प्रसंगे अयोध्यामां मोटो उत्सव थयो.

સંસ્કૃત-વાક્યાનિ ।

૧૯ લક્ષ્મણઃ રામચન્દ્રસ્ય પ્રિયકરઃ તથા શત્રુઘ્ન ભરતસ્ય
 અનુગામી અભવત્ । ૨૦ યદા સર્વે પુત્રાઃ શુભગુણે સમુદિતાઃ
 સર્વજ્ઞાઃ દીર્ઘદર્શિનઃ યશસ્વિન અભવન્, તદા તાન્ દૃષ્ટ્વા નેપાં
 પિતા દશરથઃ હૃષ્ટઃ આસીત્ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧૯ લક્ષ્મણુ રામચન્દ્રને વહાલો તથા શત્રુઘ્ન ભરતનો અનુયાયી
 થયો. ૨૦ જ્યારે બધા પુત્રો શુભગુણોથી યુક્ત, સર્વજ્ઞ, દીર્ઘદર્શિ
 અને યશસ્વી થયા ત્યારે તેમને જોઈને તેના પિતા દશરથ (હૃષ્ટ)
 સંતોષ પામ્યા.

આ પાઠમા રામાયણુની કથા દૂકમા આપી છે પઠ પૂરો થાય
 ત્યાર બાદ વાચકે કૃત્ત સંસ્કૃત વાક્યો જ દસબાર વાર વાચવ.
 વાર વાર વાચવાથી એ વાક્યો વાચકોના ધ્યાનમા રહેશે

ત્યારબાદ તમારી સ્મરણુ શક્તિથી જ વાક્યો જોલવાની કોશીશ
 કરો અથવા તો કોઈને સંસ્કૃતમા જ કહી સંભળાવો જે વાચક આ
 રીતે અભ્યાસ કરશે તો તેને સંસ્કૃતનુ જ્ઞાન ધણુ જ જલદીથી થશે

રામાયણુની કથાની શરૂઆત આગળના ભાગમા થઈ છે, તે પાઠ
 પણ એની સાથે જ ફરીથી વાચવો.

५४३

ततोऽगच्छन्महाबाहुरेकोऽमात्यान्विसृज्य तान् ।

नापश्यचाश्रमे तस्मिंस्तमृपिं संशितव्रतम् ॥ १ ॥

(महाभारत आदि० अ० ७१)

पदानि-ततः । अगच्छत् । महा-बाहुः । एकः । अमात्यान् ।
विसृज्य । तान् । न । अपश्यत् । च । आश्रमे । तस्मिन् । तं । ऋषिं ।
संशित-व्रतम् ॥

अन्वयः-तत तान् अमात्यान् विसृज्य एकः महाबाहुः
अगच्छत् । तस्मिन् आश्रमे संशितव्रतं तं ऋषिं न अपश्यत् ॥

अर्थ-पृथी ते भन्त्रीश्राने छोडी, अक्षेले (महाबाहुः) मोटा
भुक्तवाणो (दुष्यन्त) गयो. ते आश्रमभां ते संशितव्रत ऋषिने
तेले गेथा नदि.

सोऽपश्यमानस्तमृपिं शून्यं दृष्ट्वा तथाऽऽश्रमम् ।

उवाच क इहेत्युच्चैर्वनं सन्नादयन्निव ॥ २ ॥

पदानि-सः । अपश्यमानः । तं । ऋषिं । शून्यं । दृष्ट्वा । तथा ।
आश्रमम् । उवाच । कः । इह । इति । उच्चैः । वनं । सन्नादयन् । इव ॥

अन्वयः-सः तं ऋषिं अपश्यमानः तथा आश्रमं शून्यं दृष्ट्वा
' कः इह ' इति उच्चैः वनं सन्नादयन् इव उवाच ॥

अर्थ-तेले ते ऋषि त्यां न गेथा तथा आश्रमने (शून्यं)
सूने गेथने ' अर्द्धी छोडी छे छे ' अणुं मोटा साहे गेले वनने
गन्तवतां गेथ्यो.

ध्रुत्वाऽथ तस्य त शब्दं कन्या श्रीरिव ऋषिणी ।

निश्चक्रामाऽऽश्रमात्तस्मात्तापसीवेपघारिणी ॥ ३ ॥

પદાનિ-શ્રુત્વા । અથ । તસ્ય । તં । શબ્દં । કન્યા । શ્રીઃ । ઇવ ।
રૂપિણી । નિશ્ચક્રામ । આશ્રમાત્ । નસ્માત્ । તાપસીવેપઘારિણી ॥

અન્વયઃ-અથ તસ્ય તં શબ્દં શ્રુત્વા, શ્રીઃ ઇવ રૂપિણી
તાપસીવેપઘારિણી કન્યા તસ્માત્ આશ્રમાત્ નિશ્ચક્રામ ॥

અર્થ-હવે તેનો તે શબ્દ સાંભળીને, લક્ષ્મી જેવી સુદર
રૂપવાળી, તાપસીનો વેશ ધારણ કરેલી કન્યા તે આશ્રમમાંથી
બહાર નીકળી આવી.

સા તં દૃષ્ટ્વૈવ રાજાનં દુપ્યન્તમસિતેક્ષણા ।

સ્વાગતં તે ઇતિ ક્ષિપ્રમુવાચ પ્રતિપૂજ્ય ચ ॥ ૪ ॥

પદાનિ-સા । તં । દૃષ્ટ્વા । એવ । રાજાનં । દુપ્યન્તં । અસિત-
ઈક્ષણા । સ્વાગતં । તે । ઇતિ । ક્ષિપ્રં । ઠવાચ । પ્રતિપૂજ્ય । ચ ॥

અન્વયઃ-સા અસિત-ઈક્ષણા તં રાજાનં દુપ્યન્તં દૃષ્ટ્વા એવ
' સ્વાગતં તે ' ઇતિ ક્ષિપ્રં પ્રતિપૂજ્ય ચ ઠવાચ ॥

અર્થ-તે (અસિત-ઈક્ષણા) કાળી આખવાળી કુમારી તે
રાજા દુપ્યંતને જોઈને આપ લલ્લે પધાર્યા એવું તુરંત જ (પ્રતિપૂજ્ય)
માન આપીને બોલી.

આસનેનાર્ચયિત્વા ચ પાદેનાઘર્યેણ ચૈવ હિ ।

પપ્રચ્છાનામયં રાજન્કુશલં ચ નરાધિપમ્ ॥ ૫ ॥

પદાનિ-આસનેન । અર્ચયિત્વા । ચ । પાદેન । અઘર્યેણ । ચ । એવ ।
હિ । પપ્રચ્છ । અનામયં । રાજન્ । કુશલં । ચ । નર- અધિપમ્ ॥

અન્વયઃ-હે રાજન્ ! આસનેન પાદેન અઘર્યેણ ચ નરાધિપં
અર્ચયિત્વા અનામયં કુશલં ચ પપ્રચ્છ ॥

અર્થ-હે રાજા ! આસન, પદ અને અર્ધથી તે રાજાને (અર્ચ-
યિત્વા) પૂજીને તેની સ્વાસ્થ્ય અને કુશળતાની પૂછપરછ કરી.

યથાવદર્ચયિત્વાઽથ પૃષ્ટ્વા ચાનામયં તદા ।

ઉવાચ સ્મયમાનેવ કિં કાર્યં ક્રિયતામિતિ ॥ ૬ ॥

પદાનિ-યથાવત્ । અર્ચયિત્વા । અથ । પૃષ્ટ્વા । ચ । અનામયં । તદા । ઉવાચ । સ્મયમાના । ઇવ । કિં । કાર્યં । ક્રિયતાં । ઇતિ ।

અન્વયઃ-અથ યથાવત્ અર્ચયિત્વા, તદા અનામયં પૃષ્ટ્વા 'કિં કાર્યં ક્રિયતાં' ઇતિ સ્મયમાના ઇવ ઉવાચ ॥

અર્થ-હવે (યથાવન્) વિધિમર પૂછને અને (અનામયં) કુશળતાની તપાસ કરીને સ્મિત કરતી તેણીએ "આરાથી આપની શી સેવા કરાય ?" એમ પૂછ્યું.

તામત્રવીત્તતો રાજા કન્યાં મધુરભાષિણીમ્ ।

દૃષ્ટ્વા ચૈવાઽનવદ્યાઙ્ઘ્રીં યથાવત્પ્રતિપૂજિતઃ ॥ ૬ ॥

પદાનિ-તાં । અત્રવીત્ । તતઃ । રાજા । કન્યાં । મધુર-ભાષિણીં । દૃષ્ટ્વા । ચ । એવ । અનવદ્ય-અઙ્ઘ્રીં । યથાવન્ । પ્રતિ-પૂજિતઃ ॥

અન્વયઃ-તતઃ યથાવત્ પ્રતિપૂજિતઃ રાજા તાં મધુરભાષિણીં અનવદ્યાઙ્ઘ્રીં કન્યાં દૃષ્ટ્વા એવ અત્રવીત્ ॥

અર્થ-પછી યથાયોગ્ય પૂજા થયેવા તે સંજ્ઞાએ મધુર બોલનારી અને નિદોષ અંગવાળી કન્યાને જોઈને પૂછ્યું.

આ પાઠ પૂરો કરતા જ વાચકે માત્ર શ્લોકો કે જ વારંવાર વાચવા-ધીમે ધીમે એવા ઉચ્ચારથી વાચવા કે વાચતાં જ તેના મનમાં અર્થ આવી જાય અને અર્થ વિષે કંઈ પણ શંકા ન રહે.

તથા શ્લોકના પદ કેવી રીતે બને છે, પદોનો અન્વય કેવી રીતે થાય છે, આ બધું ધ્યાનપૂર્વક તપાસવું આવી રીતે અભ્યાસ કરવાથી મરુદ્ધતમાં જલદીથી પ્રગતિ મેળવાય છે

पाठ ४

आगना पाठमा आपेये शम यत्नो भाग नधि जनावीने
 अर्हो आपवाभा आये छे वायवाधी वायकेने पोताने ज भासम
 पशे, के सधि देवी रीते थाय छे ! अने तेने छूटी पाडीने पठ
 देवी रीते जनाववा जेधये ज्ये—

शभायलु कथा

प्रभावशालिनो महात्मनो धर्मज्ञस्य राज्ञो दशरथस्य वंशकर
 सुतो नासीन् । पुत्रार्थं चिन्तयमानस्य तस्य दशरथस्य पुत्रकामेष्टि
 नाम्ना यज्ञेन यजामीति बुद्धिस्सजाता । मंत्रिवरं सुमत्रमाहूय
 राजेदमत्रवीत् । सपुरोहितान्गुरुच्छीघ्रमत्रानय । आनीतास्तान्
 पूजयित्वा धर्मात्मा राजेदं वचनमत्रवीत् । सुतार्थं तप्यमानस्य मम
 सुख नास्ति । तदर्थं पुत्रकामेष्टिनामको यज्ञ कर्तव्य इति मे मति
 सजाता । तद्वचनं श्रुत्वा वसिष्ठप्रमुखा सर्वऽपि द्विजा ऋष्यशृङ्ग
 पुरस्कृत्य तं यज्ञ समारभन् । तस्य यज्ञरथान्तं राजा दशरथ
 ऋष्यशृङ्गमत्रवीत् । कुलम्य वर्धनाय पुत्रकामेष्टि कर्तुमहसि । स
 तवेत्युक्त्वाऽथर्ववेदमंत्रे पुत्रीयामिष्टिमकरोन् । तस्माद्यज्ञात्सन्ता
 नात्पत्तिकर पायसो राज्ञा प्राप्त । प्रीतो राजा पायसं गृहीत्वाऽन्त
 पुर प्रविश्य कौसल्यामत्रवीन् । पुत्रीय पायसं गृहीत्वेति ।
 पायसस्यावभागं कौसल्याय चतुर्थभागं सुमित्रायै, अवशिष्टं
 कृकेये पुत्रार्थं प्रददौ । ततस्ता राजस्त्रियो गर्भान्प्रतिपेदिरे ।
 अनन्तर चैत्रे मासे नवम्या तिथौ कौसल्या रामं पुत्रमजनयत् ।
 कैकेयी भरतं, सुमित्रा लक्ष्मणं शत्रुघ्नं चाजनयत् । एषा पुत्राणा
 जन्मसमये अयोध्याया महानुत्सव आसीन् । लक्ष्मणो रामस्य
 प्रियकरस्तथा शत्रुघ्नो भरतस्यानुगाम्यभवन् । यदा सर्वे पुत्रा

શુભગુણૈઃ સમુદિતાઃ સર્વજ્ઞાં દીર્ઘદર્શિનો યશસ્વિનોઽભવંસ્તદા
તાન્દ્રૃષ્ટ્વા તેષાં પિતા દશરથો દ્રષ્ટ આસીત્ ।

વાચક આ સરળ સંસ્કૃત વારંવાર વાંચે અને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે. કોઈ જગ્યાએ જો બરાબર સમજ ન પડે, તો સમજવાની કોશીલ કરે. સમજણ ન પડે તો આગલા પાઠમાં તે વાક્ય જોઈલે આવે. પ્રયત્ન કરવાથી સંસ્કૃત સંધિનો વાચકોને પરિચય થશે.

આ રીતે વગર મુશ્કેલીએ સંધિ કરવા અને છૂટી પાઠવાને મહાવરો થશે સંસ્કૃતમાં સંધિઓની ઠેકઠેકાણે અગત્યતા છે; તેથી સંધિ પ્રકરણનો અભ્યાસ સરળતાથી કરવાનો આ ઉપાય છે.

હવે પ્રલોકોકાંતું સરળ સંસ્કૃત નીચે આપ્યું છે. આગલા પાઠોનું સરળ સંસ્કૃત નીચે મુજબનું છે. એમાં કોઈ જગ્યાએ જો કોઈ મુશ્કેલી આવી પડે તો આગલા પાઠો તપાસવાથી તે દૂર થશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

તતસ્તાનમાત્યાન્વિસૃજ્યૈકો મહાવાહુરગચ્છન્ । તસ્મિન્નાશ્રમે
સંશિતવ્રતં તમૃપિં નાપश्यत् । સ તમૃપિમપश्यमानસ્ત-
યાઽઽશ્રમં શૂન્યં દ્રષ્ટ્વા “ક ઇહ” હત્યુર્ચૈર્વનં સન્નાદયન્નિવોવાચ ।
અથ તસ્ય તે શબ્દં શ્રુત્વા શ્રીરિવ રૂપિણી તાપર્સીવેપધારિણી
કન્યા તસ્માદાશ્રમાન્નિશ્ચક્રામ । સાઽસિતેક્ષણા તં રાજાનં
દુપ્યન્તં દ્રષ્ટ્વૈવ “સ્વાગતં ત” ઇતિ ક્ષિપ્રં પ્રતિગૂજ્ય ચોવાચ ।

હે રાજન્ ! આસનેન પાદ્યેનાઘ્યેણ ચૈવ હિ નરાધિપમર્ચયિત્વાઽ-
નામયં કુશલં ચ પપ્રચ્છ । અથ યથાવદર્ચયિત્વા, તદાઽનામયં
પૃષ્ટ્વા ચ, ‘કિં કાર્યં ક્રિયતાં’ ઇતિ સ્મયમાનેવોવાચ ।

તતો યથાવત્પ્રતિપૂજિતો રાજા તાં મધુરભાષિણીમનવઘાઙ્ગી
કન્યાં દ્રષ્ટ્વૈવાવ્રવીત્ ।

અગાઉના પાઠોનું સરળ રૂ સ્કૃત આ છે વાચકો એને સમજવાને પ્રયત્ન કરે જ્યાં સમજવાને મુશ્કેલી પડે ત્યાં આગલા પાઠોના શ્લોકના અન્વયમાં બોધ શકા દૂર કરવી

હવે ઉપલા વાક્યોમાં જ શબ્દોનો હેરફેર કરી વક્યો બનાવી નીચે આપ્યા છે એ વાક્યોમાં કેટલાક શબ્દો વધુ પણ છે, કેટલાક ઓછા પણ છે અને શબ્દોની જગ્યા પણ બદલી છે.

અનન્તરમમાત્યાન્દૂરતો વિસૃજ્ય દુષ્યંતો રાજા કણ્વસ્યાશ્રમ મગચ્છત્ । પરં તસ્મિન્નાશ્રમે સ રાજા કણ્વ મુનિ નાપશ્યત્ । તં મુનિમપશ્યમાન સ રાજા ' ક ઇહાસ્તિ ' इत्युचेर्वन संनादय त्रिवोवाच ।

તસ્ય શબ્દ શ્રુત્વા તાપસી કન્યા તસ્માદાશ્રમાત્તિશ્ચક્રામ । સા કન્યા ત રાજાનં જ્ઞાત્વા "સ્વાગત તે" इति सपूज्य चोवाच । આસનેન પાદેનાર્ધ્યેણ ચ નૃપતિમર્ચયિત્વા કુશલ ચ પૃષ્ઠ્વા 'કિં કાર્ય કર્તવ્યમ્' इति स्मयमानोवाच । તથા પૂજિતો રાજા મધુર-ભાષિણીં તા કન્યામિદમવ્રવીત્ ।

વાચકે અગાઉની માફક જ આ વાક્યો પણ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો. એમાં જે શબ્દોની ન્યૂનતા છે, તે થોડા પ્રયત્નથી જ વાચક સમજી શકે છે એ રીતે જો વાચક પોતોની મેળે જ વાક્ય બનાવે, તો તેને ઘણો જ લાભ થઈ શકે છે

હવે નીચે આપેલા સ ધિ નિયમો જુઓ—

(૩) ત્રીજો નિયમ

ए ऐ, ओ, औ આ સ્વરોની સામે ળીજ સ્વરો આવવાથી તેની જગ્યાએ અનુક્રમે अय्, आय्, अय्, आव् થાય છે. દા ત

ए + अ = अय	ओ + अ = अव
ए + आ = आय	औ + आ = आवा
हरे + ए = हरये	विष्णो + ए = विष्णवे
नै + अकः = नायकः	पाँ + अकः = पावकः

(૪) ચોથો નિયમ

अ वर्णुनी સામે इ अथવા उ એ સ્વરો આવવાથી બંને મળીને અનુક્રમે ए અને ओ થાય છે.

भय + उत्पादक = भयोत्पादकः
गंगा + उदकं = गंगोदकं
जल + ईशः = जलेशः
गंगा + ईशः = गंगेशः

પાઠ ૫

(૫) પાંચમો નિયમ

પદને અંતે ए અથવા ओ ની પછી અકાર આવવાથી તે અકારને લોપ થઈ જાય છે, જાણે કે એ અકાર પૂર્વાક્ષરમાં મળી જાય છે. ત્યાં ત્યાં 'અકાર આ રીતે મળી જાય છે, ત્યાં ડ આ ચિન્હ લખે છે. જેમકે—

जले अन्तर्हित. = जलेऽन्तर्हित ।
रामो अश्वीन् = रामोऽश्वीन् ।

(૬) છઠ્ઠો નિયમ

અકાર પછીના વિનર્ગની સામે ષ છે. અકાર અથવા મૃદુ વ્યંજન આવવાથી તે વિનર્ગને ઓ બને છે અને એમાં આગળનો અકાર મળી જાય છે જેમકે—

રામ	+	અવ્રવીત્	=	રામોઽવ્રવીત્ ।
જન	+	અસ્તિ	=	જનોઽસ્તિ ।
મનુપ્ય	+	ગચ્છતિ	=	મનુપ્યો ગચ્છતિ ।
અશ્વઃ	+	મૃત	=	અશ્વો મૃત ।

(૭) આત્મો નિયમ

હ અથવા ડ પછીના વિસર્ગની સામે સ્વર અથવા મૃદુ વ્યંજન આવવાથી વિસર્ગનો સ્કાર ઈ (રેફ) બને છે, જેમકે —

હારિ	+	અસ્તિ	=	હારિરાસ્તિ ।
ગુરુ	+	અવ્રવીન્	=	ગુરુરવ્રવીત્ ।
માનુ	+	ગચ્છતિ	=	માનુર્ગચ્છતિ ।
કવિ	+	જાનાતિ	=	કવિર્જાનાતિ ।

મૃદુ વ્યંજન ન હોવાથી વિસર્ગનો રેફ થતો નથી, તેના પછી ઈઠાદિરથુ બુચ્ચો—

હારિ કરોતિ=હારિ કરોતિ । ગુરુ પુનાતિ=ગુરુ પુનાતિ ।
એમાં વિસર્ગની સામે કઠોર વ્યંજન હોવાથી વિસર્ગ જેમનુ તેમજ રહ્યું છે

(૮) આઠમો નિયમ

વિસર્ગની સામે ચ, છ આવવાથી વિસર્ગનો સ્ બને છે

રામ	+	ચલતિ	=	રામચ્ચલતિ ।
જન	+	છેદયતિ	=	જનચ્છેદયતિ ।

(૯) નવમો નિયમ

વિસર્ગની સામે ત અથવા ય વર્ણ આવવાથી વિસર્ગનો સ્ બને છે જેમકે—

૨ [મ સ્વ શિ ભા ૮]

માઘવઃ + તયા = માઘવસ્તયા ।

રામઃ + થૂર્વતિ = રામસ્થૂર્વતિ ।

(૧૦) દશમો નિયમ

વિસર્ગની સામે ટ અથવા ઠ આવવાથી વિસર્ગનો પ્ ણને છે.

કૃષ્ણઃ ટીકતે = કૃષ્ણઠીકતે ।

(૧૧) અગિયારમો નિયમ

વિસર્ગની સામે શ, પ, સ એ અક્ષર આવવાથી વિસર્ગને અનુક્રમે શ્, પ્, સ્ ણને છે. અથવા વિસર્ગ જ કાયમ રહે છે.

રામઃ + શાસ્તિ = રામશાસ્તિ, રામ શાસ્તિ ।

જનઃ + ણીવતિ = જનણીવતિ, જનઃ ણીવતિ ।

નરઃ + સહતે = નરસ્સહતે, નરઃ સહતે ।

વાચક એ નિયમે પોતાના પાઠોમા જોઈ અને કયા નિયમને અનુકૂળ ઠથી સંધિ કયા થઈ છે, તે બાણવાનો પ્રયત્ન કરે. આ કાર્ય ઘણું સરળ છે. જે વાચક ધ્યાનપૂર્વક સંધિ તપાસશે અને ધ્યાનથી વિચાર કરશે તો એમાં કંઈ અઘરું તેને માલગ પડશે નહિ.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

મહાવાહુર્દુપ્યન્તો રાજા તદા તત્રાગચ્છત્ । દુપ્યન્તો નામ મહાવાહુ રાજા તદાગચ્છત્તત્ર । મહાવાહુ રાજા દુપ્યન્તો નામાગચ્છત્તત્ર તદા । આગચ્છત્તદા તત્ર દુપ્યન્તો નામ મહાવાહુ રાજા । તત્ર સ રાજા સંશિતવ્રતં ફણ્વં નામ મહર્ષિં તત્રાશ્રમે નાપદ્યત્ । નાપદ્યત્તત્રાશ્રમે સ રાજા ફણ્વં નામ સંશિતવ્રતં મહર્ષિમ્ ।

તતો રાજા તાં મધુરભાષિણીં કન્યામત્રીન્ । રાજા તતસ્તાં

मधुरभाषिणीं कन्यामब्रवीत् । राजा ततो मधुरभाषिणीं ता
 कन्यामब्रवीत् । ततो मधुरभाषिणीं ता कन्या राजाऽब्रवीत् ।
 अब्रवीद्राजा ततस्ता मधुरभाषिणीं कन्याम् । मधुरभाषिणीं ता
 कन्या ततो राजाऽब्रवीत् ।

पाठ ६

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ अथ राजा दशरथः तेषां पुत्राणां दारक्रियां चिन्तयामास ।
 २ तदा तत्र महामुनिं विश्वामित्रं अभ्यागच्छत् । ३ दृष्ट्वा
 राजा तं मुनिं अभिपूजयन् उवाच । ४ महामुने ! त्वया अनुपृहीत
 अस्मि । ५ यत् भवता कार्यं अस्ति तत् अशेषेण एव कारिष्यामि ।
 ६ भवान् हि देवत मम । ७ तदा आनन्दितं विश्वामित्रं
 अभ्यभाषत । ८ अहं एकं कर्तुं कर्तुं इच्छामि तस्य रक्षणार्थं
 ज्येष्ठं स्वपुत्रं रामं दातुं अर्हसि । ९ मम यज्ञस्य विघ्नकर्तारौ
 मारीचसुबाहू नाम राक्षसौ स्तः । १० 'तव पुत्रं हि दिव्येन
 स्वैर्न तेजसा राक्षसानां विनाशने समर्थं अस्ति । ११ यज्ञस्य
 रक्षणार्थं फेवल दशरथ एव कमललोचनं रामं दातुं अर्हसि ।
 १२ अहं रामाय च बहुविधं श्रेयं दास्यामि' १३ एतन् मुनेः
 वचनं श्रुत्वा राजा निःसङ्गः अभवत् । १४ 'मे राम ऊनपादश
 वर्षं, राक्षसानां न योग्यः । १५ राक्षसा वृत्रयुद्धा भवन्ति ।
 १६ अहं तु रामेण विपुक्तं मूर्ध्नि अपि जीवितुं न उक्तव्यम् ।
 १७ कालोपभोगं मारीचं सुबाहू । १८ तत्र दास्यामि पुत्रकम् ।'

૧૯ રાજાઃ હૃદં વચનં શ્રુત્વા ક્રુદ્ધઃ વિશ્વામિત્રઃ પ્રત્યુવાચ । ૨૦ 'હે રાજન્ ! સ્વકીયાં પ્રતિજ્ઞાં હાતું ઇચ્છસિ, અયુક્તં પતત્ રઘુ-કુલસ્ય । ૨૧ ગચ્છામિ અહં વિમુક્તઃ । ૨૨ તદા ક્રપિણા વસિષ્ઠેન અપિ મન્ત્રિતઃ રાજા દશરથઃ સલક્ષ્મણં રામં કૌશિકાથ વિશ્વામિત્રાય દદૌ । ૨૩ તદા રામલક્ષ્મણૌ ધનુષ્પાણી વિશ્વામિત્રં અનુજગ્મતુઃ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ હુવે રાજા દશરથ તે પુત્રોની (દારાક્રિયા) લગ્ન બાબતમાં વિચારવા લાગ્યા. ૨ ત્યારે ત્યાં મહામુનિ વિશ્વામિત્ર આવી પહોંચ્યા. ૩ સંતોષ પામેલો રાજા તે મુનિની પૂજા કરીને બોલ્યો. ૪ હે મહામુનિ ! આપની મારા ઉપર મોટી કૃપા થઈ છે. ૫ જે આપનું કામ છે તે પૂરેપૂરી રીતે કરીશ. ૬ કેમકે (મહાન) તમે મારા દેવ છો. ૭ તે વખતે આનંદિત વિશ્વામિત્ર બોલવા લાગ્યા. ૮ હું એક યજ્ઞ કરવા ઇચ્છું છું, તેના રક્ષણ માટે તારા મોટા પુત્ર રામને મને સોંપી દે. ૯ મારા યજ્ઞમાં વિધ્નકરનાર મારીચ અને સુબાહુ નામના બે રાક્ષસ છે. ૧૦ 'તારો પુત્ર મોતાના દેવી તેજથી રાક્ષસોને નાશ કરવાને સમર્થ છે. ૧૧ યજ્ઞના રક્ષણ માટે માત્ર દશરાત્રી સુધી જ કમલનયન રામને ધીરવાને તું યોગ્ય છે. ૧૨ હું રામનું ઘણું કલ્યાણ કરીશ. ૧૩ મુનિનું આ વચન સાંભળીને રાજા મૂર્છિત થયા. ૧૪ મારો રામ સોળ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનો છે, રાક્ષસોને માટે યોગ્ય નથી. ૧૫ રાક્ષસો કપટચુદ્ધ કરવાવાળા છે. ૧૬ હું તો રામ વિના એક પગબર પણ જીવતો રહેવાને ઉત્સાહિત નથી. ૧૭ મારીચ અને સુબાહુ કાળ જેવા છે. ૧૮ તેથી પુત્રને

ધીરીશ નહિ ! ૧૯ રાજાનું આ વચન સાંભળીને કોઘિત વિશ્વામિત્ર
 ઘોડ્યા ૨૦ ' હે રાજા ! તૂ તારી પ્રતિજ્ઞાને ત્યાગ કરવા ઈચ્છે છે,
 આ રઘુવંશને માટે યોગ્ય નથી. ૨૧ હું વિમુખ બનીને જાઉં છું.
 ૨૨ ત્યારે ઋષિ વસિષ્ઠની મંત્રણાથી રાજા દશરથે લક્ષ્મણ સહિત
 રામને કુશિકવંશી વિશ્વામિત્રને સોંપ્યા ૨૩ ત્યારે રામ અને
 લક્ષ્મણ ક્રાંધમા ધનુષ્ય લઈ (ધારણ કરી) વિશ્વામિત્ર પાછળ
 ચાલી નીકળ્યા

રામાયણને પહેલો પાઠ પહેલા લાગમા છે અને આ પુસ્તકમા
 બે પાઠ છે બધા મગી ત્રણ પાઠ તમે અત્યાર સુધીમા વાંચ્યા છે

મહેરબાની કરી આજે ઉપવા ત્રણે પાઠો ફરીથી વાંચો અને
 એવો પ્રયત્ન કરો કે સસ્કૃતમા જ બધી વાતો તમે ચોપડીમા
 જોયા વગર કહી શકો જો તમે વાતોને ઘણો ભાગ જોયા વગર
 કહી શકો તો સમજશો કે તમારી પ્રગતિ ઘણી સારી થઈ છે

સંધિ કરેલા વાક્યો

प्रभावशालिनो महात्मनो धर्मज्ञस्य राज्ञो दशरथस्य वशकर
 सुतो नासीत् । पुत्रार्थं चिन्तयमानस्य तस्य दशरथस्य पुत्र-
 कामेष्टिनाम्ना यज्ञेन यजामीति बुद्धिसजाता । मन्त्रिवर
 सुमन्त्रमाहूय राजेदमंत्रवीन् । सपुरोहितान्गुरुञ्छीघ्रमत्रानय ।
 शानीतास्तापून्जयित्वा धर्मात्मा राजेद वचनमंत्रवीन् । सुताथ
 तप्यमानस्य मम सुख नास्ति, तदर्थं पुत्रकामेष्टिनामको यज्ञ
 कर्तव्य इति मे भति सजाता ।

पाठ ७

आगतोऽहं महाभागमृषिं कण्वमुपासितुम् ।

क्व गतो भगवान्भद्रे तन्ममाचक्ष्व शोभने ॥ ८ ॥

(महाभारत आदि० ७१)

पदानि-आगतः । अहं । महाभागं । ऋषिं । कण्वं ।
उपासितुं । क्व । गतः । भगवान् । भद्रे । तत् । मम । आचक्ष्व ।
शोभने ॥

अन्वयः-महाभागं कण्वं ऋषिं उपासितुं अहं आगतः ।
हे भद्रे शोभने ! भगवान् क्व गतः ? नत् मम आचक्ष्व ॥

अर्थ-महाभाग्यवान् कण्व ऋषिणी उपासना क्स्वा भाटे हुं
आप्ये हुं. हे सुन्दर श्री ! भगवान् क्थां गया छे ? ते भने क्छे.

शकुन्तलोवाच ।

गतः पिता मे भगवान्फलान्याहर्तुमाश्रमात् ।

मुहूर्तं संप्रतीक्षस्व द्रष्टास्येनमुपागतम् ॥ ९ ॥

पदानि-शकुन्तला । उवाच । गतः । पिता । मे । भगवान् ।
फलानि । आहर्तुं । आश्रमात् । मुहूर्तं । संप्रतीक्षस्व । द्रष्टा ।
असि । एतं । उपागतम् ॥

अन्वयः-शकुन्तला उवाच-मे भगवान् पिता फलानि आहर्तुं
आश्रमात् गतः । मुहूर्तं संप्रतीक्षस्व । एतं उपागतं द्रष्टासि ॥

अर्थ-भारा भगवान् पिता क्श लेगा क्स्वा आश्रम ग्हार गया
छे. तमे पण्णर थे।सी ग्थो. हुमण्णां न् तेथो पाछा क्स्वे अने
तमे भणी श्कथो.

वैशम्पायन उवाच ।

अपश्यमानस्तमृषिं तथा चोक्तस्तथा च सः ।

तां दृष्ट्वा च वरारोहां श्रीमतीं चारुहासिनीम् ॥ १० ॥

पदानि-अपश्यमानः । तं । ऋषिं । तथा । च । उक्तः । तथा । च । सः । तां । दृष्ट्वा । च । वरारोहां । श्रीमतीं । चारु-हासिनीम् ॥

अन्वयः-तं ऋषिं अपश्यमानः तथा च तथा उक्तः, सः तां वरारोहां श्रीमतीं चारुहासिनीं दृष्ट्वा ॥

अर्थ-ते ऋषिने, त्यां न ज्ञेयाथी तथा तेने (उक्तः) सांलणीने ते पेली (वरारोहां) सुंदर, श्रीमती, सुंदर दुःस्थवाणीने ज्ञेय (ओढ्ये)।

विभ्राजमानां वपुषा तपसा च दमेन च ।

रुपयौवनसंपन्नमित्युवाच महीपतिः ॥ ११ ॥

पदानि-विभ्राजमानां । वपुषा । तपसा । च । दमेन । च । रुप-यौवन-संपन्नां । इति । उवाच । महीपतिः ॥

अन्वयः-वपुषा तपसा दमेन च विभ्राजमानां रुपयौवन-संपन्नां महीपतिः इति उवाच ॥

अर्थ-(वपुषा) शरीरथी (तपसा) तपथी तथा सयभथी (वि) वधु (भ्राजमानां) तेजस्वी अने (रूप) अतिसुंदरता तथा (यौवन) सुवर्णीथी (संपन्नां) लदेली कुमारीने (महीपतिः) राज ज्ञेय ओढ्या.

का त्वं कस्यासि सुश्रोणि किमर्थं यागता वनम् ।

एवं रुपगुणोपेता फुलस्त्वमसि शोभने ॥ १२ ॥

पदानि-का । त्वं । कस्य । असि । सुश्रोणि । किं-अर्थं । च ।

આગતા । વનમ્ । एवं । रूप-गुण उपेता । कुतः । त्वं । असि । शोभने ॥

અન્વય:-હે સુશ્રોણિ ! ત્વં કા ? કસ્ય અસિ ? હે શોભને ! एवं રૂપગુણોપેતા । ત્વં વનં કિમર્થં કુતઃ આગતા અસિ ?

અર્થ-હે ઉત્તમ શ્રોણીવાણી ! તું કોણ ? કોની છે ? હે સુંદરી ! આ રીતે રૂપ અને ગુણોથી યુક્ત બનીને તું વનમાં શા કારણે અને ક્યાંથી આવી પડી છે ?

दर्शनादेव हि शुभे त्वया मेऽपहृतं मनः ।

इच्छामि त्वामहं ज्ञातुं तन्ममाचक्ष्व शोभने ॥ ૧૬ ॥

પદાનિ-દર્શનાત્ । એવ । હિ । શુભે । ત્વયા । મે । અપહૃતં । મનઃ । ઇચ્છામિ । ત્વાં । અહં । જ્ઞાતું । તત્ । મમ । આચક્ષ્વ । શોભને ॥

અન્વય:-હે શુભે ! દર્શનાત્ એવ હિ મે મનઃ ત્વયા અપહૃતં । હે શોભને ! અહં ત્વાં જ્ઞાતું ઇચ્છામિ, તત્ મમ આચક્ષ્વ ॥

અર્થ-હે સુંદરી ! દર્શન માત્રથી જ તે મારું મન હરી લીધું છે. હે સુંદરી ! હું તને ઓળખવા ઇચ્છું છું, તે મને કહે.

एवमुक्त्वा तु सा कन्या तेन राज्ञा तमाश्रमे ।

उवाच हसती वाक्यमिदं सुमधुराक्षरम् ॥ ૧૭ ॥

પદાનિ-એવમ્ । ઉક્તા । તુ । સા । કન્યા । તેન । રાજ્ઞા । તમ્ । આશ્રમે । ઉવાચ । હસતી । વાક્યમ્ । ઇદમ્ । સુ-મધુર-અક્ષરમ્ ॥

અન્વય:-તેન રાજ્ઞા તુ સા કન્યા આશ્રમં एवं ઉક્તા, હસતી ઇદં સુમધુરાક્ષરં વાક્યં ઉવાચ ॥

અર્થ-તે રાજાએ તે કન્યાને આશ્રમમાં આવી રીતે પૂછ્યા પછી તે હસતાં હસતાં આ ઉત્તમ મધુર શબ્દોવાળું વાક્ય બોલી.

પાઠો પુરા થતા જ વાચકે પ્રલોકો વાર વાર વાચવા અને ફક્ત પ્રલોક વાચતા જ તેનો અર્થ ધ્યાનમાં આવી જાય ત્યાં સુધી અભ્યાસ વધારવો જો પ્રલોકો શાંતિથી વાચવામાં આવે તો તે જ વખતે તેનો અર્થ ધ્યાનમાં આવી જાય છે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

મે ભગવાન્ પિતા કણ્વ ફલાન્યાહર્તુમાશ્રમાદત । કણ્વો મે
ભગવાન્પિતા ફલાન્યાહર્તુમાશ્રમાદત । આશ્રમાદતા મે પિતા
ભગવાન્કણ્વ ફલાન્યાહર્તુમ્ ।

તં રાજાન સુમધુરાક્ષરમિદં વાક્યમુવાચ । સુમધુરાક્ષરમિદં
વાક્યં ત રાજાનમુવાચ । ઉવાચ તં રાજાનામિદ સુમધુરાક્ષર
વાક્યમ્ ।

પાઠ ૮

આગલા જો પાઠોમાં આવેલા સંસ્કૃત વાક્યોનું સંધિયુક્ત સરગ
સંસ્કૃત નીચે આપ્યું છે પહેલાની માફક તેનો પણ વાચક સારી
પેઠે અભ્યાસ કરે.

રામાયણ કથા

અથ રાજા દશરથસ્તેષા પુત્રાણા કારક્રિયા ચિન્તયામાસ ।
તદા તત્ર મહામુનિવિશ્વામિત્રોઽભ્યાગચ્છન્ । હૃદયમના રાજા તં
મુનિમભિપૂજયન્નુવાચ । મહામુને ત્વયાઽનુગૃહીતોઽસિ । યદ્વવના
કાર્યમસ્તિ તદશેષેણૈવ કરિષ્યામિ । ભવાન્હિ દૈવતં મમ ।

तदाऽऽनन्दितो विश्वामित्रोऽभ्यभाषत । अहमेकं क्रतुं
 कर्तुमिच्छामि । तस्य रक्षणार्थं ज्येष्ठं स्वपुत्रं रामं दातुमर्हसि ।
 मम यज्ञस्य विघ्नकर्तारौ मारीचसुबाहू नाम राक्षसौ स्तः ।
 तव पुत्रो हि दिव्येन स्वेन तेजसा राक्षसानां विनाशने
 समर्थोऽस्ति । यज्ञस्य रक्षणार्थं केवलं दशरात्रमेव कमललोचनं
 रामं दातुमर्हसि । अहं रामाय च बहुविधं श्रेयो दास्यामि ।
 एतन्मुनेर्वचनं श्रुत्वा राजा निःसंज्ञोऽभवत् ।

मे राम ऊनपोउशवर्षो राक्षसानां न योग्यः । राक्षसाः
 कूटयूद्धा भवन्ति । अहं तु रामेण वियुक्तो मुहूर्तमपि जीवितुं
 नोत्सहे । कालोपमौ मारीचसुबाहू । तन्न दास्यामि पुत्रकम् ।

राज्ञ इदं वचनं श्रुत्वा क्रुद्धो विश्वामित्रः प्रत्युवाच । हे राजन् !
 स्वकीयां प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ? अयुक्तमेतद्रवुकुलस्य । गच्छा-
 म्यहं विमुखः ।

तदपिणा वसिष्ठेनापि मन्त्रितो राजा दशरथो रामं सलक्ष्मणं
 कौशिकाय विश्वामित्राय ददौ । तदा रामलक्ष्मणौ घनुष्पाणी
 विश्वामित्रमनुजग्मतुः ।

वाचक आ पाठ वारंवार वांचे अने सभजवानो यत्न करे. कोण
 लयाचे संधि सभजभां न आवे तो आगला पाठना वाक्यो लेण
 येतानी मुश्केली हर करे. जेभना आगला पाठो सारा दुशे तेभना
 भाटे जेभां कोण मुश्केली नउशे नहि. दुवे आगला पाठोनु
 सरण संरुत अर्ही आपवाभां आवे छे. जेने पणु अगाठिना
 जेभज वाचक अभ्यास करे.

શકુન્તલાખ્યાન

મહાભાગ કર્ણવમૃપિમુપાસિતુમહમાગત । હે ભદ્રે શોભને !
 ભગવાન્કવ ગત ? તન્મમાચક્ષ્વ । શકુન્તલોવાચ મે ભગવાન્પિતા
 ફલાન્યાહર્તુમાશ્રમાદ્ગત । મુદ્હૂર્ત સપ્રતીક્ષસ્વ । એનમુપાગત દ્રષ્ટાસિ ।
 તમૃપિમપશ્યમાનસ્તયા ચ તયોક્ત સ તા વરારોહા શ્રીમર્તી
 ચારુહાસિર્નો દૃષ્ટ્વા વપુયા તપસા દમેન ચ વિધાજમાના રૂપયૌવન
 સપત્ના મહામતિરિત્યુવાચ ।

હે સુશ્રોણિ ! કા ત્વ ? કસ્યાસિ ? હે શોભને ! એવ રૂપગુણો
 પેતા ત્વ વન કિમર્થ કુત આગતાસિ ? હે શુભે ! દર્શનાદેવ
 હિ મે મન ત્વયાઽપહતમ્ । હે શોભને ! અહ ત્વા જ્ઞાતુમિચ્છામિ ।
 તન્મમાચક્ષ્વ ।

તેન રાજ્ઞા તુ સા કન્યાઽઽશ્રમ એવમુક્તા હસતીદ મુમધુરાક્ષર
 વાક્યમુવાચ ।

આગલા શ્લોકોડોતુ સરળ સસ્કૃત આ છે જે વાચકોના અગાઉના
 પાઠો સારા થયા હશે તો આ પાઠો વગર મેહનતે સમજાયા આવી
 જશે સધિને લીધે જે કોઈ જગ્યાએ મુશ્કેલી જાણી થાય તો તે
 અગાઉના પાઠ જોવાથી તેજ વખતે દૂર થઈ શકે છે

હવે દેટલાક ખીલત વાક્યો આ પવામા આવે છે એને પણ
 અગાઉના જેમજ વાચવા

સસ્કૃત—વાચન—પાઠ ।

૧ શિવાય શાન્તાય નિશ્ચલાય યશસ્વિને જગદ્વીજાય શ્રેષ્ઠાય
 તસ્મૈ વીર્યાત્મને પરમેશ્વરાય નમ । ૨ સર્વે અપિ મુલ્લિન સન્તુ ।
 સર્વે નિરામયા સન્તુ । સર્વે ભદ્રાણિ પશ્યન્તુ । ન કશ્ચિદ્ દુઃખ

आप्नुयात् । ३ सर्वदा सत्यं भाषणं एव श्रेयस्करं भवति । सः मनुष्यः सर्वदा सत्यं भाषणं एव वदति । ४ महामुनिः विश्वामित्रः दशरथं राजानं किं अवदत् ? विश्वामित्रः दशरथं प्रति किमर्थं आगतः ? ५ राज्ञा दशरथेन विश्वामित्रं प्रति किं उक्तम् ? तस्य दशरथस्य भाषणेन विश्वामित्रः संतुष्टः वा न ? ६ कः विश्वामित्रस्य यज्ञस्य विघ्नकर्ता आसीत् ? केन यज्ञस्य रक्षणं कृतम् ?

वाचके आ पाठने। अभ्यास कथां पछी ले णनी शके तो अनी संधि करवाने। प्रयत्न करये। आ वभत दरभ्यान संधि आवरी लवील लेधये, अेलुं कंध भास लइरी नथी, परंतु वाचके प्रयत्न करी लेवे। कंध लूल थाय तो पणु वांधी नथी।

सर्वे अपि = सर्वेऽपि । सः मनुष्यः = स मनुष्यः । सत्यं एव = सत्यमेव । महामुनिः विश्वामित्रः = महामुनिर्विश्वामित्रः । विश्वामित्रः दशरथं = विश्वामित्रो दशरथं । किं अवदत् = किमवदत् । संतुष्टः वा = संतुष्टो वा । कः विश्वामित्रः = को विश्वामित्रः । विघ्नकर्ता आसीत् = विघ्नकर्तासीत् ।

संधि करेलां वाक्ये।

१ सर्वदा सत्यं भाषणमेव श्रेयस्करं भवति । भवति सर्वदा सत्यमेव भाषणं श्रेयस्करम् । श्रेयस्करं भवति सर्वदा सत्यमेव भाषणम् । सत्यमेव भाषणं सर्वदा भवति श्रेयस्करम् ।

२ महामुनिर्विश्वामित्रो दशरथं राजानं किमवदत् ? किम-
वदन्महामुनिर्विश्वामित्रो राजानं दशरथम् ?

પાઠ ૯

આ પાઠમાં ખીલા વધુ સંધિ નિયમો ઘટાવવામાં આવ્યા છે.

(૧૨) ખારમો નિયમ

ક, ઘ, ઢ, ત, પ ની સામે સ્વર અથવા મૃદુ વ્યંજન આવવાથી અનુક્રમે ગ્, જ્, ઙ્, ઢ્, ઘ્ થાય છે જેમકે—

વાક્	+ ગણ:	= ઘાગ્ગણ:
અચ્	+ અન્ત:	= અજન્ત:
વિશ્વવાદ્	+ ઉત્તર:	= વિશ્વવાદુત્તર:
તત્	+ અસ્તિ	= તદસ્તિ ।
અપ્	+ જં	= અજ્જં ।

(૧૩) તેરમો નિયમ

ક, ચ, ટ, લ, પ આ વર્ગોની સામે ઙ્, જ્, ણ, ન, મ આવવાથી આગલા વર્ણોનું પછુ અનુક્રમે ઙ્, જ્, ણ્, ન્, મ્ થાય છે.

વાક્	+ મન:	= વાઙ્મન:
વાક્	+ નમનં	= વાઙ્નમનં ।
સમાદ્	+ મુખં	= સમ્નાપ્મુખં ।
તત્	+ નાસ્તિ	= તન્નાસ્તિ ।
અપ્	+ મયં	= અમ્મયં ।

(૧૪) ચૌદમો નિયમ

ત્, ઘ્, ઢ્, ઘ્, ન્ની સામેલ આવવાથી આગલા શબ્દને પછુ સ્ થઈ જાય છે જેમકે—

જગત્ + લયઃ = જગલ્લયઃ ।

અસ્મદ્ + લામઃ = અસ્મલામઃ ।

જનાન્ + ભમતે = જનાલ્ભમતે ।

ન અનુનાસિક હોવાથી લકારની પૂર્વે અનુનાસિક થયો છે. નાક વડે જેનો ઉચ્ચાર થાય છે, તેને અનુનાસિક કહે છે. હ, જ, ણ, ન, મ, એ અનુનાસિક છે.

(૧૫) પંદરમો નિયમ

રેફ ની સામે રકાર આવવાથી, પૂર્વરકારનો લોપ થાય છે. અને એની આગળનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. જેમકે—

પુનઃ + રમતે = [પુનર્ + રમતે] = પુનારમતે ।

હરિઃ + રયસ્ય = [હરિર્ + રયસ્ય] = હરી રયસ્ય ।

વિસર્ગનો રેફ થયો, તેને લોપ થયો અને પૂર્વસ્વર દીર્ઘ થયો.

(૧૬) સોળમો નિયમ

સ કાર, અને ત વર્ગની સામે ક્ષ કાર તથા ચ વર્ગ આવવાથી આગલા વર્ણનો ક્ષ કાર તથા ચ વર્ગ થાય છે.

ચ વર્ગ—ચ, છ, જ, ણ, ઝ ।

તેના દાખલા આ છે.

હરિઃ + શેતે = [હરિસ્ + શેતે] = હરિશ્શેતે ।

રામઃ + ચલતિ = [રામસ્ + ચલતિ] = રામશ્ચલતિ ।

સન્ + ચિત્ = સચિત્

શાક્તિન્ + જય = શાક્તિજય ।

અહીં વર્ગની સંજ્ઞા વાચકોના ધ્યાનમાં આવવા માટે નીચે વર્ગ આપવામાં આવે છે.

ક વર્ગ- ક ख ग घ ङ

ચ વર્ગ- च छ ख झ ञ

ટ વર્ગ- ट ठ ड ढ ण

ત વર્ગ- त थ द ध न

પ વર્ગ- प फ ब भ म

એમાં દરેક વર્ગમાં અંત છેવટનો વર્ણ અનુનાસિક છે.
અનુનાસિક = ङ, झ, ञ, न, म ।

(૧૭) સત્તરમો નિયમ

સ-કાર અને તવર્ગની સામે પ કાર તથા ટ વર્ગ આવવથી પૂર્વ વર્ણનો પ કાર અને ટ વર્ગ થાય છે.

रामः + पष्ठः = [रामस् + पष्ठः] = रामप्पष्ठः ।

रामः + टीकते = [रामस् + टीकते] = रामटीकते ।

तत् + टीका = तटीका ।

વાચક આટલા નિયમો ધ્યાનમાં રાખશે તો જરૂર તેમને સંધિ વિષેનું જ્ઞાન સંપાદન થશે.

અત્યારે એવું કંઈ ખાસ જરૂરી નથી કે બધી સંધિ સારી પેઠે આવડી જાય. જેમ જેમ શાખામાં તેની પ્રગતિ થશે તેમ સંધિઓનું જ્ઞાન આપોઆપ જ થતું જશે.

જો કે શરૂઆતમાં એ અઘરું માલમ પડે છે, છતાં પણ અભ્યાસથી એ ઘણું જ સહેલું માલમ પડશે. એથી વાચક દરરોજ થોડો થોડો અભ્યાસ કરતા રહે અને બાકી બધું આપમેળે જ આવડતું જશે.

५।४ १०

संस्कृत-वाक्यानि ।

१ अघ्यर्घ्ययोजनं गत्वा सरय्याः तीरे विश्वामित्रः रामं
 अत्रवीत् । २ गृहाण सलिलम् । ददामि त्वां मन्त्रं विद्ये च बलां
 अतिबलां च । ३ रामः अपि जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः तत् सर्वं
 प्रतिजग्राह । ४ विद्यायुक्तः रामः शरदि दिवाकरः इव शुशुभे ।
 ५ विश्वामित्रेण सह रामलक्ष्मणौ गंगासरय्वोः शुभे संगमे
 ऋषीणां पुण्यं आश्रमस्थानं ददृशाते । ६ मुनयः च शुभां नावं
 उपस्थाप्य विश्वामित्रं अब्रुवन् । ७ आरोहतु भवान् नावं
 राजकुमारपुरस्कृतः । ८ मा भूत् कालस्य विपर्ययः । ९ विश्वामित्रः
 रामलक्ष्मणाभ्यां सहितः नदीं ततार । १० रामः घोरं वनं
 दृष्ट्वा विश्वामित्रं पप्रच्छ । ११ अहो ! शोभनं वनं परं किं
 दारुणम् ? १२ विश्वामित्रः उवाच—हे क्षत्रियकुमार ! अस्मिन्
 घोरे वने ताटिका नाम्नी राक्षसी वसति । १३ सा मुंदस्य
 राक्षसस्य भार्या । १४ अतिपराक्रमः मारीचः राक्षसः अस्याः
 पुत्रः । १५ सा इयं ताटिका अस्मिन् वने अस्ति । १६ इदानीं
 अस्याः वनं एव अस्माभिः गन्तव्यम् । १७ अतः मम आदेशात्
 चाह्वलं आश्रित्य इमां जहि । १८ कुरु इमं देशं निष्कण्टकम् ।
 १९ नहि कः अपि इमं देशं साम्प्रतं आगन्तुं शक्तः । २० स्त्री-
 चवे त्वया घृणा न कार्या । २१ चातुर्वर्ण्यहितार्थाय देशस्य
 हिताय प्रजासंरक्षणाय च राजमृनुना एतत् कर्तव्यं एव ।
 २२ एतत् विश्वामित्रवचनं श्रुत्वा, रामः धनुर्मध्ये सृष्टिं बध्वा

શબ્દેન દિશઃ નાદયન્, તીવ્રં જ્યાઘોપં અકરોન્ । ૨૩ તન્ શબ્દં
શ્રુત્વા રાક્ષસી ક્રોધેન મૂર્છિતા અભવન્ । ૨૪ યત્ર જ્યાઘોપ-
જાતઃ તત્ર અભ્યદ્રવન્ ચ ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ અર્ધાં યોજનથી વધારે જોઈને સરયૂનદીને કાઠે વિશ્વામિત્રે
રામને કહ્યું. ૨ ' હે પાણી ! હું તને મંત્ર અને બળ તથા અતિબળ
નામની જે વિદ્યા આપુ છું ૩ રામે પણ પાણીને સ્પર્શ કરીને
પ્રસન્નવદને તે બધાને શ્રદ્ધણ કર્યા. ૪ વિદ્યાયુક્ત રામ શરદ્ર-હતુમા
સૂર્યના જેમ શોભવા લાગ્યા. ૫ વિશ્વામિત્રની માથે ૨ મ અને
લક્ષ્મણે પણ ગંગા સરયૂના શુભ સંગમપર ઋષિઓના પુણ્ય
આશ્રમસ્થાન જોયા. ૬ મુનિઓએ શુભ નૈઃકા લાવીને વિશ્વામિત્રને
કહ્યું. ૭ આપ રાજકુમારોને આગળ કરીને નૈઃકાપર ચઢો. ૮
વખતનો વ્યય થાય નહિ. ૯ વિશ્વામિત્ર રામલક્ષ્મણની સાથે નદી
પાર ઉતર્યાં ૧૦ રામે ઘોર વન જોઈને વિશ્વામિત્રને પૂછ્યું ૧૧
" અહાહા ! સુંદર વન છે, પરંતુ કેવું બધાનક છે ? " ૧૨ વિશ્વામિત્ર
જે.શ્યા- ' હે ક્ષત્રિય-પુત્ર ! આ જંગલમાં બચકર તાટિકા નામની
ગણતરી રહે છે. ૧૩ તે સુંદર રાક્ષસની પત્ની છે. ૧૪ અતિ પરાક્રમી
મારીચ રાક્ષસ તેનો પુત્ર છે. ૧૫ તે રાક્ષસી (સ્ત્રી) આ જંગલમાં
છે. ૧૬ અત્યારે તેજ વનમાં આપણે જવાનું છે. ૧૭ એથી મારા
કુકુમથી બાહુબળનો આશ્રય મેળવી એને માર. ' ૧૮ ' આ દેશને-
(નિષ્કણ્ટકં) ગત્યુ રહિત કર. ૧૯ કોઈપણ આ વખતે આ દેશમ
આવવાને શક્તિમાન નથી. ૨૦ સ્ત્રી વધ કરવામા તારે ઘૂણા કરવી
નહિ. ૨૧ આરે વર્ણના બહા માટે, દેશના ભવા માટે રાજપુત્રે આ
૩ [સં. મ્વ. શિ ભા. ૪]

કરવું જ જોઈએ. ' ૨૨ વિશ્વામિત્રનું આ ભાષણ સાંભળીને, સંમેધનુષ્યના મધ્યમાં સુક્રીવાગીને શબ્દ વડે દિશાઓ ગતવીને ઠોરીને મોટો અવાજ કર્યો. ૨૩ તે અવાજ સાંભળીને રાક્ષસી ક્રોધથી મુર્છા પામી. ૨૪ ત્યાં ધનુષ્યની ઠોરીને (ઘોષ :) અવાજ થયો ત્યાં ઠોડી આવી.

વાચક આ પાઠ વારંવાર વાંચે અને એમાં આવેલા સંસ્કૃત વાક્યો વારંવાર વાંચીને સારી પેઠે તૈયાર કરે.

આ પાઠ સાથે પહેલાના પાઠમાં આવેલા રામાયણના પાઠ ફરી ફરી વાંચવા અને તે બની શકે તેટલા મોઢે કરવા. પણ મોઢે કરતી વખતે એટલી વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે, વાક્યમાંના ભુદા ભુદા શબ્દો આપણે બોલીએ છીએ તે પ્રમાણે મોઢે કરવા.

વાચક જો આ પ્રમાણે અભ્યાસ કરશે તો તેમને સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન ઘણું જ વલદી થશે.

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ સર્વે જના નિરામયાઃ સન્તુ । સન્તુ સર્વે જના નિરામયાઃ ।
 નિરામયાઃ સન્તુ સર્વે જનાઃ । ૨ સર્વે માનવાઃ સુખિનઃ સન્તુ ।
 સન્તુ સર્વે માનવાઃ સુખિનઃ । સર્વે સુખિનો માનવાઃ સન્તુ ।
 ૩ સર્વે મદ્રાણિ પદ્યન્તુ । ન કશ્ચિદ્દુઃખમાપ્નુયાત્ । દુઃખં
 ક્રશ્ચિન્નાપ્નુયાત્સર્વે મદ્રાણિ પદ્યન્તુ । ૪ દર્શનાદેવ હિ મે
 મનસ્ત્વયાઽપહૃતમ્ । ત્વયાઽપહૃતં મે મનો દર્શનાદેવ । મે
 મનસ્ત્વયાપહૃતં દર્શનાદેવ । ૫ અહં ત્વાં જ્ઞાતુમિચ્છામિ ।
 જ્ઞાતુમિચ્છામ્યહં ત્વામ્ । ત્વામહમિચ્છામિ જ્ઞાતુમ્ । હિચ્છામ્યહં
 ત્વાં જ્ઞાતુમ્ । ૬ સર્વદા સત્યં ભાષણમેવ શ્રેયસ્કરં ભવતિ । ભવતિ

ચલેત્ । હિ । વૃત્તાત્ । ધર્મઃ । અપિ । ન । ચલેત્ । સંશિતવ્રતઃ ॥

અન્વયઃ-હે મહાભાગે ! લોકપૂજિતઃ ભગવાન્ ઊર્ધ્વરેતાઃ । ધર્મઃ અપિ વૃત્તાત્ ચલેત્, હિ સંશિતવ્રતઃ ન ચલેત્ ॥

અર્થ-હે મહાભાગ્યવતી ! લોકોમા પૂજ્ય ભગવાન્ ઉર્ધ્વરેતા (બ્રહ્મચારી) છે. ધર્મ પણ (વૃત્તાત્) ચાલિયથી ચલાયમાન થશે પરંતુ (સંશિતવ્રતઃ) વ્રતપાલન કરનાર (કણ્વ) ચલાયમાન થશે નહિ.

કથં ત્વં તસ્ય દુહિતા સંભૂતા વરવર્ણિની ।

સંશયો મે મહાનત્ર તન્મે છેત્તુમિહાર્હસિ ॥ ૧૭ ॥

પદાનિ-કથં । ત્વં । તસ્ય । દુહિતા । સંભૂતા । વરવર્ણિની । સંશયઃ । મે । મહાન્ । અત્ર । તત્ । મે । છેત્તું । હહ । અર્હસિ ॥

અન્વયઃ-ત્વં વરવર્ણિની તસ્ય દુહિતા કથં સંભૂતા ? મે અત્ર મહાન્ સંશયઃ । હહ મે તત્ છેત્તું અર્હસિ ॥

અર્થ-તું સુંદર રૂપવાળી તેની પુત્રી કેવી રીતે બની ? મને એમાં મોટો સંશય પડે છે. મારી તે (સંશયઃ) શંકા દૂર કરવાને માટે તું થોગ્ય છે.

શકુન્તલોવાચ ।

ઋપિઃ કૈશ્ચિદિદાગમ્ય મમ જન્માભ્યચોદયત્ ।

તસ્મૈ પ્રોવાચ ભગવાન્યથા તચ્છૃણુ પાર્થિવ ॥ ૧૮ ॥

પદાનિ-ઋપિઃ । કૈ । ચિત્ । હહ । આગમ્ય । મમ । જન્મ । અભ્યચોદયન્ । તસ્મૈ । પ્ર-ઉવાચ । ભગવાન્ । યથા । તત્ । શૃણુ । પાર્થિવ ॥

अन्वय - कश्चित् ऋषि इह आगम्य मम जन्म अभ्यचोदयत ।
हे पार्थिव ! तस्मै भगवान् यथा प्रोवाच तत् शृणु ॥

अर्थ-डे।ई ऋषि अर्हूँ आवीने भाश व-मनी भाषतभा
पूछवा लाग्या डे राण ! तेने म टे लगवाने (ऋषि) ने वे श्रु,
ते सालणे।

तप्यमान किल पुरा विश्वामित्रो महत्तप ।

सुभृशं तापयामास शक्रं सुरगणेश्वरम् ॥ २० ॥

पदानि तप्यमान । किल । पुरा । विश्वामित्र । महत्तप ।
सुभृशं । तापयामास । शक्रं । सुरगणेश्वरम् ॥

अन्वय - पुरा किल विश्वामित्र तप तप्यमान सुरगणेश्वरं
शक्र सुभृशं तापयास ॥

अर्थ-पडेलाना वषतभा दडताथी विश्वामित्र लारे तप करता
करता (सुरगण-ईश्वर) देव गणुना ईश्वर (शक्र) ऋने
लारे दु ष देवा लाग्या

अथापश्यद्वरारोहा तपसा दग्धकिल्बिषम् ।

विश्वामित्रं तप्यमान मेनका भीरुराश्रमे ॥ २ ॥

(म भा ऋषि ७०)

पदानि-अथ । अपश्यत् । वरारोहा । तपसा । दग्धकिल्बिषं ।
विश्वामित्रं । तप्यमानं । मेनका । भीरु । आश्रमे ।

अन्वय अथ वरारोहा भीरु मेनका आश्रमे तपसा
दग्धकिल्बिष तप्यमान विश्वामित्र अपश्यत् ॥

अर्थ-पडी सुदरी, (भीरु) ल-तथी उगवाव गी, मेनक ये

તપોબળથી જેના પાપ નાશ પામ્યાં છે એવા, દુઃખસહન કરનાર
(તપ્યમાનં) વિશ્વામિત્રને આશ્રમમાં લેયા.

રમમાણાં યથાકામં યચૈકદિવસં તથા ।

જનયામાસ સ મુનિર્મેનકાયાં શકુન્તલામ્ ॥ ૧ ॥

પદાનિ- રમમાણાં । યથાકામં । યથા । ઇકદિવસં । તથા ।
જનયામાસ । સઃ । મુનિઃ । મનેકાયાં । શકુન્તલામ્ ॥

અન્વયઃ-યથા ઇકદિવસં તથા યથાકામં રમમાણાં । સ
મુનિઃ મેનકાયાં શકુન્તલાં જનયામાસ ॥

અર્થ-જાણે કે એકજ દિવસ થયો હોય તેમ બંને દીર્ઘકાળ
સુધી કામમત્ત થયાં અને તે ઋષિએ મેનકામાં શકુન્તલાને જન્મ
આપ્યો.

ભાવાર્થ-મેનકા અને વિશ્વામિત્ર ઘણાં લાંબા વખત એમ
રહેવા લાગ્યાં, અને તેમનો ગમય એટલો જલદી વ્યતીત થયો કે
જાણે એકજ દિવસ થયો છે. આ ભાવાર્થ પ્રલોકના પ્રથમ અધ્યા
યનો છે.

નિર્જને તુ વને યસ્માચ્છકુન્તૈઃ પરિપાલિતા ।

શકુન્તલેતિ નામાસ્યાઃ કૃતં ચાપિ તતો મયા ॥ ૧૬ ॥

પદાનિ-નિર્જને । તુ । વને । યસ્માન્ । શકુન્તૈઃ । પરિપાલિતા ।
શકુન્તલા । ઇતિ । નામ । અસ્યાઃ । કૃતં । ચ । અપિ । તતઃ । મયા ॥

અન્વયઃ-યસ્માત્ નિર્જને વને શકુન્તૈઃ પરિપાલિતા । તતઃ
અસ્યાઃ નામ શકુન્તલા ઇતિ ચ અપિ મયા કૃતમ્ ॥

અર્થ-જેથી નિર્જન વનમાં (શકુન્ત) પક્ષીઓથી તેનું પોષણ
થયું તેથી (તતઃ) તેનું નામ શકુન્તલા એમ મેં પાડ્યું.

પાઠ પુરો કર્યા પછી વાચકે ફક્ત સંસ્કૃત પ્રલોકન અનેકવાર
ચાંચવા અને તેનો અર્થ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો.

સંધિ કરેલાં વાક્યો.

શકન્તલોવાચ ।

હે દુષ્યન્ત ! મહાત્મનો ધર્મજ્ઞરય ધૃતિમનસ્તપસ્વિનાં ભગવત-
કવ્વસ્યાહં દુહિતા મતા ।

દુષ્યન્ત ઉવાચ-હે મહાભાગે ! લોકપૂજિતો ભગવાનૂર્ધ્વરેતા ।
ધર્મોઽપિ વૃક્ષાદ્યલેદ્ધિ સંશિતવતો ન ચલેન્ । ત્વં વરષણિની
તસ્ય દુહિતા કયં સંભૂતા ? મેઽથ મહાન્ સંશય, શ્દ મે
તન્દ્યેન્નુમર્હસિ ।

પાઠ ૧૨

આગલા બંને પાઠોમાં જે વાક્યો આપ્યાં છે, તેની સંધિ બનાવીને
નરણ સંસ્કૃત આ પાઠમાં આપવામાં આવ્યું છે. વાચકે એનો મની
પેઠે અભ્યાસ કરવો.

मुनयश्च शुभां नावमुपस्थाप्य विश्वामित्रमनुवन् । आरोहत्
भवान्नावं राजकुमारपुरस्कृतः । माऽभूत्कालस्य विपर्ययः ।
विश्वामित्रो रामलक्ष्मणाभ्यां सहितो नदीं ततार ।

रामो घोरं वनं दृष्ट्वा विश्वामित्रं पप्रच्छ, अहो ! शोभनं वनं परं
किं दारुणम् ? विश्वामित्र उवाच-हे क्षत्रियकुमार ! अस्मिन्वने घोरा
ताटिका नाम्नी राक्षसी वसति । सा सुन्दस्य राक्षस्य भार्या ।
अतिपराक्रमो मारीचो राक्षसः अस्याः पुत्रः । सेयं ताटिका-
स्मिन्वनेऽस्ति । इदानीमस्या वनमेवास्माभिर्गन्तव्यम् । अतो
ममोपदेशाद्वाहुवलयमाश्रित्येमां जहि । कुर्विमं देशं निष्कंटकम् ।
न हि कोऽपीमं देशं सांप्रतमागन्तुं शक्तः । स्त्रीवधे त्वया वृणा
न कार्या । चातुर्वर्ण्यहितार्थाय देशस्य हिताय प्रजासंरक्षणाय
च राजसूनुनैतत्कर्तव्यमेव । एतद्विश्वामित्रवचनं श्रुत्वा रामो
धनुर्मेघं मुष्टिं बध्वा शब्देन दिशो नादयन्, तीव्रं ज्याघोपमकरोत् ।
तच्छब्दं श्रुत्वा राक्षसी क्रोधेन मूर्च्छिताऽभवत् । यत्र ज्याघोपो
जातस्तत्राभ्यद्रवच्च ।

आमा ले संधि वायुकोथी सहेलाग्रथी न धूटी पडे, तेने
आगला पाठमां लेधने समञ्जवाणी कोशीष इरवी. आ रीते
अल्यास इरवाथी वायुकोने संधि लेउता तथा धूटी पाउतां
सरगताथी आवडशे.

हुवे आगला पाठना श्लोकोनुं सरण संस्कृत आपवाभां आयुं
छे. येनुं पशु वायुके पहेलांणी भाइकञ्च अध्ययन करे.

संस्कृत—वाक्यानि ।

हे दुष्यन्त ! महात्मनो घर्मज्ञस्य धृतिमतस्तपस्विनो भगवतः
कण्वस्याहं दुहिता मता ।

दुष्यन्त उवाच-हे महाभागे ? लोकपूजितो भगवानूर्ध्वरेता
 कण्व । धर्मोऽपि वृत्ताच्चलेद्धि संशितवतः कण्वो न चन्त् ।
 त्वं वरवर्णिनी तस्य दुहिता कथं संभूता ? मेऽत्र महान्सशय ।
 इह मे तच्छेत्तुमर्हसि ।

शकुन्त्यावाच-कश्चिदपिग्निहागम्य मम जन्माभ्यवाद्यन् ।
 हे पार्थिव दुष्यन्त ! तस्मै भगवान्यथा प्रावाच तच्छृणु ।

पुरा किल विश्वामित्रा महत्तपस्तप्यमान शुग्गणेश्वर शर
 सुभृशं तापयामास । अथ वरारोहा भीष्मर्मेनकाऽऽश्रम तपसा
 दग्धकिल्बिषं तप्यमानं विश्वामित्रमपश्यन् । यथैतदियम तथा
 यथाकामं रममाणो स मुनिर्मेनकाया शकुन्त्या जनयामास ।
 यस्मान्निर्जने वने शकुन्तं परिपालिता तत अम्या नाम
 शकुन्तलेति चापि मया कृतम् ।

ये अधि ज्येष्ठवामा उर्ध्वे मुग्गुकी पायडोने नऽशे तो अगाज
 पाडना श्वेक ज्येष्ठने ते मुग्गुकी ह- इरी शकाय छे

प्रश्नाः

१ सरय्याः तीरे विश्वामित्र रामं किं अश्रयान् ? २ तत्र
 रामेण किं कृतम् ? रामेण का विद्या प्राप्ता ? ३ केन सा विद्या
 रामाय दत्ता ? ४ नदीतीरे कस्य आश्रम आसीन् ? ५ विश्वामित्र
 कथं नदीं ततार ? ६ नदीपारं गम्या रामेण किं कृतम् ? तत्र वन
 कथं आसीन् ? ७ विश्वामित्रेण किं कथितम् ? ८ तस्मिन् वने
 का राक्षसी आसीन् ? तस्या नाम किम् ? ९ सा कस्य नाया ?
 तस्या कः पुत्र ? १० राजपुत्रेण देशस्य किताय किं कृतम् ?
 ११ रामेण किं कृतम् ?

वाच्यं आ सवालानां जवाण संस्कृतभां ज आपवानो अयत्न करे.
आगला पाठना तथा आ पाठना संस्कृत वाक्येभां येना उत्तर छे.
ने तमे आ पाठ सारी पेठे पाठा क्यारुं हुरे तो तमे नक्की जवाण
आपी शक्यो.

संधि कुरेलां वाक्ये

मे भगवान् पिता कण्वः फलान्याहर्तुमाश्रमाद्गतः । कण्वो मे
भगवान्पिता फलान्याहर्तुमाश्रमाद्गतः । आश्रमाद्गतो मे पिता
भगवान्कण्वः फलान्याहर्तुम् ।

तं राजानं सुमधुराक्षरमिदं वाक्यमुवाच । सुमधुराक्षरमिदं
वाक्यं तं राजानमुवाच । उवाच तं राजानमिदं सुमधुराक्षरमिदं
वाक्यम् ।

पाठ १३

आ पाठभां डेटलीक संधि छुटी पाठी वाक्ये आपवाभां आव्यां
छे. ये वाक्ये लोभने संधि छुटी पाठवानुं ज्ञान थरे. भाटे येज
दृष्टिथी तेने अथ्यास वाचके करवे जरूरी छे.

नतोऽगच्छन्महाबाहुः =ततः । अगच्छत् । महाबाहुः ।
एकोऽमात्यान्विसृज्य तान् =एकः । अमात्यान् । विसृज्य । तान् ।
नापश्यच्चाश्रमे तस्मिन् =न । अपश्यत् । च । आश्रमे । तस्मिन् ।
तमृषिं शंसितव्रतम् =तं । ऋषिं । शंसितव्रतम् ।
सोऽपश्यमानस्तमृषिम् =सः । अपश्यमानः । तं । ऋषिम् ।
क इहेत्युच्चैर्वनं सन्नादयन्निव =कः । इह । इति । उच्चैः । वनं ।
सन्नादयन् । इव ।

महाबाहुः एक.	= महाबाहुरेकः ।
एकः अमात्यान्	= एकोऽमात्यान् ।
न अपश्यत्	= नापश्यत् ।
अपश्यत् च	= अपश्यच्च ।
च आश्रमे	= चाश्रमे ।
सः अपश्यमान	= सोऽपश्यमान ।
पश्यमानः तं	= पश्यमानस्तं ।
कः इह	= क इह ।
इह इति	= इहेति ।
इति उर्चैः	= इत्युर्चैः ।
उर्चैः वनं	= उर्चैर्वनं ।
सन्नादयन् इव	= सन्नादयन्निव ।
ततः अगच्छन्	= ततोऽगच्छन् ।

अगच्छन् महाबाहुः = अगच्छन्महाबाहुः ।

आ प्रभाते वायुके मधिमैने छुटी पडवानो प्रयत्न करवो.
 आ पुस्तकमः डेटलाक पाठोमां मधि जनार्दने मरुदृण वाक्ये।
 आभ्या ऐ, तेने छुटा पाठवानी डेगीश ठरवाधी अत्र.ड अग.वेजा
 नियमैने. अनुभव यथ शके ऐ अेकवार आ नियमै आनी पेडे
 अभ्यासा आ.पी चये तो पडी पाठ आलागा नथी .

प्रभायशान्तिन. महात्मनः	= प्रभारशांतिनो महात्मन ।
महात्मनः राज्ञः	= महात्मनो राज्ञः ।
राज्ञः घर्मज्ञस्य	= राज्ञो घर्मज्ञस्य ।
सुत न	= सुतो न ।
न आसीत्	= नासीत् ।

यजामि इति	= यजामीति ।
गुरून् शीघ्रं	= गुरूञ्छीघ्रम् ।
अत्र आनय	= अत्रानय ।
आनीतान् तान्	= आनीताँस्तान् ।
तत् अर्थ	= तदर्थम् ।
नामकः यज्ञः	= नामको यज्ञः ।
तन् वचनं	= तद्वचनम् ।
सर्वे अपि	= सर्वेऽपि ।
यज्ञस्य अन्ते	= यज्ञस्यान्ते ।
तथा इति	= तथेति ।
इति उक्त्वा	= इत्युक्त्वा ।
पायसः राजा	= पायसो राजा ।
प्रीतः राजा	= प्रीतो राजा ।
तस्मान् यज्ञान्	= तस्माद्यज्ञान् ।
गृहीत्वा अन्तःपुरं	= गृहीत्वाऽन्तःपुरम् ।
गृहीष्व इति	= गृहीष्वेति ।
पायसस्य अर्थ	= पायसस्यार्थम् ।
सुमित्राय अवशिष्टं	= सुमित्राया अवशिष्टम् ।
ततः त्राः	= ततस्ताः ।
उत्सवः आसीत्	= उत्सव आसीत् ।
लक्ष्मणः रामस्य	= लक्ष्मणो रामस्य ।
भरतस्य अनुगामी	= भरतस्यानुगामी ।
प्रियकरः तथा	= प्रियकरस्तथा ।
अभवन् तदा	= अभवँस्तदा ।

અંકો શબ્દોની સંધિ કેવી રીતે થાય છે તે ખતાવ્યું છે એની સંધિ કયા નિયમો અનુસાર થઈ છે, તે પણ વાચક તપાસે અને વિચાર કરે. એમ કરવાથી સંધિનો વિષય વાચકોને ઠીક ઠીક આવડી શકે છે.

જે જે પ્રકાર આપ્યા છે, તેમા સંધિ અવશ્ય તપાસતા રહે અને કેમ છુટી પાડવી તથા જોડવી તે પણ સમજી લે. થોડો પ્રયત્ન કરવાથી જ આ વિષયમા વાચકોની પ્રગતિ થઈ શકે છે

સંધિ કરેલાં વાક્યો

૧ તત્ર તમૃપિમપદ્યમાનસ્તાં શકુન્તલાં સ રાજોવાચ । સ રાજા તાં શકુન્તલામુવાચ તમૃપિં તત્રાપદ્યમાન । ઋપિ તમપદ્યમાનમ્તત્ર તા શકુન્તલામુવાચ સ રાજા ।

૨ તસ્ય યજ્ઞસ્વાન્તે રાજા દશરથ ઋપ્યશૃદ્ધમત્રવીત્ । યજ્ઞસ્ય તસ્યાન્તે દશરથો રાજાઽત્રવીદ્યમ્શૃદ્ધમ્ ।

પાઠ ૧૪.

રામાયણ કથા

૧ રામં રજોમેધેન સા તાટિકા રાક્ષસી મુહૂર્તં વ્યામોહયન્ ।
૨ પરંતુ પશ્યાન્ તાં તાટિકાં રામઃ શરેણ ડરાસિ વિન્યાઘ । ૩ તેન સા ઘણાત મમાર ચ । ૪ તત્ તાટિકાપત્રેન તુષ્ટ મુનિવરઃ વિશ્વામિત્ર રામં ડવાચ । ૫ 'હે રાજપુત્ર ! મર્વયા પરિતુષ્ટ અમ્મિતે અનેન શૌર્યેણ । ૬ અત તે સર્વાણિ અપિ અમ્યાણિ પ્રીત્યા પ્રયન્ઠામિ । ૭ તૈ અર્મ્ય સમન્વિત યુદ્ધે શત્રૂન્ જેપ્યાસિ । ૮ હનિ ઉક્ત્વા સ વિત્ર રામાય તાનિ સર્વાણિ ઇવ અમ્યાણિ ન્યવેદયન્ ।

९ ततः स विश्वामित्रो रामं लक्ष्मणं च प्रगृह्य स्वकीयं सिद्धाश्रमं प्राविशत् । १० तत्र मूहूर्तं विश्रान्तौ रामलक्ष्मणौ ' मुनिश्रेष्ठः यज्ञदीक्षां प्राविशतु ' इति तं अनुववन्धतुः । ११ तत् श्रुत्वा सर्वे अपि मुनयः राम-लक्ष्मणौ प्रशशंसुः । १२ अद्य प्रमृति पड रात्रं रक्षतां युवां इति च ऊचुः । १३ तौ अपि यत्तौ पड अहोरात्रं तपोवनं अरक्षताम् । १४ पश्यां रात्री मायां कुर्वाणौ अभ्यधावताम् । १५ परमक्रुद्धः रामः मारीचस्य राक्षसस्य उरसि मानवं अखं चिक्षेप । १६ तेन अखेण मारीचः सागरे क्षितः । १७ मारीचं सागरे क्षितं दृष्ट्वा सुवाहोः उरसि आग्नेयं अखं चिक्षेप । १८ सः अपि सुवाहुः अखेण विद्धः भुवि प्रापतत् । १९ रामः अपि वायव्याखेण शेषान् राक्षसान् जघान । २० एवं निर्विघ्नतया समाप्ते यज्ञे विश्वामित्रः दिशः राक्षसहीनाः दृष्ट्वा रामं अब्रवीत् । २१ ' कृतार्थः अस्मि महावाहो ! ' २२ मिथिलोपयने तु तत्र निर्जनं आश्रमपदं दृष्ट्वा राघवः प्रपच्छ ' कस्य अयं आश्रमः ? ' २३ विश्वामित्रः उवाच । २४ अत्र पुरा अहल्यासहितः गौतमः तपः आतिष्ठत् । २५ एष गौतमस्य महर्षेः रम्यः आश्रमः ।

गुजराती वाङ्मयो

१ रामने (रजःमेघेन) धूणना वादणार्थी ते ताटिका राक्षसलीञ्जे (मूहूर्तं) धोडीवार (व्यामोहयन्) भ्रमिन कथा. २ परंतु पडी ते ताटिकने रामे बाणुधी (उरसि) छातीमां (विद्याध) विधी नांभी. ३ तेथी ते पेडी अने भरषु पा.भी. ४ पडी ताटिका वधधी संतुष्ट अनेला मुनिञ्जेमां श्रेष्ठ विश्वामित्रे रामने कथुं. ५ ऐ

રાજકુમાર ! તારી બા પીરત. થી હુ ઘણો જ મ તોય પામ્યો ' ૭૬
 તેથી તને બધાં અસ્ત્ર પ્રેમથી આપું છું. ૭ તે અસ્ત્રથી સજ્જ થઈ
 હું લડાઈમાં શત્રુઓને છાત્રો. ૮ એમ કહી તે પ્રાદાણે રામને તે
 બધાં અસ્ત્ર કહ્યાં. ૯ પછી તે વિશ્વામિત્ર રામ અને લક્ષ્મણને તર્થ
 પોતાના સિદ્ધાશ્રમમાં દાખલ થયા. ૧૦ ત્યાં બે ઘડી આરામ લેતા
 લેતાં રામલક્ષ્મણ મુનિશ્રેષ્ઠ યજ્ઞની દીક્ષા લેઓ. (યજ્ઞની તૈયારી કરે.)
 એમ તેને કહેવા લાગ્યા. ૧૧ તે સાલળીને બધા મુનિ રામલક્ષ્મણની
 પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. ૧૨ આજ્ઞથી આગળ (પછીની) છ રાત્રિ
 તમે બંને રક્ષણ કરો, એમ પણ કહ્યું. ૧૩ (તૈ) તેઓ બંને એ
 પણ (યજ્ઞ) સજ્જ બનીને છ આખી રાત્રિ તપોવનની રક્ષા
 કરી ' ૧૪ છઠ્ઠી રાત્રે કપટકરવાવાળા બે રાક્ષસોએ આક્રમણ કર્યું
 ૧૫ અત્યંત ક્રોધથી રામે મારીચરક્ષસની છાતી પર માનવ અસ્ત્ર
 (ચિક્ષેપ) ફેંક્યું. ૧૬ તે અસ્ત્રથી મારીચ સમુદ્રમાં (ફેંકાયો)
 જઈ પડ્યો. ૧૭ મારીચને સમુદ્રમાં ફેંકાયેલો જોઈને સુબાહુની
 છાતીમાં અગ્નેય અસ્ત્ર ફેંકી દીધું. ૧૮ તે સુબાહુ પણ અસ્ત્રથી
 વીંધાઈને જમીન પર ઢળી પડ્યો. ૧૯ રામે પણ વાયવાસ્ત્રથી બાકીના
 રાક્ષસોને માર્યાં. ૨૦ આ પ્રમાણે નિર્વિઘ્નતાથી યજ્ઞ પૂર્ણ થયા પછી
 દિશાઓને રાક્ષસો વગરની જોઈને વિશ્વામિત્રે રામને કહ્યું. ૨૧
 ' મહાબલુજ રામ ! હું કૃતાર્થ થયો છું. ' ૨૨ મિથિલા નગરીની
 પાસેના જંગલમાં (નિર્જન) જનશૂન્ય આશ્રમસ્થાન જોઈને રામે
 પૂછ્યું કે ' આ કોનો આશ્રમ છે ? ' ૨૩ વિશ્વામિત્રે જવાબ આપ્યો.
 ૨૪ ' અહીં પહેલાંના વખતમાં અહલ્યાની સાથે ગૌતમમુનિ તપ
 કરતા હતા. ૨૫ આ ગૌતમઋષિનો સુંદર આશ્રમ છે. '

વાચકો આ પાઠ ખાસ ધ્યાન પૂર્વક વાંચે. પુનઃ પુનઃ વાંચવાથી આ પાઠ સમજી શકાશે. જો વાચતાં વારંવાર સમજ ન પડે તો થોડીવાર વધુ વાચવો અનેકવાર વાચવાથી બધી મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ જાય છે.

આ પાઠની સાથે આગળ આવેલા રામાયણના પાઠો પણ વાચક વાચશે. તે સંસ્કૃત ભાષામાં સરળતાથી પ્રવેશ થઈ શકશે.

નારદ ઉવાચ ।

एक एवास्य दोषो हि गुणानाक्रम्य तिष्ठति ।

स च दोषः प्रयत्नेन न शक्यमतिवर्तितुम् ॥ २२ ॥

(મ. ભા. વન. ૨૬૩)

પદાનિ-નારદઃ । ઉવાચ । એકઃ । એવ । અસ્ય । દોષઃ । હિ । ગુણાન્ । આક્રમ્ય । તિષ્ઠતિ । સઃ । ચ । દોષઃ । પ્રયત્નેન । ન । શક્યમ્ । અતિવર્તિતુમ્ ॥

અન્વયઃ-નારદઃ ઉવાચ । અસ્ય એકઃ એવ દોષઃ ગુણાન્ આક્રમ્ય તિષ્ઠતિ । ચ સઃ દોષઃ પ્રયત્નેન અતિવર્તિતું ન શક્યમ્ ॥

સંધિ કરેલો અન્વય-અસ્યેક એવ દોષો ગુણાનાક્રમ્ય તિષ્ઠતિ । સ ચ દોષઃ પ્રયત્નેનાતિવર્તિતું ન શક્યમ્ ।

અર્થ- નારદ બોલ્યા- એનો એક જ દોષ ગુણોને વ્યાપીને રહે છે અને તે દોષ પ્રયત્નોથી દૂર કરવો શક્ય નથી.

પાઠ ૧૫

આ પાઠમાં મહાભારતના કેટલાક શ્લોક અપવામાં આપેલ છે. અને અન્વયની સાથે અર્થ પણ આપ્યો છે વાચક એનો સારી રીતે અભ્યાસ કરે

દુર્યોધન ઉવાચ ।

આચાર્ય પાણ્ડુપુત્રાન્વૈ પુત્રવર્ત્પરિરક્ષતિ ।

ત્વમપ્યુપેક્ષા કુરુપે તેષુ નિન્યં દ્વિજોત્તમ ॥ ૮૬ ॥

(મહાભારત દ્રાવણર્ષ અ ૧૦૨)

પદાનિ-આચાર્ય । પાણ્ડુ-પુત્રાન્ । વૈ । પુત્રવન્ । પરિરક્ષતિ ।
ત્વમ્ । અપિ । ઉપેક્ષામ્ । કુરુપે । તેષુ । નિન્યમ્ । દ્વિજોત્તમ ॥

અન્વય-હે દ્વિજોત્તમ ! આચાર્ય પાણ્ડુપુત્રાન્ વૈ પુત્રવન્
પરિરક્ષતિ । ત્વ અપિ તેષુ નિન્યં ઉપેક્ષા કુરુપે ॥

અર્થ-હે પ્રાહ્લોભા અથ ! આચાર્ય પાણ્ડુના પુત્રોનું પણ પોતાના
પુત્ર જેમ રક્ષણ કરે છે પણ તું તેની હુમેશા ઉપેક્ષા (નિરન્કાર) કરે છે

મમ વા મન્દભાગ્યત્વાન્મન્દસ્તે વિક્રમો યુધિ ।

ઘર્મરાજપ્રિયાય વા દ્રૌપદ્યા વા ન વિન્ન તન્ ॥ ૮૭ ॥

પદાનિ-મમ । વા । મન્દભાગ્યત્વાન્ । મન્દ । તે । વિક્રમ ।
યુધિ । ઘર્મરાજપ્રિયાર્ય । વા । દ્રૌપદ્યા । વા । ન । વિન્ન । તન્ ॥

અન્વય-મમ વા મન્દભાગ્યત્વાન્ યુધિ તે વિક્રમ મન્દ ।
ઘર્મરાજપ્રિયાર્ય વા દ્રૌપદ્યા વા પ્રિયાય ન તન્ વિન્ન ॥

અર્થ- મ મ મન્દભાગ્યત્વાન્ યુદ્ધમાં તાર પરિક્રમ એવું કહેવાય

૪ [મન્વ. શિ ભા ૪]

છે, અથવા તો ધર્મશબ્દના ભલા માટે, અથવા તો દ્રૌપદીના હિત માટે, એ હું બાણુતો નથી.

ધિગસ્તુ મમ લુન્ધસ્ય યત્કૃતે સર્વવાન્ધવાઃ ।

સુખાર્હાઃ પરમં દુઃખં પ્રાપ્નુવન્ત્યપરાજિતાઃ ॥ ૮૮ ॥

* પદાનિ-ધિક્ । અસ્તુ । મમ । લુન્ધસ્ય । યત્કૃતે । સર્વવાન્ધવાઃ । સુખાર્હાઃ । પરમમ્ । દુઃખમ્ । પ્રાપ્નુવન્તિ । અપરાજિતાઃ ॥

અન્વયઃ-મમ લુન્ધસ્ય ધિક્ અસ્તુ । યત્કૃતે સુખાર્હાઃ અપરાજિતાઃ સર્વવાન્ધવાઃ પરમં દુઃખં પ્રાપ્નુવન્તિ ॥

અર્થ-મારા જેવા લોભીને ધિક્કાર છે. જેને માટે સુખ ભોગવવું યોગ્ય છે, અને કદીપણુ હાર નહિ પામેલા બધા સગાવહાલાં ભારે દુઃખ પામી રહ્યાં છે.

કો હિ શસ્ત્રવિદાં મુહ્યો મહેશ્વરસમો યુધિ ।

શત્રું ન ક્ષપયેચ્છત્તો યો ન સ્યાદ્ગૌતમીસુતઃ ॥ ૮૯ ॥

પદાનિ-કઃ । હિ । શસ્ત્રવિદામ્ । મુહ્યઃ । મહેશ્વરસમઃ । યુધિ । શત્રુમ્ । ન । ક્ષપયેત્ । શક્તઃ । યઃ । ન । સ્યાત્ । ગૌતમીસુતઃ ॥

અન્વયઃ-કઃ હિ શસ્ત્રવિદાં મુહ્યઃ યુધિ મહેશ્વરસમઃ શક્તઃ શત્રું ન ક્ષપયેત્ । યઃ ગૌતમીસુતઃ ન સ્યાત્ ॥

અર્થ- યોદ્ધાઓમાં મુખ્ય, યુદ્ધમાં મહાદેવના જેવો શક્તિશાળી, એવો કોણુ હશે જે ગૌતમ વંશનો ન હોય અને શત્રુનો નાશ ન કરે ?

अश्वत्थामन्प्रसीदस्व नाशयतान्ममाहितान् ।

तवास्त्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवा न दानवा ॥ १० ॥

पदानि-अश्वत्थामन् । प्रसीदस्व । नाशय । एतान् । मम ।
अहितान् । तव । अस्त्रं गोचरे । शक्ता । स्यातुम् । देवा । न ।
दानवा ॥

अन्वय - हे अश्वत्थामन् ! प्रसीदस्व एतान् मम अहितान्
नाशय । देवा दानवा तव अस्त्रगोचरे स्यातुं न शक्ता ॥

अर्थ- हे अश्वत्थामा ! प्रसन्न थाओ. आ मारा शत्रुओंने
नाश करे. हेव अने दानवे! तारा आणुनी सामे टकी शक्ता नहीं.

पाञ्चालान्सोमकाँश्चैव जहि द्रौणे सहानुगान् ।

वयं शोपान्हनिष्यामस्त्वयैव परिरक्षिता ॥ ११ ॥

पदानि-पाञ्चालान् । सोमकान् । च । एव । जहि । द्राण ।
सहानुगान् । वयम् । शोपान् । हनिष्याम । त्वया । एव ।
परिरक्षिता ॥

अन्वय - हे द्रौणे ! सहानुगान् पाञ्चालान् सोमकान् एव च
जहि । त्वया परिरक्षिता वयं शोपान् हनिष्याम ॥

अर्थ- हे द्रौणपुत्र ! अनुयायीओ सद्वित पाञ्चाल अने
सोमकेने! पणु नाश कर तारापडे रक्षणु पाभीने (आशीर्वाद
पाभीने) अने आधीनाने! नाश करीशु

एते हि सोमका विप्र पाञ्चालाश्च यशस्विनः ।

मम सन्धेय संशुद्धा विचरन्ति दवाग्निवन् ॥ १२ ॥

पदानि-एते । हि । सोमका । विप्र । पाञ्चाला । च ।

यशस्विनः । मम । सैन्येषु । संकुद्धाः । विचरन्ति । दवाग्निवत् ॥

अन्वयः-हे विप्र ! हि एते सोमकाः यशस्विनः पाञ्चालाः च संकुद्धाः मम सैन्येषु दवाग्निवत् विचरन्ति ॥

अर्थ- हे प्राहाज्य ! डेभडे ये योमक अने यशस्वी पांचाल शुस्से थडने मारा सैन्यमां दावाग्निनी भाडक अभङ्गु करे छे.

तान्वारय महाबाहो केकयाँश्च नरोत्तम ।

पुरा कुर्वन्ति निःशेषं रक्ष्यमाणाः किरीटिना ॥ ९३ ॥

पदानि-तान् । वारय । महाबाहो । केकयान् । च । नरोत्तम । पुरा । कुर्वन्ति । निःशेषं । रक्ष्यमाणाः । किरीटिना ॥

अन्वयः-हे महाबाहो नरोत्तम ! किरीटिना रक्ष्यमाणाः निःशेषं कुर्वन्ति पुरा तान् केकयान् च वारय ॥

अर्थ- हे महाबाहु मनुष्योमा श्रेष्ठ ! (किरीटिना) अर्जुनथी रक्षणु पाभीने (मारा सैन्यने) विपेरी नाणवा पडेलां न ते डेकथेनुं निवारणु कर.

संधि करेलां वाक्ये ।

हे द्विजोत्तम ! आचार्यः पाण्डुपुत्रान्वै पुत्रवत्परिरक्षति । त्वमपि तेषु नित्यमुपेक्षां कुरुष्वे । मम वा मन्दभाग्यत्वाद्युधि ते विक्रमो मन्दः । धर्मराजप्रियार्यं वा द्रौपद्या वा प्रियार्यं न तद्वयं विद्मः । मम लुब्धस्य धिगन्तु ।

पाठ १६

अश्वत्यामँस्त्वरायुक्तो याहि शीघ्रमरिन्दम ।

आदौ वा यदि वा पश्चात्तवेदं कर्म मारीप ॥ १५ ॥

पदानि-अश्वत्यामन् । त्वरायुक्त । याहि । शीघ्रम् । अरिन्दम ।

आदौ । वा । यदि । वा । पश्चान् । तव । इदम् । कर्म । मारीप ॥

अन्वयः-हे अरिन्दम अश्वत्यामन् ! त्वरायुक्तः याहि ।

हे मारीप ! आदौ वा यदि वा पश्चान् इदं तव कर्म ॥

अर्थ- हे शत्रुनाशक अश्वत्यामा ! त्वरा करीने आगण ल.

पडेला अथवा तो पाछण्याची पणु आ तारे करवानु छे

त्वमुत्पन्नो महाबाहो पाञ्चालानां वधं प्रति ।

करिष्यसि जगत्सर्वमपाञ्चालं किलोद्यत ॥ १६ ॥

पदानि-त्वम् । उत्पन्न । महाबाहो । पाञ्चालानाम् । वधम् ।

प्रति । करिष्यसि । जगत् । सर्वम् । अपाञ्चालम् । किल । उद्यत ॥

अन्वयः-हे महाबाहो ! त्वं पाञ्चालानां वधं प्रति उत्पन्न ।

उद्यतः किल त्वं सर्वं जगत् अपाञ्चालं करिष्यसि ॥

अर्थ- हे महाबाहु ! तुं पाञ्चालाना वधने भाटे उत्पन्न थये।

छे. ने तुं तैयार थये तो आभा जगत्ने पान व योदाये।
विनानु करथे.

एवं सिद्धाऽनुवन्वाचो भविष्यति च तत्तया ।

तस्मात्वं पुरुषःपद्म पाञ्चालाञ्जि सातुगान् ॥ १६ ॥

पदानि-एवम् । सिद्धा । अनुवन् । पाच । भविष्यति ।

च । तत् । तथा । तस्मात् । त्वम् । पुरुषव्याघ्र । पाञ्चालान् । जहि ।
सानुगान् ॥

अन्वयः—एवं वाचः सिद्धाः अद्रुवन् तत् च तथा भविष्यति ।
हे पुरुषव्याघ्र ! तस्मात् त्वं सानुगान् पाञ्चालान् जहि ॥

अर्थ—आ प्रमाणेषु बापण्य सिद्ध लोकोत्थे कथ्ये हतुः अने
तेभ्य धशे. हे मानवीजोभां श्रेष्ठ । तेथी तु अनुयायीजो सद्धित
पाञ्चालोना नाश कर.

न तेऽस्त्रगोचरे शक्ताः स्यातुं देवाः सवासवाः ।

किमु पार्थाः सपाञ्चालाः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ९७ ॥

पदानि-न । ते । अस्त्रगोचरे । शक्ताः । स्यातुम् । देवाः ।
सवासवाः । किम् । उ । पार्थाः । सपाञ्चालाः । सत्यम् । एतत् ।
ब्रवीमि । ते ॥

अन्वयः—सवासवाः देवाः ते अस्त्रगोचरे स्यातुं न शक्ताः ।
किमु सपाञ्चालाः पार्थाः ? एतत्ते सत्यं ब्रवीमि ॥

अर्थ—छंद्र अने धीन देवो पणु तारा अस्त्रोनी सामे टडी
शक्ता नथी. तो पडी पाञ्चालो सद्धित पांडवो डेवी रीते टडी
शकथे ? आ तने साचुं कहुं छुं.

न त्वां समर्थाः संग्रामे पाण्डवाः सह सोमकैः ।

बलाद्योद्ययितुं वीर सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ ९८ ॥

पदानि न । त्वाम् । समर्थाः । संग्रामे । पाण्डवाः । सह ।
सोमकैः । बलान् । योद्ययितुम् । वीर । सत्यम् । एतत् । ब्रवीमि । ते ॥

अन्वयः—हे वीर ! सोमकैः सह पाण्डवाः संग्रामे त्वां

बलात् यो धायितुं न समर्थाः एतन् ते सत्यं ब्रवीमि ॥

अर्थ- हे वीर ! सोमके सहित पाडवे। पण युद्धमा तार अग
सामे लडवाने शकितमान नधी अे ह्नु मन्थ कहु ह्नु

गच्छ गच्छ महाबाहो न नः कालात्ययो भवेत् ।

इयं हि द्रवते सेना पार्थसायकपीडिता ॥ ९९ ॥

पदानि गच्छ । गच्छ । महाबाहो । न । न । कालात्यय ।
भवेत् । इयम् । हि । द्रवते । सेना । पार्थ सायक पीडिता ॥

अन्वयः-हे महाबाहो ! गच्छ गच्छ कालात्ययं न न
भवेत् । पार्थसायकपीडिता हि इयं सेना द्रवते ॥

अर्थ- हे महाबाहु ! पथ आगण पथ अभाशे जणन व्यर्थ
न न्तय कडणु वे अर्जुनना णाले थी पीडा पाभीने आ नेना
नासवा लागी छे.

संधि करेलां चाक्ये।

हे द्विजोत्तम ! आचार्य पाण्डुपुराण्यै पुत्रवन् परिरक्षति ।
त्प्रमपि तेषु नित्यमुपेक्षां कुरुषे । मम वा मन्दभाग्यत्वाद्युधि ते
वित्तमो मन्दः । धर्मराजप्रियार्थं वा द्रौपद्या वा प्रियार्थं न तद्वयं
विद्य । मम लुब्धस्य धिगस्तु । यत्कृते सुखार्हां अपराजिताः
सर्वबान्धवा परमदु खं प्राप्नुवन्ति । को हि शस्त्रविदा मुग्यो युधि
महेश्वरसम शक्त जतुं न क्षपयद्यो गान्धीमनुतः न स्यात् ।
हे अश्वत्थामन् ! प्रसीदस्य । एतान्ममाहितात्तादाय । देवा दानया
वा तवास्त्रगोचरं स्यातुं न शक्ता । हे द्रोणे ! सहानुगान्पाश्चाला-
न्नामकांश्चैव जहि । त्वया परिरक्षिता ययं शोपान्निष्याम ।

हे विप्र एते हि सोमका यशस्विनः पाञ्चालाश्च संकुन्धा मम
सैन्येषु दावाम्निवद्विचरन्ति । हे महाबाहो नरोत्तम ! किरीटिना
रक्ष्यमाणास्ते मम सैन्यं नि शेषं करिष्यन्ति, तत्पूर्वं तान्
केकयौश्च वारय ।

हे अरिन्दम अश्वत्थामन् ! त्वरायुक्तो याहि । आदौ वा
यदि वा पश्चादिदं तव कर्म । हे महाबाहो ! त्वं पाञ्चालानां
स्वधाय प्रत्युत्पन्नः । त्वमुद्यतः किल सर्वं जगदपाञ्चालं करिष्यसि ।
एवं वाचः सिद्धा अद्भुवन् । तच्च तथा भविष्यति । हे
पुरुषध्याघ्र ! तस्मात्त्वं सानुगान्पाञ्चालान् जहि । सवासवा
देवास्तस्त्रगांचरे स्यातुं न शक्ताः । किमु सपाञ्चालाः पार्थाः ?

